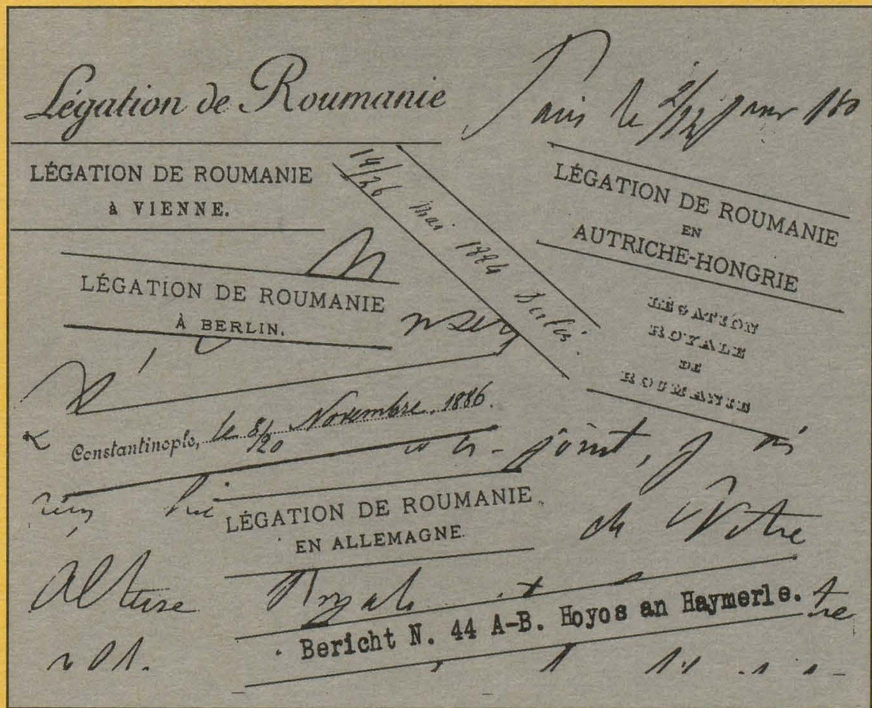
DIPLOMAȚIA EUROPEANĂ ȘI MIȘCAREA MEMORANDISTĂ 1892–1896

ARHIVELE STATULUI DIN ROMÂNIA

DIPLOMAŢIA EUROPEANĂ
ŞI
MIŞCAREA MEMORANDISTĂ

Coordonator: CORNELIU MIHAIL LUNGU

Autori: SIMONA CEAUŞU
NICOLAE CORDOŞ
IOAN DORDEA
LIA DRAGOMIR
CORNELIU MIHAIL LUNGU
GHEORGHE MUDURA
MARLEN NEGRESCU
CONSTANTIN VLAD
MONICA VLAICU

Redactor: IOANA ALEXANDRA NEGREANU

DIPLOMAȚIA EUROPEANĂ ȘI MIȘCAREA MEMORANDISTĂ

(1892 – 1896)

ARHIVELE STATULUI DIN ROMÂNIA
București, 1995

ISBN 973-97394-0-7

STUDIU INTRODUCTIV

Când ne-am încumetat să elaborăm un volum de documente dedicat mişcării memorandiste ca expresie a luptei naţionale a românilor, oprindu-ne doar la perioada cuprinsă între *Pronunciamentul* din 1868 şi *Memorandul din 1892*, afirmam că numărul izvoarelor de arhivă, interne sau externe este încă atât de mare, încât ar fi necesară cercetarea lor pentru punerea în valoare a întregului proces al afirmării fiinţei naţionale, început înainte de 1791 şi continuat până la piscul atins în 1918[1]. Şi tot atunci ne exprimam speranţa că cercetătorii vor încerca să realizeze, pe baza mărturiilor rămase de-a lungul vremurilor, un arc peste timp de la Supplex Libellus Valachorum la *Memorand.* Iată că în timpul scurt ce a trecut de la *Centenarul Memorandului*, au apărut noi lucrări care vin să continue bogata operă dedicată luptei naţionale, iar studiile de ideologie şi acţiune politică românească, înglobate în ediţia a II-a a *Memorandului (1892–1894)* prezintă amplul proces în întreaga sa evoluţie şi unitate, începând cu secolul al XVIII-lea[2].

Pe fondul acestei justificate atenţii acordate problemelor care fac obiectul studiului nostru, am socotit o datorie de onoare continuarea investigaţiilor pentru scoaterea la iveală şi punerea în valoare a unor noi surse de arhivă privind legitimitatea luptei naţionale a românilor. Întrucât asupra documentelor interne s-a stăruit cel mai mult, majoritatea lucrărilor de

[1] *De la Pronunciament la Memorandum (1868–1892),* Bucureşti, 1993, p. 9. Un punct de vedere asemănător este împărtăşit şi de istoricul Al. Porţeanu, care aprecia că: „cercetările de până acum nu au putut aborda decât o parte din documentele de arhivă din ţară şi din străinătate", vezi studiul: *Mişcarea memorandisată în preocupările diplomatice consulare ale României în Austro-Ungaria,* „Istoria României, Pagini transilvane", Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, 1994, p. 319.

[2] *Memorandul (1892–1894),* ediţia a II-a, Editura „Progresul Românesc", Bucureşti, 1994; M. D. Ciucă şi El. Ciucă, *Dr. Ioan Raţiu şi Emilia Raţiu. Corespondenţă (1866–1895) Scrisori,* Editura „Progresul Românesc", 1994; T. Pavel, *Partidul Naţional Român şi acţiunea memorandiastă,* Editura Daco-Press, Cluj-Napoca, 1994; V. Lechinţan, *Cronologia ideii memorandiste la românii din Transilavnia (1848–1896),* Imprimeria „Ardealul", Cluj-Napoca.

referință bizuindu-se pe asemenea izvoare[3], colectivul de autori a considerat că problema românilor trebuie să fie tratată și prin prisma mărturiilor rămase din activitatea diplomaților vremii. Asemenea surse au fost create – am putea afirma – în raport direct proporțional cu amploarea mișcării memorandiste, ca expresie a luptei naționale, a cărei intensitate a crescut odată cu afirmarea ei pe plan european. Tocmai pentru că *Memorandul din 1892* a constituit momentul de vârf al afirmării drepturilor firești ale unei populații majoritare, aflată sub dublă stăpânire străină, s-a ajuns la concluzia că din multitudinea documentelor diplomatice ne-am putea opri asupra celor referitoare la Memorand, procesul memorandiștilor, ecoul internațional și, nu în ultimă instanță, la urmările lor pentru întreaga mișcare națională a românilor.

Desigur, era necesar să se stabilească și un an la care să se oprească volumul, iar această limită am convenit să fie sfârșitul anului 1896, din cel puțin două considerente. Unul determinat de evenimentele cu multiple semnificații, care a preocupat în mare măsură diplomația europeană și care a culminat cu Congresul naționalităților, celălalt considerent fiind impus de numărul foarte mare al documentelor ce depășește cu mult limitele acceptate în momentul actual pentru un volum de genul celui de față. Din rațiuni de aceeași natură nu am inclus în cuprinsul volumului decât rapoarte diplomatice emanate de la reprezentanții principalelor cabinete europene, în speță cele de la Viena, Berlin, Budapesta, Paris, Roma, Londra, Haga, precum și de la misiunile străine acreditate în diverse orașe din vechiul Regat, cum ar fi, în afara capitalei București, cele din Sinaia, Galați și Iași. Ne-am permis, de asemenea, să includem și unele rapoarte primite ori trimise de Ministerul de Interne regal maghiar, care, în economia volumului au drept scop să întregească imaginea reală asupra condițiilor de cruntă oprimare a românilor majoritari, lipsiți de drepturile lor firești. Demn de subliniat este și faptul că la unele rapoarte nu am dat, în anexă, traducerile făcute de autori la diverse articole apărute în presa românească, pe de o parte, din lipsă de spațiu, pe de altă parte având în vedere și posibilitatea studierii de cei interesați, a respectivelor materiale în ziarele vremii, păstrate în special, la Biblioteca Academiei, dar și la Arhivele Statului, ori în bibliotecile principalelor centre universitare din țară. În intenția de a orienta cât mai clar, atât cercetătorul specialist, precum și cititorul mai puțin avizat, am socotit necesară întocmirea de note

---

[3] Principalele lucrări de acest gen au fost prezentate în studiul introductiv al citatului volum *De la Pronunciament la Memorandum*. Tocmai de aceea, putem omite excepția de la „regulă", amintind contribuțiile lui Teodor Pavel, care a pus în circuitul științific importante documente externe în lucrarea sa: *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1878–1895)*, vol. I–II, Editura Facla, Timișoara, 1979, ca de altfel și G. Cipăianu, în *L'écho du Memorandum dans les milieux diplomatiques européens* (Ecouri ale Memorandului în cercuri diplomatice europene) în „Crisia", XVII/1987, p. 183–193; *The Memorandum and European Diplomatic Circles*, în: „Transylvanian Review", Fundația Culturală România, Centrul de studii transilvane, vol. III, nr. 4, Winter, 1994, p. 45–57.

explicative, care, împreună cu indicele general sperăm să constituie instrumente eficiente de lucru.

Şi dacă orientarea cercetătorului prin intermediul unor metode clasice a constituit unul din obiectivele principale ale autorilor, este firesc ca introducerea în conţinutul documentelor să constituie o condiţie absolut necesară, fapt pentru care, ne propunem ca, în limitele unui spaţiu drămuit la maximum, să stăruim, în continuare, asupra principalelor aspecte oferite de sursele înmănunchiate în volumul de faţă.

Un prim grupaj de informaţii îl reprezintă documentele diplomatice referitoare la ofensiva declanşată de autorităţile maghiare de la Budapesta, atât faţă de autorii *Memorandului*, cât, mai cu seamă, împotriva mişcării naţionale româneşti, în ansamblul ei. Actele de violenţă îndreptate contra românilor, devastarea casei din Turda a dr. I. Raţiu de către „o haită de plebei maghiari fanatizaţi", aprecierea aparţinând consulului general german din Budapesta, din 30 iunie 1892, la care s-au adăugat acuzaţiile aduse fruntaşilor ardeleni pentru „complot împotriva Constituţiei" şi a „statului maghiar", au provocat un puternic val de manifestaţii atât în Transilvania, cât şi în Vechiul Regat. Dacă intensitatea acţiunilor întreprinse de românii de pretutindeni era pe cât de explicabilă, pe atât de legitimă, mai puţin cunoscută este, însă, atitudinea unora din dilomaţii vremii, care au fost nevoiţi să recunoască în rapoartele lor, esenţa şi limitele politicii maghiare. Sub acest aspect, dintre părerile cele mai autorizate se impune a fi reţinută cea exprimată de contele Goluchowschi, trimisul extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Austro-Ungariei la Bucureşti, care, într-un raport din 24 iunie 1892 îi sugera ministrului său de externe Gustav Kálnoky, având în vedere situaţia politică generală, că „partea maghiară ar fi înţelept să nu întindă prea tare coarda faţă de români". Din nefericire, autorităţile de la Budapesta nu au înţeles realităţile acelor momente, continuând să manifeste faţă de o populaţie majoritară, aflată la ea acasă, o atitudine intolerabilă, fapt ce avea să-l determine pe consulul german la Budapesta, Monts, să concluzioneze că „Societatea maghiară se închide ermetic în faţa intelectualităţii române şi românilor li se aminteşte întotdeauna vechea relaţie de la stăpân la slugă, căci românilor le este interzisă orice carieră de stat, dacă nu *de jure*, atunci *de facto* şi, în afara Parlamentului, prin censul electoral şi abuzurile electorale nu sunt lăsaţi la cuvânt" La rândul său, marchizul Curtopassi raporta Ministerului italian al Afacerilor Externe că „atitudinea ungurilor şi durităţile lor faţă de românii din Transilvania" au provocat de mai multă vreme în Regat un simţământ de durere şi profundă simpatie pentru fraţii de dincolo de Carpaţi. Din cuprinsul aceluiaşi raport se poate desprinde şi o altă concluzie, anume că, în pofida valului demonstraţiilor de protest, nici la Bucureşti şi nici în oricare alt oraş, nu au avut loc incidente, ori evenimente deosebite, acest lucru datorându-se, după opinia diplomatului italian, „înţelepciunii acelora care dirijează fie pe faţă, fie din umbră, mişcarea iredentistă".

În pofida faptului că autoritățile maghiare încercau pe toate planurile să demonstreze că mișcarea națională a românilor – inclusiv cea memorandistă – era „antistatală“ și „anticonstituțională“, după cum rezultă din analizele efectuate prin intermediul rapoartelor diplomatice ale vremii, toate acțiunile întreprinse de români erau pe deplin justificate . Edificator în acest sens este un raport al Legației Italiei la București, în care se concluziona că *Memorandul* adresat împăratului nu reprezenta decât o riguroasă expunere a stării de lucruri și, totodată, „o patetică rugăminte de a face să înceteze nedreptatea“ provocată românilor. Într-o formă asemănătoare, această idee avea să fie împărtășită și de alți diplomați, spre exemplu, contele german Leyden, care în condițiile unor fragile încercări ale autorităților maghiare de ameliorare a situației foarte încordate, aprecia că „ar fi fost mai nimerit ca Ungaria să-și fi manifestat atitudinea conciliantă înaintea procesului de la Cluj sau să-l fi anulat“.

Realitatea era cu totul alta, autoritățile de la Budapesta nedorind să facă vreo concesie, mai cu seamă în problema naționalităților, unde, după aprecierea ministrului belgian acreditat la Viena, „politica ungară nu admite jumătățile de măsură ale politicii austriece“; iar prin procesul de „înaltă trădare“ al cărui „caracter tendențios“ nu a scăpat nimănui, ungurii nu au făcut altceva decât să-i elimine pe „principalii lideri antimaghiari“.

O analiză mult mai profundă a scopului adevărat al procesului intentat nu numai liderilor mișcării memorandiste, ci întregii lupte naționale a românilor, a reușit-o secretarul Legației britanice la București, Walter Townley. Într-un raport confidențial din 1 mai 1894, având ca punct de plecare actul de acuzare formulat în procesul intentat la Cluj memorandiștilor, diplomatul englez ajungea la concluzia că, prin chemarea în fața instanței nu numai a celor ce au semnat Memorandul, ci a tuturor membrilor Comitetului executiv al Partidului Național Român, se dovedește scopul guvernului maghiar de a da o lovitură întregului partid și de a continua aplicarea programului de maghiarizare a întregii țări . Sursele care au stat la baza raportului i-au permis autorului să conchidă că adevăratul motiv al procesului nu-l constituia îndrăzneala românilor din Transilvania de a-și revendica naționalitatea, ci faptul că au apelat la împăratul Austriei și nu la regele Ungariei, „ceea ce în concepțiile șovine ale ungurilor este același lucru cu a-și fi prezentat plângerile în fața cârmuitorului unei țări străine, *acum când scopul Ungariei este să se consolideze într-un regat separat și, în cele din urmă, să se elibereze de supărătoarea uniune cu Austria*“(subl. n.).

Mult mai grav a fost faptul că, așa cum o demonstrează documentele, nu numai că nu au înțeles realitatea, dar prin politica promovată, în cadrul căreia „procesul în cauză“ a apărut ca un „act de răzbunare“, autoritățile maghiare au dovedit o opacitate totală, mergând până acolo, încât, l-au determinat pe contele Goluchowschi să aprecieze că „la Budapesta se încearcă contestarea existenței, în principiu, a unei probleme românești“. Tocmai de aceea, cu prilejul încheierii misiunii sale diplomatice în

România, viitorul ministru de externe al Austro-Ungariei, în urma unei ample analize, considera că „ar fi de-a dreptul o nebunie să te gândeşti la deznaţionalizarea unui popor peste măsură de tenace, care numără în cadrul ţărilor Sfintei Coroane a lui Ştefan, peste două milioane şi jumătate de suflete şi găseşte sprijin uriaş în România liberă şi independentă“. Cu atât mai demnă de remarcat este o asemenea apreciere, cu cât ea nu venea din partea unui singur diplomat, ci era împărtăşită şi de alte personalităţi, cum este cazul reprezentantului Legaţiei Italiei în România, marchizul Curtopassi. Referindu-se la Conferinţa naţională a românilor, desfăşurată la Sibiu, într-un raport din 27 iulie 1893, acesta remarca atmosfera de calm şi demnitate în care se desfăşurase Conferinţa, „graţie cumpătării Comitetului Director şi recomandărilor înţelepte transmise pe căi indirecte de guvernul român“, concluzionând că situaţia politică a românilor nu trebuia subordonată hegemoniei maghiare pentru că: „Istoria ne învaţă că nu se poate distruge o naţiune de câteva milioane prin constrângeri, vexaţiuni şi persecuţii“.

Mobilul unei asemenea politici obtuze poate fi căutat şi, chiar găsit, în alte rapoarte, ca spre exemplu cel din 24 iulie 1892, în care se fac referiri, printre alte aspecte, la unele aprecieri ale diplomatului francez Decrais, care ajunsese la concluzia că preşedintele Consiliului de Miniştri ungar era cel mai şovin dintre compatrioţii săi. El era preocupat în cel mai înalt grad să menţină supremaţia maghiară asupra celorlalte naţionalităţi din Transilvania, fiind, în acelaşi timp, surd la orice sugestie privind vreo eventuală concesie, întrucât ajunsese până acolo încât să demonstreze „caducitatea compromisului dintre Viena şi Pesta, deoarece nu asigura completa autonomie a Ungariei“[16].

Desigur, întreaga politică şi atitudine adoptate de autorităţile maghiare faţă de problema naţionalităţilor, în general, şi de cea românească în mod special, nu puteau să nu aibă implicaţii şi repercusiuni multiple asupra relaţiilor dintre state, aspect ce nu putea să scape vigilentei analize a diplomaţiei europene. În primul rând au fost vizate relaţiile României cu Tripla Alianţă, celelalte state încercând să exploateze în limita posibilităţilor, animozităţile şi momentele de încordare apărute în raporturile româno-austro-ungare. Şi, chiar dacă regele Carol I avea să-i declare reprezentantului Legaţiei imperiale germane la Bucureşti, von Schlözer, că „guvernul său a avut o atitudine corectă faţă de românii din Ungaria nu ascunde că în «adâncul inimii sale nu putea să nu dea dreptate acelor români»“. Mult mai ferm în această problemă s-a dovedit a fi ziarul liberal „Lupta“, care, într-un răspuns dat gazetei „Pester Lloyd“ atrăgea atenţia ungurilor să nu greşească închipuindu-şi că „simpatiile României pentru Tripla Alianţă“ pot să rămână nealterate în urma incidentelor din Transilvania. Se afirma pe un ton foarte clar, că dacă nu „avem dreptul de a tulbura liniştea ungurilor, care vor să-i asimileze pe fraţii noştri, avem în schimb dreptul de a ne îndrepta armele împotriva acelora care ne oprimă neamul“. Tocmai de aceea se exprima convingerea că, atât Austria, cât şi

Germania vor trebui să determine Budapesta să înţeleagă cât de periculoasă ar fi pentru alianţa celor trei, „întoarcerea a 150 000 de baionete în beneficiul alianţei franco-ruse". În temeiul unor asemenea aprecieri şi declaraţii apare ca absolut întemeiată nedumerirea exprimată, într-un raport din 15 iulie 1893, de către ministrul belgian la Bucureşti, pentru „faptul că ideile de stăpânire care-şi fac apariţia în Ungaria nu sunt temperate de o evaluare mai cumpătată şi mai prudentă a cerinţelor politicii externe a monarhiei Austro-Ungare". Acelaşi autor remarca şi un alt aspect, anume că nu era cazul să se exagereze, întrucât România ar fi riscat prea mult dacă s-ar fi orientat spre Rusia, stricându-şi relaţiile cu statele Europei centrale, situaţie considerată similară, chiar dacă s-ar fi deteriorat raporturile doar cu una dintre respectivele ţări. În bună măsură, consideraţiile de mai sus aveau ca substrat un sâmbure de adevăr, atâta vreme cât sub jugul ţarist sufereau alte milioane de români, supuşi, ca şi fraţii lor transilvăneni, aceloraşi suplicii ce vizau ştergerea identităţii naţionale. Toate aceste oprelişti nu au putut împiedica – după cum se remarca într-un raport din 16 iulie 1893 – susţinerea stăruitoare, „cu ajutorul presei naţionale şi străine şi al donaţiilor spontane, propaganda în rândul populaţiei româneşti din Ungaria, Macedonia şi Basarabia, în favoarea fraţilor transilvăneni". Întreaga mişcare a românilor de pretutindeni a primit un sprijin material şi moral dintre cele mai eficiente din partea „Ligii Culturale", căreia i s-a acordat o atenţie deosebită, dovadă numeroasele rapoarte diplomatice dedicate, uneori integral, activităţii laborioase a societăţii, socotită în mod justificat principal reazem al ideii daco-românismului.

Atât legăturile dintre toţi românii, dar mai cu seamă îndârjirea provocată de măsurile represive aplicate de autorităţile maghiare, vor contribui la impulsionarea întregii mişcări naţionale. Fără a fi nevoie de justificarea perseverenţei românilor în susţinerea drepturilor lor, totuşi, pentru a-i dovedi justeţea, considerăm suficient să stăruim asupra unui raport din 9 iulie 1894, desprinzând aprecierea conform căreia: „La Budapesta nu s-a ţinut seama niciodată de Constituţie, ci s-au avut în vedere numai centralizarea şi maghiarizarea, toate drepturile constituţionale garantate ale românilor fiind călcate în picioare". În asemenea condiţii, reacţia românilor faţă de politica maghiară a fost, pe cât de promptă, pe atât de variată, fiind manifestată în orice condiţii, chiar şi în instanţă, cum s-a întâmplat cu prilejul procesului intentat fruntaşilor memorandişti. De altfel, atitudinea adoptată de dr. I. Raţiu şi ceilalţi lideri ai românilor ardeleni, considerată ca fiind „sfidătoare" a exasperat completul de judecată, fapt pentru care – după cum avea să consemneze W. Townley, într-un raport din 31 mai 1894 – condamnările pronunţate au devenit mult mai grele decât cele cerute de procuror, iniţial.

Vehemenţa cu care autorităţile maghiare au căutat să limiteze şi să înăbuşe orice acţiune a românilor nu s-a manifestat numai în interiorul ţării şi în vecinătatea graniţelor nefireşti ale Austro-Ungariei, ci, chiar pe plan european. Sub acest aspect, ilustrativ este un raport din 28 august 1894, din care rezultă demersurile făcute de Ungaria pentru a nu se permite includerea

problemei românilor pe ordinea de zi a Conferinţei interparlamentare anuale, ce urma să se desfăşoare la Berna. Abordat direct, potenţialul preşedinte al Conferinţei, căruia maghiarii îi făcuseră promisiuni solemne de susţinere a candidaturii, avea să promită ungurilor că, în cazul în care va fi desemnat, nu va permite ca o problemă internă a celor două ţări să formeze obiectul respectivei conferinţe internaţionale.

Cu atât mai anacronică apare situaţia dacă este analizată prin prisma mărturiilor documentare ce ne-au fost transmise peste timp. Şi pentru a nu fi acuzaţi de subiectivism este suficient să ne aplecăm asupra surselor provenite chiar de la autorităţile maghiare ale vremii. Dintre numeroasele rapoarte, se desprinde cel din 23 aprilie 1895, prin care fostul preşedinte al Parlamentului şi prim ministru al Ungariei, Desző Bánffy, încerca să-i demonstreze contelui G. Kálnoky netemeinicia acuzaţiilor aduse de către români, legilor ce le erau impuse şi care îi „dezavantajau în mod intenţionat". Argumentul de bază adus de D. Bánffy era acela că „respectivele legi să le numim «excepţionale», erau valabile numai în Transilvania. Dar *maghiarii şi saşii care formează aproape jumătate din locuitori* (subl. n.) se află de asemenea sub incidenţa aceloraşi legi". Fără a încerca să punem sub semnul îndoielii cele afirmate de politicianul ungur, nu putem trece însă, cu vederea, că maghiarii din Transilvania erau supuşi altui regim în ceea ce.priveşte folosirea limbii materne, reprezentarea în Parlament, accesul la învăţătură şi la funcţiile politice sau administrative, ceea ce nu justifică sub nici o formă cum o minoritate îşi putea permite să încalce cele mai elementare principii de convieţuire, tocmai în secolul afirmării naţiunilor. Toate aceste anomalii au ieşit şi mai mult în evidenţă cu prilejul Congresului naţionalităţilor, eveniment cu semnificaţii deosebite nu numai pentru români, fapt ce explică, în bună măsură, atenţia ce i-a fost acordată de întreaga diplomaţie europeană. După cum avea să consemneze reprezentantul Legaţiei Belgiei din Budapesta, într-un raport din 11 august 1895, organizarea Congresului a fost hotărâtă la puţin timp după încheierea procesului de la Cluj. Iniţial se stabilise ca lucrările să se desfăşoare la Sibiu, Arad sau Timişoara, dar „alegerea în cele din urmă chiar a capitalei ungare a părut în măsură să mărească ecoul acestei manifestări şi astfel s-a hotărât să fie Budapesta". Primindu-se autorizaţia necesară „doar în ajunul Reuniunii", în pofida măsurilor impuse de autorităţi, care au cerut să se renunţe la termenul „congres" în favoarea formulei „adunare publică", lucrările s-au desfăşurat, chiar dacă, aşa cum se remarcă în citatul raport, „puţin a lipsit ca Adunarea să fie invadată şi împrăştiată de o contra-manifestaţie româno-slovacă formată din elemente fidele maghiarilor şi bine regizată de aceştia"[26]. Cu toate că în viziunea autorului raportului nu era clară utilitatea practică a Congresului, se impun a fi reţinute concluziile sale cu privire la scopurile reale ale naţionalităţilor, precum şi intenţiile imperturbabile ale autorităţilor de la Budapesta. Referitor la Programul adoptat de Congres, se aprecia că respectivul document nu are nici o valoare, întrucât nu urmăreşte decât „anihilarea poporului maghiar" şi *„divizarea Ungariei într-un fascicul de mici state autonome"* (subl. n.). Considerând că ungurii sunt suspicioşi peste măsură în privinţa reglementării propriilor lor drepturi şi

prerogative, se exprima convingerea că nu vor fi „deloc dispuşi să se lase deposedaţi. *Este adevărat că ei nu reprezintă decât o minoritate* (subl. n.): din 17 milioane de locuitori pe care îi menţionează în Ungaria, ultimul recensământ din 1890, maghiarii nu reprezintă decât ceva mai mult de 7 milioane... Inferioritatea lor numerică este compensată însă de simţul lor politic, de simţul lor organizatoric, şi, în egală măsură, de faptul că duşmanii lor nu sunt uniţi. Acest lucru le-a permis să dea dovadă întotdeauna de o adevărată intoleranţă faţă de celelalte naţionalităţi din Ungaria şi să le domine“.

Lăsând celor interesaţi posibilitatea studierii unor astfel de mărturii, de excepţională valoare, al căror adevăr numai cei învăluiţi de rea-credinţă îl pot contesta, nu putem încheia fără a ne exprima speranţa că istoria nu se va mai repeta, că trăgând învăţămintele necesare din greşelile săvârşite, va împiedica apariţia ciclică a unor fenomene şi evenimente de tristă amintire.

Din asemenea considerente, volumul de faţă se doreşte o pledoarie întru respectarea şi apărarea adevărului istoric.

CORNELIU MIHAIL LUNGU

FOREWORD

When we ventured to compile a volume of documents dedicated to the Memorandum movement within the national struggle of the Romanians, the interval chosen beeing between the Blaj *Pronunciament* and *the Memorandum of 1892*, we affirmed that the internal and the foreign documents are so numerous that it is necessary to study them thoroughly to point out the whole process of affirmation of national aspirations, from 1791 until the Great Union of 1918[1]. We also hoped that the research workers (scientific explorers) will try to achieve, on the basis of these documents, the connection between the *Supplex Libellus Valachorum* and the *Memorandum*. We must notice the publication in the last few years from the *Centenary of the Memorandum* of some new works, that come to enrich the gallery of works dedicated to the national struggle of the Romanians and the studies of ideology and Romanian political action, included in the second edition of the *Memorandum (1892–1894)* offer to the specialists and to the large audience the whole process in his evolution and unity, from the XVIIIth century[2].

Considering that in most cases the works written until now rely on internal documents[3], the authors of this volume thought to inform the

[1] *De la Pronunciament la Memorandum (1868–1892)*, București, 1993,p. 9. A similar point of view has the historian Al. Porțeanu, who affirms „until now there are studied only a few of the Archives internal and foreign documents", see the study „Mișcarea memorandistă în preocupările diplomatice consulare ale României în Austro-Ungaria", „Istoria României. Pagini transilvane", Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1994, p. 319.

[2] *Memorandul (1892–1894)*, second edition, Ed. „Progresul Românesc", București, 1994; M. D. Ciucă și El. Ciucă, *Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. Corespondență (1866–1895), Scrisori primite*, Ed. „Progresul Românesc", 1994; T. Pavel, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă*; Ed. Daco-Press, Cluj-Napoca, 1994 V. Lechințan, *Cronologia ideii memorandiste la românii din Transilvania (1848–1896)*, Imprimeria „Ardealul", Cluj-Napoca.

[3] The main works concerning this problem were presented in the foreword of the volume *„De la Pronunciament la Memorandum"*. Therefore we can talk about the contribution of Teodor Pavel in his work: *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1878–1898)*, vol. I–II, Ed. Facla, Timișoara, 1979, and T. Cipăianu, *L' écho du Memorandum dans les milieux diplomatiques européens*, in „Crisia", XVII/1987, p. 183–193; *The Memorandum and European Diplomatic Circles* , in: „Transilvanian Review" Fundația Culturală Română, Center for Transylvanian Studies, vol. III, nr. 4, Winter, 1994, p. 45–57.

historians and the public opinion of the diplomatic documents which present the position of the foreign representatives in Romania towards the national struggle of the Romanians. As the *Memorandum of 1892* was the culmination of the affirmation of the national aspirations, there were chosen the documents concerning the Memorandum, the memorandists Trial, the position of the European governments towards the Transylvanian Question and the consequences for the national struggle of the Romanians.

The economy of this volume and the international events like the Congress of nationalities imposed us to choose 1896 to be the final year to be included.

Noteworthy from this point of view are the diplomatic documents created by the representatives of the European governments from Vienna, Berlin, Budapesta, Paris, Rome, London, Hague and of the foreign missions from Sinaia, Galaţi, Iaşi. There are also some reports sent or received by the Magyar Royal Ministry of Interior which demonstrate the upsurge of the struggle which the majority population had to carry against a minority willing to impose its authority by any means. Some reports haven't the translation in Romanian because these documents may be found in the Romanian papers which are preserved at the Academy Library and at the State Archives. In their attempt to give new informations the authors drew up as work instruments explanatory notes and a general index.

In this foreword we must insist on some of the aspects highlighted by the documents included in this volume.

Some of the diplomatic documents are referring to the trial of the Memorandists, the essence of the whole trial lies not only in the fact that the Romanians of Transylvania have dared to revindicate their nationality, but that, in doing so, they appealed to the Emperor of Austria at Vienna and not to the King of Hungary at Pesth. The circumstances which have revived the long existing bitter feeling between Romanians and Hungarians, were the attack on the house of Doctor Ratziu in the town of Torda in Transylvania as well as other instances of reported anti-Romanian acts of violence in Buda-Pesth and other towns of Hungary. Dr. Ratziu is accused by the Hungarians of plotting against the Constitution and of violating of his oath as member of the Magyar bar. The sentence of imprisonment for illegal agitation passed upon the letter of doctors Ratziu and Lucaci, has been the signal for an attempt on the part of the students to make political demonstrations against the treatment by the Hungarian Government of the Romanian population across the frontier.

We notice the attitude of some of the European chargés d'affaires whom must recognize in their reports the essence and the limits of the Magyar policy. The most eloquent from this viewpoint is the opinion of count Goluchowski, envoy extraordinary and minister plenipotentiary of Austro-Hungary in Bucharest, who affirms in his report of 24 th June 1892 to the Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs, Gustav

Kâlnoky, that considering the general political situation the „Magyar Government mustn't exaggerate his position towards the Romanians"[5].

Unfortunately, the Magyar authorities didn't understand the historical realities and are following up their programme for the „Magyarization" of the whole country by destroying the institutions of the various nationalities other than Hungarian. The German representative in Budapest, Monts, reported to his minister „The Magyar society doesn't accept a dialogue with the Romanian intellectuals and they haven't the possibility to take up a political career".

The marquis of Curtopassi reported to the Italian minister for Foreign Affairs that „the attitude of Hungarians and their inflexibility towards the Romanians from Transylvania" revived the long existing bitter feeling between Romanians and Hungarians.

The marquis of Curtopassi reported also that in spite of the demonstrations of the Romanian students against the treatment of their compatriots in Hungary, „there is little to fear as regards acts of violence because of the measures of precaution took by the Police and because the students themselves kept order in the thoroughfars".

The Magyar authorities charged the members of the Romanian Executive Committee with having by the propagation in various languages of the Memorandum recapitulating their grievances against their Magyar rulers in Hungary, committed the crime of agitation, in that they disseminated throughout the country a printed document containing an attack upon the force of the law.

But the foreign representatives in Hungary noted that „the Memorandum which the Romanians endeavoured to present to the Emperor of Austria at Vienna in June 1892 is a recapitulation of the wrongs the ultramontane Romanians are suffering at the hands of the Hungarian Government". The German representative, count Leyden, reported to his minister that „Hungary had to take measures to ameliorate the conditions of the Romanians on this side of the frontier before the trial of Cluj or had to repeal it".

The Belgian minister in Vienna noted that „the essence of the whole trial lies in the desire of Hungary to consolidate herself into a separate Kingdom and distroy all the resistence of the Romanian leaders".

Walter Townley, the secretary of the British Legation in Bucharest in his confidential report of May 1, 1894 wrote: „the fact that all the members of the executive Committee are to be proceeded against at the trial, proves that the aim of the Magyar Government is to deal a blow at the whole Romanian national party following up their programme for Magyarization of the whole country". He continued „the essence of the whole trial lies not in the fact that the Romanians of Transylvania have dared to revindicate their nationality, but that, in doing so, they appealed to the Emperor of Austria at Vienna and not to the King at Pesth, which in the chauvinist eyes of the Magyars is equivalent to having carried their grievances to the ruler

of a foreign country, since the evident object of Hungary *is to consolidate herself into a separate Kingdom and finally free herself from the irksome union with Austria"*.

By their attitude towards the Transylvanian problem, the Magyar authorities provoked the reaction of many foreign representatives. Count Goluchowski, on the occasion of the end of his diplomatic mission in Romania, asserted that" it is purely madness to even think to denationalize a nation which counts more than two millions people and has the support of Romania". The marquis of Curtopassi, the Italian reprezentative in Romania, in his report of July 27, 1893, speaking about the National Conference of Romanians noticed that the „political situation of the Romanians musn't be subordinate to the Magyar hegemony" because: „The history show us that it's not possible to destroy a nation of several millions by compulsions, offences and persecutions".

In his report of July 24, 1892 the Italian representative in Romania, Curtopassi, comments some of the remarks of the French envoyé, Decrais, who affirms that the Hungarian president of the Council of Ministers is the most chauvinist of his fellow countrymen. He doesn't accept any suggestion concerning the attitude of the Hungarian authorities towards the Romanians of Transylvania and alleges that „the compromise between Vienna and Pesth is decaying, because it doesn't secure the complete autonomy of Hungary".

The Romanian politicians and King Carol I pronounced themselves in favour of the intervention of the Romanian Government on behalf of the Romanians of Transylvania who were suffering from the oppression of the Austro-Hungarian Government.

The Liberal newspaper „Lupta", in its answer to „Pester Lloyd" affirmed that, if the Hungarian government persisted in their persecution of Romanians, Romania would have to turn to her powerful neighbour, Russia, who had shed her blood in defence of the Christians of the Balkans.

The Belgian minister in Bucharest remarks in his report of July 15, 1893, that the Romanians musn't exaggerate the Transylvanian Question[19] and remember that Romania should be on good terms with other foreign states. He also drew attention to the denationalization of the Romanians of Bessarabia which had destroyed the neutral but friendly bulwark which existed formerly between Russia and Romania.

Many of the diplomatic reports talk about the activity of the Romanian „Culture League" which secretly support the Romanian party in Transylvania, both by money and moral support, in the campaign they are carrying on against the central Goverment of Hungary.

In a report of July 9, 1894 it is said that „the success of the Magyars to wipe out the Roman nationality in Hungary could only result in gradually destroying Romania itself".

The defiant attitude assumed by Dr. Ratziu and his comrades during the last few days of the trial intended to them at Clausenburg by the Hungarian authorities, so exasperated the Court that the terms of imprisonment, varying from five years in the case of Lucaci to eight months for the lesser culprits, to which the accused were condemned are actually heavier sentences than were asked for by the Public Prosecutor.

The Hungarian authorities did their best to prevent from including on the agenda of the interparliamentary Conference from Bern the Transylvanian Question. We find out from a report of August 28, 1894 that the potential president of the Conference, to whom the Magyars offered their support, promissed them, in case he would be elected, to not accept the discussion of an internal problem of two countries at this international Conference.

In his report addressed to count Kálnoky of April 23, 1895, the former president of the Parliament and prime-minister of Hungary, Deszö Banffy, tried to demonstrate that the laws under the incidence of which are the Romanians from Transylvania, are also imposed to the *Magyars and the Saxons of Transylvania who represent near a half of the population of this country*".

The treatment imposed to the Romanian population of Transylvania was discussed finally at the Congress of the nationalities. The Belgian representative in Budapest noted in his report of August 11, 1895, that after the sentence of the Clausenburg trial it is decided the organization of the nationalities Congress „The organizers choose Budapest to lodge debates of the Congress to amplify the echo of this event". The debates took place in spite of the demands of the authorities who asked to change the term of Congress in „meeting" and in spite of „a counter-demonstration organized by the supporters of the Magyars".

We have to underline the conclusions of this report concerning the Programme adopted by the Congress which have in view „to annihilate the Magyar people" and *„to divide Hungary in little autonomous states"*.

In report it is also said that the Hungarians represents *„it is true only a minority:* the last census of 1890 mentions that of 17 millions inhabitants of Hungary, the Magyars represents only a few more that 7 millions... But their numerical inferiority is counterbalanced by their political sense, by their organizatory sense and by the fact that their enemies aren't united. This is why they were always intolerant with the other nationalities from Hungary and dominated them".

This volume is a pleading to respect and to defend the historical reality.

CORNELIU MIHAIL LUNGU

EINLEITUNG

Als wir uns die Urkunden über die Memorandum-Bewegung vornahmen, stellten wir fest, dass die Zahl der hiesigen und auswärtigen Archivquellen überaus gross ist, und eine Erforschung des rumänischen Nationalwesens in Siebenbürgen erforderlich wäre. Wir hoffen, dass auf Grund der historischen Zeugnisse ein Bogen vom Supplex Libellus Valachorum zum Memorandum gespannt werde. In den letzten Jahren sind sowohl Arbeiten über den Nationalkampf der Rumänen als auch Abhandlungen über die rumänische politische Ideologie seit Beginn des 18. Jahrhunderts erschienen. Bisher stiessen die behandelten Fragen auf grosses Interesse, deshalb betrachten wir die Weiterführung unserer Forschungen in dieser Richtung als eine Ehrenpflicht.

Weil sich die Mehrheit der grundliegenden Arbeiten auf einheimische Quellen stützen, betrachtete das Autorenkollektiv es als notwendig, die Rumänische Frage auch aus der Sicht der zeitgenössischen diplomatischen Vertretungen unseres Landes zu behandeln.

Je intensiver die Memorandum-Bewegung wurde, desto zahlreicher sind die schriftlichen Quellen darüber. Das Jahr 1892 stellt den Höhepunkt der nationalen Behauptung der rumänischen Mehrheitsbevölkerung unter der doppelten fremden Herrschaft dar. Aus diesem Grunde liegt der Gedanke nahe, dass aus der Fülle der diplomatischen Berichte, auf die wir besonderen Wert legen, die internationale Wertung der Bewegung und deren Folgen für die gesamte nationale Bewegung der Rumänen thematisch auszuwerten.

Aus zwei Gründen behandelt der vorliegende Band die Ereignisse nur bis zum Jahr 1896: Erstens gipfelten die Ereignisse von grosser Tragweite im Nationalitätenkongress, zweitens würden weitere Urkunden den uns gesetzten Umfang sprengen. Deshalb werden in diesem Band nur Berichte der bedeutendsten europäischen Kanzleien (Wien, Budapest, Paris, Rom, London und Den Haag) sowie der verschiedenen diplomatischen Vertretungen in Altrumänien (Sinaia, Galaţi, Iaşi), veröffentlicht. Gleichfalls erlauben wir uns, Berichte des ungarischen königlichen Innenministerium mit einzuschliessen, um das Bild der Unterdrückung der Rumänen zu ergänzen. Berichte aus der rumänischen Presse fallen aus Platzmangel weg; sie können in Bibliotheken eingesehen werden.

Der Forscher wird sich mit Hilfe von klassischen Methoden im Dickicht der Aussagen zurechtfinden; wir erlauben uns, ihm einige Hauptaspekte daraus vorzulegen.

Eine Informationsgruppe bilden die diplomatischen Dokumente über die von den Budapester Behörden ausgelösten Offensive gegen die gesamte rumänische Nationalbewegung. Gewalttaten – wie die Zerstörung des Hauses von Dr. Ion Ratiu in Turda, durch „aufgehetzten magyarischen Pöbel" (Aufzeichnung des deutschen Generalkonsuls in Budapest vom 30. Juni 1892) oder die Anklage der siebenbürgischen Anführer wegen verfassungswidriger und staatsfeindlicher Verschwörung – haben Demonstrationen sowohl in Siebenbürgen als auch im Königreich ausgelöst. Die legitimen, erklärlichen Reaktionen der Rumänen werden in Diplomatenkreise verschieden kommentiert.

Die kompetente Meinung des Grafen Goluchowschi, des ungarisch-österreichischen Gesandten und bevollmächtigten Ministers lautete, dass es angesichts der allgemeinen politischen Lage klüger wäre, die Situation nicht zu überspannen (24. Juni 1894 an Aussenminister Kâlnoky Gustav). Leider haben die Budapester Behörden, wie auch bei anderen Gelegenheiten, die historische Realität missverstanden. Ihr Verhalten gegenüber der rumänischen Mehrheitsbevölkerung lässt Monts, den deutschen Konsul in Budapest, schlussfolgern, dass die ungarische Gesellschaft sich von der rumänischen Intelligenz hermetisch verschliesse und, dass man den Rumänen jedwelche Staatskarriere, wenn nicht de jure dann de facto untersage. Seinerseits berichtet Marquis Curtopassi dem italienischen Auswärtigenammt dass die Härte der Ungarn den siebenbürgischen Rumänen gegenüber, Mitgefühl und Sympathie „für die Brüder jenseits der Karpathen" im Königreich erweckt habe. Aus demselben Bericht geht hervor, dass es bei Demonstrationen keine Zwischenfälle gegeben habe, was für die Klugheit der Führer der irredentistischen Bewegung spreche.

Obwohl die ungarischen Behörden zu beweisen versuchten, dass die rumänische nationale Bewegung staatsfeindlich un verfassungswidrig sei, waren all ihre Aktionen verständlich, wie eine Analyse diplomatischer Berichte ergibt. Der Bericht der Bukarester italienischen Gesandtschaft besagt, dass das an den Kaiser gerichtete Memorandum nichts als eine genaue Darlegung der Situation darstelle sowie die pathetische Bitte enthalte, den Rumänen angetanes Unrecht einzustellen. Diese Ansicht wird von andern Diplomaten geteilt. Graf Leyden, hätte eine tolerantere Haltung der ungarischen Seite im Klausenburger Prozess oder gar dessen Annullierung begrüsst.

In Wirklichkeit waren die ungarischen Behörden zu keiner Konzession, insbesondere in Bezug auf die nationale Frage, bereit, – so der in Wien akkreditierte belgische Minister; durch Hochverratsprozesse bezweckten sie die Führer der Feinde zu beseitigen.

Eine genaue Analyse der Gründe des gegen die gesamte Freiheitsbewegung der Rumänen eingeleiteten Prozesse, gelang dem Sekretär der Bukarester britischen Gesandtschaft, Walter Townley. In dem vertraulichen Bericht, (vom 1. Mai 1894) der die Anklageschrift des Klausenburger Memorandum Prozesses als Ausgangspunkt hat, gelangte der englische Diplomat zum Schluss, dass die Anklage gegen das Exekutivkomitee der Rumänischen Nationalen Partei und die Verfasser des Memorandums, die wirklichen Ziele der ungarischen Regierung offenbare, und zwar, der Partei einen Stoss zu versetzen und den Magyarisierungsplan fortzuführen. Aus den Quellen, die dem Autor zur Verfügung standen, entnimmt er dass nicht die Kühnheit der Siebenbürger Rumänen der reelle Anlass des Prozesses gewesen, sondern vielmehr die Tatsache, dass sie sich an den Kaiser Österreichs, und nicht an den König Ungarns gerichtet hätten, was nach ungarischen Auffassungen hiesse, sich bei einem fremden Herrscher zu beschweren. Ungarns Ziel war es ein selbstständiges Königreich zu schaffen.

Wie aus den Urkunden hervorgeht, verstanden die ungarischen Behörden nicht nur die Realität falsch, sondern stellten sie in ihrer Politik den Memorandum-Prozess als einen Racheakt dar, als einen Stumpfsinn, so dass sogar Graf Goluchowski erkannte, wie in Budapest das Bestehen einer Rumänischen Frage grundsätzlich zu bestreiten versucht wurde. Deswegen äusserte der künftige ungarisch-österreichische Aussenminister bei Beendung seiner diplomatischen Mission in Rumänien die Meinung, dass der Gedanke einer Entnationalisierung eines zweieinhalb Millionen starken Volkes ein Wahnsinn wäre. Die Beurteilung ist umso bemerkenswerter, da sie keinen Einzelfall darstellt, sondern von etlichen Persönlichkeiten geteilt wurde. So von Marquis Curtopassi (von der italienischen Gesandtschaft am 27. Juli 1893) der die würdevolle Stimmung der Hermannstädter rumänischen Nationalkonferenz, die der Mässigkeit des Direktorial-Komitees und dem Geschick der rumänischen Regierung zu verdanken gewesen sei; sein Schluss: die rumänische Frage sei nicht der ungarischen Hegemonie unterzuordnen. Den Beweggrund dieser Politik spricht der französische Diplomat Decrais an, (Bericht vom 24. Juli 1892) der den ungarischen Ministerpräsidenten als einen „Chauvinisten" bezeichnet. Seiner Ansicht nach sei der Ausgleich zwischen Wien und Pest ungültig, da er Ungarn die vollständige Autonomie nicht sichere. Zweifellos konnte die gesamte Politik und das Verhalten der ungarischen Behörden nicht ohne internationale Auswirkungen bleiben, da sie der wachsamen Analyse europäischer Diplomatie nicht entgangen war. Erstens wurden die Beziehungen Rumäniens zum Dreibund hingezielt: die anderen Staaten versuchten die Unstimmigkeiten und Spannungen der rumänisch-ungarisch-österreichischen Verhältnisse unbeschränkt auszunützen. Auch wenn König Karl I. Herrn von Schlözer von der deutschen kaiserlichen Gesandtschaft in Bukarest mitteilte, dass seine Regierung den in Ungarn lebenden Rumänen gegenüber ein korrektes Verhalten hätte, könne er

Verhalten hätte, könne er nicht verheimlichen, dass er ihnen im Inneren seines Herzens recht geben müsse. Entschlossener zeigt sich die liberale Zeitung „Lupta“ (Der Kampf), die in einer an den „Pester Lloyd“ gerichtete Antwort die Ungarn darauf aufmerksan macht, dass die rumänischen Sympathien dem Dreibund gegenüber sich infolge der Vorkomnsse in Siebenbürgen ändern könnten. Man behauptet, dass, wenn man nicht das Recht habe, die Ruhe der Ungarn zu stören, man berechtigt sei, die Waffen gegen die zu richten, die die Nation unterdrücken. Deshalb war man der Überzeugung, dass sowohl Österreich auch Deutschland, Budapest umstimmen müssten, denn es bestünde Gefahr, dass 150.000 Bajonette auf französisch-russischer Seite träten. Wegen solcher Äusserungen erscheint die Aussage des belgischen Ministers in Bukarest vom 15. Juli 1892 als rechtfertigt, dass die Herrschaftsideen der Ungarn von der gemässigten österreichischen Aussenpolitik nicht entsprechend gedämpft wurden. Derselbe Autor merkt auch einen andern Aspekt an: der Zeitpunkt zu Übertreibungen wäre nicht gegeben, da Altrumänien ein zu grosses Risiko einginge, wenn es die Beziehungen zu Mitteleuropa durch eine Zuwendung an Russland aufs Spiel setze. Diese Bemerkungen waren gewissermassen zutreffend, da etliche Millionen Rumänen, als russische Untertanen demselben Entnationalisierungsprozess unterworfen waren. All diese Gegebenheiten konnten, gemäss einem Bericht vom 16. Juli 1893, die Sympathie der rumänischen Bevölkerung in Ungarn, Makedonien und Bessarabien, für die siebenbürgischen „Brüder“ nicht mindern. Die Kulturliga gewährte der rumänischen Bewegung sowohl moralische als auch eine materielle Hilfe was in vielen Berichten Beachtung fand. Die Bestrebungen der Liga waren die Hauptstütze der dako-rumänischen Idee. Dadurch wurde die nationale Bewegung trotz den Unterdrückungsmassnahmen der ungarischen Behörden zu weiterer Tätigkeit angespornt. Der Bericht vom 9. Juli 1894 sagt schlicht: „In Budapest wurde die Vefassung nie eingehalten, sondern Zentralisierung und Magyarisierung angestrebt. Alle verfassungsmässig garantierten Rechte der Rumänen wurden mit Füssen getreten“. Unter diesen Umständen reagierten die Rumänen prompt und mannigfaltig gegen die ungarische Politik. Die Stellungsnahme Raţius und auch die der andern Memorandisten-Führer vor Gericht wurden als herausfordernd empfunden (W. Townley im Bericht vom 31. Mai 1894). Die Heftigkeit, mit der die ungarischen Behörden jede rumänische Aktion zu beschränken und zu ersticken suchten, hatte nicht nur im Lande, sondern auch auf europäischer Ebene Reaktionen ausgelöst.

Beispielhaft dafür steht der ungarische Bericht vom 28. August 1894, aus dem die ungarischen Bestrebungen hervorgehen, das rumänische Problem von der Tagesordnung der jährlichen interparlamentarischen Konferenz zu streichen. Der potentielle Vorsitzende der Konferenz, dem die Ungarn die Unterstützung zugesichert hatten, versprach seinerseits,

dass nach seinem Amtsantritt „ein internes Problem" der zwei Länder nicht auf die Tagesordnung gesetzt werde.

In einem Bericht vom 23. April 1895 versuchte Bánffy Dezső, der ehemalige Parlamentsvorsitzende und Ministerpräsident Ungarns, Grafen Kálnoky G. die Grundlosigkeit der Anklagen der Rumänen über die aufgezwungenen Gesetze, die sie benachteiligten, zu beweisen. Bánffys Hauptargument war, dass die „Ausnahmsgesetze" nur in Siebenbürgen gültig waren und, dass die Ungarn und Sachsen („die die Hälfte der Bevölkerung ausmachten") die gleichen Gesetze folgen müssten. Ohne Bánffys Aussage in Frage zu stellen, ist trotzdem nicht zu übersehen, dass den Ungarn in Siebenbürgen Bestimmungen zum Gebrauch der Muttersprache, in der Parlamentsvertretung, im Zugang zum Unterricht, zu politischen und Verwaltungsämtern entgegenkamen; das rechtfertige sie jedoch nicht als Minderheit die Grundvoraussetzungen des Zusammenlebens in einer Zeit der nationalen Auseinandersetzung nicht zu beachten. All diese Annomalien sind auf dem Nationalitätenkongress ans Licht getreten. Im Bericht der belgischen Gesandtschaft in Budapest, (vom 11. August 1895) wurde die Abhaltung des Kongresses kurz nach dem Klausenburger Prozess angesetzt. Anfangs sollte er in Hermannstadt, Arad oder Temeswar statfinden, schliesslich wurde Budapest, als ungarische Hauptstadt, dafür gewählt. Obzwar eine Gegenkundgebung der den Ungarn treu ergebenen Rumänen und Slowaken stattgefunden hate, wurden die Arbeiten des Kongresses weitergehalten. Die Schlussfolgerungen des Kongresses kamen den Zielen der Nationalitäten nicht entgegen. Auf ungarischer Seite schätzte man ein, dass sein Programm wertlos sei, da es nur die „Spaltung des ungarischen Volkes" und „die Teilung Ungarns in kleine autonome Staaten" als Ziel gehabt hätte. Da die Ungarn misstrauisch in Bezug auf die Regelung der eigenen Vorrechte waren, äusserten sie die Überzeugung, dass sie sich nicht enteignen liessen, obwohl sie ja eine Minderheit sind: Von den 17 Millionen Einwohnern Ungarns gab es (nach der Zählung von 1890) etwa 7 Millionen Ungarn. Ihrer zählenmässigen Minderheit kamen ihrem politischen-organisatorischen Möglichkeiten und die Uneinigkeit ihrer Gegner zustatten.

Wir hoffen, dass Menschen aus den Fehlern ihrer Vorfahren gelernt haben, dass Nationen und Länder – insbesondere auch heutzutage – nicht gewaltsam auseinander gerissen werden.

Deshalb sehen wir im vorliegenden Band ein Plädoyer für die Wahrung der geschichtlichen Wahrheit.

CORNELIU MIHAIL LUNGU

LISTA DOCUMENTELOR

1. **1892 iunie 22, Bucureşti.** Raportul înaintat Foreign Office-ului de către A. G. Vansittart, secretarul Legaţiei Marii Britanii la Bucureşti, referitor la acţiunile de protest ale studenţilor din Bucureşti, organizate împotriva actelor de violenţă săvârşite de guvernanţii de la Budapesta faţă de românii transilvăneni, acţiuni ce au culminat cu acuzarea dr. Ioan Raţiu şi a altor fruntaşi ardeleni de „complot împotriva Constituţiei".

2. **1892 iunie 24, Sinaia.** Raportul înaintat de von Bülow contelui de Caprivi, cancelarul Reichului, cu privire la demonstraţiile de protest organizate la Bucureşti şi Iaşi, ca urmare a „exceselor puse în aplicare de maghiari" împotriva „deputaţilor români", care s-au deplasat la Viena pentru înmânarea Memorandului.

3. **1892 iunie 24, Bucureşti.** Raportul trimisului extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Regatului Italiei la Bucureşti, marchizul Curtopassi, care îl informează pe ministrul italian al afacerilor externe, despre manifestaţiile organizate în Regat pentru a protesta împotriva ilegalităţilor din Transilvania.

4. **1892 iunie 28, Bucureşti.** Raportul secretarului Legaţiei Marii Britanii la Bucureşti, A. G. Vansittart, care informează Foreign Office-ul asupra modului de desfăşurare a demonstraţiei studenţilor din Bucureşti împotriva „atitudinii maghiarilor" şi a „nedreptăţilor cărora le sunt victime fraţii lor din Transilvania".

5. **1892 iunie 28, Sinaia.** Raportul înaintat ministrului afacerilor externe al Franţei, Ribot, de către trimisul extraordinar şi ministru plenipotenţiar francez la Bucureşti, de Coutouly, prin care sunt prezentate principalele concluzii privind efectele asupra relaţiilor româno-maghiare şi chiar asupra păcii europene, ca urmare a acţiunilor întreprinse împotriva opresiunilor săvârşite de maghiari faţă de cei 2 milioane de români din Tansilvania.

6. **1892 iunie 30, Budapesta.** Raportul consulului general imperial german pentru Ungaria, Monts, înaintat cancelarului Reichului, contele de Caprivi, referitor la Memorandul adresat de români Curţii

de la Viena şi reacţiile produse guvernului de la Budapesta, solicitat de presa maghiară să „renunţe la indulgenţa practicată şi să pedepsească exemplar trădătorii de patrie".

7. **1892 iunie 30, Budapesta.** Raportul prin care consulul general al Italiei la Budapesta, S. Lugini, îl informează pe Brin, ministrul italian al afacerilor externe, despre reacţia provocată în capitala Ungariei de Memorandul înaintat Curţii de la Viena şi acţiunile întreprinse de „irredenta" română.

8. **1892 iulie 5, Bucureşti.** Raport prin care G. L. Forgeur, ministrul belgian la Bucureşti îşi informează ministerul de resort despre faptul că nu există „nici un oraş românesc în care să nu fi avut loc o adunare de protest" împotriva „oprimării românilor din Transilvania".

9. **1892 iulie 16, Budapesta.** Raportul consulului general imperial german pentru Ungaria, Monts, înaintat cancelarului Reichului, contele Caprivi, referitor la interpelările opoziţiei maghiare care a solicitat procurorului să ia măsuri împotriva „trădătorilor de ţară", semnatari ai Memorandului, rezultat al politicii ungureşti care le „interzice românilor orice carieră de stat, dacă nu de jure, atunci de facto şi în afara Parlamentului".

10. **1892 iulie 24, Bucureşti.** Raportul trimisului extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Italiei la Bucureşti, Curtopassi, prin care se înştiinţează ministrul italian de externe că, după demonstraţia din 26 iulie, în „principalele oraşe ale Regatului" au continuat acţiunile întreprinse în sprijinul românilor din Transilvania, reînnoindu-se „protestele împotriva actelor barbare ale ungurilor".

11. **1892 iulie 29, Bucureşti.** Raportul înaintat ministrului de externe al Belgiei, de către trimisul special la Bucureşti, G. L. Forgeur, cu privire la vizita lui P. P. Carp la Viena şi discuţia purtată cu contele Kálnoky asupra situaţiei grele a românilor din Transilvania, de care – după opinia politicianului român – răspunzătoare erau cabinetele de la Viena şi Budapesta.

12. **1892 august 5, Viena.** Raport prin care ambasadorul Regatului Italiei la Viena, contele Nigra, îl informează pe ministrul italian al afacerilor externe că a primit raportul referitor la manifestaţiile desfăşurate în principalele oraşe din Regat, în sprijinul românilor transilvăneni.

13. **1892 decembrie 7, Bucureşti.** Raport al consilierului Legaţiei britanice la Bucureşti, prin care informează Secretariatul Foreign Office-ului despre vizita dr. Ioan Raţiu şi Vasile Lucaciu în Regat şi demonstraţiile de protest „împotriva persecuţiilor la care era supusă populaţia românească de peste munţi de către guvernul ungar".

14. **1892 decembrie 13, Bucureşti.** Raport al reprezentantului diplomatic al Franţei la Bucureşti, de Coutouly, către ministrul francez de externe, despre efectul vizitei fruntaşilor memorandişti I. Raţiu şi V. Lucaciu în capitala României şi atitudinea politicienilor români faţă de soarta fraţilor lor transilvăneni.

15. **1893 iunie 12, Budapesta.** Informarea adresată primului ministru al Ungariei de către ministrul de interne regal maghiar, în legătură cu propaganda desfăşurată în străinătate de Liga culturală şi necesitatea aplicării unor măsuri pentru contracararea acţiunilor iniţiate.

16. **1893 iulie 4, Sinaia.** Raportul Legaţiei imperiale germane în România, înaintat canceralului Reichului, contele de Caprivi, referitor la reacţia presei străine faţă de atmosfera determinată de intervenţia guvernului maghiar împotriva Comitetului Naţional Român din Transilvania şi de tratamentul la care era supus dr. Vasile Lucaciu, în detenţie.

17. **1893 iulie 15, Bucureşti.** Raport al ministrului belgian la Bucureşti, înaintat ministrului de externe, contele de Mérode-Westerloo, căruia i-au fost prezentate efectele mişcării memorandiste, care s-a dovedit că nu este o „agitaţie superficială şi trecătoare“, ci o acţiune hotărâtă ce a demonstrat guvernului de la Budapesta că nu poate ca prin intimidare să determine populaţia majoritară românească să accepte hegemonia maghiară.

18. **1893 iulie 16, Bucureşti.** Raportul lui Curtopassi, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Italiei la Bucureşti, care îl informează pe ministrul italian al afacerilor externe despre nemulţumirile şi manifestările de protest provocate de regimul aplicat în detenţie dr. Vasile Lucaciu şi ca urmare a procesului intentat autorilor Memorandului, de către autorităţile maghiare.

19. **1893 iulie 17, Budapesta.** Adresă a Preşedinţiei Ministerului de Interne maghiar prin care se aduce la cunoştinţă ministrului de finanţe intenţia românilor transilvăneni de a înfiinţa instituţii financiare din al căror venit net să folosescă 50% „în scopul propagandei naţionale“.

20. **1893 iulie 27, Bucureşti.** Raportul marchizului Curtopassi prin care informează pe ministrul italian de externe despre Conferinţa naţională a românilor, desfăşurată la Sibiu, unde s-a subliniat că românii transilvăneni nu pot accepta hegemonia maghiară şi nici politica de maghiarizare.

21. **1893 iulie 31, Sinaia.** Raportul Legaţiei imperiale germane în România adresat cancelarului Reichului, contele de Caprivi, referitor la demonstraţia studenţilor bucureşteni desfăşurată în sprijinul Conferinţei românilor, ţinută la Sibiu, în pofida măsurilor şi obstacolelor impuse de autorităţile maghiare.

22. **1893 august 1, Budapesta.** Raportul ministrului de finanțe al Ungariei către ministrul de interne regal maghiar, Hieronymi Károly, prin care îl informează că va „acționa cu promptitudine la Banca austro-ungară pentru a nu se acorda credit instituțiilor financiare“, care susțin „agitațiile naționale“.

23. **1893 august 27, Budapesta.** Ordin cuprinzând măsurile impuse, de către Președinția Ministerului de Interne regal maghiar, tuturor comiților supremi ai comitatelor, cărora le-au fost remise listele participanților la Conferința națională a românilor, de la Sibiu, pentru a le urmări atitudinea și activitățile desfășurate.

24. **1893 septembrie 16, Viena.** Raportul ministrului belgian la Viena, Van den Steen către ministrul de externe al Belgiei, referitor la politica obtuză a guvernului ungar în problema naționalităților și energica mișcare de eliberare națională a românilor din Transilvania, unde circa trei milioane de daco-români nutresc „speranța de a vedea realizându-se, într-o bună zi, visul legendar al României Mari“.

25. **1893 septembrie 30, Ineu.** Raport al prim-pretorului plășii Ineu înaintat comitelui suprem, căruia îi aduce la cunoștință că în urma investigațiilor efectuate cu prilejul Conferinței naționale a românilor de la Sibiu, a aflat că: „în fiecare protopopiat ortodox este organizat un partid național român“.

26. **< 1893, noiembrie >.** Comentariu însoțit de aprecieri asupra studiului publicat de dr. Jancsó Benedek, despre „Daco-românismul și cultura maghiară“, în care sunt analizate originile și amploarea acestei mișcări pentru limitarea căreia autorul consideră necesare îngrădirea și reducerea numerică a intelectualității românești.

27. **1893 decembrie 12, București.** Raport al ministrului belgian la București adresat ministrului de externe al Belgiei, cu privire la dezbaterea problemei Transilvaniei în Senatul României, unde D. Sturdza a propus să se înainteze Ungariei un program cu drepturile legitime ale românilor, subliniind că oamenii politici de la Budapesta trebuie să înțeleagă că niciodată nu se va permite ca românii ardeleni „să fie în continuare oprimați“.

28. **1893 decembrie 24, București.** Raport către ministrul de externe al Belgiei prin care este informat de trimisul extraordinar la București, despre dezbaterea în Camera Deputaților a situației românilor transilvăneni, care, datorită lipsei oricăror drepturi, aveau o soartă mai demnă de compătimit decât cea a fraților lor din Basarabia.

29. **1894 ianuarie 1, București.** Nota ministrului plenipotențiar al Marii Britanii la București prezentată contelui Rosebery, secretar de stat la Foreign Office, însoțită de rezumatul dezbaterilor din Senat și Camera Deputaților, în cadrul cărora locul central l-a ocupat

problema românilor din Transilvania şi a tratamentului la care erau supuşi de către guvernul ungar.

30. **1894 martie 1, Bucureşti.** Raport al reprezentantului francez la Bucureşti, de Coutouly,prin care îl informează pe preşedintele Consiliului de Miniştri al Franţei că, în pofida pronunţatelor orientări filoaustriece şi filogermane ale lui Carol I, acesta mai mult a încurajat decât s-a opus manifestărilor desfăşurate împotriva politicii ostile a Curţii de la Viena faţă de românii transilvăneni.

31. **1894 aprilie 7, Budapesta.** Notă a ministrului de interne maghiar înaintată primului ministru al Ungariei, căruia îi solicită să intervină ca Secţia de presă din cadrul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri să-i pună la dispoziţie articolele apărute în presa naţionalităţilor pentru a se stabili orientarea ziarelor respective.

32. **1894 aprilie 27, Bucureşti.** Raportul Legaţiei imperiale germane în România adresat cancelarului Reichului, contele de Caprivi, referitor la procesul intentat memorandiştilor şi posibilele urmări ale acestuia pe plan politic.

33. **1894 mai 1, Bucureşti.** Raport al secretarului Legaţiei britanice la Bucureşti, W. Townley, prin care, contele de Kimberley, secretar de stat la Foreign Office, este înştiinţat despre procesul intentat memorandiştilor, acţiune îndreptată împotriva Partidului Naţional Român, ceea ce – după opinia diplomatului englez – nu are ca scop decât „continuarea programului de maghiarizare şi distrugerea instituţiilor celorlalte naţionalităţi decât cea maghiară".

34. **1894 mai 3, Bucureşti.** Raportul reprezentantului Franţei la Bucureşti, de Coutouly, prin care îl informează pe ministrul său de externe despre propaganda Ligii pentru unitatea culturală a românilor, desfăşurată în favoarea eliberării tuturor fraţilor din teritoriile aflate sub stăpânire străină, în speranţa făuririi României Mari.

35. **1894 mai 5, Budapesta.** Circulara Ministerului maghiar regal de Interne adresată comiţilor din Transilvania şi Banat cuprinzând instrucţiuni suplimentare pentru înăbuşirea mişcărilor naţionale provocate de judecarea procesului memorandiştilor.

36. **1894 mai 8, Iaşi.** Raportul consulului Austriei la Iaşi, Lippert, înaintat ministrului de externe austro-ungar Gustav Kálnoky, cu privire la manifestaţiile organizate la Iaşi cu prilejul procesului intentat la Cluj memorandiştilor şi măsurile luate de autorităţile vremii pentru limitarea demonstraţiilor respective.

37. **1894 mai 9, Bucureşti.** Raportul Legaţiei imperiale germane în România privind manifestările organizate de Liga culturală română în Bucureşti cu ocazia desfăşurării la Cluj a procesului memorandiştilor.

38. **1894 mai 9, Bucureşti.** Raportul Legaţiei Republicii franceze în România, înaintat ministrului francez al afacerilor străine, referitor la demonstraţia de protest desfăşurată la Bucureşti cu prilejul procesului intentat la Cluj iniţiatorilor Memorandului, manifestaţia respectivă constituind o „dovadă evidentă a unanimităţii sentimentului naţional în problema transilvană“.

39. **1894 mai 11, Bucureşti.** Raport al contelui Goluchowski, trimisul extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Austro-Ungariei la Bucureşti, înaintat ministrului de externe, contele G. Kâlnoky, cu prilejul demonstraţiilor de protest desfăşurate pe parcursul procesului înscenat memorandiştilor, la Cluj, faţă de care „toate organele de presă, atât liberale cât şi conservatoare, au fost interesate de soarta fraţilor lor de acelaşi neam din Transilvania“.

40. **1894 mai 12, Bucureşti.** Raport al ministrului belgian la Bucureşti,adresat ministrului de externe al Belgiei, în legătură cu ecoul procesului memorandiştilor şi atenţia acordată de toţi românii, soartei fruntaşilor ardeleni dr. I. Raţiu şi V. Lucaciu, acuzaţi de „înaltă trădare“, pentru că au formulat revendicările legitime ale populaţiei majoritare româneşti.

41. **1894 mai 14, Bucureşti.** Raportul secretarului Legaţiei britanice la Bucureşti, W. Townley, adresat contelui de Kimberley, secretar de stat la Foreign Office, căruia îi relatează despre seria acţiunilor de protest organizate de Liga pentru unitatea culturală a românilor.,

42. **1894 mai 21, Bucureşti.** Raport al Legaţiei imperiale germane în România adresat cancelarului Reichului, contele Caprivi, referitor la convorbirea avută de contele Leyden cu regele Carol I despre procesul memorandiştilor.

43. **1894 mai 22, Bucureşti.** Raportul contelui Goluchowski prin care îl informează pe ministrul de externe G. Kálnoky despre poziţia ezitantă a regelui Carol faţă de Rezoluţia adoptată de manifestanţii care au protestat împotriva procesului intentat memorandiştilor, socotit de diplomatul austriac „o eroare politică“.

44. **1894 mai 23, Budapesta.** Ordin telegrafic al ministrului regal maghiar de interne către comiţii comitatelor din Transilvania prin care solicită trimiterea unor tabele nominale ale preoţilor şi învăţătorilor români consideraţi ca agitatori.

45. **1894 mai 26, Budapesta.** Raport al consulului general imperial german la Budapesta, Monts, înaintat cancelarului Reichului, contele Caprivi, în legătură cu procesul memorandiştilor, considerat „o mare greşeală chiar din punctul de vedere pur maghiar“.

46. **1894 mai 26–iulie 7, Alba-Iulia, Deva, Sibiu, Tg. Mureş, Dej, Braşov.** Grupaj de şase rapoarte ale generalului-locotenent Franz Török, inspector superior al Jandarmeriei din Ungaria, care informează Ministerul de Război regal maghiar, despre mişcarea naţională a românilor din Transilvania.

47. **1894 mai 27, Bucureşti.** Raport prin care, contele Goluchowski îi reconfirmă ministrului de externe G. Kálnoky, teama că mişcarea naţională a românilor va căpăta un caracter tot mai îngrijorător, în acest sens concurând şi o serie de factori externi.

48. **1894 mai 29, Bucureşti.** Raport al secretarului Legaţiei austriece la Bucureşti, C. Dumba, prin care ministrul de externe G. Kálnoky, este informat despre intensificarea reacţiilor din presa română faţă de sentinţa pronunţată în procesul memorandiştilor, soldată cu „condamnarea acuzaţilor la pedepse neaşteptat de severe".

49. **1894 mai 29. Bucureşti.** Raport al lui C. Dumba către G. Kálnoky referitor la incidentul pricinuit de atacarea grupului de membri ai Asociaţiei corale maghiare şi ecourile în presa română.

50. **1894 mai 29, Bucureşti.** Raportul contelui Leyden, ministru plenipotenţiar german la Bucureşti, către cancelarul Reichului, contele Caprivi, cu privire la reacţia studenţilor şi a presei din Bucureşti faţă de sentinţa dată la Cluj în procesul intentat memorandiştilor.

51. **1894 mai 29, Bucureşti.** Raport al trimisului extraordinar al Franţei la Bucureşti, referitor la reacţia studenţilor bucureşteni faţă de asociaţia corală maghiară, care „a făcut imprudenţa să plimbe prin oraş drapelul maghiar", precum şi despre manifestaţiile de simpatie ale tineretului universitar român în faţa legaţiilor Franţei şi Italiei pentru unele ziare din cele două ţări care au „publicat articole favorabile românilor din Transilvania".

52. **1894 mai 29, Bucureşti.** Raportul marchizului Curtopassi, prin care îl informează pe ministrul italian al afacerilor externe despre demonstraţiile tineretului universitar din Bucureşti, îndreptate împotriva sentinţei pronunţate în procesul intentat „autorilor celebrului memoriu".

53. **1894 mai 29, Budapesta.** Adresă a ministrului maghiar de justiţie prin care solicită ministrului de interne să ia măsurile necesare pentru supravegherea celor condamnaţi în procesul memorandiştilor şi „prinderea imediată în caz de încercare de evadare sau părăsire a domiciliului forţat".

54. **1894 mai 31, Bucureşti.** Secretarul Legaţiei britanice la Bucureşti îl informează pe contele de Kimberley, secretar de stat la Foreign

Office, despre manifestaţiile de protest faţă de sentinţa pronunţată în procesul înscenat fruntaşilor ardeleni, a căror condamnare aspră s-ar fi datorat „atitudinii sfidătoare adoptată de doctorul Raţiu şi tovarăşii săi“.

55. **1894 mai 31, Bucureşti.** Raport al ministrului Franţei la Bucureşti, de Coutouly, prin care ministrul francez al afacerilor externe este informat asupra impresiei produse în rândul opiniei publice din România de vestea condamnării autorilor Memorandului.

56. **1894 mai 31, Bucureşti.** Raport al marchizului Curtopassi prin care îl informează pe ministrul afacerilor externe din Roma că manifestaţiile de protest faţă de verdictul dat în procesul memorandiştilor se intensifică, „agitaţia menţinându-se la cote înalte şi propagându-se în întreg regatul“.

57. **1894 iunie 1, Bucureşti.** Raport înaintat de C. Dumba contelui G. Kálnoky, în urma discuţiei purtate cu Al. Lahovary, pe marginea consecinţelor politice din România, după procesul de la Cluj, apreciat de ministrul român al afacerilor externe drept „o mare greşeală politică“.

58. **1894 iunie 1, Bucureşti.** Raportul înaintat de C. Dumba, ministrului afacerilor externe G. Kálnoky, referitor la nemulţumirile provocate de atacurile împotriva Ungariei, apărute în coloanele ziarului „Indépendance Roumaine“, fapt pentru care reprezentantul Legaţiei austriece la Bucureşti a considerat necesar să se adreseze ministrului de externe Al. Lahovary pentru a cere lămuriri.

59. **1894 iunie 1, Bucureşti.** Secretarul Legaţiei austriece la Bucureşti C. Dumba, îi înaintează contelui G. Kálnoky, ministru de externe, un raport în care sunt expuse aprecierile asupra problemei naţionalităţii române din Transilvania, în sprijinul căreia, făcându-se abstracţie de demonstraţiile studenţeşti, opinia întregii naţiuni revendică un „drept sfânt şi intangibil al priorităţii istorice faţă de populaţia maghiară şi chiar faţă de populaţia germană“.

60. **1894 iunie 1, Budapesta.** Adresa ministrului regal maghiar de interne către ministrul justiţiei privind punerea sub supraveghere poliţienească a persoanelor condamnate în procesul Memorandului.

61. **1894 iunie 2, Iaşi.** Raport al consulului austriac la Iaşi, Lippert, care îl informează pe ministrul de externe G. Kálnoky, despre „demonstraţiile populare“ organizate sub egida Ligii culturale, în semn de protest faţă de condamnarea samavolnică a dr. Vasile Lucaciu.

62. **1894 iunie 11, Bucureşti.** Raport al marchizului Curtopassi, ministrul italian la Bucureşti către ministrul afacerilor externe al Italiei despre

discuţia purtată cu Al. Lahovary, care i-a declarat că guvernul român a reuşit „să ţină în frâu agitaţiile", dar la Viena şi Pesta ar trebui să se ţină seama de situaţia grea a românilor transilvăneni „căci este imposibil să mergi la infinit contra opiniei publice".

63. **1894 iunie 12, Bucureşti.** Raportul contelui Leyden adresat cancelarului Reichului, contele Caprivi, cu privire la manifestările prilejuite la Bucureşti de sentinţa dată în procesul memorandiştilor, precum şi la atitudinea unor oameni politici români faţă de această problemă.

64. **1894 iunie 15, Bucureşti.** Raportul înaintat de C. Dumba ministrului de externe G. Kálnoky, după momentul culminant al demonstraţiilor organizate în Regat în semn de protest faţă de înscenarea juridică de la Cluj, care a provocat puternice reacţii în rândul intelectualităţii şi al oamenilor politici ai vremii.

65. **1894 iunie 15, Sinaia.** Raport al lui C. Dumba prin care îl informează pe ministrul de externe G. Kálnoky despre intensitatea mişcării naţionale, starea de spirit şi demonstraţiile de protest faţă de procesul intentat memorandiştilor, precum şi poziţia unor personalităţi politice, inclusiv a regelui Carol faţă de situaţia românilor transilvăneni şi drepturile lor legitime.

66. **1894 iunie 9, Sinaia.** Raportul lui C. Dumba înaintat lui G. Kálnoky, referitor la sprijinul moral acordat de guvernul român cauzei naţionale prin influenţa exercitată asupra dr. Raţiu şi colegilor săi, membri ai Comitetului naţional din Transilvania, al căror prestigiu a crescut în rândul maselor pentru că nu s-au sustras de la pedepsele pronunţate în procesul memorandiştilor.

67. **1894 iulie 9, Sinaia.** Raportul prezentat lui G. Kâlnoky de către C. Dumba, referitor la relatarea ce i-a fost făcută de contele Leyden în urma primirii la regele Carol I, care s-a arătat „peste măsură de îngrijorat, chiar iritat pentru atitudinea neînduplecată a Cabinetului ungar în problema transilvăneană".

68. **1894 iulie 24, Sinaia.** Raportul contelui Leyden, ministrul plenipotenţiar la Bucureşti, adresat cancelarului Reichului, contele Caprivi, referitor la demersurile întreprinse de Academia Română şi Partidul Naţional Român pentru a face cunoscută situaţia românilor din Transilvania.

69. **1894 iulie 26, Sinaia.** Raportul înaintat de C. Dumba contelui G. Kálnoky, cu privire la încercările ministrului Sturdza de a atrage membrii Academiei Române în susţinerea cauzei naţionale a românilor.

70. **1894 iulie, Viena.** Memoriul privind problema românească, elaborat cu prilejul încheierii misiunii în România, de către contele A. Goluchowski, ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei la București, care ajunsese la convingerea că„plângerile ce au fost prezentate [de români] sunt foarte întemeiate".

71. **1894 august 1, București.** Raportul marchizului Curtopassi referitor la întrevederea avută cu regele Carol I, pe parcursul căreia s-a discutat despre problema românilor transilvăneni și „condamnările excesive care fuseseră pronunțate" în procesul memorandiștilor.

72. **1894 august 3, Sinai.** Raportul contelui Leyden, ministru plenipotențiar la București, care îl informează pe cancelarul german, contele Caprivi, despre situația românilor din Ardeal și poziția regelui Carol în această problemă.

73. **1894 august 13, Budapesta.** Raportul lui Wekerle Sándor, prin care îl informează pe ministrul afacerilor externe austro-ungar, G. Kálnoky, despre mișcarea națională a românilor, susținerea ei în Regatul României, ajutorul financiar acordat fraților din Transilvania și măsurile destinate limitării considerate ostile statului ungar.

74. **1894 august 16, Budapesta.** Adresă a Ministerului de Interne regal maghiar, prin care se solicită ministrului comerțului să ia măsuri împotriva băncilor naționalităților, vizându-se, cu precădere, cele care susțin mișcarea națională românească.

75. **1894 august 19, Sinaia.** Raportul contelui Leyden, ministru plenipotențiar la București, prin care îl informează pe cancelarul german, contele Caprivi, despre reacțiile produse de mișcarea națională a românilor la Viena și Budapesta, unde există o stare de iritare pentru că „influențarea opiniei publice din Europa a fost încununată de succes în favoarea cauzei românilor".

76. **1894 august 22, București.** Raportul prin care marchizul Curtopassi îl informează pe ministrul afacerilor externe al Italiei despre discuția lui P. P. Carp cu G. Kálnoky, căruia i-a declarat că „duritățile guvernului de la Pesta față de românii din Transilvania și Banat au sfârșit prin a distruge în România orice fărâmă de simpatie față de Puterile Centrale".

77. **1894 august 28, Haga.** Raportul înaintat lui G. Kálnoky de către ministrul austro-ungar la Haga, von Braun, referitor la demersurile menite să împiedice dezbaterea, în cadrul Conferinței de la Berna a „problemei românilor din Ungaria", pe motiv că „problemele interne ale statelor nu trebuie să formeze obiectul respectivei conferințe, iar chestiunea naționalităților face parte din această categorie".

78. **1894 septembrie 2, Sinaia.** Raportul lui C. Dumba înaintat lui G. Kálnoky, având ca temă activitatea publicistică a Ligii culturale, soldată cu apariţia a două lucrări privind drepturile românilor transilvăneni, susţinute şi de ţările de origine latină.

79. **1894 septembrie 2, Sinaia.** Raportul lui C. Dumba prin care raportează ministrului său de externe, G. Kálnoky, despre subvenţionarea, de către guvernul regal român, a şcolilor şi bisericilor româneşti din Macedonia, Bulgaria, dar mai cu seamă a celor din Ardeal.

80. **1894 septembrie 17, Sinaia.** Raport al secretarului Legaţiei britanice la Bucureşti, W. Townley, adresat secretarului de stat la Foreign Office, contele Kimberley, căruia îi sunt prezentate aprecierile asupra primirii făcute de împăratul Franz Joseph, ministrului afacerilor externe, Al. Lahovary, decorat cu Ordinul Leopold, ceea ce opoziţia considera o mituire a şefului diplomaţiei româneşti pentru „a adopta o atitudine favorabilă Ungariei în problema Transilvaniei".

81. **1894 octombrie 1, Bucureşti.** Raport al lui Walter Townley către contele Kimberley referitor la ecourile produse în mediile politice şi de presă române de discursul rostit de G. Kálnoky în faţa delegaţiilor ungare la Pesta.

82. **1894 octombrie 4, Iaşi.** Raportul însărcinatului cu afaceri austro-ungare la Iaşi, Rudolf von Wodianer, care îi prezintă contelui G. Kálnoky, principalele concluzii cu privire la manifestul studenţilor şi cadrelor universitare ieşene, precum şi despre reacţia principalelor forţe politice faţă de problema naţională a românilor din teritoriile aflate sub dominaţie străină.

83. **1894 octombrie 19, Sinaia.** Raport al ministrului plenipotenţiar al Austro-Ungariei la Bucureşti, contele A. Goluchowski, prin care îi prezenta contelui G. Kálnoky, ministrul afacerilor externe, principalele concluzii desprinse pe marginea discursului rostit de D. Sturdza cu privire la problema naţională a românilor din Transilvania.

84. **1894 octombrie 21, Bucureşti.** Raportul secretarului Legaţiei Marii Britanii la Bucureşti, W. Townley, care îl informează pe contele Kimberley, secretar de stat la Foreign Office, despre discursul lui D. Sturdza asupra problemei naţionale a românilor transilvăneni şi sprijinul justificat primit din partea fraţilor din Regat, pentru contracararea „politicii de maghiarizare a populaţiei româneşti din Ungaria", după care ar fi urmat „distrugerea treptată a României însăşi".

85. **1894 octombrie 31, Viena.** Raport al ministrului belgian la Viena înaintat ministrului de externe al Belgiei, referitor la o publicaţie

editată de Liga culturală română, din care se remarcă ideea că „în Transilvania nu există un partid iredentist, ci doar cetăţeni care cer să nu fie trataţi drept paria".

86. **1894 noiembrie 29, Bucureşti.** Raport al lui Walter Townley către contele Kimberley despre acţiunile opoziţiei liberale împotriva guvernului în chestiunea privitoare la poziţia cabinetului de la Budapesta faţă de românii din Transilvania.

87. **1894 decembrie 10, Budapesta.** Raport-adresă a Ministerului maghiar al comerţului către ministrul de interne Hieronymi Károly privind circulaţia în Transilvania a lucrării „Les Roumains de Transylvanie".

88. **1894 decembrie 15, Bucureşti.** Raport al ministrului Belgiei la Bucureşti către ministrul belgian de externe în legătură cu poziţia oficială a guvernului român faţă de situaţia din Transilvania, exprimată prin cuvântul ministrului de externe, Al. Lahovary.

89. **1894 decembrie 24, Budapesta.** Adresa ministrului de justiţie maghiar, prin care trimite ministrului de interne scrisori cuprinzând ziare româneşti tipărite pe mătase, solicitându-se verificarea lor pentru a se stabili dacă nu conţin cotidiene interzise transportului poştal.

90. **1894 decembrie 28, Cluj.** Însemnări privind situaţia şi starea de spirit din Transilvania, considerată a fi încordată ca urmare a faptului că „miniştrii maghiari nu şi-au dat niciodată osteneala să cerceteze cauzele şi profunzimea lor".

91. **1894 decembrie 28, Bucureşti.** Raportul contelui Welsersheimb adresat lui G. Kâlnoky referitor la dezbaterile din cadrul Parlamentului român pe marginea problemei românilor transilvăneni, a căror soartă depindea de modul în care s-ar fi realizat o înţelegere dintre românii ardeleni şi maghiarii de acolo.

92. **1894 decembrie 29, Bucureşti.** Raportul înaintat de contele Welsersheimb lui Gustav Kálnoky, pe care îl informează despre poziţia ministrului de externe Al. Lahovary, în problema naţionalităţilor.

93. **1894 decembrie 29, Bucureşti.** Raportul ministrului italian la Bucureşti, marchizul Curtopassi, către ministrul de externe al Italiei, baronul Blanc, despre efectul produs de gestul celor 277 de deputaţi italieni care şi-au exprimat „simpatia faţă de comunităţile româneşti care luptă în chip nobil pentru a-şi apăra independenţa şi naţionalitatea de sorginte latină".

94. **1895 ianuarie 8, Bucureşti.** Raportul reprezentantului Franţei la Bucureşti, L. d'Aubigny, înaintat ministrului afacerilor externe, Hanotaux, referitor la întrevederea dintre ministrul de externe al României, Al. Lahovary şi omologul său austro-ungar, contele

Kâlnoky, care a recunoscut că diferendul în problema Transilvaniei este imputabil Ungariei.

95. **1895 februarie 16, Bucureşti.** Raport al contelui Welsersheimb către ministrul de externe austro-ungar, Gustav Kálnoky, despre discuţia avută cu Titu Maiorescu, rectorul Universităţii din Bucureşti, cu referire la „chestiunea transilvăneană" şi la proiectatele mişcări studenţeşti ocazionate de comemorarea a 110 ani de la moartea martirilor Horea şi Cloşca.

96. **1895 martie 3, Cluj.** Răspunsul Comandamentului cercual regal maghiar de jandarmi nr. 1, la ordinul ministrului de interne regal maghiar, privind susţinerea ideii înfiinţării unui post permanent de jandarmi în comuna Şibot (comitatul Hunedoara) pentru a supraveghea mişcarea românilor.

97. **1895 martie 4, Becicherecul Mare.** Cerere a comitelui suprem al comitatului Torontal prin care solicită ministrului de interne regal maghiar să dispună luarea unor măsuri de pedepsire a unui militar încorporat la batalionul de vânători de munte Sibiu, învinuit „pentru agitaţie naţională românească".

98. **1895 martie 11, [Budapesta].** Ordinul primit de Comandantul Corpului 12 Armată, pentru pedepsirea soldatului în termen care „a răspândit manifeste antistatale" şi a făcut propagandă naţională românească.

99. **1895 aprilie 23, Budapesta.** Raportul baronului Bánffy adresat contelui G. Kâlnoky, prin care încearcă să demonstreze că inechitatea legislativă şi instituţională invocată de români nu este întemeiată, întrucât în Transilvania aceleaşi legi sunt valabile şi pentru maghiarii şi saşii care împreună „formează aproape jumătate din locuitori".

100. **1895 aprilie 30, Budapesta.** Ordin al prim-ministrului ungar, adresat ministrului de interne căruia îi cere să folosească „toţi agenţii secreţi" pentru a culege informaţii despre pregătirile românilor, slovacilor şi sârbilor în scopul organizării unui Congres al naţionalităţilor şi intenţia de a trimite o delegaţie mixtă la Viena.

101. **1895 mai 3, Budapesta.** Ordinul prin care prim-ministrul maghiar cere, în mod expres, să fie informat „asupra fiecărui moment" al proiectatului Congres al naţionalităţilor ce ar fi urmat să se desfăşoare la Sibiu, iar în caz de interdicţie, la Viena.

102. **1895 mai 7, Bucureşti.** Raportul înaintat ministrului afacerilor externe al Franţei de către ministrul plenipotenţiar francez la Bucureşti, d'Aubigny, cu referire la implicaţiile retragerii contelui G. Kálnoky asupra politicii de înţelegere cu Viena şi aplanarea diferendului româno-ungar în problema Transilavniei.

103. **1895 mai 16, Bucureşti.** Raportul înaintat de contele Welsersheimb lui Gustav Kâlnoky, cu privire la sarcina sa de a apăra, în cercul politicienilor români, legislaţia maghiară şi aplicarea acesteia asupra românilor, mai cu seamă că guvernul ungar era decis „să urmeze şi în continuare sistemul promovat până acum“.

104. **1895 mai 16, Bucureşti.** Raportul înaintat contelui G. Kâlnoky de către ministrul austro-ungar la Bucureşti, contele Welsersheimb, care, pe baza informaţiilor primite de la unul din „confidenţi“, prezintă activitatea Ligii culturale.

105. **1895 mai 21, Galaţi.** Raportul înaintat de Wein, girantul Consulatului austro-ungar la Galaţi lui Gustav Kálnoky, cu privire la demonstraţiile organizate, în semn de protest, de Liga culturală, la împlinirea unui an de la procesul memorandiştilor.

106. **1895 mai 24, Bucureşti.** Raportul ministrului plenipotenţiar la Bucureşti, care informează Ministerul Afacerilor Externe al Franţei despre reacţia produsă în România de retragerea contelui G. Kálnoky, socotit de regele Carol I şi miniştrii săi „o garanţie pentru aplanarea conflictului din Transilvania“, ceea ce nu era de aşteptat din partea lui Goluchowski.

107. **1895 mai 29, Bucureşti.** Raportul înaintat de C. Dumba ministrului de externe, contele Agenor Goluchowski, în care prezintă aprecierile asupra poziţiei Partidului Liberal în problema naţională şi informaţii despre mitingul organizat cu prilejul împlinirii unui an de la procesul memorandiştilor.

108. **1895 iunie 5, Bucureşti.** Raportul contelui Leyden, ministru plenipotenţiar la Bucureşti, către cancelarul german, principele von Hohenlohe-Schillingsfürst, cu privire la Congresul anual al Ligii culturale,între efectele acestuia fiind raportată deplasarea lui E. Brote în Germania pentru a pleda în sprijinul năzuinţelor daco-românilor.

109. **1895 iunie 6, Bucureşti.** Raport al lui C. Dumba către A. Goluchowski despre lucrările congresului anual al Ligii culturale, desfăşurat în perioada 2–3 iunie la Bucureşti.

110. **1895 iunie 6, Bucureşti.** Însemnările unui informator pus în slujba Legaţiei austro-ungare la Bucureşti, referitoare la desfăşurarea şi dezbaterile Congresului anual al Ligii culturale.

111. **1895 iulie 15, Sinaia.** Raportul înaintat de ministrul austro-ungar la Bucureşti, contele Welsersheimb, ministrului de externe, contele Goluchowski, însoţit, în anexă, de însemnările unui informator aflat în slujba sa, cu privire la activitatea Ligii culturale pe tărâmul afirmării drepturilor naţionale ale românilor.

112. **1895 iulie 15, Bucureşti.** Anexă la raportul lui C. Dumba către A. Goluchowski conţinând relatarea unui informator despre activitatea Ligii culturale.

113. **1895 iulie 17, Budapesta.** Consideraţii formulate de prim-ministrul maghiar asupra măsurilor înaintate Camerei Deputaţilor de municipalităţile comitatense în vederea înăbuşirii mişcării naţionale a românilor.

114. **1895 august 11, Viena.** Raport al ministrului belgian la Viena către ministrul de externe al Belgiei despre Congresul naţionalităţilor nemaghiare din Ungaria, iniţiat după procesul memorandiştilor de la Cluj, când lupta naţională a luat o mai mare amploare.

115. **1895 august 19, Budapesta.** Raportul baronului Bánffy, prim-ministrul maghiar prin care solicită ministrului de interne, Perczel Dezsö, să ia măsuri pentru „declanşarea unei contramişcări" faţă de Congresul naţionalităţilor, sugerând să fie convocaţi toţi comiţii supremi, mai puţin cei din Transilvaania pentru că în această parte mişcarea naţională este atât de puternică, încât participarea românilor ar periclita succesul contramişcării.

116. **1895 august 24, Budapesta.** Raport al prim-ministrului Ungariei prin care îl înştiinţează pe ministrul de interne maghiar despre întrunirile comiţilor supremi, convocaţi pentru contracararea Congresului naţionalităţilor, considerat ca fiind de neacceptat „într-un stat constituţional cu reprezentanţă parlamentară".

117. **1895 septembrie 19, Bucureşti.** Raportul reprezentantului Franţei la Bucureşti, L. d'Aubigny, înaintat ministrului afacerilor externe, Hanotaux, în care se apreciază că eliberarea memorandiştilor condamnaţi în urma procesului de la Cluj constituie o răsplată pentru devotamentul lui Carol I faţă de Austro-Ungaria, ceea ce urma să conducă şi la „o reluare a relaţiilor României cu Tripla Alianţă".

118. **1895 septembrie 28, Berlin.** Raportul înaintat de von Call ministrului austro-ungar, contele A. Goluchowski, cu privire la opinia subsecretarului de stat german, Rotenhan asupra amnistierii memorandiştilor.

119. **1895 noiembrie 29, Budapesta.** Raportul prim-ministrului Ungariei, baronul Bánffy, prin care îi solicită ministrului de interne Perczel Dezsö, să întreprindă măsuri pentru a afla numele reprezentanţilor sârbilor şi slovacilor în Comitetul permanent al Congresului naţionalităţilor din care făceau parte: V. Lucaciu, V. Mangra, I. Raţiu şi I. Coroianu.

120. **1895 decembrie 27, Bucureşti.** Raportul însărcinatului cu afaceri austro-ungar la Bucureşti, contele Thurn, prin care îl informează pe ministrul afacerilor externe, contele Goluchowski, despre primirea entuziastă a lui V. Lucaciu la Bucureşti, unde a îndemnat mulţimea la calm şi să „aibă încredere în conducătorii mişcării naţionale".

121. **1895 decembrie 27, Bucureşti.** Raportul contelui Leyden, ministrul imperial german în România, prin care îl informează pe cancelarul Reichului cu privire la vizita lui V. Lucaciu la Bucureşti unde şi-a făcut o „intrare sărbătorească".

122. **1896 ianuarie 4, Bucureşti.** Raportul contelui Leyden adresat cancelarului Reichului, principele de Hohenlohe-Schillingsfürst, referitor la implicaţiile vizitei lui V. Lucaciu la Bucureşti, prilej pentru „poporul român să se entuziasmeze" faţă de problema naţională.

123. **1896 ianuarie 12, Bucureşti.** Raportul ministrului austro-ungar la Bucureşti, von Aehrenthal, prin care îl informează pe ministrul de externe, contele Goluchowski, despre reacţiile de nemulţumire produse de vizita lui V. Lucaciu la Bucureşti, unde atât unii guvernatori, cât, mai cu seamă, Carol I şi-au manifestat nemulţumirea faţă de primirea fruntaşului ardelean „cu onoruri de-a dreptul regeşti".

124. **1896 ianuarie 13, Bucureşti.** Raportul ministrului plenipotenţiar al Italiei la Bucureşti, marchizul Beccaria, prin care ministrul italian al afacerilor externe, baronul Blanc, este informat asupra implicaţiilor politice provocate de vizita efectuată de V. Lucaciu la Bucureşti.

125. **1896 februarie 20, Budapesta.** Raport al marchizului de Bissia, consulul general al Italiei la Budapesta, care îl înştiinţează pe ministrul italian al afacerilor externe, baronul Blanc, despre conţinutul manifestului de protest faţă de dizolvarea Comitetului executiv al Partidului Naţional Român, lansat în pofida faptului că „românii sunt conştienţi" că i-ar putea aştepta „temniţa din care tocmai au ieşit".

126. **1896 aprilie 14, Budapesta.** Raportul ministrului de interne regal maghiar adresat primului ministru, referitor la măsurile propuse în urma consultării municipalităţilor comitatense pentru înăbuşirea mişcărilor naţionale, preconizându-se în acest sens „ştergerea caracterului naţional român şi sârb al bisericilor ortodoxe", pedepsirea penală „chiar şi a instigărilor", îngrădirea dreptului de vot, precum şi limitarea creării unor întreprinderi industriale în ţinuturile locuite de români.

127. **1896 aprilie 30, Bucureşti.** Raportul ministrului plenipotenţiar al Franţei la Bucureşti, contele d'Aubigny, care îl informează pe ministrul francez al afacerilor externe despre vizitele efectuate de Al.. Lahovary, P. P. Carp şi L. Catargiu la contele Goluchowski, ministrul de externe austro-ungar, care s-a declarat interesat în „instalarea unui guvern omogen şi puternic", capabil să facă faţă „gravelor complicaţii în problema transilvăneană".

128. **1896 mai 13, Bucureşti.** Raport al ministrului plenipotenţiar al Franţei la Bucureşti, înaintat ministrului francez al afacerilor externe, cu referire la manifestaţiile desfăşurate la Bucureşti, ca şi cele de la Belgrad, ca urmare a umilinţelor suferite de români şi sârbi din partea Ungariei.

129. **1896 iulie 17, Bucureşti.** Raportul înaintat ministrului de externe al Franţei, Hanotaux, de către ministrul plenipotenţiar francez la Bucureşti, d'Aubigny, referitor la vizita pe care împăratul Franz Joseph urma să o efectueze în România, eveniment de care erau legate şi speranţele în îmbunătăţirea soartei românilor din Transilvania.

130. **1896 septembrie 19, Roma.** Raportul înaintat de însărcinatul cu afaceri austro-ungar la Roma, Mezey, prin care îl informează pe ministrul de externe, contele Goluchowski, despre prelegerea susţinută de Roberto Fava cu privire la „problema naţională a românilor din Transilavania şi Ungaria".

131. **1896 octombrie 1, Bucureşti.** Raport al ambasadorului francez L. d'Aubigny către ministrul de externe Hanotaux despre ecourile în mediile politice româneşti ale vizitei împăratului Franz Joseph în România.

132. **1896 octombrie 15, Bucureşti.** Raportul ministrului plenipotenţiar al Franţei la Bucureşti, contele d'Aubigny, înaintat ministrului francez al afacerilor externe, Hanotaux, având ca temă impresiile şi efectele politice ale vizitei efectuate de împăratul Franz Joseph, la Bucureşti.

133. **1896 octombrie 30, Viena.** Raport al ambasadorului belgian Borchgrave către ministrul de externe Favereau despre vizita împăratului Franz Joseph la Bucureşti şi semnificaţia politică a acesteia în contextul relaţiilor României cu Tripla Alianţă.

134. **1896 noiembrie 1, Sinaia.** Raportul însărcinatului cu afaceri austro-ungar înaintat ministrului de externe, contele Goluchowski, referitor la ofensiva mişcării naţionale a românilor, care „înregistrează tot mai mult succes în viaţa politică".

135. **1896 decembrie 13, Budapesta.** Informarea făcută de primul ministru al Ungariei, baronul Bánffy, cu privire la ţelul mişcării naţionale a românilor de a europeniza problema lor prin intermediul presei externe şi de a atrage de partea lor celelalte naţionalităţi din Austro-Ungaria, fapt pentru care se solicită ministrului afacerilor externe, contele Goluchowski, să înştiinţeze Ambasada cezaro-crăiască de la Bucureşti şi să-i solicite aplicarea măsurilor adecvate.

136. **1896 decembrie 24, Budapesta.** Informare în completare la cea din 13 decembrie, prin care primul ministru ungar, baronul Bánffy, îi confirmă ministrului de externe, contele Goluchowski, amploarea mişcării naţionale şi legăturile românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor, ceea ce impunea ca Ambasada austro-ungară de la Bucureşti să urmărească şi să raporteze tot ce se întâmplă în Regat.

LIST OF DOCUMENTS

1. **1892 June 22, Bucharest.** Report by A. G. Vansittart, Secretary of the British Legation in Bucharest, addressed to Foreign Office concerning the hostile demonstration of the students in Bucharest to protest against the persecution of Romanians in Transylvania.
2. **1892 June 24, Sinaia.** Report by von Bülow to Count of Caprivi, the Reich's Chancellor, about the hostile demonstrations from Bucharest and Iaşi to protest against the abuses of the Magyars directed counter „the Romanian deputies" who form the Transylvanian deputation (the memorandists) to Vienna.
3. **1892 June 24, Bucharest.** Report by the Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary of the Italian Kingdom in Bucharest, the Marquis of Curtopassi, who informs the Italian Minister for Foreign Affairs about the demonstrations against the illtreatment of the Romanians in Transylvania.
4. **1892 June 28, Bucharest.** Report by the Secretary of the British Legation in Bucharest, A. G. Vansittart, addressed to Foreign Office in which he informs about the demonstration in Bucharest of the Romanian students against the treatment of their compatriots in Hungary.
5. **1892 June 28, Sinaia.** Report by the French Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary in Bucharest, de Coutouly, to the French Minister for Foreign Affairs, about the main conclusions concerning the relations between the Romanians and Hungarians after the demonstrations against the illtreatment of the Romanians in Transylvania.
6. **1892 June 30, Budapest.** Report by the General Imperial German Consul in Hungary, Monts, addressed to the Reich's Chancellor, the Count of Caprivi, concerning the Romanian Memorandum addressed to the Court of Vienna and its effect on the Hungarian Government.
7. **1892 June 30, Budapest.** Report by General Consul of Italy in Budapest, S. Lugini, addressed to the Italian Minister for Foreign

Affairs, Brin, about the echo of the Romanian Memorandum in the Hungarian capital.

8. **1892 July 5, Bucharest.** Report by the Belgian Minister in Bucharest G. L. Forgeur addresed to the Belgian Minister for Foreign Affairs, in which he outlines that in all the Romanian towns took place demonstrations against the illtreatment of Romanians in Transylvania.

9. **1892 July 16, Budapest.** Report by General German Imperial Consul in Hungary, Monts, to the Reich's Chancellor, the Count of Caprivi, concerning the interpellations of the Magyar Opposition who asked to the Prosecutor to adopt measures against the „traitors", the signers of the Memorandum.

10. **1892 July 24, Bucharest.** Report by the Italian Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary in Bucharest, Curtopassi, addressed to the Italian Minister for Foreign Affairs, about the echo of the demonstration of 26th July, followed by other meetings to protest against the illtreatment of Romanians in Transylvania.

11. **1892 July 29, Bucharest.** Report by the Belgian Minister in Bucharest, G. L. Forgeur, addressed to the Belgian Minister for Foreign Affairs, concerning the visit of P. P. Carp in Vienna and his conversation with Count Kâlnoky about the difficult situation of Romanians in Transylvania.

12. **1892 August 5, Vienna.** The Italian Minister in Vienna the Count of Nigra, informs the Italian Minister for Foreign Affairs about the report concerning the demonstrations in all the important towns of Romania in support of the Romanians from Transylvania.

13. **1892 December 7, Bucharest.** Report by the Counsellor of the British Legation in Bucharest, Charles Hardrige, addressed to Earl of Rosebery, in Foreign Office, about the visit of Ioan Ratziu and Vasile Lucaciu in Bucharest and the political demonstrations of the students against the treatment by the Hungarian Government of the Romanian population across the frontier.

14. **1892 December 13, Bucharest.** Report by the French Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary in Bucharest, de Coutouly, to the French Minister for Foreign Affairs, about the echo of the visit of I. Ratziu and V. Lucaciu in Bucharest and the attitude of the Romanian politicians towards the illtreatment of their brethren of Transylvania.

15. **1893 June 12, Budapest.** Note of the Hungarian Minister for Foreign Affairs addressed to the Hungarian Prime Minister concerning the

propaganda carried on by the Cultural League abroad and the necessity to adopt measures against it.

16. **1893 July 4, Sinaia.** Report by the German Imperial Legation in Romania, addressed to the Reich's Chancellor, Count of Caprivi, concerning the reaction of the foreign press towards the intervention of the Hungarian Government against the National Romanian Committee from Transylvania and the illtreatment of dr. Vasile Lucaciu in prison.

17. **1893 July 15, Bucharest.** Report by the Belgian Minister in Bucharest, addressed to the Belgian Minister for Foreign Affairs, the Count Merode-Westerloo, in which he informs about the effects of the Memorandum.

18. **1893 July 16, Bucharest.** Report by Curtopassi, Italian Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary in Bucharest, addressed to the Italian Minister for Foreign Affairs, in which he informs about the demonstrations against the illtreatment in prison of dr. Vasile Lucaciu.

19. **1893 July 17, Budapest.** Adress of the Presidency of the Hungarian Ministry of Interior to the Minister of Finance in which there is mentioned the intention of the Romanians of Transylvania to found financial institutions for supporting the „national propaganda".

20. **1893 July 27, Bucharest.** Report by the Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary of the Italian Kingdom in Bucharest, the Marguis of Curtopassi, to the Italian Minister for Foreign Affairs, concerning the National Conference of Romanians, in Sibiu.

21. **1893 July 31, Sinaia.** Report by the German Imperial Legation in Romania addressed to the Reich's Chancellor, Count of Caprivi, concerning the demonstration of the students in Bucharest in support of the Conference of Romanians in Sibiu.

22. **1893 August 1, Budapest.** The Hungarian Minister of Finance informs the Hungarian Minister of Interior, Hieronymi Károly that he will take measures to not concede credit to the financial institutions which support the „national demonstrations".

23. **1893 August 27, Budapest.** The measures taken by the Presidency of the Hungarian Royal Ministry of Interior, to survey the activity of all the Supreme Courts.

24. **1893 September 16, Vienna.** Report by Belgian Minister in Vienna, Van den Steen, to the Belgian Minister for Foreign Affairs, concerning the policy of the Hungarian Government towards the nationalities.

25. **1893 September 30, Ineu.** Report by the county chief of rural district Ineu to the Supreme Court, in which he informs about the effects of the National Conference of Romanians in Sibiu.

26. **1893 November.** Commentary upon the study of Benedek Jancó „Daco-Romanians and the Magyar Culture“.

27. **1893 December 12, Bucharest.** Report by the Belgian Minister in Bucharest to the Belgian Minister for Foreign Affairs, about the debates in the Romanian Senate concerning the Transylvanian problem.

28. **1893 December 24, Bucharest.** Report by the Belgian Minister in Bucharest, G. L. Forgeur, to the Belgian Minister for Foreign Affairs Count Merode Westerloo about the debates in the Romanian Chamber of Deputies concerning the illtreatment of Romanians in Transylvania.

29. **1894 January 1, Bucharest.** Note of the British Minister in Bucharest to the Secretary of State in Foreign Office, Count Rosebery, about the debates in the Romanian Senate and Chamber of Deputies concerning the illtreatment of the Romanians in Transylvania.

30. **1894 March 1, Bucharest.** Report of the French Minister in Bucharest de Coutouly, to the French Minister for Foreign Affairs, Casimir Perrier, concerning the attitude of King Carol I towards the Romanian demonstrations against the illtreatment of Romanians in Transylvania.

31. **1894 April 7, Budapest.** Note of the Hungarian Minister of Interior to the Prime Minister of Hungary in which he asks permission to read at the Press Section of the Presidency of the Council the articles published in the press of the nationalities to determine the orientation of these newspapers.

32. **1894 April 27, Bucharest.** Report by the German Imperial Legation in Romania to the Reich's Chancellor, Count of Caprivi, concerning the proceedings instituted against the „Memorandists“ and their influence on the political situation.

33. **1894 May 1, Bucharest.** Report by the Secretary of the British Legation in Bucharest, W. Townley, to the Secretary of State of Foreign Office, Count of Kimberley, concerning the proceedings instituted against the „Memorandists“ in view of the „Magyarisation“ of the whole country by destroying the institutions of the various nationalities other than Hungarian.

34. **1894 May 3, Bucharest.** Report by the French Minister in Bucharest de Coutouly, to the French Minister for Foreign Affairs concerning

the propaganda of the Romanian „Culture League“ in support of the Romanians to form the Great Romania.

35. **1894 May 5, Budapest.** Circular of the Magyar Royal Minister of Interior addressed to the counts of Transilvania and Banat containing instructions in view of suppressing the national movements provoked by the Memorandists' trial.

36. **1894 May 8, Iaşi.** Report by the Austrian Consul in Iaşi, Lippert, to the Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs, Gustav von Kálnoky, concerning the demonstrations from Iaşi counter to the proceedings instituted against the Memorandists and the measures taken by the authorities to stop these meetings.

37. **1894 May 9, Bucharest.** Report by the German Imperial Legation in Romania respecting the protest actions organized by the „Culture League“ in occasion of Memorandists' trial.

38. **1894 May 9, Bucharest.** Report by the French Legation in Bucharest to the French Minister for Foreign Affairs about the demonstration from Bucharest on the occasion of the proceedings instituted in Clausenburg (Cluj) against the Memorandists.

39. **1894 May 11, Bucharest.** Report by Count Goluchowski, Austro-Hungarian Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary in Bucharest to the Minister for Foreign Affairs, Count G. Kálnoky, concerning the protest demonstrations during the trial of the Memorandists in Cluj.

40. **1894 May 12, Bucharest.** Report by the Belgian Minister in Bucharest to the Belgian Minister for Foreign Affairs, about the echo of the trial of the Memorandists.

41. **1894 May 14, Bucharest.** Report by the Secretary of the British Legation in Bucharest, W. Townley, addressed to Count of Kimberley, Secretary of State in Foreign Office about the actions of the Romanian „Culture League“.

42. **1894 May 21, Bucharest.** Report of the German Imperial Legation in Romania addressed to Reich's Chancellor, Count of Caprivi, about King's Carol interview with Count Leyden of respecting the Memorandists'trial.

43. **1894 May 22, Bucharest.** Count Goluchowski informs the Minister for Foreign Affairs, G. Kálnoki, about the attitude of King Carol towards the Resolution adopted by the demonstrants who protested against the trial of the Memorandists.

44. **1894 May 23, Budapest.** Telegraphic order of the Magyar Royal Minister of Interior to the counts of Transylvania by which he asks the

nominal tables of the Romanian priests and teachers considered as agitators.

45. **1894 May 26, Budapest.** Report by the General Imperial German Consul in Budapest, to the Reich's Chancellor, Count of Caprivi, concerning the trial of the Memorandists.

46. **1894 May 26-July 7, Alba-Iulia, Deva, Sibiu, Tg. Mureş, Dej, Braşov.** Six reports by the Lieutenant General Franz Török, superior inspector of the Hungarian Gendarmerie, in which he informs the Royal Hungarian War Office about the national movement of the Romanians in Transylvania.

47. **1894 May 27, Bucharest.** Report by Count Goluchowski to the Minister for Foreign Affairs, G. Kálnoky, in which he informs about the proportions of the Romanians national movement.

48. **1894 May 29, Bucharest.** Report by the Secretary of the Austrian Legation in Bucharest, C. Dumba, to the Minister for Foreign Affairs, G. Kálnoky, about the reactions of the Romanian newspapers towards the sentence passed in the trial of Memorandists.

49. **1894 May 29, Bucharest.** Report by C. Dumba to G. Kâlnoky concerning the incident provoked by the attacking of the group of members of the Magyar Choral Society and its echos in the Romanian press.

50. **1894 May 29, Bucharest.** Report by Count von Leyden, German Minister in Bucharest, to the Reich's Chancellor, Count of Caprivi, concerning the reaction of the students and of the newspapers in Bucharest towards the sentence passed in the trial of Memorandists.

51. **1894 May 29, Bucharest.** Report by the French Minister in Bucharest to the French Minister for Foreign Affairs about the reaction of the Romanian students against the meeting of the Magyar Choral Association.

52. **1894 May 29, Bucharest.** Report by Marquis of Curtopassi to the Italian Minister of Foreign Affairs about the demonstrations of the Romanian students in Bucharest, against the sentence passed in the trial of Memorandists.

53. **1894 May 29, Budapest.** Address of the Hungarian Ministrer of Justice to the Minister of Interior by which he demands the supervision of the members of the Romanian Executive Committee who are about to be tried at Clausenburg.

54. **1894 May 31, Bucharest.** Report by the Secretary of the British Legation to the Secretatry of State in Foreign Office, Count of

Kimberley, about the demonstrations against the sentence of imprisonment to which the accused were condemned.

55. **1894 May 31, Bucharest.** Report by the French Minister in Bucharest, de Coutouly, to the French Minister for Foreign Affairs, in which he informs about the effect of the sentence passed in the trial of Memorandists on the Romanian people.

56. **1894 May 31, Bucharest.** Report by the Marquis of Curtopassi to the Royal Ministry for Foreign Affairs in Rome, in which he informs about the demonstrations which have become larger in the number to protest against the action of the Hungarian authorities.

57. **1894 June 1, Bucharest.** Report by C. Dumba, to Count G. Kálnoky in which he informs about his conversation with Al. Lahovary concerning the political consequences of the sentence passed upon the Memorandists.

58. **1894 June 1, Bucharest.** Report by C. Dumba, addressed to Count G. Kálnoky, about an article of „Indèpendence Roumaine" which made use of a few very violent expressions of hatred towards the Hungarians, that the Austro-Hungarian Chargé d'Affaires had to call upon the Romanian Government to publish an official disavowal of any connection with the paper.

59. **1894 June 1, Bucharest.** Report by the Secretary of the Austrian Legation in Bucharest, C. Dumba, to the Minister for Foreign Affairs, Count G. Kálnoky, about the Transylvanian question.

60. **1894 June 1, Budapest.** Adress of the Magyar Royal Minister of Interior to the Magyar Royal Minister of Justice concerning the supervision by the police of the Memorandists.

61. **1894 June 2, Iaşi.** Report by the Austrian Consul in Iaşi, Lippert, in which he informs the Minister for Foreign Affairs, G. Kálnoky, about the „popular demonstrations" organised by the Romanian Culture League to protest against the sentence of imprisonment passed upon dr. Vasile Lucaciu.

62. **1894 June 11, Bucharest.** Report by the Marguis of Curtopassi, Italian Minister in Bucharest to the Minister for Foreign Affairs of Italy in which he informs about his conversation with A. Lahovary who declared that the Romanianm Government did his best to survey the demonstrations but the Romanians are worried about their brethren in Transylvania.

63. **1894 June 12, Bucharest.** Report by Count Leyden, addressed to the Reich's Chancellor, Count of Caprivi, about the demonstrations

against the terms of imprisonment to which the participators in the drawing up of the Memorandum were condemned.

64. **1894 June 15, Bucharest.** Report by C. Dumba to G. Kálnoky about the processions and the meetings in Bucharest to protest against the result of the trial of Memorandists.

65. **1894 June 15, Sinaia.** Report by C. Dumba to the Minister for Foreign Affairs, G. Kálnoky about the demonstrations provoked by the trial of Memorandists the attitude of some Romanian political figures and of King Carol I towards the Transylvanian question.

66. **1894 July 9, Sinaia.** Report by C. Dumba to G. Kálnoky concerning the action of the Romanian Government in the matter of the Transylvanian question.

67. **1894 July 9, Sinaia.** Report by C. Dumba to G. Kâlnoky about his conversation with Count Leyden who stated about the attitude of King Carol I towards the Transylvanian question.

68. **1894 July 24, Sinaia.** Report by Count Leyden to the Reich's Chancellor, the Count of Caprivi, concerning the efforts of the Romanian Academy and of the Romanian National Party to inform the world public opinion about the Transylvanian question.

69. **1894 July 26, Sinaia.** Report by C. Dumba to Count G. Kâlnoky concerning the efforts of Minister D. Stourdza to attract the members of the Romanian Academy to support the „Daco-Romanian Movement".

70. **1894 July, Vienna.** Report by Count A. Goluchowski, Austro-Hungarian Minister in Bucharest, written at the end of his mission in Romania, in which he affirms that „the griefs of the Romanians from Transylvania are well-founded".

71. **1894 August 1, Bucharest.** Report by Marquis of Curtopassi concerning his conversation with King Carol I about the Transylvanian question and the trial of Memorandists.

72. **1894 August 3, Sinaia.** Report by Count Leyden to the Reich's Chancellor, Count of Caprivi, about the attitude of King Carol I towards the Transylvanian question.

73. **1894 August 13, Budapest.** Report by Wekerle Sándor to the Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs, G. Kálnoky, about the national movement of the Romanians from Transylvania and about the financial support lent to their brethren across the Carpathians by the Romanians.

74. **1894 August 16, Budapest.** Address of the Maghyar Ministry of Interior to the Ministry of Trade by which it demands to take measures against the banks of nationalities, especially against those which support the „Daco-Romanian Movement“.

75. **1894 August 19, Sinaia.** Report by Count Leyden to Count of Caprivi, about the echo of the „Daco-Romanian Movement“ in Vienna and Budapest.

76. **1894 August 22, Bucharest.** Report by Marquis Curtopassi to the Italian Minister for Foreign Affairs concerning the conversation of P. P. Carp with Count Kálnoky.

77. **1894 August 28, Haga.** Report by the Austro-Hungarian Minister in Haga, von Braun, to Count Kálnoky concerning the measures taken to prevent from discussing the Transylvanian question at the Conference of Berne.

78. **1894 September 2, Sinaia.** Report by C. Dumba to Count Kâlnoky concerning the activity of the „Romanian Cultural League“.

79. **1894 September 2, Sinaia.** Report by C. Dumba to Count Kâlnoky about the action of the Romanian Government to grant financial aid to the Romanian schools and churches from Macedonia, Bulgaria and especially to those from Transylvania.

80. **1894 September 17, Sinaia.** Report by the Secretary of the British Legation in Bucharest, W. Townley, to the Secretary of State in Foreign Office, Count of Kimberley, concerning the attitude of the Emperor of Austria-Hungary towards the Romanian Minister for Foreign Affairs, A. Lahovary, in Lemberg, who conferred upon him the very distinguished Order of Leopold.

81. **1894 October 1, Bucharest.** Report by Walter Townley to Count Kimberley concerning the echos of the speech of G. Kâlnoky pronounced before the Hungarian delegations in Pesth.

82. **1894 October 4, Iaşi.** Report by the Austro-Hungarian Chargé d'affaires in Iaşi, Rudolf von Wodianer, to Count Kálnoky, in which he informs about the demonstrations of the students and their teachers in Iaşi and the attitude of the political parties towards the Transylvanian question.

83. **1894 October 19, Sinaia.** Report by the Austro-Hungarian Minister in Bucharest, Count A. Goluchowski to Count Kálnoky, in which he presents his conclusions on the speech made by D. Stourdza concerning the Transylvanian question.

84. **1894 October 21, Bucharest.** Report by the Secretary of the British Legation in Bucharest, W. Townley, to Count Kimberley, Secretary of

State in Foreign Office, about the speech of D. Sturdza, chief of the National Liberal Party, which may be considered an answer to the remarks made by Count Kálnoky in his declaration to the Hungarian delegations upon the existence and the nature of the movement in this country on behalf of the Romanians of Hungary.

85. **1894 October 31, Vienna.** Report by the Belgian Minister in Vienna Borchgrave, to the Belgian Minister for Foreign Affairs, Merode-Westerloo, concerning a publication of the Romanian Cultural League in which they say that in Transylvania there isn't an irredentist party.

86. **1894 November 29, Bucharest.** Report by Walter Townley to Count Kimberley concerning the actions of the Liberal opposition against the Government connected with the attitude of the Hungarian Government towards the Romanians from Transylvania.

87. **1894 December 10, Budapest.** Report-address of the Magyar Ministry of Commerce to the Minister of Interior Hieronymi Károly concerning the spreading in Transylvania of the writing „Les Roumains de Transylvanie".

88. **1894 December 15, Bucharest.** Report of the Belgian Minister in Bucharest to the Belgian Minister for Foreign Affairs concerning the official position of the Romanian Government towards the Transylvanian question, stated by Al. Lahovary.

89. **1894 December 24, Budapest.** Address of the Magyar Minister of Justice, by which he sents to the Minister of Interior some letters containing passages from the Romanian newspapers, demanding their verification to not contain forbidden materials.

90. **1894 December 28, Cluj.** Notes about the social condition and the state of mind in Transylvania.

91. **1894 December 28, Bucharest.** Report by Count Welsersheimb to Count Kâlnoky about the debats in the Romanian Parliament concerning the Transylvanian question.

92. **1894 December 29, Bucharest.** Report by Count Welsersheimb to Count Gustav Kâlnoky, about the attitude of the Romanian Minister for Foreign Affairs, Al. Lahovary towards the nationalities problem.

93. **1894 December 29, Bucharest.** Report by the representative of the Italian Legation in Bucharest, Marquis of Curtopassi, to the Italian Minister for Foreign Affairs, Baron Blanc, about the echo of the attitude of the 270 Italian deputies who affirmed their sympathy towards the Romanian communities who fight to defend their independence and their nationality.

94. **1895 January 8, Bucharest.** Report by the French representative in Bucharest, d'Aubigny, to the French Minister, for Foreign Affairs, Hanotaux, concerning the conversation between the Romanian Minister for Foreign Affairs, Al. Lahovary, and the Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs, Count Kâlnoky.

95. **1895 February 16, Bucharest.** Count Welsersheimb informs Count G. Kálnoky about his conversation with Titu Maiorescu, the Rector of the University from Bucharest, concerning the Transylvanian question.

96. **1895 March 3, Cluj.** Reply of the Magyar Royal Military Commander to the Order of the Magyar Minister of Interior, concerning the setting up of a permanent post of gendarmes in Şibot (the comitat of Hunedoara) to survey the activity of Romanian population.

97. **1895 March 4, Becicherecul Mare.** Report by the Supreme Governor of comitat of Torontal to the Royal Magyar Minister of Interior, in which he requests the adoption of repressive measures against a soldier from the batallion of mountain corps Sibiu, accused of Romanian national propaganda.

98. **1895 March 11, /Budapest/.** Order received by the Commander of the 12th Army for the punishment of a soldier who „spread leaflets against the state“ and made Romanian national propaganda.

99. **1895 April 23, Budapest.** Report of Baron Banffy to Count Kâlnoky, in which he tries to demonstrate that the griefs of the signers of the Memorandum are unfounded.

100. **1895 April 30, Budapest.** Order of the Hungarian Prime Minister to the Royal Magyar Minister of Interior to use all the „secret agents“ to obtain informations about the preparations of the Romanians, Sloveniens and Serbians to organize the Congress of nationalities.

101. **1895 May 3, Budapest.** Order of the Royal Magyar Prime Minister in which he asks to be informed in detail about the Congress of Nationalities.

102. **1895 May 7, Bucharest.** Report by the French Minister in Bucharest d'Aubigny to the French Minister for Foreign Affairs, about the effect of the retiring of Count Kâlnoky on the policy of understanding with Vienna and on the settling of the Hungaro-Romanian disagreement concerning the Transylvanian question.

103. **1895 May 16, Bucharest.** Report by the Count Welsersheimb to Count G. Kálnoky, concerning his duty to promote the Hungarian laws in Romania.

104. **1895 May 16, Bucharest.** Report by the Austro-Hungarian Minister in Bucharest, Count Welsersheimb, to Count G. Kálnoky, concerning the activity of „The League for the Cultural Unity of the Romanians".

105. **1895 May 21, Galaţi.** Report by the gerent of the Austro-Hungarian Consulate in Galaţi to Count Kálnoky concerning the demonstrations orgnized by the „Cultural League" to commemorate the trial of Memorandists.

106. **1895 May 24, Bucharest.** Report of the French Minister in Bucharest to the French Ministry for Foreign Affairs about the echo in Romania of the retiring of Count Kálnoky, who was, for King Carol I and his ministers „the guarantee for the settling of the Hungaro-Romanian disagreement".

107. **1895 May 29, Bucharest.** Report by C. Dumba to the Minister for Foreign Affairs, Count Agenor Goluchowski, about the attitude of the National Liberal Party towards the Transylvanian question and about the demonstration organised to commemorate the trial of Memorandists.

108. **1895 June 5, Bucharest.** Report of Count Leyden to the German Chancellor, Prince von Hohenlohe-Schillingsfürst, concerning the annual Congress of the „Culture League".

109. **1895 June 6, Bucharest.** Report of C. Dumba to A. Goluchowski concerning the debates of the annual Congress of the Cultural League, 2–3 June, Bucharest.

110. **1895 June 6, Bucharest.** Notes of an informer payed by the Austro-Hungarian Legation in Bucharest, about the debates of the annual Congress of the „Culture League".

111. **1895 July 15, Sinaia.** Report of the Austro-Hungarian Minister in Bucharest, Count Welsersheimb to the Minister for Foreign Affairs, Count Goluchowski about the activity of the „Culture League".

112. **1895 July 15, Bucharest.** Annex of the report by C. Dumba to Count A. Goluchowski including an account of an informer about the activity of the Cultural League.

113. **1895 July 17, Budapest.** The Royal Magyar Prime Minister gives an appreciation of the measures asked by the authorities of the comitats

to the Chamber of Deputies to suppress the Romanian national movement.

114. **1895 August 11, Vienna.** Report of the Belgian Minister in Vienna to the Belgian Minister for Foreign Affairs about the Congress of the nationalities other that Magyar in Hungary.

115. **1895 August 19, Budapest.** Baron Banffy, the Royal Magyar Prime Minister asks to the Minister of Interior, P. T. Desző, to take measures to counteract the effect of the Congress of nationalities.

116. **1895 August 24, Budapest.** The Hungarian Prime Minister informs the Minister of Interior about the meetings of the Supreme Governors of the comitats.

117. **1895 September 19, Bucharest.** Report of the French representative in Bucharest, L. d'Aubigny, to the French Minister for Foreign Affairs, Hanotaux, in which he mentions that the liberation of the Memorandists is the reward for the loyal attachment of King Carol I towards Austro-Hungary.

118. **1895 September 28, Berlin.** Report of von Call to Count A. Goluchowski concerning the attitude of the German Vice-secretary of State, Rotenhan, towards the amnesty of the Memorandists.

119. **1895 November 29, Budapest.** The Hungarian Prime Minister, Baron Banffy, asks to the Royal Magyar Minister of Interior, Perczel Desző, to take measures to find out the names of the Serbian and Slovenien representatives in the Permanent Committee of the Congress of nationalities, the Romanian members are: V. Lucaciu, V. Mangra, I. Ratziu, and I. Coroianu.

120. **1895 December 27, Bucharest.** Report of the Austro-Hungarian Chargé d'affaires in Bucharest, Count Thurn, to Count Goluchowski about the enthusiastic reception of dr. V. Lucaciu in Bucharest who advises the crowd „to have confidence in the leaders of the national movement".

121. **1895 December 27, Bucharest.** Report of Count Leyden to the Reich's Chancellor, concerning the visit of dr. Lucaciu in Bucharest.

122. **1895 January 4, Bucharest.** Report of Count Leyden to the Reich's Chancellor, the Prince of Hohenlohe-Schillingsfürst, about the effects of the visit of dr. Lucaciu in Bucharest.

123. **1896 january 12, Bucharest.** Report of the Austro-Hungarian Minister in Bucharest, von Aehrenthal to count Goluchowski, about the

discontent of King Carol I and the members of the Government towards the visit of dr. V. Lucaciu in Bucharest.

124. **1896 January, Bucharest.** Report of the Italian Minister in Bucharest, Marguis of Beccaria, to the Italian Minister for Foreign Affairs, Baron Blanc, about the political implications of the visit of Vasile Lucaciu in Bucharest.

125. **1896 February 20, Budapest.** Report of the Italian General Consul in Budapest, to the Italian Minister for Foreign Affairs, Baron Blanc, about the Rumanian manifesto against the dissolution of the Executive Committeee of the Romanian National Party.

126. **1896 April 14, Budapest.** Report of the Royal Magyar Minister of Interior to the Prime Minister concerning the measures to be taken by the authorities of the comitats against the national movement.

127. **1896 April 30, Bucharest.** Report of the French Minister in Bucharest Count d'Aubigny, to the French Minister for Foreign Affairs about the visits of Al. Lahovary, P. P. Carp and L. Catargiu to Count Goluchowski, the Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs.

128. **1896 May 13, Bucharest.** Report of the French Minister in Bucharest, to the French Minister for Foreign Affairs concerning the demonstrations from Bucharest and Belgrad against the illtreatment of Romanians and Servians.

129. **1896 July 17, Bucharest.** Report of the French Minister in Bucharest, D'Aubigny, to the French Minister for Foreign Affairs, Hanotaux, about the visit of the Emperor Francis Joseph in Romania.

130. **1896 September 19, Rome.** Report of the Austro-Hungarian Chargé d'affaires in Rome, Mezey, to the Italian Minister for Foreign Affairs, Count Goluchowski, about the conference of Roberto Fava concerning the Transylvanian question.

131. **1896 October 1, Bucharest.** Report of the French Minister L. d'Aubigny to the Minister of Interior, Hanotaux, about the echos in the Romanian political circles of the visit in Romania of the Emperor Francis Joseph.

132. **1896 October 15, Bucharest.** Report of the French Minister in Bucharest, Count d'Aubigny, to the French Minister for Foreign Affairs, Hanotaux, about the echo and the political effects of the visit of the Emperor Francis Joseph in Bucharest.

133. **1896 October 30, Vienna.** Report of the Belgian Ambassador Borchgrave to the Minister for Foreign Affairs, Favereau, about Emperor's Francis Joseph visit in Bucharest and the political significance of the visit.

134. **1896 November 1, Sinaia.** Report of the Austro-Hungarian Chargé d'affaires to the Minister for Foreign Affairs, Count Goluchowski, concerning the new offensive of the Romanian national movement.

135. **1896 December 13, Budapest.** Note of the Hungarian Prime Minister, Baron Banffy, to the Minister for Foreign Affairs, Count Goluchowski, about the Romanian national movement and about the measures to be taken to not entail the other nationalities of Austro-Hungary.

136. **1896 December 24, Budapest.** The completion of the note of 13th December, by which the Prime Minister, Baron Banffy, informs the Minister for Foreign Affairs, about the proportions of the Romanian national movement and about the measures to be taken against it.

URKUNDENREGESTEN

1. **Bukarest, 22. Juni 1892.** A. G. Vansittart, Legationssekretär Grossbritanniens in Bukarest, unterbreitet Foreign Office einen Bericht über die Protestaktionen der Bukarester Studenten, die sich gegen die Gewalttaten richteten, die die Budapester Regierung an siebenbürgischen Rumänen verübt hatten; letztere war so weit gegangen, Ioan Raţiu und andere führende Siebenbürger eines „Komplotts gegen die Verfassung“ zu beschuldigen.

2. **Sinaia, 24. Juni 1892.** Der Bericht von Bülows an Reichskanzler, Graf von Caprivi, über die Protestdemonstrationen der Studenten in Bukarest und Jassy als Folge ausgeübten „Exzesse seitens der Ungarn“ gegen die „rumänischen Deputierten“, welche in Wien das Memorandum einhändigen sollten.

3. **Bukarest, 24. Juni 1892.** Marquis Curtopassi, Gesandter des Königreichs Italien in Bukarest, berichtet dem italienischen Aussenminister über die organisierten Kundgebungen im Königreich Rumänien gegen „den Vandalismus der Ungarn“ gegenüber der rumänischen Bevölkerung in Siebenbürgen.

4. **Bukarest, 28. Juni 1892.** A. G. Vansittart, Sekretär der Legation Grossbritanniens in Bukarest, erstattet Foreign Office einen Bericht, über die Bukarester Studentendemonstration, als Protest gegen die „Ungarische Haltung“ und „Ungerechtigkeiten, denen ihre siebenbürgischen Brüder zum Opfer fallen“.

5. **Sinaia, 28. Juni 1892.** Coutouly, französicher Gesandter und Bevollmächtigter Minister in Bukarest sendet dem Aussenminister Frankreichs, Ribot, einen Bericht, in welchem er auf die Auswirkungen der rumänisch-ungarischen Beziehungen, auf den europäischen Frieden hinweist als Folge der „madjarischen Unterdrückung der 2 Millionen siebenbürgischen Rumänen“.

6. **Budapest, 30. Juni 1892.** Monts, deutscher Generalkonsul in Ungarn berichtet dem Reichskanzler, Graf von Caprivi, über das in Wien eingeleitete Memorandum und über die Reaktion der ungarischen Regierung, von welcher die ungarische Presse beansprucht „ihre

Nachsicht aufzugeben und die Vaterlandverräter musterhaft zu strafen".

7. **Budapest, 30. Juni 1892.** Bericht des italienischen Generalkonsuls S. Lugini in Budapest, in welchem er den Aussenminister Italien, Brin, von der Reaktion in der Hauptstadt Ungarns als Folge des eingeleiteten Memorandums an den Wiener Hof, sowie über die unternommenen Massnahmen seitens der rumänischen „irredenta" informiert.

8. **Bukarest, 5. Juli 1892.** Der belgische Minister G. L. Forgeur in Bukarest berichtet seinem Vorgesetzten, dass es „keine rumänische Stadt gibt, in der keine Protestkundgebungen gegen die Unterdrückung der Rumänen in Siebenbürgen stattgefunden habe".

9. **Budapest, 16. Juli 1892.** Der deutsche Generalkonsul Monts in Ungarn erstattet dem Reichskanzler, Graf von Caprivi, einen Bericht mit Bezugnahme auf den Einspruch der ungarischen Opposition, welche den Staatsanwalt aufgefordert habe, Massnahmen gegen „die Landesverräter" zu treffen. Der Berichterstatter unterstreicht, dass das Memorandum ein Ergebnis der ungarischen Politik ist, welche den „Rumänen jede Staatskarriere, wenn nicht de jure so de facto, auch ausserhalb des Parlaments verwehrt".

10. **Bukarest, 24. Juli 1892.** Der italienische Gesandte und bevollmächtigte Minister in Bukarest, Curtopassi, benachrichtigt den Aussenminister Italiens, dass die Aktionen zur Unterstützung der Rumänen in Siebenbürgen auch nach dem Massenprotest vom 26. Juni „in den wichtigsten Städten des Königreichs" fortgesetzt werden.

11. **Bukarest, 29. Juli 1892.** Der belgische Gesandte G. L. Forgeur in Bukarest berichtet dem Aussenminister Belgiens, über den Besuch P. P. Carps in Wien und dessen Unterredung mit Grafen Kálnoky hinsichtlich der schweren Lage der Rumänen in Siebenbürgen, wofür – laut Aussage des rumänischen Politikers – die Ministerien aus Wien und Budapest die Verantwortung tragen.

12. **Wien, 5. August 1892.** Graf Nigra, Gesandter des Königreichs Italien in Wien benachrichtigt den Aussenminister Italiens, dass er den Bericht bezüglich der stattgefundenen Kundgebungen in den wichtigsten Städten des Königreichs Rumänien zur Unterstützung der Rumänen in Siebenbürgen, erhalten habe.

13. **Bukarest, 7. Dezember 1892.** Der Gesandtschaftsrat der Grossbritannischen Legation in Bukarest berichtet Foreign Office über den Besuch von Dr. Ioan Raţiu und Vasile Lucaciu im Königreich Rumänien, sowie über die stattgefundenen Kundgebungen „gegen die Verfolgungen, denen die rumänische Bevölkerung jenseits der Berge seitens der ungarischen Regierung ausgesetzt ist".

14. **Bukarest, 13. Dezember 1892.** Der französische Gesandte in Bukarest, de Coutouly erstattet an den Aussenminister Frankreichs einen Bericht, im Hinblick auf die Wirkung des Besuchs dr. I. Raţius und V. Lucacius in der Hauptstadt Rumäniens und die Stellungnahme der rumänischen Politiker in Anbetracht der Lage ihrer Brüder in Siebenbürgen.

15. **Budapest, 12. Juni 1893.** Das königlich-ungarische Innenministerium benachrichtigt den ungarischen Ministerpräsidenten über die entfaltete Propaganda der Kulturliga im Auslande und über die Notwendigkeit Massnahmen zu treffen, um deren vorgesehene Aktionen zu hintertreiben.

16. **Sinaia, 4. Juli 1893.** Die kaiserliche Legation Deutschlands in Rumänien richtet einen Bericht an Reichskanzler, Graf von Caprivi, worin sie sich auf die Reaktion der ausländischen Presse bezieht, veranlasst durch die Eingriffe der ungarischen Regierung gegen das Rumänische Nationalkomitee in Siebenbürgen und der Misshandlung V. Lucacius im Gefängnis.

17. **Bukarest, 15. Juli 1893.** Der belgische Minister in Bukarest berichtet dem Aussenminister, Graf von Mérode-Westerloo, über die Auswirkung der Memorandistenbewegung, welche nach seiner Einschätzung, nicht als eine „oberflächliche und vorübergehende Agitation" zu bewerten sei, sondern als eine Bewegung, die der ungarischen Regierung beweisen sollte, dass sie die rumänische Bevölkerung durch Einschüchterung nicht zur Annahme der madjarischen Hegemonie zwingen könne.

18. **Bukarest, 16. Juli 1893.** Der Gesandte und bevollmächtigte Minister Italiens in Bukarest, Curtopassi, unterrichtet den italienischen Aussenminister hinsichtlich der Unzufriedenheiten und Protestkundgebungen, die ihre Ursache in dem Detentionsregime Dr. Vasile Lucacius finden.

19. **Budapest, 17. Juli 1893.** Das ungarische Innenministerium teilt dem Finanzminister mit, dass die Rumänen in Siebenbürgen die Absicht hegen, Finanzinstitute zu gründen, aus deren Bareinkünften 50% „für nationale Propaganda" benuzt werden sollen.

20. **Bukarest, 27. Juli 1893.** Marquis Curtopassi informiert den italienischen Aussenminister über die Nationale Konferenz der Rumänen in Hermannstadt, bei der hervorgehoben wurde, dass die Rumänen in Siebenbürgen weder die madjarische Hegemonie noch die Madjarisierungspolitik akzeptieren können, denn „eine Nation von einigen Millionen kann nicht durch Zwang, Verletzung und Verfolgung vernichtet werden".

21. **Sinaia, 31. Juli 1893.** Die kaiserliche Legation Deutschlands in Rumänien berichtet dem Reichskanzler, Graf von Caprivi, über die Kundgebungen der Bukarester Studenten, als Beweis für deren Solidarität mit der Hermannstädter Nationalen Konferenz der Rumänen.

22. **Budapest, 1. August 1893.** Der Finanzminister Ungarns benachrichtigt den Innenminister, Hieronymi Károly, dass er „bei der Őesterreich-ungarischen Bank unverzüglich zur Tat schreiten wird, damit jenen Finanzinstitutionen", welche „die nationale Agitation unterstützen, keine Kredite gewährleistet werden".

23. **Budapest, 27. August 1893.** Das königlich-ungarische Innenministerium fordert die Obergespane der Komitate auf, anhand der ihnen zugeschickten Teilnehmerlisten an der Nationalen Konferenz der Rumänen in Hermannstadt, die festgesetzten Massnahmen durchzuführen und das Verhalten und die Tätigkeit der Nomminierten zu verfolgen.

24. **Wien, 16. September 1893.** Der belgische Minister in Wien berichtet dem Aussenminister Belgiens über die stumpfsinnige Politik der ungarischen Regierung in der Nationalitätenfrage sowie über die energische nationale Befreiungsbewegung der Rumänen in Siebenbürgen.

25. **Ineu, 30. September 1893.** Der Kreisvorstand von Ineu benachrichtigt den Obergespan über seine Nachforschungen: „in jedem orthodoxen Protopopiat fungiert eine Zweigstelle der Rumänischen Nationalen Partei".

26. **1893.** November Kommentar und Beurteilung zur wissenschaftlichen Abhandlung **„A dako-romanizmus és a magyar kulturpolitika"** („Die dako-rumänische Gesinnung und die madjarische Kultur") von Jancsó Benedek, in welchem der Ursprung und Umfang dieser Bewegung untersucht werden, wobei der Verfasser es für notwendig erachtet, die Anzahl der rumänischen Intellektuellen herabzusetzen.

27. **Bukarest, 12. Dezember 1893.** Der belgische Minister in Bukarest berichtet dem belgischen Aussenminister über die Senatsdebatten in Rumänien zur Siebenbürgenfrage. D. Sturdza schlug vor, der ungarischen Regierung ein Programm mit den legitimen Rechten der Rumänen vorzulegen, ausserdem müssten die Politiker in Budapest einsehen, dass man „die weitere Unterdrückung" der Rumänen in Siebenbürgen nicht dulden könne.

28. **Bukarest, 24. Dezember 1893.** Der Aussenminister Belgiens wird vom belgischen Gesandten in Bukarest von den Kammerdebatten zur Lage der Rumänen in Siebenbürgen, welchen jegliche Rechte

untersagt sind und ein bittereres Los zu tragen haben als ihre Brüder in Bessarabien, in Kenntnis gesetzt.

29. **Bukarest, 1. Januar 1894.** Der bevollmächtigte Minister Grossbritanniens in Bukarest unterbreitet Grafen Rosebery Staatssekretär beim Foreign Office eine schriftliche Mitteilung und eine Zusammenfassung der politischen Senatsdebatten und aus der Kammer hinsichtlich der Rumänenfrage in Siebenbürgen.

30. **Bukarest, 1. März 1894.** Der französische Gesandte in Bukarest, de Coutouly, berichtet dem Ministerpräsidenten Frankreichs, dass König Karl I. die feindselige Politik des Wiener Hofs der rumänischen Bevölkerung in Siebenbürgen gegenüber eher gefördert hat, als sich ihr entgegenzusetzen, trotz seiner bekannten Gesinnung zu Österreich und Deutschland.

31. **Budapest, 7. April 1894.** Der ungarische Innenminister ersucht den Ministerpräsidenten Ungarns, ihm den Zugang zur Presse der verschiedenen Nationalitäten zu ermöglichen, damit er die politische Orientierung dieser Zeitungen beurteilen könne.

32. **Bukarest, 27. April 1894.** Die deutsche kaiserliche Legation in Rumänien erstattet Bericht an Reichskanzler, Graf von Caprivi, in Bezug auf den Memorandumprozess und dessen politische Folgen.

33. **Bukarest, 1. Mai 1894.** Der Sekretär der Legation Grossbritanniens in Bukarest, W. Townley, benachrichtigt Grafen Kimberley, Staatssekretär beim Foreign Office, über den eingeleiteten Memorandumprozess, welcher in der Anschauung des britischen Diplomaten nur einen Zweck verfolgt: „die Fortsetzung des Madjarisierungsprogrammes und die Untergrabung der nichtmadjarischen Institutionen".

34. **Bukarest, 3. Mai 1894.** Der französische Gesandte in Bukarest, de Coutouly, berichtet seinem Vorgesetzten über die Propagandatätigkeit, welche von der Rumänischen Kulturliga für die Befreiung aller rumänischen Brüder, die unter fremder Herrschaft stehen, zur Gründung Grossrumäniens, entfaltet wird.

35. **Budapest, 5. Mai 1894.** Rundschreiben des königlich-ungarischen Innenministers an die Komitatsvorsteher aus Siebenbürgen und Banat, enthaltend zusätzliche Instruktionen für die Unterdrückung der nationalen Bewegungen die von dem Memorandistenprozess hervorgerufen worden sind.

36. **Jassy, 8. Mai 1894.** Der österreichische Konsul in Jassy, Lippert, benachrichtigt den österreich-ungarischen Aussenminister, Graf Gustav von Kálnoky, hinsichtlich der veranstalteten Protestkundgebungen in Jassy gegen den Memorandumprozess in

Klausenburg und bezüglich der getroffenen Massnahmen zur Einschränkung dieser Demonstration.

37. **Bukarest, 9. Mai 1894.** Bericht der Deutschen Kaiserlichen Legation in Rumänien bezüglich der Protestkundgebungen in Bukarest, die zur Zeit der Abwicklung des Memorandumprozesses in Klausenburg von der Rumänischen Kulturliga veranstaltet wurden.

38. **Bukarest, 9. Mai 1894.** Die Legation der Republik Frankreich in Bukarest verständigt den französischen Aussenminister über die veranstaltete Protestdemonstration in Bukarest als Folge des Memorandumprozesses in Klausenburg.

39. **Bukarest, 11. Mai 1894.** Der Gesandte und bevollmächtigte Minister Österreich-Ungarns in Bukarest, Graf Goluchowski, verständigt den Aussenminister, Graf von Kálnoky, im Hinblick auf die stattgefundenen Protestkundgebungen während des Memorandumprozesses in Klausenburg. Der Berichterstatter unterstreicht, dass „die parteigebundene Presse, sowohl die Liberale als auch die Konservative, für das Schiksal ihrer Brüder in Siebenbürgen Interesse zeigen".

40. **Bukarest, 12 Mai 1894.** Der belgische Minister in Bukarest berichtet dem Aussenminister Belgiens über den Widerhall des Memorandumprozesses und der besonderen Aufmerksamkeit mit welcher die Rumänen das Schiksal der Rumänenführer I. Raţiu und V. Lucaciu verfolgen. Beide wurden des „Hochverrats" angeklagt, weil sie die legitimen Rechte der rumänischen Mehrheitsbevölkerung beansprucht haben.

41. **Bukarest, 14. Mai 1894.** Der Sekretär der Grossbritannischen Legation in Bukarest, W. Townley, berichtet Grafen Kimberley, Staatssekretär am Foreign Office, über die Reihe der Protestkundgebungen, welche von der Rumänischen Kulturliga veranstaltet wurden. Er schildert diese als ein Ergebnis „der erduldeten Leiden der Rumänen jenseits der Berge, die von der ungarischen Regierung verursacht wurden".

42. **Bukarest, 21. Mai 1894.** Bericht der Kaiserlichen Deutschen Gesandtschaft in Rumänien an den Reichskanzler, Graf von Caprivi, bezüglich des Gesprächs zwischen Graf Leyden und dem König Karl I., über den Memorandistenprozess.

43. **Bukarest, 22. Mai 1894.** Graf Goluchowski informiert den Aussenminister, Graf von Kâlnoky, bezüglich der zögernden Haltung König Karls gegenüber des Beschlusses der Manifestanten im Memorandumprozess. Der österreichische Diplomat bezeichnet diesen Prozess als einen „politischen Fehler".

44. **Budapest, 23. Mai 1894.** Telegrafischer Befehl des königlich-ungarischen Innenministers an die Komitatsvorsteher aus Siebenbürgen, in dem er die Sendung der Namen aller rumänischen Priester und Lehrer die als Agitatoren angesehen werden, beantragt.

45. **Budapest, 26. Mai 1894.** Der deutsche kaiserliche Generalkonsul in Budapest, Monts, reicht dem Reichskanzler, Graf von Caprivi, einen Bericht ein, in Zusammenhang mit dem Memorandumprozess, welcher „sogar von madjarischer Seite als ein grosser Fehler beurteilt wird".

46. **Weissenburg, Diemrich, Hermannstadt, Neumarkt, Desch, Kronstadt, 7 Mai–26. Juli 1894.** General-Leutnant Franz Török, Oberinspektor der Gendarmerie in Ungarn, unterbreitet dem königlich-ungarischen Kriegsministerium 6 Berichte über die rumänische Nationalbewegung in Siebenbürgen. Seiner Meinung nach ist „es an der Zeit, diese mit vollem Ernst zu betrachten und durch energische und entschlossene Anordnungen der Lage ein rasches Ende zu setzen".

47. **Bukarest, 27. Mai 1894.** Graf Goluchowski bestätigt dem Aussenminister, Graf von Kâlnoky, seine Befürchtung, dass die nationale Bewegung der Rumänen einen besorgniserregenden Charakter annimmt, und dass die Reaktion des Auslands nicht vernachlässigt werden darf, wozu eine Reihe ausländischer Faktoren beitragen.

48. **Bukarest, 29. Mai 1894.** C. Dumba, Sekretär der österreichischen Legation in Bukarest, bringt dem Aussenminister, Graf von Kâlnoky, die Zunahme der Reaktionen wegen dem gefällten Urteil im Memorandumprozess in der rumänischen Presse, zur Kenntnis.

49. **Bukarest, 29. Mai 1894.** Der Bericht von C. Dumba an G. Kâlnoky, über den vom Angriff der Teilnehmergruppe vom ungarischen Gesangverein hervorgerufenen Zwischenfall und dessen Widerhall in der rumänischen Presse.

50. **Bukarest, 29. Mai 1894.** Der deutsche Gesandte in Bukarest, Graf von Leyden, berichtet dem Reichskanzler, Graf von Caprivi, über die Reaktion der rumänischen Studenten und Presse, die vom Urteil im Memorandumprozess ausgelöst wurde.

51. **Bukarest, 29. mai 1894.** Der französische Gesandte in Bukarest berichtet über die Reaktion der Bukarester Studenten hinsichtlich der Verhaltensweise des ungarischen Gesangvereins und über die Sympathiekundgebungen, die den Studenten vor der französischen und italienischen Legation zuteil wurden.

52. **Bukarest, 29. Mai 1894.** Marquis Curtopassi benachrichtigt den italienischen Aussenminister über die Bukarester

Studentendemonstrationen, als Protest gegen das Urteil im Memorandumprozess.

53. **Budapest, 29. mai 1894.** Der ungarische Justizminister fordert den Innenminister auf, die notwendigen Massnahmen zu treffen, damit die Überwachung der Verurteilten im Memorandumprozess gesichert sei und „ihre sofortige Festnahme bei Fluchtversuchen oder bei Verlassen ihres Zwangsaufenthaltes“ anzuordnen.

54. **Bukarest, 31. Mai 1894.** Der Sekretär der Legation Grossbritanniens in Bukarest verständigt Grafen Kimberley, Staatssekretär am Foreign Office, über die Protestkundgebungen wegen des inszenierten Prozesses gegen die Rumänenführer, und über die Strenge der Verurteilung, die auf die „herausfordernde Haltung Raţius und Genossen“ zurückzuführen sei.

55. **Bukarest, 31. Mai 1894.** Der französische Gesandte in Bukarest, de Coutouly, berichtet seinem Vorgesetzten über das Echo das die Verurteilung der Memorandumsverfasser in der rumänischen Öffentlichkeit gefunden hat.

56. **Bukarest, 31. Mai 1894.** Marquis Curtopassi benachrichtigt das königliche Aussenministerium in Rom, dass die Protestkundgebungen gegen das Urteil im Memorandumprozess im ganzen Königreich zunehmen.

57. **Bukarest, 1. Juni 1894.** C. Dumba verständigt Grafen von Kálnoky über sein Gespräch mit Al. Lahovary, bezüglich der politischen Auswirkungen des Klausenburger Prozesses auf Rumänien, welcher von dem rumänischen Aussenminister als ein „grosser politischer Fehler“ bewertet wird.

58. **Bukarest, 1. Juni 1894.** C. Dumba benachrichtigt den ungarischen Aussenminister, Graf von Kâlnoky, hinsichtlich der Unzufriedenheiten, die durch die Angriffe in der Zeitung „Indépendance Roumaine“ gegen Ungarn ausgelöst wurden. Der Berichterstatter führte mit Al. Lahovary ein Gespräch, um Fragen einzuhellen.

59. **Bukarest, 1. Juni 1894.** Der Sekretär der österreichischen Legation in Bukarest, C. Dumba, gibt Grafen von Kálnoky einen Bericht mit der Bewertung der Rumänenfrage in Siebenbürgen, welche nicht nur durch Studentendemonstrationen unterstützt werde, sondern von der ganzen rumänischen Öffentlichkeit.

60. **Budapest, 1. Juni 1894.** Schreiben des königlich-ungarischen Innenministers an den königlich-ungarischen Justizminister, über die polizeiliche Aufsicht der im Memorandistenprozess verurteilten Personen.

61. **Jassy, 2. Juni 1894.** Bericht des österreichischen Konsuls in Jassy, Lippert, in welchem der Aussenminister, Graf von Kâlnoky, über die Volkskundgebungen der Rumänischen Kulturliga als Protest gegen die willkürliche Verurteilung Vasile Lucacius, in Kenntnis setzt.

62. **Bukarest, 11. Juni 1894.** Marquis Curtopassi, italienischer Gesandte in Bukarest, berichtet dem Aussenminister Italiens über seine Unterredung mit Al. Lahovary, welcher ihm mitteilte, dass die rumänische Regierung „die Agitationen in ihrer Gewalt habe", aber in Wien und Pest müsse man Rücksicht auf die schwere Lage der Rumänen in Siebenbürgen nehmen, „weil es unmöglich wäre der Őffentlichkeit diese Wahrnehmung auf die Dauer vorzuenthalten".

63. **Bukarest, 12. Juni 1894.** Graf von Leyden verständigt den Reichskanzler, Graf von Caprivi, über die Protestkundgebungen in Bukarest gegen das Urteil im Memorandumprozess und die Einstellung einiger rumänischen Politiker zu dieser Frage.

64. **Bukarest, 15. Juni 1894.** C. Dumba verständigt den Aussenminister, Graf von Kálnoky, dass die Protestkundgebungen im Königreich ihren Höhepunkt erreicht haben und der Klausenburger Prozess heftige Reaktionen in der Reihe der Intellektuellen und Politiker ausgelöst habe.

65. **Sinaia, 15, Juni 1894.** C. Dumba berichtet dem Aussenminister, Graf von Kálnoky, über die nationale Bewegung, Gesinnungszustand der Bevölkerung und Protestkundgebungen als Folge des Memorandumprozesses, sowie über die politische Einstellung einiger Persönlichkeiten, darunter König Karl, zur Rumänenfrage in Siebenbürgen und deren legitimen Rechte.

66. **Sinaia, 9. Juli 1894.** C. Dumba erstattet Graf von Kálnoky einen Bericht über die moralische Unterstützung der nationalen Bewegung in Siebenbürgen durch die rumänische Regierung.

67. **Sinaia, 9. Juli 1894.** C. Dumba benachrichtigt Grafen von Kálnoky über die Unterredung zwischen Graf Leyden und König Karl I., wobei der Monarch seinem Gesprächspartner die grosse Besorgnis über die unerbittliche Haltung des ungarischen Kabinetts in der Siebenbürgenfrage nicht verschwieg.

68. **Sinaia, 24. Juli 1894.** Graf von Leyden, bevollmächtigter Minister in Bukarest, informiert den Reichskanzler, Graf von Caprivi, über die eingeleiteten Schritte seitens der Rumänischen Akademie und Rumänischen Nationalen Partei zur Bekanntmachung der Rumänenfrage in Siebenbürgen.

69. **Sinaia, 26. Juli 1894.** C. Dumba, k. u. k. Geschäftsträger in Bukarest, meldet Graf von Kálnoky den Versuch Sturdzas die Rumänische

Akademie zu einer Sympathiekundgebung für die nationale Bewegung in Siebenbürgen zu bewegen.

70. **Wien, Juli 1894.** Denkschrift zur Rumänenfrage von A. von Goluchowski, bevollmächtigter Minister Österreich-Ungarns in Rumänien.

71. **Bukarest, 1. August 1894.** Marquis Curtopassi berichtet über die Unterredung mit König Karl I. in der Rumänenfrage und der „exzessiven Strafen " im Memorandumprozess.

72. **Sinaia, 3. August 1894.** Graf von Leyden, bevollmächtigter Minister in Bukarest, berichtet dem Reichskanzler, Graf von Caprivi, über die Rumänenfrage in Siebenbürgen und Äusserung König Karls, „dass eine Einwirkung auf das chauvinistische Ungarn von Wien erfolgen müsse."

73. **Budapest, 13. August 1894.** Wekerle Sándor berichtet dem österreich-ungarischen Aussenminister, Graf von Kálnoky, über die rumänische Nationalbewegung, deren finanzielle Unterstützung aus dem Budget Rumäniens und weist auf die Notwendigkeit hin, Massnahmen zu treffen, um „dem Umtrieb gegen den inneren Frieden Ungarns und der österreich-ungarischen Monarchie ein Ende zu setzen."

74. **Budapest, 16. August 1894.** Das königlich-ungarische Innenministerium fordert den Handelsminister auf, Massnahmen gegen die nichtmadjarischen Bankinstitutionen zu treffen, vor allem gegen jene, welche die rumänische Bewegung unterstützen.

75. **Sinaia, 19. August 1894.** Der bevollmächtigte Minister in Bukarest, Graf von Leyden, berichtet dem Reichskanzler, Graf von Caprivi, über das Echo der rumänischen Nationalbewegung in Wien und Budapest. In beiden Städten wäre die Besorgnis sehr gross, weil die „Beeinflussung der europäischen öffentlichen Meinung in der Rumänenfrage von Erfolg gekrönt seien."

76. **Bukarest, 22. August 1894.** Marquis Curtopassi berichtet dem Aussenminister Italiens über die Unterredung P. P. Carps mit Graf Kálnoky. Carp hob hervor, dass die Strenge, mit welcher die Pester Regierung gegen die Siebenbürger und Banater Rumänen vorgegangen sei, in Rumänien die letzte Sympathie für die Zentralmächte zerstört habe.

77. **Den Haag, 28. August 1894.** Der Minister Österreich-Ungarns in Den Haag, Freiherr von Braun, teilt Graf von Kálnoky seine Demarchen mit, damit die Rumänenfrage von der Berner Konferenz nicht berührt werde, sowie „die inneren Angelegenheiten einzelner Staaten nicht zur Diskussion stünden".

78. **Sinaia, 2. September 1894.** C. Dumba, k. u. k. Geschäftsträger in Bukarest, berichtet Graf von Kálnoky über die zwei neuesten Publikationen der Kulturliga: „Alliance des Hongrois et des Roumains contre l'Autriche" und „Voix Satines" mit den Auslandsstimmen zur Rumänenfrage in Siebenbürgen.

79. **Sinaia, 2. September 1894.** C. Dumba, k. u. k. Geschäftsträger in Bukarest, verständigt den Aussenminister von Kálnoky über die Unterstützung rumänischer Schulen und Kirchen in Mazedonien, Bulgarien und Siebenbürgen mit Staatsgeldern.

80. **Sinaia, 17. September 1894.** W. Townley, Legationssekretär Grossbritanniens, berichtet Graf von Kimberley, Staatssekretär des Foreign Office, über den Empfang des Aussenminister Al. Lahovary bei Kaiser Franz Joseph. Lahovary wurde bei diesem Anlass der Leopold-Orden verliehen, was von der Opposition als Bestechung gewertet wurde, damit der rumänische Diplomat in der Siebenbürgenfrage eine wohlwollende Haltung Ungarns gegenüber einnehme.

81. **Bukarest, 1. Oktober 1894.** W. Townley berichtet Graf Kimberley über das in den rumänischen politischen Kreisen und in der Presse gefundene Echo der Rede G. Kálnokys, die dieser vor den ungarischen Delegationen in Pest abgehalten hat.

82. **Jassy, 4. Oktober 1894.** Der österreich-ungarische Geschäftsträger in Jassy, Rudolf von Wodianer, berichtet Graf von Kálnoky über die Kundgebung der Studenten und Hochschulprofessoren in Jassy zur moralischen Unterstützung der Rumänen in den besetzten Gebieten und das Echo in den wichtigsten politischen Lagern.

83. **Sinaia, 19. Oktober 1894.** Der bevollmächtigte Minister Österreich-Ungarns, Graf von Goluchowski, teilt Graf von Kálnoky die Hauptideen aus der Rede Sturdzas zur nationalen Frage der Rumänen in Siebenbürgen mit.

84. **Bukarest, 21. Oktober 1894.** W. Townley, Legationssekretär Grossbritanniens in Bukarest, unterbreitet Graf von Kimberley, Staatssekretär des Foreign Office, einen Bericht über die Rede D. Sturdzas zur nationalen Frage der Rumänen in Siebenbürgen und die Unterstützung dieser Bewegung im Königreich. Das Ziel dieser Bewegung sei: die Madjarisierung der rumänischen Bevölkerung in Ungarn zu hintertreiben und der stufenweise Vernichtung Rumäniens vorzubeugen.

85. **Wien, 31. Oktober 1894.** Der belgische Minister in Wien berichtet dem Aussenminister Belgiens, dass es in Siebenbürgen keine irredentistische Partei gebe, sondern Bürger, die beanspruchen nicht als Paria behandelt zu werden.

86. **Bukarest, 29. November 1894.** Bericht von W. Townley an Graf Kimberley über die gegen die Regierung gerichteten Aktionen der liberalen Opposition, bezüglich der Haltung der Budapester Regierung den Rumänen aus Siebenbürgen gegenüber.

87. **Budapest, 10. Dezember 1894.** Das Ungarische Handelsministerium berichtet dem Innenminister, Hieronymi Károly, über den Umlauf in Siebenbürgen des Werkes „Les Roumains de Transylvanie".

88. **Bukarest, 15. Dezember 1894.** Der belgische Minister in Bukarest referiert dem belgischen Aussenminister über die Einstellung der rumänischen Regierung zur Rumänenlage in Siebenbürgen, welche durch Al. Lahovarys Rede formuliert wurde.

89. **Budapest, 24. Dezember 1894.** Der ungarische Justizminister schickt dem Innenminister rumänische Zeitungen zur Zensur.

90. **Klausenburg, 28. Dezember 1894.** Aufzeichnungen über die politische und soziale Lage in Siebenbürgen. Der Verfasser erklärt die Ursache des Übels „weil die ungarischen Minister sich nie die Mühe genommen haben, der Sache auf den Grund zu gehen".

91. **Bukarest, 28. Dezember 1894.** Graf von Welsersheimb berichtet dem Aussenminister, Graf von Kâlnoky, über die rumänischen Parlamentsdebatten zur Rumänenfrage in Siebenbürgen.

92. **Bukarest, 29. Dezember 1894.** Graf von Welsersheimb unterbreitet dem Aussenminister, Graf von Kálnoky, einen Bericht über Al. Lahovarys Einstellung zur Nationalitätenfrage.

93. **Bukarest, 29. Dezember 1894.** Der italienische Gesandte in Bukarest, Marquis Curtopassi, berichtet dem Aussenminister Italiens, Freiherr von Blanc, über das Echo der Stellungnahme der 270 italienischen Deputierten zur Rumänenfrage, welche ihre „Sympathie für die rumänische Bevölkerung die in edler Weise ihre Unabhängigkeit und lateinische Herkunft verteidigen zum Ausdruck brachten".

94. **Bukarest, 8. Januar 1895.** Der französische Gesandte in Bukarest, d'Aubigny, informiert den Aussenminister Frankreichs, Hanotaux, über die Unterredung zwischen dem rumänischen Aussenminister Al. Lahovary und seinem österreich-ungarischen Amtskollegen Graf von Kâlnoky. Letzterer erkannte, dass die Unstimmigkeit in der Siebenbürgenfrage Ungarn vorgehalten werden könne.

95. **Bukarest, 16. Februar 1895.** Graf von Welsersheimb berichtet dem österreich-ungarischen Aussenminister, Graf von Kálnoky, über seine Unterredung mit Titu Maiorescu zur „Rumänenfrage in Siebenbürgen" und der beabsichtigten Studentenkundgebung zum 100. Todestag der Märtyrer Horea und Cloşca.

96. **Klausenburg, 3. März 1895.** Das königlich-ungarische Gendarmeriekreiskommando nr. 1. beantwortet den Dienstbefehl des königlich-ungarischen Innenministers über Errichtung eines ständigen Gendarmeriepostens zur Beaufsichtigung der Rumänenbewegung in der Gemeinde Şibot (Hunyader Komitat).

97. **Gross-Betschkerek, 4. März 1895.** Der Obergespan des Torontaler Komitats ersucht den königlich-ungarischen Innenminister Strafmassnahmen gegen einen Soldaten zu veranlassen, wegen prorumänischer Agitation.

98. **Budapest, 11. März 1895.** Strafbefehl gegen einen Soldaten wegen „prorumänischer Agitation".

99. **Budapest, 23. April 1895.** Baron Bánffy unterbreitet Graf von Kálnoky einen Bericht, in welchem er erörtert, dass die legislativen und institutionellen Ungerechtigkeiten, auf welche sich die Rumänen berufen, unbegründet seien, denn in Siebenbürgen obwalteten dieselben Gesetze für Ungarn und Sachsen, die zusammen „fasst die Hälfte der Bevölkerung bilden".

100. **Budapest, 30. April 1895.** Der ungarische Ministerpräsident verordnet dem königlich-ungarischen Innenminister, dass alle „geheimen Agenten" Auskünfte über die Vorbereitung eines Nationalitätenkongresses der Rumänen, Slowaken und Serben einholen sollen und die Absicht eine gemeinsame Delegation nach Wien zu entsenden.

101. **Budapest, 3. Mai 1895.** Der königlich-ungarische Ministerpräsident bittet, dass er „über den Werdegang" des Nationalitätenkongresses am laufenden gehalten werde. Der Kongress sollte in Hermannstadt tagen und im Falle eines Verbotes nach Wien verlegt werden.

102. **Bukarest, 7. Mai 1895.** Der bevollmächtigte Minister Frankreichs in Bukarest, d'Aubigny, berichtet dem französischen Aussenminister über die Folgen durch den Rücktritt Graf von Kálnoky in den politischen Beziehungen zu Wien und der Schlichtung der rumänisch-ungarischen Streitigkeit in der Siebenbürgenfrage.

103. **Bukarest, 16. Mai 1895.** Der Bericht von Graf Welsersheimb an Graf von Kálnoky bezieht sich auf dessen Aufgaben, die ungarischen Gesetze in ihrer Anwendung auf die Staatsangehörigen rumänischer Nationalität im Kreise der rumänischen Politiker zu vertreten, weil die ungarische Regierung entschlossen sei „an dem bisher befolgten System auch fernerhin festzuhalten".

104. **Bukarest, 16. Mai 1895.** Der österreich-ungarische Gesandte in Bukarest, Graf Welsersheimb, unterbreitet Grafen von Kálnoky einen Bericht über die Tätigkeit der Rumänischen Kulturliga.

105. **Galatz, 21. Mai 1895.** Der österreich-ungarische Geschäftsträger, Wein, informiert Graf von Kálnoky über die Demonstrationen der Galatzer Sektion der Rumänischen Kulturliga am Jahrestag der Verurteilung im Memorandumprozess.

106. **Bukarest, 24. Mai 1895.** Der bevollmächtigte Minister Frankreichs in Bukarest unterbreitet dem französischen Aussenminister einen Bericht über die Stimmung in Rumänien nach der Zurückziehung Grafen von Kálnoky. Dieses wird von König Karl und den Ministern als „eine Garantie zur Schlichtung des Konfliktes in Siebenbürgen" gewertet.

107. **Bukarest, 29. Mai 1895.** Constantin Dumba berichtet dem Aussenminister, Grafen Agenor von Goluchowski, über die Meinungsverschiedenheiten in der nationalen Frage im liberalen Lager und über das Meeting am Jahrestag des Memorandumprozesses.

108. **Bukarest,5. Juni 1895.** Graf Leyden, bevollmächtigter Minister in Bukarest, unterbreitet dem deutschen Kanzler, Fürst zu Hohenlohe-Schillingsfürst, einen Bericht bezüglich des Jahrestages der Kulturliga; eine der Folgen ist E. Brotes Reise nach Deutschland, um sich für die Bestrebungen der Dako-Römer einzusetzen.

109. **Bukarest, 6. Juni 1895.** C. Dumba erstattet A. Goluchowski einen Bericht über den jährlichen Kongress der Kulturliga, der in Bukarest in der Zeitspanne 2.–3. Juni abgehalten wurde.

110. **Bukarest, 6. Juni 1895.** Aufzeichnungen eines Agenten der österreich-ungarischen Legation in Bukarest über die Jahresversammlung der Kulturliga.

111. **Sinaia, 15. Juli 1895.** Der österreich-ungarische Gesandte in Bukarest, Graf Welsersheimb, unterbreitet dem Aussenminister, Graf Agenor von Goluchowski, den Bericht eines Agenten über die Tätigkeit der Kulturliga zur Durchsetzung der nationalen rumänischen Rechte.

112. **Bukarest, 15. Juli 1895.** Anhang an dem Schreiben von C. Dumba an A. Goluchowski, bezüglich des Berichts eines Informators über die Tätigkeit der Kulturliga.

113. **Budapest, 17. Juli 1895.** Politische Erwägungen des ungarischen Ministerpräsidenten über die Massnahmen der Komitatsleiter zur Unterdrückung der rumänischen nationalen Bewegung.

114. **Wien, 11. August 1895.** Bericht des belgischen Ministers in Wien an den Aussenminister Belgiens über den Nationalitätenkongress der Nicht-madjaren in Ungarn, welcher als Folge des Memorandumprozesses in Klausenburg einberufen wurde.

115. **Budapest, 19. August 1895.** Der königlich-ungarische Ministerpräsident, Baron Bânffy, fordert den Innenminister, Perczel Dezsö, auf, Massnahmen zu treffen, um eine „Gegenbewegung“ dess Nationalitätenkongresses „ins Leben zu rufen“. Sein Vorschlag lautete: die Obergespane, mit Ausnahme jener in Siebenbürgen, für diese Aktion zu gewinnen.

116. **Budapest, 24. August 1895.** Der Ministerpräsident berichtet dem Innenminister über die Zusammenkunft der Obergespane, um den Nationalitätenkongress zu hintertreiben, welcher „in einem Verfassungsstaat mit parlamentarischer Vertretung“ nicht geduldet werden könne.

117. **Bukarest, 19. September 1895.** Der französische Minister in Bukarest, d'Aubigny, beurteilt in seinem Bericht an Aussenminister Frankreichs, dass die Amnestierung der verurteilten Führer der rumänischen Partei in Siebenbürgen eine Belohnung für die Hingabe König Karls I. zu Österreich-Ungarn sei, was zur „Wiederaufnahme der Beziehungen zwischen Rumänien und dem Dreibund“ führen könne.

118. **Berlin, 28. September 1895.** Freiherr von Call erstattet dem österreich-ungarischen Aussenminister, Graf A. von Goluchowski, einen Bericht mit der Meinungsäusserung des deutschen Unterstaatssekretärs Baron Rotenhan über die Amnestie der Rumänenführer.

119. **Budapest, 29. November 1895.** Der Ministerpräsident Ungarns, Baron Bánffy, fordert den königlich-ungarischen Innenminister, Perczel Dezső, auf, Massnahmen zu treffen um die Namen der serbischen und slowakischen Mitglieder im Vollzugsausschuss des Nationalitätenkongresses, dem auch V. Lucaciu, V. Mangra, I. Raţiu und I. Coroianu angehören, ausfindig zu machen.

120. **Bukarest, 27. Dezember 1895.** Der österreich-ungarische Geschäftsträger in Bukarest, Graf Thurn, berichtet dem Aussenminister, Graf A. von Goluchowski, über den Besuch V. Lucacius in Bukarest.

121. **Bukarest, 27. Dezember 1895.** Der Gesandte der kaiserlichen Legation in Bukarest, Graf von Leyden, berichtet dem Reichskanzler über den Besuch V. Lucacius in Bukarest.

122. **Bukarest, 4. Januar 1896.** Graf von Leyden erstattet dem Reichskanzler, Fürst zu Hohenlohe-Schillingsfürst, einen Bericht über die Folgen V. Lucacius Besuch in Bukarest. Es war ein Anlass das rumänische Volk „für die nationale Frage“ zu begeistern.

123. **Bukarest, 12. Januar 1896.** Der österreich-ungarische Gesandte in Bukarest, von Aehrenthal, berichtet dem Aussenminister, Graf von Goluchowski, über die Unzufriedenheit einiger Parlamentarier und König Karls I. weil V. Lucaciu in Bukarest geradezu königlich empfangen worden sei.

124. **Bukarest, 13. Januar 1896.** Der bevollmächtigte Minister Italiens in Bukarest, Marquis Beccaria, informiert den italienischen Aussenminister, Baron Blanc, über die politischen Auswirkungen des Besuchs V. Lucacius in Bukarest.

125. **Budapest, 20. Februar 1896.** Der italienische Generalkonsul in Budapest, Marquis de Bissia, berichtet dem Aussenminister Italiens, Baron Blanc, über den Inhalt des Protestmanifestes gegen die Auflösung des Zentralausschusses der Nationalen Rumänischen Partei, welches trotz aller Gefahr verbreitet worden war.

126. **Budapest, 14. April 1896.** Der königlich-ungarische Innenminister unterbreitet dem Ministerpräsidenten einen Bericht über die Massnahmen zur Unterdrückung der nationalen Bewegungen, wie: Tilgung des nationalen Charakters der rumänischen und serbischen orthodoxen Kirchen, strafrechtliches Vorgehen gegen die Aufwiegler, Einschränkung des Wahlrechts und Gründung von Industrieunternehmen in den von Rumänen bewohnten Gebiete.

127. **Bukarest, 30. April 1896.** Der bevollmächtigte Minister Frankreichs in Bukarest, Graf d'Aubigny, unterbreitet dem französischen Aussenminister einen Bericht über die offiziellen Besuche von Al. Lahovary, P. P. Carp und L. Catargiu bei dem österreich-ungarischen Aussenminister, Graf Goluchowski. Letzterer zeigte Interesse für „die Einsetzung einer homogenen und starken Regierung“, welche „den ernsthaften Schwierigkeiten in der Siebenbürgenfrage“ meistern könne.

128. **Bukarest, 13. Mai 1896.** Der bevollmächtigte Minister Frankreichs in Bukarest berichtet dem französischen Aussenminister über die Kundgebungen in Bukarest und Belgrad als Antwort auf die Demütigungen der Rumänen und Serben durch Ungarn.

129. **Bukarest, 17. Juli 1896.** Der bevollmächtigte Minister Frankreichs in Bukarest, d'Aubigny, erstattet dem französischen Aussenminister, Hanotaux, einen Bericht über den bevorstehenden Besuch des Kaisers Franz Joseph in Rumänien und die damit verbundene Hoffnung zur Verbesserung der Rumänenlage in Siebenbürgen.

130. **Rom, 19. September 1896.** Der österreich-ungarische Geschäftsträger in Rom, Mezey, informiert den Aussenminister, Graf von Goluchowski, über den Vortrag Roberto Favas zum Thema „Die nationale rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn“.

131. **Bukarest, 1. Oktober 1896.** Der französische Gesandte, L. d'Aubigny, unterbreitet dem Aussenminister Hanotaux einen Bericht über den in den rumänischen politischen Kreisen gefundenen Widerhall des Besuchs des Kaisers Franz Joseph in Rumänien.

132. **Bukarest, 15. Oktober 1896.** Der bevollmächtigte Minister Frankreichs in Bukarest, Graf d'Aubigny, erstattet dem französischen Aussenminister, Hanotaux, einen Bericht über den erweckten Eindruck des Kaiserlichen Besuchs Franz Josephs in Bukarest und dessen politisches Echo.

133. **Wien, 30. Oktober 1896.** Der belgische Gesandte Borchgrave berichtet dem Aussenminister Favereau über den Besuch des Kaisers Franz Joseph in Bukarest und über dessen politische Bedeutung im Kontext der Verhältnisse Rumäniens mit dem Dreibund.

134. **Sinaia, 1. November 1896.** Der österreich-ungarische Geschäftsträger in Bukarest berichtet dem Aussenminister, Graf von Goluchowski, über die Offensive der rumänischen nationalen Bewegung, welche „auf politischem Gebiet immer mehr Erfolg gewinnt".

135. **Budapest, 13. Dezember 1896.** Der ungarische Ministerpräsident, Baron Bánffy, informiert über das Ziel der nationalen Bewegung die Rumänenfrage mit Hilfe der Auslandspresse zu europäisieren und die anderen Nationalitäten Österreich-Ungarns für ihre Sache zu gewinnen. Der Aussenminister, Graf von Goluchowski, wird aufgefordert die kaiserlich-königliche Gesandtschaft in Bukarest davon in Kenntnis zu setzen und die nötigen Massnahmen zu treffen.

136. **Budapest, 24. Dezember 1896.** Der ungarische Ministerpräsident, Baron Bánffy, ergänzt seinen Bericht vom 13. Dezember an Graf von Goluchowski, er bestätigt, dass die Rumänenbewegung angewachsen sei und meint die österreich-ungarische Botschaft in Bukarest habe dieses politische Geschehen im Königreich pflichtgemäss zu verfolgen und sofort darüber zu berichten.

DOCUMENTE

1

Bucharest, June 22, 1892

Nr. 96

My Lord,

I have the honour to report that a meeting of students was held at Bucharest on the 20th instant to protest against the persecution of Roumanians in Transylvania. It was unanimously decided to send a telegram to the King setting forth the facts of the case and a further meeting is to be held on Sunday next, when delegations will be invited from all parts of the country. The circumstances which have revived the long existing bitter feeling between Roumanians and Hungarians, were the attack on the house of Doctor Ratziu in the village of Torda in Transylvania as well as other instances of reported anti-Roumanian acts of violence in Buda-Pesth and other towns of Hungary.

Dr. Ratziu is accused by the Hungarians of plotting against the constitution and the body of Hungarian lawyers intend bringing an action against him for violation of his oath as member of the Maghyar bar.

I am informed on good authority that the Roumanian students intend making a hostile demonstration in front of the Austro-Hungarian Legation here, but the necessary measures of precaution have been taken by the Police, and there is little to fear as regards acts of violence. It is thought that the students may afterwards proceed to the Russian Legation (and possibly the French) where they may make favourable demonstrations.

I have the honour
to be with the highest
respect,
My Lord,
Your Lordship's, most obedient,
humble servant,
A. G. Vansittart

The Marquis of Salisbury, K. G.
etc., etc., etc.

Arh. St. București, Colecția microfilme Anglia, rola 171, f. 52–53 (vol. 96); Public Record Office, London, Foreign Office, F. O. 104, vol. 96.

Nr. 96 București, 22 iunie 1892

Domnule,

Am onoarea să vă raportez că în ziua de 20 iunie a avut loc la București o demonstrație a studenților pentru a protesta împotriva persecutării românilor din Transilvania[1]. Manifestanții au hotărât în unanimitate să trimită o telegramă regelui în care să-i prezinte faptele[2] și să organizeze o nouă demonstrație duminica viitoare, la care vor fi invitate delegații din întreaga țară. Împrejurările care au reînviat atât de vechea animozitate dintre români și unguri au fost atacarea casei dr. Rațiu din Turda[3], în Transilvania, precum și alte cazuri de acte de violență anti-românești petrecute la Budapesta și în alte orașe din Ungaria.

Dr. Rațiu este acuzat de unguri de complot împotriva Constituției, iar colegiul magistraților unguri intenționează să-i intenteze o acțiune pentru încălcarea jurământului depus în calitatea sa de membru al baroului maghiar[4].

Din sursă autorizată dețin informația că studenții români intenționează să organizeze o demonstrație de protest în fața Legației Austro-Ungariei din București, dar poliția a luat deja măsurile de protecție necesare, și nu sunt motive de îngrijorare privind eventualitatea unor acte de violență. Se bănuiește că după încheierea demonstrației, studenții se vor îndrepta spre Legația Rusiei (și poate a Franței) pentru manifestații de simpatie.

Am onoarea să fiu
al d-voastră cu deosebit respect,
prea supus și umil servitor,
A. G. Vansittart[5]

Marchizului de Salisbury[6], Cavaler al Ordinului Jartierei etc., etc., etc.

---

[1] Sub coordonarea *Ligii culturale* și a *Comitetului național studențesc* a avut loc la București în 8/20 iunie 1892 o întrunire pregătitoare de solidaritate cu mișcarea memorandistă („Tribuna“, nr. 133 și 136 din iunie 1892).

[2] Ca urmare a manifestației studențești din 8/20 iunie 1892 de la București, în numele celor 500 de participanți se expediază a doua zi regelui Carol I, aflat la Sigmaringen în Germania, o telegramă în care suveranul român este rugat a arăta prietenilor României că 6 milioane de români nu vor putea sta multă vreme indiferenți în fața loviturilor ce se dau fraților încătușați („Turda“ – ziar al neamului românesc, număr unic din 14/26 iunie 1982, p. 2).

[3] Devastarea casei dr. Ioan Rațiu de la Turda din 13 iunie 1892, vezi în: *Vandalismul de la Turda. Memoriile domnișoarei Felicia Rațiu*, București, 1893 și în: „Tribuna“, 1892, nr. 125–128.

[4] Acțiunea are loc la 8 iunie 1892, când un număr de 18 membri ai baroului avocaților din Cluj înaintează consiliului de conducere un denunț disciplinar contra dr. Ioan Rațiu (I.P.P.<app>, *Procesul Memorandului românilor din Transilvania*. Acte și date, vol. I, Cluj, 1933, p. 280–283).

[5] Secretar al ambasadei Marii Britanii la București.

[6] Robert Cecil Salisbury (1830–1903), lider al Partidului conservator, prim-ministru al Marii Britanii în anii 1885–1892 și 1895–1902.

2

Sinaia, den 24. Juni 1892

A. 5603 28. Juni 1892 p.m.
Auswärtiges Amt
Nr. 63
Umstellung mitg. N. 7
nach Wien 355

Entzifferung

Die anläßlich der Wiener Rumänendeputation von Pester Presse gegenüber den unglücklichen Walachen geführte Sprache auf der einen Seite, auf der anderen die Seitens der Siebenbürger Magyaren gegen die Führer der genannten Deputation gesetzten Excesse haben hier die irredentistische Strömung momentan wieder belebt. In Bukarest fanden Protest-meetings statt; die Studentenschaft richtete ein Telegramm an König Karl um seine Intervention zu erbitten; in Jassy wurde vor dem österreichisch-ungarischen Konsulat eine Katzenmusik veranstaltet.

Der Minister der Auswärtigen Angelegenheiten, Herr Alexander Lahovary, sagt mir, er bedauere daß der rumänisch-magyarische Antagonismus acuter geworden sei, die rumänische Regierung werde nach Möglichkeit auf Beschwichtigung hinwirken. Er hoffe daß sich die Gemüther in einigen Wochen – mit dem Eintritt der Sommerhitze und der Universitätsferien – beruhigen würden.

Ich habe die Äußerungen des rumänischen Ministers der Auswärtigen Angelegenheiten vertraulich zur Kenntniß meines österreichisch-ungarischen Kollegen gebracht.

Graf Goluchowsky will die hiesigen antimagyarischen Demonstrationen thunlichst ignorieren und in seiner Berichterstattung hervorheben, daß man in Hinblick auf die allgemeine politische Lage von ungarischer Seite klug darin thun würde, gegenüber den Rumänen jetzt nicht zu schroffe Seiten aufzuziehen.

Bülow

Seiner Excellenz dem Reichskanzler, General der Infanterie,
Herrn Grafen von Caprivi

Arh. St. București, Colecția microfilme R. F. Germania, rola 14, c. 63–64; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104.

A 5603 28 iunie 1892 p.m. Sinaia, 24 iunie 1892
Ministerul de Externe
Nr. 63
Pentru Viena

Descifrare[1]

Pe de o parte discuţiile purtate de presa pestană despre nefericiţii români, prilejuite de deputăţia română de la Viena[2], pe de alta excesele puse în aplicare de maghiarii transilvăneni împotriva conducătorilor numitei deputăţii au însufleţit pentru moment curentul iredentist. La Bucureşti au avut loc mitinguri de protest[3]; studenţimea a adresat o telegramă regelui Carol pentru a-i solicita intervenţia[4]; la Iaşi, în faţa Consulatului Austro-Ungar, a fost organizat un soi de tămbălău[5].

Ministrul de externe, domnul Alexandru Lahovary, îmi spune că îi pare rău că antagonismul româno-maghiar a devenit mai acut. Guvernul român va acţiona după posibilităţi pentru liniştirea situaţiei. Speră că spiritele se vor potoli în câteva săptămâni – o dată cu venirea caniculei şi a vacanţei universitare.

Am adus la cunoştinţa colegilor mei austro-ungari în mod confidenţial declaraţiile ministrului român de externe.

Contele Goluchowsky[6] vrea să ignore demonstraţiile antimaghiare de aici, iar în rapoartele sale să pună în evidenţă că, având în vedere situaţia politică generală, dinspre partea maghiară ar fi înţelept să nu se întindă prea tare coarda faţă de români.

Bülow[7]

Excelenţei sale, cancelarului Reich-ului, general de infanterie,
Domnului conte de Caprivi

---

[1] Textul german a mai fost publicat în: T. Pavel, *Mişcarea românilor pentru unitate naţională şi diplomaţia puterilor centrale*, vol. I (1878–1895), Timişoara, 1979, p. 265–266.

[2] A se vedea *Momentul Vienei*, în: V. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania şi Banat*, Bucureşti, 1993, p. 103–104.

[3] Mitingurile de protest din capitala României au avut loc la 8/20 iunie şi 11/23 iunie 1892, cu participarea studenţilor, profesorilor, literaţilor şi a unor deputaţi, senatori şi alte personalităţi politice româneşti ca Al. Orăscu, Gr. T. Brătianu, N. Fleva, P. Grădişteanu, Em. P. Porumbaru, V. Maniu, C. A. Rosetti, C. C. Disescu, B. Ş. Delavrancea etc. („Tribuna", 1892, nr. 130, 133, 136).

[4] Vezi nota 2 de la doc. nr. 1.

[5] Manifestaţia studenţească de la Iaşi a avut loc în 11/13 iunie 1892, autorităţile împiedicând pătrunderea demonstranţilor în curtea consulatului austro-ungar („Tribuna", 1892, nr. 134–135).

[6] Agenor Goluchowski (1849–1921), ambasador al Austro-Ungariei la Bucureşti între anii 1887–1894 şi, apoi, ministru de externe al Imperiului habsburgic între anii 1895–1906.

[7] Bernhard von Bülow (1849–1929), ambasador al Germaniei la Bucureşti, între anii 1888–1894, ministru de externe (1894–1900) şi viitor cancelar al Imperiului german între anii 1900–1909.

[8] Georg Leo von Caprivi, cancelar al Germaniei între anii 1890–1894.

3

Bucarest, 24 Giugno 1892

No. $\frac{672}{102}$

Signor Ministro,

Siccome ho avuto l'onore di riferire in altre occasioni, l'atteggiamento degli Ungheresi e le loro durezze verso i Rumeni di Transilvania aveano già da tempo ripercosso in questo Reame una eco di dolore e di profonda simpatia per i fratelli al di là dei Carpazi e provocato qualche agitazione segnatamente presso le scolaresche liceali ed universitarie. Gli ultimi incidenti di Vienna e di Turda han rotto ogni freno, e già sono da deplorare manifestazioni ostili alla Monarchia Austro-Ungarica. Ieri, malgrado le misure preventive dell'autorità, gli studenti di Iassy, in gran numero, irrupero nel cortile di quel Consolato Imperiale e Reale per leggere ed affiggere sulle mura di quella rappresentanza una protesta ingiuriosa e minacciosa contro i barbari Magiari; con stento ne fu dalla polizia impedita l'attuazione.

A Bucarest poi, se non occorse ancora alcun scandalo, lo si deve alla saggezza di coloro che dirigono, sia palesemente, sia occultamente il movimento; difatti, due sere fa, gli studenti universitari essendosi raccolti per protestare contro gli atti di vandalismo perpetrati dagli Ungheresi a Turda, il rettore dell'Università, comunque presidente di onore della Lega per l'unità di coltura di tutti i Rumeni, non volle accettare la prezidenza della riunione per non dare motivo ai nostri nemici di dire che i professori hanno spinto la gioventù alle manifestazioni; son persuaso, soggiungeva il Sig. Oresco, che gli studenti rumeni sapranno nei loro discorsi e col loro atteggiamento mostrarsi ben superiori agli Ungheresi.

Assunta quindi la presidenza dal Sig. Paulian (studente), le seguenti mozioni vennero ammesse all'unanimità:

1. Convocazione di una riunione generale solenne per domenica prossima, per rinnovare energicamente la protesta contro i Magiari; saranno diramati inviti in tutte le provincie per intervenirvi.

2. Invio di telegrammi di simpatia al dottore Ratziu (la vittima di Turda) ed al giornale „La Tribuna" di Sibiu.

3. Invio di un telegramma a Sua Maestà il Re Carlo pregandola d'intervenire presso l'Imperatore Francesco Giuseppe a favore dei rumeni di Transilvania.

Mi pregio unire in traduzione francese questo telegramma del quale, con saggio consiglio, il Governo ha impedito la trasmissione.

Lo stesso ha poi deciso di impedire eziandiò, perfino con la forza, gli eccessi che potrebbero seguire Domenica; tanto più che in quel giorno avendo luogo i funerali del signor Demetrio Bratiano, la folla che

accompagnerà la salma di questo insigne patriotta all'ultima dimora potrebbe essere facilmente trascinata ad atti inconsulti.

Conscio de' pericoli presenti e futuri, continua esso, come per lo passato a mostrarsi assolutamente indifferente (almeno in apparenza) in tanta eccitazione e la deplora; ma siffatto contegno è somma virtù, non essendo questi ministri meno profondamente impressionati de' loro concittadini sulla dura sorte dei fratelli di Transilvania. Il Sig. Lahovary che non ha ragioni per nascondere in questa occasione il suo pensiero al rappresentante d'Italia mi diceva: Les Roumains de Transylvanie ont commis une maladresse impardonnable en allant à Vienne pour soumettre leurs doléances; c'est à Pest, chez le Roi qu'ils auraient du aller; nous ne sommes pas responsables de leurs sottises, mais nous ne pouvons qu'être révoltés de la barbarie des Magyars. Nous serons corrects et réflêchis tant qu'il sera possible, mais on devrait tenir compte à Pest et aussi à Vienne de la difficulté de notre situation surtout dans ce moment-ci.

La Stampa è unanime nel condannare severamente i fatti di Turda ma, nel tempo stesso, non cessa dal consigliare la moderazione alla gioventù esaltata.

Curtopassi

P.S. (27 Giugno). La dimostrazione di ieri, comunque numerosissima, si è limitata a percorrere le principali vie della città acclamando i fratelli di Transilvania ed a deporre una corona ai piedi della statua equestra di Michele il Bravo, vincitore dei Magiari.

C.

Al Regio Ministro
degli Affari Esteri – Roma

Arh. St. București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 887–891; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, p. 38, Romania.

No. 672/102 — București, 24 iunie 1892

Domnule Ministru[1],

Așa cum am avut onoarea să vă relatez în alte ocazii, atitudinea ungurilor și durităţile lor faţă de românii din Transilvania au provocat deja de mai multă vreme în Regat un simţământ de durere și profundă simpatie pentru fraţii de dincolo de Carpaţi, stimulând oarecare agitaţie îndeosebi în mediile liceale și universitare. Recentele incidente de la Viena și de la

Turda au făcut să dispară orice rezervă şi trebuie acum să ne aşteptăm la manifestaţii ostile faţă de monarhia austro-ungară. Ieri[2], în ciuda măsurilor preventive ale autorităţilor, studenţii din Iaşi, în mare număr, au pătruns cu forţa în curtea Consulatului Imperial şi Regal cu scopul de a citi şi afişa pe zidurile reprezentanţei un protest injurios şi ameninţător împotriva barbarilor maghiari; poliţia a reuşit cu eforturi să împiedice transpunerea în fapt a acestor intenţii.

La Bucureşti, dacă până acum n-a mai izbucnit vreun alt scandal, faptul se datoreşte înţelepciunii acelora care dirijează, fie pe faţă, fie din umbră, mişcarea revendicativă; concret, acum două seri, când studenţii de la universitate s-au adunat pentru a protesta împotriva actelor de vandalism săvârşite de unguri la Turda, rectorul acestei instituţii de învăţământ, deşi este preşedinţe de onoare al Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor nu a voit să accepte să prezideze întrunirea, pentru a nu da motiv inamicilor să spună că profesorii sunt cei care au îndemnat tineretul să manifesteze; sunt convins, a adăugat dl Orescu[3], că studenţii români vor şti în discursurile şi atitudinea lor să se arate superiori studenţilor unguri.

Conducerea adunării fiind până la urmă asumată de dl Paulian[4] (student), au fost aprobate în unanimitate următoarele moţiuni:

1. Convocarea unei adunări generale solemne pentru duminica viitoare[5], pentru a reînnoi protestul energic împotriva maghiarilor; vor fi trimise invitaţii în acest scop în toate provinciile ţării, pentru a avea asigurată o participare largă.

2. Trimiterea de telegrame de simpatie dr. Raţiu (victima de la Turda) şi gazetei „Tribuna“ din Sibiu.

3. Trimiterea unei telegrame Maiestăţii sale regele Carol, cu rugămintea de a interveni pe lângă împăratul Franz Joseph în favoarea românilor din Transilvania.

Am onoarea de a vă trimite în traducere franceză această telegramă, a cărei expediere a fost oprită, în mod înţelept, de către guvern[6].

Acesta a decis de asemenea să împiedice, fie şi cu forţa, excesele care ar putea să se producă duminică, cu atât mai mult cu cât, în acea zi urmând să aibă loc şi funeraliile dlui Dimitrie Brătianu[7], mulţimea care va însoţi pe ultimul drum rămăşiţele pământeşti ale ilustrului patriot ar putea fi lesne atrasă în acte necugetate.

Conştient de pericolele prezente şi viitoare, guvernul va continua, ca şi în trecut, să se arate absolut nereceptiv (cel puţin în aparenţă) la toate aceste agitaţii, pe care de altfel le deploră; dar această conduită este o probă de mare tărie, miniştrii nefiind mai puţin impresionaţi decât concetăţenii lor de soarta dură a fraţilor din Transilvania. Dl Lahovary[8], care nu are motive să-şi ascundă gândurile, îmi spunea: „Românii din Transilvania au comis o gafă de neiertat mergând la Viena pentru a-şi

prezenta doleanțele; la Pesta, la rege ar fi trebuit să se ducă; noi nu suntem responsabili pentru prostiile lor, dar nu putem fi decât revoltați de barbaria maghiarilor. Vom fi corecți și chibzuiți atât cât va fi posibil, dar la Pesta și la Viena ar trebui să se țină seama de dificultatea situației noastre în aceste momente".

Presa este unanimă în a condamna cu severitate întâmplările de la Turda, dar în același timp, nu contenește să îndemne la moderație tinerimea exaltată.

Curtopassi[9]

P.S. (27 iunie). Demonstrația de ieri, deși a antrenat un număr mare de participanți, s-a limitat la parcurgerea principalelor străzi ale orașului, cu aclamarea fraților din Transilvania și depunerea unei coroane la picioarele statuii ecvestre a lui Mihai Viteazul, învingătorul ungurilor.

C.

Ministrului regal
al Afacerilor Externe – Roma[10]

---

1 Documentul a fost publicat și în: *1918 la români. Desăvârșirea unității naționale-statale a poporului român. Documente externe. 1879–1916* (în continuare: *1918 la români*), vol. I, București, 1983, p. 208–210.

2 Vezi nota 5 de la doc. nr. 2.

3 Alexandru Orăscu (1817–1894), arhitect, profesor universitar, rector al Universității din București (1885–1894) și primul președinte al *Ligii culturale* (1890–1892). Pentru activitatea și personalitatea acestuia vezi Ș. Orăscu, N. Mihăilescu, *Alexandru Orăscu*, București, 1967.

4 G. Paulian (vezi V. Netea, C. Gh. Marinescu, *„Liga culturală" și Unirea Transilvaniei cu România*, Iași, 1978, p. 86–87).

5 Manifestația proiectată a avut loc la 14/26 iunie 1892 (vezi V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 87–89).

6 Textul telegramei lipsește, dar ea a fost publicată integral în ziarul „Turda", număr unic din 14/26 iunie 1892, p. 2.

7 Dimitrie C. Brătianu (1818–1892), fratele mai mare al lui Ion C. Brătianu, urmaș la conducerea Partidului Național-Liberal (1891–1892) și prim-ministru al României în 1881, moare la 8 iunie 1892.

8 Alexandru Lahovary (1841–1897), jurist, diplomat, ministru de externe al României în anii 1889–1895.

9 François marchiz de Curtopassi, ambasador al Italiei la București.

10 Benedetto Brin.

4

Bucharest, June 28. 1892

Nr. 97

My Lord,

With reference to my immediately preceding dispatch of this series of the 22nd instant, I have the honour to report that the demonstration of the Roumanian students against the treatment of their compatriots in Hungary, which was held here on Sunday the 26th instant, passed off without any disturbance. The Boulevard Elisabeth was chosen as the place of meeting and, pending the arrival of the delegations from the funeral of Monsieur Demetre Bratiano which took place the same day, a large body of students assembled opposite the University Buildings at the statue of Michael the Brave, which was draped with the national colours veiled in crape. In commemoration of the events which had taken place at Turda and the coincidence of the assassination there of the great Wallachian hero-prince, „Mihai Bravul" by the Hungarians theree centuries ago, several copies of a newspaper written in Roumanian and entitled „Turda" were struck off and sold in the streets.

Forming into procession and observing throughout perfect order the students proceeded to the Orpheum Hall, where a speech was made by the Rector of the University setting forth the wrongs of their brethren in Transylvania and thanking the delegates for their attendance. After other speeches and motions expressing indignation at the attitude of the Maghyars, the meeting broke up and the students once more proceeded amidst enthusiastic „hurrahs" to the Boulevard and deposited a wreath at the foot of the Statue which they had chosen as a „rendez-vous".

Although, as I had the honour to report, precautions had been taken to prevent any demonstration before the Austro-Hungarian Legation, no attempt was made by the manifestants to pass near the street where it stands; and in fact it was generally recognized that the students themselves kept order in the thoroughfares, and fulfilled the promise they had made to the President of the Council to keep the peace.

In spite of the moderate and orderly behaviour of the manifestants in this town there is, I am informed, a very strong feeling against the Roumanians in Hungary and, judging from previous history, acts of violence may certainly be apprehended in Transylvania.

I have the honour to be,
with the highest respect,
My Lord,
Your Lordship's most obedient,
humble servant,
A.G. Vansittart

Marquis of Salisbury, K. G. etc. etc.

Arh. St. București, Colecția microfilme Anglia, rola 171, f. 54–57 (vol. 96); Public Record Office, London, Foreign Office, F. O. 104, vol. 96.

Nr. 97 București, 28 iunie 1892

Domnule,

Referindu-mă la telegrama mea anterioară din 22 iunie[1], am onoarea să vă raportez faptul că demonstrația studenților români împotriva tratamentului la care sunt supuși compatrioții lor din Ungaria, care a avut loc aici duminică, 26 iunie, s-a desfășurat fără incidente.

Ca loc de întâlnire a fost ales bulevardul Elisabeta și în așteptarea sosirii delegaților de la înmormântarea domnului Dimitrie Brătianu care a avut loc în aceeași zi, un grup mare de studenți s-a adunat peste drum de clădirea Universității, la statuia lui Mihai Viteazul, care era înfășurată cu steagul național îndoliat. Pentru a comemora evenimentele care au avut loc la Turda și faptul că acolo a fost asasinat marele erou – principele valah „Mihai Bravul" de către unguri cu trei secole în urmă[2], s-au tipărit și s-au vândut pe străzi mai multe copii ale ziarului românesc intitulat „Turda"[3].

Încolonați pentru procesiune și păstrând o perfectă ordine, studenții s-au îndreptat spre sala Orfeu, unde rectorul Universității a rostit un discurs despre nedreptățile ale căror victime sunt frații lor din Transilvania și a mulțumit participanților pentru prezența lor la această manifestație. După alte câteva discursuri și moțiuni exprimând indignarea față de atitudinea maghiarilor, manifestația s-a încheiat și studenții s-au îndreptat din nou scandând urale spre bulevard și au depus o ghirlandă de flori la picioarele statuii pe care o aleseseră ca „punct de întâlnire"[4].

După cum am avut onoarea să vă raportez, s-au luat măsuri pentru a se împiedica orice demonstrație în fața Legației Austro-Ungariei; manifestanții însă nu au făcut nici o tentativă de a trece pe lângă strada unde se află această legație și toată lumea a fost de acord în a recunoaște că studenții au păstrat ei înșiși ordinea în timpul manifestației, respectând astfel promisiunea pe care au făcut-o președintelui Consiliului de Miniștri de a păstra liniștea.

În ciuda caracterului moderat și reținut al acestei manifestații, sunt informat, totuși, că în rândurile populației din București se manifestă un puternic sentiment anti-maghiar și există temerea, judecând după evenimentele din trecut, că se vor produce cu certitudine acte de violență în Transilvania.

Am onoarea să fiu
al dumneavoastră, cu deosebit respect,
prea supus și prea umil servitor,
A. G. Vansittart

Marchizului de Salisbury, K. G.
etc., etc., etc.

---

[1] Vezi doc. nr. 1.

[2] La 9/19 august 1601, Mihai Viteazul a fost ucis pe Câmpia Turzii din ordinul lui Gheorghe Basta.

[3] „Turda", ziar-manifest al „neamului românesc", număr unic din 14/26 iunie 1892, editat de *Liga culturală* într-un tiraj de 26 500 exemplare și lansat la București odată cu demonstrația de protest față de nedreptățile comise împotriva fruntașilor mișcării memorandiste din 14/26 iunie 1892.

[4] Vezi V. Netea, C. Gh. Marinescu, op. cit., p. 87–89.

5

Légation de la République Française à Bucarest — Sinaia, le 28 Juin 1892
Direction Politique
Nr. 39

Monsieur le Ministre,

L'ambassade de la République à Vienne et le Consulat Général de France à Pest ont dû faire connaître à Votre Excellence les incidents par lesquels s'est récemment manifestée en Transylvanie la haine des Roumains de cette province contre les autorités et la population hongroises qu'ils accusent de vouloir les opprimer et qui paraissent en effet de plus en plus acharnés à l'assimilation de quiconque chez elles n'est pas de race magyare. Je n'ai pas encore osé en parler dans ma correspondance politique parce que j'étais imparfaitement renseigné. Les journaux roumains qui sont en général assez mal rédigés, ne savent pas encore que l'essentiel est de fournir aux lecteurs des informations détaillées, précises et vraies, ou tout au moins présentées de façon à paraître vraisemblables. Dès qu'il se produit quelque part un fait qu'ils jugent de nature à emouvoir leur parti, ils le commentent et s'ingénient en déclamations plus ou moins éloquentes, mais ils négligent en général de le faire connaître, de sorte que plus un incident offre d'intérêt pour les Roumains, plus nous avons de peine à nous en rendre compte en Roumanie. D'autre part, les récits des journaux de Vienne et de Pest me paraissent vraiment trop suspects.

Mais les agitations des Roumains de Transylvanie, les mesures prises pour les faire cesser, l'insuccès de leurs délégués que l'Empereur n'a pas voulu recevoir et les avanies dont le chef de ces délégués, M. le Docteur Ratziu, a été l'objet à son retour à Turda, ont produit en Roumanie un mouvement qu'il me paraît intéressant de signaler à Votre Excellence.

Plus d'une fois j'ai exprimé dans ma correspondance politique l'opinion que tous les Roumains de Roumaine sont au fond du coeur passionnément irrédentistes y compris même les politiciens qui par crainte de la Russie, croient devoir faire leur cour à la Triple Alliance et, par conséquent, ménager l'Autriche-Hongrie, malgré le rôle prédominant que jouent de plus en plus dans cette Monarchie les ennemis héréditaires de leur race: les superbes magyars, «oppresseurs» de deux millions de leurs frères. Ce qui se passe aujourd'hui confirme cette opinion. Conservateurs du pouvoir, junimistes, nationaux, libéraux et radicaux, tous les partis se sont trouvés d'accord ces jours derniers sur tous les points du Royaume, pour manifester un sentiment qui, du reste, il faut l'avouer, est bien naturel, attendu qu'au point de vue philologique et éthnologique, les plus Roumains des Roumains sont incontestablement ceux de la Roumanie *irredenta,* qui

se compose surtout de deux provinces hongroises, la Transylvanie et la Bucovine.

C'est à Jassy que ces manifestations ont commencé. Là, malgré les précautions prises par les autorités, une poignée de jeunes gens, qu'il a fallu arrêter ensuite et garder quelques heures sous les verroux, se sont échauffés jusqu'à proférer des cris injurieux devant le Consulat d'Autriche-Hongrie. A Bucarest, plus de trois mille hommes, étudiants, commis de magasin et artisans de la Capitale, auxquels d'assez nombreuses délégations des villes voisines étaient venues se joindre, ont défilé hier, bannières déployées, musique en tête, dans les principales rues, chantant des chants nationaux, criant «vive la Roumanie et meurent les hongrois». Aucun incident fâcheux ne s'est produit devant les hôtels de la Légation et du Consulat Général d'Autriche-Hongrie, parce que M. Lascar Catargi en avait bien fait garder les abords et tout s'est passé avec un programme communiqué d'avance au Président du Conseil et légèrement modifié par le Prèfet de Police, mais l'enthousiasme était sincère et les discours prononcés aux pieds de la statue de Michel le Brave ont dû faire une impression pénible à Vienne et à Pest.

L'initiative de cette manifestation dont Votre Excellence trouvera ci-joint un récit à peu près suffisant publié par *l'Indépendance roumaine* avait été prise par la «Ligue pour l'unité de culture des Roumains». C'est une association qui existe depuis peu. Elle prétend ne vouloir s'occuper que d'assurer l'enseignement de la langue nationale partout où il existe des colonies roumaines. Mais il est évident qu'elle rêve une autre unité que celle de la «culture». Des hommes importants de tous les partis figurent parmi les ligueurs et désormais, quelque soit le groupe qui occupe le pouvoir, on peut être assuré que, tout en protestant contre qui chagrinerait trop l'Autriche-Hongrie dans les allures de la Ligue, les gouvernements roumains la traiteront avec indulgence.

Mes collègues n'ont pas été surpris en général de voir les Catargi et les Lahovary, qui restent toujours un peu suspects de russophilisme, ménager beaucoup les manifestants d'hier. Mais je les ai entendus exprimer de l'étonnement au sujet de l'attitude du parti national libéral, qui affecte de si vives sympathies pour la Triple Alliance.

Un des amis les plus distingués de feu Jean Bratiano, M. Eugène Statesco, ancien Ministre des Finances, avec qui j'étais descendu dimanche matin à Bucarest, pour assister aux funérailles de Démètre Bratiano et M. Lascar Catargi, chez lequel je me trouvais au moment où la manifestation battait son plein, m'ont donné de ce fait la même explication. En excitant la «Ligue pour l'unité de culture des Roumains» à manifester publiquement ses passions, l'état major du parti national libéral avait pour but principal de mettre le gouvernement conservateur dans l'embarras. Si M. Lascar Catargi empêchait la manifestation on l'accuserait de manquer de patriotisme; si, au contraire, il l'encourageait trop ouvertement, on lui reprocherait son prétendu russophilisme et son imprudence vis-à-vis de l'Autriche-Hongrie, aujourd'hui soutenue par le puissant Empire

d'Allemagne. Ces messieurs auraient pu ajouter à cette explication très plausible que sous peine d'être eux-mêmes accusés d'indifférence pour cause «sainte» les chefs du parti national libéral ne pouvaient pas refuser de s'associer à une démonstration vraiment populaire.

Au reste, M. Lascar Catargi ne se serait tout-à-fait embarrassé – il me l'a declaré lui-même – que dans le cas où la manifestation aurait pris une tournure vraiment aggressive et injurieuse pour les représentants du Gouvernement Austro-Hongrois. Mais il avait, avec sa décision habituelle, pris d'énergiques mesures pour empêcher un tel accident et si les limites fixées par lui avaient été dépassées, la répression aurait été certainement prompte et efficace. Quant aux sentiments dont la «Ligue pour l'unité de culture» s'est inspirée dans cette occasion, ni M. Lascar Catargi, ni aucun autre personnage roumain n'hésitent aujourd'hui à déclarer qu'ils partagent.

Un de mes collègues a dit devant moi que les manifestations irrédentistes de Jassy, de Bucarest et des autres villes importantes du royaume avaient dû être en partie organisées par les Comités slaves, et que la Légation de Russie s'en était peut-être aussi occupée secrètement. Si M. Hitrovo se trouvait encore en Roumanie cette dernière insinuation aurait certainement du succès à peu près partout. Mais sans vouloir nier que les Comités slaves, dont les agents n'ont, je crois, jamais cessé de travailler en Roumanie, peuvent être soupçonnés d'avoir encouragé ces manifestations, je me sens disposé à soutenir que le Ministre actuel de Russie, M. de Fonton, ne s'en est probablement mêlé. J'ai causé hier avec lui de celle qui avait eu lieu la veille à Bucarest et mon impression a été qu'elle avait choqué ce diplomate, si peu semblable à son prédécesseur. M. de Fonton de l'Estaing la-Ville est le petit-fils d'un émigré français, qui a fui en 1793, et il a lui-même l'air, les manières, les qualités et peut-être aussi quelques uns des défauts des gentilshommes français de la Restauration. Aimable, gracieux, causeur charmant, avec un petit ragoût de frivolité dans ses propos, épris de toutes les élégances et dit-on, quelque peu victime de la galanterie, il est irrémissiblement refractaire à l'esprit et plus encore aux moeurs et façons de la Démocratie. Tout ce qui sent la Révolution lui fait horreur. Les manifestations populaires, en général, le dégoûtent, et son instinct le pousse à prendre parti contre les foules pour tout gouvernement quelconque, fût-il ennemi de sien. Des membres du corps diplomatique présents à Bucarest avant-hier il est le seul qui m'ait parru irrité. Son attitude faisait même un contraste assez piquant avec celle du Ministre d'Italie, le Marquis Curtopassi, dont les clameurs irrédentistes des manifestants avaient réveillé les souvenirs de jeunesse, et qui disait: «Comme tout ceci me rappelle nos campagnes contre les *Tedeschi*! Mais nous étions plus ardents. Cette jeunesse roumaine est un peu molle. On dirait qu'elle joue un rôle. Quelle différence avec la nôtre!...»Ces propos étonnaient et scandalisaient le vieil ami du marquis, notre collègue de Fonton. Il est vrai qu'en Orient, quand un Agent russe porte sur une

question de politique internationale intéressant la péninsule des Balkans un jugement d'une correction diplomatique parfaite, il faudrait être naïf pour jurer qu'il est absolument sincère.

On dit déjà que les manifestations qui ont eu lieu en Roumanie en ont provoqué d'autres en sens contraire, et plus violentes en Hongrie. Cet effet ne pouvait guère manquer de se produire et il ne paraît pas douteux maintenant que si, grâce à la prudente énergie des autorités des deux côtés des Carpathes, il peut, après les premières agitations, se produire une accalmie de mouvement. Commencé, ce mouvement ne s'arrêtera plus. «Je crois, me disait avant-hier M. Statesco, qu'il ne faut pas trop s'alarmer de ce qui se passe aujourd'hui. En Hongrie, comme en Roumanie, on saura s'arrêter au point qu'on ne dépasserait pas sans mettre en danger la paix de l'Europe. Mais je ne suis pas moins persuadé que le succès de notre Ligue pour l'unité de culture a une grande importance au point de vue de la politique internationale. Quoiqu'il arrive maintenant, on doit à mon avis considérer comme absolument fausse l'opinion des hommes politiques Roumains qui croyaient que dans le cas d'une grande crise européenne, il serait possible d'entraîner ce pays du côté du groupe auquel appartient la Hongrie».

M. M. Lascar Catargi et le Général Jacques Lahovary m'ont dit, eux aussi, que les nouveaux incidents de la lutte traditionnelle entre les Roumains et les Hongrois auraient certainement de graves conséquences et qu'il serait aussi imprudent au moins d'en méconnaître la gravité que de se laisser troubler par les apparences d'un danger qui n'est pas encore imminent. M. le Président du Conseil a même ajouté une réflexion curieuse. «Il ne faut pas perdre de vue, m'a-t-il dit, que les magyars se montrent de plus en plus arrogants, même vis-à-vis de l'Autriche et que dans tout l'Empire les populations s'agitent de nouveau. Le seul lien qui maintienne encore l'unité est la profonde sympathie que la personne de l'Empereur inspire à tous ces peuples. Son fils aurait pu devenir populaire aussi. Mais, lui mort, l'héritier présomptif qu'il faudra subir ne peut inspirer aucune confiance. Les Roumains doivent donc se demander si, après la mort de l'Empereur, tout l'édifice ne craquera pas et ce qu'ils auraient à faire si, dans ce cas, ils n'avaient en face d'eux que les Magyars».

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma respectueuse considération.

De Coutouly

A Son Excellence
Monsieur Ribot,
Ministre des Affaires Etrangères

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Franţa, rola 52, vol. 17, f. 153 r – 162 r; Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, Correspondance Politique Roumanie, vol. XVII.

Legaţia
Republicii Franceze
la Bucureşti
Direcţia Politică
Nr. 39

Sinaia, 28 iunie 1892

Domnule Ministru,

Ambasada Franţei la Viena şi Consulatul General al Franţei la Pesta şi-au făcut datoria de a vă semnala incidentele prin care s-a manifestat recent în Transilvania ura românilor din această provincie împotriva autorităţilor şi a populaţiei ungare pe care le acuză de oprimare şi care militează din ce în ce mai îndârjit pentru asimilarea oricărei persoane din zonele aflate sub administraţia lor, care nu este de origine maghiară [1]. Nu mi-am îngăduit până acum să vă vorbesc despre asta în corespondenţa politică pentru că nu aveam suficiente informaţii. Ziarele româneşti, care sunt, în general, destul de prost redactate, nu ştiu că important este să furnizezi cititorilor informaţii detailate, precise şi adevărate, sau măcar să le prezinţi într-o manieră credibilă. Imediat ce undeva se petrece un fapt pe care ei îl socotesc demn de a impresiona cititorii, îl comentează şi se lansează în declamaţii mai mult sau mai puţin grăitoare, dar neglijează în general să prezinte datele reale, astfel încât cu cât un incident prezintă mai mult interes pentru români, cu atât mai mult ne dă nouă bătaie de cap în a-l descifra. Pe de altă parte, relatările din ziarele din Viena şi Pesta mi se par foarte suspecte.

Dar manifestaţiile românilor din Transilvania, măsurile luate pentru a le pune capăt, nereuşita delegaţilor lor pe care împăratul nu a vrut să-i primească [2], jignirile proferate la întoarcerea la Turda la adresa conducătorului delegaţiei, dl doctor Raţiu, au produs în România o mişcare demnă de semnalat Excelenţei voastre [3].

Am repetat adeseori în corespondenţa mea politică faptul că toţi românii din România sunt în adâncul sufletului înfocaţi iredentişti, chiar şi politicienii care, de teama Rusiei, cred că trebuie să curteze Tripla Alianţă şi, în consecinţă, să menajeze Austro-Ungaria, în pofida rolului preponderent pe care-l joacă din ce în ce mai mult în această Monarhie duşmanii ereditari ai rasei lor, trufaşii maghiari „opresori“ ai celor 2 milioane de fraţi ai lor. Actualele evenimente confirmă această părere. Conservatorii de la putere, junimiştii, naţional-liberalii şi radicalii, toate partidele s-au pus de acord zilele trecute, în toate colţurile Regatului, să manifeste un sentiment care, de altfel, trebuie s-o recunosc, este absolut firesc, de vreme ce, din punct de vedere filologic şi etnologic, cei mai români dintre români sunt incontestabil cei din România *irredenta,* formată în special din cele două provincii ungare, Transilvania şi Bucovina.

Aceste manifestării au început la Iaşi. Acolo, în ciuda măsurilor luate de autorităţi, o mână de tineri, care au fost apoi arestaţi şi reţinuţi câteva ore la poliţie, s-au înfierbântat şi au strigat cuvinte jignitoare în faţa Consulatului Austro-Ungariei[4]. La Bucureşti, peste 3000 de oameni, studenţi, băieţi de prăvălie şi meseriaţi din Capitală, cărora li s-au alăturat numeroase delegaţii din oraşele vecine, au defilat ieri, cu drapele şi fanfară,

pe principalele străzi ale oraşului, cântând cântece populare, strigând „trăiască România şi moarte ungurilor"[5]. Nu s-au produs incidente în faţa sediilor Legaţiei sau al Consulatului General al Austro-Ungariei, pentru că dl. Lascăr Catargi[6] a organizat atent paza şi totul s-a desfăşurat în perfectă ordine, conform programului anunţat dinainte preşedintelui Consiliului de Miniştri şi uşor modificat de prefectul Poliţiei, dar entuziasmul era sincer, iar discursurile rostite la picioarele statuii lui Mihai Viteazul au făcut probabil impresie proastă la Viena şi Pesta.

Iniţiativa acestei manifestaţii, relatată pe larg, în materialul publicat în ziarul „L'Indépendance Roumaine", pe care vi-l anexez, a aparţinut „Ligii pentru unitatea culturală a românilor"[7]. Această asociaţie este de dată recentă. Ea pretinde că are drept scop doar asigurarea învăţământului în limba naţională peste tot unde există comunităţi de români. Dar, este evident faptul că ea visează o altă unitate decât cea „culturală". Oameni marcanţi din toate partidele figurează printre membrii Ligii şi, de acum înainte, oricare dintre partide ar fi la putere, este cert faptul că, deşi nu vor tolera ca Austro-Ungaria să fie lezată prea grav prin acţiunile Ligii, guvernele române vor trata problema cu indulgenţă.

Colegii mei nu au fost surprinşi, în general, văzându-i pe Catargi şi Lahovary, care sunt în continuare suspectaţi de rusofilie, că îi menajează pe manifestanţii de ieri. I-am auzit însă mirându-se de atitudinea Partidului Naţional Liberal, care simpatizează vădit Tripla Alianţă.

Unul dintre prietenii cei mai distinşi ai răposatului Ion Brătianu[8], dl. Eugen Stătescu[9], fost ministru de finanţe, cu care am ieşit duminică dimineaţa, pentru a asista la funeraliile lui Dimitrie Brătianu, precum şi dl. Lascăr Catargiu, la care mă aflam pe când manifestaţia era în toi, mi-au explicat la fel această situaţie. Incitând „Liga pentru unitate culturală a românilor" să-şi manifeste public sentimentele, statul major al Partidului Naţional Liberal urmăreşte să pună în încurcătură guvernul conservator. Dacă dl. Lascăr Catargiu ar fi împiedicat manifestaţia, ar fi fost acuzat de lipsă de patriotism; dacă, dimpotrivă, ar fi încurajat-o pe faţă, i s-ar fi reproşat pretinsa rusofilie şi imprudenţa faţă de Austro-Ungaria, susţinută în prezent de puternicul imperiu al Germaniei. Aceşti domni ar fi putut adăuga acestei explicaţii, foarte plauzibilă, de altfel, că de teamă de a nu fi ei înşişi acuzaţi de indiferenţă faţă de o cauză „sfântă", conducătorii Partidului Naţional Liberal nu puteau refuza să se asocieze unei demonstraţii cu adevărat populare.

De altfel, dl Lascăr Catargiu nu s-ar fi aflat în dificultate, mi-a mărturisit-o el însuşi, decât în cazul în care manifestaţia ar fi degenerat în violenţe şi injurii la adresa reprezentanţilor guvernului austro-ungar. Dar, cu binecunoscuta-i pricepere, el a luat măsuri energice pentru a împiedica un astfel de incident şi dacă zonele strict marcate de el ar fi fost depăşite, replica poliţiei ar fi fost cu siguranţă promptă şi eficace. În privinţa sentimentelor care au determinat „Liga pentru unitate culturală" să organizeze aceste manifestaţii, nici dl Catargi, nici oricare alt personaj politic român nu ezită astăzi să declare că le împărtăşesc şi ei.

Unul dintre colegii mei mi-a mărturisit că manifestaţiile iredentiste de la Iaşi, Bucureşti şi din celelalte oraşe importante ale Regatului trebuie să fi fost în parte organizate de Comitetele slave şi de Legaţia Rusiei, poate, în

secret. Dacă dl Hitrovo[10] ar fi încă în România, această insinuare s-ar fi bucurat, fără îndoială, de mare succes. Dar, fără a vrea să neg faptul că aceste Comitete slave, ai căror agenţi nu cred să-şi fi întrerupt vreodată activitatea în România, pot fi bănuite că au încurajat aceste manifestaţii, mă simt îndreptăţit să susţin că actualul ministru al Rusiei, dl de Fonton, nu este implicat. Am discutat ieri cu el despre manifestaţia din ajun de la Bucureşti şi am avut impresia că acest diplomat, atât de diferit de predecesorul său, a fost şocat de cele ce s-au petrecut. Dl de Fonton de l'Estaing-la-Ville este nepotul unui francez emigrant, care a fugit în 1793, el însuşi are aerul, manierele, calităţile şi poate chiar unele defecte ale nobililor Restauraţiei. Amabil, elegant, interlocutor agreabil, având un mic accent de frivolitate în afirmaţiile lui, preocupat de modă şi, hai să spunem, oarecum rob al galanteriei, el este în mod implacabil refractar spiritului, ba mai mult, obiceiurilor şi aspectelor democraţiei. Tot ce miroase a revoluţie îi face rău... Manifestaţiile populare îl dezgustă, în general, iar instinctul său îl mână să ia atitudine împotriva mulţimii ţinând partea oricărui guvern, chiar a unuia care este duşmanul guvernului său. Dintre membrii corpului diplomatic prezenţi alaltăieri la Bucureşti, el este singurul care mi s-a părut iritat. Atitudinea lui contrasta în chip nostim cu cea a ministrului Italiei, marchizul Curtopassi, căruia lozincile iredentiste ale manifestanţilor, i-au amintit de tinereţe; el ne spunea tuturor: „Ce mult îmi amintesc toate astea de campaniile noastre împotriva *nemţilor*. Noi eram însă mai înflăcăraţi. Tineretul român este cam moale. Parc-ar juca teatru. Ce mult se deosebeşte de tineretul italian..." Aceste fraze îl mirau şi îl scandalizau pe vechiul prieten al marchizului, colegul nostru de Fonton. Este adevărat că în Orient, atunci când un diplomat rus se referă la o problemă de politică internaţională privind Peninsula Balcanică printr-o judecată deosebit de corectă din punct de vedere diplomatic, ar trebui să fii naiv să crezi că este foarte sincer.

Se spune deja că manifestaţiile care au avut loc în România au provocat altele de răspuns, şi mai violente în Ungaria. Acest efect nu putea să întârzie să se producă, chiar dacă acum, datorită prudentei acţiuni a autorităţilor de pe ambele părţi ale Carpaţilor, este posibil ca, după primele manifestaţii, să urmeze o perioadă de acalmie. Însă odată declanşată, agitaţia nu va mai putea fi controlată. „Cred, îmi spunea dl Stătescu, alaltăieri, că nu trebuie să ne alarmăm prea tare din pricina acestor evenimente. În Ungaria, ca şi în România, lucrurile se vor opri înainte de a se ajunge la a pune în pericol pacea Europei. Dar, sunt la fel de sigur că succesul Ligii noastre pentru unitate culturală are o mare importanţă din punctul de vedere al politicii internaţionale. Orice s-ar întâmpla acum, după părerea mea trebuie să considerăm ca total falsă părerea oamenilor politici români care credeau că, în cazul unei profunde crize europene, ar fi posibil ca această ţară să treacă de partea grupului din care face parte Ungaria".[11]

Dl ministru Lascăr Catargiu şi generalul Jacques Lahovary mi-au spus, la rândul lor, că noile episoade ale luptei tradiţionale dintre români şi unguri ar putea avea, cu siguranţă, grave consecinţe şi că ar fi la fel de imprudent să nu ţinem seama de gravitatea lor ori să ne speriem de eventualitatea unui pericol care nu este iminent. Dl preşedinte al

Consiliului de Miniştri a emis chiar o opinie curioasă. „Nu trebuie să pierdem din vedere, mi-a spus el, că maghiarii sunt din ce în ce mai aroganţi, chiar şi faţă de Austria şi că în întregul Imperiu populaţia se agită din nou. Singurul lucru care mai menţine unitatea este profunda simpatie pe care împăratul o inspiră acestor popoare. Fiul său ar fi putut deveni la fel de popular. Dar, de vreme ce el a murit, presupusul moştenitor ce-ar trebui să fie acceptat n-ar mai putea inspira nici o încredere.[12] Românii trebuie, deci, să se-ntrebe dacă, după moartea împăratului, întregul edificiu nu se va prăbuşi şi ce ar face dacă în acest caz, nu i-ar mai avea ca stăpâni decât pe maghiari".

Vă rog să primţi, domnule ministru, asigurările deosebitei mele consideraţii.

De Coutouly[13]

Excelenţei sale
Domnul Ribot[14]
Ministru al Afacerilor Străine

---

1 Pentru „incidentele" cunoscute de altfel sub formularea de mişcare memorandistă vezi: V. Netea, *op. cit.*, Ş. Polverejan, N. Cordoş, *Mişcarea memorandistă în documente* (1885–1897), Cluj, 1973; *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865–1900)*, Cluj-Napoca, 1978; K. Hitchins, *Conştiinţă naţională şi acţiune politică la românii din Transilvania (1868–1918)*, Cluj, 1992; L. Maior, *Memorandul – filosofia politico-istorică a petiţionalismului românesc*, [Cluj], 1992; *Memorandul 1892–1894. Ideologie* şi *acţiune politică românească*, ed. a II-a, Bucureşti, 1994; T. Pavel, *Partidul Naţional Român şi acţiunea memorandistă*, Cluj-Napoca, 1994.

2 Vezi *Momentul Vienei*, în: V. Netea, *op. cit.*, p. 103–134.

3 Pentru aceasta vezi printre altele: V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 76–117; Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internaţional al luptei românilor pentru unitate naţională*, Cluj-Napoca, 1980, p. 42–61.

4 Vezi „Tribuna" nr. 134 din 14/26 iunie 1892, p. 535 despre manifestaţia din 11/23 iunie 1892.

5 În realitate, marea întrunire populară din Bucureşti a avut loc în 14/26 iunie 1892, cu participarea nu numai a cetăţenilor capitalei, ci şi a unor reprezentanţi ai principalelor oraşe din România, ea depăşind cifra de 20 000 persoane. Manifestaţiile vor continua şi în zilele următoare, dar intensitatea lor se va reduce („Tribuna", 1892, nr. 133, 137 şi 139).

6 Lascăr Catargiu (1823–1899), şeful Partidului conservator şi prim-ministru al României în anii 1866, 1871–1876, 1889 şi 1891–1895.

7 Despre istoricul acestei societăţi vezi V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*; Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*

8 Ion C. Brătianu (1821–1891), şeful Partidului Naţional-Liberal, prim-ministru al României între anii 1876–1888.

9 Eugen E. Stătescu, om politic liberal, fost ministru de externe şi de finanţe în guvernarea lui I. C. Brătianu.

10 Ambasador al Imperiului ţarist la Bucureşti (Ş. Rădulescu-Zoner, *Problema naţională în contextul raporturilor româno-austro-ungare în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea*, în „Revista de istorie", 1978, nr. 10, p. 1733).

11 Nu se ştia însă că România semnase la 18/30 octombrie 1883 tratatul de aderare la Tripla Alianţă (vezi printre altele Gh. N. Căzan, Şt. Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianţă – 1878–1914*, Bucureşti, 1979, p. 95–130).

12 Unicul său fiu, Rudolf, moare în anul 1889.

13 Gustave de Coutouly, ambasador al Franţei la Bucureşti în perioada anilor 1885–1894.

14 Alexandre Felix Joseph Ribot (1842–1923), ministru de externe între anii 1890–1893 şi apoi prim-ministru al Franţei (1892–1893), un simpatizant al mişcării naţionale româneşti (Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, op. cit., p. 67–68, 93).

6

A 5761 pr. 2. Juli 1892 p.m.
Kaiserlich Deutschen
General Consulat
für Ungarn
No. 47 — Budapest, den 30. Juni 1892
über Wien — 6/7 Bukarest

Der in der hiesigen Journalistik anlässlich der walachischen, nach Wien entsandten Massen-Deputation entfachte Sturm will sich immer noch nicht legen. Die Sympathie Kundgebungen des Auslandes, namentlich aus dem Königreich Rumänien verschärfen zusehendt die Sprache der magyarischen Blätter, die Regierung wird dringend aufgefordert, von der bisher geübten Milde abzusehen und die Vaterlandsverräther exemplarisch zu bestrafen.

Man muß unwillkührlich bei Lesung dieser Artikel an jenen Arader Staatsanwalt denken, der bei einem Presseprozesse gegen ein rumänisches Blatt zu den Geschworenen sagte: "Urtheilen sie nicht alle allein nach Gerechtigkeit, sondern vor allem als magyarische Patrioten, wenn es nicht anders geht, müssen wir dieses Unkraut mit Gewalt ausrotten".

Thatsächlich ist der Weg der Gewalt bereits beschritten worden. In Torda wurde unter Konniwenz, wie die Rumänen behaupten auf Anstiften des Stadthauptmanns das Haus des Deputations-Führers Dr. Raţiu von einer fanatisirten Rotte magyarischen Pöbels demoliert, wobei der Eigenthümer und seine Familie nur mit Mühe ihr Leben retteten. Auch an anderen Orten fanden Excesse statt so am 26ten d.M. in Arad.

Eine Gegenwirkung anderer Art versucht der magyarone Gregor Moldovan, Professor an der Universität zu Klausenburg, welcher walachische Gesinnungsgenossen zu einem dort abzuhaltenden Kongresse einladet um gegen den "Staatsstreich" der Deputation und der Einmengung der Rumänen des Königreichs protestieren.

Es ist sehr bedauerlich, dass bei dieser Sachlage die Aussicht auf Erzielung eines modus vivendi zwischen Magyaren und Rumänen immer mehr in die Ferne rückt. Wenn auch die versuchte Überreichung der Adresse in Wien und unmittelbar vor dem Krönungsjubiläum vom Standpunkte der absoluten Souveränität beider "Staaten" der Monarchie und der zweifachen Eigenschaft des Herrschershauses betrachtet als eine staatsfeindliche Demonstration anzusehen ist, bieten doch die wieder aufs Neue betheuerte Anhänglichkeit an die Monarchie und das Herrscherhaus,

sowie theilweise der Inhalt, namenthlich der Schluss der Vorstellung Anknüpfungspunkte genug. Kein Pester Blatt erachtete es aber für angezeigt, auf das Meritorische der Sache einzugehen, oder sich in eine Besprechung der Beschwerden des Memorandum einzulassen.

Dasselbe zerfällt in zwei Theile, der erste auf die Zeit vor dem Ausgleich bezugnehmende Abschnitt beleuchtet die Union Siebenbürgens mit Ungarn von 1868 als ein historisches, staats und gemeinrechtliches Unrecht. Der zweite Theil legt dar, wie, seitdem Union und Ausgleich die Staatsgewalt in die Hände der magyarischen Minorität gelegt haben, die ganze Gesetzgebung unter Vernachlässigung der Interessen des Gesammtreiches sowie des Volkswohles nur auf Stabilisierung der magyarischen Hegemonie abziele. Zum Beweis dessen folgt eine Besprechung der Wahlordnung, des Gesetzes über die Nationalitäten, des Unterrichts, Municipal-Pass und Agrar-Gesetze.

Es ist nicht anzunehmen, daß in absehbarer Zeit die Pester Regierung zu einer Rewision der die Walachen thatsächlich beschwerenden Gesetze und Übungen sich herbeilassen wird. Aber schon im Rahmen der bestehenden Gesetzgebung könnte Manches zur Beruhigung der Gemüther wenn man z.B. die 1 Z. von Deàk als Koncessions Minimum bezeichneten, eingestandener Massen todte Buchstaben gebliebenen Bestimmungen des Nationalitäten Gesetzes von 1868 ausführen wollte. Das jetzige System absoluter Repression und Negation ebnet nur ausländischen, namentlich panslawistischen Wählereien die Wege, und durfte sich schliesslich, vielleicht angesichts des allmählichen Erwachsens der ungarischen Pläne eher als man glaubt, – um gar nicht der äusseren politischen Lage zu gedenken – ein Ausgleich zwischen Magyaren und Rumänen zu einer Lebensfrage für das Weiterbestehen Ungarns in seinem heutigen Umfange gestalten.

gelesen Monts
Wien den 1. Juli 1892
M. Ratibor
Seiner Excellenz dem Reichskanzler, General der Infanterie, Grafen von Caprivi

Berlin

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme R.F. Germania, rola 14, c. 66–71; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104, f. 62–67.

A. 5 761 pe 2 iulie 1892 p.m.
Consulatul General Imperial German
pentru Ungaria
Nr. 47
prin Viena

Budapesta, 30 iunie 1892[1]
București

Furtuna iscată în jurnalistica de aici de trimiterea deputăției române de masă la Viena nu vrea să se potolească încă. Declarațiile de simpatie ale străinătății, respectiv din Regatul României,acutizează văzând cu ochii limbajul ziarelor maghiare, guvernul este stăruitor solicitat să renunțe la indulgența practicată până acum și să pedepsească exemplar trădătorii de patrie.

La citirea acestor articole, fără voie ești silit să te gândești la acel avocat din Arad care, într-un proces de presă împotriva unui ziar românesc, le-a spus juraților: „nu judecați numai după dreptate, ci înainte de toate ca patrioți maghiari; dacă nu se poate altfel, trebuie să nimicim cu forța această buruiană“. [2]

Într-adevăr, s-a pășit deja pe drumul forței. La Turda, casa conducătorului deputăției, dr. Rațiu, a fost demolată de o bandă de plebei maghiari fanatizați, la instigarea căpitanului gărzii orașului, cum susțin românii, în timp ce proprietarul și familia sa au reușit doar cu greu să-și salveze viața. Și în alte locuri au avut loc excese. Astfel în data de 26 la Arad.[3]

O reacție de alt fel încearcă filomaghiarul Grigore Moldovan, profesor universitar din Cluj, care invită tovarăși de idei români la un congres care se va ține acolo ca protest împotriva „loviturii de stat“ a deputăției și a amestecului românilor din Regat.[4]

Este foarte regretabil că în această conjunctură perspectiva reușitei unui *modus vivendi* între maghiari și români se îndepărtează tot mai mult. Chiar dacă încercarea de predare la Viena a petiției, scurt timp înainte de jubileul încoronării ar trebui privită din punctul de vedere al suveranității absolute a ambelor „state“ ale monarhiei și a dublei calități a monarhului ca o demonstrație dușmănoasă față de stat, loialitatea tot mereu afirmată față de monarhie și dinastie precum și parțial conținutul, respectiv concluzia prezentării oferă destule puncte de contact. Nici un ziar din Pesta nu a considerat însă ca indicată adâncirea părții meritorii a problemei, sau dezbaterea plângerilor din Memorand. [5]

Acesta se desparte în două, prima parte referitoare la vremea de dinainte de acord descrie unirea de la 1868 a Transilvaniei cu Ungaria ca pe o nedreptate istorică, statală și juridică. A doua parte prezintă cum, de la uniune și acord, care au pus în mâinile minorității maghiare autoritatea statului, întreaga legislație, neglijând interesele generale ale imperiului și binele poporului, este preocupată doar de stabilizarea hegemoniei maghiare. Ca argumentare a acestora urmează o dezbatere a

regulamentului alegerilor, a legii naționalităților, a învățământului, a pașaportului municipal și a legii agrare.

Nu este de presupus ca într-un timp mai mult sau mai puțin apropiat guvernul de la Pesta ar consimți la o revizuire a legilor și procedurilor de care se plâng românii. Dar deja în cadrul legislației în vigoare s-ar putea întreprinde unele lucruri pentru liniștirea spiritelor, dacă de pildă am desemna numărul 1 al lui Déak[6] ca minimum de concesie, dacă ar vrea să îndeplinească prevederile legii naționalităților de la 1868 mărturisind că au rămas literă moartă. Sistemul actual de represiune și negare absolută nu face decât să netezească drumul opțiunilor străine, respectiv panslaviste și în final ar putea, poate având în vedere amplificarea mai rapidă decât s-ar crede a planurilor maghiare, – fără să ne mai gândim la situația politică externă – ca un acord între maghiari și români să devină o problemă vitală pentru existența în continuare a Ungariei în dimensiunile ei actuale.

Monts[7]

citit
Viena la 1 iulie 1892
M. Ratibor[8]
Excelenței sale, cancelarul Reichului, general de infanterie, Contelui de Caprivi
Berlin
Austria 104

---

[1] Textul german a mai fost publicat de T. Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate și diplomația puterilor centrale, vol. I (1878–1895), Timișoara, 1979,* p. 266–267.

[2] Autorul face referire la procesul intentat probabil în 1888 lui Ștefan Albu din Reșița, pentru un articol publicat în „Romänische Revue", în care acuzatorul public a excelat „prin susținerea că buruieni ca acuzatul, trebuiesc stârpite din sânul patriei, fie chiar și cu forța" (E. Boșca-Mălin, *Lupta presei transilvane,* București,1945, p. 33).

[3] Pentru manifestațiile antiromânești de la Arad, a se vedea „Tribuna", 1892, nr. 136, 139–140; 1893, nr. 227.

[4] Grigore Moldovan, român renegat, profesor de limbă și literatură română la Universitatea maghiară din Cluj (I. Lupulescu, *Raportul general despre activitatea Comitetului central al Ligei pentru unitatea culturală a românilor,* București, 1892, p. 109–111).

[5] O analiză a *Memorandului din 1892,* vezi la: V. Netea, *op. cit.*; N. Cordoș, *Memorandul din 1892 și semnificația lui politică,* în: *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865–1900),* Cluj-Napoca, p. 223–276; L. Maior, *op. cit.*

[6] Deák Ferenc (1803–1876), om politic liberal maghiar, unul din autorii pactului dualist din 1867.

[7] Anton von Monts (1852–1930), secretar al Legației germane la București între anii 1882–1884 și apoi consul general la Budapesta (1890–1894), unul din cei mai buni diplomați, cunoscător al realităților complexe din Autro-Ungaria.

[8] Diplomat de carieră, se pare că a trecut prin toate funcțiile diplomatice, de la funcționar până la cea de ambasador al Germaniei la Viena (vezi T. Pavel, *op. cit.*, 111–315).

7

Regio Consolato generale d'Italia in Ungheria
Protocollo generale 751/105
Rapporto Politico

Budapest, 30 Giugno 1892

Signor Ministro,

L'irredentismo rumeno ha recentemente dato di nuovo segno di vita da quelle parti dell'Ungheria e della Transilvania abitate da popolazioni rumene. Codesto risveglio dell'agitazione rumena contro i Magiari è un fenomeno, che non ha oggi gravità, appunto perchè esso non è se non la ripetizione di analoghe manifestazioni, che quasi periodicamente sono poste in opera dai piu esaltati partigiani dell'autonomia nazionale rumena.

Come riferii nel mio precedente carteggio, gli agitatori rumeni riunitisi tempo fa in Hermanstadt (Transilvania) redassero un *memorandum,* col quale, formulati i gravami delle popolazioni rumene, contro il Governo ungherese, essi invocavano dall'Imperatore d'Austria i provvedimenti atti a darvi soddisfazione. La presentazione di codesto documento ebbe a subire varii ritardi, a motivo del dissidio manifestatosi nel seno del partito agitatore, in quanto che ai più temperati non piaceva la forma prescelta per dar corpo a quei gravami, ne il modo per recapitare il predetto documento. Se non che in una conferenza tenutasi nello scorso gennaio, grazie al prevalere dei più esaltati, fu deciso che il memorandum sarebbe recapitato all'Imperatore in Vienna da un'apposita deputazione, capitanata dai Signori Ratiu, Lukacs e socii. E difatti pochi giorni prima dei festeggiamenti per il 25 anniversario dell' incoronazione, codesta deputazione si recò a Vienna in modo abbastanza ostentativo. Il *memorandum* fu però recapitato non già all' Imperatore, ma bensi al Gabinetto di S.M.I., che, senz'altro, lo trasmisse al Ministro ungherese *ad latus,* cio che equivale per ora ad'una messa agli atti.

Cio che più indignò l'opinione pubblica in Ungheria fu non tanto il modo di recapitare del *memorandum,* quanto quella specie di pellegrinaggio di un certo numero di Rumeni sudditi del Re d'Ungheria recaritisi, senza alcun mandato dei loro concittadini nella capitale austriaca per promuovervi una dimostrazione popolare coll' aiuto degli antisemiti e dei cecchi contro l'Ungheria. Sia per se stessa sia per il risultato che ebbe, questa manifestazione degl'irredentisti rumeni non ha importanza politica. Anzi tenuto conto dell'astensione dei capi piu moderati del movimento irredentista e dell' alto clero rumeno, si puo ritenere che, se non nei fini, almeno nei metodi, oggi si va manifestando nel partito nazionale rumeno un certo disparere.

Frattanto qui non sono passate inosservate le ultime proteste degli studenti di Bukarest fatte di recente contro l'Ungheria a favore dei fratelli rumeni della Transilvania e dell'Ungheria dell'Est e del Sud-Est. La stampa ungherese reagisce oggi con risoluto linguaggio contro le mene della studentesca del vicino Regno e stigmatizza il telegramma teste spedito da quest'ultima al Re Carlo, il quale, secondo le aspirazioni degli agitatori, dovrebbe farsi l'avvocato della causa dei Rumeni sudditi del Re d'Ungheria presso le Corti straniere.

Dello stato di cose esistente presso le popolazioni rumene dell'Ungheria, e del contegno del Governo ungherese per rispetto a questa questione tenui discorso nei miei rapporti $\frac{232}{46}$ – $\frac{1\,232}{157}$ dello scorso anno, a cui mi riferisco.

Finchè il programma della resistenza passiva sul terreno legale rimane la regola di condotta dei patrioti rumeṇi dell Transilvania, le manifestazioni simili a quelle di sopra indicate, essendo considerate come atti sovversivi dell'odierno stato di cose in Ungheria non potranno mai avere un effetto pratico, ne sono temute dal Governo ungherese, il quale e risoluto a preservare coi mezzi legali l'ordine pubblico. Quanto agl'incitamenti provenienti dalla gioventù rumena di Bukarest, essi qui non preoccupano gran fatto l'opinione pubblica, in quanto che non si dubita che il Governo rumeno continuerà a mantenersi in quello atteggiameto di correttezza da esso fin qui serbato per rispetto a questa questione.

Lugini

Sua Eccellenza
Il Com. Brin
Ministro degli Affari Esteri
Roma

Arh. St. București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 892–896; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, p. 38, Romania.

Consulatul regal general
al Italiei în Ungaria — Budapesta, 30 iunie 1892
Protocol general
Raport Politic $\frac{751}{105}$

Domnule Ministru,

Iredentismul românesc a dat din nou semn de viață în acele părți din Ungaria și din Transilvania locuite de populație românească. Această redeșteptare a agitației românești îndreptate împotriva maghiarilor este un fenomen lipsit astăzi de gravitate, tocmai pentru că nu reprezintă decât

repetarea unor manifestări asemănătoare, puse la cale periodic de adepții cei mai exaltați ai principiului autonomiei naționale a românilor.[1]

Așa cum am relatat în raportul precedent, agitatorii români, reuniți acum câtva timp la Sibiu (Transilvania) au redactat un *memorandum*[2] în care, concentrând plângerile populației românești împotriva guvernului ungur, cereau împăratului Austriei luarea acelor măsuri apte a le da satisfacție. Prezentarea acestui document a trebuit să suporte anumite întârzieri, cauzate de disensiunile existente în sânul grupării revendicative, de vreme ce aripa mai moderată a mișcării nu agrea nici modalitatea aleasă a da glas acelor plângeri, nici procedura de prezentare a sus-zisului document.[3] Totuși, în cadrul unei reuniuni desfășurate în luna ianuarie a anului în curs,[4] dat fiind că cei mai exaltați au avut câștig de cauză, s-a decis ca memorandul să fie înmânat împăratului de la Viena de o delegație anume constituită, condusă de domnii Rațiu,[5] Lucaciu[6] și acoliții lor. Și în fapt, cu câteva zile înainte de serbările prilejuite de a 25-a aniversare a încoronării,[7] delegația cu pricina s-a deplasat la Viena cu anume ostentație. Memorandul a fost prezentat totuși nu împăratului, ci cabinetului Maiestății sale imperiale, care, evident, l-a trimis ministrului ungar *ad latus*,[8] ceea ce înseamnă că problema este considerată închisă.

Ceea ce a indignat cel mai mult opinia publică din Ungaria a fost nu atât modul de prezentare a *memorand-ului*, cât acel soi de pelerinaj al unui număr de români supuși ai regelui Ungariei,[9] ajunși fără vreun mandat din partea concetățenilor lor în capitala austriacă pentru a pune la cale, cu sprijinul antisemiților și al cehilor, o manifestație populară împotriva Ungariei.[10] Fie datorită modului cum a fost concepută, fie datorită rezultatului ei, această manifestație a iredentiștilor români nu are importanță politică. Ba chiar, ținând cont că liderii mai moderați ai mișcării iredentiste și fruntașii clerului român s-au ținut deoparte, se poate trage concluzia că, dacă nu în ce privește scopurile, atunci în privința metodelor, astăzi se manifestă în sânul Partidului național român o anume divergență.[11]

Între timp n-au trecut neobservate aici ultimele acțiuni de protest ale studenților din București, organizate împotriva Ungariei și în favoarea fraților români din Transilvania și din Ungaria de est și de sud-est. Presa ungară reacționează astăzi cu fermitate împotriva agitațiilor studențimii din regatul vecin și înfierează telegrama trimisă recent de aceasta regelui Carol, care, potrivit dorinței agitatorilor, ar trebui să se facă avocatul cauzei românilor supuși ai regelui Ungariei pe lângă curțile europene.

Despre starea de lucruri din sânul populației române din Ungaria și despre conduita guvernului ungar în chestiunea cu pricina v-am relatat în rapoartele mele nr. $\frac{232}{46}$ și $\frac{1\,232}{157}$ de anul trecut; veți putea găsi în ele toate datele problemei.

Atâta timp cât programul de rezistenţă pasivă pe tărâm legal rămâne regula de conduită a patrioţilor români din Transilvania,[12] manifestaţiile similare celor menţionate mai sus, considerate drept acte subversive faţă de actuala stare de lucruri din Ungaria, nu vor putea să aibă vreun efect practic, nici nu vor constitui subiect de temere pentru guvernul ungar, care e hotărât să apere cu mijloace legale ordinea publică. Cât priveşte incitările la care se dedă tinerimea din Bucureşti, ele nu preocupă prea mult opinia publică, care nu se îndoieşte că guvernul român va continua să se manifeste la acelaşi nivel de corectitudine de care a dat dovadă până acum.

Lugini[13]

Excelenţei sale, commendatore Brin[14]
Ministrul afacerilor externe – Roma

---

1 A se vedea: C. Nuţu, G. D. Iscru, *Continuitate, unitate, libertate naţională în programele politice ale românilor din Transilvania*, în: *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Bucureşti, 1968, p. 265–284; *Ideea românească de autonomie în Transilvania 1867–1906*, în K. Hitchins, *op. cit.*, p. 117–139.

2 Vezi nota 1 de la doc. nr. 5.

3 Vezi Ş. Polverejan, N. Cordoş, *op. cit.*, p. 26–94; G. Cipăianu, *Vincenţiu Babeş (1821–1907)*, Timişoara, 1980.

4 Conferinţa Partidului Naţional Român din 20–21 ianuarie st. n. 1892 de la Sibiu (vezi T. V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 489–512).

5 Dr. Ioan Raţiu (1828–1902). Vezi printre alte lucrări: I. Georgescu, *Dr. Ioan Raţiu. 50 de ani din luptele naţionale ale românilor ardeleni*, Sibiu, 1928; N. Iosan, *Un bărbat pentru istorie dr. Ioan Raţiu (1828–1902)*, Bucureşti, 1992; *Dr. Ioan Raţiu şi Emilia Raţiu. Corespondenţă I (scrisori primite, 1866–1895)*, Bucureşti, 1994.

6 Dr. Vasile Lucaciu (1852–1922), în: *Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor*, Cluj-Napoca, 1988.

7 La 27 mai/8 iunie 1867 împăratul Austriei, Franz Joseph I, se încoronează rege al Ungariei şi sancţionează legea privind încorporarea Transilvaniei la Ungaria, anulându-i autonomia.

8 Ladislau Szögyény-Marich, ministrul ungar delegat pe lângă persoana împăratului Franz Joseph de guvernul de la Budapesta.

9 Delegaţia românilor transilvăneni prezentă la Viena în mai 1892 cuprindea 300 de persoane („Tribuna", nr. 119 din 28 mai/9 iunie 1892, p. 2).

10 A se vedea *Momentul Vienei*, în: V. Netea, *op. cit.*, p. 103–134.

11 Vezi tratarea problemei la Ş. Polverejan, N. Cordoş, *op. cit.*, p. 26–94 şi G. Cipăianu, *op. cit.*

12 Conferinţa naţională a partidului din 20–21 ianuarie 1892 decretează la punctul 3 al rezoluţiei pasivitatea generală absolută faţă de alegerile parlamentare a tuturor românilor din Ungaria (T. V. Păcăţian, *op. cit.*, p. 502).

13 Consul general al Italiei la Budapesta.

14 Benedetto Brin.

8

Bucarest, le 5 Juillet 1892

Nr. 54

Monsieur le Ministre,

La manifestation organisée il y a une semaine à Bucarest pour protester contre l'oppression des Roumains de la Transylvanie par les autorités hongroises a été suivie d'un grand nombre de démonstrations du même genre; il n'est pour ainsi dire pas une ville roumaine où un meeting d'indignation n'ait été tenu. Mais, sauf un incident sans gravité à Iassy, l'ordre n'a été troublé nulle part grâce aux mesures prises par le Gouvernement décidé à ne donner aucun prétexte aux réclamations d'une Puissance à laquelle tant d'interêt le tient.

De nouveaux récits plus ou moins authentiques concernant des actes de violence commis par des Magyars ont malheureusement fournis un regain à la polémique de la presse roumaine. Le langage des journaux hongrois n'est pas non plus, il faut l'avouer, de nature à favoriser l'apaisement.

En Roumanie, les feuilles gouvernamentales ne sont pas les dernières à exprimer leurs sympathies pour les frères de Transylvanie auxquels on donne leurs droits les plus légitimes dans le but de les magyariser mais elles s'attachent soigneusement à établir une distinction entre le Gouvernement de Vienne et l'administration hongroise proprement dite.

Dans les cercles diplomatiques austro-hongrois on veut voir dans les derniers incidents la conséquence de menées panslavistes. Les agents russes dont on connaît l'activité peu scrupuleuse auraient préparé le terrain en vue de soulever l'animosité nationale des Roumains contre l'un des Etats faisant partie de la Triple Alliance, celui précisément qui dans certaines éventualités serait appelé à intervenir sur les bords du Danube comme l'adversaire de la Russie. En tous cas cette accusation ne saurait atteindre le chef de la légation russe à Bucarest dont l'attitude correcte contraste avec celle de son prédécesseur.

Je persiste à croire qu'il ne surgira actuellement aucune complication par suite de cette malencontreuse affaire. Le Gouvernement roumain ne peut évidemment désavouer l'expression si vive qu'elle sait de sentiments et de sympathies bien naturels, mais d'autre part il est décidé à ne pas se laisser entraîner sur le terrain périlleux de réclamations diplomatiques. Il n'entend nullement, j'en suis convaincu, compromettre ses relations avec le Cabinet de Vienne parce qu'il a plu aux Roumains transylvains de protester d'une façon assez peu correcte après tout contre la situation qui leur est faite en Hongrie. Aucun homme politique sérieux ne saurait songer dans les circonstances actuelles à prendre pour exemple le rôle joué autrefois en

Italie par le Piémont. L'enjeu ne compenserait pas les dangers d'une politique si manifestement contraire aux intérêts du pays.

L'opinion publique est au surplus favorablement impressionnée en ce moment par la condescendance témoignée à la Roumanie par l'Allemagne en ce qui touche les relations commerciales des deux pays et ce ne serait pas ce moment que l'on choisirait pour prendre une attitude qui serait vue d'un mauvais oeil à Paris.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma plus haute considération.

G. L. Forgeur

Monsieur Beernaert

Arh. St. București, Colecția microfilme Belgia, rola 39, c. 173–176; Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Politique, Légations, Roumanie, vol. 9.

Nr. 54

București, 5 iulie 1892

Domnule Ministru,[1]

Manifestația organizată acum o săptămână la București pentru a se protesta împotriva oprimării românilor din Transilvania de către autoritățile ungare a fost urmată de numeroase demonstrații de același tip; nu mai este, la drept vorbind, nici un oraș românesc în care să nu fi avut loc o adunare de protest. Dar, mai puțin un incident fără însemnătate la Iași, ordinea nu a fost tulburată nicăieri, datorită măsurilor luate de guvern, hotărât să nu ofere pretexte pentru reclamații unei puteri de care o leagă atâtea interese.

Noi relatări mai mult sau mai puțin reale privind acte de violență comise de maghiari au determinat o recrudescență a polemicii în presa românească. Nici limbajul ziarelor ungare nu este, trebuie s-o recunoaștem, de natură să determine o potolire a situației.

În România, chiar și gazetele guvernamentale își exprimă simpatia pentru frații din Transilvania cărora li se iau drepturile cele mai legitime doar în scopul de a fi maghiarizați, dar acestea au grijă să facă distincția între guvernul de la Viena și administrația ungară propriu-zisă.

În cercurile diplomatice austro-ungare se crede că incidentele din ultima vreme sunt consecința mașinațiilor panslaviste. Agenții ruși, a căror activitate lipsită de scrupule e bine cunoscută, ar fi pregătit terenul în vederea stârnirii animozității românilor împotriva unuia dintre statele membre ale Triplei Alianțe, adică a aceluia care în anumite împrejurări ar fi chemat să intervină pe malurile Dunării ca adversar al Rusiei. Această

acuzaţie nu-l va afecta însă în nici un caz pe şeful Legaţiei ruse la Bucureşti,[2] a cărui atitudine deosebit de corectă contrastează cu cea a predecesorului său.

Înclin să cred că, în prezent, nu se vor ivi nici un fel de complicaţii din pricina acestei afaceri necurate. Guvernul român nu poate, bineînţeles, să-şi tăgăduiască sentimentele şi simpatiile absolut fireşti, dar, pe de altă parte este hotărât să nu se lase antrenat pe terenul periculos al reclamaţiilor diplomatice. El nu are deloc de gând, sunt convins, să-şi compromită relaţiile cu Cabinetul de la Viena pentru că românilor din Transilvania le-a plăcut să protesteze într-un mod nu prea corect, de altfel, împotriva situaţiei pe care le-a pricinuit-o Ungaria. Nici un om serios nu s-ar gândi în actualele împrejurări să ia ca exemplu rolul jucat odinioară de Piemont în Italia.[3] Miza nu ar compensa pericolul unei politici atât de vădit contrară intereselor ţării.

Opinia publică este în prezent foarte impresionată de condescendenţa Germaniei faţă de România în ceea ce priveşte relaţiile comerciale ale celor două ţări şi nu este acum momentul pentru a se lua atitudine, lucru ce n-ar fi văzut cu ochi buni la Paris.

Vă rog să primiţi, domnule ministru, asigurările deosebitei mele consideraţii.

G. L. Forgeur

Domnului Beernaert

---

1 Ministrul de externe belgian, Auguste Marie François Beernaert (1829–1912) şi, în acelaşi timp şi prim-ministru între anii 1884–1894 (vezi *1918 la români*, p. 206.).

2 Fonton de l'Estaing-la-Ville sau Antonovici Nicolas de Fonton, ambasador al Rusiei la Bucureşti (1891–1902).

3 Aluzie la rolul jucat de Piemont în unificarea Italiei.

9

A 6326 21. Juli 1892

Kaiserlich Deutsches
General Consulat
für Ungarn
No 56
über Wien

Budapest, den 16. Juli 1892
23/7 Bukarest

Die Wortführer der Opposition, Ugron und Albert Apponyi haben vergangenen Mittwoch das Rumänen "Memorandum" zum Gegenstand von Interpelationen gemacht. Herr Ugron sagte, wesshalb der Staatsanwalt nicht gegen die hochverrätherischen Unterzeichner des Schriftstückes vorgehn, wogegen Graf Apponyi, augenscheinlich gegen besseres Wissen,

das offizielle Rumänien der Verletzung des Völkerrechts bezichtigte. Als der Kabinets Präsident hierauf dem Grafen ziemlich deutlich *mala fides* vorwarf brach ein Entrüstungssturm los. Im übrigen aber verlief die Sache im Sande, da die ministeriellen Erwiderungen außer einem Lob der freiheitlichen Gesetzgebung Ungarns und der Versicherug gegen staatsgefährliche Agitationen werde die Regierung ihre Pflicht thun, ziemlich inhaltos waren.

Während das Kabinet sich somit rüstet, auch fernerhin in der rumänischen Sache nichts zu thun, dauert die Erregung, wie ich von den deskündigen höre, ungeschwächt fort. Am wenigsten ergriffen von den Agitationen sei das westliche Siebenbürgen, die ganze restliche Grenze Ungarns aber, im weiten Bogen über das gennante Grossfürstentum hinausreichend, zeige sich unterwühlt. Die Erregung der Walachen habe sich den dort wohnenden Magyaren, speziell kalwinischen Glaubens, wie in und um Arad, einem harten und kräftigen Schlage mitgetheilt und seien weitere Explosionen bei der beiderseitigen Erbitterung zu gewärtigen.

An Zündstoff fehlt es leider nicht, da ausser dem nationalen Gegensatz noch soviele religiöse und materielle Momente in Betracht kommen.

Die magyarische Gesellschaft schliesst sich hermetisch gegen die rumänische Intelligenz ab und ist immer den Walachen gegenüber eingedenk des alten Verhältnisses von Herr und Knecht da dem Rumänen jede staatliche Karriere wenn nicht de jure doch de facto verschlossen ist, und, ganz abgesehen vom Parlament, ihm Wahlcensus und Wahlmissbrauche auch nicht bei der Selbstverwaltung zu Worte kommen lassen, andererseits die an das Mittelalter gemahnender Kulturzustände Inner-Ungarns der verschiedenen Kirchen, speziell auch der orthodox-rumänischen den weitesten Spielraum lassen, konzentrieren sich die Kulturbestrebungen der walachischen Ungarn, soweit sie nicht aussen sich richten in dem kirchlichen Leben. Da die Behörden die nicht magyarischen autonomen Kirchen und kirchlichen Schulinstitute seit der Herr Tisza nach Kräften drangsalieren, aus vielen Gründen es aber unthunlich ist, die Axt an die Wurzel dieser Einrichtungen zu legen, wird in ihnen ein national-radikaler Geist grossgezogen, der die Bischöfe vergeblich zu kalmiren bestrebt sind.

Ein weiterer Grund der Unzufriedenheit ist die schlechte oekonomische Lage der Walachen. Abgesehen von den in den letzten kühlen Jahren regelmässiger Missernten der gebirgiger von Rumänen bewohnter Gegenden, dem Vordringen der Phyloxera geschiet von Seiten der Regierung prinzipiell nichts, um von Nichtmagyaren bewohnte Landestheile wirtschaftlich zu heben. Wo ja im fruchtbaren Niederland noch Rumänen auf eigenen Grund und Boden sitzen, werden sie von kapitalkräftigen Juden und Deutschen verdrängt. Auf dem eigentlichen Siebenbürgen aber hat jahrelang die Hand der Tisza'schen Obergespäne so schwer gelastet, hatten und haben auch heut noch drückende Steuern und

diebische Dorfnotäre die materielle Existenz der an sich schon sehr armen Hirten und Bauern so gründlich ruiniert, dass diesen eine Verschlechterung der jetzigen Lage kaum noch möglich erscheint, sie um so williger den Einflüsterungen des panslawistischen Agitators und den Hetzereien der Popen Gehör schenken.

Monts

Gelesen
Wien den 18. Juli 1892
M. Ratibor
Seiner Excellez
dem Reichskanzler, General der Infanterie
Herrn Grafen von Caprivi
Berlin

Arh. St. București, Colecția microfime Germania, rola 14, c. 72–78; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104 ,f. 68–74.

A. 6326 21 iulie 1893
Consulatul General Imperial German
pentru Ungaria
Nr. 56
prin Viena

Budapesta, 16 iulie 1892[1]
23/7 București

Purtătorii de cuvânt ai opoziției, Ugron și Apponyi, au făcut miercurea trecută din Memorandul românesc obiectul unor interpelări.[2] Domnul Ugron a întrebat de ce procurorul nu ia măsuri împotriva trădătorilor de țară care au semnat documentul, în timp ce contele Apponyi deși, după toate aparențele, știa că nu este adevărat, a învinovățit România oficial de violare a dreptului internațional. Când, la aceasta, președintele cabinetului i-a reproșat, destul de clar, reaua credință, a izbucnit o indignare generală. În rest însă problema s-a pierdut în vânt deoarece răspunsurile ministeriale, în afara unei laude aduse justiției liberale a Ungariei și a asigurării date de guvern că-și va face datoria împotriva instigărilor care periclitează statul, au fost destul de lipsite de conținut.

În timp ce cabinetul se pregătește astfel să nu întreprindă nici în continuare nimic în problema română, după cum aud de la persoane competente, agitația continuă neslăbită. Cel mai puțin atins de agitații ar fi vestul Transilvaniei, însă tot restul graniței Ungariei, întinzându-se într-un arc larg peste numitul principat, se arată subminat.

Tulburarea românilor le-a dat maghiarilor ce locuiesc acolo, mai ales celor de credință calvină, o lovitură puternică și, dată fiind îndârjirea ambelor părți, sunt de așteptat explozii în continuare.

Din păcate nu lipseşte combustibilul, căci în afară de opoziţia naţională, trebuie avute în vedere şi numeroase probleme religioase şi materiale.

Societatea maghiară se închide ermetic în faţa intelectualităţii române şi românilor li se aminteşte întotdeauna vechea relaţie de la stăpân la slugă, căci românilor le este interzisă orice carieră de stat, dacă nu *de iure* atunci *de facto* şi rămânând în afara Parlamentului, datorită censului electoral şi a abuzurilor electorale, nu au acces la cuvânt nici la autoadministrare; pe de altă parte, situaţia culturală din interiorul Ungariei – ce păstrează reminiscenţe din Evul Mediu, lasă diferitelor biserici şi în speţă şi celei ortodoxe române cea mai mare libertate, aşa încât activităţile culturale ale românilor din Ungaria, în măsura în care nu se îndepărtează spre exterior, se concentrează în viaţa bisericească. Cum autorităţile, de când cu domnul Tisza[3], se străduiesc din răsputeri, lucru de altfel, din mai multe motive, imposibil, să pună toporul la rădăcina acestor instituţii, în bisericile şi instituţiile de învăţământ bisericeşti autonome nemaghiare se cultivă un spirit naţional-radical pe care degeaba se străduiesc episcopii să-l potolească.

O altă cauză a nemulţumirii este starea economică proastă a românilor. În ciuda repetatelor recolte slabe din ultimii ani în ţinuturile locuite de români, pricinuite de vremea rece şi de înaintarea filoxerei[4], din partea guvernului nu se întreprinde în principiu nimic pentru ridicarea economică a ţinuturilor locuite de maghiari. Unde sunt încă români pe propriile pământuri în câmpia mănoasă, ei sunt daţi la o parte de evrei şi germani, care dispun de capital. În Transilvania propriu-zisă a apăsat însă ani de zile şi apasă şi azi atât de greu mâna prefecţilor lui Tisza, iar impozitele apăsătoare şi notarii comunali corupţi au ruinat atât de profund existenţa materială a ciobanilor şi ţăranilor oricum săraci, încât pentru aceştia rău mai mare nu poate fi, dar cu atât mai supuşi ascultă şoaptele agitatorilor panslavişti şi instigările preoţilor.

Monts

citit
Viena 18 iulie 1892
Ratibor
Excelenţei sale cancelarul Reichului, General de infanterie,
Domnului conte de Caprivi
Berlin

---

[1] Textul german a mai fost publicat de T. Pavel, *op. cit.*, p. 268–269.

[2] *Memorandul din 1892* a ajuns în dezbaterea parlamentului ungar în urma interpelării făcute de deputatul ardelean Ugron Gábor (1847–1911), în ziua de 13 iulie 1892. În 14 iulie 1892 contele Apponyi Albert (1846–1933), deputat, adept al politicii de maghiarizare forţată a românilor transilvăneni, adresează şi el o interpelare în acest sens guvernului condus de Szápáry Gyula (vezi M. Roşca, *Ecoul mişcării memorandiste în dezbaterile parlamentului maghiar*, în „Acta Musei Napocensis", V (1968), p. 265–273.

[3] Tisza Kálmán (1830–1902), a fost prim-ministru al Ungariei între anii 1875–1890.

[4] O insectă de ordinul homopterelor, dăunătoare viţei de vie, ce a distrus în a doua jumătate a sec. al XIX-lea cea mai mare parte din podgoriile Europei, inclusiv pe cele din ţara noastră.

10

Per corriere
N. 803
128

Bucarest, 24 Luglio 1892

Signor Ministro,

Indi alla manifestazione a favore dei Rumeni di Transilvania occorsa qui il 26 Giugno e della quale ebbi l'onore di riferire con rapporto No. 102, altre dimostrazioni analoghe e non meno clamorose hanno avuto luogo nelle principali città del Regno. Vì si sono rinnovate le proteste contro gli atti barbari dei Magiari, ma sempre con ordine e misura, senza che l'autorità fosse stata costretta ad intervenire. L'importanza però di queste riunioni aumenta ogni giorno per la partecipazione di professori, deputati e senatori i quali, spesso ne hanno assunto la presidenza. Lo stesso rettore di questa Università non esitò difatti, giorni fa, a presiedere un banchetto offerto dalla Lega di Coltura di tutti i Rumeni al dottore Lucaci da Sibiu, uno dei più noti difensori dei diritti de Transilvani; a l'indomani, numerosi membri del Parlamento furono ad accompagnarlo alla partenza.

La stampa eziandio provocata, è vero, da quella di Pest ed incoraggita dai principali periodici Europei, tutti simpatici ai Rumeni di Transilvania, incomincia a mostrarsi impaziente ed ecco, per esempio, in quali termini un giornale liberale „La Lupta" risponde al „Pester Lloyd" che pretende dovere la Rumania la sua esistenza unicamente all' Austria-Ungheria: Non è punto vero, la dobbiamo alla Francia, Napoleone III ha saputo annientare l'influenza ottomana e'l protettorato Russo: poscia, al nostro sangue versato in Bulgaria, l'independenza e la prosperità. Dopo altre recriminazioni conchiude: Gli Ungheresi errano se credono che le simpatie della Rumania verso la Triplice Alleanza possano rimanere inalterate in seguito ai'recenti avvenimenti di Transilvania. Se non abbiamo il diritto di turbare la pace dei Magiari che cercano di assorbire i nostri fratelli, abbiamo quello di rivolgere le nostre armi contro coloro che opprimono la nostra razza.Siamo però persuasi che l'Austria e la Germania sapranno fare intendere a Pest quanto sia pericoloso per la Lega dei tre uno spostamento di 150 000 bajonette a beneficio dell'alleanza Franco-Russa. Trascrivo quanto precede perchè rispondente affatto al linguaggio confidenziale tenutomi in questi giorni dal Signor Lahovary, nè diverso è il sentimento de'suoi colleghi. Il Signor Ministro degli Esteri mi soggiungeva non doversi attribuire l'odierna agitazione all'opera degli agenti Russi, come si pretende a Vienna e a Pest, e debolmente da questo rappresentante Imperiale e Reale; bensi alle istigazioni dei signori professori universitari (quasi tutti Transilvani) che già da tempo han saputo infondere nella gioventù quegli stessi sentimenti patriottici che li spinsero ad emigrare in questa terra di libertà; siffato eccitamento che tende a spandersi, persino

nelle sfere ufficiali, potrebbe creare serie difficoltà al Governo, il quale, ad evitarle, sarebbe ben grato se i Gabinetti din Roma e di Berlino volessero far sentire a Vienna la gravità dell'attualle situazione.

Per fortuna, il Signor Szögyeny, ministro Ungarico a latere del Imperatore sembra ammettere, se non l'applicazione assoluta dei diritti nazionali derivanti dalla legge del 1868, a favore dei Rumeni di Transilvania, almeno talune concessioni che valgano a rendere possibile la loro rapprezentanza al Parlamento di Pest e la loro partecipazione ai pubblici uffici rispettando insieme la loro educazione scolastica e religiosa. In questo senso il prelodato Ministro ebbe ad esprimersi in questi giorni col Signor Carp reduce dai bagni di Carlsbad, ma sarà più difficile il vincere l'arrogante ostinazione del Conte Szapary e de'principali uomini politici di Pest. A questo proposito non stimo superfluo riferire all'Eccellenza Vostra il riassunto di un rapporto del Signor Decrais al suo Governo dopo le recenti feste del giubileo tenutosi in quella capitale. L'ambasciatore della Repubblica rappresenta il Presidente del Consiglio Ungarico il più chauvin de'suoi compatriotti; gelosissimo della supremazia Magiara sulle altre nazionalità della Transilvania e sordo a qualsiasi suggerimento di concessioni, avrebbe egli persino rappresentato al Signor Decrais la caducità dell'attuale compromesso (Ausgleich) tra Vienna e Pest che non assicura la completa autonomia dell'Ungheria; per ora essersi fatto un passo con la proclamazione di Pest a residenza Reale, più tardi, alla morte dell'Imperatore Francesco-Giuseppe, si giungerebbe ad una unione puramente personale. Il Conte Alberto Apponyi, capo dell'opposizione si mostra poi vieppiù esaltato e discorrendo dei Rumeni di Transilvania, si esprimeva cosi: ils n'ont qu'à rengainer et se tenir tranquilles, nous sommes bien décidés à étouffer dans le sang toutes leurs tentatives de rébellion.

Sua Maestà il Re alla cui mensa ho avuto l'onore di sedere ieri non si dissimula i pericoli che siffatte ostilità potrebbero far sorgere, ma spera, e con qualche fondamento, che la saggezza dell'Imperatore Francesco Giuseppe saprà condurre il Governo di Pest ad un atteggiamento più mite e consentaneo ai veri interessi della Monarchia Austro-Ungarica. E difatti, la nazione magiara non dovrebbe porre in oblio i propri sforzi e sacrifici dal 1848 al 1866 per conseguire quelle libertà onde oggi è giustamente orgogliosa e continuare a smentire un principio al quale deve la sua esistenza.

Sua Eccelenza Curtopassi
Il Ministro per gli Affari Esteri

Arh. St. București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 878–884; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, p. 38, Romania.

Prin curier
Nr. 803
128

București, 24 iulie 1892

Domnule Ministru,

Puțin după manifestația în sprijinul românilor din Transilvania desfășurată pe 26 iunie și despre care am avut onoarea să relatez în raportul nr. 102,[1] alte demonstrații asemănătoare și nu mai puțin zgomotoase au avut loc în principalele orașe ale Regatului. Au fost reînnoite protestele împotriva actelor barbare ale ungurilor, dar totul s-a desfășurat în ordine și cu măsură, fără ca autoritățile să fie silite să intervină. Ecoul acestor acțiuni crește zilnic prin participarea unor profesori, deputați și senatori care și-au asumat prezidarea lor. Rectorul Universității din București, de pildă, nu a pregetat să prezideze, acum câteva zile, un banchet oferit de Liga culturală a românilor de pretutindeni doctorului Lucaciu[2] din Sibiu, unul din cei mai cunoscuți apărători ai drepturilor transilvănenilor; în ziua următoare, numeroși membri ai Parlamentului l-au însoțit la plecarea din oraș.

Și presa, provocată – este adevărat – de cea de la Pesta, și încurajată de principalele periodice europene, toate favorabile românilor din Transilvania, începe să-și arate nerăbdarea și iată, de pildă, în ce termeni ziarul liberal „Lupta"[3] răspunde gazetei „Pester Lloyd", care pretinde că România își datorează existența în exclusivitate Austro-Ungariei: „Nu e deloc adevărat, o datorăm Franței, căci Napoleon III[4] a știut să anihileze influența otomană și protectoratul rusesc; apoi, sângelui nostru, vărsat în Bulgaria,[5] îi datorăm independența și prosperitatea". Și după alte câteva acuze, conchide: „Ungurii greșesc dacă își închipuie că simpatiile României pentru Tripla Alianță pot să rămână nealterate în urma recentelor incidente din Transilvania. Dacă nu avem dreptul de a tulbura liniștea ungurilor care vor să-i asimileze pe frații noștri, avem în schimb dreptul de a ne îndrepta armele împotriva acelora care ne oprimă neamul. Suntem totuși convinși că Austria și Germania vor ști să facă să se înțeleagă la Pesta cât este de periculoasă pentru alianța celor trei întoarcerea a 150 000 de baionete în beneficiul alianței franco-ruse". Am transcris cele de mai sus întrucât corespund pe de-a întregul afirmațiilor confidențiale pe care mi le-a făcut zilele acestea domnul Lahovary, și nu altele sunt și opiniile colegilor săi. Domnul ministru de externe adăuga și faptul că actuala agitație nu trebuie atribuită acțiunii agenților ruși, cum se pretinde la Viena și la Pesta, și cum, mai reținut, sugerează reprezentantul imperial și regal al Austriei, ci, mai degrabă, îndemnurilor acelor profesori universitari (aproape toți transilvăneni) care de mai multă vreme au insuflat tineretului acele

simţăminte patriotice care i-au făcut pe ei înşişi să emigreze în această ţară a libertăţii care este pentru ei România; starea aceasta de spirit, care tinde să cuprindă până şi sferele oficiale, ar putea crea serioase dificultăţi guvernului care, pentru a le evita, ar rămâne îndatorat cabinetelor de la Roma şi Berlin dacă ar binevoi să atragă atenţia Vienei asupra gravităţii actualei situaţii.

Din fericire, domnul Szögyény, ministrul ungar imperial *a latere*, pare să admită, dacă nu recunoaşterea absolută a drepturilor naţionale, derivând din legea din 1868, pentru românii din Transilvania, cel puţin anumite concesii care fac posibilă reprezentarea lor în Parlamentul de la Pesta şi ocuparea unor funcţii publice, alături de respectarea dreptului la învăţământ şi viaţă religioasă proprie. În acest sens susmenţionatul ministru va purta convorbiri zilele acestea cu domnul Carp,[6] la reîntoarcerea acestuia de la Karlsbad, dar mult mai dificil îi va fi să înfrângă aroganta încăpăţânare a contelui Szápáry[7] şi a oamenilor politici de la Pesta. În privinţa asta socotesc că nu e inutil să prezint Excelenţei voastre rezumatul unui raport al domnului Decrais către guvernul său, după recentele serbări desfăşurate cu ocazia jubileului în capitala ungară. Ambasadorul Republicii Franceze îl prezintă pe preşedintele Consiliului de Miniştri ungar ca pe cel mai şovin dintre compatrioţii săi; preocupat în cel mai înalt grad să menţină supremaţia maghiară asupra celorlalte naţionalităţi din Transilvania şi surd la orice sugestie privind vreo eventuală concesie, ar fi mers până acolo încât să-i demonstreze domnului Decrais caducitatea actualului compromis (Ausgleich) dintre Viena şi Pesta, deoarece nu asigură completa autonomie a Ungariei; până acum s-ar fi făcut un singur pas, prin proclamarea Pestei ca reşedinţă regală, mai târziu, la moartea împăratului Franz-Joseph, s-ar putea ajunge la o uniune pur personală. Contele Albert Apponyi, liderul opoziţiei, se arată şi mai exaltat şi discutând despre românii din Transilvania, se exprima în aceşti termeni: „N-au decât să se potolească şi să stea la locul lor, noi suntem hotărâţi să înăbuşim în sânge orice încercare a lor de răzvrătire“.

Maiestatea sa regele <Carol>, la masa căruia am avut onoarea să fiu invitat ieri, nu ascunde pericolele pe care asemenea manifestări de ostilitate le-ar putea isca, dar speră, şi cu anume temei, că înţelepciunea împăratului Franz-Joseph va face ca guvernul de la Pesta să adopte o poziţie mai

modernă şi mai corespunzătoare cu adevăratele interese ale Monarhiei austro-ungare. Şi în fapt, naţiunea maghiară nu ar trebui să dea uitării propriile strădanii şi sacrificii, din 1848 până în 1866, pentru a dobândi acele libertăţi cu care astăzi pe bună dreptate se mândreşte şi nici să continue să se dezică de un principiu căruia îi datorează propria sa existenţă.

Curtopassi

Excelenţei sale
Ministrul Afacerilor Externe[8]
Roma

[1] Vezi doc. nr. 3.
[2] Pentru vizita din iulie 1892 a lui Vasile Lucaciu la Bucureşti, vezi V. Netea, *op. cit.*, p. 143.
[3] „Lupta", apare la Iaşi între anii 1884–1886 şi apoi la Bucureşti între 1886–1895, având-l ca director politic pe George Panu (1848–1910), ziarist şi om politic român (N. Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *Publicaţiunile periodice româneşti,* t. I, Bucureşti, 1913, p. 394–395).
[4] Împărat al Franţei (1852–1870). A se vedea despre cele afirmate D. Berindei, *Epoca Unirii,* Bucureşti, 1979.
[5] Ca urmare a Războiului de independenţă din 1877–1878.
[6] Petre P. Carp (1837–1919), om politic conservator, unul din întemeietorii „Junimii" şi prim-ministru al României (1900–1901, 1910–1912).
[7] Szápáry Gyula (1832–1905) prim-ministru al Ungariei în perioada 1890–1892.
[8] Benedetto Brin.

11

Bucarest, 29 Juillet 1892

Monsieur le Ministre,

Dans l'un de mes précédents rapports j'ai mentionné le langage tenu à Vienne par l'un des ministres roumains de passage dans cette capitale au sujet de l'agitation roumaine en Transylvanie. Ce membre du Cabinet de Bucarest, Mr. Carp vient de rentrer en Roumanie après un congé de quelques semaines et il a bien voulu, dans une conversation particulière me confirmer en le précisant, le sens de son entretien avec le Comte Kálnoky.... Le mouvement roumain dirigé contre l'administration hongroise, a-t-il déclaré au ministre autrichien, est du ressort exclusif du Cabinet Impérial et Royal; c'est au Gouvernement Austro-Hongrois qu'il appartient de décider s'il est de son intérêt de tenir compte des griefs des Roumains qui se plaignent que la loi des nationalités de 1866 ne leur soit pas équitablement appliquée ou s'il lui est indifférent de provoquer le

mécontentement et l'hostilité de trois millions de ses sujets. Pour ce qui concerne l'émotion causée en Roumanie par les incidents de Transylvanie et les démonstrations platoniques mises en scène par les étudiants de Bucarest, il n'y a assurément pas lieu d'y attacher une grande importance et le Gouvernement Roumain est du reste decidé à remplir en toute circonstance ses devoirs internationaux envers une Puissance voisine et amie.

M. Carp m'a dit qu'il avait rencontré auprès du Comte Kálnoky et de M. de Szvegenyi des dispositions très conciliantes et le désir de voir la question transylvaine s'aplanir aussi rapidement que l'intransigeance hongroise le permettra.

Certains journaux ont insinué que les événements de Transylvanie devaient forcément amener un rapprochement entre la Roumanie et la Russie et qu'en tout cas ils rendaient bien difficile une coopération éventuelle des forces roumaines avec l'armée austro-hongroises. Selon Mr. Carp les derniers incidents ne peuvent avoir pour effet de changer l'orientation de la politique roumaine. Celle ci est sympathique à la Triple Alliance, considerée comme une garantie de la paix européenne et de l'indépendance de la Roumanie. Si ce pays devait se trouver engagé dans une guerre, ses gouvernants conservateurs ou libéraux – tous les partis sont d'accord en cette matière – ses gouvernants devront se rappeler que ses véritables intérêts ne l'entraînent pas sur l'autre versant des Karpathes mais du côté des bouches du Danube. Là est l'avenir du pays dont ce grand fleuve constitue l'importance européenne. C'était nettement désigner la Russie comme l'adversaire éventuel.

Bien qu'exprimées dans une conversation intime, j'ai cru intéressant, Monsieur le Ministre, de vous signaler les vues émises, avec une remarquable franchise par l'un des membres les plus influents du Cabinet, où il représente l'élément junimiste et qui au surplus ne fait pas mystère de ses sympathies germaniques.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre les assurances de ma plus haute considération.

G. L. Forgeur

Monsieur Beernaert

Arh. St. București, Colecția microfilme Belgia, rola 6, c. 513–515; Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Politique, Légations, Roumanie, vol. 9.

București, 29 iulie 1892

Domnule Ministru[1],

Într-unul din precedentele mele rapoarte v-am vorbit despre afirmațiile făcute la Viena de unul dintre miniștrii români în trecere prin această capitală cu privire la acțiunile românilor din Transilvania. Acest membru al Cabinetului din București, dl Carp, s-a întors de curând în România, după un concediu de câteva săptămâni și a binevoit, într-o convorbire particulară, să-mi confirme, precizându-l, motivul întrevederii sale cu contele Kálnoky[2]. Acțiunile românilor împotriva administrației ungare, a declarat el ministrului austriac, privesc exclusiv Cabinetul imperial și regal; guvernul austro-ungar este cel care trebuie să decidă dacă este în interesul său să țină cont de pretențiile românilor care se plâng că legea naționalităților din 1866 nu li se aplică în mod echitabil, sau dacă îi este indiferent că se provoacă nemulțumirea și ostilitatea a trei milioane dintre supușii săi. În ceea ce privește impresia pricinuită în România de incidentele din Transilvania și demonstrațiile fără finalitate ale studenților din București, nu este cazul să li se dea o prea mare importanță, iar guvernul român a și hotărât, de altfel, să-și onoreze oricum datoriile internaționale față de o putere vecină și prietenă.

Dl. Carp mi-a spus că a constatat atât la contele Kálnoky cât și la dl de Szvegenyi o atitudine foarte conciliantă în această problemă, precum și dorința de a vedea chestiunea transilvană aplanându-se îndată ce intransigența ungară o va permite.

Unele ziare au insinuat că evenimentele din Transilvania vor duce cu siguranță la o apropiere între România și Rusia și că, în orice caz, ele fac practic dificilă o eventuală cooperare a forțelor române cu armata austro-ungară. Potrivit dlui Carp ultimele incidente nu pot influența orientarea politicii românești. Aceasta este favorabilă Triplei Alianțe, considerată o garanție a păcii europene și a independenței României[3]. Dacă această țară ar trebui să se angajeze într-un război, conducătorii ei, conservatori sau liberali – toate partidele sunt de acord în acest sens – conducătorii ei deci vor trebui să-și amintească că adevăratele ei interese nu sunt dincolo de Carpați, ci la gurile Dunării. Acolo este viitorul acestei țări, pentru care fluviul este de importanță europeană. Asta înseamnă să desemnezi Rusia ca potențial adversar.

Deşi aceste păreri mi-au fost împărtăşite într-o discuţie personală, am crezut că merită, dle ministru, să vă semnalez părerile emise, cu o remarcabilă sinceritate, de către unul dintre membrii cei mai influenţi ai Cabinetului, în care el îi reprezintă pe conservatori şi care, în plus, nu-şi ascunde simpatiile germanofile.

Vă rog să primiţi, domnule ministru, asigurările deosebitei mele consideraţii.

G.L. Forgeur

Domnului Beernaert

---

1. Adresat tot lui Auguste Marie François Beernaert.

2. Kálnoky Gustav Sigismund von Köröspatak (1832–1898), ministru de externe al Austro-Ungariei între anii 1881–1895.

3. Afirmaţia se justifica şi prin faptul că la Sinaia în 13/25 iunie 1892 România reînnoia tratatul secret de alianţă cu Tripla Alianţă din 1883 (Gh. Căzan, Ş. Rădulescu-Zoner, *op. cit.* p. 201–202).

12

Per corriere
Vienna, 5 Agosto 1892

Affari politici
Prot. gen. 1767/687
Rapporto
Disp. 28955/694

Signor Ministro,

Ringrazio l'Eccellenza Vostra di avermi communicato il rapporto del Regio ministro a Bucarest, del 24 Luglio scorso, relativo alle manifestazioni che continuano a prodursi nelle principali città di Rumania in favore dei Rumeni di Transilvania.

Le notizie contenute in quel documento sono difatti interessanti, ed io ne ho preso debita nota. Esse constatano in Rumania una situazione d'opinione abbastanza seria, che può anche aggravarsi in avvenire. Io credo che il Governo Austro-Ungarico si rende sufficientemente conto di questa situazione. Il Conte Kálnoky è troppo oculato perchè gli sfugga quanto vi può essere nel movimento di opinione in Rumania e in Transilvania di

pericoloso. Non credo quindi che egli abbia bisogno di avvertimenti da Berlino o da Roma, avvertimenti del resto che da parte nostra potrebbero dar luogo in questo paese ad interpretazioni di natura diversa.

Nigra

A Sua Eccellenza
il commendadore Brin,
Ministro degli Affari Esteri
Roma

Arh. St. București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 885–886; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, P. 38, Romania.

Afaceri politice
Protocol general $\frac{1767}{687}$
Raport
Telegrama $\frac{28955}{694}$

Prin curier
Viena, 5 august 1892

Domnule Ministru,

Mulțumesc Excelenței voastre pentru a-mi fi comunicat raportul ministrului regal la București, din 24 iulie, referitor la manifestațiile care continuă să se desfășoare în principalele orașe din România în favoarea românilor din Transilvania[1].

Informațiile conținute în acel document sunt desigur interesante și am luat notă de ele la modul cuvenit. Semnalează existența în România a unei stări de spirit preocupante, și care poate să se agraveze în viitor. Cred că guvernul austro-ungar e suficient de conștient de seriozitatea situației. Contele Kálnoky e prea prudent ca să-i scape câtă periculozitate este cuprinsă în această frământare a opiniei publice din România și din Transilvania. Nu cred așadar că are nevoie de sfaturi de la Berlin sau de la Roma; sfaturi care, de altfel, ar putea, în ce ne privește, da naștere aici la interpretări de altă natură.

Nigra[2]

Excelenței sale
commendatore Brin,
Ministru al afacerilor externe
Roma

---

1. Vezi doc. nr. 3.
2. Ambasadorul Italiei la Viena.

13

Bucharest, Dec. 7. 1892

Nr. 149

My Lord,

The arrival in Bucharest of Doctors Ratziu and Lucaci, two wellknown Roumanian agitators from Transylvania, the letter of whom is under sentence of imprisonment for illegal agitation against which he has lodged an appeal with the Hungarian tribunals, has been the signal for an attempt on the part of the students to make political demonstrations against the treatment by the Hungarian Government of the Roumanian population across the frontier, which however have proved abortive owing as much to the goods sense of these gentlemen as to the action of the Police in suppressing any such movement.

The King informed me a few days ago that during His Majesty's recent visit to the Austrian capital He had spoken very frankly with the Emperor on the subject of Roumanian disabilities in Transylvania, and that He had received assurances that if steps were taken to pull all agitation on this side of the frontier, measures would be taken to ameliorate their condition.

I have the honour to be, with the highest respect,

My Lord
Your Lordship's most obedient
humble servant
Charles Hardrige

The Earl of Rosebery, K.G.
(Knight of the Orders of the Garter)

Arh. St. București, Colecția microfilme Anglia, rola 172, f. 203–204 (vol. 96); Public Record Office, London, Foreign Office, F.O. 104, vol. 96.

Nr. 149

București, 7 decembrie 1892

Domnule,

Sosirea la București a doctorilor Rațiu și Lucaciu, doi binecunoscuți agitatori români din Transilvania[1], al căror Memorand constituie motivul condamnării lor la închisoare pentru agitație ilegală, împotriva cărei sentințe s-a făcut recurs la Tribunalul Suprem Ungar, a fost semnalul declanșării unor demonstrații politice de protest ale studenților împotriva

persecuţiilor la care este supusă populaţia românească de peste munţi de către guvernul ungar; acţiunea studenţilor a căpătat însă, în cele din urmă, un caracter independent atât de intenţiile celor doi domni, mai sus menţionaţi, cât şi de intenţia poliţiei de a suprima orice demonstraţii cu caracter politic.

Regele m-a informat acum câteva zile că, în timpul recentei vizite a Maiestăţii sale în capitala Austriei a avut o discuţie foarte deschisă cu împăratul despre problema lipsei de drepturi a românilor din Transilvania şi mi-a spus că a primit toate asigurările că în cazul în care el va întreprinde ceva pentru a împiedica să se propage manifestaţiile de partea aceasta a graniţei, se vor lua măsuri pentru ameliorarea situaţiei românilor.

Am onoarea să fiu al d-voastră cu deosebit respect, prea supus şi umil servitor,

Charles Hardrige[2]

Contelui de Rosebery[3], Cavaler al Ordinului Jartierei
etc. etc. etc.

---

1. Doctorul I. Raţiu, împreună cu V. Lucaciu şi I. Coroianu, fac în a doua jumătate a lunii noiembrie 1892 o călătorie la Bucureşti. Cuvântul de ordine al celor trei transilvăneni şi în special al dr. I. Raţiu, cu modestia şi clarviziunea-i cunoscute, era pentru o vizită fără manifestaţii stradale şi festivisme, care să nu poată da naştere unor urmări negative cauzei române din Transilvania. Deşi populaţia capitalei nu s-a putut manifesta printr-o primire entuziastă, această vizită a cimentat şi mai mult legăturile multiseculare dintre români. În acelaşi timp, au avut însă loc consfătuiri cu toate grupările politice: guvern, opoziţie, conducerea *Ligii culturale* şi a *Comitetului naţional studenţesc* („Tribuna", nr. 262 din 24 noiembrie/6 decembrie 1892, p. 1045; Biblioteca Academiei Române Bucureşti, *Arh. I. Bianu,* III, mss.6).

2. Consilier al Ambasadei Marii Britanii la Bucureşti.

3. Ministru de externe în cabinetul lui W.E. Gladstone (18 august 1892 – 3 martie 1894).

14

Légation de la
République Française
en
Roumanie
Direction Politique
No. 79

Bucarest, 13 Décembre 1892

Monsieur le Président du Conseil,

Les deux principaux champions de la cause des Roumains de Transylvanie, M.M. Ratziu et Lucaciu, se trouvent depuis quelques jours à Bucarest. Tous les groupes politiques leur ont fait un excellent accueil. Au Grand Hôtel du Boulevard où ils sont logés ils ont reçu plusieurs

délégations et si, d'accord avec le gouvernement qui ne leur a pas marchandé la discrète expression de ses sympathies, ils n'avaient pas supplié leurs amis de se tenir tranquilles, nous aurions vu se produire en leur honneur de grandes et compromettantes manifestations dans les rues. Que leur visite ait encore beaucoup resserré les liens qui unissent les patriotes roumains de la Transylvanie, il n'en faut pas douter. Mais leur attitude et celle du public est restée si discrète que la Légation d'Autriche-Hongrie n'a eu à se plaindre de rien. La seule fête un peu retentissante organisée en l'honneur de ces deux visiteurs, dont la popularité est si grande dans tout le pays, a été un banquet de près de cent couverts donné par l'ancien ministre M. Vernesco dans le palais somptueusement meublé qu'il habite depuis un peu plus d'une année. Presque tous les groupes politiques du royaume étaient représentés à ce banquet. C'est l'amphytrion qui a porté le toast au Roi. Le Général Floresco, ancien Président du Sénat, a bu „aux lutteurs roumains de Transylvanie dont les justes doléances éveillent un écho puissant dans le coeur de tous les Roumains sans distinction de partis". Le docteur Ratziu, Président du Comité National Roumain d'outre monts, après avoir constaté les immenses progrès accomplis par la Roumanie indépendante, a exprimé l'espoir que les Roumains établis en Hongrie pourront aussi dans l'avenir faire des progrès analogues„ sous l'égide puissante de l'Empereur François Joseph dont ils sont les très fidèles serviteurs et vers lequel ils tournent constamment leurs regards surtout depuis le commencement de la lutte si juste et légale qu'ils ont entrepris contre l'oppression magyare".

Ce discours donne la note exacte et, pour ainsi dire, officielle de l'irrédentisme roumain en 1892. Votre Excellence la retrouvera dans l'article ci-joint de „l'Indépendance Roumaine", dont le fond est semblable à celui des articles publiés sur le même sujet par-les journaux de tous les partis (à l'exception, bien entendu, de la feuille à scandales „Adevĕrul", dont il se vend beaucoup d'exemplaires mais qui ne compte pas). Tant qu'on n'ira pas plus loin, le Gouvernement du Roi croira pouvoir, sans manquer à ses devoirs internationaux, non seulement tolérer, mais même encourager ce curieux mouvement, sans se dissimuler d'ailleurs qu'il pourra produire des tempêtes le jour où, comme me le disait M. Lascar Catargi au printemps dernier „le vénérable et vénéré chef actuel de la maison de Habsbourg disparaîtra pour faire place à un prince moins qualifié que lui pour maintenir l'union des peuples divers".

Veuillez agréer, Monsieur le Président du Conseil,
les assurances de ma respectueuse considération
De Coutouly

A son Excellence
Monsieur Ribot, Président du Conseil,
Ministre des Affaires Etrangères

Annexe à la Dépêche Politique de Bucarest. No. 79
datée du 13 Décembre 1892

Autour d'un banquet

Les manifestations faites à Bucarest à MM. Ratziu et Lucaciu, les valeureux défenseurs de la cause transylvaine, se suivent et répondent toutes à la même idée de solidarité de race qui a guidé dès le début les Roumains de la Roumanie indépendante dans l'action entreprise par leurs frères.

MM. Ratziu et Lucaciu, qui ont fait preuve d'un grand sens politique et d'une conscience éclairée de la grave responsabilité assumée par eux, ne peuvent qu'être satisfaits de voir combien le caractère de leur action est compris chez nous et combien, malgré la profonde émotion que agite tous les coeurs Roumains, nous savons nous tenir éloignés de toute pensée chimérique, pour envisager seulement le côté pratique, le résultat possible du mouvement dont ils sont les habiles et vaillants promoteurs.

Les hommes politiques, la presse, les étudiants, tout le monde, enfin, a rendu de justes hommages aux deux champions de la cause roumaine, sans dépasser la mesure voulue, évitant d'aggraver la tâche déja si lourde qu'ils ont entreprise.

Hier, cet hommage a été plus brillant que tous les autres, car autour de la table de M. Vernesco se trouvaient réunis, pour fêter ces deux grands Roumains, les représentants les plus autorisés de notre élite sociale, les membres marquants de la politique, de la presse, des hommes de lettres, en un mot, tout ce que la Roumanie compte de plus remarquable, dans les manifestations de l'intelligence et du talent. Ceci dit suffisamment que nos divisions intérieures disparaissent devant toute question d'un caractère national, et la question des Roumains de Transylvanie est bien pour nous une cause nationale, dans le sens indiqué plus haut.

Toutes les opinions politiques étaient représentées à ce banquet: conservateurs, libéraux, radicaux, indépendants, leurs individualités brillantes de tous les groupes poitiques se sont donné rendez-vous à ce banquet, dans une même pensée patriotique et de confraternité nationale.

La participation à cette fête de famille – c'en était une – des personnages remplissant une charge publique est bien faite pour couper court à tous les commentaires malveillants de nos ennemis, qui ont cherché, dès le debut à donner au mouvement roumain un caractère subversif qu'il n'a jamais eu.

D'ailleurs, les toasts qui ont été portés hier chez M. Vernesco portaient tous l'empreinte du respect des droits d'un souverain ami et ont tous insisté sur le caractère pour ainsi dire pacifique et légal des revendications des Roumains de Transylvanie. On l'a toujours dit et on ne saurait trop le répéter: nos frères d'outre monts sont des sujets fidèles et loyaux de sa Majesté Apostolique; ce qu'ils demandent, c'est de secouer le joug pesant du Hongrois, de sauvegarder leur langue, leur individualité

ethnique, et avoir dans la Monarchie une place au soleil, la place à laquelle leur donnent droit leur nombre et leur importance comme élément de civilisation. Cette action est sans doute de nature à deplaire aux Magyars, mais ce n'est pas une raison pour être mal prise dans les cercles dirigents de Vienne, qui ne peuvent point ne pas juger sévèrement les injustices criantes dont les Hongrois abreuvent l'élément roumain. La politique suivie à Vienne vis-à-vis des nationalités est bien plus tolerante et plus large que celle de Pest; nous n'en voulons pour preuve que l'ordre récent du comte Taaffe aux autorités de la ville de Klagenfurt, enjoignant de résoudre en langue slovène les pétitions écrites dans cette langue. Le respect de l'individualité nationale slovène est d'autant plus affirmé dans cet acte, que la ville de Klagenfurt compte seulement 735 Slovènes sur plus de 18 000 allemands.

Le président du conseil autrichien qui a donné un ordre semblable doit certainement condamner les agissements des Hongrois qui vont jusqu'à proscrire la langue roumaine de contrées où l'élément roumain forme les neuf dixièmes de la population.

Aussi pouvons-nous hardiment affirmer que l'action des Roumains de Transylvanie ne peut nullement porter ombrage à l'Autriche. Que nos compatriotes ne désespèrent donc pas de leur cause; les persécutions qu'ils endurent porteront leurs fruits, car, tôt ou tard, leur bon droit triomphera.

Si, en rentrant dans son pays, le docteur Lucaci doit subir l'emprisonnement auquel il a été si injustement condamné, il songera que l'année qu'il passera dans sa cellule ne sera pas perdue pour la cause roumaine; il se consolera à l'idée que les souffrances de nos frères d'outre-monts trouvent un puissant écho dans nos coeurs.

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Franţa, rola 52, vol. 17, f. 343r-346r, Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, Roumanie vol. XVII Corrèspondance Politique.

Legaţia
Republicii Franceze
în România — Bucureşti, 13 decembrie 1892
Direcţia Politică
Nr. 79

Domnule Preşedinte al
Consiliului de Miniştri[1].

Cei doi campioni ai cauzei românilor din Transilvania, domnii Raţiu şi Lucaciu, se află de câteva zile la Bucureşti. Toate grupările politice le-au făcut o primire deosebită. La Grand Hôtel du Boulevard unde au fost cazaţi, au primit numeroase delegaţii şi dacă, de acord cu guvernul care nu le-a ascuns simpatia sa, nu şi-ar fi rugat prietenii să stea liniştiţi, am fi asistat la mari şi compromiţătoare manifestaţii de stradă desfăşurate în onoarea lor. Fără îndoială că vizita lor a întărit şi mai mult legăturile dintre patrioţii români din Transilvania. Atitudinea lor, însă, cât şi cea a publicului, a fost

atât de discretă încât Legaţia Austro-Ungariei nu a avut de ce se plânge[2]. Singura serbare, puţin cam zgomotoasă, organizată în onoarea celor doi vizitatori, a căror popularitate este atât de mare în întreaga ţară, a fost un banchet de aproape o sută de tacâmuri dat de fostul ministru dl Vernescu[3] în palatul somptuos mobilat în care locuieşte de mai bine de un an. La acest banchet au participat aproape toate grupările politice din ţară. Amfitrionul a toastat în cinstea regelui. Generalul Florescu[4], fostul preşedinte al Senatului, a ridicat paharul „pentru luptătorii români din Transilvania, ale căror dorinţe întemeiate stârnesc un ecou puternic în sufletul tuturor românilor, indiferent de apartenenţa politică". Doctorul Raţiu, preşedintele Comitetului Naţional Român de dincolo de munţi, după ce a trecut în revistă progresele realizate de România independentă, şi-a exprimat speranţa că românii stabiliţi în Ungaria vor putea realiza progrese la fel de mari în viitor sub protecţia şi îndrumarea împăratului Franz Joseph ai cărui prea supuşi servitori sunt şi spre care îşi îndreaptă mereu privirile, mai ales de când a început lupta atât de îndreptăţită şi legală pe care o duc împotriva opresiunii maghiare".

Acest discurs redă nota exactă şi, se zice, oficială a iredentismului românesc din 1892. Excelenţa voastră va regăsi acest ton în articolul alăturat din ziarul „L'Indépendance Roumaine"[5], care este asemănător ca fond celor publicate în această problemă de ziarele tuturor partidelor (bineînţeles, cu excepţia gazetei de scandal „Adeverul" [6], care se vinde în foarte multe exemplare, dar care nu contează). Atâta timp cât se bate pasul pe loc, guvernul regal va crede că poate, fără să-şi neglijeze îndatoririle internaţionale, nu numai să tolereze, ci şi să încurajeze această mişcare curioasă, fără a ascunde, de altfel, faptul că ea va putea produce tulburări în ziua în care – aşa cum îmi spunea dl Lascăr Catargiu, în primăvara trecută – veneratul şi venerabilul actual şef al Casei de Habsburg va dispărea pentru a face loc unui prinţ mai puţin priceput decât el să păstreze unite aceste neamuri".

Vă rog să primiţi, dle preşedinte al Consiliului de Miniştri, asigurările deosebitei mele consideraţii.

De Coutouly

Excelenţei sale
Domnul Ribot
Preşedinte al Consiliului de Miniştri,
Ministru al Afacerilor Străine

Anexă la scrisoarea politică din Bucureşti nr. 79 datată 13 dec. 1892

Pe marginea unui banchet[7]

Manifestaţiile organizate la Bucureşti în onoarea domnilor Raţiu şi Lucaciu, valoroşii apărători ai cauzei transilvănene, s-au succedat răspunzând toate aceleiaşi idei de solidaritate de neam, care i-a condus încă de la început pe românii din România independentă în acţiunea de sprijinire a fraţilor lor.

Domnii Raţiu şi Lucaciu, care au dat dovadă de un mare simţ politic şi de o conştiinţă călăuzită de marea responsabilitate pe care şi-au asumat-o, nu pot fi decât mulţumiţi să vadă cât de bine înţeles este la noi caracterul acţiunii lor şi cât de bine ştim, în ciuda emoţiei ce animă sufletele românilor, să ne păstrăm la distanţă de orice idee himerică, pentru a lua în seamă doar latura practică, rezultatul posibil al mişcării ai cărei abili şi viteji promotori sunt.

Oamenii politici, presa, studenţii, în fine, toată lumea, i-a omagiat pe merit pe cei doi campioni ai cauzei româneşti, fără a depăşi însă limita, evitând să agraveze sarcina şi-aşa dificilă pe care aceştia şi-au asumat-o.

Ieri, acest omagiu a căpătat un plus de strălucire, căci în jurul mesei dlui Vernescu se aflau, pentru a-i sărbători pe aceşti doi buni români, reprezentanţii cei mai autorizaţi ai elitei noastre sociale, membrii marcanţi ai vieţii politice, ai presei, intelectualităţii, într-un cuvânt, tot ceea ce are România mai bun în domeniul inteligenţei şi al talentului[8]. Acest lucru dovedeşte limpede că divergenţele noastre interne dispar atunci când e vorba de o problemă de interes naţional, şi problema românilor din Transilvania este pentru noi, într-adevăr, o cauză naţională, în sensul arătat mai sus.

La acest banchet au fost reprezentate toate opiniile politice: conservatori, liberali, radicali, independenţi, personalităţile tuturor grupărilor politice îşi dăduseră întâlnire la acest banchet, animaţi de aceleaşi sentimente patriotice şi de frăţietate.

Participarea la această remarcabilă sărbătoare de familie a unor persoane cu funcţii în viaţa publică a fost menită să curme toate comentariile răuvoitoare ale duşmanilor noştri, care au încercat, încă de la început, să susţină că mişcarea românească are un caracter subversiv, ceea ce nu este deloc adevărat.

De altfel, toasturile rostite ieri la dl Vernescu purtau toate amprenta respectării drepturilor unui suveran prieten şi au insistat toate asupra caracterului pacifist şi legal al revendicărilor românilor din Transilvania. Am spus mereu şi nu vom înceta s-o repetăm: fraţii noştri de peste munţi sunt supuşi devotaţi şi loiali Maiestăţii sale apostolice; ei cer să fie eliberaţi de sub jugul apăsător al ungurilor, să le fie eliberată limba, individualitatea etnică şi să aibă şi ei în cadrul Monarhiei un loc sub soare, locul la care le dă dreptul numărul şi importanţa lor ca element de civilizaţie. Această acţiune este, fără îndoială, de natură să displacă maghiarilor, dar acesta nu este un motiv să fie greşit interpretată în cercurile conducătare din Viena, care nu pot decât să judece aspru nedreptăţile strigătoare la cer la care ungurii îi supun pe români. Politica ce se duce la Viena în privinţa naţionalităţilor este mult mai tolerantă şi mai generoasă decât cea de la Pesta; iată ca exemplu doar recentul ordin dat de contele Taafe[9] autorităţilor oraşului Klagenfurt, care impune rezolvarea în limba slovenă a petiţiilor scrise în această limbă. Respectarea individualităţii naţionale slovene este accentuată de acest act, mai ales că în oraşul Klagenfurt sunt numai 735

sloveni față de 18 000 germani. Președintele Consiliului de Miniștri austriac, care a dat un ordin asemănător, trebuie să condamne,cu siguranță, agitațiile ungurilor care merg până la a interzice limba română în ținuturile în care elementul românesc reprezintă 9 zecimi din populație.

De aceea, putem afirma, fără îndoială, că acțiunea românilor din Transilvania nu poate afecta în nici un fel Austria.

Deci,compatrioții noștri nu trebuie să dispere; persecuțiile pe care le-au îndurat vor da roade căci, mai devreme sau mai târziu, dreptatea va triumfa.

Dacă, revenind în țară, doctorul Lucaciu va trebui să execute condamnarea care i s-a aplicat în mod nedrept[10], el nu va socoti anul pe care-l va petrece în închisoare timp pierdut pentru cauza românească; el se va consola cu ideea că suferințele fraților noștri de dincolo de munți au stârnit un deosebit ecou în sufletele noastre.

---

1 Alexandre Felix Joseph Ribot.

2. Vezi nota 1 de la doc. nr. 13.

3. Banchetul organizat de George Vernescu în onoarea celor trei fruntași politici români din Transilvania a avut loc în 29 noiembrie st. v. 1892 („Tribuna", nr. 270 din 3/15 decembrie 1892, p. 1078).

4. Ion Emanoil Florescu (1819–1893), a fost de mai multe ori ministru și chiar prim-ministru al României în anii 1876 și1891.

5. Ziar apărut la 19/31 iulie 1879, având printre fondatori, directori și redactori-editori pe Em. Galli, Fr. Damé, Gr. Ventura, C.I. Stoicescu și G. Em. Lahovary (N. Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 472–473).

6. „Adeverul", transferat în 1888 de la Iași, are ca director fondator, proprietar editor și primi-redactori în acești ani pe Al. V. Beldiman, T. Basilescu, Gr. Ventura, I.N. Roman și A. Bacalbașa, (N. Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 3–4).

7. Articolul preluat din „L'Indépendance Roumaine" a fost publicat în traducere și în „Tribuna" de la Sibiu, nr. 270 din 3/15 decembrie 1892, p. 1078.

8. La acest banchet au participat printre alții: I. E. Florescu, I. C. Boerescu, Gr. Păucescu, G. Panu, I. C. Grădișteanu, G. C. Cantacuzino, Al. Orăscu, Gr. T. Brătianu, G. Em. Lahovary, I. N. Iancovescu, Th. Calimah și G. Vernescu („Tribuna", 1892, nr. 270 și 272).

9. Eduard Taafe (1833–1895), fost prim-ministru al Austro-Ungariei între anii 1868–1870 și 1879–1893, urmărind în activitatea sa împăcarea naționalităților din Imperiul habsburgic.

10. La 12 noiembrie 1892 părintele Vasile Lucaciu a fost adus în fața Curții cu jurați din Debrețin în urma acuzației că a convocat la 6 iulie 1892 la o mare adunare la Șișești pentru 27 august 1892, fără aprobarea autorităților, țărănimea și inteligența din Cercul electoral Baia Mare, pentru a-i informa asupra rezultatului prezentării *Memorandului* la Viena și a ceea ce vor face în viitor. Interzicerea adunării preconizate, de către pretorul cercual Alex. Schmidt, îi prilejuiește lui Lucaciu ocazia trimiterii la 7 iulie 1892, ministrului de interne al Ungariei, Hieronymi Károly, o scrisoare de protest. Va fi condamnat la un an închisoare de stat, 549 fl. amendă și cheltuieli de judecată pe motivul ofensei aduse guvernului și națiunii maghiare, și pretorului din Baia Mare și arestat la 28 decembrie 1892 după călătoria efectuată la București. Sentința se va cumula ulterior cu cele 4 luni de condamnare din procesul de la Satu-Mare din 27 ianuarie 1893, pentru calomnierea publică a guvernului, fiind purtat prin închisorile de la Seghedin, Satu-Mare și Budapesta și eliberat în cele din urmă la 7 februarie 1894 *(Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor*, Cluj-Napoca, 1988, p. 35–43).

15

Magyar királyi belügyministeri Elnökség
2273 szám elnöki 1893 érkezett VI/12

Ministerelnök úrnak

Bizonyára nem kerülte ki Nagyméltóságod figyelmét az „Egyetértés“ napilap junius hó 8-ki számában közzétett, az oláh kultur-liga nagygyüléséről szóló azon közlemény, melyben a nagygyülésen felolvasott titkári jelentés alapján ismertetve van azon propaganda, melyet a kultur liga az állitólagosan elnyomott magyarországi románság védelme érdekében a külföldön – nevezetesen a külföldi sajtó utján fejt ki.

Habár ezen csak a külföldre szóritkozó üzelmek tulajdonképen hatáskörömön kivül üznek, miután azonban azok végczéljukban magyar belügyi kérdést érintenek, nem véltem kikerülhetőnek, hogy az emlitett ujságközleményre részemről is Nagyméltóságod figyelmét kikérve azon kijelentésemnek adjak kifejezést, miszerint szükségesnek tartom, hogy a román kultur-liga propagandájának ellensulyozására megfelelő lépések tétessenek – nevezetesen a külföldi sajtóra alkalmas módon befolyás gyakoroltassék oly irányban, hogy a magyarországi ügyeket ne román nemzetiségi fórrásból eredő tudósitások alapján ismertesse és közölje.

Fogadja sat.
Budapesten

Hieronymi
VI/12

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 85, c. 424–426; Magyar Országos Levéltár, Belügyminiszteriumi levéltár, Elnöki iratok 1893–2273, f. 1–3.

Preşedinţia Ministerului de Interne Regal Maghiar
Nr. 2273/prezidial sosit 12 iunie 1893

Domnului Prim-ministru[1]

Desigur nu a scăpat atenţiei Dumneavoastră articolul din ziarul „Concordia“ apărut în ziua de 8 iunie referitor la adunarea generală a Ligii culturale în care, prin raportul secretarului, se face cunoscută propaganda desfăşurată de Liga culturală în străinătate, şi anume în presa străină, pentru apărarea românilor, pretins oprimaţi, din Ungaria[2].

Deşi acestea se referă la străinătate, deci în afara sferei mele de influenţă, şi pentru că prin scopul final urmărit constituie o problemă internă maghiară, am considerat necesar să vă atrag atenţia asupra amintitului articol. Consider necesare măsuri pentru contracararea propagandei Ligii culturale şi în mod special să se influenţeze presa străină să nu relateze evenimentele din Ungaria pe baza unei surse de informare româneşti.

Primiţi etc — Hieronymi[3]
Budapesta — 12 VI

---

[1] Wekerle Sándor, prim-ministrul Ungariei între 1892–1895.

[2] Articolul este comentat şi în paginile „Tribunei" de la Sibiu, nr. 117 din 29 mai/10 iunie 1893, p. 466.

[3] Hieronymi Károly (1836–1911), ministru de interne în guvernul lui Wekerle Sándor (1892–1895).

16

A 5694 pr. 8. Juli 1893 p.m.
Kaiserlich Deutsche Gesandtschaft
in Rumänien
No. 60 — Sinaia, den 4. Juli 1893

Die Berichte auswärtiger, namentlich französischer Zeitungen, über die böse Stimmung, welche das jüngste Einschreiten der ungarischen Regierung gegen das rumänisch-siebenbürger Nationalkomitee auch in Rumänien hervorgerufen hätte, sind, wie dies auch bei früheren Gelegenheiten der Fall war, stark übertrieben. Auch deutsche Blätter brachten unrichtige Meldungen, die zum Theil auf die Tensaliensnachrichten des eines kürzlich hier eingetroffenen Korrespondenten der Kreuzzeitung zurückzuführen sind ueber die wenig nützlichen politischen Kannengiessereien dieser, wie ich höre in Berlin wegen Verläumdung in Anklagezustand versetzten Persönlichkeit ist schon früher berichtet worden (Bericht vom 3. Dezember 1891 No. 139).

Tatsache ist, dass der 26. Juni, welcher durch vorjährigen Beschluss der rumänischen Kulturliga der Erinnerung an die Zusammengehörigkeit aller Rumänen geweit sein sollte, in Bukarest ohne jede öffentliche Demonstration verlaufen ist. Das an jenem Tage wirklich vorgefallene beschränkt sich auf ein von Studenten an auswärtige Blätter abgesandtes Telegramm, in welchem gegen die strafrechtliche Verfolgung der siebenbürger Rumänen und die angeblich barbarische Behandlung des in

Strafhaft befindlichen rumänischen Irredentisten dr. Lucaciu protestirt wird. Ausserdem brachte die dann und wann noch manchmal von Hitrowo'schen Erinnerungen heimgesuchte Indépendance Roumaine einen heftigen gegen Ungarn gerichteten Leitartikel, dessen versuchte telegraphische Uebermittlungen an siebenbürger Blätter von der hiesigen Regierung taktvoller Weise verhindert wurde.

Auch in Jassy bestand die angebliche Manifestation darin, dass Studenten vor die Statue Stefans des Grossen zogen, um dort phraseologische Uebungen vorzunehmen. Einer der Redner verstieg sich zu der Behauptung, das Los der bessarabischen Rumänen sei dem ihrer siebenbüger „Leidensgefährten“ vorzuziehen.

Diese Bemerkung berührt allerdings einen Punkt welcher bei der rumänischen Regierung Besorgniss erregen könnte und dies, wie Herr Alexander Lahovary äusserte, auch bereits gethan hat. Wenn nämlich die Ungarn den Bogen zu straff spannen sollten, würden die siebenbürger Rumänen nicht allein einer wachsenden Opposition gegen Ungarn sondern auch mehr und mehr russischen Sympathien in die Arme getrieben werden, was denn seine Rückwirkung auf die die theiligen Rumänen äussern musste.

Seine Majestät König Karl, Höchstwelcher über die geschilderten Vorgänge mit mir sprach, betonte das korrekte Verhalten Seiner Regierung gegenüber den ungarischen Rumänen, fügte aber vertraulich hinzu, Er könne „diesen Leuten im Grunde Seines Herzens eigentlich so Unrecht nicht geben“.

Es braucht nicht erst hervorgehoben zu werden, daß auch die Nachricht, Rumänien werde auch der am 9., 10. und 11. d. Mts. in Hermannstadt stattfindenden National Conferenz offiziell vertreten sein, aus der Luft gegriffen ist. Vielleicht werden sich einige excentrische Mitglieder der Bukarester Studentenschaft, welche für jene Feier ein Memorandum plant, sicher aber manche hiesige Journalisten dorthin begeben, um für ihre Person aus den Vorkommnissen politischen Schaum zu schlagen.

von Schlözer

Seiner Excellenz dem Reichskanzler General der Infanterie
Herrn Grafen von Caprivi
Österreich 104, Rümanien 10

Arh. St. București, Colecția microfilme R. F. Germania, rola 14, c. 79–82; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104, f. 75–78.

A 5694 pe 8 iulie 1893 p.m.
Legaţia Imperială Germană
în România
Nr. 60

Sinaia, 4 iulie 1893[1]

Relatările ziarelor străine, respectiv franceze[2], despre atmosfera de iritare stârnită şi în România de recenta intervenţie a guvernului maghiar împotriva Comitetului naţional român din Transilvania[3] sunt mult exagerate, aşa cum s-a întâmplat şi în ocazii anterioare. Şi ziare germane[4] au publicat ştiri neadevărate care îşi au în parte sursa în „ştirile din Tesalia" ale unui corespondent de la „Kreuzzeitung" nu de mult sosit, despre a cărui puţin folositoare politică de cafenea, după cum aud, a fost inculpată la Berlin pentru calomnie, o persoană despre care s-a raportat deja anterior (Raport din 3 decembrie 1891, nr. 139).

Fapt este că ziua de 26 iunie, care prin hotărârea de anul trecut a Ligii culturale române trebuia să fie dedicată memoriei unităţii tuturor românilor, a trecut la Bucureşti fără nici o demonstraţie publică. Ceea ce s-a întâmplat în realitate în acea zi se reduce la o telegramă trimisă de studenţi unor ziare străine, în care se protestează împotriva urmăririi în justiţie şi a presupusului tratament barbar la care este supus iredentistul român dr. Lucaciu aflat în detenţie[5]. În afară de aceasta, *Indépendance Roumaine,* bântuită din când în când de amintirea lui Hitrovo, publică un articol de fond îndreptat împotriva Ungariei, a cărui transmitere telegrafică la ziare transilvănene a fost împiedicată într-un mod plin de tact de către guvernul de aici.

Şi la Iaşi pretinsa manifestaţie a constat din faptul că studenţii au mers la statuia lui Ştefan cel Mare, pentru a face acolo exerciţii de frazeologie. Unul dintre vorbitori a ajuns la afirmaţia că soarta românilor basarabeni ar fi de preferat celei a „tovarăşilor de suferinţă transilvăneni"[6].

Această observaţie atinge în orice caz un punct care ar putea trezi îngrijorarea guvernului român şi acest lucru, după cum s-a exprimat domnul Alexandru Lahovary, s-a şi întâmplat. Şi anume, dacă maghiarii ar întinde prea tare coarda, românii din Transilvania ar fi împinşi nu numai în braţele unei opoziţii crescânde împotriva Ungariei, ci a tot mai multor simpatii ruseşti, ceea ce apoi s-ar repercuta din nou asupra românilor din această parte.

Majestatea sa regele Carol, care a vorbit cu mine despre evenimentele menţionate, a subliniat atitudinea corectă a guvernului său faţă de românii din Ungaria, adăugând însă confidenţial că de fapt „în adâncul inimii sale nu ar putea să nu le dea dreptate acestor oameni".

Nu trebuie să subliniem că şi ştirea conform căreia România va fi reprezentată oficial la Conferinţa naţională care va avea loc în 9, 10 şi 11 această lună la Sibiu[7], este fără suport real. Poate că se vor duce acolo câţiva membri excentrici ai studenţimii bucureştene care au plănuit un

Memorandum pentru acea sărbătoare, în mod cert însă, câţiva jurnalişti de aici, pentru a scoate din evenimente oarece profit politic pentru persoana lor.[8]

von Schlözer[9]

Excelenţei sale, Cancelarului Reichului, general de infanterie
Domnului conte de Caprivi
Austria 104; România 10

---

1. Textul german a mai fost publicat de T. Pavel, *op. cit.*, p. 272–273.

2. Vezi G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, în *Transilania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918–1928*, vol. III, Bucureşti, 1929, p. 1397–1482; E. Armeanca, *Problema Transilvaniei în presa franceză*, extras din revista „Societatea de mâine", VII-VIII (1930–1931); Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu *op. cit.*, p. 81–94; Ş. Polverejan, *Activitatea secţiei din Paris a Ligii culturale în perioada memorandistă*, în: *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865–1900)*, Cluj-Napoca, 1978, p. 277–327.

3. La 13 mai 1893 procurorul maghiar îşi extinde urmărirea penală asupra întregului Comitet central al Partidului Naţional Român din Transilvania şi Ungaria (V. Netea, *op. cit.*, p. 147–152; N. Cordoş, *Organizarea apărării în procesul memorandist*, în: „Banatica", III (1975), p. 231–247; „Tribuna", 1893, nr. 107–113).

4. Vezi Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 123–125; V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 185–186.

5. În 14/26 iunie 1893 Comitetul studenţilor universitari din Bucureşti a aniversat impozanta manifestaţie din 14/26 iunie 1892, expediind telegrame de solidaritate dr. I. Raţiu, lui A. C. Popovici şi redacţiei unor ziare străine, printre care şi celui slovac „Národnie Noviny" din Turocz-Szt. Márton („Tribuna", nr. 133 din 17/29 iunie 1893, p. 529).

6. Afirmaţia respectivă a fost făcută de studentul State Dragomir cu prilejul manifestaţiei consemnate, ce a avut loc la Iaşi în 14/26 iunie 1893 („Tribuna", nr. 135 din 19 iunie/1 iulie 1893, p. 537–538).

7. Convocată iniţial pentru data de 27 iunie/9 iulie 1893 şi zilele următoare, Conferinţa naţională a Partidului Naţional Român din Transilvania şi Ungaria va avea loc la Sibiu în 23–24 iulie st. n. 1893 („Tribuna", 1893, nr. 121, 137–139, 141 şi V. Vesa, *Conferinţa extraordinară a Partidului Naţional Român din Transilvania (23–24 iulie 1893)*, în: „Acta Musei Napocensis", V (1968), p. 601–608).

8. În realitate vor fi prezenţi la Sibiu reprezentanţii studenţimii universitare din Bucureşti şi Iaşi, ziarişti şi câţiva oameni politici din România: Gh. C. Cantacuzino, I. C. Grădişteanu, I. Bianu, C. Vartic, G. Bursan, I. N. Roman, I. C. Drăgescu, V. Epurescu, I. Lupulescu, Al. Cosăcescu, N. Droc-Barcianu („Tribuna", nr. 154 din 14/26 iulie 1893, p. 1).

9. Funcţionar al ambasadei germane la Bucureşti.

17

Nr. 77 Bucarest, le 15 Juillet 1893

Monsieur le Comte,

Il y a un an j'ai rendu compte à Votre prédécesseur des manifestations provoquées en Roumanie par l'attitude du Gouvernement hongrois vis-à-vis des Roumanis de Transylvanie.

Le Memorandum contenant l'expression de leurs griefs avait été envisagé à Pesth comme un acte de haute trahison envers l'Etat hongrois et des poursuites avaient été dirigées contre les auteurs de ce document. A cette époque on pensait qu'il s'agissait là d'une agitation superficielle et passagère entretenue surtout dans les cercles universitaires et par la ligue pour la culture roumaine, une association politique désireuse d'augmenter son importance. On pouvait supposer en effet que le Gouvernement hongrois mieux inspiré, ne persisterait pas dans une ligne de conduite qui semble avoir pour objectif de réduire l'élément roumain, par l'intimidation, à accepter l'hégémonie magyare.

Malheureusement il n'en a point été ainsi. Les auteurs du «memorandum» ont été condamnés et, en ce moment, le docteur Lucaci, le chef du mouvement roumain, subit un rigoureux emprisonnement. Depuis, des étudiants roumains de Transylvanie accusés d'avoir fait une propagande anti-hongroise ont été poursuivis à leur tour devant la justice.

Dans ces circonstances, les Roumains de Transylvanie ont convoqué à Sibiu (Hermanstadt) une conférence nationale composée de délégués des diverses communes pour s'y occuper de la défense de leurs droits menacés selon eux. Cette réunion actuellement fixée au 23 Juillet avait d'abord été interdite par l'autorité locale. En tout cas elle ne sera tolérée, paraît-il, que moyennant de nombreuses conditions; l'Etat hongrois ne pourra y être attaqué, aucune critique ne devra y être faite au sujet du procès dont je viens de vous parler, enfin aucun étranger, c'est-à-dire aucun sujet du Royaume de Roumanie ne pourra y assister.

On peut s'étonner que les idées de domination qui se font jour en Hongrie ne soient pas tempérées par une appréciation plus sage et plus prévoyante des nécessités de la politique extérieure de la Monarchie Austro-Hongroise. Il semble évident en effet qu'il y aurait pour cet Etat un intérêt supérieur à se concilier le Royaume voisin dans l'éventualité d'une guerre contre la Russie.

La presse roumaine consacre naturellement à ces incidents des articles où la Hongrie n'est pas ménagée et où les actes autoritaires du Gouvernement de Budapesth sont souvent éxagérés et présentés sous le jour le plus défavorable. Les feuilles officieuses tiennent à peu prés le

même langage que celles de l'opposition, en déclarant toutefois que la Roumanie malgré ses sympathies pour ses frères d'outre monts n'entend nullement intervenir dans les affaires intérieures de la Monarchie de St. Etienne. On sent bien que ces journaux cherchent avant tout à ne pas laisser à l'opposition le monopole du patriotisme. Une feuille libérale, la «Lupta» a consacré plusieurs articles à la situation extérieure créée par la conduite des autorités magyares et elle conclut nettement à l'impossibilité pour les Roumains de s'adjoindre à la Triple Alliance aussi longtemps que leurs frères seront persécutés en Hongrie.

Il ne faut pas cependant s'exagérer ces symptômes pas plus aujourd'hui qu'il y a un an. La situation des Roumains en Transylvanie est encore enviable en comparaison de celle de ceux qui habitent la Bessarabie et la Roumanie ne pourrait guère se brouiller avec les Etats de l'Europe Centrale ou même avec l'un d'entre eux sans être menacée de devoir se jeter dans les bras de la Russie dont l'alliance ne serait en aucune façon populaire, à l'exception d'un groupe de vieux conservateurs sans influence politique sérieuse.

Sans doute les hommes d'Etat roumains regrettent vivement que le Cabinet de Vienne n'ait pas la force ou la volonté d'imposer à Pesth une ligne de conduite plus conciliante et plus respectueuse de droits des nationalités; mais quoiqu'il en soit, ils ne se laisseront pas entraîner à favoriser une agitation irrédentiste qui compromettrait les bons rapports dont l'existence est si nécessaire à leur pays.

Veuillez agréer, Monsieur le Comte, les assurances de ma plus haute considération.

G. L. Forgeur

Monsieur le Comte
de Mérode-Westerloo-
Bruxelles

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Belgia, rola 39, c. 179–193; Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Politique, Légations, Roumanie, vol. 9.

Nr 77 Bucureşti, 15 iulie 1893

Domnule Conte,[1]

Acum un an am raportat predecesorului dumneavoastră despre manifestaţiile provocate în România de atitudinea guvernului ungar faţă de românii din Transilvania[2].

„Memorandul" care conţine doleanţele lor a fost considerat la Pesta ca un act de înaltă trădare faţă de statul ungar şi s-au luat măsuri împotriva

autorilor acestui document[3]. Pe vremea aceea se credea că aceste manifestații nu sunt decât o agitație superficială și trecătoare, întreținută mai ales în cercurile universitare și de liga pentru cultură română, o asociație patriotică dornică de a-și spori importanța. Într-adevăr, ar fi fost de dorit ca guvernul ungar, ceva mai inspirat, să nu insiste în intenția sa, care pare să aibă drept scop determinarea elementului românesc ca, prin intimidare, să accepte hegemonia maghiară.

Din nefericire, nu a fost așa. Autorii „Memorandului" au fost condamnați și în prezent doctorul Lucaciu, șeful acestei mișcări a românilor, suportă un strict regim de detenție[4]. Mulți studenți români din Transilvania, acuzați de a fi făcut propagandă antimaghiară, au fost de atunci deferiți justiției.

În aceste împrejurări, românii din Transilvania au convocat la Sibiu o conferință națională la care ar urma să participe delegați din diverse localități pentru a se ocupa de apărarea drepturilor lor aflate în pericol. Această reuniune fixată, în prezent, pentru 23 iulie a fost inițial interzisă de autoritățile locale [5]. În orice caz, se pare că va fi acceptată numai cu respectarea unui număr mare de condiții: în cadrul lucrărilor, statul ungar nu va fi atacat, nu se vor formula nici un fel de critici, la adresa procesului despre care tocmai v-am vorbit și, în fine, la lucrări nu va putea asista nici un străin, adică nici un român din regat.[6].

Este de mirare faptul că ideile de stăpânire care-și fac apariția în Ungaria nu sunt temperate de o evaluare mai cumpătată și mai prudentă a cerințelor politicii externe a monarhiei austro-ungare.

Este, de altfel, evident că acest stat ar trebui să se preocupe mai curând de împăcarea cu regatul vecin, pentru eventualitatea unui război împotriva Rusiei.

Presa românească, firește, consacră acestor incidente numeroase articole în care Ungaria nu este menajată și în care acțiunile autoritare ale guvernului de la Budapesta sunt adesea exagerate și prezentate cât mai nefavorabil. Ziarele puterii au și ele cam aceeași poziție, dar declară totuși, că România, în ciuda afecțiunii sale pentru frații de dincolo de munți, nu socotește de cuviință să se amestece în problemele interne ale monarhiei Sfântului Ștefan. E limpede că aceste ziare caută înainte de toate să nu lase opoziției monopolul absolut al patriotismului. Unul dintre ziarele liberale, „Lupta", a consacrat mai multe articole situației externe create de comportamentul autorităților maghiare, concluzionând fără rezerve că românii nu se vor putea alătura Triplei Alianțe atâta timp cât frații lor vor fi persecutați în Ungaria.

Aceste lucruri nu trebuie însă exagerate astăzi mai mult decât acum un an. Situația românilor din Transilvania este încă de invidiat față de cea a românilor din Basarabia , iar România riscă, stricându-și relațiile cu statele Europei Centrale sau numai cu unul din ele, să cadă în mâinile Rusiei, alianța cu aceasta nefiind nimănui pe plac, cu excepția unui grup de bătrâni conservatori fără influență pe plan politic.

Oamenii de stat români regretă, fără îndoială, lipsa de forță sau de voință a Cabinetului de la Viena în a impune Pestei o politică mai împăciuitoare şi mai favorabilă drepturilor naționalităților; dar, oricare ar fi situația, ei nu se vor lăsa antrenați în a favoriza o agitație iredentistă care ar compromite bunele raporturi externe, atât de necesare țării lor.

Vă rog să primiți, domnule Conte, asigurările înaltei mele considerații.

G. L. Forgeur

Dlui Conte de Mérode-Westerloo
Bruxelles

---

1. Henri conte Mérode, marchiz de Westerloo (1856–1908), ministru de externe al Belgiei în anii 1892–1896 (*1918 la români*, p. 219).

2. Vezi doc. nr. 8

3. Vezi nota 3 de la doc. nr. 16.

4. Vezi nota 10 de la doc. nr. 14.

5. Ca urmare a hotărârii comitelui suprem al comitatului Sibiu, primarul oraşului îl informează la 20 iunie/2 iulie 1893 pe dr. I. Rațiu, preşedintele Partidului Național Român, că se interzice ținerea Conferinței extraordinare a alegătorilor români convocată pentru 27 iunie/9 iulie 1893, de teama că întreg poporul român se va identifica cu *Memorandul din 1892*, solidarizându-se cu acțiunea Comitetului central, dar şi pentru motivul că la această adunare vor lua parte şi cetățeni ai regatului României („Tribuna", 1893, nr. 137–138 şi Arh. St. Cluj., *fond Ministerul de interne regal maghiar*, nr. 49 şi 486/1983).

6. La 4 iulie 1893 dr. I. Rațiu face contestație la adresa primarului, consemnând că solicitarea aprobării inițiale făcută la 24 iunie 1893 explica ordinea de zi a Conferinței naționale fixată pentru 9 iulie 1893 („Tribuna", nr. 139 din 24 iunie/6 iulie 1893, p. 1; Arh. St. Cluj, *fond Ministerul de interne regal maghiar*, nr. 511/1893, f. 2–3). În aceeaşi zi, primarul Sibiului, ca o continuare a înştiințării din 2 iulie 1893, îi comunică dr. I. Rațiu că potrivit avizului comitelui suprem al comitatului se aprobă desfăşurarea Conferinței naționale pentru 9 iulie, cu următoarele observații: se va indica la timp localul în care se vor desfăşura lucrările adunării; vizitatorii străini nu au acces în localul adunării, abținându-se de la orice demonstrație atât pe străzi cât şi în localuri publice; prezidiul adunării va fi răspunzător pentru ca hotărârile conferinței să cuprindă numai obiectivele precizate în ordinea de zi stabilită în 24 iunie 1893 şi nici un vorbitor să nu atace legislația în vigoare; prezidiul va avea grijă ca publicul care asistă la adunare în calitate de auditoriu să păstreze liniştea, iar în caz de necesitate să-l liniştească imediat; au drept să participe la conferință numai delegații care au cetățenie ungară, sunt majori şi au fost verificați pe baza mandatului de participare; datorită procedurii penale în curs pentru redactarea, publicarea şi răspândirea *Memorandului*, unii din membrii Comitetului central al Partidului Național Român nu pot participa la organizarea tematicii dezbaterilor şi a rezoluției conferinței (Arh. St. Cluj, *fond Ministerul de interne regal maghiar*, nr. 511/1893, f. 13). Dr. I.Rațiu va protesta la 7 iulie 1893 împotriva acestei dispoziții, conducerea Partidului Național Român convocând din nou Conferința națională pentru 11/23 iulie 1893, după cum se ştie, participanții nedând curs în totalitate dispozițiilor autorităților ungare („Tribuna", nr. 141 din 27 iunie/9 iulie 1893, p. 1; Arh. St. Cluj, *fond Ministerul de interne regal maghiar*, nr. 532/1893, f. 5; *Dr. I. Rațiu şi Emilia Rațiu. Corespondență I (scrisori primite, 1866–1895)*, Bucureşti, 1994, p. 118–119).

18

Legazione
di S.M. il Re d'Italia
in Rumania

Bucarest, li 16 Luglio 1893

No. $\frac{731}{185}$

Signor Ministro,

E scorso quasi un anno da quando avevo l'onore di ragguagliare l'Eccellenza Vostra con i miei rapporti del 24 Giugno e 24 Luglio No. $\frac{666}{101}$ e $\frac{803}{128}$ intorno all'agitazione che manifestavasi in Rumania in seguito ad alcuni torbidi occorsi a Sibiu e a Turda in Transilvania. Referivo eziandio come il Gabinetto di Bucarest, pur serbando una attitudine degna e corretta, deplorasse tale stato di'cose e più ancora gli effetti che si andavano ripercuotendo nel Reame.

Nell'intervallo, gli animi sembravano essersi calmati al di là ed al di quà dei Carpazi, allorchè gli ultimi rigori esercitati dalle autorità Ungariche verso il dottore Lucaciu che sconta attualmente la pena del carcere duro pei moti dell'anno scorso ed il processo intentato a tutti coloro che firmarono il celebre reclamo all'Imperatore Francesco Giuseppe e risposero al memorandum degli studenti Magiari son venuti a ridestare le ire e le contumelie, e sempre con eco sensibilissima tra i Rumeni di qui. Frequenti e numerose sono le riunioni della scolaresca universitaria ne'vari centri del Reame, con partecipazione oggi e discorsi di diputati, senatori ed ufficiali in attività; nelle quali mentre si pon cura di smentire qualsiasi velleità irredentista si rinnovano regolarmente voti di biasimo all'indirizzo del Governo Ungarico e si tiene viva per mezzo della stampa nazionale ed estera con oblazioni spontanee la propaganda che si va facendo tra le popolazioni Rumene di Ungheria, di Macedonia e di Bessarabia a favore dei fratelli Transilvani.

Il Gabinetto di Bucarest con sommo tatto e saggezza sembra ignorare l'atttuale agitazione, ma non lascia sfuggire alcuna occasione per confinare agli amici e, tra questi, al rappresentante d'Italia, le sue doglianze verso le autorità Magiare e la difficoltà per esso di frenare gli slanci patriottici in queste provincie. A guisa di difesa, poi, contro le accuse d'indifferenza e peggio della stampa di opposizione, il Signor Lahovary ha creduto dover far publicare in uno degli organi del Governo i due articoli che ho l'onore di trasmettere all'Eccellenza Vostra. C'est une question bien grave, dicevami S.E., le Comte Kalnoky n'a pas assez d'autorité pour se faire

écouter à Pest, il faudrait que l'Empereur d'Allemagne fasse sentir à Vienne la difficulté de notre situation et les dangers qui peuvent en découler.

Curtopassi

P.S. Unisco, eziandio, un indirizzo spedito da moltissimi cittadini di Bucarest al Comitato nazionale Rumeno di Transilvania in occasione della Conferenza dei delegati del corpo ellettorale che avrà luogo a Sibiu il 23 corrente.

Sua Eccellenza
Il Ministro per gli Affari Esteri
Roma

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Italia, rola 22, c. 857–860; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, f. 38, Romania.

Legaţia Maiestăţii Sale
Regele Italiei în România
Nr. 731/185

Bucureşti, 16 iulie 1893

Domnule Ministru,

A trecut aproape un an de când am avut onoarea de a o informa pe Excelenţa voastră, prin rapoartele din 24 iunie[1] şi 24 iulie cu nr. 666/101 şi 803/128, despre manifestaţiile care au avut loc în România ca urmarea a unor tulburări produse la Sibiu şi Turda, în Transilvania. Vă relatăm, de asemenea, că guvernul de la Bucureşti, păstrând o conduită demnă şi corectă, deplorase o atare situaţie, şi o dată mai mult, consecinţele ei asupra Regatului României.

Între timp, spiritele păreau a se fi calmat de o parte şi de alta a Carpaţilor, în momentul în care ultimele măsuri luate de autorităţile ungare împotriva doctorului Lucaciu, care ispăşeşte în momentul de faţă o condamnare la temniţă grea pentru insurgenţele de anul trecut[2], precum şi procesul intentat tuturor celor care au semnat celebrul memoriu către împăratul Franz-Joseph[3] şi au răspuns la memorandul studenţilor maghiari[4], n-au făcut decât să redeştepte vechile animozităţi şi nemulţumiri, cu acelaşi ultrasensibil ecou printre românii din Regat. Adunările tineretului studios, din diverse centre universitare, la care participă şi ţin discursuri deputaţi, senatori şi unele oficialităţi, sunt frecvente şi numeroase; în cadrul lor, deşi

grija de a dezavua orice tendință iredentistă este maximă, se reînnoiesc cu regularitate blamurile la adresa guvernului ungar și se întreține stăruitor, cu ajutorul presei naționale și străine și al donațiilor spontane, propaganda în rândul populației românești din Ungaria, Macedonia și Basarabia, în favoarea fraților transilvăneni.

Cabinetul de la București, dovedind tact și înțelepciune desăvârșită, pare că ignoră agitația actuală, dar nu scapă nici un moment pentru a mărturisi prietenilor și, printre aceștia, reprezentantului Italiei, doleanțele sale în ce privește autoritățile maghiare și dificultățile pe care le înfruntă în încercarea de a tempera elanurile patriotice din provinciile țării. În chip de apărare împotriva acuzațiilor de indiferență venite din partea presei de opoziție, domnul Lahovary a socotit de datoria sa să publice într-unul din ziarele guvernamentale cele două articole pe care am onoarea să vi le trimit în anexă[5], „Problema este destul de gravă, – îmi spunea Excelența sa – contele Kálnoky n-are suficientă autoritate pentru a face să se înțeleagă la Viena dificultatea situației noastre și primejdiile care decurg de aici".

Curtopassi

P.S. Adaug și textul unei scrisori[5] trimise de mai mulți locuitori ai Bucureștiului Comitetului național român din Transilvania cu ocazia Conferinței delegaților corpului electoral, care se va desfășura la Sibiu pe 23 curent[6].

Excelenței sale,
Ministrul Afacerilor Externe[7]
Roma

1. Vezi doc. nr. 3 și 10.

2. Vezi nota 10 de la doc. 14.

3. Vezi nota 3 de la doc. nr. 16.

4. Vezi N. Cordoș, *Din istoricul elaborării și tipăririi „Replicii"*, în: „Acta Musei Napocensis", XX (1983), p. 187–212 și despre procesul ei, fixat să înceapă la Cluj în 30 august 1893 (L. Maior, *op. cit.*, p. 211–228).

5. Fiind documente interne, nu s-au reprodus aici.

6. Este o scrisoare de adeziune și solidaritate cu Conferința extraordinară a Partidului Național Român din 23–24 iulie 1893.

7. Benedetto Brin.

19

Magyar királyi belügyministeri Elnökség
2817 szám elnöki érkezett VI/17

Pénzügyminiszter úrnak

Alsó-Fehér vármegye főispánja folyó hó 13 án 120 reserv szám alatt tett s% alatt tisztelettel idezárt felterjesztésében figyelmemet az erdélyi oláh agitátorok azon tervére hivta fel, mely szerint az erdélyi részek románok által lakott vidékein 5–6, esetleg 10–12 pénzintézet alapittatnék, oly módon, hogy a tervezett pénzintézetek tiszta jövedelmének csupán 50%osztatnék ki a részvényesek között, 50% pedig a nemzetiségi propaganda céljaira lenné forditva.

Az alapitandó pénzintézetek az osztrák – magyar Nemzeti Bankkal lépnének összeköttetésbe, illetőleg, a Nemzeti Banktól nyujtott hitelt használnák fel.

A főispán igen veszélyesnek jelzi, ezen alapitási terv egészben vagy részbeni megvalósulását minélfogva nagyon kivánatosnak tartja a Nemzeti Banknál oda hatni, hogy az emlitett irányú pénzintézetekkel üzleti viszonyba ne lépjen, s tölűk a hitelt vonja meg.

Midön az előadotakat/czimed/szives figyelmébe ajánlom szerencsém van/czimedet/tisztelettel felkérni, hogy e részben a szükséges lépéseket megtenni, s az eredményről engemet a közlemény visszajuttatása mellett értesiteni méltóztassék.

Fogadja stb.
Budapest 1893 VII/17
F

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 85, c. 448–450, Magyar Országos Levéltár, Belügyminiszteriumi levéltár, Elnöki iratok, 1893–2817, f. 3–6.

Preşedinţia Ministerului de Interne Regal Maghiar[1]
Nr. 2817/prezidial sosit 17 iunie 1893

Domnule ministru de finanţe[2]

Comitele suprem al comitatului Alba de Jos[3] mi-a atras atenţia, prin raportul său cu numărul 120 confidenţial din ziua de 13 luna curentă, anexat aici, asupra acelui proiect al agitatorilor români potrivit căruia în ţinuturile transilvănene locuite de români să se înfiinţeze 5–6, eventual

10–12 instituţii financiare în aşa fel încât din venitul net al proiectatelor instituţii doar 50% să se repartizeze acţionarilor, iar 50% să fie folosit în scopul propagandei naţionale[4].

Instituţiile financiare ar intra în legătură cu Banca Naţională Austro-Ungară, respectiv s-ar folosi de creditul acordat de aceasta.

Comitele suprem consideră foarte periculoasă realizarea, parţială sau totală, a acestui proiect şi apreciază ca iminentă retragerea creditului şi încetarea relaţiilor Băncii Naţionale cu amintitele instituţii financiare.

Recomandând atenţiei Dumneavoastră cele de mai sus, vă rog să luaţi măsurile ce se impun şi să mă informaţi asupra rezultatului obţinut, odată cu restituirea raportului.

Primiţi etc.
Budapesta 17 VII 1893
F

1. Titular Hieronymi Károly.
2. Wekerle Sándor, care cumula în acelaşi timp funcţia de prim-ministru cu cea de ministru al finanţelor.
3. Dániel Zeyk (N. Josan, *Mişcarea memorandistă în comitatul Alba de Jos*, în: „Apulum“, VIII (1971), p. 347–376).
4. Adevărul despre aceste instituţii financiare vezi la M. D. Drecin, *Banca „Albina“ din Sibiu instituţie naţională a românilor transilvăneni (1871–1918)*, Cluj-Napoca, 1982, p. 144–182.

20

Legazione di S.M.
il Re d'Italia
in Rumania
No. $\frac{801}{193}$

Bucarest, li 27 Luglio 1893

Signor Ministro,

La Conferenza nazionale Rumena tenuta il 23 corrente a Sibiu (Hermanstadt) e della quale e cenno nel mio raporto del 16 Luglio corr. No. 731/185 è trascorsa con calma e dignità, grazie alla prudenza del Comitato diretivo ed ei saggi consigli suggeriti indirettamente da questo Guverno.

Il Presidente di quell' Assemblea, Signor Ratziu, ha rammentato le cause dell' attuale movimento risolendo alla rivoluzione del 1848 ed affermato i dritti storici di tutti i Rumeni di Ungheria in virtù de' quali la

loro situazione politica non deve subire l'egemonia Magiara ma vi ha di più, diceva egli, poichè il Governo di Pest tenta eziandio con tutti i mezzi di magiarizzarli. Per fortuna la storia insegna che non si distrugge una nazione di parecchi milioni con rigori, vessazioni e sevizie. Il memorandum indirizzato l'anno scorso all'Imperatore e la cui presentazione fu impedita dal ministro ungarico non conteneva che una fedele esposizione dello stato delle cose ed una calda preghiera per farlo cessare. Esso Presidente non potea che confermarlo e si compiaceva di constatare che tale era pure il sentimento unanime della conferenza. Per ora doversi perseverare in una opposizione passiva salvo poi ad agire in momenti propizii non escludendo pertanto la speranza che il Gabinetto di Pest volgesse a resipiscenza comunque il processo iniziato recentemente contro i firmatari del surriferito memorandum e l'imprigionamento di varie notabilità Rumene facciano temere il contrario. Il Signor Ratziu concludeva con l'inneggiare a Sua Maestà l'Imperatore e Re e col dichiarare che, rinnovando ad Esso l'omaggio di fedeltà altro non si ambiva da suoi sudditi Rumeni se non il dritto di rimanere Rumeni.

A questo discorso, accolto da fragorosi applausi tenne dietro la votazione unanime delle risoluzioni della Conferenza che ho l'onore di trasmettere qui unite insieme al rapporto del Comitato centrale nazionale, relativamente alla operosità da esso spiegata negli ultimi 18 mesi.

Siccome era stato annunziato dalle autorità locali, l'accesso all' assemblea non fu consentito che ai soli sudditi Ungarici, nè fu tentato d'infrangere siffatto ordine; i numerosi Rumeni di questo Reame si accontentarono di soggiornare nella città mentre si discuteva a porte chiuse e di partecipare ad un banchetto ove numerosi ed entusiastici brindisi furono propinati al trionfo finale della causa Rumena.

Il Gabinetto di Bucarest si mostra molto soddisfato dell'esito della Conferenza, ma non osa fare assegnamento su di un' attitudine più mite del Gabinetto di Pest. Si è qui convinti che la questione onde è cenno degenererà necessariamente nel Reame in questione interna contro la quale l'attuale Governo o qualsiasi altro sarà impotente a lottare se non si vogliono compromettere la simpatie della Rumania per la lega dei tre. Ho qualche ragione oggi per credere che il Signor Lahovary partito per una cura di acque cercherà modo nello andare o al ritorno d'intrattenere il Conte Kalnoky sulla grave questione.

Curtopassi

Sua Eccellenza
Il Ministro per gli Affari Esteri – Roma

Arh. St. București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 848–852; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, p. 38, România.

Legaţia Maiestăţii Sale
Regele Italiei
în România
Nr. 801/193

București, 27 iulie 1893[1]

Domnule Ministru[2],

Conferinţa naţională a românilor, organizată în 23 curent la Sibiu (Hermanstadt) şi despre care am dat o primă veste în raportul meu nr. 731/185 din 16 iulie, s-a desfăşurat într-o atmosferă de calm şi demnitate, graţie cumpătării Comitetului director şi recomandărilor înţelepte transmise pe căi indirecte de guvernul român.

Preşedintele adunării, domnul Raţiu, a menţionat că rădăcinile actualei mişcări se regăsesc în revoluţia de la 1848 şi a afirmat drepturile istorice ale tuturor românilor din Ungaria; în virtutea acestor drepturi, situaţia lor politică nu trebuie subordonată hegemoniei maghiare, dar din păcate lucrurile merg tot mai rău, pentru că – spunea oratorul – guvernul de la Pesta încearcă prin toate mijloacele să-i maghiarizeze. Istoria însă ne învaţă că nu se poate distruge o naţiune de câteva milioane prin constrângeri, vexaţiuni şi persecuţii. Memorandul adresat anul trecut împăratului şi a cărui prezentare a fost împiedicată de guvernul ungar nu era decât o riguroasă expunere a stării de lucruri şi, în acelaşi timp, o patetică rugăminte de a face să înceteze asemenea nedreptate. Preşedintele Raţiu nu putea decât să confirme aceste lucruri şi să constate că sentimentul unanim al participanţilor la conferinţă era identic cu acela desprins din memorand. Pentru moment e nevoie să se persiste în atitudinea de opoziţie pasivă, pentru a se putea acţiona apoi la momentul oportun, fără a se exclude totuşi speranţa că guvernul de la Pesta va proceda la o reconsiderare a atitudinii sale, cu toate că procesul intentat de curând împotriva semnatarilor sus-menţionatului memorand şi întemniţarea câtorva personalităţi române fac să ne temem de contrariu. Domnul Raţiu a încheiat printr-un elogiu adresat Maiestăţii sale imperiale şi regale, la care a adăugat aserţiunea că, prin reînnoirea declaraţiei de fidelitate faţă de suveran, românii nu doresc altceva decât să-şi afirme dreptul de a rămâne români[3].

Încununarea acestui discurs, primit cu aplauze furtunoase, a fost votul unanim dat în favoarea rezoluţiilor Conferinţei, pe care am onoarea să vi le trimit alăturat, împreună cu raportul Comitetului central naţional privind activitatea depusă de acesta în ultimele 18 luni[4].

După cum anunţaseră autorităţile locale, accesul la lucrări n-a fost îngăduit decât supuşilor regatului ungar, dar nici n-au fost încercări de a se încălca acest ordin: numeroşii români din Regatul României prezenţi în oraş s-au mulţumit cu simpla şedere acolo, în timp ce dezbaterile congresului se desfăşurau cu uşile închise, participând totuşi în final la un banchet unde s-au ţinut numeroase şi entuziaste toasturi pentru triumful cauzei românilor[5].

Cabinetul de la Bucureşti se arată foarte satisfăcut de rezultatele conferinţei, dar nu îndrăzneşte să spere la o atitudine mai binevoitoare din partea guvernului de la Pesta. La Bucureşti există convingerea că problema pusă în discuţie la conferinţă se va transforma necesarmente într-o chestiune internă a regatului, căreia guvernul actual, ca şi oricare altul de altfel, nu-i va putea face faţă dacă nu doreşte să compromită poziţia României în raport cu alianţa celor trei puteri. Am anume temeiuri să cred că domnul Lahovary, plecat la o cură de ape minerale, va căuta un mod de a-l aborda, fie la ducere, fie la întoarcere, pe contele Kálnoky în grava chestiune enunţată mai sus.

Curtopassi

Excelenţei sale,
Ministrul Afacerilor Externe[6] – Roma

1. Raportul a intrat la Ministerul de Externe italian la 2 august 1893 sub nr. 35 292.
2. Documentul a fost publicat şi în volumul *1918 la români*, p. 227–229 şi în: *România. Documente străine despre români*, ed. a II-a, Bucureşti, 1992, p. 272–278.
3. Se referă la discursul de deschidere a Conferinţei naţionale a Partidului Naţional Român, 23 iulie 1893, în care dr. Ioan Raţiu face o retrospectivă a luptelor românilor transilvăneni între 1848 şi 1892 („Tribuna“, nr. 153 din 13/25 iulie 1893, p. 609).
4. Raportul Comitetului central şi rezoluţia Conferinţei naţionale din 23–24 iulie 1893 nu au fost transcrise în documentul de faţă, dar se pot vedea în „Tribuna“ nr. 153 din 13/25 iulie 1893, p. 609–610 şi A. Caciora, N. Roşuţ, M. Timbus, *Aradul în lupta pentru eliberare socială şi naţională*, vol. II, Arad, 1980, p. 91–96.
5. Vezi „Tribuna“, nr. 154 din 14/26 iulie 1893, p. 615.
6. Benedetto Brin.

21

A. 6461 pr. 3. August 1893 p.m.
Kaiserlich Deutsche Gesandtschaft in Rumänien
No. 65

Sinaia, den 31. Juli 1893

6/8 n. Wien... 5/7
Karlsruhe 441, München 537,
Stuttgart 518, Weimar 371

Bei der Hermannstädter Rumänen Conferenz hatte man den Sitzungssaal mit einem Banner in den rumänischen Farben geschmückt. Die Polizei entfernte dasselbe. An seiner Stelle liess nun das Comité drei einzelne Fahnen – eine gelbe, eine blaue, eine rothe – aufhängen. Als die überwachende Behörde erklärte, daß auch diese Zusammenstellung nicht zulässig sei und mindestens eine derselben weggenommen werden müsse, beschloss die Versammlung die blaue zu entfernen und sie den

rumänischen Brüdern, den Bukarester Studenten, zu verehren. Zweihundert der letzteren, geführt von einem Deputirten, bestiegen daher gestern Morgen den fahrplanmässigen Zug, mit dem sie, Mittags in Sinaia eintreffend, an die ungarische Grenze weiter zu fahren gedachten. Eine Deputation siebenbürger Studenten sollte ihnen unter Führung eines Popen dorthin entgegen kommen. Zugleich verfolgte man den Zweck, vor dem an die selbe Zeit von Sinaia abreisenden König Karl eine antiungarische Demonstration mit entsprechenden Anreden aufzuführen.

Glücklicherweise erfuhr die hiesige Polizei die Sache rechtzeitig. Es ergingen telegraphische Ordens und dem Zuge wurde eine starke Verspätung bereitet. Als er in Sinaia einlief, hatte der Hoftrain den Bahnhof bereits verlassen und dampfte an der nach Predeal ziehenden Deputation vorüber.

Die Vereinigung der Demonstranten fand hierauf programm-mässig in Predeal statt, wo die ungarischen und die rumänischen Grenzbehörden ihnen in höflichster Weise begegneten. Nach zahllosen Ansprachen und vielen gelehrten Flaschen traten die Bukarester Studenten ihrer blauen Fahne den Heimweg an. Der Verlauf der ganzen Sache hatte einen etwas lächerlichen Beigeschmack und wird den Irredentisten eher schaden. Wie naiv die Anschauungen derselben sind geht aus der Aeusserung eines der Betheiligten hervor:

„Gegen Österreich haben wir gar nichts; wenn es uns nur helfen wollte, dann könnten wir vereint die Ungarn aus dem Lande jagen".

von Schlözer

Seiner Excellenz
dem Reichskanzler, General der Infanterie,
Herrn Grafen von Caprivi
Österreich 104

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme R. F. Germania, rola 14, c. 83–85; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104, f. 79–81.

A. 6461 pe 3 august 1893 p.m.
Legaţia Imperială Germană
în România
Nr. 65

Sinaia, 31 iulie 1893[1]
6/8 spre Viena... 5/7
Karlsruhe 441, München
537,
Stuttgart 518, Weimar 371

La Conferinţa română din Sibiu sala de şedinţe a fost împodobită cu un drapel în culorile române. Poliţia l-a îndepărtat. Atunci, în locul lui, comitetul a pus să fie aşezate trei steaguri – unul galben, unul albastru, unul roşu. Când autoritatea care supraveghea a declarat că nici această combinaţie nu poate fi permisă şi că cel puţin unul dintre ele trebuie luat,

adunarea a hotărât să-l îndepărteze pe cel albastru şi să-l dăruiască fraţilor români, studenţilor din Bucureşti[2]. De aceea două sute dintre ei, conduşi de un deputat, s-au urcat ieri dimineaţă într-un tren regulat cu care, ajungând la prânz în Sinaia intenţionau să călătorească mai departe spre graniţa maghiară. O delegaţie de studenţi transilvăneni sub conducerea unui preot trebuia să le vină în întâmpinare. În acelaşi timp se urmărea scopul de a organiza pentru regele Carol, care pleca concomitent din Sinaia, o demonstraţie antimaghiară cu discursuri corespunzătoare.

Din fericire poliţia locală a aflat chestiunea la timp. S-au dat ordine telegrafice şi trenul a avut în consecinţă o mare întârziere. Când a intrat în Sinaia, trenul regal părăsise deja gara şi a trecut pe lângă delegaţia care mergea la Predeal.

Reunirea demonstranţilor a avut loc conform programului la Predeal[3], unde autorităţile grănicereşti maghiare şi române i-au întâmpinat în modul cel mai politicos. După nenumărate discursuri şi multe sticle golite, studenţii bucureşteni au pornit spre casă cu steagul lor albastru. Desfăşurarea întregii chestiuni a avut un gust cam ridicol şi mai degrabă le va dăuna iredentiştilor.

Cât de naive sunt opiniile acestora reiese din declaraţia unuia dintre participanţi:

„Nu avem absolut nimic împotriva Austriei; dacă ar vrea să ne ajute, am putea să-i alungăm împreună pe maghiari din ţară".

von Schlözer

Excelenţei sale Cancelarul Reichului,
general de infanterie,
Domnului Conte de Caprivi
Austria 104

---

1 Textul german a fost publicat şi de T. Pavel, *op. cit.*, p. 273–274.

2 La Conferinţa naţională din 23–24 iulie 1893 de la Sibiu, organizatorii au încercat să decoreze cei patru pereţi din sala adunării „Gesellschaftshaus" cu steagurile roşu, galben, alb şi albastru, confecţionate şi dedicate conferinţei de sibieni, din care să nu lipsească bineînţeles tricolorul românesc. La intervenţia reprezentantului poliţiei locale, autorităţile maghiare n-au îngăduit ca tricolorul românesc să împodobească, chiar şi prin culori separate, conferinţa naţională, scoţând din sală steagul albastru şi arborându-l deasupra uşii la intrare. Acest incident a dat prilej lui Gh. C. Cantacuzino, directorul „Voinţei naţionale", organul de presă al Partidului Naţional-Liberal din România, de a propune şi a insista ca steagul albastru să fie predat tinerimii din România liberă. Propunerea a fost acceptată, dar în discuţiile ce au urmat s-a ajuns la concluzia ca nu numai drapelul albastru să fie oferit studenţimii de peste Carpaţi, ci şi cel roşu – cel galben urmând să rămână transilvănenilor –, reunirea lor, la momentul oportun, într-un singur drapel tricolor, având să simbolizeze însăşi realizarea unităţii naţionale („Tribuna", 1893, nr. 153–154, 156; V. Vesa, *op. cit.*; A. Bunea, *Steagul României – simbol mobilizator în lupta pentru unirea Transilvania cu România,* în: „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Cluj", XIV (1971), p. 306–307).

3. Întrunirea reprezentanţilor tinerimii universitare din România cu fraţii lor din Austro-Ungaria, pentru a face schimbul de drapele hotărât, s-a realizat în inima Carpaţilor, la Predeal, începând cu data de 18/30 iulie 1893, sub auspiciile *Ligii culturale.* Delegaţia transilvănenilor, compusă din studenţii universitari L. Popovici, L. Tilea, E. Tătar, N. Lupan şi Alex. Vaida-Voevod, a predat în 20 iulie st. n. 1893 două din cele trei părţi ale tricolorului, stindardele roşu şi albastru preşedintelui *Ligii culturale,* V. A. Urechia, care le-a înmânat apoi studenţilor ieşeni şi bucureşteni („Tribuna", 1893, nr. 159–160; V. Netea, C. Gh. Marinescu, op. cit., p. 90; V. Branişte, *Amintiri din închisoare (Însemnări contimporane şi autobiografice),* Bucureşti, 1972, p. 193–195).

22

Magyar királyi Pénzügyminister
2155/Pénzügyi Minister
kizárólag saját kezéhez

Nagyméltóságú Minister Úr!

Folyó évi július hó 19 – én 2817/elnőki szám alatt kelt nagybecsű átirata folytán – a csatolmány visszaküldése mellett – van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesiteni, miszerint a magam részéről készségesen kőzben fogok járni az osztrák magyar banknál az iránt, hogy a nevezett bank olyan pénzintézeteket, a melyek a nemzetiségi agitatiók eszközét képezik, hitelnyujtás által ne támogasson.

Olyan intézetekre vonatkózolag azonban, melyekről biztosan még az sem tudható, valjon tényleg meg fognak-e alakulni, ilyetén kivánsággal nem fordulhat az osztrák-magyar bankhoz.

Fölkérem ennélfogva Méltóságodat, hogy az ügyet figyelemmel kisérni, s a mennyiben a szóban levő intézetek, a czimed által jelzett czélzattal, tényleg megalakulnának, – vagy a mennyiben czimed biztos tudomása szerint, a már létező pénzintézetek valamelyike ilyen államellenes czélokat szolgálna, nekem az illető intézet czégének (nevének) és székhelyének pontos megjelölése mellett, akár közvetlenül, akár közvetitésemmel haladéktalanul értesitsem.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.
Budapesten, 1893 évi augusztus hó 1-én.

W⟨ekerle⟩

Nagyméltóságú Hieronymi Károly belügyi magyar királyi minister úrnak
Budapesten

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 85, c. 453–454; Magyar Országos Levéltár, Belügyminiszteriumi levéltár, Elnőki iratok, 1893–2817, f. 8–9.

Ministrul de Finanţe regal maghiar
Nr. 2155/Ministru de Finanţe
Strict personal

Excelenţă, domnule Ministru!

Urmare adresei Dumneavoastră numărul 2817/prezidial din ziua de 19 iulie anul curent[1], vă informez, odată cu restituirea anexei, că am să acţionez cu promptitudine la Banca austro-ungară pentru ca aceasta să nu acorde credit instituţiilor financiare, care constituie instrumentul agitaţiilor naţionale[2].

În ceea ce priveşte instituţiile a căror înfiinţare este incertă, acestea nu se pot adresa Băncii austro-ungare cu o asemenea solicitare.

De aceea, vă rog, Excelenţă, să urmăriţi problema cu atenţie, iar în cazul în care s-ar înfiinţa instituţii cu un asemenea scop sau vreuna din cele existente slujeşte intereselor antistatale, vă rog să mă informaţi, direct sau indirect, asupra denumirii şi locului unde se află.

W⟨ekerle⟩

Excelenţei sale, domnului Hieronymi Károly, ministru de interne regal maghiar
Budapesta

---

[1] Vezi doc. nr. 19.

[2] Dintr-o scrisoare a lui Andrei Cosma către George Pop de Băseşti, datată Şimleu, 20 septembrie 1893, aflăm că în realitate măsura a fost pusă în practică de Banca austro-ungară, filiala Oradea, care a sistat acordarea de fonduri institutelor de credit (vezi Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" Cluj-Napoca, mss. 4055, *Corespondenţă George Pop de Băseşti*, vol. I, f. 97–100).

23

Magyar királyi belügyministeri Elnökség
3394 szám elnöki

1. Hunyad, 2. Kolozs, 3. Nagy-Kkülülő, 4. Krassó-Szörény, 5. Torda-Aranyos, 6. Brassó, 7. Szeben, 8. Alsó-Fehér, 9. Arad, 10. Kis-Küküllő, 11. Szolnok-Doboka, 12. Bihar, 13. Maros-Torda, 14. Szilágy, 15. Fogaras, 16. Besztercze-Naszód vármegyék főispánjainak Bizalmas, saját kezéhez

A folyó hó 21-kén tartott főispáni értekezleten, azon igéretet tettem, hogy az ez évi július hóban Nagy Szebenben tartott román gyülésben részt vett küldöttségi tagok névsorát az illető főispánokkal közölni fogom.

Midőn ezen igéretemhez képest az emlitett gyülésben a kormányzatára bizott vármegyéből résztvett egyének névsorát a alatt

idezárt jegyzékben Cimeddel közlöm, egyben felhivom, sziveskedjék az e részben bizalmasan eszközlendő puhatolások alapján nevezett egyének müködéséről és magatartásáról – főleg pedig arról, hogy kinek megbizásából vettek részt a nagyszebeni gyülésben? magának tudomást szerezni: az eredményről pedig sziveskedjék hozzám mielőbb tüzetes jelentést tenni.

Hieronymi

Budapesten
VIII/27

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 85, c. 460–462; Magyar Országos Levéltár, Belügyministeriumi levéltár, Elnőki iratok, 1893–3394, f. 6–8.

Preşedinţia Ministerului de Interne Regal Maghiar
Nr. 3394/prezidial

Comiţilor supremi ai comitatelor: Hunedoara, Cluj, Târnava-Mare, Caraş-Severin, Turda-Arieş, Braşov, Sibiu, Alba de Jos, Arad, Târnava-Mică, Solnoc-Dăbâca, Bihor, Mureş-Turda, Sălaj, Făgăraş, Bistriţa-Năsăud.

Confidenţial, strict personal

Cu prilejul întrunirii comiţilor supremi din ziua de 21 luna curentă am promis că voi face cunoscut, respectivilor comiţi, numele participanţilor la adunarea românilor, care s-a desfăşurat în luna iulie la Sibiu[1].

Mă ţin de promisiune şi vă fac cunoscută lista participanţilor din comitatul Dumneavoastră, anexată aici, rugându-vă, totodată, să urmăriţi, pe baza unor cercetări confidenţiale, activitatea şi atitudinea lor. Să vă informaţi, în mod special, din a cui împuternicire au participat la adunarea de la Sibiu şi să-mi raportaţi rezultatul obţinut.
Budapesta, 27 VIII

Hieronymi

---

[1] La Conferinţa naţională din 23–24 iulie 1893, pe lângă cei 216 delegaţi au participat cca 6–8 000 de persoane în semn de solidaritate cu acţiunea memorandistă („Tribuna", nr. 154 din 14/26 iulie 1893 şi V. Vesa, *op. cit.*).

24

Vienne, le 16 Septembre 1893

Légation de Belgique

Nr. $\frac{606}{352}$

Question Roumaine

Monsieur le Comte,

Dans sa dernière „Revue Politique", l'„Indépendance Belge" consacre les lignes suivantes aux récents démêlés magyaro-roumaines: „Aujourd'hui la persécution contre les Roumains n'est plus une image, mais une triste réalité. Les incidents du procès de Cluj ont produit une sensation énorme en Roumanie. A l'étranger, dans la presse française, italienne et anglaise, les Transylvains recueillent des encouragements qui ne s'étaient point manifestés jusqu'ici. Par la brutalité de ses procédés, le gouvernement magyare aura provoqué un mouvement très remarquable de sympathie en faveur des opprimés, et l'on peut pressentir le moment où la question roumaine deviendra une question européenne".

Cette conclusion est juste. On la retrouve également dans les articles de la „République Française" du „Jurnal des Débats" et du „Times". A Vienne et à Budapest elle semble à peine frapper les esprits. Et cependant, quiconque suit la marche des évènements doit voir clairement que le principe de l'agitation transylvaine est de l'irredentisme pur que les procédés arbitraires de l'autorité magyare ne font qu'arriver. On ne peut la comparer au mouvement autonomiste qui se manifeste en Bohème et qui reçoit son impulsion dans le pays même où il se produit. En dépit des manifestations de cette semaine et de l'exibition, à Prague, de certains emblêmes moscovites, l'élément tchèque possède un programme de revendications bien définies dont l'accomplissement serait encore plus difficile sous un régime russe que sous le régime de l'Autriche.

Il en est tout autrement en Transylvanie où les aspirations de près de trois millions de Daco-Roumains gravitent visiblement vers Bucarest dans l'espoir de voir se réaliser, un jour, le rêve de la légende „Romania Magna". L'agitation transylvaine est analogue à celle des rusniaques de la Galicie Orientale, dont j'ai eu l'honneur de vous entretenir dans mes lettres des 7, 21 et 26 Juillet et du 2 Août derniers. De même qu'aux confins nord-est de l'Empire les ruthènes sont travaillés par les sous-comités de la Société de Bienfaisance slave de St. Pétersbourg, tels les Daco-Roumains de Bukovine et de Transylvanie obéissent au mot d'ordre de la „Ligue Roumaine" dont le siège est à Bucarest.

On peut dire que de Jaraslav à Orsova, soit sur une étendue de 1300 kilomètres, la population frontière de la Monarchie austro-hongroise,

comprenant cinq millions d'âmes, est formée d'éléments désintegrants dont la désaffection, latente pendant de longues années, s'est affirmée récemment d'une façon assez alarmante pour êmouvoir les cabinets de Vienne et de Budapest.

Le Gouvernement Autrichien paraît redouter les difficultés d'une réaction directe contre cet état de choses et semble voir, dans une entente avec la Russie elle-même, la solution d'une question que des procédés arbitraires ne feraient qu'envenimer. La dissolution du séminaire Catholique grec de Vienne (V. ma lettre du 2 Août), doit être envisagée moins comme une mesure de répression que comme un moyen d'enrager les tendances particularistes du clergé ruthène. Reste à voir si le rapprochement entre les deux Empires et les rapports de courtoisie entre leurs chefs peuvent le moins du monde contribuer à arrêter les progrès du panslavisme militant. En d'autres termes l'autorité personnelle du Tsar est-elle telle qu'Alexandre III puisse, par simple injonction suspendre l'action plus ou moins occulte de la Société de Bienfaisance slave de St. Petersbourg.

En matière de nationalité, la politique hongroise n'admet pas les demi-mesures de la politique autrichienne. Aussi le Gouvernement transleithein croit-il pouvoir réduire l'agitation transylvaine par l'emploi des grands moyens. Deux procès de haute trahison, dont le caractère tendancieux n'a échappé à personne, l'ont déjà débarrassé de principaux „leaders" antimagyars. L'imprimerie du grand organe populaire, la „Tribuna" de Hermanstadt, a été confisquée et la publication de cinq feuilles roumaines a été suspendue jusqu'à nouvel ordre. Enfin de nombreux citoyens ont été soumis à des visites domiciliaires et placés sous une surveillance aussi vexatoires qu'arbitraires. „Nous nous montrons sévères, écrit le „Nemzet" mais la sévérité même de notre répression indique assez qu'il s'agit d'écraser un mouvement dont on a méconnu jusqu'à présent la portée et qui s'attaque à l'integrité, à l'existence même de l'Etat Hongrois". Bref, le pouvoir magyar a pris l'initiative d'une lutte aigue qui mérite d'être observée de l'étranger, car elle pourrait bien créer une situation pleine de dangers non seulement pour la prospérité du Royaume de St. Etienne, mais aussi pour l'équilibre de l'Europe Orientale.

Veuillez agréer, Monsieur le Comte, les assurances de ma plus haute considération.

W. van den Steen

A Monsieur le Comte de Mérode-Westerloo
Ministre des Affaires Etrangères – Bruxelles

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Belgia, rola 39, c. 221–223; Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Politique, Légations, Autriche-Hongrie, Vol. 59.

Legaţia Belgiei Viena, 16 septembrie 1893[1]
Nr. 606/352
Problema românească

Domnule Conte,

În ultima sa „Revistă Politică" ziarul „L'Indépendance Belge"[2] consacră următoarele rânduri recentelor dispute maghiaro-române:

„Astăzi persecuţiile împotriva românilor nu mai sunt o închipuire, ci o tristă realitate. Incidentele de la procesul de la Cluj au produs un puternic ecou în România. În străinătate, transilvănenii sunt încurajaţi cum nu au fost niciodată până acum în presa franceză, italiană şi engleză[3]. Brutalitatea metodelor guvernului maghiar a provocat un remarcabil curent de simpatie în favoarea oprimaţilor şi nu e departe momentul când problema românească va deveni o problemă europeană.

Această concluzie este justă. O putem regăsi în egală măsură în „République Française", în „Journal des Débats" şi în „Times". La Viena şi la Budapesta ea pare însă să nu fi impresionat deloc spiritele. Şi, cu toate acestea, oricine urmăreşte evoluţia evenimentelor trebuie să vadă clar că principiul agitaţiei din Transilvania este iredentism pur, la care s-a ajuns datorită metodelor arbitrare ale autorităţilor maghiare. Mişcarea transilvăneană nu poate fi comparată cu mişcarea pentru autonomie din Boemia, care este impulsionată din chiar interiorul ţării în care se desfăşoară. În ciuda manifestaţiilor din această săptămână şi a expunerii la Praga a numeroase însemne moscovite, elementul ceh are un program de revendicări bine definite, a căror satisfacere ar fi mult mai dificilă sub un regim rusesc decât sub un regim al Austriei.

Cu totul altfel stau lucrurile în Transilvania, unde aspiraţiile a aproape trei milioane de daco-români gravitează în mod vizibil în jurul Bucureştiului în speranţa de a vedea realizându-se, într-o bună zi, visul legendar al „României Mari".

Agitaţia din Transilvania este asemeni celei a rusniecilor din Galiţia Orientală, despre care am avut onoarea să vă relatez în scrisorile mele din 7, 21, 26 iulie şi din 2 august. Aşa cum la graniţele de nord-est ale Imperiului rutenii activează sub îndrumarea subcomitetelor Societăţii de binefacere slavă de la Sankt Petersburg, la fel şi daco-românii din Bucovina şi din Transilvania se supun lozincilor lansate de „Liga Română", al cărei sediu este la Bucureşti.

Putem spune că, de la Jaroslav la Orşova, adică pe o întindere de 1300 km, populaţia de la hotarul Monarhiei austro-ungare, numărând cinci milioane de suflete, este formată din elemente dezintegrante a căror lipsă de loialitate faţă de Monarhie, latentă ani de zile, s-a manifestat recent într-un mod suficient de alarmant pentru a stârni neliniştea cabinetelor de la Viena şi Budapesta.

Guvernul austriac pare că se teme de dificultăţile unei reacţii directe împotriva acestei stări de lucruri şi crede că o înţelegere cu Rusia ar fi

soluția unei probleme pe care măsurile abuzive n-ar face decât s-o agraveze. Desființarea seminarului greco-catolic din Viena (vezi scrisoarea mea din 2 august), trebuie privită mai puțin ca o măsură represivă și mai degrabă ca un mijloc de a frâna tendințele exclusiviste ale clerului rutean. Rămâne de văzut dacă apropierea între cele două Imperii și raporturile de curtoazie dintre conducătorii lor pot într-o cât de mică măsură să oprească extinderea panslavismului militant. Altfel spus, oare autoritatea personală a țarului Alexandru III este suficient de mare pentru ca el să poată, printr-un simplu act administrativ, să pună capăt activității mai mult sau mai puțin oculte a Societății de Binefacere slavă din Sankt Petersburg?

În problema naționalităților, politica ungară nu admite jumătățile de măsură ale politicii austriece. De aceea, guvernul transleitanian crede că poate diminua agitația din Transilvania prin măsuri de forță. Două procese de înaltă trădare, al căror caracter tendențios nu a scăpat nimănui, i-au eliminat deja pe principalii „lideri" antimaghiari[4]. Tipografia ziarului „Tribuna" din Sibiu a fost confiscată, iar publicarea a cinci dintre ziarele românești a fost suspendată până la noi ordine[5]. În sfârșit, multor cetățeni li s-au făcut vizite la domiciliu și au fost puși sub urmărire în mod abuziv și jignitor. „Suntem severi, scrie ziarul „Nemzet", dar însăși severitatea noastră arată că e vorba de a pune capăt unei mișcări a cărei forță a fost subestimată până în prezent, care atentează la integritatea și la existența însăși a statului ungar". Pe scurt, puterea maghiară a trecut la luptă deschisă ce merită a fi urmărită de străinătate, pentru că ea ar putea pune în pericol nu numai prosperitatea Regatului Sfântului Ștefan, ci chiar echilibrul Europei Orientale.

Vă rog să primiți, domnule Conte, asigurările înaltei mele considerații.

W. van den Steen

Domnului Conte de Mérode-Westerloo,
Ministru al Afacerilor Străine,
Bruxelles

---

[1] Documentul a fost publicat în original și în traducere în *1918 la români,* p. 229–232 și în *România. Documente despre români,* ediția a II-a, București, 1992, p. 278–284.

[2] Intervenția presei belgiene are loc mai ales după procesul *Replicii* de la Cluj din 30 august 1893 (L. Maior, *op. cit.*, p. 211–228; Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 105–115; N. Bărbuță, *Le mouvement Memorandiste et L'Opinion Belge,* în: „Transylvanian Review", vol. III, 1994, nr. 4, p. 41–44).

[3] G. Moroianu, *op. cit.*; Idem, *Legăturile noastre cu Anglia,* Cluj, 1923; D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului,* în: „Anuarul Institutului de istorie națională", IX (1943–1944), p. 1–130; Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 78–104, 115–121; E. Armeanca, *op cit.*; Ș. Polverejan, *op. cit.; Corespondența lui George Moroianu (1891–1920),* vol. I, Cluj-Napoca, 1981.

[4] Se referă probabil la condamnările lui Vasile Lucaciu și a lui Aurel C. Popovici (vezi nota 10 de la doc. nr. 14 și L. Maior, *op. cit.*, p. 211–228).

[5] Informația este eronată, în realitate a avut loc al XI-lea proces de presă al ziarului „Tribuna" din Sibiu (vezi *Discursul de apărare rostit de Ioan Russu Șirianul înaintea curții cu jurați din Cluj în ziua de 12 sept. în al XI-lea proces de presă al „Tribunei"*, Sibiu, 1893).

25 5 szám elnöki 1893 A borosjenöi járási főszolgabirótól

Méltóságos Főispán Úr!

Folyó hó 1-én 89/ főispání bizalmas számú rendeletére van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a juliús havában Nagy Szebenben tartott román gyülésen a borosjenöi kerület képviseletében csakis dr. Pop István és Mangra Vazul aradi lakosok vettek részt, ellenben Lázár Cornel almási görög keleti román pap joszáshelyi választó kerület képviseletében jelentek meg, s illetve vettek részt.

Tudomást szereztem ez alkalommal arról, hogy minden görög keleti román esperességí kerületben s igy Borosjenön is, Kornea János görög keleti román esperes elnöklete alatt egy román nemzetiségi párt van szervezve, – mely eddig a nyilvánosság és hatósági bejelentések mellözésével politikai– és főleg a román nemzetiséget érdeklő kérdések tárgyalásával foglalkozott, s e czélból időközönként gyülésezett.

Ezen nemzetiségi párt, a nagyszebeni központi párttal szerves kapcsolat és összekötetésben áll, s onnan nyeri minden utasitásait minden meginditandó mozgalmakra nézve.

A párt alakulásában sem követte az alakulás szokásos és természetes törvényeit, – mert nem a román nemzetiséghez tartozó közönség zömétől kérte, s illetve nyerte megbizatását, a mennyben a nagy közönseg ilynemű megalakulás kérdésére nézve soha összehiva- és megkérdezve nem lett, – hanem az alakulás ugy történt, hogy a nagyszebeni nagy párt utasitásaihoz képest minden esperesi kerületben az esperes elnöklete és vezetése alatt a papok és tanitók és csekély szám bizalmas és személyenként és különlegesen meghivott s illetve bevont világiak a román nemzetiségi érdekek előmozditására mint nemzetiségi párt megalakultak.

A párt 3 évről, 3 évre terjedő megbizatással a nagy Szebeni nagy gyülésre és pedig a borosjenöi párt 2 képviselőt választ.

A legutóbbi választási cyclus alkalmával, vagyis a mult évben a borosjenöi nemzetiségi párt ezen képviselők választását elmulasztotta, s igy Dr. Pop István és Mangra Vazul tulajdonképen a nagy Szebeni nagy gyülésen megfelelő megbizatás nélkül müködtek közre.

Fogadja Méltóságod mély tiszteletem nyilvánitását!
Borosjenőn 1893. évi szeptember hó 30 án.

főszolgabiró

Arh. St. Bucureşti, Colecţia Microfilme Ungaria, rola 85, c. 468–469; Magyar Országos Levéltár, Belügyministeriumi levéltár, Elnöki iratok, 1893–3394, f. 14–15.

Nr. 5/1893/ prezidial
Ineu

Din partea prim-pretorului plășii

Onorate domnule Comite Suprem!

Urmare ordinului confidențial numărul 89/ comite suprem din ziua de 1 luna curentă am onoarea să vă raportez că la adunarea românilor de la Sibiu, desfășurată în luna iulie, au participat dn partea cercului Ineu doar Dr. Pop Ștefan[1] și Vasile Mangra[2] locuitori din Arad, în schimb din partea cercului electoral Iosășel a participat Cornel Lazăr, preot ortodox din Almaș.

Am aflat cu acest prilej că în fiecare protopopiat ortodox este organizat un partid național român, așa și în Ineu aflat sub conducerea protopopului ortodox Cornea Ioan și care până în prezent s-a ocupat, fără aprobare oficială, cu discutarea problemelor politice, în special a celor ce interesau naționalitatea română. În acest scop ei se întruneau periodic.

Acest partid național se află într-o legătură organică cu partidul central de la Sibiu și de acolo este instruit în privința oricărei acțiuni.

Nici în organizarea acestui partid nu s-au respectat legile obișnuite și firești ale organizării căci nu a solicitat și obținut mandat din partea majorității populației românești, întrucât aceasta nu a fost convocată și consultată în acest sens.

Organizarea lui s-a făcut astfel: la indicațiile partidului din Sibiu, s-au constituit partide naționale în fiecare protopopiat sub conducerea protopopului, din care făceau parte preoții, învățătorii și un număr restrâns de oameni de încredere, invitați, în scopul promovării intereselor naționale românești.

Partidul având mandat din trei în trei ani alege reprezentanții la adunarea de la Sibiu, cel din Ineu alegând doi reprezentanți.

Cu prilejul ultimului ciclu de alegeri, respectiv cu prilejul alegerilor de anul trecut partidul național din Ineu a omis alegerea acestor reprezentanți și, astfel, dr. Ștefan Pop și Vasile Mangra au participat la adunarea de la Sibiu fără mandat corespunzător[3].

Primiți, Domnule, expresia deosebitei mele stime!
Ineu, 30 septembrie 1893
Prim pretor

---

1. Dr. Ștefan Cicio-Pop (1865–1934), avocat arădean, viitor membru al Comitetului central al Partidului Național Român și președintele Consiliului Național Român Central din 1918 (E. Lazăr, *Treimea sfântă ardeleană a Marii Uniri,* Dej, 1993, p. 15–26).

2. Vasile Mangra (1852–1918), cleric, profesor și publicist, viitor episcop și mitropolit ortodox al românilor din Transilvania și Ungaria, conducător al Partidului Național Român în timpul întemnițării memorandiștilor și unul din organizatorii *Congresului naționalităților* din 10 august 1895 de la Budapesta.

3. Vezi consemnarea prezenței celor doi fruntași politici arădeni, în procesul verbal al Conferinței Partidului Național Român din 11/23 iulie 1893 de la Sibiu (A. Caciora, N. Roșuț, M. Timbus, *op. cit.).*

Dacoromanische Bewegung in Siebenbürgen

Unter der Überschrift „Der Dakoromanismus und die ungarische Cultur" veröffentlicht Dr. Benedikt Jancsó, ein junger ungarischer Gelehrter im „Egyetértés" eine Studie über die Ursachen des Dakoromanismus in Siebenbürgen und über die Mittel, demselben abzuhelfen. Auch über die Dimensionen und die Art der Verbreitung der dakorumänischen Bewegung spricht sich der Verfasser aus, ohne jedoch diesen Punkten eine besondere Aufmerksamkeit zuzuwenden. Er betont allerdings, dass (Nummer vom 3. November 1893) Umfang und Intensität der dakorumänisch-irredentistischen Bewegung in Siebenbürgen vielfach unterschätzt werden und weist darauf hin, dass der Agitation unter Anderem ein lebendig redigirtes dakorumänisches Volksblatt, ferner zu wohlfeilen Preisen im Volke verbreitete Gesangsbücher dienen, welche das Horalied, den Jankumarsch und dergleichen mehr enthalten.

Den Keimen des Dakoromanismus nachforschend, findet Jancsó eine seiner Grundursachen in dem, unter den siebenbürgischen Rumänen überhandnehmenden geistigen Proletariate und in dessen Zuchtstätten, der siebenbürgischen Mittelschulen.

Er hebt hervor dass deren Besucher magyarischer Nationalität zum Nachtheile der rumänischen Schüler von dem ungarischen Staate bevorzugt werden.

Zahlreich und überwiegend (Nummer vom 28. October 1893) werden diese Schulen von armen, keine staatliche Unterstützung geniessenden rumänischen, dagegen von weniger aber zumeist reichen oder Stipendien geniessenden magyarischen Jünglingen besucht, die überdies auf die rumänischen Schüler herabsehen. Dadurch wird in den rumänischen Jünglingen die Empfindung erweckt, dass Sie von den Magyaren unterdrückt werden und dieses Gefühl wird durch ihre Eltern und Vormünder bestärkt. Auch auf der Universität und bei Bewerbungen um Ämter sieht sich der Rumäne in kränkender Weise dem Magyaren hintangesetzt. Aus diesen Hintangesetzten, die dann nach dem Königreiche Rumänien gehen und dort Anstellungen erhalten, werden die „Märtyrer" welche sich als solche zumeist der Opposition in Rumänien anschliessen und dadurch der dortigen Regierung mannigfache Unannehmlichkeiten bereiten. Nicht weniger als 40% jener ungarländischen Rumänen, die seit den letzten 25 Jahren am Kronstädter siebenbürgischen orthodoxen Gymnasium die Studien absolvirten, bekleiden in Rumänien Stellungen. (Nummer vom 26. Oktober). Von diesen sogenannten Emigranten sagt der gegenwärtige rumänische Unterrichtsminister Ionescu Take in einer Broschüre über die auswärtige Politik Rumäniens, es könne nicht Wunder nehmen, wenn ein Feldzug gegen die Russophilen und ihre Politik in

Rumänien unpopulär ist, da die meisten Rumänen von Siebenbürgen unterrichtet wurden und werden, welche die Sanirung der ihnen angeblich von den Magyaren verursachten Leiden, in letzter Instanz durch die Russen erhoffen.

Ein Grund der Verbreitung dakorumänischer Gesinnung liegt auch darin, dass, einige staatliche Mittelschulen ausgenommen, der Unterricht in der rumänischen Sprache und Literatur dem als Religionslehrer fungirenden Popen anvertraut ist, der sich für einen Apostel der dakorumänischen Gesinnung hält.

Die ungarische Unterrichtsverwaltung hat sich im Punkte dieses wichtigen Gegenstandes einer Reihe höchst bedauerlicher Unterlassungen schuldig gemacht. Sie hat es versäumt für diesen Unterricht Lehrer magyarischer Abstammung anzustellen, die Verständnis der rumänischen Sprache und Literatur, Verständnis des nationalen rumänischen Geistes besitzen müssten. Ausserdem wird der Unterricht in rumänischer Lieratur zu Gunsten des ungarischen Literaturunterrichtes in einer Weise vernachlässigt, der den rumänischen Schüler unwillkürlich zu vergleichen anregt, welche ihm die Unterdrückung seines Stammes zum Bewustsein bringen.

Für den Unterricht in der rumänischen Literatur hat die ungarische Unterrichtsverwaltung eigentlich nichts weiter gethan, als dass sie, allerdings mit Recht, einzelne Lehrbücher verbot. Sie hat es nachlässiger- und unklugerweise unterlassen, den Rumänen durch Beschaffung besserer Lehrbücher einen Beweis des Interesses an ihrer Cultur zu geben und die rumänischen Schulmänner zu gewinnen. Beides hätte sie sehr wirksam erreichen können, wenn sie die letzteren zur Zusammenstellung neuer Lehrbücher aufgefordert und ihnen hiefür eine staatliche Subwention angewiesen hätte. Es fällt der ungarischen Unterrichtsverwaltung des Weiteren zur Last, dass selbst der Unterricht in der rumänischen Geschichte nicht auf wissenschaftliche Grundlage erfolgt, sondern die Irrlehre propagirt, dass die nationalen Forderungen der Ultrarumänen in historischem Rechte begründet sind, denn die Unterrichtsverwaltung hat auch keinerlei Sorge getragen für die Regelung dieses wichtigen Unterrichtszweiges. Ihre Organe besitzen keine Kenntnis des rumänischen Volkscharakters und des rumänischen Geisteslebens.

Die Mittel und Wege zur Bekämpfung des Dacoromanismus sucht der Verfasser nach dem alten in einem wohlwollenden Interesse für die Angehörigen rumänischer Nationalität beweisenden staatlichen Fürsorge für die Mittelschulen und in einer entsprechenden Beaufsichtigung derselben durch staatliche Organe, die ebenso, wie das hiezu berufene leitende Organ der Unterrichtsverwaltung mit dem ganzen Entwicklungsgang der siebenbürgischen Rumänen wohlvertraut sein müssten.

Um das geistige Proletariat zu vermindern, welches den Dakoromanismus am meisten fördert, sollte die Unterrichtsverwaltung Bedacht darauf nehmen, dass sich die armen rumänischen Jünglinge weniger den sogenannten diplomirten Fächern widmen, sondern Ackerbauschulen, Handels- und Gewerbeschulen besuchen, die freilich in den von Rumänen bewohnten Gegenden erst errichtet werden müssten.

Eine wesentliche Stütze des Dakoromanismus liegt in dem nationalen Charakter der rumänischen Kirche. Im Wege staatlicher Aufsicht über die Heranbildung der Lehrer und Priester, und was der Verfasser besonders betont einer besseren materiellen Versorgung der letzteren könnte viel gethan werden.

.Aus der vergeblichen Mühe welche seinerzeit die österreichisch-absolutistische Regierung anwendete, um in Ungarn zu germanisieren, sollte die staatliche Administration die Lehre ziehen, dass sie, um die Rumänen dem Staatsgedanken zu gewinnen, Interesse kundgeben müsse, für die Pflege der rumänischen Sprache und Cultur in den Schulen. Es müsste den Rumänen zum Bewustsein gebracht werden, dass die ungarische Cultur kein Feind der rumänischen ist, sondern der Entwicklung der letzteren stets nur förderlich war. Um das zu erhärten, macht der Verfasser rumänische Gelehrte namhaft, die nicht nur dies im Allgemeinen sondern auch speziell bezeugen, dass ihre Studien zum Zwecke der Förderung der nationalen Cultur der ungarländischen Rumänen durch ungarische Magnaten unterstützt wurden.

Von ungarischer Seite wird so gerne die Mission betont, dem Osten westliche Cultur zu vermitteln; die ungarische Unterrichtsverwaltung verdienen den Vorwurf, diese Mission hinsichtlich der Rumänen Siebenbürgens gar nicht bethätigt zu haben.

Am Schlusse seiner Studie zitirt Jancsó die folgenden Worte des rumänischen Agitators Slavici: „Die Magyaren, ein politisch hervorragendes Volk waren Jahrhunderte lang das herrschende Element der unteren Donau, aber sie waren kein Culturelement. Die unter ihrer Herrschaft stehenden Völker wurden nicht durch geistiges Übergewicht von ihnen zusammengehalten, sondern durch ihre überwiegende physische Kraft. Darum wuchsen ihnen die sie umgebenden vernachlässigten Elemente nach und nach immer mehr an den Hals und immer fühlbarer wurde die Sehnsucht nach einem Elemente, das nicht nur herrscht, sondern die verschiedenartig entwickelten Volksstäme auch durch Kultur auf einen gemeinsamen Weg lenkt. Und als schliesslich die Habsburger erschienen, dieser im Osten Cultur verbreitende Factor, da nahm auch der planmässige Culturkampf eine bestimmte Richtung. Das ist der Kultur historischer Hintergrund des politischer Kampfes, den die Rumänen seit fast zwei Jahrhunderten gegen die Magyaren führen“.

In diesen Worten, bemerkt Jancsó, liegt sehr viel traurige und beherzigenswerte Wahrheit. Die Waffe der ungarischen Politik gegenüber dem Dakoromanismus hätte darin zu bestehen, den Magyaren, besonders

dort, wo sie gemischt mit den Rumänen wohnen, culturelles Übergewicht und Übergewicht an Wohlhabenheit zu verschaffen.

Dazu aber bedürfte es eines wohl organisierten Volksunterrichtes, einer ausgezeichneten Verwaltung, einer klugen wirtschaftlichen Politik. Nicht in unserem numerisch geringen Gewichte als Magyaren liegt das Übel, sondern darin, dass wir in Bezug auf Intelligenz und Besitz relativ wenig wägen.

Ausser diesen, das hauptsächliche Thema der Studie betreffenden Ausführungen, enthält dieselbe auch noch einzelne verzeichnenswerte Angaben und Bemerkungen, welche die Beziehungen der siebenbürgischen Emigranten im und zum Königreiche Rumänien und teilweise auch deren Einfluss auf die Haltung der rumänischen Regierung gegenüber unserer Monarchie betreffen.

Ihre Anstellung in Rumänien, heisst es in einem Abschnitte des Essais, verdanken die meisten ungarländischen Rumänen dem aus Siebenbürgen stammenden Junimisten Titus Majorescu. Er hat ihnen dieselben in der Absicht verschafft, sie im Dienste der deutschen Cultur zu verwenden, unter deren Einfluss sie in Ungarn in höheren Grade standen, als die eingeborenen Rumänen des Königreiches Rumänien.

Nächst Majorescu her auch Michael Cogolniceanu, ein hevorragender Förderer der deutschen Kultur in Rumänien, welche die französische allmählich zu verdrängen beginne.

In einem weiteren Kapitel macht Jancsó ironische Glossen darüber, dass die siebenbürgische Frage gerade dem heutigen rumänischen Ministerpräsidenten Catargiu der dieselbe als Oppositionsmann zum systematischen Werkzeuge der Agitation gemacht hat, die meisten Verlegenheiten bereitet. Um sich gegenüber den oppositionellen Manöwern am Ruder zu erhalten, ist er gezwungen, im Widerspruche mit seiner Pflicht, den Dakorumänen Concessionen zu machen und daher die „zweideutige und laue Haltung der gegenwärtigen rumänischen Regierung gegenüber den auf der Tagesordnung befindlichen Demonstrationen". Andererseits ist derselbe Sturdza, der den Irredentisten im Jahre 1886 im Parlamente ins Gesicht sagte, dass sie ein lügenhaftes und verleumderisches Gewerbe aus dem Dakoromanismus machen, heute die grösste moralische Stütze der irredentistischen Bewegung.

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 315, c. 413—421; Haus Hof- und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, f. 1–10.

Mişcarea daco-română din Transilvania[1]

Dr. Jancsó Benedel, un tânăr învăţat ungur, a publicat în „Egyetértés" sub titlul „Daco-românismul şi cultura maghiară" un studiu despre cauzele daco-românismului din Transilvania şi despre mijloacele de remediere ale acestuia[2]. Autorul s-a pronunţat şi despre dimensiunile şi modul de extindere a mişcării daco-române, fără să acorde acestor puncte o atenţie deosebită[3]. El subliniază, ce-i drept, faptul că proporţia şi intensitatea mişcării iredentiste daco-române în Transilvania adesea sunt subestimate, arătând apoi că agitaţiei, printre altele, îi slujeşte o foaie populară daco-română, viu redactată, apoi o carte de cântece răspândită în popor la preţuri foarte ieftine, care conţine cântecul lui Horea, Marşul lui Iancu şi aşa mai departe.

Cercetând germenii daco-românismului, Jancsó găseşte că una din cauzele fundamentale rezidă în creşterea excesivă a proletariatului intelectual printre românii transilvăneni şi în pepinierele de educaţie, şcolile medii din Transilvania.

El scoate în evidenţă faptul că numărul celor de naţionalitate maghiară ce frecventează şcoala, în dezavantajul elevilor români, este favorizat de statul maghiar.

Aceste şcoli sunt urmate în chip numeros şi predominant de tinerii români care nu primesc nici un sprijin din partea statului, în contrast cu tinerii maghiari, mai puţini, dar de cele mai multe ori înstăriţi sau care primesc burse şi care pe deasupra îi privesc de sus pe elevii români. Prin aceasta este trezit între tinerii români sentimentul că ei sunt asupriţi de maghiari şi acest sentiment este întărit de părinţii şi tutorii lor. Şi la universitate şi la solicitarea de slujbe românul se vede, în mod jignitor, dat deoparte de maghiari. Din aceşti înlăturaţi, care merg apoi în Regatul României, unde primesc slujbe, provin martirii, care, în acest chip, de cele mai multe ori, se alătură opoziţiei din România creând guvernului de acolo felurite necazuri. Nu mai puţin de 40% dintre românii din Ungaria care au absolvit studiile în ultimii 25 de ani la Gimnaziul ortodox transilvănean din Braşov ocupă posturi în România[4]. Printre aşa numiţii emigranţi, spune actualul ministru român al învăţământului Take Ionescu[5] într-o broşură despre politica externă a României, nu ar fi de mirare dacă o campanie împotriva rusofililor şi politica acestora în România, ar fi lipsită de popularitate, deoarece, cei mai mulţi dintre românii din Transivania au fost şi vor fi instruiţi să spere că vindecarea de suferinţele, după cum se spune provocate de maghiari este posibilă, în ultimă instanţă cu ajutorul ruşilor.

O cauză a răspândirii convingerilor daco-române constă şi în aceea că, exceptând unele şcoli medii de stat, instruirea în limba şi literatura română este încredinţată preoţilor care funcţionează ca învăţători de religie şi care se consideră apostoli ai convingerilor daco-române.

Administrația învățământului unguresc se face vinovată, din punctul de vedere al acestui subiect, de un șir regretabil de neglijențe. Ea a omis ca pentru acest învățământ să folosească învățători de origine maghiară care trebuiau să posede cunoașterea limbii și literaturii române, înțelegerea sentimentului național românesc. În afară de aceasta, studiul literaturii române a fost într-atât de neglijat în favoarea studiului literaturii maghiare, încât elevii români, involuntar, sunt îndemnați a face comparații, ceea ce îi face conștienți de asuprirea neamului lor.

Pentru studierea literaturii române Administrația învățământului unguresc n-a făcut, propriu-zis, nimic mai mult, decât, să interzică pe bună dreptate unele manuale. Ea a trecut cu vederea, în chip nepăsător și nechibzuit, să dea românilor, prin procurarea de manuale mai bune, o dovadă a interesului față de cultura lor și astfel să-i câștige pe dascălii români. Ambele le-ar fi putut obține foarte eficient, dacă pe cei din urmă i-ar fi solicitat pentru alcătuirea noilor manuale și dacă pentru aceasta le-ar fi acordat o subvenție de stat. Administrația învățământului maghiar se face vinovată de faptul că însuși studiul istoriei românești nu este făcut pe principii științifice, ci se propagă doctrina falsă că revendicările naționale ale ultraromânilor în ceea ce privește dreptul istoric sunt întemeiate, și asta pentru că Administrația învățământului maghiar nu a avut nici un fel de grijă pentru reglementarea acestei importante ramuri a învățământului. Organele sale nu au nici un fel de cunoștințe despre caracterul poporului român și despre viața spirituală românească.

După toate acestea, autorul caută mijloacele și căile pentru combaterea daco-românismului în preocuparea statului pentru școlile medii dovedind interesul binevoitor față de supușii aparținând naționalității române și într-o supraveghere corespunzătoare a acestora prin intermediul organelor de stat care, asemenea organului conducător al administrației școlare de resort, ar trebui să fie bune cunoscătoare ale întregului proces al dezvoltării românilor transilvăneni.

Pentru a micșora numărul proletariatului intelectual care promovează cel mai activ daco-românismul, Administrația învățământului trebuie să aibă în vedere ca tinerii români nevoiași să se dedice mai puțin așa numitelor specializări cu diplomă, ci să urmeze școli de agricultură, școli de comerț și meserii care, firește, ar trebui să fie mai întâi înființate în ținuturile locuite de români.

Un suport esențial al daco-românismului îl constituie caracterul național al bisericii românești. Autorul accentuează faptul că prin veghea statului asupra formării învățătorului și a preoților și prin asigurarea unei situații materiale mai sigure pentru ultima categorie, s-ar putea obține rezultate notabile.

Din eforturile zadarnice pe care le-a depus guvernul austriac absolutist la vremea sa pentru a germaniza populația din Ungaria, Administrația de stat trebuie să tragă învățămintele necesare, căci pentru a-i câștiga pe români pentru ideea de stat ar trebui să manifeste interes

pentru cultivarea limbii şi culturii române în şcoli. Românii trebuie conştientizaţi de faptul că cultura maghiară nu este un duşman al culturii româneşti, ci din totdeauna a fost numai folositoare dezvoltării celei din urmă . Pentru a întări această idee, autorul îi numeşte pe învăţaţii români, care dovedesc, nu numai în general ci şi în special, că studiile lor în scopul promovării culturii naţionale a românilor din Ungaria au fost sprijinite, de magnaţi maghiari.

Dinspre partea maghiară se subliniază cu mare satisfacţie misiunea de a mijloci pătrunderea culturii apusene în Răsărit; administraţia şcolară maghiară merită reproşul de a nu-şi fi îndeplinit deloc această misiune privitor la românii din Transilvania.

În încheierea studiului său Jancsó citează următoarele cuvinte ale agitatorului român Slavici[6] „Maghiarii, popor deosebit din punct de vedere politic, au fost timp de secole elementul dominant la Dunărea de Jos dar nu au fost un element cultural. Popoarele de sub dominaţia lor n-au fost ţinute laolaltă prin supremaţie spirituală ci prin superioritatea puterii fizice. De aceea elementele neglijate din jurul lor le-au luat-o înainte, şi s-a simţit tot mai mult nevoia unui element care să nu le caracterizeze doar prin actul de stăpânire ci să conducă şi prin cultură neamurile diferit dezvoltate pe un drum comun. Iar, în sfârşit, au apărut Habsburgii, acest factor de răspândire a culturii în est, şi lupta culturală sistematică a primit o anumită direcţie. Acesta este fundalul istoric cultural al luptei politice duse de români de aproape două secole împotriva maghiarilor."

În aceste cuvinte, remarcă Jancsó, este multă tristeţe şi adevăr de luat în considerare. Armele politicii ungureşti împotriva daco-românismului ar consta în asigurarea supremaţiei culturale şi materiale a maghiarilor, mai cu seamă în zonele unde aceştia trăiesc alături de români.

Pentru aceasta însă e nevoie de un învăţământ public bine organizat, de o administraţie corectă, de o politică economică inteligentă. Nu în ponderea noastră numerică mică, ca maghiari, stă răul, ci în faptul că sub raport intelectual şi al proprietăţii importanţa noastră este relativ redusă.

În afară de acestea, tema principală a studiului menţionat cuprinde şi unele afirmaţii şi observaţii demne de luat în seamă care se referă la relaţiile emigranţilor transilvăneni în şi cu Regatul României şi, în parte, influenţa acestora asupra atitudinii guvernului României faţă de monarhia noastră.

Angajarea lor în România, se spune într-un capitol al eseului, o datorează majoritatea românilor din Ungaria junimistului originar din Transilvania, Titu Maiorescu[7]. El le-a procurat posturile cu intenţia de a-i folosi în slujba culturii germane, sub a cărei influenţă românii din Ungaria se află într-un grad mult mai pronunţat decât românii băştinaşi din Regatul României.

Alături de Maiorescu este aici şi Mihail Kogălniceanu[8], un strălucit promotor al culturii germane în România, care a început treptat să o înlocuiască pe cea franceză.

Într-un alt capitol Jancsó face glose ironice despre faptul că problema transilvană îi pricinuieşte cele mai mari încurcături tocmai actualului prim-

ministru român Catargiu care, ca membru al opoziţiei, a transformat-o sistematic într-o unealtă a agitaţiei. Pentru a se menţine la conducere, împotriva manevrelor opoziţiei, este silit, în contradicţie cu obligaţiile sale facă să facă daco-românilor concesii, şi de aici derivă atitudinea echivocă şi indiferentă a actualului guvern român faţă de demonstraţiile aflate la ordinea zilei. Pe de altă parte, acelaşi Sturdza[9], care le-a spus în faţă iredentiştilor în anul 1886 în Parlament că vor să facă din daco-românism o profesiune mincinoasă şi defăimătoare, este astăzi cel mai mare sprijin moral al mişcării iredentiste.

---

1. Documentul este punctul de vedere al diplomaţiei vieneze asupra relaţiilor ungaro-române pe marginea studiului dr. Jancsó Benedek, *A dako-romanizmus és a magyar kulturpolitika*, publicat în 11 capitole în cotidianul budapestan „Egyetértés", nr. 294, 296–298, 302, 304, 311, 322 şi 324 pe perioada 24 octombrie – 23 noiembrie 1893.

2. „Tribuna" din Sibiu publică în traducere acest studiu al istoricului, profesorului şi publicistului maghiar Jancsó Benedek (1859–1930), în nr. 230–233, 236–239, 242, 253–255 din noiembrie 1893, sub titlul: *Daco-românismul şi politica culturală maghiară*..

3. O analiză a celor 11 capitole o face şi gruparea „tribunistă" în nr. 258–260 şi 262 din 1893 ale „Tribunei", constatând că de fapt dr. Jancsó Benedek privea daco-românismul ca o mişcare culturală izvorâtă din cultura maghiară. Iar pentru înlăturarea conflictelor naţionale, autorul propune remedii îndreptate împotriva individualităţii naţionale române, care să ducă încetul cu încetul la maghiarizarea totală a românilor transilvăneni şi la realizarea „ideii de stat naţional maghiar".

4. A se vedea: V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, Bucureşti, 1979, p. 283–308; A. Bârseanu, *Istoria şcoalelor centrale române greco-ortodoxe din Braşov*, Braşov, 1902.

5. R. Seişanu, *Take Ionescu*, Bucureşti, 1930; C. Xeni, *Take Ionescu, 1858–1922*, ed. a III-a, Bucureşti, 1933.

6. D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, Bucureşti, 1968.

7. Titu Maiorescu (1840–1917), critic, estetician, membru al Academiei Române, ministru şi prim-ministru al României. Pentru biografia şi activitatea sa vezi: S. Ghiţă, *Titu Maiorescu. Filosof şi teoretician al culturii*, Bucureşti,1974; E. Todoran, *Titu Maiorescu*, Bucureşti, 1977.

8. Mihail Kogălniceanu (1817–1891), om politic, istoric, scriitor şi ziarist (Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Iaşi, 1974).

9. Dimitrie A. Sturdza (1833–1914), om politic liberal, din 1892 şeful Partidului Naţional-Liberal, fost ministru şi viitor prim-ministru al României, secretar al Academiei Române.

27

Nr. 169 Bucarest, 12 décembre 1893

Monsieur le Comte,

La discussion de l'adresse s'est ouverte au Sénat roumain par un grand discours du chef de l'opposition, Mr. Démètre Stourdza. L'ancien lieutenant de Bratiano ne s'est pas contenté de critiquer assez injustement la situation financière et économique dont le Gouvernement actuel se fait honneur aux yeux du pays; il a porté ses attaques sur un terrain plus brûlant

et plus délicat, celui de la question transylvaine récemment agitée si malencontreusement par suite des abus de l'hégémonie magyare d'une part et par les exagérations du patriotisme irredentiste de l'autre.

C'est au moment où des dispositions plus conciliantes semblent se faire jour à Budapest dans les régions officielles, que M. Stourdza espérant embarrasser le Cabinet et le discrediter aux yeux des patriotes exaltés est venu blâmer M. Lahovary et ses collègues, de n'être pas intervenu auprès du Gouvernement Impérial et Royal en faveur des frères d'outre-monts. Cette intervention aurait du avoir pour but précis d'imposer à la Hongrie le programme suivant:

1. Application sincère de la loi des Nationalités;
2. Suppression des lois d'exception dirigées contre les Roumains;
3. Cessation des persécutions; 4. Respect de l'autonomie scolaire et religieuse des Roumains.

Selon M. Stourdza une réconciliation durable peut s'opérer à ces conditions; mais il faut que les hommes politiques de Budapest sachent que jamais les Roumains ne se rangeront du côté de la Hongrie si leurs frères continuent à y être opprimés. D'après le chef des libéraux la Roumanie indépendante sera menacée dans son existence le jour où les Roumains qui lui forment une sphère ambiante d'influence au delà des frontières, en Transylvanie, en Bessarabie, en Macédoine, viendraient à être écrasés et subjugués.

Le Ministre des Affaires Etrangères s'est chargé du soin de répondre au leader de l'opposition; il a tenu le langage d'un homme d'Etat responsable et a réfuté M. Stourdza avec une vigueur incisive et éloquente. Après lui avoir reproché d'avoir introduit dans la polémique des partis une question internationale aussi délicate, il l'a convaincu de contradiction avec son passé et avec ses tendances. Etant au pouvoir, M. Stourdza n'a-t-il pas réprimé les manifestations transylvaines et comment concilier la politique qu'il préconise avec ses sympathies pour la Triple Alliance?

Le Ministre a nettement déclaré que malgré ses sympathies pour la cause des Roumains transylvains, il ne se laisserait entraîner à aucune intervention dans les affaires extérieures d'un pays voisin. Pour entrer dans une voie semblable, il faudrait être prêt à déclarer la guerre – ou à faire des excuses. La première eventualité est absurde, la seconde est humiliante; si M. Stourdza, voyant ses voeux se réaliser arrivait au pouvoir et s'avisait de suivre la politique qu'il accuse le Cabinet de ne pas avoir adoptée, il en viendrait certes aux excuses.

M. Lahovary a foi dans la vitalité de la race roumaine qui a passé par d'autres épreuves sans être anéantie; il a terminé son discours, en manifestant la conviction que les Hongrois adouciraient le régime imposé aux Roumains et que ceux-ci de leur côté feraient preuve de plus de condescendance.

Personnellement, M. Stourdza, ne paraît pas comme tout avoir été bien inspiré dans le choix de son terrain d'attaque; il s'est crée une position

difficile pour le jour où les circonstances le rameneraient au pouvoir; il s'empresserait sans doute alors de faire son *mea culpa* et de revenir à ses préférences pour la Triple Alliance.

M. Stourdza a du reste approuvé sans réserve la convention commerciale conclue avec l'Allemagne et en lui répondant à ce sujet, le Ministre des Affaires Etrangères s'est hautement félicité des dispositions favorables et amicales du cabinet de Berlin vis à vis de la Roumanie.

La discussion de l'adresse continue aujourd'hui au Sénat; la question transylvaine sera aussi abordée à la Chambre des Députés où l'opposition voudra exploiter le thème choisi par elle pour atteindre le Cabinet dans sa popularité.

L'Election des Vice-présidents de la Chambre n'a pas donnée une forte majorité aux candidats du ministère qui ont réuni de 80 à 85 voix tandis que M. Paucesco, conservateur dissident, appuyé par les liberaux, a obtenu 62 suffrages. On constate aussi l'augmentation du nombre des „frondeurs„ dans un parlement où les appetits et les ambitions personnels jouent un rôle trop considérable pour ne pas affaiblir à la longue le Gouvernement.

Veuillez agréer, monsieur le Comte, les assurances de ma plus haute considération.

G. L. Forgeur

Monsieur le Comte de Mérode – Westerloo

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Belgia, rola 6, c. 629–631; Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Politique, Légations, Roumanie, vol. 9.

Bucureşti, 12 decembrie 1893

Nr. 169

Domnule Conte,

Discuţiile din Senatul României destinate dezbaterii raportului Guvernului au fost deschise printr-un discurs fulminant al şefului opoziţiei, dl Dimitrie Sturdza[1]. Fostul adjunct al lui Brătianu nu s-a mulţumit să critice destul de inechitabil situaţia financiară şi economică pentru care guvernul se bucură de simpatia populaţiei ţării; el şi-a îndreptat atacul spre o problemă mai arzătoare şi mai delicată, aceea a Transilvaniei, problema recent agitată din nefericire, ca urmare a abuzurilor autorităţilor maghiare pe de o parte şi a exagerărilor patriotismului iredentist, pe de altă parte.

Tocmai acum când la Budapesta se pare că autorităţile s-au decis să ia măsuri mai împăciuitoare, dl Sturdza, sperând că va pune în încurcătură

Cabinetul şi-l va discredita în ochii patrioţilor exaltaţi, s-a găsit să-l acuze pe dl Lahovary şi pe colegii săi de a nu fi intervenit pe lângă guvernul imperial şi regal în favoarea fraţilor de dincolo de munţi. Această intervenţie ar fi trebuit să aibă ca scop precis să impună Ungariei următorul program:

1. Aplicarea corectă a legii naţionalităţilor;
2. Anularea legilor restrictive care îi vizează pe români;
3. Încetarea persecuţiilor;
4. Respectarea autonomiei şcolare şi religioase a românilor.

După părerea dlui Sturdza s-ar putea ajunge la o împăcare durabilă cu respectarea acestor condiţii; trebuie însă ca oamenii politici de la Budapesta să ştie că românii nu vor fi niciodată alături de Ungaria dacă fraţii lor vor fi în continuare oprimaţi. Potrivit opiniei şefului liberalilor, România independentă va fi ameninţată în însăşi existenţa ei în ziua în care românii care reprezintă o sferă de influenţă dincolo de frontiere, în Transilvania, în Basarabia, în Macedonia, vor fi striviţi şi subjugaţi.

Ministrul afacerilor străine şi-a luat sarcina de a răspunde liderului opoziţiei[2]; el a vorbit în termenii unui om de stat responsabil şi l-a combătut pe domnul Sturdza cu o vigoare incisivă şi convingătoare. După ce i-a reproşat că a introdus în polemica dintre partide o problemă internaţională atât de delicată, l-a convins de contradicţia dintre atitudinea sa de acum şi cea din trecut. Oare domnul Sturdza, fiind la putere, nu a ordonat reprimarea manifestaţiilor pro-transilvănene? şi cum se împacă oare politica pe care o preconizează cu simpatia sa pentru Tripla Alianţă?

Ministrul a declarat cu fermitate că, în ciuda simpatiei sale pentru cauza românilor din Transilvania, el nu se va lăsa antrenat în nici o intervenţie în afacerile externe ale unei ţări vecine; pentru a o apuca pe o astfel de cale, ar trebui să fii gata să declari război sau să-ţi ceri scuze. Prima posibilitate e absurdă, a doua este umilitoare; dacă dl Sturdza, văzându-şi dorinţele împlinite, ar ajunge la putere şi ar urma politica pe care acuză Cabinetul de a nu o fi adoptat, ar ajunge cu siguranţă la scuze.

Dl Lahovary are încredere în vitalitatea românilor care au avut de trecut încercări mult mai grele fără să fie nimiciţi; el şi-a încheiat discursul, manifestându-şi convingerea că ungurii vor îmblânzi regimul impus românilor şi că aceştia, la rândul lor, vor da dovadă de mai multă condescendenţă.

Dl Sturdza nu a fost însă prea bine inspirat în alegerea terenului său de atac; el s-a pus astfel într-o situaţie deloc favorabilă pentru ziua în care împrejurările îl vor aduce din nou la putere; atunci se va grăbi, desigur, să-şi facă *mea culpa* şi să revină la simpatia sa pentru Tripla Alianţă[3].

Dl Sturdza a aprobat, de altfel, fără rezerve convenţia comercială încheiată cu Germania şi, răspunzându-i în acest sens, ministrul afacerilor străine s-a felicitat pe faţă pentru dispoziţiile favorabile şi amicale ale Cabinetului de la Berlin în privinţa României.

Discutarea raportului guvernului continuă astăzi în Senat; problema Transilvaniei va fi abordată şi în Camera Deputaţilor; cu acestă ocazie

opoziţia va încerca să abordeze din nou tema aleasă pentru a critica activitatea Cabinetului.

Alegerea vice-preşedinţilor Camerei nu s-a soldat cu majoritate absolută de voturi în favoarea candidaţilor propuşi de putere, care au întrunit între 80 şi 85 voturi, în timp ce dl Păucescu[4], conservator disident, susţinut de liberali, a obţinut 62 voturi.

Se constată de asemenea creşterea numărului de „rebeli" într-un parlament în care dorinţele şi ambiţiile personale joacă un rol mult prea mare pentru a nu slăbi pe termen lung guvernul.

Vă rog să primiţi, domnule Conte, asigurările celei mai înalte consideraţii.

G.L. Forgeur

Domnului Conte de Mérode-Westerloo

---

1. Sub înrâurirea mişcării memorandiste, D. A. Sturdza a antrenat Partidul Naţional-Liberal într-o amplă campanie de susţinere a românilor transilvăneni. Discursul din Senatul României de la 27 noiembrie/9 decembrie 1893, este de altfel, un rechizitoriu aspru la adresa politicii ungare faţă de naţionalităţi şi în special faţă de români („Tribuna", 1893, nr. 266–271, *La Question nationale. Discours de Mr. Démétre A. Stourdza prononcé au Sénat le 27 Novembre/9 Décembre 1893,* Bucarest, 1894).

2. Alexandru Lahovary („Tribuna", 1893, nr. 266–271 şi A. Bunea, *Problema Transilvaniei în dezbaterile parlamentului României în timpul mişcării memorandiste (1892–1895),* în: „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", series historia, 1969, fasc. 1–2, p. 77–94 şi 93–105).

3. Ceea ce s-a întâmplat la 13/25 octombrie 1895 la Iaşi, când la câteva zile după venirea sa la conducerea României ca prim-ministru va declara public că retractează cele spuse în perioada opoziţiei şi că problema românilor din Transilvania este de resortul politicii interne austro-ungare (vezi T. P. Lungu, *Viaţa politică în România la sfârşitul secolului al XIX-lea, (1888–1899),* Bucureşti, 1967, p. 200–218 şi A. Bunea, *Parlamentul României pentru o politică externă favorabilă unirii Transilvaniei cu România (1892–1899),* în „Acta Musei Napocensis", VII (1970), p. 329–353).

4. Grigore Păucescu (1842–1897), conservator disident *(Dr. Ioan Raţiu şi Emilia Raţiu. Corespondenţă I (Scrisori primite, 1866–1895),* Bucureşti 1994, p. 146–147).

28

Bucarest, le 24 décembre 1893

Nr. 178

Monsieur le Comte,

Après s'être prolongée pendant plusieurs séances la discussion de l'adresse s'est terminée hier à la Chambre des députés par l'adoption à une majorité de 73 voix contre 31 du projet approuvant la politique ministérielle; la question transylvaine a encore fait principalement l'objet de ces longs débats. Pour ne pas m'exposer à trop de redites, je crois

pouvoir me borner à vous signaler les discours de trois orateurs appartenant à des groupes différents de l'assemblée.

Mr. Paucesco a cherché à justifier les motifs de la dissidence d'une petite fraction du parti conservateur; il n'y a guère réussi et malgré son affirmation que l'Union des Junimistes et des conservateurs est une cause de faiblesse pour ces derniers, et n'a en réalité fait ressortir que son antagonisme vis à vis de quelques personnalités gouvernementales: Ses paroles ont provoqué une replique de Mr. Catargi proclamant la solidarité du Cabinet, attestée par son activité législative.

Un membre influent de la majorité, Mr. Arion s'est occupé de la question transylvaine et a fait entendre un langage analogue à celui que Mr. Carp avait tenu au Senat; il éprouve sans doute une vive sympathie pour la cause des Roumains de Transylvanie, mais il ne veut pas que ces sentiments nuisent à *l'Etat roumain* et l'obligent à changer l'orientation de sa politique extérieure. Dire que l'on ne veut pas combattre aux côtés des Honveds, si l'on avait des intérêts communs à défendre parce que les Roumains ont certains griefs légitimes contre les Hongrois, c'est risquer de devoir s'allier aux Cosaques. Or, Mr. Arion est convaincu que c'est vers la Triple Alliance que la Roumanie doit graviter, car le danger vient du Nord.

L'un des lieutenants de Mr. Stourdza, Mr. Stolojan, ancien ministre, a sensiblement atténué les déclarations faites au Senat par le chef de l'opposition; l'intervention indirecte et officieuse qu'il preconise en faveur des frères d'outre-monts se réduit à fort peu de chose. S'il conseille à ses compatriotes la persévérance dans leurs revendications, il les engage en même temps à la moderation et au respect de la légalité. Tout en défendant d'être hostile à la Russie, l'orateur libéral a declaré que les peuples de l'Ouest ne peuvent se développer librement que sous l'égide de la Triple Alliance et que la mission de la Roumanie en particulier consiste à former un boulevard entre la Russie et l'Autriche.

Le but du discours de Mr. Stolojan a donc été de démontrer que si l'opposition prend à coeur la cause transylvaine elle n'entend pas pour cela de préconiser un rapprochement avec la Russie, ni abandonner ses préférences pour l'Allemagne. Il fallait bien remettre les choses „au point" après l'allusion sympathique à l'Empire slave faite au Senat par Mr. Shendrea et alors que le radical Mr. Fleva avait déclaré que les Roumains de Bessarabie étaient moins à plaindre que ceux de Transylvanie parce qu'ils se trouvaient soumis au même absolutisme que les Russes!

Le Gouvernement est intervenu dans le débat par l'organe de M. Jonesco qui dans un discours éloquent et tres applaudi a de nouveau défendu le programme du ministère.

On annonce bien que discrètement encore dans les cercles officiels que S.A.R. la Princesse Marie serait de nouveau dans un etat intéressant.

Veuillez agréer, Monsieur le Comte, les assurances de ma plus haute considération.

G.L. Forgeur

Monsieur le Comte de Mérode-Westerloo.

Arh. St. București, Colecția microfilme Belgia, rola 6, c. 635–637, Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Politique, Légations. Roumanie, vol. 9.

Nr. 178 București, 24 decembrie 1893

Domnule Conte,

După prelungirea dezbaterilor pe timpul mai multor ședințe, discutarea raportului guvernului s-a încheiat ieri în Camera Deputaților prin adoptarea cu o majoritate de 73 voturi pentru și 31 împotrivă a proiectului care aprobă politica ministerială; problema Transilvaniei a continuat să fie în centrul dezbaterilor. Pentru a nu mă repeta, cred că e suficient să vă semnalez discursurile a trei oratori aparținând unor grupări politice diferite[1].

Dl Păucescu[2] a încercat să justifice motivele disidenței unei mici fracțiuni a partidului conservator; nu a reușit însă și în ciuda afirmației sale că Uniunea Junimiștilor și a Conservatorilor este doar o slăbiciune a acestora din urmă, el nu a reușit, în realitate, decât să-și afirme opoziția față de unele personalități din guvern. Cuvintele lui au provocat o replică a domnului Catargi care a susținut ideea solidarității Cabinetului, atestată de activitatea sa legislativă.

Un membru influent al majorității, dl Arion[3] s-a ocupat de chestiunea Transilvaniei, exprimând cam aceleași idei ca dl Carp în Senat; el este, cu siguranță, foarte atașat cauzei românilor din Transilvania, dar nu vrea ca sentimentele lui să dăuneze statului român și să-l oblige să schimbe orientarea politicii sale externe. Să spui că nu vrei să lupți de partea honovezilor, chiar dacă ar fi de apărat unele interese comune, pentru că românii au față de unguri unele doleanțe legitime, înseamnă să riști să fii obligat să te aliezi cu cazacii. Ori, dl Arion este convins că România trebuie să se îndrepte spre Tripla Alianță, căci pericolul vine din nord.

Unul dintre locotenenții lui Sturdza, dl Stolojan[4], fost ministru, a mai îndulcit declarațiile făcute în Senat de șeful opoziției; intervenția indirectă și îndatoritoare pe care o propune el în favoarea fraților de peste munți se reduce la foarte puține lucruri. Deși își îndeamnă compatrioții să fie perseverenți în revendicările lor, le atrage atenția în același timp să respecte legea. Abținându-se să se declare ostil față de Rusia, oratorul liberal a declarat că popoarele din Vest nu se pot dezvolta liber decât sub egida Triplei Alianțe și că misiunea României, în special, este de a forma o punte între Rusia și Austria.

Scopul discursului dlui Stolojan a fost deci să demonstreze că opoziția, chiar dacă se alătură cauzei transilvane, nu crede că este cazul să accepte pentru asta o apropiere de Rusia, sau să renunțe la preferința sa pentru Germania. Trebuie să „lămurim“ puțin lucrurile după aluzia simpatică la imperiul slav făcută în Senat de dl Șendrea[5] în vreme ce radicalul domn Fleva[6] a declarat că românii din Basarabia sunt mai puțin de compătimit decât cei din Transilvania, pentru că ei sunt supuși aceluiași regim ca și rușii.

Guvernul a intervenit în dezbatere prin dl Ionescu; acesta a apărat din nou într-un discurs elocvent şi foarte aplaudat programul guvernului.

În cercurile oficiale se discută foarte discret că Alteţa sa regală principesa Maria este din nou însărcinată[7].

Vă rog să primiţi, domnule Conte, asigurările deosebitei mele consideraţii.

G.L. Forgeur

Domnului Conte de Mérode-Westerloo

---

1. A se vedea cercetările Aureliei Bunea, consemnate la documentele anterioare.
2. Grigore Păucescu.
3. C.C. Arion (1856–1923), de mai multe ori ministru în guvernele României, la început liberal şi, apoi, conservator.
4. Anastase Stolojan (1836–1901), om politic liberal, deputat şi ministru de mai multe ori.
5. Ştefan Şendrea, senator liberal (A. Bunea, *Problema Transilvaniei în dezbaterile parlamentului României în timpul mişcării memorandiste (1892–1895)*, în: „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", series historia, 1969, fasc. 1, p. 77–94.
6. Nicolae Fleva (1840–1914), om politic român, jurist, ziarist şi diplomat.
7. După naşterea la 15 octombrie 1893 a prinţului Carol al II-lea, principesa Maria este însărcinată din nou, dând naştere în anul următor (1894) celui de-al doilea copil, prinţesa Elisabeta, viitoarea regină a Greciei.

29

Nr. 1 Bucharest, January 1, 1894

My Lord,

I have the honour to transmit to Your Lordship herewith a Summary, for which I am indebted to Mr. Hamilton Brown, of the Debates in the Senate and in the Chamber of Deputies on the Addresses, copies of which are annexed to the the Summary, in reply to the Speech from the Throne on the reopenning of the Roumanian Parliament at the end of November last.

A Copy of this Speech was forwarded in my dispatch nr. 52, of the 28th of November.

The Debates were chiefly interesting on account of Monsieur Demetre Stourdza, the well known Leader of the National Liberal Party, having endeavoured to make question of the Transylvanian Roumanians and their alleged ill-treatment at the hands of the Hungarian Government, one for the direct interference of Roumania.

I have the honour to be, with the highest respect,

My Lord,

Your Lordship's
most obedient
humble servant,
John Walsham

The Earl of Rosebery K.G.
etc. etc. etc.

Summary of the Debates in the Roumanian Senate on the address in reply to the Speech from the Throne, of which a copy was sent in nr. 52 of November 28, 1893.

The Debates in the Senate on the address in reply to the speech from the Throne began on the 11th of December and were cheefly remarkable for the speech of Monsieur Demetre Stourdza, the aknowledged leader of the Opposition, the National Liberal Party, and for the reply of Monsieur Lahovary, the Minister for Foreign Affairs.

Monsieur Stourdza pronounced himself strongly in favour of the intervention of the Roumanian Government on behalf of the Roumanians of Transylvania who, he stated, were suffering from the oppression of the Austro-Hungarian Government. He would demand for them the application of the laws now in force in Hungary for the Hungarians themselves, the measures applied in Transylvania being entirely different and much harsher as regards the Roumanian population there. He alluded more especially to the want of liberty granted to them in their electoral and ecclesiastical rights and in the education of their children.

Monsieur Lahovari in this reply called attention to the divergence of Monsieur Stourdza's present words from his policy when in office. Then, he did all in his power to prevent any intervention on the part of the Government in favour of the Roumanians of Transylvania. There might be, he continued, a party even amongst the Roumanians who would resent any interference, and such interference of a foreign Government between the Hungarian Government and its subjects would certainly never be tolerated, any more than if a foreign Power were to mix itself in the internal Affairs of Roumania.

It was not true that Roumanian Government regarded the fate of the Roumanians of Transylvania with indifference, and it was to be hoped that if the Hungarians showed more leniency in the interpretation of their laws and the Roumanians more good-will and a greater readiness to meet them half way, the difficulty might still be overcome.

The speech of a opposition Deputy, Monsieur Stourdza, who posed as the interpreter of the words of the chief of his party, tended to convey a threat that, if the Hungarian Government persisted in their persecution of Roumanians, Roumania would have to turn to her powerful neighbour, Russia, who had shed her blood in defence of the Christians of the Balkans. Monsieur Take Ionesco, Minister of Public Instruction, in reply, regretted that Monsieur Stourdza had not enunciated his new line of policy himself instead of through the intermediary of a friend.

A former Liberal Minister, Monsieur Aurelian supported the language of Monsieur Stourdza and laid great stress on the impossibility, in

case of war, of Roumania's siding with the Hungarians, the oppressors of their race.

The Minister for Foreign Affairs again denied the imputation of indifference on the part of the Gouvernment to the fate of the Roumanians of Transylvania, adding that the adoption of this question as a party arm would be nothing less than a crime.

Monsieur Carp, leader of the so-called Junimist section of the Government, or moderate Conservatives, and Minister of Commerce and Domains, drew attention to the fact that a policy of strict neutrality had become an impossibility for Roumania, if they remained neutral, they would be obliged to disarm. They must choose between the Triple Alliance and the Franco-Russian Alliance. He was convinced that the Hungarian Chauvinists would end by yielding and by understanding that a policy of oppression could only cause the Transylvanian Roumanians to become bad citizens, whereas by satisfying their legitimate demands they would convert them good and loyal ones.

Two other Deputies of the Opposition, M. M. Pano and Urechia were in favour of a closer understanding with the Balkan States, and the discussion was terminated in the Senate by the Speech of the President of the Council, Monsieur Catargi, who advocated greater moderation and laid stress on the fact that a false interpretation had been given to the ideas of the Government on the Transylvanian Question which are the following: „That Roumania should be on good terms with other foreign States and inasmuch as she would resent interference in her own affairs, she should also abstain from interfering in the internal affairs of others, even though under the guise of „an honest broker" as suggested by Monsieur Stourdza, quoting the words of Prince Bismarck.

The reply to the address was eventually voted by 49 to 12.

Summary of debates in the Chamber of Deputies on the address in reply to the Speech from the Throne.

The speeches of the Opposition, as in the Senate, were chiefly characterized by accusations brought against the Government of indifference to the sufferings of the Roumanians of Transylvania. These, Monsieur Fleva, a former major of Bucharest, and a bitter opponent of the Government, stated, were in a very different position to the Roumanians of Bessarabia who, as Russian subjects lived, it is true, under a rule of absolutism but one which applied to all alike and in an equal degree. The Hungarians on the contrary were eager to maghyarize their Roumanian subjects without at the same time allowing them legal privileges similar to those which they themselves enjoyed.

Monsieur Arion, a Coservative Deputy, reminded the House of a former declaration of Monsieur Stourdza that neutrality was impossible for Roumania and observed that it was now time for her to endeavour to realize from which side she was exposed to the greatest danger. He at the same time recalled the advice of Jean Bratiano given as late as 1882 when

he declared that Roumania should not interfere with what Austro-Hungary thought fit to do in her own territory.

Monsieur Stolojan, formerly Minister under Jean Bratiano, was of opinion that the Roumanians of Transylvania should continue their present policy of protest, without however exceeding the bounds of law and order. He denied that this question was being used by Monsieur Stourdza as a party arm. He was not in favour of formal intervention but thought at the same time that the Government should show some interest in the fate of their oppressed brethren.

Monsieur Maioresco, formerly Minister of Public Instruction under the Junimist Government, considered the question of intervention a most delicate one as also the proposed mission of Roumania as a Mediator. The task of mediation should, he thought, rather be left to the Delegations where, as everyone knew, the Roumanians of the Bucovina were represented.

Monsieur Take Ionesco, Minister of Public Instruction, was opposed to intervention on the part of the Government but refuted the accusation of indifference formulated by Monsieur Stourdza. No one, he added, has ever denied that it is in the interest of Roumania that Roumanians of all nationalities should retain their distinctive characteristics of race, and he reminded the House that all attempts at maghyarisation have rather resulted in the Roumanian race becoming stronger, owing to their entire failure.

By quotations from the speeches of the leading Members of Monsieur Bratiano's Government he showed that the Liberal Policy had undergone a complete change; where they had advocated non-intervention they now recommed interference, and Monsieur Stourdza in his Manifesto of 1890 condemned the policy of neutrality and declared that Roumania could only side with Western Civilisation. The Liberals evidently wished to lay a trap for their opponents by trying to induce them to make declarations which would compromise them in the eyes of foreigners.

„Let us rather", concluded M. Ionescu, „respect the autonomy of the nation, if we wish them to respect ours and let us await the disappearance of the illusion of Maghyarization and the time when the Hungarians will recognize where their true interests lie".

Monsieur Alexandre Lahovari whose speech, with the exception of some personal attacks by Members of the Opposition, concluded the discussion, summarized the attitude of the Government as being one of affection for their brothers in Transylvania but that official intervention was impossible as being a dangerous policy and contrary to international usages. War or formal apologies could be its only consequence, nor could Roumania's foreign policy be subordinated to the wishes of the Roumanians of Transylvania, inasmuch as she herself had her own distinct line of action to follow.

The Reply to the Address was voted on December the 26th by 64 to 23.

Art. St. București, Colecția microfilme Anglia, rola 177, f. 1–12, (vol. 112); Public Record Office, London, Foreign Office, F.O. 104/112.

Domnule,

Am onoarea să vă trimit alăturat un rezumat al dezbaterilor din Senat și Camera Deputaților pe marginea discursurilor rostite ca răspuns la cuvântul de deschidere adresat de rege deputaților și senatorilor cu ocazia reluării lucrărilor Parlamentului României la sfârșitul lui noiembrie trecut; datorez acest rezumat și copiile discursurilor pe care vi le trimit ca anexă domnului Hamilton Brown.

O copie a discursului rostit de rege v-am trimis-o cu telegrama mea nr. 52, din 28 noiembrie.

Dezbaterile au fost deosebit de interesante datorită domnului Dimitrie Sturdza, binecunoscutul lider al Partidului Național Liberal, care a încercat să facă din problema românilor din Transilvania și a tratamentului pe care aceștia-l suportă datorită guvernului ungar, o problemă care privește întreaga Românie.

Am onoarea să fiu al d-voastră cu deosebit respect, prea supus și umil servitor

John Walsham[1]

Contelui Rosebery, Cavaler al Ordinului Jartierei, etc. etc. etc.

Rezumat al dezbaterilor din Senatul României pe marginea discursului rostit ca răspuns la cuvântul regelui prilejuit de redeschiderea lucrărilor Parlamentului României, a cărui copie v-am trimis-o cu telegrama mea nr. 52 din 28 noeimbrie 1893.

Dezbaterile din Senat pe marginea discursului de răspuns la cuvântul rostit de rege la redeschiderea lucrărilor noii sesiuni a Parlamentului au început pe data de 11 decembrie și au avut ca punct culminant luarea de cuvânt a binecunoscutului lider al Opoziției, șeful Partidului Național Liberal, domnul Dimitrie Sturdza, și replica domnului Lahovari, ministrul afacerilor străine.

Domnul Sturdza s-a pronunțat cu fermitate în favoarea intervenției guvernului român în sprijinul românilor din Transilvania[2] care, a declarat el, sunt oprimați de guvernul austro-ungar. El cere să se aplice și în ceea ce-i privește pe români legile care sunt acum în vigoare în Ungaria pentru unguri, măsurile aplicate în Transilvania fiind cu totul altele și mult mai dure pentru populația românească de acolo. El s-a referit în mod special la dorința de libertate garantată de drepturile lor electorale și ecleziastice și de dreptul la învățământ pentru copiii lor.

Domnul Lahovari în replica lui[3] a atras atenția asupra deosebirii care există între afirmațiile de acum ale dlui Sturdza și politica pe care a promovat-o el. Apoi, a făcut tot posibilul pentru a împiedica orice

intervenţie a guvernului în favoarea românilor din Transilvania. Probabil, a continuat el, că şi unii dintre aceşti români vor resimţi orice amestec şi un astfel de amestec din partea unui guvern străin între guvernul ungar şi supuşii săi nu va fi cu siguranţă tolerat, aşa cum s-ar întâmpla şi în cazul amestecului unei forţe străine în problemele interne ale României.

Nu este adevărat că guvernul român priveşte cu indiferenţă soarta românilor din Transilvania şi este de dorit ca, în cazul în care ungurii vor fi mai îngăduitori în interpretarea legilor lor, iar românii mai binevoitori şi mai promţi în a face câţiva paşi spre destindere, obstacolele să fie înlăturate.

Discursul unui deputat al opoziţiei, domnul Sturdza, care a pozat în purtător de cuvânt al şefului partidului său, a încercat să lanseze ameniţarea că, în cazul în care ungurii vor continua să-i persecute pe români, România va trebui să se îndrepte spre vecinul ei mai puternic, Rusia, care şi-a vărsat sângele pentru a-i apăra pe creştinii din Balcani. Domnul Take Ionescu, ministru al instrucţiunii publice, în replică a răspuns că regretă că domnul Sturdza nu şi-a prezentat el însuşi noua linie politică, şi a făcut-o prin intermediul unui prieten.

Domnul Aurelian[4], un fost ministru liberal, a ascultat discursul domnului Sturdza şi şi-a manifestat îndoiala că, în caz de război, ar fi cu putinţă o apropiere între români şi unguri, opresorii lor de-o viaţă.

Ministrul afacerilor străine a respins o dată în plus imputarea care s-a făcut guvernului că este indiferent la soarta românilor din Transilvania, adăugând că ar fi o crimă să se facă din această problemă o armă politică.

Domnul Carp, lider al aşa-numitei fracţiuni junimiste a guvernului, sau a conservatorilor moderaţi, şi ministru al comerţului şi domeniilor, a atras atenţia asupra faptului că o politică de strictă neutralitate este imposibilă pentru România, „dacă vom rămâne neutri va trebui să dezarmăm“ a spus el. România trebuie să aleagă între Tripla Alianţă şi alianţa franco-rusă. El este convins că şoviniştii unguri vor ceda în cele din urmă şi vor înţelege că o politică de oprimare va avea ca rezultat numai înrăirea cetăţenilor români din Transilvania, şi că, satisfăcându-le cererile legitime, ei vor deveni buni şi loiali cetăţeni.

Doi alţi deputaţi din Opoziţie, domnii Panu[5] şi Urechia[6], s-au declarat în favoarea unor mai strânse relaţii între statele balcanice; şedinţa a fost încheiată în Senat de discursul preşedintelui Consiliului de Miniştri, domnul Catargi, care a pledat pentru mai multă înţelegere şi şi-a exprimat îngrijorarea privind greşita interpretare care a fost dată ideilor guvernului în ceea ce priveşte problema Transilvaniei: „Că România trebuie să fie în bune relaţii cu celelalte state şi de vreme ce nu-i convine amestecul în problemele interne, şi ea trebuie să se abţină să se amestece în problemele interne ale altora, nici chiar printr-un intermediar cinstit“, după cum spunea domnul Sturdza, referindu-se la cuvintele prinţului Bismarck[7].

Discursul de răspuns la cuvântul regelui de deschidere a noii sesiuni parlamentare a fost votat cu 49 la 12.

Rezumat al dezbaterilor din Camera Deputaţilor pe marginea răspunsului dat la discursul regelui prilejuit de redeschiderea lucrărilor Parlamentului[8].

Discursurile reprezentanţilor Opoziţiei, au fost marcate ca şi în Senat, în special de acuzaţii aduse guvernului pentru indiferenţa pe care o manifestă faţă de suferinţele românilor din Transilvania. Aceştia, a declarat domnul Fleva, un fost primar al Bucureştilor, înverşunat oponent al guvernului, au o situaţie cu totul diferită de cea a românilor din Basarabia care, ca cetăţeni ruşi trăiesc, este adevărat, într-un regim absolitist, dar care are aceleaşi reguli pentru toţi. Ungurii, dimpotrivă, nu urmăresc decât maghiarizarea cetăţenilor români, fără a le permite însă acestora să beneficieze de aceleaşi drepturi ca ei.

Domnul Arion[9], un deputat conservator, a amintit compromisul unei declaraţii anterioare a domnului Sturdza potrivit căreia neutralitatea este imposibilă pentru România şi a remarcat faptul că acum a venit vremea ca ea să-şi dea silinţa să înţeleagă din ce parte o ameninţă primejdia cea mai mare. El a mai amintit sfatul pe care Ion Brătianu l-a dat în 1882, când a declarat că România nu trebuie să se amestece în ceea ce Austro-Ungaria crede de cuviinţă să facă în propriul ei teritoriu.

Domnul Stolojan, fost ministru în cabinetul lui Ion Brătianu, a fost de părere că românii din Transilvania trebuie să-şi continue politica de protest, fără însă a depăşi limitele legale şi fără a tulbura ordinea. El a negat că această problemă a fost folosită de domnul Sturdza ca armă politică. El nu s-a declarat de acord cu o intervenţie oficială, dar a afirmat că guvernul ar putea arăta, totuşi, puţin interes faţă de soarta fraţilor lor oprimaţi.

Domnul Maiorescu, fost ministru al instrucţiunii Publice în timpul guvernului junimist, a arătat că problema intervenţiei este foarte delicată, la fel propunerea ca România să fie mediator. Sarcina medierii, a spus el, ar trebui lăsată în seama Delegaţiilor, în care, după cum toată lumea ştie, sunt reprezentaţi şi românii din Bucovina.

Domnul Take Ionescu, ministru al instrucţiunii publice, s-a opus unei intervenţii din partea guvernului, respingând în acelaşi timp acuzaţia de indiferenţă rostită de domnul Sturdza. Nimeni, a adăugat el, nu a negat niciodată că este în interesul României ca cetăţenii ei de orice naţionalitate să-şi păstreze specificul naţional şi a reamintit afirmaţia făcută în Parlament că toate încercările de maghiarizare au eşuat, având ca rezultat întărirea românilor ca naţionalitate. Referindu-se la discursurile membrilor de frunte ai guvernului Brătianu, el a arătat că politica liberală a suferit o profundă schimbare: acolo unde până acum ei au susţinut neintervenţia, acum recomandă intervenţie, în vreme ce domnul Sturdza în Manifestul său din 1890[10] condamna politica de neutralitate şi declara că România trebuie să fie alături de statele occidentale. Liberalii au vrut în mod evident să le întindă o cursă oponenţilor lor, încercând să-i determine să facă declaraţii compromiţătoare în ochii străinătăţii.

„Lăsaţi-ne deci, a conchis domnul Ionescu, să respectăm autonomia unei naţiuni, dacă vrem ca şi ei să ne-o respecte pe-a noastră şi haideţi să

aşteptăm să dispară iluzia maghiarizării şi să vină vremea când ungurii vor recunoaşte care sunt adevăratele lor interese".

Domnul Alexandru Lahovari, al cărui discurs, cu excepţia unor atacuri personale la adresa unor reprezentanţi ai opoziţiei, a încheiat discuţiile, a spus în concluzie că guvernul este preocupat de soarta fraţilor din Transilvania, dar, a subliniat el, o intervenţie oficială este imposibilă pentru că este periculoasă şi contravine legilor internaţionale. Ea ar putea avea drept consecinţă numai un război sau nişte scuze formale, iar politica României nu poate fi subordonată dorinţelor românilor din Transilvania, pentru că ea trebuie să-şi urmeze propria linie politică.

Discursul de răspuns la cuvântul de deschidere rostit de rege la redeschiderea lucrărilor Parlamentului s-a votat la 26 decembrie cu 64 de voturi pentru şi 23 împotrivă.

---

1. Ambasador al Marii Britanii la Bucureşti.
2. Vezi nota 1 de la doc. nr. 27.
3. Vezi nota 2 de la doc. nr. 27.
4. Petre S. Aurelian (1833–1909), agronom şi economist român, şeful dizidenţei drapeliste, membru al Academiei Române, fost ministru şi viitor prim-ministru al României (vezi T. P. Lungu, *op. cit.*, p. 218–225).
5. George Panu (1848–1910), memorialist, critic literar şi ziarist, lider al Partidului democrat-radical (vezi T. P. Lungu, *op. cit.*, p. 169–181).
6. Vasile A. Urechia (1834–1901), istoric, scriitor, membru al Academiei Române, om politic liberal (deputat şi senator), fost ministru, preşedinte al *Ligii culturale* (vezi V. A. Urechia, *Scrieri literare*, Bucureşti, 1976).
7. Otto von Bismarck (1815–1898), om de stat şi diplomat al Prusiei şi Germaniei, a condus politica de unificare a Germaniei, devenind în 1871 cancelar al Imperiului german.
8. Pentru o imagine mai clară asupra acestor dezbateri vezi lucrările lui A. Bunea.
9. Vezi nota 3 de la doc. nr. 28.
10. D. A. Sturdza a scris cele de mai sus la 10 august 1890 într-un studiu etnic şi politic cu titlul *Europa, Rusia şi România*, publicat în „Revista nouă" din Bucureşti şi reprodus de „Tribuna" de la Sibiu în nr. 216–227 din anul 1890.

30

Légation de la République Française en Roumanie
Direction Politique Nr. 18

Bucarest, le 1 Mars 1894

Monsieur le Président du Conseil,

En réponse à la depêche très confidentielle que vous m'avez fait l'honneur de m'adresser le 14 février sous le timbre de la Direction Politique et le nr. 8, je ne puis guère que résumer les indications que depuis huit années et demi j'ai données aux prédecesseurs de Votre Excellence au sujet des relations du Roi de Roumanie avec les Cours de Vienne et de

Berlin, de ses tendances personnelles, des raisons qui l'empêchent de se laisser entraîner irrémissiblement du côté vers lequel des dispositions innées l'attirent avec force, et enfin des sentiments et des calculs qui inspirent la politique internationale de la majorité de ses sujets.

Il est certain que les rapports entre les Cours de Vienne et de Bucarest sont excellents. On s'en est aperçu chaque fois que le Roi Carol et le Prince Ferdinand, traversant l'Autriche pour se rendre dans leur pays d'origine ils se sont arrêtés à Vienne. Il est notoire aussi que, dans les hautes sphères gouvernamentales et militaires de la Capitale autrichienne, on est porté à supposer que, dans le cas où un conflit viendrait à éclater entre la Russie et l'Autriche-Hongrie, cette dernière Puissance pourrait compter avec un assez grand degréde probabilité sur le concours effectif de la Roumanie. Cela est même, je crois, assez généralement admis en Europe, surtout depuis la construction de la ligne des fortins du Séreth, qui paraît établie pour résister à une invasion éventuelle de troupes russes. Enfin, quiconque a suivi les mouvements politiques récents de la nation roumaine sait que, profondément blessée par la conduite des Russes après la guerre contre la Turquie, elle a boudé sa grande alliée, jadis sa protectrice, et qu'à l'époque où les allures suspectes de M. Hitrovo, inquiétant tout le monde à Bucarest, donnaient à penser que le Tsar était animé des intentions les plus menaçantes, la vieille influence de la Russie, jadis si populaire dans ce pays, diminuait rapidement au profit de l'influence Austro-Allemande, jusque là presque nulle. Cela était si visible qu'à un certain moment une adhésion de la Roumanie à la Triple Alliance pouvait sembler naturelle et même probable, d'autant plus que le Roi n'a jamais oublié qu'il est un Hohenzollern, et qu'à Berlin Guillaume II l'accueillait avec au moins autant de grâce flatteuse que François Joseph à Vienne. Beaucoup d'hommes politiques étaient même convaincus de l'existence d'un accord secret dans ce sens, et parmi ces hommes il s'en trouvait d'infiniment plus sérieux que notre excellent ami le Prince George Bibesco, qui s'est toujours amusé à répandre à Paris toute espèce de faux bruits sur son pays, afin de jouer chez nous un rôle d'amateur politique et d'y procurer ainsi à sa vanité des satisfactions auxquelles il ne saurait prétendre chez lui.

Cependant le Roi et tous ses ministres des Affaires Etrangères successifs, aussi bien du temps de Jean Bratiano que depuis le retour au pouvoir de Lascar Catargi, ont toujours affirmé, secrètement et publiquement, avec la plus ferme netteté, que la Roumanie était libre de tout engagement politique avec une Puissance quelconque. Ils ont toujours expliqué à tout le monde que son idéal était de rester absolument neutre le plus longtemps possible, afin de pouvoir, si une crise génerale éclatait, et si elle se trouvait fatalement entraînée dans une guerre, se porter d'un côté ou de l'autre suivant les circonstances ou plutôt suivant ce qui lui apparaîtrait alors comme le plus profitable à ses grands interêts.

Que ces déclarations soient d'accord avec les sentiments de la grande majorité des Roumains, on n'en saurait douter, mais il me paraît également

certain qu'en dépit des prédilections personnelles du Roi, elles sont la fidèle expression de la politique de ce Souverain, dont les qualités dominantes ont toujours été la circonspection, le souci de ses propres interêts et la prudence. Et la preuve qu'en dépit de la cordialité de ses relations avec la Cour de Vienne il n'envisage pas comme absolument improbable l'éventualité d'un conflict avec l'Autriche–Hongrie, c'est qu'il a plutôt encouragé qu'entravé les manifestations au fond hostiles à l'Empire voisin qui ont été provoquées en Roumanie par les véxations dont les Valaques de Transylvanie ont à souffrir de la part des Magyars. Le Roi Carol sait que le peuple de son pays éprouve contre les Austro–Hongrois et les Allemands la répugnance atavique des Welches contre les Teutons, il sait aussi que la rancune inspirée aux classes cultivées de son Royaume par „l'ingratitude„ de la Russie n'est pas ressentie par les populations des campagnes, toujours instictivement attachées aux voisins de l'Est dont les moeurs sont analogues aux leurs et qui professent la même religion. Il espère peut être encore en secret pouvoir en cas de crise entraîner son peuple et son armée dans le camp de ses propres congénères, s'il y trouve son intérêt, mais il n'en est pas sûr, et certainement homme à sacrifier ses sentiments à son ambition dans le cas où une guerre entre la Russie et l'Autriche–Hongrie s'engagerait dans des conditions telles qu'en y prenant part du côté russe, il penserait avoir des chances sérieuses d'arrondir son royaume au nord des Carpathes.

Il faut du reste, remarquer que depuis quelque temps les relations de la Roumanie avec la Russie, sont redevenues meilleures, et que le Roi ne dissimule pas son désir de renouer avec la Cour de Petersbourg des relations très amicales.

M. de Fonton a beaucoup fait préparer ce revirement, et le Roi compte un peu pour obtenir de nouveaux progrès dans le même sens, sur les liens de famille qui nuissent son héritier avec le Tzar.

Veuillez agréer,
Monsieur le President du Conseil,
les assurances de ma respectueuse considération
De Coutouly

A Son Excellence
Monsieur Casimir Périer
Président du Conseil,
Ministre des Affaires Etrangères, etc.

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Franţa, rola 24, c. 552 v.–555; Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatique, Correspondance Politique, Roumanie, vol. 19, f. 66 – 69.

Legația Republicii
Franceze în România
Direcția Politică
Nr 18

București, 1 martie 1894

Domnule Președinte al Consiliului de Miniștri,

Ca răspuns la telegrama strict confidențială pe care mi-ați făcut onoarea să mi-o adresați la 14 februarie cu antetul Direcției Politice purtând numărul 8, nu pot decât să rezum informațiile pe care le-am dat de 8 ani și jumătate încoace predecesorilor Excelenței voastre referitoare la relațiile regelui României cu autoritățile de la Viena și Berlin, la intențiile sale personale, la motivele care îl împiedică să se lase în mod implacabil condus de înclinațiile sale înnăscute și, în sfârșit, la sentimentele și calculele care orientează direcția politicii externe a celor mai mulți dintre supușii săi.

Este cert că raporturile dintre Curtea de la Viena și cea de la București sunt excelente. Acest lucru a fost evidențiat de faptul că de fiecare dată când regele Carol și principele Ferdinand au traversat Austria pentru a se duce în țara lor, s-au oprit la Viena. Este un lucru bine știut de altfel în cercurile guvernamentale și militare ale capitalei austriece că în cazul izbucnirii unui conflict între Rusia și Austro-Ungaria, aceasta din urmă putere poate conta aproape sigur pe concursul efectiv al României. Acest lucru este de altfel, destul de bine cunoscut în Europa, mai ales după construirea fortificațiilor de pe Siret[1], care par să fie destinate împiedicării unei eventuale invazii a trupelor rusești. În sfârșit, oricine a urmărit recentele manevre politice ale României știe că, profund jignită de comportamentul rușilor după războiul împotriva Turciei, ea s-a supărat pe marele ei aliat, odinioară protectorul ei și că, pe vremea când purtarea suspectă a domnului Hitrovo, ce-ngrijora pe toată lumea la București, sugera că țarul are intenții dintre cele mai rele, influența Rusiei, odinioară atât de puternică în această țară, a scăzut rapid în favoarea influenței austro-germane, până atunci aproape inexistentă. Acest lucru era atât de limpede încât la un moment dat aderarea României la Tripla Alianță părea firească și chiar probabilă, cu atât mai mult cu cât regele nu a uitat niciodată că este un Hohenzollern și că, la Berlin, Wilhelm al II-lea [2] îl primește cu cel puțin la fel de multă curtoazie ca și Franz Joseph la Viena. Mulți oameni politici erau convinși chiar de existența unui acord secret în acest sens și printre ei se numărau unii infinit mai serioși decât excelentul nostru prieten prințul George Bibescu [3], căruia i-a făcut întotdeauna plăcere să răspândească la Paris zvonuri false despre țara lui, satisfăcându-și astfel vanitatea, lucru ce în țară nu i-ar fi fost permis.

Totuşi, regele şi toţi miniştrii de externe care s-au succedat, atât în vremea lui Ion Brătianu cât şi după revenirea la putere a lui Lascăr Catargi, au afirmat întotdeauna, în secret şi în public, cu toată fermitatea, că România este eliberată de orice angajament politic cu orice putere. Ei au explicat întotdeauna tuturor că idealul ei este să rămână absolut neutră cât mai mult timp posibil, pentru a putea, în cazul izbucnirii unei crize generale şi dacă ar fi antrenată totuşi în război, să treacă de o parte sau de alta în funcţie de împrejurări sau mai degrabă în funcţie de ceea ce i s-ar părea atunci mai convenabil pentru interesele sale.

Nu încape nici o îndoială că aceste declaraţii sunt de acord cu sentimentele marii majorităţi a românilor, dar tot la fel de sigur este faptul că, în ciuda preferinţelor personale ale regelui, aceste declaraţii sunt expresia fidelă a politicii acestui suveran, ale cărui calităţi au fost întotdeauna cu predilecţie precauţia, grija pentru propriile-i interese şi prudenţa. Iar dovada că în ciuda relaţiilor cordiale pe care le are cu Curtea de la Viena nu i se pare absolut imposibilă eventualitatea unui conflict cu Austro–Ungaria, este faptul că el mai degrabă a încurajat decât a împiedicat manifestaţiile în fond ostile imperiului vecin care au fost provocate în România de jignirile pe care românii din Transilvania le suportă din partea maghiarilor. Regele Carol ştie că poporul din ţara sa are faţă de austro–ungari şi nemţi aversiunea atavică a velşilor faţă de teutoni, el ştie de asemenea că ranchiuna inspirată păturilor cultivate din regatul său de „nerecunoştinţa" Rusiei nu este resimţită şi de populaţia rurală, ataşată tot instinctiv de vecinii din Est ale căror obiceiuri sunt asemănătoare alor lor şi care sunt tot ortodocşi. El mai speră, poate, în secret, că va putea în caz de criză să-şi atragă poporul şi armata de partea celor de un neam cu el, dacă acest lucru este în interesul lui, dar nu este sigur de asta, el fiind de bună seamă un om dispus să-şi sacrifice sentimentele în favoarea ambiţiei sale, în cazul în care ar izbucni un război între Rusia şi Austro–Ungaria, astfel încât, trecând de partea ruşilor, el ar socoti că are şanse serioase să-şi rotunjească regatul la nord de Carpaţi [4].

Trebuie să remarc, de altfel, că de câtva timp relaţiile României cu Rusia s-au îmbunătăţit şi că regele nu-şi ascunde dorinţa de a relua relaţiile amicale cu Curtea din Petersburg.

Dl de Fonton a avut un rol important în pregătirea acestei reluări a relaţiilor, iar regele contează, într-o anume măsură, pe îmbunătăţirea lor, pe legăturile de familie care-l leagă pe moştenitorul său de ţar[5].

Vă rog să primiţi,
Domnule Preşedinte al Consiliului de Miniştri,
asigurările respectuoasei mele consideraţii.

De Coutouly

Excelenţei Sale Domnului Casimir Périer preşedinte al Consiliului de Miniştri, Ministru al Afacerilor Externe

---

1. Se referă la lucrările de fortificaţii Focşani–Nămoloasa–Galaţi, care s-au efectuat în 1893 (vezi *Documente privind istoria militară a poporului român. 1891 – 1894*, Bucureşti, 1976, p. 209 – 214).

2. Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei (1888 – 1918).

3. George Bibescu (1834 – 1902), fiul fostului domnitor Gheorghe Bibescu. Pentru viaţa şi activitatea sa vezi L. Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Bucureşti, 1940, p. 100.

4. Ceea ce a prevăzut ambasadorul francez în 1894 s-a realizat parţial în 1914, când, la mesajul împăratului Wilhelm al II-lea al Germaniei către regele Carol I, prin care cerea României să intre în război alături de Tripla Alianţă (18/31 iulie), regele României, deşi era de acord să intre în război alături de Puterile Centrale, se supune hotărârii Consiliului de Coroană de la Sinaia (21 iulie/3 august) care a hotărât adoptarea unei politici de neutralitate armată, previziunea ambasadorului francez confirmând-o de fapt nepotul lui Carol I, regele Ferdinand la 14/27 august 1916.

5. Se referă la faptul că principesa regală Maria, soţia lui Ferdinand, era fiica lui Alfred, duce de Edinburg (fiu al reginei Victoria a Angliei) şi a ducesei Maria Alexandrovna, fiica unică a ţarului Alexandru al II-lea al Rusiei.

31

Magyar Királyi belügyministeri Elnökség
1522 szám 1894 elnöki

Ministerelnök úrnak saját kezéhez,

Fontos nemzetiségi szempontok nem csak kivánatossá – de szükségessé is teszik azt, hogy az országban megjelenő különböző nemzetiségi nevezetesen a szláv, román és szerb lapok iránya általam folytonos figyelemmel kisértessék és az azokban megjelenő közleményekről kellő időben tudomást szerezzek.

Minthogy azonban nekem nem állanak oly közegek rendelkezésemre, a kik az országban lakó összes nemzetiségek nyelvének ismeretével birván az emlitett lapok olvasásával megbizhatók volnának, s csak igy történhetik

meg oly eset, mint például legutóbb, midőn a „Gazeta Transylvania“ czimű lapban hozzám intézett nyilt–levélről csak későn s mintegy véletlen figyelmeztetés folytán nyertem értesülést, minthogy továbbá azon nézetben vagyok, hogy ezen feladatot legczélszerübben a ministerelnökségi sajtó – osztály teljesithetné, a mely ugyis az idegen nyelvű lapok olvasását végzi és azokról lapszemléket is készit, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, hogy intézkedni méltóztassék, miszerint a sajtósztály a hazai nemzetiségi – nevezetesen a szláv, román és szerb lapok közleményeit tartalmazó lapszemléket bizonyos rövid időszakokban, s legalább hetenként egyszer velem közölje, illetve azokat pontosan nekem is küldje meg.

Végül van szerencsémNagyméltóságodat tisztelettel kérni, hogy e részbeni becses intézkedéseiről, illetve a lapszemlék átküldésének módozatáról engem lehetőleg mielőbb értesiteni méltóztassék.

Fogadja satb.
Budapesten

Hieronymi

7/IV

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 85, c. 605 – 607; Magyar Országos Levéltár, Belügyminiszteriumi leveltár, Elnöki iratok, 1894 – 1522, f. 1–3..

Preşedinţia Ministerului de Interne regal maghiar

Numărul 1522/1894/prezidial

Domnului Prim–ministru[1]
personal

Raţiuni naţionale importante fac nu numai dorită dar şi necesară urmărirea din partea mea a orientării ziarelor naţionalităţilor din ţară şi în mod deosebit a celor slave, româneşti şi sârbe, şi informarea, la momentul potrivit, asupra articolelor apărute.

Deoarece nu am la dispoziţie organe care, cunoscând limba tuturor naţionalităţilor din ţară, să fie însărcinate cu lectura amintitelor ziare numai aşa s-a putut întâmpla ca, de exemplu, să aflu doar târziu şi ca urmare a unei atenţionări întâmplătoare, despre scrisoarea deschisă adresată mie prin intermediul „Gazetei Transilvaniei“.

Deoarece sunt de părere că această sarcină poate fi îndeplinită numai de secţia de presă a Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, care efectuează de altfel lecturarea ziarelor străine şi întocmeşte extrase din ele, vă rog să luaţi măsuri ca secţia de presă să-mi aducă la cunoştinţă, respectiv să-mi trimită,

măcar o dată la săptămână, articolele din presa naţionalităţilor din ţară şi anume din cea slavă, română şi sârbă.

Vă rog totodată să mă informaţi cât mai urgent asupra măsurilor luate, respectiv asupra modalităţilor de expediere a articolelor.

Primiţi etc.
Budapesta 7 IV   Hieronymi

1. Wekerle Sándor.

32

Bukarest, den 27. April 1894
15/5 n. Wien 233

A 4162 pr. 6. Mai 1894 p.m.
Kaiserlich Deutsche Gesandtschaft
in Rumänien
nr. 41
durch Geheimen Hofrath Finger

Der am 7. Mai in Klausenburg zur Verhandlung kommende sogenannte „Memorandum Prozess“ gegen die Führer der rumänischen Bewegung in Siebenbürgen wird eine möglichst zu einer cause célèbre* aufzubauschen gesucht. Die Betrachtungen, welche die Indépendance Roumaine wahrscheinlich aus der Feder des der russischen Gesandtschaft nahe stehenden Herrn Steriadi über den Prozess fortlaufend veröffentlicht, überbieten an Heftigkeit der Angriffe gegen die „Magyarische Bedrückung“ eigentlich noch die Sprache der liberalen Zeitungen.

Das Seitens der siebenbürgischen und ungarischen Rumänen an Seine Majestät den Kaiser von Österreich und König von Ungarn gerichtete mit 25 Unterschriften versehene „Memorandum“ über die Verletzung der politischen Rechte der transleithanischen Rumänen datirt schon aus dem Jahre 1892, und man scheint sich in Ungarn lange Zeit überlegt zu haben, ob man es zu diesem Prozesse welcher auf die Beziehungen der Nachbarvölker leider auch in Zukunft erbitternd wirken wird kommen lassen wolle. Der auf die Pragmatische Sanction zurückgreifende historische Exkürs welcher das Memorandum einleitet und in der Behauptung gipfelt dass die Nationale Einheit in Ungarn im Jahre 1868 ohne gesicherte rumänische Vertretung der Rumänen durch ein Parlament proklamirt worden sei, welches an die Zeiten „d'un sombre féodalisme“* erinnerte – alle die darin gebrauchten Ausdrücke hätten wohl die Verweigerung der Entgegennahme des Memorandums durch Seine

* În original în lb. franceză.

Majestät den Kaiser in Wien gerechtfertigt, die strafrechtliche Verfolgung der Urheber in dem sich so stolz mit seiner politischen Freiheit brustenden magyarischen Königreiche hätte man gleichwohl aus tausend Gründen besser unterlassen. Der ungarische Staatsanwalt kann daraus natürlich die Anklage wegen verbotener Angriffe gegen eines der Fundamentalgesetze des Reiches konstruiren und den Beweis der heimlichen Verbreitung des Verbotenen Schriftstückes unter die rumänische Bevölkerung erbringen. Für den Politiker in Ungarn bleibt immerhin g.z. erwägen dass die rumänischen Bestrebungen in Siebenbürgen, bisher sich in loyalen Bahnen bewegt hatten und das jedwelche Regierung in Rumänien, soweit die jetzigen Stimmungen reichen einer irredentistischen Agitation sich entgegen stellen müsste und würde. Von den Herrn Catargi und Lövy bis zu den Demeter Sturdza und Fleva wird man zwar, in der Opposition, bis zu einem gewissen Grade mit diesen nationalen Aspirationen liebäugeln wollen, sich aber wenn das Heft der Regierung in der Hand hält, der Verantwortung einer Ermuthigung nach dieser Richtung bewusst sein. Von den vielen Beurtheilungen, welche mir in den letzten Tagen über den jetzt spielenden Memorandum Prozess zu Ohren gekommen sind, hat mich dasjenige eines jungen hiesingen Radikalen frappirt. Derselbe sagte die Stammes und Sprachliche Existenz der aussen wohnenden Rumänen: sei gegenwärting in Bassarabien und Siebenbürgen bedroht. In Bassarabien, unter dem Drucke des russischen Beamten Despotismus; sei sie überhaupt nicht mehr zu retten; um so mehr Anstrengungen müssten für ihre Erhaltung in Siebenbürgen gemacht werden. Wenn nicht die Angst vor Russland wäre, dessen Schmeichelworte hier gefährlicher seien als seine eiserne Faust so würde es nach Ansicht dieses Rumänen ein leichtes sein einen Sturm der Begeisterung durch das ganze Land für die unterdrückten Brüder in Ungarn zu erwecken. Wenn diese Aussagen auch nicht frei von Uebertreibung sein mögen, so geht daraus doch die eine Wahrheit hervor, dass das Rumänenthum Russland gegenüber kapitulirt, während es gegenüber dem schauwinistischen Ungarn mit gleicher Münze zu zahlen sucht und darin liegt meines unmassgeblichen Erachtens keine geringe Gefahr für die Zukunft.

Mein österreichisch-ungarischer Kollege ist wie er mir vertraulich sagte selbst der Meinung dass mit einiger Nachsicht Ungarischer Seits, der Klausenburger Prozess hätte vermieden werden können, der jetzt den sensationslustigen Elementen reichen Stoff zur politischen Ausbreite liefern wird. Andrerseits führt Graf Goluchowski zur Entschuldigung seiner Landsleute an, dass die Umtriebe der rumänischen Kultur-Liga in den Siebenbürgischen Landen zusehends unverschämter und Seitens der hiesigen Regierung, welche ja offiziell einen korrekten Standpunkt einnimmt, in keiner Weise entmuthigt werden. Dazu komme dass man in Ungarn durch die grosse Absorptionsfähigkeit des rumänischen Stammes beunruhigt wird welcher sogar rein magyarische Elemente zum Opfer fallen. Das alles trage leider zur Erregung der Geister auf beiden Seiten bei

so sehr man die Anbahnung vertrauensvoller Beziehungen zwischen den beiden Nationen wünschen müsste.

Die rumänische Kultur-Liga hat ein ganzes Programm für Demonstrationen vor und während des Memorandum Prozesses aufgestellt, welches in öffentlichen Versammlungen und Gebeten in den Kirchen des Königreiches für den güngstigen Ausgang besteht. Auch im Auslande, namentlich in England, hat eine Agitation stattgefunden, um die Aufmerksamkeit der öffentlichen Meinung Europa's auf die meist erfundenen Leiden der Rumänen in Ungarn zu lenken. Vertreter zahlreicher ausländischen auch deutschen Blätter werden den Klausenburger Verhandlungen beiwohnen. Leider nimmt die zu turbulenten Excessen geneigte frühreife rumänische Universitäts Jugend wieder an der Hetze theil und verschlimmert dadurch vermuthlich das Loos ihrer Landsleute über der Grenze. Die selbstbewussten Ungarn sind weder für Einschüchterungen empfänglich noch objektiv genug um zu sehen dass bei der Sache hier viel liberale Agitation gegen die Regierung mit unterläuft.

Graf Leyden

Seiner Excellenz dem Reichskanzler, General der Infanterie,
Herrn Grafen von Caprivi
Österreich 104

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme R. F. Germania, rola 14, c. 86–92; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104, f. 82–88.

A. 4162 pe 6 mai 1894 p.m.[1]
Legaţia Imperială Germană
în România

Nr. 41
prin consilierul aulic intim Finger[2]

Bucureşti, 27 aprilie 1894

Se încearcă transformarea aşa-numitului proces al Memorandului împotriva conducătorilor mişcării române din Transilvania care urmează să fie judecat în 7 mai la Cluj, într-o cauză celebră.

Consideraţiile despre proces pe care „Indépendance Roumaine" le publică mereu, probabil din pana domnului Steriadi, cel apropiat legaţiei ruseşti, întrec de fapt prin violenţa atacurilor împotriva „asupririi maghiare" chiar limbajul ziarelor liberale.

Memorandul prevăzut cu 25 de semnături adresat de românii din Transilvania şi Ungaria[3] Majestăţii sale împăratul Austriei şi rege al

Ungariei despre încălcarea drepturilor politice ale românilor din Ungaria este datat încă din anul 1892[4] şi se pare că şi în Ungaria s-a reflectat mult dacă să se permită ajungerea la acest proces care, din păcate, va înrăutăţi în viitor relaţiile cu popoarele învecinate. Excursul istoric cu referiri la Pragmatica Sancţiune care precede Memorandul propriu-zis şi care culminează în afirmaţia că în Ungaria, în anul 1868, unitatea naţională a fost proclamată de un parlament fără ca reprezentarea românilor să fie asigurată prin români, amintind de vremurile „unui întunecat feudalism" – toate expresiile folosite ar fi justificat refuzul preluării Memorandului la Viena de către Majestatea sa împăratul; cu toate acestea, dintr-o mie de motive ar fi fost mai bine să se renunţe la urmărirea penală a autorilor în regatul maghiar cel ce atât de mândru se laudă cu libertatea sa politică.

Desigur, procurorul maghiar poate construi o plângere pentru atacuri interzise îndreptate împotriva unei legi fundamentale a imperiului şi poate aduce dovada propagării secrete în rândurile populaţiei române a documentului interzis. Oricum, politicienilor din Ungaria le rămâne să chibzuiască asupra faptului că străduinţele româneşti din Transilvania s-au mişcat până acum în limite loiale şi că oricare guvern în România, în măsura în care se păstrează atmosfera actuală, ar trebui să se opună şi s-ar opune unei agitaţii iredentiste. De la domnul Catargi şi Lövy până la Dimitrie Sturdza şi Fleva opoziţia cochetează până la un anume punct cu aceste aspiraţii naţionale, dar dacă ţii în mână frâiele guvernului devii conştient de răspunderea unei încurajări în această direcţie. Dintre numeroasele aprecieri care mi-au ajuns la urechi în ultimele zile despre procesul Memorandului ce se desfăşoară acum, m-a frapat cea a unui tânăr radical de aici. Acesta a spus că existenţa ca neam şi limbă a românilor ce trăiesc în afara ţării ar fi periclitată acum în Basarabia şi Transilvania. În Basarabia, sub apăsarea despotismului birocratic rusesc, nici nu ar mai putea fi salvată; cu atât mai multe eforturi ar trebui făcute pentru menţinerea ei în Transilvania. Dacă nu ar fi teama de Rusia, ale cărei complimente exagerate sunt aici mai periculoase decât pumnul ei de fier, atunci, după părerea acestui român, ar fi uşor să trezeşti o furtună de entuziasm prin toată ţara pentru fraţii asupriţi din Ungaria. Chiar dacă aceste declaraţii nu ar fi lipsite de exagerare, din ele rezultă totuşi un adevăr, că românii capitulează în faţa ruşilor în timp ce Ungariei şoviniste încearcă să-i plătească cu aceeaşi monedă şi în aceasta stă, după umila mea părere, un pericol nu tocmai minor pentru viitor.

Colegul meu austro-ungar este el însuşi de părere că, după cum mi-a spus-o confidenţial, cu o oarecare indulgenţă din partea maghiară, procesul de la Cluj, care acum dă un material bogat de desfăşurare politică elementelor dornice de senzaţional, ar fi putut să fie evitat. Pe de altă parte, contele Goluchowski, pentru a-şi scuza conaţionalii, face trimitere la uneltirile Ligii culturale române în Transilvania, tot mai impertinentă, în nici un fel descurajată de către guvernul de aici care oficial adoptă o poziţie corectă. La aceasta se adaugă faptul că în Ungaria sunt neliniştiţi de marea

putere de absorbție a neamului românesc, căreia îi cad victimă chiar unele elemente maghiare.

Toate acestea ar duce, din păcate, la incitarea spiritelor din ambele părți, oricât de mult ar fi de dorit stabilirea unor relații de încredere între ambele națiuni.

Liga culturală română a constituit un întreg program de demonstrații înaintea și în timpul procesului Memorandului, care constă în adunări și rugăciuni publice în bisericile Regatului pentru o rezolvare favorabilă[5]. Și în străinătate, respectiv în Anglia[6], s-a organizat o propagandă pentru a atrage atenția opiniei publice europene asupra suferințelor românilor din Ungaria, în mare parte inventate. Reprezentanții numeroaselor ziare străine și germane vor participa la dezbaterile de la Cluj. Din păcate, precocele tineret universitar român, înclinat către excese, ia din nou parte la agitație și înrăutățește probabil prin aceasta sorții conaționalilor de peste graniță. Ungurii, siguri de sine, nu sunt receptivi nici la intimidări, nici destul de obiectivi pentru a vedea că în această problemă se strecoară multă agitație liberală împotriva guvernului.

Contele Leyden[7]

Excelenței sale cancelarul Reichului, general de infanterie,
Domnului conte de Caprivi,
Austria 104

---

[1] Textul german a mai fost publicat de T. Pavel, *op. cit.*, p. 288–290.

[2] Documentul a ajuns la Berlin prin curier personal.

[3] *Memorandul din 1892* nu purta semnătura celor 25 de membri ai Comitetului central al Partidului Național Român, ci, după cum vom vedea în continuare, numai semnăturile biroului executiv. Textul *Memorandului*, exemplarul oficial în mss., predat de dr. Ioan Rațiu la 1 iunie 1892 șefului Cancelariei imperiale din Viena pentru a fi înmânat împăratului Franz Joseph, este semnat în numele Comitetului central al Partidului Național Român de următorii: dr. I. Rațiu, prezident, George Pop de Băsești, viceprezident, Eugen Brote, viceprezident, dr. Basiliu Lucaciu, secretar general, Septimiu Albini, secretar și Iuliu Coroianu, „referinte“ (Biblioteca Academiei Române, mss. rom. 5718). În broșura cu același titlu, tipărită la *Institutul Tipografic* din Sibiu în anul 1892 ca și în presa timpului („Tribuna“, 1892, nr. 116–122), nu se mai reproduce numele lui Iuliu Coroianu.

[4] Datarea documentului este fixată în 25 martie (mss.) sau 26 martie 1892 (în broșură sau presă), ca urmare a definitivării textului în ședința din 25–26 martie 1892 de la Sibiu a Comitetului central al Partidului Național Român (Ș. Polverejan, *Din istoricul Memorandului, Ședința Comitetului Central al Partidului Național Român din 25–26 martie 1892,* în: „Acta Musei Napocensis“, VI (1969), p. 335–345).

[5] Vezi V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 97–117; Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 52–61.

[6] G. Moroianu, *op. cit.*; Șt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 115–121.

[7] Casimir Leyden, noul ambasador al Germaniei la București, din februarie 1894 până în anul 1898 (T. Pavel, *op. cit.*, p. 288–296; *1918 la români,* p. 240; „Tribuna“ nr. 30 din 19 februarie/3 martie 1894, p. 118).

33

Bucharest, May 1, 1894

Nr. 23
Confidential

My Lord,

I have the honour to transmit to your Lordship herewith a French translation of the „acte d'accusation"* addressed by the Procureur Général of Clausenburg (Cluj) to the Royal Tribunal charging the members of the Roumanian Executive Committee with having by the propagation in various languages of the Memorandum recapitulating their grievances against their Maghyar rulers in Hungary, which they endeavoured to present to the Emperor of Austria at Vienna in June 1892, committed the crime of agitation, in that they disseminated throughout the country a printed document containing an attack upon the obligatory force of the law of the Union. The Trial is to commence at Clausenburg on the 7th instant and, as is only natural, considerable interest is being evinced in Roumania in the preliminary proceedings.

The organs of both political parties here combine in criticizing unfavourably the action of the Maghyar Government which, it is asserted, represents only seven millions out of the gross total of the population of Hungary which amounts according to the general estimate to seventeen and a half millions. There are, it is said, 2 600 000 Roumanians living in Transylvania and the fact that all the members of the Executive Committee – the existence of which is not even mentioned in the Memorandum – and not merely the five who signed that document, namely Messrs Ratziu, Popp de Basesti, Brote, Vasile Lucaci and Septime Albiniu, are to be proceeded against at the trial, proves that the aim of the Maghyar Government is to deal a blow at the whole Roumanian national party, and that in so doing they are only following up their programme for the „Maghyarization" of the whole country by destroying the institutions of the various nationalities other than Hungarian.

Considerable stress is laid upon the fact that the Trial is to be held at Clausenburg (Cluj) and not at Hermanstadt (Sibiu) which is the capital of the district in which most of the accused live, and is consequently the natural place for the hearing of the case, and it is pointed out that the reason of this is not far to seek and evidently lies in the fact that in Hungarian Clausenburg it will be much easier to secure a satisfactory verdict from a jury composed entirely of Maghyars than would have been the case, had the trial been heard at „Roumanian" Hermanstadt (Sibiu).

* În franceză în original.

Not a single Roumanian name appears on the jury list although there are large numbers of Roumanians residing in the country, and attention is called to the fact that thus a Maghyar jury will try a case brought by the Magyar Government, the result being naturally a foregone conclusion. In this connection I am informed on good authority that it was long ago found quite impossible to secure an impartial sentence by jury at Hermanstadt when a Roumanian was concerned in a legal action and that consequently, all trials by jury have been held at Clausenburg during recent years.

It is contented that the essence of the whole trial lies not only in the fact that the Roumanians of Transylvania have dared to revendicate their nationality, but that, in doing so, they appealed to the Emperor of Austria at Vienna and not to the King of Hungary at Pesth, which in the chauvinist eyes of the Maghyars is equivalent to having carried their grievances to the Ruler of a foreign country, since the evident object of Hungary is to consolidate herself into a separate Kingdom and finally free herself from the irksome union with Austria.

It is further maintained that it cannot be urged against the members of the Committee who are about to be tried at Clausenburg that they have on any occasion provoked one single act of violence, nor do they encourage secretly the use of the sword or the execution of murder in the dark as was the case in the Omladina affair. Such acts might be called an attack on the obligatory force of the law and as such could be condemned as a crime, but to do so in the press is permitted in all countries and, in support of this argument it is instanced that violent attacks made upon the Union by Irish nationalists, by the Monarchist organs in France on the Constitution of the Republic, and even in Austria by the Tchecs on the fundamental law which has deprived them of their autonomy are not followed by legal proceedings.

The Roumanian „Culture League“ while maintaining that none of its acts tend in any way to encourage deeds of violence or disorder on the part of its Roumanian brethren in Transylvania openly avows that it occupies itself with the distribution to the Trans-Carpathian Roumanians of copies of the „Memorandum“ the „Roumanian programme“ and the „Replique“ which contains, it is asserted, an explanation of all the grievances of the Transylvanian Roumanians but enter into no recriminatoty arguments. The League calls for increased activity on the part of its supporters in the publication throughout Europe of the wrongs of the brethren in Transylvania and an especial appeal is made to French simpathies which is noteworthy, though it probably contains little of political significance and is more probably founded upon the fact that French is almost as much the current language of the upper classes in this country as is Roumanian and that, not unnaturally, they hope that a country in which so many of their children are educated will take some interest in the wrongs, or so-called wrongs of their Kinsmen in Transylvania.

There is of course no doubt that the „Culture League“ does secretly support the Roumanian party in Transylvania, both by money and moral support, in the campaign which they are carrying on against the central Government of Hungary. Many of the leading members of the League are thoroughly honest and convinced in the justice of their cause, but on the other hand the Transylvanian question has been made great use of by the Opposition, who are most of them Members of the League, for the political purposes; and on the whole it does not seem to me that there is any very great amount of interest evinced here generally on behalf of the Transylvanian Roumanians except by a small body of thoroughly earnest patriots and a larger section of place-hunting members of the Opposition who when in power showed quite as little eagerness to mix themselves up in what might prove a troublesome question with Austria, as is evinced by the Government party of today.

The League has published a programme of the manifestations which are to take place throughout Roumania on the occasion of the Trial at Clausenburg, which ordains that meetings are to be held by all the Sections during the present week, prayers to be said in all the churches and as large number of telegrams of sympathy as possible sent to the seat of the national Committee at Hermanstadt (Sibiu) and more especially to Monsieur Ratziu, the President of the Committee, as well as to all the superior authorities of the country for the purpose of calling their attention to the fact that the „people most devoted to the House of Habsburg is being sacrificed to the savage chauvinism of the Hungarians“.

On Sunday next, May 6th monster meeting are to be held at Bucharest and Jassy, and prayers on behalf of the Roumanian brethren in Transylvania will be said in all the principle churches of Bucharest.

I would venture to lay special stress upon the fact that, throughout the whole of the Press campaign that is being now carried on with reference to the Trial at Clausenburg, the greatest care is shown not to make use of any expression which could in any way hurt Austrian susceptibilities, and the Emperor of Austria is always spoken of in terms of the greatest respect, though no stone is left unturned to let it be seen that the opinion here is that the object of Hungary, in wishing thus to Maghyarize the whole country, is to make herself sufficiently united internally for her to be able to renounce the Union with Austria, should she at any time feel so disposed.

Although Monsieur Stourdza, the Chief of the National Liberal Party and a strong supporter of the Triple Alliance in his speech in the Senate on the Transylvanian question, as reported in Sir J. Walshams' despatch Nr. 1 of the 1st of January last, hinted that if Austria would not see that the wrongs of the Roumanians across the Charpathians were righted, this country would have to turn its attention in another direction, (Russia of

course being meant), this was probably only a political utterance, and the impression made upon my mind from the conversations I have had with various people here and in this opinion my German colleague concurs – is that from His Majesty the King downwards Russia is as much feared as hated by all parties and perhaps most especially by the National Liberals.

The anxiety evinced on the present occasion to do nothing distasteful to Austria would seem to bear out this theory, and the opinion seems to be general that Russian intrigues are largely to blame for the present situation in Transylvania, the one side having been urged on to repressive measures and the other to resistance to them.

A prominent Member of the party which is endeavouring to enlist the simpathies of Europe in favour of the Roumanians of Transylvania remarked to me the other day that they had seen in Bessarabia that measures similar to those now being taken by the Maghyars to stamp out the nationality of the Roumanians in Transylvania had so totally destroyed the nationality of the Roumanian inhabitants of that Russian province that the only connection which they now had with their brethren of this country was that, by reason of family ties and natural trade relations, they afforded the Russians an easy channel of communication for their intrigues by which they hoped eventually to undermine the loyalty of the Moldavian portion of the Kingdom. The denationalization of the Roumanians of Bassarabia had, he said, destroyed the neutral but friendly bulwark which existed formerly between Russia and Roumania, just as now the Hungarian efforts to effect the same result in Transylvania would, if crowned with success, both deprive the Roumanian Kingdom of its friendly buffer on the Hungarian frontier and, by the absorption of the Roumanian element into the Maghyar nation, lower the prestige and lessen the importance of Roumania as a factor in the Eastern Question.

I have the honour to be,
with the highest respect,
My Lord,
Your Lordship's most obedient,
humble servant,
Walter Townley

The Earl of Kimberley, K.G.
etc., etc., etc.

Arh. St. București, Colecția microfilme Anglia, rola 177, f. 77–88 (vol. 112); Public Record Office, London, Foreign Office, F.O. 104 (vol. 112).

Nr. 23 București, 1 mai 1894

Confidențial

Domnule,

Am onoarea să vă trimit o traducere în limba franceză a „actului de acuzare“[1] adresat de procurorul general în procesul de la Cluj președintelui Tribunalului regal, prin care îi acuză pe membrii Comitetului executiv român că prin răspândirea în traducere în mai multe limbi a Memorandului care conține nemulțumirile lor față de legile maghiare din Ungaria, pe care au încercat să-l prezinte și împăratului Austriei la Viena în iunie 1892, au comis delictul de agitație, prin faptul că au răspândit în țară o copie tipărită a documentului care conține un atac la adresa forței executorii a legii de Uniune. Procesul va începe la Cluj în data de 7 mai, și în mod firesc el a stârnit deja un deosebit interes în România.

Reprezentanți ai ambelor partide politice au criticat concertat acțiunea guvernului maghiar care, se afirmă, reprezintă numai 7 milioane din totalul populației din Ungaria, care numără potrivit estimărilor generale cam 17,5 milioane oameni. În Transilvania, se spune, trăiesc 2 600 000 români, iar faptul că toți membrii Comitetului executiv – de a cărui existență nici măcar nu se pomenește în Memorand – și nu numai cei cinci care au semnat documentul, adică domnii Rațiu, Popp de Băsești, Brote, Vasile Lucaciu și Septimiu Albini, sunt chemați în fața instanței[2], dovedește că scopul guvernului maghiar este de a da o lovitură întregului Partid Național Român, și că, procedând în acest mod, el nu face altceva decât să-și urmeze programul de „maghiarizare“ a întregii țări, distrugând instituțiile tuturor celorlalte naționalități decât cea maghiară[3].

Tensiunea este sporită de faptul că procesul se va desfășura la Cluj și nu la Sibiu, capitala județului în care locuiesc cei mai mulți dintre acuzați și care ar fi prin urmare locul firesc pentru audierea cazului; se spune însă că motivul acestei schimbări e ușor de bănuit și constă, evident, în faptul că, în Clujul unguresc va fi mult mai ușor de dat un verdict satisfăcător de către un juriu format exclusiv din unguri, decât ar fi fost dacă procesul s-ar fi desfășurat în Sibiul românesc.

Pe lista juriului nu apare nici un nume românesc, deși în regiune trăiesc mulți români; atenția tuturor se îndreaptă asupra faptului că, dacă un juriu maghiar va delibera asupra unui caz adus în instanță de guvernul maghiar, verdictul va fi, bineînțeles, cel anticipat. Dețin informații, dintr-o sursă autorizată că de multă vreme la Sibiu nu s-a mai dat o sentință imparțială, atunci când cel judecat era un român și că, de aceea toate procesele cu jurați s-au desfășurat în ultimii ani la Cluj[4].

Aceeași sursă m-a informat că adevăratul motiv al întregului proces nu este faptul că românii din Transilvania au îndrăznit să-și revendice

naţionalitatea, ci, faptul că, făcând acest lucru, au apelat la împăratul Austriei la Viena şi nu la regele Ungariei la Pesta, ceea ce în concepţiile şovine ale ungurilor este acelaşi lucru cu a-şi fi prezentat plângerile în faţa cârmuitorului unei ţări străine, acum când scopul Ungariei este să se consolideze într-un regat separat şi în cele din urmă să se elibereze de supărătoarea uniune cu Austria[5].

Se susţine în continuare ideea că nu se poate deschide o acţiune împotriva membrilor Comitetului, care urmează a fi judecaţi la Cluj pe motiv că ar fi provocat vreodată vreun act de violenţă, sau că au încurajat în secret folosirea armelor sau crima, aşa cum s-a întâmplat în cazul Omladina[6]. Astfel de acte pot fi numite lezarea puterii executorii a legii şi pot fi sever incriminate, dar sunt admise în presa tuturor ţărilor, iar în sprijinul acestui argument se prezintă atacurile violente ale naţionaliştilor irlandezi împotriva Uniunii, ale organelor monarhiste din Franţa împotriva Constituţiei Republicii, şi chiar ale cehilor din Austria împotriva Constituţiei care i-a privat de autonomie, nici una dintre aceste acţiuni nefiind condamnată de lege.

„Liga culturală română“, susţinând că nici una din acţiunile sale nu urmăreşte să încurajeze actele de violenţă sau tulburarea ordinii în sprijinul fraţilor din Transilvania, mărturiseşte deschis că membrii ei se ocupă în mod direct de distribuirea pentru românii de dincolo de Carpaţi a „Memorandului“[7] şi a „Programului Român“[8], iar „Replica“[9] anexată se spune că reprezintă o trecere în revistă a tuturor nemulţumirilor românilor din Transilvania, dar nu conţine argumente recriminatorii.

Liga îi cheamă pe sprijinitorii ei să facă publice în toată Europa nemulţumirile fraţilor lor din Transilvania; un apel special este îndreptat spre Franţa, ale cărei simpatii faţă de români, îndeajuns de cunoscute, este de presupus că au mai puţin o semnificaţie politică reală şi mai mult o motivaţie întemeiată pe faptul că franceza este limba pe care cu precădere clasele sus-puse din România o folosesc şi de aceea nu este nefiresc faptul că speranţa românilor se îndreaptă spre o ţară în care atâţia dintre copiii lor îşi fac studiile şi care, cu siguranţă, va fi cât de cât interesată de suferinţele, sau aşa-numitele suferinţe ale neamului românesc din Transilvania[10].

Nu încape însă nici o îndoială că „Liga culturală“ susţine în secret Partidul român din Transilvania, atât cu bani cât şi moral[11], în campania sa împotriva guvernului ungar. Mulţi dintre conducătorii Ligii sunt profund cinstiţi şi convinşi de justeţea cauzei lor, deşi, pe de altă parte problema Transilvaniei a fost de un real folos opoziţiei, ai cărei reprezentanţi sunt – cei mai mulţi – membrii ai Ligii, pentru interese politice; de fapt pot să afirm că lumea de aici nu manifestă un interes atât de mare pentru situaţia românilor din Transilvania pe cât se spune, cu excepţia câtorva adevăraţi patrioţi şi a unor oportunişti din Opoziţie, care atunci când erau la putere nu s-au arătat mai dornici să se amestece într-o problemă care ar fi putut da bătaie de cap implicând Austria, decât guvernul aflat astăzi la putere.

Liga a publicat un program al manifestaţiilor care vor avea loc pe teritoriul României cu ocazia procesului de la Cluj, prin care se stabileşte că întrunirile vor fi ţinute de toate filialele Ligii în timpul săptămânii în curs, se vor rosti rugăciuni în toate bisericile şi se va trimite la sediul Comitetului Naţional din Sibiu un număr cât mai mare de telegrame de simpatie şi, mai ales, domnului Raţiu, preşedintele Comitetului, cât şi tuturor oficialităţilor ţării, cu scopul de a le atrage atenţia asupra faptului că „oamenii cei mai devotaţi casei de Habsburg sunt sacrificaţi din pricina şovinismului sălbatic al ungurilor".

Duminica viitoare, în 6 mai, la Bucureşti şi Iaşi vor avea loc demonstraţii de mari proporţii, iar în cele mai mari biserici din Bucureşti se vor rosti rugăciuni pentru fraţii din Transilvania[12].

Aş îndrăzni să subliniez faptul că, în tot timpul campaniei de presă care este în curs de desfăşurare pe tema procesului de la Cluj, gazetarii nu au avut deloc intenţia să rănească prin limbajul folosit susceptibilitatea Austriei, lucru pe care împăratul Austriei l-a apreciat în mod deosebit, ci au încercat prin toate mijloacele, răscolind absolut totul, să demonstreze că românii sunt convinşi că adevăratul scop al Ungariei, dorind maghiarizarea întregii ţări, este de a-şi consolida într-atât structura internă, încât să poată renunţa la Uniunea cu Austria, ceea ce de altfel a dorit dintotdeauna.

Deşi domnul Sturdza, şeful Partidului Naţional Liberal şi puternic susţinător al Triplei Alianţe, în discursul său din Senat, în problema Transilvaniei, după cum v-a raportat Sir J. Walsham[13] în telegrama sa nr. 1 din 1 ianuarie anul trecut, a dat de înţeles că, dacă Austria nu va crede că nemulţumirile românilor de dincolo de Carpaţi sunt îndreptăţite, România va trebui să-şi îndrepte atenţia în altă direcţie (subînţelegându-se, bineînţeles, Rusia), aceasta a fost probabil numai o declaraţie politică, pentru că părerea mea, cu care este de acord şi reprezentantul Germaniei, după discuţiile pe care le-am avut cu diferite persoane, este că Rusia este temută şi urâtă atât de Maiestatea sa regele, cât şi de reprezentanţii tuturor partidelor şi mai ales de naţional-liberali. Grija manifestată cu această ocazie de a nu face nimic neplăcut la adresa Austriei pare că justifică această teorie, părerea generală fiind că intrigile Rusiei sunt vinovate pentru actuala situaţie din Transilvania, pentru că ea pe unii i-a incitat să ia măsuri aspre, iar pe alţii i-a stârnit la manifestaţii de protest faţă de aceste măsuri.

Un membru de frunte al partidului, care se străduieşte să atragă simpatia Europei de partea românilor din Transilvania, mi-a spus ieri că el a constatat că în Basarabia, măsuri similare celor luate acum de unguri pentru a-i suprima pe românii din Transilvania ca naţionalitate i-au distrus definitiv pe românii din această provincie rusească şi că singura legătură pe care o mai au cu fraţii lor din ţară se datorează faptului că prin relaţiile de familie sau prin comerţul de graniţă, ei oferă ruşilor o cale mai uşoară de transmitere a intrigilor prin care ei speră să submineze eventual loialitatea zonei moldoveneşti faţă de regat.

Deznaţionalizarea românilor din Basarabia a distrus, spunea el, legătura neutră, dar prietenească ce exista odinioară între Rusia şi România; la fel încearcă acum să facă ungurii în Transilvania, iar dacă vor reuşi, ei vor lipsi Regatul României de prietenii de la frontiera cu Ungaria şi, prin asimilarea elementului românesc de către naţiunea maghiară, vor micşora prestigiul şi vor minimaliza importanţa României ca factor de influenţă în problema Estului Europei.

Am onoarea să fiu, al dvoastră
cu deosebit respect,
prea supus şi umil servitor,
Walter Townley[14]

Contelui Kimberley[15], etc., etc., etc.

---

[1] Actul de acuzare al procesului memorandist nu a mai fost transcris în documentul de faţă. El se poate vedea în I.P.P. [app], *op. cit.*, p. 55–61.

[2] Vezi nota 3 de la doc. nr. 32.

[3] Pentru politica de deznaţionalizare a guvernelor maghiare vezi G. Neamţu, N. Cordoş, *The Hungarian policy of magyarization in Transylvania, 1867–1918,* Cluj-Napoca, 1994.

[4] Vezi lista juraţilor la I.P.P. [app], *op. cit.*, p. 255.

[5] V. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania şi Banat,* Bucureşti, 1993, p. 103–104; Ş. Polverejan, N. Cordoş, *op. cit.*, p. 197–200.

[6] „Tinerimea" – asociaţie politică studenţească sârbă ce lupta pentru unirea şi neatârnarea naţiunii sârbeşti în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (1848–1878).

[7] *Memorandul românilor din Transilvania şi Ungaria către Maiestatea sa imperială şi regală apostolică Francisc Iosif I,* Sibiu, 1892.

[8] *Programele naţionale ale românilor din Transilvania şi Ungaria însoţite de Memorandul adresat împăratului Francisc Iosif I, la 1892, şi de legile naţionalităţilor de la 1864 şi 1868,* Bucureşti, 1894, broşură tipărită de *Liga culturală* în această perioadă de dinaintea începerii procesului memorandist de la Cluj în limbile română şi franceză.

[9] *Cestiunea română în Transilvania şi Ungaria. Replica junimii academice române din Transilvania şi Ungaria la „Răspunsul" dat de junimea academică maghiară „Memoriului" studenţilor universitari din România,* Sibiu, 1892.

[10] Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 42–131; Ş. Polverejan, *Activitatea secţiei din Paris a Ligii culturale în perioada memorandistă,* în: *op. cit.*; *Corespondenţa lui George Moroianu (1891–1920),* vol. I, Cluj-Napoca, 1981.

[11] Vezi printre altele: V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 80–82; T. Pavel, *Partidul Naţional Român şi acţiunea memorandistă,* Cluj-Napoca, 1994, p. 48.

[12] V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 104–107.

[13] John Walsham, ambasadorul Marii Britanii la Bucureşti.

[14] Secretar al Ambasadei britanice la Bucureşti.

[15] Ministrul de externe britanic în cabinetul Gladstone (1892–1894).

34

Bucarest, le 3 Mai 1894

Légation de la
République Française
en Roumanie
Direction Politique
Nr. 39

Monsieur le Président du Conseil,

Sous ce pli, j'ai l'honneur de vous transmettre une brochure qui m'a été envoyée par le Comité de la *Ligue pour la Culture intelectuelle des Roumains**. Ainsi que je l'ai plus d'une fois indiqué dans ma correspondance politique, cette association représente au fond, bien qu'elle s'applique prudement à le nier, les secrètes aspirations des patriotes du Royaume de Roumanie, dont l'idéal est l'annexion dans un avenir plus ou moins éloigné de tout le territoire où leurs frères *irredenti** se trouvent en majorité. Dans la brochure il n'est, bien entendu, question que de l'indépendance des Roumains de Transylvanie sous le sceptre de l'Empereur et Roi, et tous les hommes politiques de Valachie et de Moldavie restent prêts à jurer, si on les questionne, qu'ils ne rêvent rien au-delà. Mais il ne me paraît pas moins évident qu'aucun d'etre eux ne renonce à l'espoir de voir un jour la grande Roumanie se constituer à la suite d'une crise qu'on se plaît ici à déclarer inévitable, tout en exprimant hautement le désir qu'elle n'éclate jamais.

Veuillez agréer, Monsieur le Président
du Conseil, les assurances
de ma respectueuse considération
De Coutouly

Son Excellence
Monsieur Casimir Périer
Président du Conseil
Ministre des Affaires Etrangères

Arh. St. București, Colecția microfilme Franța, rola 24, c. 612–613; Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques. Correspondance Politique, Roumanie, vol. 19, f. 126–126 v.

* Subliniere în textul original.

București, 3 mai 1894

Legația Republicii Franceze
în România
Direcția Politică
Nr. 39

Domnule Președinte al Consiliului de Miniștri,

Am onoarea să vă trimit în acest plic o broșură care mi-a fost trimisă de *Liga pentru unitatea culturală a românilor*[1]. După cum am mai arătat de mai multe ori în corespondența mea politică, această asociație reprezintă în fond, deși se străduiește cu prudență să nege acest lucru, aspirațiile secrete ale patrioților din Regatul României, al căror ideal este anexarea într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat a întregului teritoriu în care frații lor *irredenti* sunt în majoritate. În broșură nu este, bineînțeles, vorba decât despre independența românilor din Transilvania sub sceptrul împăratului și regelui, iar oamenii politici din Țara Românească și din Moldova sunt toți gata să jure, dacă sunt întrebați, că nu râvnesc la nimic de dincolo de granițe. Mi se pare însă cât se poate de evident că nici unul dintre ei nu renunță la speranța de a vedea într-o zi România Mare înfăptuită în urma unei crize care se socotește aici că este inevitabilă, deși toată lumea susține sus și tare dorința ca ea să nu izbucnească niciodată.

Vă rog să primiți,
Domnule Președinte
al Consiliului de Miniștri,
asigurările
respectuoasei
mele considerații
De Coutouly

Excelenței sale
Domnului Casimir Périer,
Președinte al Consiliului de Miniștri
Ministru al Afacerilor Externe

[1] Ar putea să fie broșura consemnată la nota 8 de la doc. nr. 33.

35

1894 mai, 5, Budapesta

2043
Magyar kir <ályi> belügyministeri Elnökség
2084 szám 1894 érkezett V\20

Arad, Besztercze-Naszód, Bihar, Brassó, Fogaras, Hunyad, Kolozs, Krasso-Szörény, Szeben, Alsó-Fehér, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Háromszék, Maros-Torda, Maramaros, Kisküküllő, Szilágy, Temes, Udvarhely, Szatmár Vármegye főispányának.

A folyó hó 17én 2043 szám allat kelt utasitásomat a következőkkel egészitem ki:

A jelzett viszonyok szemelőtt tartásával Méltóságodat a következő intézkedések szigorú elrendelésére kérem fel.

1. A kormányzatára bizott törvény hatóság járási vagy városi első fokú rendör hatóságok főnökeit a főszolgabirákat és rendör kapitányokat személjes felelősség terhe alatt utasitsa, hogy mindott, hol az állam fennálló jogrendje, vagy valamely osztály vagy nemzetiség elleni izgatásnak csak legkisebb jelei észlelhetik, vagy ilyenek legtávolabbi nyomai mutatkoznak, a helyszinen szigorú rendőri vizsgálatot foganatositsanak. A megejtett nyomozás fejleményéhez képest a tettesek vagy alaposan gyanusitottak letartoztatását vagy elfogatását rendeljék el. A bűnjelek feltalálása czéljából szükség esetében tartsanak házkutatást a talált bűnjeleket foglalják le és a vizsgálat eredményéhez képest a tetteseket vagy a bűncselekményekkel alaposan gyanusitottakat az illetékes büntető királyi biróságoknak adják át.

2. Ott hól a közállapotok annyira elfajultak volna, hogy akár az állam jogrendje, akár egyes osztályok vagy nemzetiségek elleni felbujtásnak megállapitható bizonyitékai minden kételyt kizáró módon fenforognak s ezen jelenségek az ugynevezett „Memorandum“ perrel látszanak összefügésben állani az első fokú rendörhatóságokat utasitsa, hogy a rendőri nyomozásokat első sorban azon egyének ellen inditsák meg, kik a „Memorandum“ per tárgyalásának alkalmából elitéltetett személyek mellet tüntetést rendeztek.

Az ezek vezetendő rendöri nyomozat főként azon ténykörülmények felderitésére irányitandó, hogy az illetők miczélból és kinek felhivására vagy rabeszélésére vettek részt a tüntetésekben? Ki fedezte költségeiket? ki adott vagy igért megjelenésükért jutalmat? kitől és miúton értesültek – különössen az alsóbb osztálybeliek a tüntetésre alkalmat szolgáltatott

tényeket vagy és mind azon lényegesnek látszó viszonyok és körülményekről (folytatás a betét iven)

(betét iv)
meljek valamely bűnös czélzatú cselekmény elkövetésével vagy annak előkészitésével kapcsolatban álhatnak.

Budapest V 20 894
(aláirás olvashatatlan)

kiadás után visza az osztályhoz

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 85, c. 611–613, 616; Magyar Országos Levéltár, Belügyminisztériumi leveltár, k. 148 Elnöki iratok, 1894 XIV 2043, f. 4–6, 9.

2043
Preşedinţia Ministerului Regal Maghiar de Interne[1]
numărul 2084, 1894 sosit 20 V

Comiţilor supremi ai comitatelor Arad, Bistriţa-Năsăud, Bihor, Braşov, Făgăraş, Hunedoara, Cluj, Caraş-Severin, Sibiu, Alba de Jos, Solnoc-Dăbâca, Turda Arieş, Trei Scaune, Mureş-Turda, Maramureş, Târnava Mică, Târnava Mare, Sălaj, Timiş, Odorhei, Satu Mare.

Îmi completez instrucţiunile emise sub numărul 2043 din 17 luna curentă cu următoarele:

Ordon Domniei voastre ca ţinând seama de situaţia semnalată să ia cu toată stricteţea următoarele măsuri.

1. Să le ordonaţi, şefilor autorităţii poliţieneşti de plasă sau orăşeneşti din sfera de competenţă ce va fost încredinţată spre guvernare, pretorilor şi căpitanilor de poliţie pe propria răspundere că, peste tot unde pot fi observate chiar şi cele mai mici semne sau ar apărea cele mai îndepărtate urme ale instigării împotriva ordinii statului sau împotriva vreunei clase sau naţionalităţi, să întreprindă la faţa locului o severă anchetă poliţienească. Conform rezultatelor anchetei să ordone arestarea sau prinderea făptaşilor sau a celor bănuiţi cu temei. Dacă este necesar, în scopul găsirii dovezilor, să facă percheziţii de domiciliu, să sechestreze corpurile delicte găsite şi conform rezultatului anchetei să predea făptaşii sau pe cei suspectaţi cu temei tribunalelor regale penale competente.

2. Acolo unde starea generală a degenerat într-atât încât pot fi observate fără nici un dubiu dovezile instigării împotriva ordinii de drept a statului sau a unor clase sau naţionalităţi şi aceste fenomene par să fie în legătură cu aşa-numitul proces al Memorandului, să ordonaţi autărităţilor

poliţieneşti de primă instanţă să pornească ancheta poliţienească în primul rând împotriva acelor indivizi care cu ocazia desfăşurării procesului Memorandului au organizat demonstraţii de solidaritate cu persoanele condamnate.

Ancheta poliţienească deschisă împotriva acestora să fie îndreptată în special spre dezvăluirea acelor împrejurări – în ce scop şi la apelul sau sfatul cui au luat respectivii parte la demonstraţie? Cine le-a suportat cheltuielile? Cine le-a dat sau promis vreo recompensă pentru participare? De la cine şi pe ce cale au aflat – în special cei din clasele de jos – despre faptele care au servit drept ocazie pentru demonstraţie, sau despre toate acele relaţii şi împrejurări ce par esenţiale (continuare pe fila anexată) (filă anexată) care ar putea avea vreo legătură cu comiterea sau pregătirea vreunei acţiuni cu scop criminal.

Budapesta 20.V.1894
(s.s. indescifrabil)
după expediere înapoi la secţie

[1] Ministru titular, Hieronymi Károly.

36

1894 8. Mai, Jassy

Hochgeborener Graf!

Ich erlaube mir Euer Excellenz zu melden dass sowohl der 6. als der 7. Mai (an welchen Tagen anlässlich der Eröffnung des Processes in Cluj auch in der einstigen Hauptstadt der Moldau in Jassy – die Abhaltung von einem Protestmeeting sowie von Strassendemonstrationen geplant waren) – ruhig und ohne öffentliche Ausschreitungen gegen dieses k.u.k. Consulat verlaufen sind.

Das Jassyer Meeting (welches zu Folge zweifelhaften Wetters in einem, einer Privat Gesellschaft gehörigen, geschlossenen Raume abgehalten wurde) kann im Gegensatz zur Darstellung der Localblätter tatsächlich nicht als besonderer Erfolg der Bestrebungen der hiesigen Culturliga angesprochen werden.

Auffallend war, dass auch jetzt wieder Männer das Wort ergriffen haben, welche bisher noch niemals ihre Beredsamkeit in Dienst der Politik gestellt hatten, so dass es mir berechtigt erscheint, wenigstens den bisherigen Effect des strammen Auftretens der ungarischen Behörden in Transilvanien, soweit ich denselben *in Jassy* und *in den diesem*

Consularbezirk angehörenden Districten zu übersehen vermag in die Worte zusammenzufassen: Es hätte die gegenwärtige Lage in Siebenbürgen eine Anzahl rumänischer Patrioten creirt – welche ohne diese Bewegung wohl kaum aus dem alltäglichen Einerlei ihrer bisher wenig beachteten Existenz an die Oberfläche des politischen Lebens emporgekommen wären – und von welchen erst die Zukunft zeigen muss ob sie, sich daselbst zu behaupten oder mit der Zeit sogar eine führende Rolle zu übernehmen, die Befähigung haben werden.

An dem „Massenaufzuge der Studenten und des Volkes" nahmen – dank eines in Strömen fallenden Regens – nur eine geringe Anzahl der ersteren mit einem aus dem Pöbel gebildeten Vor-und Nachtrabe Teil.

Derselbe bewegte sich (da ihm von den Behörden der Durchmarsch durch die Strada Carol, an welcher dieses k.u.k. Amt gelegen ist, von vorneherein untersagt worden war) von der Universität durch einige Hauptverkehrsstrassen zum Monumente Ştefan cel Mare. Hier löste er sich, da der Regen das Reden verhinderte, auf.

Bei dem aus Anlass des Namensfestes der Königin in der Metropolie abgehaltenen Te Deum hatte sich der Polizei-Prefect neben mich gestellt – sowohl er – als auch die (wie man mir nachträglich sagte) bei dem grossen Fasungsraume in grösserer Zahl in Civil anwesenden Polizei-Comissaire hielten auf alle Vorgänge daselbst ein wachsames Auge. Ich hatte weder in, noch ausser der Kirche eine Demonstrative-Haltung der Anwesenden bemerkt.

Auf dem Abschnitte der Hauptstrasse Jassy's welcher sich längst des Gartengitters dieses k.u.k. Consulates hinzieht promenirten während dieser 2 Tage Polizei-Commisaire in Civil und Uniform. Durch die diesmal ausgiebig getroffenen polizeilichen Vorkehrungen war eine Wiederholung der Vorgänge wie sich dieselben vor diesem k.u.k. Consulate im Juli 1892 zugetragen haben ausgeschlossen.

Die gegenwärtig am Ruder stehende conservative Partei hat nicht nur ihren guten Willen gezeigt, sondern auch bewiesen, dass sie die nötige positive Macht besitzt demselben gegenüber jedem anderen Willen im Lande Geltung zu verschaffen.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht und Ergebenheit.

Lippert

An Seine Excellenz den Hochgeborenen Herrn Grafen Gustav von Kâlnoky Wien.

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 315, c. 468–471; (Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, f. 57–60.

Iaşi, 8 mai 1894[1]

Ilustre conte!

Îmi permit a comunica Excelenţei Voastre că atât 6 cât şi 7 mai (zile în care, cu prilejul deschiderii procesului de la Cluj, şi în fosta capitală a Moldovei, Iaşi, s-a planificat ţinerea unui miting de protest precum şi demonstraţii de stradă) au trecut liniştit şi fără excese oficiale împotriva acestui consulat cezaro-crăiesc.[2]

Mitingul de la Iaşi (care ca urmare a unui timp nefavorabil s-a ţinut într-un spaţiu închis aparţinător unei societăţi private) poate fi considerat, în contrast cu descrierea făcută în ziarele din localitate, realmente nu ca un succes deosebit al strădaniilor Ligii culturale de aici.

Surprinzător a fost că şi acum au luat cuvântul oameni care până acum nu şi-au etalat niciodată elocinţa lor în slujba politicii, astfel că îmi apare îndreptăţit că acest fapt este cel puţin efectul de până acum al comportării severe a autorităţilor ungureşti în Transilvania, atât cât pot eu să-l cuprind cu vederea la Iaşi şi în districtele aparţinătoare de această circă consulară, pentru a-l putea cuprinde în cuvintele: Situaţia actuală din Transilvania ar fi creat-o un număr de patrioţi români, care fără această mişcare abia s-ar fi putut ridica la suprafaţa vieţii politice din monotonia zilnică a existenţei lor puţin băgate în seamă de până acum şi despre care abia viitorul va trebui să arate dacă au capacitatea ca să se menţină ei înşişi sau cu timpul vor căpăta chiar un rol conducător.

În rândul coloanelor de demonstranţi „ai studenţilor şi ai poporului" au participat, datorită unei ploi torenţiale, numai un număr restrâns al primilor, cu o avangardă şi o ariergardă constituită din gloată.

Acestea s-au mişcat (întrucât le-a fost interzis din capul locului de către autorităţi trecerea în marş prin strada Carol, pe care este situată această instituţie cezaro-crăiască) de la Universitate pe unele străzi principale către monumentul lui Ştefan cel Mare. Aici s-a dizolvat, deoarece ploaia a împiedicat ţinerea cuvântărilor.

La Te Deum-ul ţinut la Mitropolie, prilejuit de ziua onomastică a reginei, prefectul poliţiei s-a aşezat lângă mine, atât el cât şi (după cum mi s-a spus ulterior) comisarii de poliţie prezenţi în civil în număr mai mare din cauza spaţiului mai mare, au vegheat ei înşişi asupra tuturor întâmplărilor. Nu am observat nici înăuntru, nici înafara bisericii o atitudine ostilă a celor prezenţi.

În sectorul străzii principale din Iaşi, care se află de-a lungul gardului cu zăbrele al acestui consulat cezaro-crăiesc, au circulat pe parcursul acestor două zile comisari de poliţie în civil şi în uniformă. Prin măsurile poliţieneşti intensificate care au fost luate de data aceasta, a fost exclusă o repetare a evenimentelor ce s-au desfăşurat în faţa consulatului cezaro-crăiesc în iulie 1892.[3]

Partidul Conservator, aflat acum la putere, şi-a arătat nu numai bunăvoinţa, dar a dovedit că posedă forţa necesară pozitivă pentru a se impune împotriva oricărei alte dorinţe din ţară.

Primiţi, Excelenţa voastră, expresia profundului meu respect şi devotament.

Lippert[4]

Excelenţei sale, prea ilustrului domn, conte Gustav von Kálnoky
Viena

---

[1] Documentul de faţă a fost expediat la Viena ca anexă la doc. din 11 mai 1894.
[2] Vezi V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 104–108.
[3] Vezi doc. nr. 2 şi 8.
[4] Probabil şeful consulatului austro-ungar din Iaşi.

37

A 4376 pr. 14. Mai 1894 a.m.

Bukarest, den 9. Mai 1894

Kaiserlich Deutsche Gesandtschaft
in Rumänien
No 43
durch Legationskanzlisten
Wittstock bis Wien

Die in meinem gehorsamsten politischen Bericht vom 27. v. Mts. No. 41 gemeldeten Kundgebungen der rumänischen Kulturliga anlässlich des in Klausenburg zur Verhandlung stehenden Memorandum Prozess haben hier am letzten Sonntag stattgefunden, denselben waren Manifestationen in verschiedenen Provinzstädten vorausgegangen; bei welchen nach vorliegenden Privatberichten die Betheiligung und der Enthusiasmus der Bevölkerung hinter den gefärbten Mittheilungen der rumänischen Presse weitzurückstand.

Auch in der Hauptstadt, beschränckten sich die Kundgebungen auf diejenigen Strassentheile welche nun einmal das Privilegium besitzen den Tummelplatz der demonstrations lustigen Elemente zu bilden. Ein den ganzen Tag über heftig strömender Regen trug dazu bei, die Zahl der Theilnehmer an dem Zuge nach der Akademie und dem Versammelungslokale zu beschränken; dagegen war der Bittgottesdienst in

der Metropolie von Tausenden besucht. Die Begeisterung einzelner Redner scheint sich in der geschlossenen Versammelung zum Theil dicht gemacht zu haben, und es ist in den veröffentlichten Berichten vorsichtiger Weise verschwiegen daß als der Antrag vorgebracht wurde die Interwention Seiner Majestät des Königs bei Kaiser Franz Joseph zu Gunsten der Opfer des Klausenburger Prozesses zu erbitten, ein Redner die sofortige Kriegserklärung gegen Ungarn, als eine viel würdigere Massregel bezeichnete. Wie gering die allgemeine Theilnahme der Bevölkerung an diesen Bestrebungen, eine Irredenta heraufzubeschwören ist, geht auch daraus hervor daß ich bei einem Spaziergang durch die entlegeneren Stadttheile nicht ein einziges beflagtes Haus bemerken konnte während die Hausbesitzer an der Calea Victoriei und den Boulevards der Aufforderung des Komites zu beflaggen, vielfach Folge geleistet hatten. Die zur Aufrechthaltung der Ruhe an mehreren abgelegenen Plätzen konsignirten Truppen kamen in Folge des Ordnungsdienstes welcher die Witterung übernommen hatte nirgends zur Verwendung.

Gleichwohl macht sich, wie ich aus gut unterrichteten Privatquellen: höre die bestehende Spannung in Grenzverkehre und den Handelsbeziehungen empfindlich fühlbar, fast die ganze rumänische Beamtenwelt manifestirt, wohin kann in praktischer Weise ihre Antipathien gegen die Ungarn und bei der geringen Autorität, welche die Regierung besitzt, wird dieselbe kaum in der Lage sein, sich mannigfachen Uebergriffen entgegenzustellen, durch welche unschuldige Privatinteressen in Folge der bestehenden Erbitterung zu leiden haben werden.

Gelesen
Wien den 13. Mai 1894
M. Ratibor — Graf Leyden

Seiner Excellenz dem Reichskanzler
General der Infanterie
Herrn Grafen von Caprivi Österreich 104

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme R. F. Germania, rola 14, c. 93–96; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104, f. 89–92.

A 4376 pe 14 mai 1894 a.m.
Legaţia Imperială Germană
în România
Nr. 43

prin funcţionarul de cancelarie al legaţiei Wittstock
până la Viena[1]

București, 9 mai 1894

Duminica trecută au avut loc manifestările Ligii culturale române legate de judecarea la Cluj a procesului Memorandului[2] anunţate în respectuosul meu raport politic nr. 41 din 27 luna trecută;[3] acestora le-au permis manifestări în diferite oraşe de provincie la care, conform rapoartelor particulare existente, participarea şi entuziasmul populaţiei a rămas mult în urma coloratelor comunicate ale presei române.

Şi în capitală manifestaţiile s-au restrâns numai la acele străzi care au privilegiul de a fi locul de întâlnire al elementelor iubitoare de demonstraţii. O ploaie care a căzut toată ziua torenţial a contribuit la scăderea numărului participanţilor la demonstraţia de la Academie şi în locurile de adunare; în schimb la serviciul divin de la Mitropolie au venit cu miile. Entuziasmul unor vorbitori singulari pare să nu fi transpirat din această adunare închisă, iar în informările publicate a fost trecut cu precauţie sub tăcere faptul că atunci când s-a făcut propunerea de a cere intervenţia Maiestăţii sale regele la împăratul Franz Joseph în favoarea victimelor procesului de la Cluj, un vorbitor a indicat imediata declarare a războiului împotriva Ungariei ca o măsură mult mai demnă.

Cât de mică este participarea generală a populaţiei la aceste străduinţe de a provoca o iredentă, reiese şi din faptul că într-o plimbare prin cartierele mai îndepărtate nu am putut observa nici o casă pavoazată cu drapelul, în timp ce proprietarii de case din Calea Victoriei şi bulevarde au răspuns cu prisosinţă solicitărilor de pavoazare ale comitetului. Trupele consemnate în mai multe pieţe lăturalnice pentru păstrarea ordinii nu au fost folosite nicăieri, ordinul fiind anulat de condiţiile atmosferice.

În acelaşi timp, cum aflu din surse particulare bine informate, încordarea existentă se face sensibil simţită în traficul de frontieră şi în relaţiile comerciale, aproape întreaga funcţionărime română manifestează, de unde, practic este posibil ca, date fiind antipatiile lor împotriva

maghiarilor, la slaba autoritate pe care o are guvernul, acesta abia dacă va fi în stare să se opună unor abuzuri de pe urma cărora vor avea de suferit interese particulare, datorită îndârjirii existente.

contele Leyden

citită
Viena 13 mai 1894[4]
M. Ratibor
Excelenței sale Cancelarul Reichului
general de infanterie
Domnului conte de Caprivi
Austria 104

---

[1] Documentul a fost expediat până la Viena prin curier personal.

[2] Ele au avut loc în ajunul deschiderii procesului de la Cluj, în 24 aprilie/6 mai 1894 (V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 107).

[3] Vezi doc. nr. 32.

[4] Sosit la Viena în 13 mai 1894 şi prenotat de diplomatul M. Ratibor pentru a fi expediat la Berlin.

38

Légation de la
République Française
en Roumanie
Direction Politique
Nr. 42

Bucarest, le 9 Mai 1894

Monsieur le Président du Conseil,

Le Dimanche 6 Mai, c'est-à-dire la veille du jour où les membres du comité du parti national roumain de Hongrie étaient cités devant la cour d'assises de Klausenbourg, la "Ligue pour l'unité de culture intelectuelle du peuple Roumain" a organisé une imposante manifestation à Bucarest. De nombreuses délégations de la province se sont jointes aux habitants de la capitale pour "stigmatiser" les persécutions qu'ils accusent les autorités hongroises d'exercer contre leurs congénères d'outremont.

Les appels réitérés qui avaient été adressés à la population pour l'exhorter au calme et à la modération, par les initiateurs eux mêmes, ont été entendus. Tout s'est passé dans l'ordre le plus parfait et les étudiants qui s'étaient chargés seuls de la police du cortège n'ont pas eu à user de leur autorité totale morale.

Après la célébration d'un service religieux, un long cortège s'est formé pour se rendre devant la statue de Michel le Brave où la foule a été haranguée en plein air, puis des discours ont été prononcés dans une vaste salle de spectacle, trop petite cependant pour contenir le public qui regorgeait à l'extérieur, malgré une pluie battante.

Aucune aspiration irrédentiste n'a été formulée à cette occasion. Le président de la Ligue, M. Urechia, a au contraire déploré que l'aveuglement des Hongrois ne permette pas une union entre Roumains et Hongrois qui assurerait la paix en Orient.

Il est intéressant de relever que bien que Bucarest compte une colonie magyare très importante, aucun sujet hongrois n'a été molesté et que, dans cette foule énorme, il ne s'est pas trouvé un seul agitateur turbulent qui ait tenté de faire ou de provoquer une démonstration contre la légation d'Autriche-Hongrie.

Les partisans de l'opposition qui se servent volontiers de la question transylvaine comme d'un moyen d'agitation contre le gouvernement tenu naturellement à la plus grande réserve, ont évité cette fois-ci, de se mettre en avant et se sont confondus dans les rangs de la foule. Enfin, la police ne s'est montrée nulle part pendant cette journée et son intervention n'a pas été nécessaire.

La sagesse et le sang froid dont les Roumains ont fait preuve dans cette circonstance, le soin qu'ils ont apporté à imposer une trêve à leurs démêlés politiques si bruyants en temps ordinaire, sont une preuve évidente de l'unanimité du sentiment national dans cette question transylvaine qui prend chaque jour une plus grande place dans les préoccupations et les sentiments des sujets du roi Charles.

Veuillez agréer,
Monsieur le Président du Conseil
les assurances de ma respectueuse
considération

De Coutouly

Son Excellence
Monsieur Casimir Périer
Président du Conseil
Ministre des Affaires Etrangères, etc.

Arh. St. București, Colecția microfilme Franța, rola 24, c. 617 v. –619; Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, Correspondance Politique, Roumanie, vol. 19, f. 131–132 v.

Legaţia Republicii Franceze
în România
Direcţia Politică
Nr. 42

București, 9 mai 1894

Domnule Preşedinte al Consiliului de Miniştri,

Duminică, 6 mai, adică în ajunul zilei în care membrii Comitetului Partidului Naţional Român din Ungaria erau citaţi în faţa Curţii cu juri din Cluj, „Liga pentru unitatea culturală a românilor" a organizat o impresionantă manifestaţie la Bucureşti.[1] Numeroase delegaţii din provincie s-au alăturat locuitorilor capitalei pentru a „stigmatiza" persecuţiile la care, potrivit propriilor acuzaţii, autorităţile ungare – îi supun pe congenerii lor de dincolo de munţi.

Apelurile adresate populaţiei în mod repetat de înşişi iniţiatorii manifestaţiei pentru a o îndemna la calm şi moderaţie, au fost ascultate. Totul s-a petrecut în cea mai perfectă ordine, iar studenţii care îşi luaseră din proprie iniţiativă sarcina de a păstra ordinea cortegiului nu au fost obligaţi să-şi folosească autoritatea morală.

După celebrarea unui serviciu religios, s-a format un lung cortegiu pentru a se îndrepta spre statuia lui Mihai Viteazul unde mulţimea urma să asculte un discurs; altele au fost apoi pronunţate într-o mare sală de spectacole, prea neîncăpătoare totuşi pentru a cuprinde toată asistenţa care se revărsa şi pe stradă, deşi ploaia se înteţise.

Nu s-a formulat, cu această ocazie, nici o aspiraţie iredentistă. Preşedintele Ligii, dl. Urechia, a deplâns chiar faptul că inconştienţa ungurilor nu permite o unire între români şi unguri, care ar asigura pacea în Orient.

Este interesant de menţionat faptul că, deşi Bucureştiul găzduieşte o colonie maghiară foarte mare, nici un cetăţean maghiar nu a fost molestat şi că, în toată această mulţime nu s-a găsit nici un singur agitator turbulent care să încerce să facă sau să provoace o demonstraţie împotriva Legaţiei Austro-Ungariei.

Partizanii opoziţiei, care se folosesc bucuros de problema transilvană ca de un mijloc de agitaţie împotriva guvernului, mijloc păstrat cu grijă ca rezervă, au evitat, de data aceasta, să iasă în evidenţă şi s-au amestecat în mulţime. În sfârşit, poliţia nu s-a arătat nicăieri toată ziua, iar intervenţia ei nu a fost necesară.

Înţelepciunea şi sângele rece de care au dat dovadă românii în această împrejurare, grija pe care au avut-o să acorde un răgaz răfuielilor lor

politice atât de arzătoare de obicei, sunt o dovadă evidentă a unanimităţii sentimentului naţional în această problemă transilvană care ocupă pe zi ce trece un loc tot mai important în preocupările şi sentimentele supuşilor regelui Carol.

Vă rog să primiţi,
Domnule Preşedinte al Consiliului
de Miniştri, asigurările respectuoasei
mele consideraţii

De Coutouly

Excelenţei sale
Domnului Casimir Périer
Preşedinte al Consiliului de Miniştri,
Ministru al Afacerilor Externe

[1] Manifestaţia a avut loc în 24 aprilie/6 mai 1894 (V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 107).

39

Bukarest, den 11. Mai 1894

Nr. 12 B

Hochgeborner Graf!

Die anlässlich des Klausenburger Memorandumprozesses am 6-ten d. M. in den meisten Städten Rumäniens veranstalteten Protestmeetings haben durchgehends einen ruhigen Verlauf gehabt. In Bukarest, sowie in den übrigen Orten hat die Demonstration mit einem Gottesdienste begonnen, dem eine feierliche Versammlung im sogenannten Ephorie-Saale, und ein bald verregneter Umzug durch mehrere Strassen der Hauptstadt gefolgt ist. An der Versammlung haben einige tausend Personen teilgenommen, zumeist Studenten mit ihren Professoren, und ein sehr starkes Contigent an siebenbürgischen hier beschäftigten Dienstboten mindester Categorie, die von den Arrengeuern zusammengetrieben wurden, um die Feierlichkeit möglichst imposant zu gestalten, und die mangelnde Qualität durch die Quantität der Demonstranten zu ersetzen. Bemerkenswert ist es in der Tat, dass von den bekannteren Führern der Opposition keiner in der Versammlung erschienen ist und das diejenigen, die das Wort zu den landesüblichen Extemporierungen ergriffen, bis auf den Präsidenten der Culturliga, den Universitätsprofessor Urechia, zumeist den professionsmässigen Schreine angehörten, die in politischer Hinsicht keine irgendwie bemerkenswerte Stellung einnehmen.

Von Seite der Regierung ist alles geschehen, was nur geschehen konnte, um die Ordnung zu erhalten und provokatorische Auftritte zu verhindern, und so auffällig auch die Teilnahme von Mitgliedern des Lehrerstandes an der Demonstration erscheinen mag, so möchte ich diesfalls dem Ministerium keinen Vorwurf machen, da die Professoren, welche hierzulande gewissermassen die Vorteile der Inamovibilität geniessen, eine so unabhängige Stellung behaupten, dass der Staat denselben nicht recht beikommen kann.

Die in gewissen, allerdings wenig glaubwürdigen Kreisen zirkulierenden Gerüchte, als ob die Umzügler mit der Absicht umgingen, vor dem Gesandschafts-Palais eine Katzenmusik zu veranstalten, haben sich nicht bewahrheitet, und schienen Letztere im Gegenteile während der ganzen Dauer der Demonstration alles vermeiden zu wollen, was sie zu einem Conflickt mit den Polizeiorganen gebracht hätte.

Die Reden die im Ephorie-Saale gehalten wurden, erlaube ich mir Euerer Excellenz auszugsweise, nach der Überlieferung der "Indépendance Roumaine", in der Anlage zu unterbreiten. Das in denselben angeschlagene Ton zeichnet sich selbstverständlich durch hochgradigen Chauvinismus aus, der zuletzt seinen höchsten Ausdruck in der (ebenfalls beigeschlossenen) an lächerlicher Überhebung kaum etwas zu wünschen übrig lassenden Resolution, die Seiner Majestät dem Könige überreicht werden soll, gefunden hat.

Um correct zu handeln, müsste Seine Majestät die Annahme dieses Schriftstückes einfach ablehnen; man darf aber kaum erwarten, dass Höchstderselbe zu einem derartigen Entschlusse den richtigen Mut haben wird, und glaube ich vielmehr, dass Er, wie gewöhnlich in solchen Fällen, den Modus der nicht controllirbaren Privataudienz wählen wird, um einerseits gegen die Gebote der internationalen Beziehungen nicht zu verstossen, und anderseits auch die Unzufriedenheit Seiner lieben Unterthanen nicht zu stark zu entfesseln.

Im Laufe der Diskussion in der Volksversammlung fehlte es selbst nicht an heiteren Zwischenfällen, zu denen unter andern, nach einer mir von einem Ohrenzeugen erstatteten Meldung, wohl der Ausfall gehört, den einer der Teilnehmer an der Versammlung machte, indem er sich mit den verschiedenen vorgeschlagenen Motionen nicht zufrieden erklären wollte, und die Ergreifung der Waffen als das einzige richtige Mittel bezeichnete, um die bedrängten Brüder aus ihrer "Verzweifelten Lage" zu befreien.

Über diesen an das melodramatische grenzenden Aufruf, der von dem Zischen des vernünftigeren Teils der Anwesenden überdeckt wurde, löste sich die Versammlung in aller Ordnung auf, und musste auch der feierliche Umzug auf offener Strasse wegen des inzwischen hereingebrochenen strömenden Regens bald aufgegeben werden.

Was nun speziell die Haltung der rumänischen Presse anlässlich des Memorandumprocesses betrifft, so kann ich nur constatiren, dass sämmtliche Organe, ohne Unterschied der Parteischattirung – somit die liberalen ebenso wie die conservativen – sich beinahe gleich waren das

Schicksal der Stammverwandten siebenbürgischen Brüder anzunehmen, und – wie es Eure Excellenz aus den an anderer Stelle vorgelegten bemerkenswertheren Artikeln der hiesigen Zeitungen über diese Frage entnehmen wollen – gleich scharf gegen das Vorgehen der ungarischen Regierung losziehen. Bei der absoluten Press-Versammlung-und Redefreiheit, die hier herrscht, und die durch die Verfassung verbürgt ist, sind derlei Ausbrüche der Leidenschaft nicht hintanzuhalten.

Eine einzige Ausnahme, möchte ich sagen, bildet das Organ Herrn Ministers Carps, der "Constitutionalul", der über den Gegenstand ein absolutes Schweigen beobachtet, und der aus diesem Grunde von den übrigen Blättern schon öfters sehr scharf angegriffen wurde. Nicht länger als noch vor zwei Tagen, hat ihm die hier erscheinende, von Herrn Sturdza inspirirte "Patrie" diesfalls ein Verweis erteilt, den ich Eurer Excellenz im Ausschnitte vorzulgen mir erlaube.

Diese Haltung entspricht übrigens den Prinzipien, zu denen sich Herr Carp seit jeher bekannt hat, und denen er beredten Ausdruck in der einst gemachten Erklärung gegeben hat, dass "wenn eine rumänische Irredenta wirklich bestünde, so müsste dieselbe im Interesse Rumäniens selbst unbarmherzig ausgerottet werden".

Zum Schlusse will ich nicht ermangeln, die unter der Benennung "Golgota" veröffentlichte Gelegenheitsschrift zu unterbreiten, die hier am Festtage verteilt wurde und deren Titel–Vignette die Hauptführer der rumänischen Bewegung in Siebenbürgen, die Herrn Ratziu, Lucaciu, Corojan etz., etz., als gekreuzigte Märtyrer darstellt.

Genehmigen Eure Excellenz den Ausdruck meiner tiefen Verehrung.

Goluchowski

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 315, c. 472–479; Haus-Hof- und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, f. 61–68.

Nr. 12 B 1894 mai 11, Bucureşti.

Ilustre conte![1]

Mitingurile de protest organizate în cele mai multe din oraşele României la data de şase ale lunii curente, cu ocazia procesului Memorandului de la Cluj au avut, în general, o desfăşurare liniştită. La Bucureşti, precum şi în restul localităţilor, demonstraţiile au început cu servicii divine urmate de o adunare sărbătorească în aşa numita sală Eforie şi un cortegiu, curând împrăştiat de ploaie, trecând pe mai multe străzi ale capitalei. La adunare au participat câteva mii de persoane, de cele mai multe ori studenţi cu profesorii lor şi un contingent foarte puternic de slujbaşi transilvăneni de cea mai joasă categorie, angajaţi aici, care au fost adunaţi de organizatori pentru a face sărbătorirea pe cât posibil mai

impozantă şi pentru a înlocui calitatea scăzută prin numărul demonstranţilor. Remarcabil este faptul că nici unul dintre conducătorii mai cunoscuţi ai opoziţiei n-a apărut la adunări, iar aceia care au luat cuvântul cu obişnuitele improvizaţii până la preşedintele Ligii culturale, profesorul universitar Urechia, aparţineau în cea mai mare parte scandalagiilor de profesie, care în sens politic nu au într-un fel sau altul o poziţie remarcabilă.[2]

Din partea guvernului s-a făcut tot ceea ce se putea face pentru a menţine ordinea şi a împiedica incidente provocatoare şi în acest fel poate apărea ca surprinzătoare şi participarea membrilor corpului profesoral la demonstraţii, iar în acest caz nu doresc să fac nici un reproş ministerului deoarece profesorii se bucură aici întrucâtva de avantajul inamovibilităţii şi deţin o asemenea poziţie de independenţă, încât statul nu prea se poate apropia de ei.

Zvonul care circulă în anumite cercuri, de altfel puţin credibile, precum că cei din cortegiu au ocolit cu intenţia de a organiza în faţa palatului ambasadei un tămbălău, nu s-a adeverit şi se pare că ultimii, dimpotrivă, în tot timpul desfăşurării demonstraţiei au dorit să evite tot ceea ce le-ar fi adus un conflict cu organele de poliţie.

Cuvântările ce s-au ţinut în sala Eforie îmi permit să le prezint Excelenţei voastre în rezumat, după remiterea în anexă a ziarului "Indépendance Roumaine". Acestea bineînţeles se remarcă prin acelaşi ton de şovinism exagerat care, în cele din urmă, şi-au găsit expresia în Rezoluţia ridicol de arogantă şi care lasă de dorit, care trebuie înmânată Maiestăţii sale regelui.[3]

Pentru a vorbi corect, Maiestatea sa ar trebui să refuze preluarea acestui act; însă nu prea cred că trebuie să ne aşteptăm ca Maiestatea sa să aibă curajul necesar pentru o asemenea decizie, ci mai degrabă că el, ca de obicei, în asemenea cazuri, va alege calea audienţelor private ce nu pot fi controlate pentru ca, pe de o parte, să nu respingă exigenţele cerute de relaţiile internaţionale, iar pe de altă parte, să nu dezlănţuie prea tare nemulţumirea dragilor săi supuşi.

În cursul discuţiilor din adunarea populară n-au lipsit chiar episoadele ilare, între care, potrivit cu o ştire adusă de un martor care a auzit cu urechile sale, insulta pe care unul dintre participanţi a adus-o, deoarece nu s-a declarat mulţumit cu diferitele moţiuni propuse, considerând luarea armelor ca singurul mijloc corect pentru a elibera din „situaţia disperată“ pe fraţii asupriţi.

După acest apel dus până la limita melodramaticului, care a fost acoperit de fluierăturile unei părţi mai cu judecată dintre cei prezenţi, adunarea s-a împrăştiat în ordine, iar convoiul sărbătoresc de pe stradă a trebuit şi el, la rândul lui, să se risipească din cauza ploii puternice care a izbucnit între timp.

În ceea ce priveşte, în mod special, atitudinea presei faţă de procesul Memorandului, pot numai să constat că toate organele de presă, fără excepţie, indiferent de nuanţa de partid, prin urmare atât liberale cât şi conservatoare, au fost aproape la fel de interesate de soarta fraţilor lor de acelaşi neam din Transilvania şi, după cum a înţeles Excelenţa voastră din

articolele remarcabile prezentate în diferite locuri în aceste ziare despre această problemă, au criticat la fel de ascuţit procedura guvernului ungar. În condiţiile unei libertăţi absolute a presei, a adunărilor şi a cuvântului, ce domneşte aici şi care este garantată prin constituţie, asemenea răbufniri ale pasiunilor nu sunt de oprit.

O singură excepţie, aş dori să spun, o constituie organul de presă al domnului Carp, „Constituţionalul“,[4] care a păstrat o tăcere absolută asupra subiectului şi ziarul, din acest motiv, a fost atacat deja de mai multe ori foarte puternic de către celelalte ziare. Nu mai mult decât cu două zile în urmă a primit un avertisment, de data aceasta de la „Patrie“,[5] inspirat de domnul Sturdza, ce apare aici şi pe care mi-am permis să-l trimit Excelenţei voastre sub forma unui decupaj din ziar.

Această atitudine corespunde, în general, principiilor domnului Carp, cunoscut mai de mult pentru că-şi spune părerea în mod deschis, şi i-a dat expresie într-o declaraţie făcută odată, că dacă există efectiv o iredentă română, aceasta va trebui să fie dizolvată fără milă în interesul însuşi al României.

În final, nu vreau să uit să vă prezint ziarul publicat ocazional sub denumirea de „Golgota“[6], care a fost împărţit aici la sărbătoare şi al cărui frontispiciu îi înfăţişează pe principalii conducători ai mişcării româneşti din Transilvania, pe domnii Raţiu, Lucaciu, Coroianu[7] etc., etc. ca autentici martiri.

Primiţi, Excelenţa voastră, expresia profundului meu respect

Goluchowski

Excelenţei sale domnului conte Kálnoky

---

[1] Consemnările de pe document menţionează că raportul a fost trimis de Gustav Kálnoky, misiunilor diplomatice austro-ungare de la Paris, Petersburg, Constantinopol, Berlin, Roma, Londra, Sofia, Belgrad, Atena, Madrid şi chiar la Budapesta, prim-ministrului maghiar Wekerle, de unde s-a înapoiat în 7 iunie 1894.

[2] În realitate, au participat la această manifestaţie din 24 aprilie/6 mai 1894 cca 15 000–20 000 de oameni din toate straturile societăţii şi grupările politice („Tribuna“ nr. 85 din 27 aprilie/9 mai 1894, p. 338–339; V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 107–108).

[3] Moţiunea din 24 aprilie/6 mai 1894 pe care au hotărât să o trimită şi regelui Carol I este un protest contra atentatului comis asupra naţionalităţii române din Ungaria şi Transilvania prin procesul intentat întregului Comitet central al Partidului Naţional Român, în care-şi exprimă simpatia şi admiraţia pentru fraţii asupriţi, dorindu-le „izbândă deplină cauzei lor care este cauza dreptăţii şi civilizaţiunii“ („Tribuna“, nr. 85 din 27 aprilie/9 mai 1894, p. 338–339; V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 108).

[4] „Constituţionalul“, Bucureşti (1889–1900), având ca director pe D. A. Laurian şi redactor pe I. L. Caragiale *(Dicţionar al presei literare româneşti (1790–1982)*, Bucureşti, 1987, p. 81).

[5] „La Patrie“ (1892–1895), organ al Partidului Naţional-Liberal, sub direcţiunea unui comitet format din D. A. Sturdza, E. Stătescu, A. Stolojan, M. Pherichydi, C. Nacu, G. D. Paladi, Em. Porumbaru, Şt. Sihleanu, V. Lascăr, Al. Djuvara, D. I. Ghica şi A. Beldiman (N. Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 486).

[6] „Golgota“ – *organ al durerii poporului român*, nr. unic din 24 aprilie 1894 prezintă pe frontispiciu câteva cruci pe care sunt răstigniţi I. Raţiu, George Pop de Băseşti, I. Coroianu, V. Lucaciu, N. Cristea şi S. Albini.

[7] Iuliu Coroianu (1847–1927), avocat în Cluj, principalul redactor al *Memorandului din 1892*, membru al conducerii Partidului Naţional Român din Transilvania şi Ungaria.

40

Légation de Belgique
Nr. 65 Bucarest le 12 Mai 1894

Monsieur le Comte,

Lundi dernier a commencé à Cluj (Klausembourg) le procès de haute trahison intenté par le Gouvernement Magyar aux membres du Comité exécutif du parti des Roumains de Transylanie et de Hongrie, accusés d'avoir publié, il y a deux ans, dans les journaux une requête ("memorandum") destinée à l'Empereur François Joseph et contenant l'exposé de leurs griefs.

Je crois qu'il n'est pas sans intérêt de résumer pour plus de clarté le programme des revendications des Roumains de Transylvanie, voté en 1881 à Sibiu. (Hermanstadt), qui est développé dans le "Memorandum" et en fait la base.

En voici la teneur:

Le parti national agira sur le terrain légal pour obtenir les droits suivants:

1) l'autonomie de la Transylvanie;

2) l'introduction par une loi de l'usage de la langue roumaine dans les districts habités par les Roumains tant dans les tribunaux que dans l'administration;

3) la nomination de fonctionnaires roumains ou connaissant la langue roumaine;

4) la révision de la loi sur les nationalités de façon à obtenir l'égalité des droits;

5) le maintien de l'autonomie des églises et des écoles confessionnelles; – Des subsides seront prévus au budget de l'Etat pour fournir des ressources aux écoles roumaines;

6) l'élaboration d'un projet de loi électorale qui soit basée sur le principe du suffrage universel ou tout au moins donnant le droit électoral à chaque citoyen payant l'impôt direct.

Le passage du "memorandum" relatif à l'autonomie transylvaine est l'argument principal sur lequel se fonde l'acte d'accusation dans le procès de Cluj dont les débats se poursuivent actuellement.

Bien que la question de Transylvanie n'intéresse qu'indirectement la Roumanie, elle mérite d'être suivie avec une grande attention, car elle pourrait, à un moment donné, faire changer la direction de la politique extérieure du pays.

Le Gouvernement roumain ne s'est pas départi de la ligne de conduite qu'il a adoptée de s'abstenir de toute ingérence dans les affaires de Transylvanie. Il désire maintenir des relations amicales avec l'Autriche-

Hongrie. Toutefois le courant de sympathie qui s'est manifesté dans la population roumaine, en faveur de "leurs frères transylvains opprimés" est si accentué que le Cabinet de Bucarest n'a pas cru, jusqu'à présent, pouvoir réprimer toute agitation.

Le Dimanche, 6 de ce mois, des prières publiques ont été dites dans les Eglises de la Roumanie pour l'acquittement de I. Ratziu, du docteur Lucaci et des autres inculpés. A la sortie des offices, la "ligue pour la culture intelectuelle des Roumains", société plus ou moins "irredentiste" avait provoqué, dans les villes, des meetings dans lesquels des paroles très violentes ont été prononcées contre la Hongrie. Ils ont été suivis de manifestations publiques. L'ordre n'a été troublé nulle part.

Il y a lieu de remarquer, à ce sujet, que la population roumaine est loin d'être aussi exaspérée contre le Gouvernement Austro-Hongrois que le désireraient les membres de la "ligue pour la culture intellectuelle des Roumains" qui paraissent chercher à se rapprocher de la Russie, en effet, toute personne impartiale peut se rendre compte que les Roumains de la Bessarabie ne sont pas traités plus généreusement par le Gouvernement russe que ceux de Transylvanie par les Hongrois.

Veuillez agréer, Monsieur le Comte, avec l'expression de mon respect, l'assurance de ma plus haute considération.

M. T'Serstevens

P.S. S.M. le Roi de Roumanie se rendra, le 17 mai, à Galatz pour assister à la cérémonie de l'inauguration de la coupure du bras de Soulina.
La Commission Européenne du Danube a invité le Corps Diplomatique à accompagner Sa Majesté.

Son Excellence
Monsieur le Comte de Mérode-Westerloo
à Bruxelles

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Belgia, rola 39, c. 193–196; Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance Politique, Lègations, Roumanie, vol. 9.

Legaţia Belgiei — Bucureşti, 12 mai 1894
Nr. 65

Domnule Conte,

Lunea trecută a început la Cluj procesul pentru înaltă trădare intentat de guvernul maghiar membrilor Comitetului executiv al Partidului românilor din Transilvania şi Ungaria, acuzaţi de a fi publicat, acum doi ani, în ziare o petiţie („memorandum") adresată împăratului Franz Joseph, care cuprindea enumerarea doleanţelor lor.[1]

Cred că nu este lipsită de interes pentru clarificarea lucrurilor o prezentare, în rezumat, a programului revendicărilor românilor din Transilvania, votat în 1881 la Sibiu, care este reluat şi dezvoltat în „Memorandum".[2]

Iată care este conţinutul său:[3]

Partidul Naţional va acţiona în deplină legalitate pentru a obţine următoarele drepturi:

1) autonomia Transilvaniei;

2) introducerea prin lege a folosirii limbii române în judeţele locuite de români atât în justiţie cât şi în administraţie;

3) numirea de funcţionari români sau a unor cunoscători ai limbii române;

4) revizuirea legii privind naţionalităţile, în sensul obţinerii egalităţii în drepturi;

5) Menţinerea autonomiei bisericilor şi şcolilor confesionale;

În bugetul statului vor fi prevăzute subvenţii destinate şcolilor româneşti.

6) elaborarea unui proiect de lege electorală care să se bazeze pe principiul votului universal sau care măcar să dea drept de vot oricărui cetăţean care-şi plăteşte impozitul direct.

Pasajul din „Memorandum" referitor la autonomia Transilvaniei este argumentul esenţial pe care se fondează actul de acuzare în procesul de la Cluj aflat în curs de desfăşurare.

Deşi chestiunea Transilvaniei nu interesează decât în mod indirect România, ea merită să fie urmărită cu mare atenţie, pentru că ar putea, la un moment dat, să schimbe direcţia politicii externe a ţării.

Guvernul român nu a renunţat la linia de conduită pe care a adoptat-o, de a se abţine de la orice amestec în problemele Transilvaniei. El doreşte să menţină relaţii amicale cu Austro-Ungaria. Totuşi curentul de simpatie care a cuprins populaţia românească, în favoarea „fraţilor ei transilvăneni oprimaţi" a luat o asemenea amploare, încât Cabinetul de la Bucureşti a socotit de această dată că nu mai este cazul să curme orice manifestare populară de sprijin.

Duminică, 6 mai, s-au rostit rugăciuni în bisericile din România pentru achitarea lui I. Raţiu, a doctorului Lucaciu şi a celorlalţi inculpaţi. La terminarea slujbelor, „Liga pentru unitatea culturală a românilor", societate mai mult sau mai puţin „iredentistă", a organizat, în oraşe, întruniri în cadrul cărora s-au rostit discursuri foarte violente împotriva Ungariei. Aceste întruniri au fost urmate de manifestaţii publice. Nicăieri nu s-au semnalat incidente.

Trebuie să subliniem, în acest sens, că populaţia românească nu este nici pe departe atât de pornită împotriva guvernului austro-ungar cum ar dori-o membrii „Ligii pentru unitatea culturală a românilor", care se pare

că încearcă o apropiere de Rusia, deşi orice persoană imparţială îşi poate da seama că românii din Basarabia nu sunt deloc mai bine trataţi de guvernul rus decât sunt cei din Transilvania de către unguri.

Vă rog să primiţi, domnule conte, odată cu expresia profundului meu respect, asigurarea celei mai înalte consideraţii.

M. T'Serstevens

P.S. Maiestatea sa regele României se va deplasa la 17 mai la Galaţi, pentru a asista la ceremonia inaugurării tăierii braţului Sulina. Comisia Europeană a Dunării a invitat Corpul diplomatic s-o însoţească pe Maiestatea sa.

Excelenţei Sale, Dl Conte de Mérode-Westerloo, la Bruxelles

[1] Ca urmare a anchetei începute la 13 mai 1893, procurorul Vita Sándor a redactat la 6 decembrie 1893 actul de acuzare pentru *Memorand* împotriva membrilor Comitetului central. Motivarea acuzării s-a bazat pe faptul că *Memorandul*, în cuprinsul său, atacă valabilitatea şi puterea obligatorie a legilor privitoare la „uniunea" Transilvaniei cu Ungaria, susţinând totodată că, prin tipărirea şi răspândirea acestuia, conform hotărârii şedinţei din 25–26 martie 1892 a Comitetului central, s-ar fi comis un delict de agitaţie ce face obiectul procedurii penale (I.P.P. [app], *op. cit.*, p. 55–61, 240–246; N. Cordoş, *Organizarea apărării în procesul memorandist*, în: „Banatica", III (1975), p. 231–247).

[2] L. Maior, *Constituirea Partidului Naţional Român. Conferinţa din 12–14 mai 1881*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", series historia, 1970, fasc, 1, p. 91–107.

[3] A se vedea penultima editare a textului *Memorandului din 1892*, în *De la Pronunciament la Memorandum. 1868–1892*, Bucureşti, 1993, p. 398–426.

41

Nr. 28

Bucharest
May 14, 1894

My Lord,

The programme of the Ligue Culturale, as reported in my dispatch Nr. 23 the 1st instant, was duly carried out in Bucharest on the 6th instant, in so far that prayers were said in the churches on behalf of the Transilvanian Roumanians who were about to be tried at Clausenburg, and a mass meeting was held to protest against the action of the Hungarian Government. The League had called upon all good patriots of Bucharest to put flags in honour of the occasion and there certainly was a brave show of bunting made, but this was very probably more on account of the fact that it was also the Birthday of Her Majesty, the Queen of Roumania, than in support of the demonstration in behalf of the oppressed brethren of Transylvania. A pouring wet day entirely distroyed the effect of the processions which were intended to have been most imposing.

Everything passed off in the most perfect quiet and the speeches made at the meeting consisted in a fresh recapitulation of the wrongs the ultramontane Roumanians are suffering at the hands of the Hungarian Government which was severely attacked for the action they have taken in bringing the Members of the Executive Committee of the Roumanian Party in Transylvania to trial, while certain disparaging remarks were made with reference to the attitude assumed on this occasion by His Majesty the King of Roumania.

The daily course of the trial is much commented on and severely criticized by the Roumanian Press, the chief points upon which the action of the Hungarian Court is attacked being as follows:

1) That two men who formerly demanded Dr. Ratziu's expulsion from the Bar as a traitor to his country, in that he had presented the Memorandum, should have been accepted as members of the Jury.

2) That Dr. Ratziu's defender should have been fined 100 florins because he denounced this injustice.

3) That every sort of excuse has been made for inflicting fines on other lawyers, with the evident object of preventing them carrying on the defence, which indeed they have been obliged to give up and have withdrawn from the Court.

4) That the accused have not been allowed to conduct their defence in the Roumanian language.

5) That, in view of the compulsory withdrawal of all the lawyers connected with the defence, the Trial has not been adjourned.

The attitude of the Maghyar population of Clausenburg is represented as being extremely aggressive towards the Roumanians present in that town, and it is thought that a collision may occur at any moment, while in Sibiu (Hermanstadt) and other towns in the more Roumanian portion of Transylvania the attitude of the Roumanian population is so menacing and the effervescence is said to be so great that many of the Maghyar families are leaving the towns in the belief that a revolution is on the point of breaking out, and reinforcements have been called for.

The appeal made to French sympathies, which I had the honour to call attention to in my above mentioned despatch, would appear to have found an echo in the French Press, and articles from the Paris "Siècle" and "Rėpublique Fraçaise" and from the "Observateur Français" are published with great exultation in the "Indėpendance Roumaine" of the 13th Instant. These Articles merely recapitulate the wrongs which the Roumanians of Transylvania are suffering at the hands of their Maghyar oppressors and give a highly coloured account of the manifestations of sympathy which have taken place in Roumania on behalf of the accused who are now standing their trial at Clausenburg. They would, moreover, almost seem to have originated from the same pen, as in each article the Roumanian population of Transylvania is represented as amounting to three and a half

millions, whereas I can find it nowhere computed at more than 2 600 000 even by the most "patriotic" Roumanian.

The flaming articles in the Press seem however to call forth very little response among the people generally and it appears to me that the opinion emitted by the Acting Minister for Foreign Affairs in the course of a conversation I had with His Excellency on Saturday last exactly explains the popular feeling. Monsieur Carp said that he thought the Hungarian Government had committed a great mistake in instituting the Trial and that in their own interests they were adopting an ill-chosen line of policy by endeavouring to make the Roumanian population a part of themselves by means of oppressive and vexations measures, since the desired object could be much more easily obtained by conciliation. His Excellency added, we feel this and we sympathize with our brethren across the Carpathians but at the same time we cannot do anything, and the real danger lies in the fact that disunion in Hungary might be disastrous in the event of a European war.

I have the honour to be,
with the highest respect,
My, Lord,
Your Lordship's most obedient
humble servant
Walter Townley

The Earl of Kimberley, K.G.
etc. etc. etc.

Arh. St. București, Colecția microfilme Anglia, rola 177, f. 99–104 (vol. 112); Public Record Office, London, Foreign Office, F.O. 104, vol. 112.

București, 14 mai 1894

Nr. 28

Domnule,

Programul Ligii culturale, pe care vi l-am prezentat în telegrama mea nr. 23 din data de 1 mai, anul curent,[1] a început în sfârșit să fie pus în aplicare la București în data de 6 luna în curs, zi în care s-au rostit în biserici rugăciuni pentru românii din Transilvania care urmează să fie judecați la Cluj, și a avut loc o manifestație de protest împotriva acțiunii guvernului ungar. Liga i-a chemat pe toți bunii patrioți să iasă cu steaguri pentru a cinsti această acțiune și a fost într-adevăr o adevărată paradă de steaguri, dar acest lucru s-a datorat mai degrabă faptului că era ziua Maiestății sale, regina României, decât acțiunii de sprijinire a fraților oprimați din

Transilvania. Ploaia a distrus însă, din păcate, efectul acestor procesiuni, care se voiau deosebit de impunătoare.

Totul s-a petrecut în cea mai perfectă linişte, iar discursurile rostite la manifestaţie au fost o recapitulare a suferinţelor pe care le îndură românii de dincolo de munţi din pricina guvernului ungar, care a fost aspru criticat pentru inculparea membrilor Comitetului executiv al Partidului român din Transilvania; s-au făcut cu această ocazie şi unele remarci defăimătoare la adresa atitudinii adoptate în această problemă de Maiestatea sa regele României.

Desfăşurarea şedinţelor zilnice ale procesului este viu comentată şi adeseori criticată de presa românească, principalele puncte atacate din acţiunea instanţei maghiare fiind următoarele:

1) Doi dintre oamenii care au cerut excluderea dr. Raţiu din barou ca trădător de ţară, pentru că a prezentat Memorandul, au fost acceptaţi ca membri ai juriului.

2) Avocatul dr. Raţiu a fost amendat cu 100 de florini pentru că a denunţat această nedreptate.

3) S-au găsit tot felul de motive pentru a-i amenda şi pe ceilalţi avocaţi, cu scopul evident de a-i determina să nu-şi mai apere clienţii, ceea ce au şi fost obligaţi să facă până la urmă, renunţând şi retrăgându-se din instanţă.

4) Acuzaţilor nu li s-a permis să se apere în limba română.

5) În vederea retragerii forţate a tuturor avocaţilor care au legătură cu apărarea, judecata nu a fost amânată.[2]

Se spune că atitudinea populaţiei maghiare din Cluj este foarte agresivă faţă de românii prezenţi în oraş, şi se crede că în orice clipă pot izbucni ciocniri, iar în Sibiu şi în alte oraşe din porţiunea mai românească a Transilvaniei, românii sunt atât de porniţi şi atmosfera atât de încordată, încât multe familii de unguri pleacă din aceste oraşe, crezând că este pe cale să izbucnească o revoluţie; de aceea au fost chemate întăriri.

Apelul făcut la ajutorul Franţei, despre care am avut onoarea să vă vorbesc în telegrama menţionată mai sus, se pare că a avut ecou în presa franceză şi diverse articole din ziarele pariziene „Siècle“, „République Française“ şi „Observateur Français“ sunt publicate cu mare încântare în „Indépendance Roumaine“ din 13 curent.[3] Aceste articole recapitulează pur şi simplu suferinţele românilor din Transilvania oprimaţi de autorităţile maghiare şi relatează pe larg manifestaţiile de simpatie care au avut loc în România în favoarea acuzaţilor care sunt judecaţi acum la Cluj. Aceste articole par însă scrise de aceeaşi mână, pentru că în fiecare dintre ele populaţia românească din Transilvania este prezentată numeric prin cifra de 3 milioane jumătate, deşi eu n-am găsit nicăieri înregistrată o cifră mai mare de 2 600 000, chiar şi atunci când cifra era prezentată de cei mai mari patrioţi români.[4]

Aceste articole înflăcărate din presă nu au avut însă un prea mare ecou în rândul populaţiei şi mi se pare că părerea pe care mi-a expus-o

actualul ministru al afacerilor străine, în cursul unei convorbiri pe care am avut-o cu Excelenţa sa sâmbăta trecută, explică exact atitudinea opiniei publice. Domnul Carp mi-a spus că el este de părere că guvernul ungar a comis o mare greşeală deschizând acest proces şi adoptând în interesul lui o linie politică greşită, aceea de a asimila populaţia românească populaţiei maghiare prin măsuri opresive şi jignitoare, deşi acest lucru ar fi putut fi realizat mult mai uşor prin conciliere. Excelenţa sa a adăugat: ne doare acest lucru şi suntem alături de fraţii noştri de peste Carpaţi, dar în acelaşi timp nu putem face nimic oficial pentru ei; adevăratul pericol este însă faptul că dezbinarea în interiorul Ungariei ar putea fi dezastruoasă, în eventualitatea unei război european.

Am onoarea să fiu al d-voastră
cu deosebit respect, prea supus
şi umil servitor,
Walter Townley

Contelui de Kimberley,
etc. etc. etc.

---

1 Vezi doc. nr. 33.

2 Pentru desfăşurarea procesului vezi V. Netea, *op. cit.*, p. 135–210; I.P.P. [app]., *op. cit.*, vol. I–II, Cluj, 1933–1934.

3 Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 243–253.

4 Conform statisticii oficiale maghiare din 1890, românii din Transilvania şi Ungaria erau de 2 589 066 („Tribuna", nr. 151 din 19/31 iulie 1894, p. 602; E. Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1895, p. 2–3).

42

A 4736 pr. 26. Mai 1894 a.m.
Kaiserlich Deutsche Gesandtschaft
in Rumänien
No 49

Bukarest, den 21. Mai 1894
mtg. 26/5 n. Wien 262

Während der Fahrt zur Eröffnung des Sulina Durchfluss hatte Seine Majestät der König mehrfach die Gnade, mich in das Gespräch zu ziehen und berührte dabei selbst die Frage des sich gegenwärtig in Klausenburg abspielenden rumänischen Memorandum Prozesses. Seine Majestät bemerckte, dass diese Angelegenheit Ihn sehr beschäftige und Er über das Vergehen der ungarischen Regierung erbittert zu sein allen Grund habe. "Sie können sich kaum einen Begriff von der Fülle der Zuschriften und

Telegramme machen, die Mir aus Anlass dieses Prozesses aus allen Landestheilen zugehen und in welchen Meine Vermittelung zu Gunsten der Angeklagten angerufen wird. Es bedarf Meiner ganzen Vorsicht und Zurückhaltung um die gegenwärtige Bewegung einzudämmen und die Stimmung im Lande ist eine solche, dass wenn Ich die leiseste Geneigtheit dazu veriethe, man mit Enthusiasmus gegen die Ungarn marschiren würde". Im weiteren Verlaufe Seiner Ausführungen, gab der König zu erkennen, dass er die Bewegung unter den Siebenbürgischen Rumänen im ganzen als eine legitime betrachtet, weil sie den Boden der ihrem Kaiserhause schuldigen Loyalität nie verlassen hätten. Gewisse Aufreizungen seien allerdings vorgekommen und Fehler begangen worden; Er sei aber selbst von dem Feuer der Beredsamkeit und der Innigkeit des Patriotismus des dr. Lucaciu gerührt gewesen und müsse mit den nur für ihre Sprache und Eigenart ringenden stammverwandten Rumänen sympathisiren. In dem gegenwärtigen Stadium der Sache könnten die Ungarn nur verlieren, sei es nun, dass eine Freysprechung oder Verurtheilung der Angeklagten erfolge.

Ich war von der gegenwärtigen Stimmung des Hohen Herrn in dieser Frage und dass er darin keinen Wiederspruch vertrage, vorher informiert gewesen und verhielt mich daher wesentlich zuhörend. Ich erlaubte mir nur, am Schlusse einfliessen lassen, wie wichtig es mir aus allgemein politischen Gründen zu sein scheine, dass die siebenbürgische Rumänenbewegung, so berechtigt sie an sich sein möge, auf dem konstitutionellen Boden verbleibe, auf welchem ihr allein der endliche Sieg zu Theil werden könne. Jedes Umschwenken der Bewegung in revolutionärer und irredentistischer Richtung könne nur zum Nachtheil beider in so vielfacher Hinsicht aufeinander angewiesenen Nachbarsbänner ausfallen und ihren politischen Gegnern die Bahnen ebenen.

Ich erfuhr nachträglich vertraulich, dass auf die momentane Erregung, in welcher mir Seine Majestät Seine Absichten über die Klausenburger Affaire auseinanderzusetzen geruhte, gewisse eben eingetroffene Telegramme nicht ohne Einfluss waren, laut welchen Zusammenstösse zwischen Ungarn und Rumänen stattgefunden hätten und mehrere der letztere getödtet worden wären. Diese Telegramme haben sich seither als sensationelle Erfindungen der dortigen Kulturliga herausgestellt von derer Seite überhaupt alles geschiet um die Geister hüben und drüben möglichst zu erregen.

Soweit ich mir nach kurzer Anwesenheit hier eine Meinung über diese an Bedeutung entschieden zunehmende Frage zu bilden vermag, wird der Fortgang der Rumänenbewegung in Ungarn hauptsächlich von der Anregung abhängen, welche ihr von hier aus zu Theil wird. Diese Anregung ist gegenwärtig eine ziemlich lebhafte; wie ich aus guter Quelle höre, werden im Lande jetzt bedeutende Geldbeträge gesammelt und den Siebenbürgischen Führern zur Verfügung gestellt. Dass es sich dabei nur um die Förderung des "Kulturellen Lebens" jenseits der Grenze handeln

sollte, hiesse von der menschlichen und speziell von der rumänischen Natur zu viel verlangen. Wenn man voraussetzt, dass die Anstrengung und ganz besonders die lange Vertagung des Memorandum Prozesses von Ungarischer Seite ein grosser Fehler war und die bisherige Leitung desselben auf die ungarische Justiz ein nachtheiliges Licht wirft, so möchte ich doch unmassgeblichst die allgemeinen Linien für wichtig halten, unter denen im Gegensatze zu den jüngst erschienenen Artikeln in der französischen Presse die Berliner Nationalzeitung unter dem Titel "Der Rumänenprozess in Klausenburg" die Frage in den letzten Tagen dargestellt hat.

Es ist übrigens nicht ohne Interesse, dass selbst die freundliche Haltung der französischen Presse die hiesigen Chauvinisten nicht immer ganz zu befriedigen vermag. So polemisirt die Indépendance Roumaine gegen einen Artikel des Pariser "Temps", weil letzterer kürzlich die Besprechung der Frage die Siebenbürger Sachsen als Kulturelement in Ungarn anerkennt und ihnen numerisch eine zu bedeutende Rolle zuerkannt habe; es ist eben zwischen den Zeilen zu lesen, wie sehr es hier empfunden wird dass Ungarn und Deutsche selbst auf der den Rumänen verfaßten Basis des Ausgleichs vom Jahre 1867 einem modus vivendi gefunden haben.

Graf Leyden

Seiner Excellenz dem Reichskanzler, General der Infanterie,
Herrn Grafen von Caprivi
Österreich 104

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme R. F. Germania, r. 14, c. 97–103; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104, f. 93–99).

A 4736 pe 26 mai 1894 a.m.
Legaţia Imperială Germană
în România
Nr. 49

Bucureşti, 21 mai 1894
transmis 26/5 spre Viena 262

În timpul călătoriei spre deschiderea canalului Sulina, Maiestatea sa regele mi-a acordat de mai multe ori favoarea de a mă atrage în conversaţie şi cu această ocazie a atins însăşi problema procesului Memorandului românesc care se desfăşoară acum la Cluj.[1] Maiestatea sa a remarcat că această problemă îl preocupă foarte mult şi că ar avea toate motivele de a fi revoltat de procedura guvernului maghiar. „Abia v-aţi putea face o imagine

despre mulţimea scrisorilor şi telegramelor care îmi sunt trimise din toate părţile ţării cu prilejul acestui proces şi în care mi se cere mijlocirea în favoarea inculpaţilor. Am nevoie de întreaga mea precauţie şi reţinere pentru a stăvili actuala mişcare, iar atmosfera din ţară este de aşa natură, încât dacă eu aş arăta cea mai mică bunăvoinţă, s-ar mărşălui cu entuziasm împotriva ungurilor". În continuarea expunerii sale, regele a dat de înţeles că apreciază ca fiind întru totul legitimă mişcarea românilor transilvăneni, pentru că ei nu au părăsit niciodată terenul loialităţii datorate casei lor imperiale, au intervenit desigur anumite provocări şi au fost făcute greşeli, însă el însuşi a fost mişcat de focul elocinţei şi de profunzimea patriotismului dr. Lucaciu[2] şi trebuie să simpatizeze cu neamul românesc care luptă numai pentru limba şi specificul său. În stadiul actual al problemei, maghiarii nu ar putea decât să piardă, indiferent dacă ar urma o achitare sau o condamnare a inculpaţilor.

Am fost dinainte informat despre actuala dispoziţie în această chestiune a suspusului domn şi că nu suportă să fie contrazis în aceasta şi m-am comportat în principal ca auditor. Mi-am permis numai să strecor la urmă cât de important mi se pare din motive general politice ca mişcarea românilor transilvăneni, oricât de îndreptăţită ar fi în sine, să rămână pe tărâm constituţional, unde ar avea parte numai de victoria finală. Orice deviere revoluţionară sau iredentistă a mişcării nu ar fi decât în defavoarea ambelor tabere învecinate, atât de dependente una de alta şi ar netezi drumul duşmanilor lor politici.

Ulterior am aflat confidenţial că asupra stării momentane de surescitare în care Maiestatea sa a binevoit să-mi expună intenţiile sale referitoare la afacerea din Cluj nu au fost lipsite de influenţă anumite telegrame recent sosite, conform cărora ar fi avut loc incidente între maghiari şi români şi mai mulţi dintre cei din urmă ar fi fost ucişi. De atunci aceste telegrame s-au dovedit a fi plăsmuiri de senzaţie ale observatorilor Ligii culturale române de la tribunal, care ar face orice pentru a incita spiritele atât aici cât şi dincolo.

În măsura în care, după o scurtă şedere aici, am putut să-mi formez o părere despre această chestiune, ce hotărât creşte în importanţă, evoluţia mişcării românilor în Ungaria va depinde în principal de imboldul pe care îl va primi de aici. După cum am aflat dintr-o sursă bună, acest imbold este acum destul de puternic, în ţară se adună acum sume importante de bani şi se pun la dispoziţia conducătorilor transilvăneni.[3] Că ar fi vorba numai despre încurajarea „averii culturale" dincolo de graniţă ar însemna să cerem prea mult de la natura umană şi în special de la cea românească. Dacă presupunem că intentarea şi mai ales lunga amânare a procesului Memorandului[4] a fost o mare greşeală din partea maghiară şi că modul de conducere de până acum al acestuia aruncă o lumină dezavantajoasă asupra justiţiei maghiare, aş dori totuşi, nedeterminant, să consider ca importante liniile generale sub care, în contradicţie cu articolele apărute recent în presa

franceză, a prezentat în ultimele zile chestiunea „Berliner Nationalzeitung" sub titlul „Procesul românilor la Cluj".

De altminteri nu este lipsit de interes faptul că însăşi poziţia binevoitoare a presei franceze nu îi mulţumeşte întotdeauna deplin pe şoviniştii de aici. Astfel „Indépendance Roumaine" polemizează cu un articol al parizianului „Temps" pentru că acesta, dezbătând nu de mult problema, i-a recunoscut pe saşii transilvăneni ca element cultural în Ungaria şi le-a recunoscut acestora un rol prea important numeric; se poate tocmai citi printre rânduri cât de tare se resimte aici faptul că maghiarii şi germanii au găsit un *modus vivendi* chiar pe baza acordului din anul 1867 conceput pentru români.

Contele Leyden

Excelenţei sale, cancelarul Reichului, general de infanterie,
Domnului conte de Caprivi
Austria 104

---

1 Între 7–25 mai 1894 (vezi I.P.P.[app], *op. cit.*; V. Netea, *op. cit.*, p. 135–210).

2 Conform permisului-scrisoare de audienţă al Casei regale din 24 februarie 1894, Vasile Lucaciu a fost primit în audienţă de regele Carol I la 26 februarie/10 martie 1894 (Muzeul naţional al Unirii, Alba-Iulia, doc. nr. înv. 5249; „Tribuna" nr. 40 din 3/15 martie 1894, p. 158).

3 V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 80–82; T. Pavel, *op. cit.*, p. 48.

4 Primul act juridic al procesului memorandist datează din 21 septembrie 1892, când s-a lansat denunţul penal al parchetului general din Cluj împotriva lui Eugen Brote, pentru vina de a fi tipărit şi pus în circulaţie *Memorandul din 1892* (L. Boia, *Eugen Brote (1850–1912)*, Bucureşti, 1974, p. 94–96).

43

Nr. 13 A-B

Bukarest, 22. Mai 1894

Hochgebohrener Graf!

In Beantwortung Euer Excellenz telegraphischer Weisung Nr. 11 vom 20. d.M. bitte ich Hochdieselben, überzeugt zu sein, dass ich die Frage der Überreichung der in der Volksversammlung angenommenen Resolution an den König aus dem Auge nicht verloren, sondern vielmehr derselben meine volle Aufmerksamkeit zugewendet habe.

In meinen Unterredungen mit den massgebenden Persönlichkeiten über die anlässlich des Memorandum-Prozesses hierzulande entfaltete Agitation war ich stets bemüht, auf die tunlichste Eindämmung derselben

hinzuwirken, und unter Anerkennung der diesfalls von der Regierung eingenommenen korrekten Haltung, sowie der von ihr ergriffenen Vorsichtsmassregeln, gab ich zu wiederholten Malen der Hoffnung Ausdruck, dass sie ihre Pflicht bis zu Ende erfüllen werde, wobei ich in einer nicht misszuverstehenden Weise insinuirte, dass ich darunter die Unzulässigkeit der Annahme der fraglichen Resolution seitens des Königs meine.

Zu einem decidirteren und kategorischen Auftreten wollte ich mich nicht herbeilassen, da ich immerhin mit den zuweilen ganz unberechenbaren Dispositionen Seiner Majestät rechnen musste, und ich im Falle der Nichtbeachtung meiner Einsprache mich einer Blösse ausgesetzt hätte, welche die Lage nur verschlechtern konnte, und unserem Ansehen nichts minder als einträglich gewesen wäre.

Seit der Demonstration vom 6-ten Mai sind nun 14 Tage verflossen und ist meines Wissens die Sache so ziemlich in den Sand verlaufen, da selbst wenn die Annahme der Resolution wirklich stattgefunden hat, dies in einer so mysteriösen Weise geschehen sein dürfte, das nichts davon in die Öffentlichkeit gedrungen ist.

Über dieses Resultat hinaus wäre nichts zu erreichen gewesen, denn deren, dass der König in einer offenkundigen Weise erkläre, die gegen der Gebote der freundnachbarlichen Beziehungen verstossende Resolution nicht annehmen zu wollen, war ganz einfach nicht zu denken. Seine Majestät ist viel zu furchtsam, viel zu befangen, und viel zu sehr bemüht, alles zu vermeiden, was seiner Popularität einen Schaden antun könnte, um sich zu einem solchen Schritte aufzuraffen, und müsste somit der Erfolg einer darauf hinzielenden Aktion von vorneherein als ausgeschlossen betrachtet werden.

Übrigens ist es erst fraglich, ob eine derartige Vorgangsweise unter den gegebenen Umständen sehr zweckmässig gewesen wäre, die sie nur dazu beigetragen hätte, Feuer noch mehr aufzulodern, und neben der nationalen Agitation eine antidynastische Strömung zu schaffen, deren Entwicklung mit Rücksicht auf unsere politischen Interessen in Rumänien uns entschieden nicht erwünscht sein könnte.

An die fraglichen Zustände, wie sie sich in so bedauerlicher Weise in letzterer Zeit entwickelt haben, ist man leider ebenso in Rumänien, als in Ungarn schuld, und so sehr ich auch dem Könige, sowie Seinen Ministern gegenüber den Standpunkt vertrete, dass die eigentlichen Verbrecher hier zu suchen sein, indem die jeweilige Opposition sich der siebenbürgischen Verhältnisse in der selbstsüchtigsten Absicht bediene, um daraus eine Parteiwaffe zu machen, ohne den Schaden beherzigen zu wollen, den sie damit ihrem eigenen Lande antut, so kann ich mich nichtsdestoweniger *in camera caritatis** der Empfindung nicht erwehren, dass der im Zuge befindliche Memorandumprocess ein politischer Missgriff ist, der nur dazu

* În latină în original.

führen wird, die Beschuldigten zu Märtyrern zu stempeln, Rumänien uns noch mehr zu entfrëmden, die Erfolge Eurer Excellenz kluger Politik zu durchkreuzen, schliesslich aber die Interessen jener bekannten dritten Macht zu fördern, welche nichts sehnlicher wünscht, als eine beständige Unruhe auf der Balkan-Halbinsel zu erhalten, um dann im gegebenen Augenblicke um so sicherer im Trüben fischen zu können.

Seitdem ich den einschlägigen Verhältnissen näher getreten bin, habe ich meine Ansicht, wie es Euerer Excellenz aus meiner fortlaufenden Berichterstattung erinnerlich sein dürfte, nie geändert, und halte ich dieselbe heute, wo ich wahrscheinlich das letzte Mal in der Lage bin, das Wort diesfalls zu ergreifen, in ihrem vollen Umfange aufrecht.

Sympatisch ist die rumänische Sache gewiss nicht, – man darf aber das Faktum nicht versaumern, dass Rumänien vermöge seiner geographischen Lage ein Faktor ist, mit dem man rechnen muss, und jeder Riss der in unseren gegenseitigen Beziehungen zum Vorscheine kommt, bedeutet einen Erfolg für unsere Widersacher.

Genehmigen Euern Excellenz den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht.

Goluchowski

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 315, c. 497–502; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, f. 97–102.

București, 22 mai 1894

Nr. 13 A-B

Ilustre conte![1]

Ca răspuns la instrucțiunea telegrafică a Excelenței voastre nr. 11 din 20 luna curentă, rog pe Înălțimea Voastră să fie convins că eu nu pierd din vedere problema înmânării către rege a rezoluției din adunarea populară ci, mai mult, am acordat deplină atenție acesteia.[2]

În convorbirile mele cu personalități competente legat de agitațiile ce au avut loc aici cu prilejul desfășurării procesului memorandist, m-am străduit permanent să acționez pe cât posibil pentru stăvilirea acestora prin recunoașterea atitudinii corecte luate de guvern de data acesta și mi-am exprimat speranța că acesta își va îndeplini îndatorirea sa până la sfârșit și am sugerat, într-un mod care nu poate fi înțeles greșit, că prin aceasta înțeleg inadmisibilitatea preluării din partea regelui a rezoluției în discuție.

N-am vrut să adopt o atitudine decisă şi categorică, deoarece eu întotdeauna trebuie să ţin seama de dispoziţiile, din când în când cu totul imprevizibile, ale Majestăţii sale, iar în cazul neglijării obiecţiei mele m-aş expune, ceea ce ar înrăutăţi situaţia, iar prestigiul nostru ar fi mai puţin productiv.

De la demonstraţia din 6 mai au trecut de acum 14 zile şi după cunoştinţele mele problema aproape că nu se mai pune, deoarece în cazul în care însăşi primirea rezoluţiei ar fi avut loc în realitate, acest lucru s-ar fi petrecut într-un mod atât de misterios, încât nimic nu a răzbătut în public despre ea.

Mai mult decât acest rezultat nu s-ar fi obţinut nimic, căci, a se declara de către rege, în mod public, că nu vrea să primească o rezoluţie, încălcându-se, în felul acesta natura relaţiilor de bună vecinătate, pur şi simplu n-ar fi de conceput. Majestatea sa este mult prea fricos, mult prea timid şi mult prea înclinat să evite tot ceea ce ar putea să-i prejudicieze popularitatea, pentru a se decide la un asemenea pas, trebuind prin aceasta să considere, apriori, ca exclus succesul unei acţiuni având acest scop.

De altfel, de-abia acum este îndoielnic dacă un asemenea mod precaut, în împrejurările date, ar fi foarte potrivit, ceea ce ar contribui numai la a aprinde şi mai mult focul şi, pe lângă agitaţia naţională, ar crea un curent antidinastic a cărui evoluţie, ţinând seama de interesele noastre politice în România, categoric pentru noi nu ar fi de dorit.

La crearea situaţiilor amintite, care au evoluat în ultima vreme într-un mod atât de regretabil, din păcate, la fel de vinovate sunt atât România cât şi Ungaria şi oricât aş susţine, atât faţă de rege cât şi faţă de miniştrii săi, punctul de vedere că adevăraţii culpabili aici ar trebui căutaţi, deoarece opoziţia de acum serveşte circumstanţelor transilvănene actuale cu scopul interesat ca din aceasta să facă o armă de partid şi fără să vrea să ia în consideraţie prejudiciile pe care le-ar aduce astfel propriei ţări, totuşi nu pot să nu mă apăr in camera caritatis al sentimentului meu că procesul Memorandului aflat în curs de desfăşurare constituie o eroare politică, al cărui rezultat va fi numai faptul că inculpaţii vor fi consideraţi martiri; România ne-o vom înstrăina tot mai mult, rezultatele politicii înţelepte dusă de Excelenţa voastră vor fi zădărnicite şi, în sfârşit, promovarea intereselor celei de a trei puteri cunoscute, care nu doreşte cu ardoare, decât menţinerea unei o permanente nelinişti în Peninsula Balcanică pentru ca la momentul potrivit, cu atât mai sigur să poată pescui în ape tulburi.

De când m-am apropiat mai mult de raporturile respective nu mi-am schimbat părerea, aşa după cum Excelenţa voastră îşi aduce aminte din repetatele mele rapoarte şi mi-o menţin şi astăzi în totalitatea ei, atunci când probabil sunt pentru ultima oară în situaţia de a mă pronunţa în acest caz.

Sigur, problema românească nu este agreabilă, dar nu este permis a neglija faptul că România, datorită situaţiei sale geografice, este un factor

de care trebuie să se ţină seama şi orice fisură care apare în relaţiile reciproce, înseamnă un succes pentru adeversarul nostru.

Primiţi, Excelenţă, expresia profundului meu respect

Goluchowski

Excelenţei sale domnului Kálnoky

[1] Raportul a fost înaintat spre ştiinţă şi prim-ministrului maghiar, Wekerle Sándor, în 13–14 iulie 1894.
[2] Vezi nota 3 de la doc. nr. 39.

44

Magyar királyi belügyministeri Elnökség

2150 Szám 1894
elnöki érkezett V/23

Távirat

számjelezve

Alsó Fehér, Arad, Beszterce – Naszod, Bihar, Brassó, Fogaras, Háromszék, Hunyad, Maros-Torda, Nagyküküllő, Szatmár, Szeben, Szilágy, Szolnok-Doboka, Temes, Torda-Aranyos is Udvarhely v/ár/megyék főispánjainak.

A főispánok egybehangzó jelentései szerint a román tüntetések is forrongások főképen a lelkészek és tanitók által idéztetnek elő és a béres román nép ezek által bujtogattatik fel.

Ennek folytán czélszerünek tartotta a kormány, úgy a görög cath /olikus/ mind görög keleti érseket és Püspököket felhivní's őket komolyan felszóllítani – hogy főpásztorí hatalmuk és kötelességüknél fogva a lelkészeket és tanitókat a haza ellenes izgatásoktól bujtogatásoktól és tüntetésektől tartsák távol.

Illetők válalkoztak ezen kötelességük teljesitésére.

Egyszersmind kijelentetett hogy minden izgató pap és tanitó neve velük is fog közöltetni.

Minek folytán fölkérem hogy az izgató papok és tanitók nevei és minden egyes működésére vonatkozó szabályosan igazolt tényállást ugy az

edig történtekre nézve irásban és nem táviratilag hozzám azonnal terjesszék fel – mint hogy nem kételkedem hogy ezek nevei és a tény állás már (czimnek) bemutatták.

Jövőre is folytonossan és azonnal szintén ily felterjesztés len teendő hozzám minden egyes esetben irásban szabályos indokolással.

Belügyminister
B/uda/pest 1894 május hó
23

Arh. St. Bucureşti, Colecţia Microfilme Ungaria, rola 85, c. 690–691; Magyar Országos levéltár, Belügyministériumi Levéltár, k. 148 Elnöki iratok, 1894–XIV, f. 3–4.

Preşedenţia Ministerului de Interne Regal Maghiar

Număr prezidial 2150 1894
sosit 23. V.

Telegramă cifrată

Comiţilor comitatelor Alba de Jos, Arad, Bistriţa-Năsăud, Bihor, Braşov, Făgăraş, Trei Scaune, Hunedoara, Mureş–Turda, Târnava Mare, Satu Mare, Sibiu, Sălaj, Solnoc-Dăbâca, Timiş, Turda-Arieş, şi Odorhei.

Conform rapoartelor concordante ale comiţilor, demonstraţiile şi tulburările româneşti sunt iniţiate mai ales de către preoţi şi învăţători şi poporul român de rând este instigat de către aceştia.

Ca urmare, guvernul a considerat oportun să-i atenţioneze atât pe arhiepiscopii şi episcopii greco-catolici cât şi pe cei ortodocşi şi să le ceară cu toată seriozitatea ca, făcând uz de puterea şi datoria lor de arhipăstori, să-i ţină departe de instigările, agitaţiile şi demonstraţiile antipatriotice pe preoţi şi învăţători[1].

Respectivii s-au angajat să-şi îndeplinească aceste îndatoriri.[1]

S-a anunţat totodată că li se va aduce şi lor la cunoştinţă numele fiecărui preot şi învăţător instigator.

În consecinţă solicit, având în vedere cele întâmplate până acum, să-mi înaintaţi imediat în scris şi nu telegrafic numele preoţilor şi învăţătorilor agitatori şi datele referitoare la activitatea fiecăruia în parte, verificate reglementar, deoarece nu mă îndoiesc că numele şi situaţia mi-au fost deja prezentate[2].

Şi pe viitor trebuie să mi se trimită astfel de rapoarte pentru fiecare caz în parte, în permanenţă şi imediat,în scris şi cu expunerea de motive reglementară.

Ministrul de interne[3]
Budapesta 23 mai 1894

---

1. A se vedea încercările de corupere a preoţimii şi a corpului învăţătoresc român, ca şi măsurile luate de guvernanţi înainte şi în timpul procesului memorandist (Z. Pâclişanu, *Guvernele ungureşti şi mişcarea memorandistă a românilor din Ardeal*, în „Revista Fundaţiilor Regale", 1934, nr. 5, p. 352–358; nr. 6, p. 85–102; „Tribuna", 1894, nr. 114 şi 116)

2. Vezi Arhivele Statului Cluj, *Documente privind mişcarea naţională a românilor din Transilvania*, vol. II (1892–1892), în mss.

3. Hieronymi Károly.

45

A 4805 pr. 29. Mai 1894 p.m. Budapest, den 26. Mai 1894
No. 35

Nach mehr wöchiger Dauer ist gestern der rumänische Memorandum Prozess beendet worden. Das Verdikt der Klausenburger Geschworenen lautete auf Schuldig, und hat dem gemäss der Gerichtshof über fast alle Angeklagten Unterzeichner jenes Schriftstückes mehr oder weniger hohe Gefängnis strafen verhängt; das Maximum von 5 Jahren wurde dem Pfarrer Lucaciu zugemessen.

Wie man auch über die Romänenfrage denken mag, der Prozess als solcher ist selbst vom rein magyarischen Standpunkt betrachtet ein grosser Fehler. In Pest prunkt man bekanntlich gern mit den liberalen Institutionen des Landes; ein fundamentales Prinzip jedes Rechtsstaates ist aber der Grundsatz, dass niemand seinen ordentlichen Richter entgegen wenden darf. Nur in dem freiheitlichen Ungarn kann der Justizminister beliebige Gerichte bei allen vor Geschworene zu bringenden Fälen delegieren. Da ein Freispruch durch eine nationalistiche Jury ebenso sicher war, wie die Verurtheilung der Romänen durch magyarische Geschworene befand sich die Regierung von Anfang an in einer schiefen Lage. Auf der einen Seite die Unmöglichkeit, im ordentlichen Wege eine Verurtheilung zu erzielen im anderen Falle eine eklatante Rechtsbeugung.

Wie schwach es um das Fundament der Anklage selbst bestellt war, habe ich seinerzeit durch Analysierung des Inkriminierten, zur Unterbreitung bei Seiner Majestät dem Kaiser Franz Joseph bestimmten 1892-ger Memorandum darzulegen versucht. Nachdem die Voruntersuchung des an sich nicht sehr verwickelten Falles sich über einen

Zeitraum von 1 3/4 Jahren erstreckt hatte war Seitens der Justiz Verwaltung nicht einmal Sorge dafür getragen worden, einen guten Präsidenten und gewandten Staatsanwalt der Menge der freiwilligen Vertheidiger der Angeklagten entgegen zu stellen. So widersprechend wie die Meldungen der Blätter über den Verlauf der Verhandlungen auch lauten, in einem Stimmen sie überein, dass der Präsident Baron Szentkereszty seiner allerdings sehr schwierigen Aufgabe nicht gewachsen war. Wo sachliche Argumente fehlen griff er im Verein mit dem öffentlichen Ankläger zu Gewalt Mitteln, so dass sämmtliche Vertheidiger, zu denen sich auch serbische und slowakische Adwokaten gesellt hatten, vor Einleitung der eigentlichen Verhandlung, unter Anmeldung der Nullitätsklage wegen formeller Verstösse, ihr Amt niederlegten.

Ein arger Missgriff war ferner die Enunciation des Verbotes an Angeklagte und Vertheidiger, nachträglich freilich nur auf letztere beschränkt, sich der rumänischen Sprache zu bedienen, ein Verbot, mit welchem der Gerichtshof in direktem Widerspruch zu dem sogenanten Nationalitäten-Gesetz zu treten für angezeigt erachtete.

Welche Gefühle die gestern verhängten scharfen G[erichts]-hofurtheile bei allen Romänen in und ausserhalb der Habsburgischen Monarchie wecken werden, ist leicht zu anmessen. Zu bemerken ist dabei, daß die Unterzeichner des Memorandum keineswegs Strohmänner sind, sondern Delegirte gewählt auf Grund einer nationalen Organisation aller von Rumänen bewohnter Komitate. Das Werdikt trifft also die Gesammtheit des über zwei und ein halb Millionen Seelen in Ungarn zählenden Stammes, und bildet eine neue Etappe auf dem von den Magyaren so erfolgreich eingeschlagenen Wege der Entfremdung der nicht magyarischen Bewohner der Länder der Stefanskrone. Von dem heut geltenden staatsrechtlichen Zustand dies wäre an und für sich zwar kein grosses Unglück, bedauerlicher Weise entfremden sich die ungarischen Nationalitäten aber auch gleichzeitig mehr und mehr der Gesammt-Monarchie und der die Übergriffe der Magyaren duldenden Dynastie.

Monts

Seiner Excellenz dem Reichskanzler, General der Infanterie,
Herrn Grafen von Caprivi

Berlin

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme R.F. Germania, rola 14, c. 104–110; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104, f. 100–107.

A 4805 pe 29 mai 1894 p.m.

Nr. 35

Budapesta, 26 mai 1894[1]

După o perioadă de mai multe săptămâni, ieri s-a încheiat procesul Memorandului românesc. Verdictul juraţilor clujeni a fost: vinovat, rostindu-se conform hotărârii tribunalului, aproape împotriva tuturor inculpaţilor, semnatari ai acelui document, condamnări la pedeapsa cu închisoarea mai mici sau mai mari; maximum de 5 ani i s-a dat preotului Lucaciu[2].

Oricum am gândi problema românească, procesul ca atare este o mare greşeală, chiar din punctul de vedere pur maghiar. După cum se ştie, cei de la Pesta fac cu plăcere paradă de instituţiile liberale ale ţării; însă un principiu de bază al oricărui stat de drept este acela că nimeni nu are voie să se întoarcă împotriva judecătorului ce îi este dat. Numai în Ungaria cea liberă ministrul justiţiei poate delega oricare tribunal, mai ales în cauzele ce se aduc în faţa juraţilor. Cum o achitare printr-un juriu naţionalist era la fel de sigură ca şi condamnarea românilor de către juraţi maghiari, guvernul s-a aflat de la început într-o situaţie nejustă. Pe de o parte, imposibilitatea de a obţine o condamnare pe calea dreaptă, pe de alta, o eclatantă încălcare a legii.

Am încercat să prezint cât de slabă ni s-a părut însăşi fundamentarea acuzaţiei încă la vremea respectivă, prin analizarea incriminatului Memorand conceput în 1892 pentru a fi înaintat Maiestăţii sale împăratului Franz Joseph. După ce că ancheta preliminară a acestui caz, în sine nu prea complicat, s-a întins pe o perioadă de un an şi trei sferturi[3], din partea administraţiei juridice nu a existat măcar preocuparea de a opune mulţimii de apărători voluntari ai inculpaţilor un bun preşedinte şi un procuror abil. Oricât de contradictorii ar suna comentariile presei despre desfăşurarea dezbaterilor, într-un punct coincid şi anume că preşedintele, baronul Szentkereszty, nu era la înălţimea sarcinii sale, oricum foarte dificile. Unde lipseau argumente obiective, a recurs împreună cu procurorul la mijloace de forţă, astfel încât toţi apărătorii cărora li s-au asociat şi avocaţi sârbi şi slovaci au demisionat din funcţie înainte de începerea dezbaterilor propriu-zise, prin anunţarea acţiunii de anulare din cauza expirărilor formale[4].

Mai departe, o mare greşeală a fost enunţarea interdicţiei de folosire a limbii române de către inculpaţi şi apărătorii lor, ulterior aceasta s-a restrâns numai la cei din urmă, o interdicţie prin care tribunalul a considerat oportun să intre în contradicţie cu aşa numita lege a naţionalităţilor[5].

Este uşor de bănuit ce fel de simţăminte vor trezi în toţi românii din interiorul şi din afara Monarhiei habsburgice asprele condamnări rostite de

tribunal. Trebuie remarcat că semnatarii Memorandului nu sunt în nici un caz oameni de paie, ci delegați aleși pe baza unei organizații naționale a tuturor comitatelor locuite de români. Deci verdictul lovește totalitatea celor peste două milioane și jumătate de suflete câte numără neamul în Ungaria și creează o nouă etapă pe drumul înstrăinării locuitorilor nemaghiari ai țărilor coroanei lui Ștefan, pe care l-au deschis cu atât succes maghiarii. De pe poziția dreptului public valabil acum în Ungaria nu ar fi o mare nenorocire, din păcate însă naționalitățile din Ungaria se înstrăinează în același timp tot mai mult de întreaga monarhie și de dinastia care tolerează abuzurile maghiarilor.

Monts

Excelenței sale cancelarul Reichului, general de infanterie
Domnlui conte de Caprivi

Berlin

---

[1] Acest document a mai fost publicat în T. Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația puterilor centrale (1894–1914)*, vol. II, Timișoara, 1982, p. 128–129 și în *1918 la români*, p. 236–238.

[2] Vezi *Ultima zi a procesului. Sentința*, în: V. Netea, *op. cit.*, p. 195–197.

[3] N. Cordoș, *op. cit.*

[4] În ziua a cincea a procesului de la Cluj (11 mai 1894), avocații inculpaților renunță din oficiu la apărare, ei părăsind în bloc sala de judecată a tribunalului (V. Netea, *op. cit.*, p. 169—172).

[5] Vezi V. Netea, *op. cit.*, p. 158–165.

46

⟨1894 mai 26–iulie 7⟩

Übersetzung

von 6 Berichten des mit dem Agenden des Gendarmerie[1] Oberinspektors in Ungarn betrauten Feldmarschalleutnant Franz Török an das k. ung. Honvéd-Ministerium in Angelegenheit der Rumänen-Bewegung in Siebenbürgen.

1. Bericht, de dato Karlsburg, 26. Mai 1894 $2\frac{1}{cs}$ f.

Auf Grund von Informationen, die ich bezüglich der Rumänenbewegung in Siebenbürgen, von der Gendarmerie, von richterlichen-und Verwaltungsbeamten sowie von Privatpersonen eingeholt habe, kann ich Euch bereits jetzt melden, dass die durch rumänische

Agitatoren geschaffene Situation, wenn auch nicht gefährlich so doch eine so ernste ist, dass es höchste Zeit wäre, durch energische und zielbewuste Verfügungen dem gegenwärtigen Zustande ehethunlichst ein Ende zu setzen. Denn es ist Tatsache, dass die rumänische Bauernschaft durch eine sehr gut organisirte Allianz gegen die bestehenden gesetzlichen Zustände und so mittelbar gegen die ungarische Staatsidee systematisch verhetzt wird.

Seit einer Zeit legt die rumänische Bauernschaft den Ungarn gegenüber ein herausforderndes Benehmen an den Tag und die häufigen Zusammenkünfte der rumänischen Einwohnerschaft, ihre Beratungen, die unter sie in grösster Anzahl verteilten Proklamationen sowie das provokante Benehmen der sonst so ruhigen rumänischen Bevölkerung fallen selbst Leuten auf, welche die Situation ernst und mit voller Objektivität beurteilen. Die Verhetzungen der rumänischen Bevölkerung wird angeblich von der in Rumänien befindlichen „Rumänischen National Liga" in der Weise betrieben, dass das angeblich in Hermannstadt befindliche Executions Comité teils in Form von Proklamationen, teils brieflich und mündlich die Weisungen der Liga den Popen und Lehrern mitteilt, die dann das Volk in der angebenen Richtung belehren.

Dies wird schon seit 3 Jahren systematisch und immer intensiver betrieben und ist die rumänische Bevölkerung schon so sehr in den Händen der Agitatoren, das sie deren Winken und Aufforderungen zu jede Zeit und an jeden Orte gehorcht.

Das diese allgemeine Ansicht Tatsache ist, beweist der Umstand, das zu Beginn des Memorandum-Prozesses Demonstranten in grosser Anzahl von der Bukowinaer Grenze bis hinunter ins Temescher Komitat in Klausenburg erschienen sind und dort dem Winke eines einzelnen Popen oder Lehrers Folge leisteten.

Auf den von den Rumänen abgehaltenen Versammlungen konnte eine sozusagen militärische Ordung und Organisation bemerkt werden, was bei einem auf so niedrige Culturstufe stehenden Volk doch nur durch anhaltenden und systematischen Unterricht ereichbar ist.

Es ist zu meiner Kenntniss gelangt, dass das Executiv Comité sämtliche Rumänenjünglinge über 17 Jahren konskribirt. Zu welchem Zwecke konnte nicht eruirt werden.

Es ist zweifellos, das solche Wühlarbeit nicht ohne Geld möglich ist und habe ich diesbezüglich erfahren, dass dem Executiv Comité für den Memorandum-Process und den damit in Verbindung gestandenen Demonstrationen angeblich 200 000 Gulden zur Verfügung gestanden sind die theils durch Sammlungen theils von der Liga beschafft wurden.

Tatsache ist, das in Klausenburg sämtliche Angeklagte und deren Verteidiger und Familien für die in den Gasthäusern verzehrten Speisen nichts zahlten. Alles wurde von einem „Sekretär" titulirten Individuum beglichen.

Noch auf ein sehr verdächtiges Moment erlaube ich mir Euch aufmerksam zu machen und zwar das in Karlsburg über richterlichen Befehl auf der Post 31 aus Russland kommende Briefe die auf verschiedene Adressen in die Gemeinde Ród lauteten und zusammen 8 000 Francs repräsentirten, inhibirt wurden.

Angeblich sind in diesen Briefen russische Rubelnoten enthalten, deren Werth in die Budapester Hauptpost angerechnet worden sei.

Nach meiner unmassgeblichen Meinung wäre auf derartige Sendungen aus Rumänien und Russland das Augenmerk zu richten.

2. Bericht de dato Déva, 4. Juni 1894, Z. $\frac{6}{cs.}$ f.

Im Nachhange zu meinem Berichte, de dato Karlsburg, den 26. v. M., melde ich E.w., dass ich bei meiner Anwesenheit in Zalatna, Abrudbánya, Verespatak, Topánfalva, Offenbánya, Torda, Balászfalva, Brád, Petrosény, Vulkán, Lupény, Hátszeg und Déva mehr oder weniger dieselben Zustände vorgefunden habe, wie ich dieselben in meinen obigen Berichte bereits kennzeichnete.

Über die Verbreitung der Bewegung melde ich, dass das ganze Alsó-Fehérvar Comitat von Agitatoren inficirt ist. Hier erscheint die Aufregung der Einwohnerschaft am intensivsten. In dem mittleren Teile des Hunyader Comitates ist die Agitation in demselben Masse verbreitet, während in dem südlichen Teile eine geringere Bewegung wahrnehmbar ist. Auch der nördliche Teil des Koloser Comitates ist von der Bewegung merkbar berührt, und tritt dieselbe in dem westlichen Teil des Tordaer Comitates heftig auf. Der Mittelpunkt ist Topánfalva.

Wo die Agitation keinen grössern Masstab angenommen hat, ist dies nur dem zuzuschreiben, das dort entweder Greise oder weniger intelligente Leute sich von der Agitation fernehalten oder die Bevölkerung mit den Geistlichen und den Lehrern entzweit ist und denselben kein Gehör schenkt.

Die Tendenz der Agitation ist das Erwecken von Antipatie gegen die ungarische Regierung und des Hasses gegen den ungarischen Volksstamm, welche Gefühle dem Volke durch rumänische Geistliche und Lehrer an vielen Orten auch durch rumänische Richter, ja sogar durch einzelne Kreisnotäre eingeimpft werden.

Ich hebe hervor, dass diese Organe unverlässlich sind und die Agitationen aufhören würden wenn erstere unmöglich gemacht würden.

Die in den Städten wohnenden rumänischen Advocaten, Ärzte und die rumänische Intelligenz sind die entschiedenen Feinde des ungarischen Volksstammes. Ihr Ideal und Ziel ist die Verwirklichung der grosse „Dako-Roumania", und die Mehrheit dieser Leute würde gegebenenfalls vor nichts zurückschrecken, um das angebliche ungarische Joch abzuschütteln.

Das Ziel der meisten Agitatoren ist übrigens, im Trüben zu fischen und ihre Derouten materiellen Verhältnisse zu saniren.

Fast überall erfuhr ich, dass die rumänischen Geldinstitute die Verbreiter dieser Bewegung sind. Es ist auffallend, dass die rumänischen Geistlichen in fortwährendem Contact mit den hier in grosser Anzahl vorhandenen kleineren Geldinstituten sind, und ist der Verdacht gerechtfertigt, das sie dort die Instructionen bekommen, die sie dann weiter verbreiten. Ebenso auffallend sind die vielen Kirchenversammlungen, und ist auch der Verdacht sehr begründet, dass, wenn auch nicht während der Versammlungen, so doch nach denselben Besprechungen stattfinden.

Zur Verbreitung der Agitation tragen in grossen Masse die zügellos leidenschaftlichen rumänischen Blätter, insbesondere das Volksblatt „Foja Poporujlui" (?!), bei, welches sehr verbreitet ist. Bei der sehr reserwirten Haltung der rumänischen Einwohnerschaft sind weder die Verwaltungsbehörden noch die Gerichte noch auch die ungarische Einwohnerschaft darüber im klaren, wo eigentlich die Agitation ihren Ursprung hat und welches ihr Ziel ist. Von den von mir gesammelten Daten habe ich die Ehre, Euer Wohlgeborn die folgenden aufzuzählen:

Weit und breit erzählt man, jeder Rumäne glaube, der Russe werde ins Land kommen, und dann gehöre ganz Siebenbürgen ihnen.

An vielen Orten – und das habe ich selbst gesehen – tragen die Leute Cocarden und Bänder in rumänischen Nationalfarben.

In Felsö Vidra wurden am 15. Mai am Lehrerhause und auf der Kirche rumänische Nationalfahnen ausgesteckt.

In der Vöröspatakaer Gegend arbeitet das rumänische Volk kaum, da es die Grundaufteilung erwartet, und die Ungarn arbeiten ebenfalls nicht, aus Furcht vor den Rumänen.

Der Topanfalwaer Einwohner Juon Notora verbreitet, dass die Ungarn in der Körösbanyaer Gegend die Rumänen ermorden; daher mögen alle Rumänen bereit sein.

Die bisher sehr ruhige und folgsame Albaker Einwohnerschaft hat die ärarischen Wiesen occupirt und behauptet, dieselben gehörten nun ihnen.

Die rumänische Einwohnerschaft, welche bisher der Gendarmerie immer sehr wohlgesinnt war, ist derselben gegenüber seit beiläufig einem Jahre sehr zurückhaltend und misstrauisch.

In der Offenbanyaer Gegend haben die rumänischen Lehrer und Geistlichen anlässlich des Memorandum-Processes das Volk mit der Versprechung nach Klausenburg gelockt, das man nun dort Wiesen und Wälder verteilen werde. Auch wurde betont, dass das Volk schon deshalb hingehen müsse, um den von den Ungarn angegriffenen Rumänen zur Seite zu stehen.

In den Schulen lehren die Lehrer das Hetzlied „Desteptate Románe". Zu Déva hat die rumänische Einwohnerschaft auffallend viel Schiesspulver eingekauft, was von der Verwaltungsbehörde verboten wurde.

In Zdráps exercirte die Einwohnerschaft unter dem Vorwande der Unterhaltung mit Holzflinten.

In der Gemeinde Monora hat ein Individuum, namens Kosztea, alle Männer mit den Worten conscribirt, Waffen habe man genung, nun wolle man wissen, wie viel waffenfähige Leute vorhanden sind.

In Szász Csanád hat der rumänische Pope Aurel Harsán am 7. v.M. in der Kirche eine Schrift verlesen, deren einzelne Absätze von dem versammelten Volke mit den Worten: So wahr mir Gott helfe! beschworen wurden. Der Inhalt der Schrift konnte nicht eruirt werden. Der concrete Fall berechtigt aber zu der Annahne, das derartige Vereidigungen auch in anderen Gemeinden vorkommen.

In Valea-Brádo haben Juon Docz und andre Bauern je 50 Fl. von der Liga erhalten – hier erwähne ich, dass die in Karlsburg inhibirten Briefe Papierrubel im Werte von 11.400 Francs enthielten. Schriftliches war nicht vorhanden, und die Adressanten wollten weder über die Bestimmung des Geldes noch über dessen Absender etwas wissen.

Ich habe erfahren, dass die Agitatoren untereinander sowie mit den Gemeinden sehr oft nicht im Wege der Post, sondern durch Boten verkehren.

Ich bin im Besitze von drei verschiedenen aufrührerischen Proclamationen, welche unter das rumänische Volk verteilt wurden. Die Gendarmerie und die Verwaltungsbehörden haben einen grossen Teil dieser Proclamationen confiscirt.

3. Bericht, de dato Hermannstadt, 11. Juni 1894 Z. 11/Cs. f.

Im Nachhange zu meinem Berichte vom 4. d. M. melde ich, dass ich Szászváros (Hunyader Comitat), Alvincz (Comitat Alsó-Fehér), ferner die Comitate Szeben und Fogaras bereist habe. Die Einwohnerschaft ist hier ebenso aufgereizt wie in den bereits bereisten Teritorien. Die rumänische Bevölkerung erwartet hier nur den Zeitpunkt, um in Action treten zu können. Für die Aussteckung dieses Zeitpunktes sorgen die Agitatoren und haben als solchen zuerst den eventuell ungünstigen Ausgang des Memorandum-Processes bezeichnet, jetzt aber das Volk auf den Herbst vertröstet.

In Szászváros sind die Agitationen und deren Folgen intensiver als im Szebener Comitate, wo die in guten Verhältnissen befindliche rumänische Einwohnerschaft sich von der Bewegung sichtlich fernehält.

In dem fast ausschliesslich von Rumänen bewohnten Fogarasaer Comitate sind ebenfalls stärkere Spuren der Agitation wahrnehmbar; zu einer Unordnung kam es aber auch hier nicht.

In Szászváros ist das rumänische Geldinstitut „Ardeleana“ und in Nagy-Szeben das „Rumänische National Comité“ die geistige Triebfeder der rumänischen Bewegung. Der Präsident dieses Comités ist Raţiu, gewesener Advocat und einer der gefährlichsten Agitatoren, für welchen trotz seiner gefährlichen Geldgier sowohl die Intelligenz als auch die Bauernschaft schwärmt. Er ist sowohl mit den hiesigen Agitatoren als auch mit der rumänischen Liga in engster Verbindung und war zu diesem Behufe auch längere Zeit in Rumänien.

In Fogaras sind die beiden rumänischen Geistlchen, ferner der Reichstagsabgeordnete Şerban grosse Agitatoren. Sie üben einen grossen und gefährlichen Einfluss aus.

Die Comitatsbeamten sind zum grossen Teile Rumänen, die mit den unter das Volk geworfenen Ideen sympatisiren, ja es ist sogar der Verdacht vorhanden, dass einzelne die Agitation befördern; und nur wenige beobachten eine vollkommene Passivität.

Auch hier bilden die Geistlichen, Lehrer, Gemeinderichter und selbst Notäre das unverlässliche Element und sind Führer, die jede Gelegenheit benützen, ihrer magyarenfeindlichen Gesinnung vor dem Volke Ausdruck zu geben.

Meiner Meinung nach reicht diese Bewegung bis in das Jahr 1881 zurück und wurde durch die fortwährenden Agitationen immer mehr vergrössert. Die Ansichten der rumänischen Intelligenz sind schon so sehr vergiftet, das es kaum möglich sein wird, deren Wünsche und Forderungen zu befriedigen, und so wird auch die Wiederherstellung normaler Verhältnisse auf die grössten Schwierigkeiten stossen.

4. Bericht, de dato Marosvásárhely, 15. Juni 1894, Z. 12/cs.f.

Seit meinem letzten Berichte vom 9. d. M. habe ich die Comitate Kis und Nagy-Küköllö, Maros-Torda und Udvarhely bereist. Auch hier ist dieselbe Wühlarbeit im Zuge wie in den vorher bereisten Comitaten.

Die Hauptleiter sind auch hier die Gestlichen. Aber nicht nur der niedere Clerus, sondern auch die Dechanten nehmen Teil an der Agitation und erhalten ihre Weisungen wahrscheinlich von den Oberen. Diese Geistlichkeit leitet die ihr blind ergebene Bevölkerung sozusagen auf Grund schriftlicher Weisungen.

Jede Gelegenheit, so die Civilehe-Gesetzvorlagen, Kinderbewahranstalten, staatliche Schulen und überhaupt jede staatliche Institution, wird von den Geistlichen zur Agitation ausgenützt, indem sie dem unwissenden und ihnen vertrauenden Volke einreden, die ungarische Regierung wolle ihre Religion, Nationalität und Sprache, also ihre Existenz vernichten; daher müsse jeder Rumäne es für seine heilige Pflicht halten, seine Rechte selbst um den Preis des Lebens zu verteidigen, und wird das Volk damit ermuntert, dass es an Russland und Rumänien eine sichere Stütze finden wird. Sehr Stark ist die Agitation in der Nähe von Balásfalva. Der rumänische Teil des Maros-Tordaer Comitates ist ebenfalls stark inficirt, und wird die ungarische Bevölkerung durch die von hier ausströmenden Schreckensnachrichten beunruhigt.

In dem Udvarhelyer Comitate findet sich nur eine rein rumänische Gemeinde, und in sieben Gemeinden ist eine gemischte Einwohnerschaft . Es ist auffallend, dass selbst in jenen Gemeinden, wo die Rumänen bereits vollkommen magyarisirt sind, Zeichen der Agitation und ihrer Erfolge wahrnehmbar werden, indem diese magyarisirten Rumänen mit ihrer Nationalität zu kokettiren beginnen und sich mit den übrigen Rumänen identificiren.

Die Intelligenz dieser vier Comitate wünscht auf das sehnlichste, von dem ungarischen Joch befreit zu werden.

Zum Beweise der regelmässigen Verbindung unter diesen Leuten erwähne ich, dass, als die am 8. d.M. verurteilten Agitatoren Lukaciu und Corojan einen 24 stündigen Urlaub zum Besuche eines Concertes in Nagy-Szeben erhielten, von allen Seiten Advocaten und andere Vertrauensmänner dort zusammenströmten.

Von mir bekannt gewordenen neueren Daten erwähne ich folgende: In der Gemeinde Herepe haben zwei Bauern eine Majestätsbeleidigung begangen, indem sie im Wirtshause erklärten, das sie den König von Ungarn nicht anerkennen.

Michael Rigó erklärte im October v.J. in der Gemeinde Dombó, das schon die ganze rumänische Einwohnerschaft bewaffnet und bereit ist, die Ungarn zu vernichten.

Der Lehrer Tullius Gruicza führte, mit Bauernkleidern angethan, am 6. und am 15. Mai das Volk nach Balásfalva.

Der rumänische Geistliche Zaharie Ganea und der pensionirte Wachemeister Demeter Dragos haben dem Volke in Aussicht gestellt, dass die Steuern abgeschafft werden und das Volk sich in das Vermögen der Grundbesitzer teilen werde.

Gemeinderichter Nikulai Brandusiu forderte das Volk zur Bewaffnung auf, demselben versicherend, dass es nach Ermordung der Ungarn deren Grundstücke aufteilen werde.

Am 14. Mai wurde in Moha im Hause des Iszaille Korbodol eine Versammlung abgehalten und das Volk in Flugschriften aufgefordert, die Waffen gegen die Ungarn zu ergreifen, da dieselben mehr Steuern den Rumänen auferlegen und deren Religion vernichten wollen.

In St. Agota hezt der rumänische Geistliche Joachim Borcu das Volk gegen die Ungarn. Derselbe ist am 24. Mai von Bukarest heimgekehrt, angeblich mit vielen Proclamationen, welche jedoch bei ihm nicht vorgefunden wurden.

In mehreren Gemeinden sollen die Geistlichen nach dem Gottesdienste Versammlungen abgehalten und aus den Matrikeln alle über 17 Jahre alten Männer conscribirt haben, um deren Namensverzeichnis dem Nagy-Szebener Comitate einzusenden.

Der Bauer Szábu Vaszilie in Braza erklärte am 15. Mai in Anwesenheit eines Finanzwächters, dass er den ungarischen König nicht anerkenne; er brauche nur den rumänischen König.

Der rumänische Geistliche Nikulai in Héjasfalva muntert das Volk auf, bereit zu sein und auf ein gegebenes Zeichen die Eisenbahnschienen auszuheben.

In Hodák wird jeden Sonntag in der Schule das Hetzblatt „Foja Poporului" vorgelesen.

Wesentliche Ruhestörungen sind in den von mir bereisten Comitaten nicht vorgekommen.

5. Bericht, de dato Deés, 24. Juni 1894 Z. 21/cs.f.

Seit meinem Berichte vom 15. d.Mts. hab ich die Komitate Besztercze-Naszód und Szolnok-Doboka bereist.

Auch in diesen Comitaten habe ich dieselben Erfahrungen gemacht, wie in den früheren. Auch hier wird das Volk von den Geistlichen und Lehrern fanatisirt; dieselben sind aber seit den zuletzt herausgegebenen strengen Vorschriften sehr vorsichtig und werden Versammlungen nur selten abgehalten.

Auch in diesen Komitaten wurde Geld gesammelt, aus Rumänien sind grössere Geldsendungen eingelangt, die waffenfähigen Männer sollen auch hier konscribirt worden sein und die Bauernschaft glaubt, dass die Russen und Rumänen sie befreien werden.

Die Gleichförmigkeit der Erscheinungen ist darauf zurückzuführen, dass das in Hermannstadt befindliche „Rumänische National Comité" in den Komitaten „rumänisch nationale Comitéämter" unterhält; das Hermannstädter Comité gibt im Wege dieser Ämter den einzelnen an der Spitze der Bezirke stehenden Individuen und Vetrauensmännern seine Weisungen.

Ihre Parole ist: „Tine minte" „Tace et face".

Nach einer vertraulichen Mitteilung eines rumänischen Geistlichen sind die rumänischen Gemeinden in besondere Wahlbezirke eingeteilt. Die hauptsächlich aus Geistlichen bestehenden Wähler, wählen in jedem Bezirke zwei Delegirte zu den in Hermannstadt abzuhaltenden Versammlungen, von wo die aus Rumänien kommenden Weisungen im Wege der geistlichen Wähler in das Volk getragen werden. Die Bezirke wählen im Ganzen 26 Delegirte die im Namen der im Memorandum-Processe Verurteilten protestiren werden um ebenfalls unter Anklage zu kommen. Ist dies geschehen werden aus demselben Grunde ihre 200 bis 240 betragenden Wähler protestiren. Bei der Verhandlung werden sie sich ebenso benehmen wie die Memorandisten damit ihre Verurteilung umso gewisser erfolge. Dann komme das Volk mit seinem Proteste. Die Gegenseitigkeit wird unterschriftlich zugesichert.

Bezüglich dieses Planes wird die Zukunft entscheiden.

Am meisten agitirt wird hier im Oberen Szamostale, wo der Oradnaer Geistliche und verurteilte Agitator Gerasim Domide, der Advocat Dr. Gabriel Tripon sowie die Geistlichen, Lehrer und Adwocaten von Nászod, Radna und Besztercze agitirien. Mehrere Geistliche wurden hier verurteilt und gegen viele Lehrer das Strafverfahren eingeleitet. Im Komitate Szolnok-Doboka sind die hervorragendsten Agitatoren Dr. Teodor Mihaly Advocat in Deés, ferner Dyonis Vajda Grundbesitzer in Alparét und dessen Sohn Alexander und endlich die Familie Hosszu in Hosszurév.

6. Bericht, de dato Kronstadt, 7. Juli 1894 Z. 31/cs.f

Seit meinem letzten Bericht vom 24. v.M., Z.21, habe ich die Comitate Csik, Haromszék und Kronstadt bereist und mich über dies über die Verhältnisse im Törcsvárer Bezirke, Comitat Fogaras, informirt. Das

bereiste Territorium ist hinsichtlich der Rumänenbewegung in zwei Teile zu teilen, und zwar in das Gebiet der Comitate Csik und Háromszék, wo sich nur verschwommene Zeichen der Bewegung bemerkbar machen, während im Comitate Kronstadt und im Bezirke Töresvár die Bewegung eine intensivere ist und an manchen Orten einen ernsten Charakter angenommen hat.

Im Csiker Comitate beachtet die rumänische Bauernschaft die Hetzereien einzelner exaltirter Geistlicher gar nicht, weil sie mit ihrem Schicksale zufrieden ist. An einzelnen Orten werden die Hetzereien der Geistlichen von den Bauern sogar zurückgewiesen.

Die gleichen Verhältnisse sind im Háromszéker Comitate zu finden .

In Szäpsy-Szent György sagte mir der Obergespán, das 60 bis 70 rumänische Lehrer behufs Erlernung der ungarischen Sprache zu einem 6 wöchentlichen Curs dorthin beordert worden. Nachdem zu diesem Curse auch Lehrer aus den in hohen Grade inficirten Comitaten Temes, Fogaras und Szeben beordert wurden, so ist diesen mit Irrlehren saturirten Individuen leicht Gelegenheit geboten, durch den Verkehr mit den gemässigten Lehrern der Comitate Csik, Háromszék und Udvarhely diese für ihre Partei zu gewinnen. Ich halte diese Concentrirung rumänischer Lehrer nicht für zeitgemäss, ja sogar für gefährlich, denn es ist nicht zu leugnen, das bei dieser Gelegenheit Vereinbarungen über die einheitliche Leitung der Bewegung und deren Verbreitung getroffen werden werden.

Im Kronstädter Comitate ist der Hauptsitz der Bewegung Kronstadt selbst. Hier nimmt hauptsächlich das Professorencorps des rumänischen Gymnasiums und die Studentenschaft activen Anteil an der Bewegung; aber auch ein Teil der Geistlichkeit sowie der Advocaten und der rumänischen intelligenten Jugend steht in fortwährender Verbindung mit der rumänischen Liga. Der andere Teil der Geistlichkeit und die älteren Mitglieder der rumänischen Intelligenz zählen zu den gemässigten Elementen.

Es ist zweifellos, das in diesem Comitate die Geistlichen, die Lehrer und die rumänischen Richter mit rumänischen National-Ideen saturirt und bemüht sind, dieselben auf die Einwohnerschaft zu übertragen. Die Bewegung wird sehr unterstützt von der bei der Predealer internationalen Eisenbahn-Station in grosser Anzahl angestellten rumänischen Beamten und namentlich von dem Stationschef Romulus Bersán. Derselbe ist Vicepräsident der Predealer Section der rumänischen Liga.

Unter den gegenwärtigen Verhältnissen ist die Institution der gemeinschaftlichen Eisenbahn Station in Predeal für die Ungarn sehr nachteilig. Die auf fremdem Territorium befindlichen ungarischen Staatsorgane haben kaum ein Verfügungsrecht, und nachdem selbst das Telegraphenamt in den Händen der Rumänen ist, so werden die telegrafisch übermittelten dringenden Verfügungen dadurch verhindert, das man die Zustellung der Telegramme verspätet, wie dies gegenüber der Gendarmerie schon der Fall war.

Am intensivsten ist die Agitation in der Gemeinde Zernest des Törcsvárer Bezirkes. Die geheimen Leiter der Agitation hier sind: Grundbesitzer Janku Metianu, Advocat Johann Garoiu und königlicher Bezirksrichter Nikolaus Penciu, welch letzterer meiner Meinung nach in eine ungarische Gegend zu transferiren wäre.

In den Gemeiden Alt und Neu-Toha wurde die Einwohnerschaft von den Geistlichen aufgehetzt, welche aufrührerische Reden hielten und Geld und Unterschriften sammelten.

Nach dem Angeführten sowie auf Grund der Schilderungen meiner bisheringen Berichte ist es unleugbar, dass die rumänische Einwohnerschaft sämmtlicher Comitate mit Ausnahme des Székelyer mehr oder weniger mit den Ideen der Memorandisten saturirt ist, die rumänische Intelligenz ist entschieden von magyaren feindlichen Ideen durchdrungen und sucht die Gelegenheit, von Ungarn sich zu befreien. Zu diesem Zwecke hat sie sich vollkommen der rumänische Liga hingegeben. Die Liga unterstützt die Führer der Bewegung mit Geld und subventionirt auch die rumänische Blätter, von denen, wie ich erfahren habe, die „Tribuna", „Foja Poporului" und „Gazetta Transilvánia" 30 000 Francs erhalten haben.

Es ist meine Überzeugung, dass die strengen Regierungsmassregeln sowie die Auflösung des rumänischen Nationalcomités die Wühlarbeit der Agitatoren nicht gänzlich aufheben werden, weil die Agitatoren auch in der Zukunft jede Gelegenheit ergreifen werden, um die Unzufriedenheit mit allem, was ungarisch ist, im rumänischen Volke zu pflegen und grosszuziehen. Aus diesem Grunde glaube ich, daß die radicale Vernichtung der eventuell gefährlich werdenden Bewegung auf die grössten Schwirigkeiten stossen wird.

Nach meiner Ansicht muss die jetzt schon entartete Bewegung um jeden Preis erstickt werden, um durch ihr sonstiges Anwachsen dem Staate keine Unannehmlichkeiten zu bereiten.

Obwohl nicht dazu berufen, Vorschläge zu machen, erachte ich es doch für meine Pflicht, einzelne Präventivmassregeln zu beantragen:

1. Die Grenz Gendarmerie, denen Organisation i. J. 1891 ausgearbeitet wurde, wäre dringendst zu errichten;

2. Der Officiers- und Mannschaftsstand des Gendarmerie Bezirks-Commandos Nr. 1 wäre im Sinne der i.J. 1892 getroffenen Bestimmung dringendst zu ergänzen bezw. zu erhöhen.

3. In den namhafteren Städten an der rumänischen Grenze, namentlich in Kronstadt, Fogaras, Hermannstadt und Déva, wäre staatliche Gendarmerie mit entsprechenden Detectiven zu errichten;

4. Die auf dem Gebiete des Königreichs Ungarn erscheinenden rumänischen Zeitungen wären strenge zu überwachen, eventuell einzustellen, während den in Rumänien erscheinenden Hetzblättern das Postdebiet zu entziehen wäre. Auch wäre es von grossem Nutzen, wenn der rumänischen Bevölkerung ein im patriotischen Sinne gehaltenes billiges

Blatt zur Verfügung stünde; das berufen wäre, den ungarischen Staatsgedanken unter der rumänischen Einwohnerschaft zu pflegen.

5. Die rumänischen Geldinstitute, welche die Bewegung fördern, wären nach Tunlichkeit zu controliren und ihre Verbreitung wäre einzuschränken.

6. Nachdem es Tatsache ist, dass die Mitglieder und Agitatoren des gewesenen rumänischen National-Comités ihre Weisungen von der rumänischen Liga erhalten, und weil die Liga in der unverschämtesten Weise agitirt und sich in die inneren Angelegenheiten Ungarns einmengt, so wären deren Einflüsse auf ungarisches Gebiet, wenn möglich im diplomatischen Wege, Grenzen zu setzen.

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 315, c. 442—467; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, f. 30—56.

⟨26 mai – 7 iulie 1894⟩

Traducere[1]

a șase rapoarte ale generalului locotenent Franz Török, însărcinat cu funcția de Inspector superior al Jandarmeriei din Ungaria, către Ministerul de Război Regal Maghiar, în problema mișcării românilor din Transilvania[2].

1. Raport dat în Alba Iulia la 26 mai 1894, nr. 2/1[3]

Pe baza informațiilor pe care le-am luat în legătură cu mișcarea românilor din Transilvania de la jandarmerie, de la funcționarii judecătorești și administrativi precum și de la persoane particulare, sunt gata să vă raportez că situația creată prin agitatorii români, chiar dacă nu este așa de periculoasă, este atât de serioasă, încât ar fi timpul ca, prin dispoziții energice și hotărâte, să se pună capăt cât de repede situației actuale. Căci este o realitate faptul că țărănimea română, printr-o alianță foarte bine organizată, este îndreptată sistematic împotria actualelor stări legale și prin aceasta împotriva ideii de stat maghiar.

De un timp încoace, țărănimea română are față de Ungaria o comportare sfidătoare și frecventelor întruniri ale locuitorilor români, consfătuirilor lor, proclamațiilor difuzate în număr mare printre ei, precum și comportării provocatoare, altfel atât de liniștite a populației românești, le cad victime chiar oameni care judecă situația cu seriozitate și cu deplină obiectivitate. Instigările populației românești sunt făcute, după cum se afirmă, în așa fel de către „Liga națională română“, încât Comitetul executiv aflat, după cum se spune, la Sibiu, transmite indicațiile Ligii parte sub formă de proclamații, parte prin scrisori și verbal preoților și învățătorilor care apoi instruiesc poporul în direcția dată.

Aceasta se practică deja de trei ani în mod sistematic și tot mai intens, iar populația românească se află deja atât de strânsă în mâinile agitatorilor,

încât se supune îndemnurilor şi chemărilor acestora în orice moment şi în orice loc.

Că această opinie generală este o realitate, o dovedeşte faptul că la începutul procesului Memorandului, demonstranţi, în număr mare, de la graniţa Bucovinei până jos în comitatul Timiş au apărut la Cluj şi acolo au dat ascultare îndemnurilor unor preoţi şi învăţători[4].

La adunările ţinute de români s-au putut observa, ca să zic aşa, o ordine şi o organizare militară care, la un popor aflat pe o treaptă culturală atât de joasă, se poate obţine numai printr-o instrucţie continuă şi sistematică.

Mi-a ajuns la cunoştinţă că toţi tinerii români peste 17 ani sunt conscrişi de Comitetul executiv. În ce scop, nu s-a putut afla.

Este neîndoielnic că o asemenea activitate de instigare nu este posibilă fără bani şi am aflat în legătură cu aceasta că la dispoziţia Comitetului executiv, după cum se spune, au fost puşi pentru procesul Memorandului şi demonstraţiile legate de acesta 200.000 de guldeni, parte prin colecte, parte procuraţi de Ligă[5].

Este o realitate că la Cluj toţi acuzaţii şi apărătorii lor, familiile lor n-au plătit nimic pentru hrana consumată la restaurante. Totul a fost achitat de un individ numit „Secretar".

Îmi permit să vă mai atrag atenţia încă numai aupra unui moment foarte suspect, şi anume că la Alba Iulia, prin decizie judecătorească, au fost reţinute la poştă 31 de scrisori venite din Rusia care erau pentru diferite adrese din comuna Rod şi care reprezentau, în total, suma de 8 000 franci.

După cum se spune, aceste scrisori conţin ruble ruseşti, a căror valoare a fost calculată la poşta centrală din Budapesta.

După umila mea părere, ar trebui acordată atenţie unor astfel de expedieri din România şi Rusia.

2. *Raport dat la Deva în 4 iunie 1894, nr. 6*[6].

În continuarea raportului meu de la Alba Iulia din 26 luna trecută, vă fac cunoscut că în timpul prezenţei mele la Zlatna, Abrud, Roşia Montană, Câmpeni, Baia de Arieş, Turda, Blaj, Brad, Petroşani, Vulcan, Lupeni, Haţeg şi Deva am găsit mai mult sau mai puţin aceeaşi stare, pe care tocmai v-am caracterizat-o în raportul meu de mai sus.

Despre răspândirea mişcării raportez că întreg comitatul Alba de Jos este infestat de agitatori. Aici iritarea locuitorilor pare să fie ceva mai intensă. În partea de mijloc a comitatului Hunedoara, agitaţia este răspândită în aceeaşi măsură, în timp ce în partea de sud se observă o mişare mai puţin însemnată. Şi partea de nord a comitatului Cojocna este atinsă în mod vizibil de mişcare şi apare puternic în partea de vest a comitatului Turda. Centrul este Câmpeniul.

Acolo unde agitaţia nu a luat o extindere mai mare putem afirma că, motivul este dat de faptul că în acele locuri atât bătrânii, cât şi oameni mai puţin inteligenţi se ţin deoparte de agitaţie, sau că populaţia este în conflict cu preoţii şi învăţătorii şi nu le acordă acestora nici o atenţie.

Scopul agitaţiei este trezirea antipatiei faţă de guvernul maghiar şi a urii împotriva neamului maghiar, sentimente care sunt inoculate poporului prin preoţii şi învăţătorii români, în multe locuri şi prin judecători români şi chiar prin anumiţi notari cercuali.

Accentuez că aceste organe sunt recuzabile şi agitaţiile ar fi încetat, dacă primele ar fi fost aduse în imposibilitate de a acţiona.

Avocaţii, medicii şi în general intelectualii români care locuiesc în oraşe sunt duşmanii declaraţi ai neamului maghiar. Idealul şi scopul lor este realizarea „Daco-României Mari“, şi majoritatea acestor oameni nu s-ar da înapoi de la nimic, în condiţiile date, pentru a scutura pretinsul jug unguresc.

Scopul majorităţii agitatorilor este, de altfel, să pescuiască în ape tulburi, iar încurcăturile lor să salveze raporturi materiale.

Am aflat că aproape pretutindeni instituţiile financiare româneşti sunt propagatorii acestor mişcări. Este surprinzător faptul că preoţii români sunt în contact permanent cu micile instituţii bancare existente aici în număr foarte mare şi este justificată bănuiala că ei primesc acolo instrucţiuni, pe care apoi le răspândesc mai departe. La fel de neobişnuite sunt numeroasele adunări bisericeşti, şi este foarte întemeiată bănuiala că, dacă nu în timpul adunărilor, atunci după ţinerea acestora au loc dezbateri.

La propagarea agitaţiei contribuie în mare măsură ziarele româneşti, nespus de pătimaşe, îndeosebi ziarul popular „Foaia Poporului“[7], care este foarte răspândit. Faţă de atitudinea foarte rezervată a locuitorilor români, atât autorităţile administrative cât şi cele judecătoreşti, ca şi populaţia maghiară, nu sunt lămurite unde anume îşi are originea agitaţia şi care este ţelul ei. Din datele adunate am onoarea să relatez Domniei voastre următoarele:

Se povesteşte în lung şi în lat că orice român crede că rusul va veni în ţară şi apoi întreaga Transilvanie le va aparţine lor.

În multe locuri, şi acest lucru l-am văzut eu însumi, lumea poartă cocarde şi panglici în culorile naţionale româneşti.

La Vidra de Sus, în 15 mai, au fost puse steagurile naţionale la casa învăţătorului şi la biserică.

În zona Roşiei Montane populaţia românească de-abia dacă lucrează, deoarece se aşteaptă o împărţire a pământurilor, iar maghiarii de asemenea nu lucrează, de teama românilor.

Locuitorul din Câmpeni Ioan Notora[8] răspândeşte ştirea că ungurii din ţinutul Băii de Criş îi omoară pe români, de aceea toţi românii trebuie să fie pregătiţi.

Locuitorii din Albac, până acum foarte liniştiţi şi ascultători, au ocupat păşunile erariale şi afirmă că acestea le-ar aparţine numai lor acum.

Locuitorii români, care până acum au fost bine intenţionaţi faţă de jandarmerie, de aproape un an sunt foarte rezervaţi şi neîncrezători faţă de aceasta.

În ţinutul Băii de Arieş învăţătorii şi preoţii români au ademenit cu prilejul procesului memorandului poporul la Cluj, cu promisiunea că acolo

se vor împărţi păşuni şi păduri. De asemenea s-a subliniat că poporul trebuie să meargă într-acolo pentru a fi alături de românii împresuraţi de unguri.

În şcoli, învăţătorii predau cântecul aţâţător „Deşteaptă-te Române". La Deva, locuitorii români au cumpărat surprinzător de mult praf de puşcă, lucru care a fost interzis de către autorităţile administrative.

La Zdropţi, locuitorii exersau cu puşti din lemn, sub pretextul că se distrează.

În comuna Monor, un individ, pe nume Costea, a conscris pe toţi bărbaţii cu cuvintele: Arme sunt destule, numai vrea să ştie câţi oameni apţi de a purta arme sunt.

În Cenade, preotul român Aurel Hărşan a citit în ziua de 7 luna curentă, în biserică un document, pe al cărui singur alineat s-a jurat de către poporul adunat cu cuvintele: Aşa să-mi ajute Dumnezeu. Conţinutul scrisorii nu a putut fi identificat. Cazul concret îndreptăţeşte însă presupunerea că asemenea jurăminte au avut loc şi în alte comune.

În Valea Bradului, Ioan Doţ şi alţi ţărani au primit din partea Ligii, fiecare, câte 50 de florini; aici aş menţiona faptul că scrisorile reţinute la Alba Iulia conţineau ruble în bancnote având o valoare de 14 000 franci. Nu exista nimic în scris, iar adresanţii n-au vrut să se ştie nimic, nici despre destinaţia banilor, nici despre expeditori.

Am aflat că agitatorii comunică între ei, precum şi cu comunele foarte adesea, nu pe cale poştală, ci prin emisari.

Sunt în posesia a trei proclamaţii instigatoare care s-au împărţit în rândul poporului român. Jandarmeria şi autorităţile administrative au confiscat o mare parte a acestor proclamaţii.

3.*Raport dat în Sibiu la 11 iunie 1894, nr. 11*

În continuarea raportului meu din 4 ale lunii curente, raportez că am străbătut Orăştia (Comitatul Hunedoara), Vinţul de Jos (Comitatul Alba de Jos), în continuare comitatele Sibiu şi Făgăraş. Locuitorii sunt aici la fel de iritaţi ca şi în teritoriile deja străbătute. Populaţia românească aşteaptă aici momentul pentru a putea intra în acţiune. Agitatorii se îngrijesc pentru camuflarea acestui moment, desemnând, la început, eventualul deznodământ nefavorabil în procesul Memorandului, acum însă amână poporul pentru la toamnă.

La Orăştie, agitaţiile şi urmările acestora sunt mai intense decât în comitatul Sibiu, unde locuitorii români aflaţi în bune relaţii se ţin departe, în mod vizibil, de mişcare.

În comitatul Făgăraş, locuit aproape în exclusivitte de români, sunt de asemenea vizibile puternice urme ale agitaţiei; la dezordine nu s-a ajuns, însă, nici aici.

În Orăştie este institutul financiar român „Ardeleana" şi în Sibiu „Comitetul naţional român", promotori spirituali ai mişcării româneşti; preşedintele acestui comitet este Raţiu, fost avocat şi unul dintre cei mai periculoşi agitatori pe care, în ciuda lăcomiei sale periculoase pentru bani, atât intelectualitatea cât şi ţărănimea îl adoră. El este în legătură strânsă

atât cu agitatorii de aici, cât şi cu Liga românească şi a fost în acest scop pentru mai mult timp în România.

În Făgăraş, ambii preoţi români, apoi deputatul în parlament, Şerban[9], sunt mari agitatori. Ei exercită o mare şi periculoasă influenţă.

Funcţionarii comitatului sunt în mare parte români care simpatizează cu ideile răspândite în popor, există chiar şi bănuiala că unii dintre ei încurajează agitaţia şi numai la puţini se observă o pasivitate deplină.

Şi aici preoţii, învăţătorii, juzii comunali şi chiar notarii constituie elementul nesigur şi sunt conducători care folosesc orice ocazie pentru a-şi exprima sentimentul lor duşmănos antimaghiar în faţa poporului.

După părerea mea, această mişcare ce se extinde în urmă până în anul 1881, s-a amplificat apoi tot mai mult datorită permanentelor agitaţii. Opiniile intelectualităţii române sunt atât de înveninate încât în mică măsură ar putea fi posibilă satisfacerea dorinţelor şi pretenţiilor acestora şi astfel restabilirea relaţiilor normale s-ar lovi de mari greutăţi.

4. *Raport dat în Târgu Mureş la 15 iunie 1894, nr. 12.*

De la ultimul meu raport din 9 luna curentă am străbătut comitatele Târnava Mică şi Târnava Mare, Mureş-Turda şi Odorhei. Şi aici este în curs activitatea de instigare, la fel ca şi în comitatele străbătute mai înainte.

Principalii conducători sunt şi aici preoţii. Însă nu numai clerul de jos, ci şi protopopii participă la agitaţie şi primesc indicaţii, probabil de la superiorii lor. Această preoţime dirijează populaţia care i se supune orbeşte, ca să zic aşa, pe baza indicaţiilor scrise.

Orice ocazie, precum este Proiectul de lege privind căsătoria civilă, căminele de copii, şcolile de stat, şi în general fiecare instituţie de stat este folosită de preoţime pentru agitaţie, prilej cu care convinge poporul ignorant şi credincios că guvernul ungar ar dori să distrugă religia, naţionalitatea şi limba lor, deci existenţa lor; de aceea ar trebui ca fiecare român să se îngrijească de datoria sa sfântă de a-şi apăra, chiar cu preţul vieţii, drepturile sale, poporul fiind încurajat cu aceea că în Rusia şi în România ar găsi un sprijin sigur. Foarte puternică este agitaţia în apropiere de Blaj. Partea românească a comitatului Mureş-Turda este de asemenea puternic infestată, iar populaţia maghiară este neliniştită de ştirile înfricoşătoare emanate de aici.

În comitatul Odorhei există numai o singură comună pur românească, iar în şapte comune locuitorii sunt amestecaţi. Este surprinzător că tocmai în acele comune, unde românii tocmai s-au maghiarizat pe deplin sunt vizibile semne ale agitaţiei şi urmările acesteia, timp în care aceşti români maghiarizaţi au început să cocheteze cu conaţionalii lor şi să se identifice cu ceilalţi români.

Intelectualitatea acestor patru comitate doreşte cu ardoare să fie eliberată de jugul maghiar.

Ca o dovadă a legăturilor repetate dintre aceşti oameni, aş aminti că în 8 ale lunii curente, când agitatorii condamnaţi Lucaciu şi Coroianu au obţinut un concediu de 24 de ore pentru a merge la un concert la Sibiu, din toate părţile s-au revărsat într-acolo avocaţi şi alţi oameni de încredere.

Din datele noi care mi-au fost aduse la cunoştinţă, aş aminti următoarele: În comuna Herpea doi ţărani au comis infracţiunea de Lez-majestate, pentru că au declarat în cârciumă că nu-l recunosc pe regele Ungariei.

Michael Rigo a declarat în octombrie anul trecut că în comuna Dâmbău toţi locuitorii români sunt înarmaţi şi pregătiţi pentru a distruge Ungaria.

Învăţătorul Tulius Gruiţă, îmbrăcat în haine ţărăneşti, a condus în 6 şi 15 mai poporul spre Blaj.

Preotul român Zaharia Ganea şi sergentul major pensionar Dumitru Dragoş au făcut poporul să spere că impozitele vor fi desfiinţate şi poporului i se vor împărţi bunurile proprietarilor funciari.

La 14 mai, la Grânari, în casa lui Isăilă Corbodol, s-a ţinut o adunare, poporul fiind solicitat prin foi volante să pună mâna pe arme împotriva Ungariei, deoarece aceasta pune mai mare impozit românilor şi vrea să le distrugă religia.

La Agnita, preotul român Ioachim Borcu îndeamnă poporul împotriva Ungariei. Acesta s-a întors acasă de la Bucureşti la 24 mai şi, după cum se spune, cu multe proclamaţii, pe care totuşi nu le-am găsit la el.

În mai multe comune preoţimea ţine, după slujba religioasă, adunări, iar din matricole conscrie toţi bărbaţii peste 17 ani pentru a trimite lista nominală a acestora Comitatului Sibiu.

Ţăranul Sabu Vasilie din Breaza a declarat la 15 mai, în prezenţa unui gardian de la finanţe, că el nu-l recunoaşte pe regele Ungariei şi îl vrea numai pe regele român.

Preotul român Nicolae din Vânători îndeamnă poporul să fie pregătit, pentru ca la semnalul dat să ridice şinele de cale ferată.

La Hodac, în fiecare duminică se citeşte la şcoală ziarul instigator „Foaia Poporului".

Încălcări însemnate ale liniştii în comitatele străbătute de mine n-au apărut.

5. *Raport dat la Dej în 24 iunie 1894, nr. 21*[10]

De la raportul meu din data de 15 luna curentă am străbătut comitatele Bistriţa-Năsăud[11] şi Solnoc-Dăbâca.

Şi în aceste comitate am avut aceleaşi experienţe ca şi în cele anterioare. Şi aici poporul este fanatizat de către preoţi şi învăţători; aceştia sunt însă foarte precauţi, de la elaborarea dispoziţiilor severe din ultima vreme, ţinând adunări mai rar.

Şi în aceste comitate s-au strâns bani, fiind expediate din România mari sume de bani, bărbaţii apţi pentru purtarea armelor au fost şi aici conscrişi, iar ţărănimea crede că Rusia şi România o să-i elibereze.

Similitudinea fenomenelor este explicată prin aceea că în comitate „Comitetul naţional român" aflat la Sibiu susţine „comitete naţionale române"; Comitetul din Sibiu trimite indicaţiile, pe calea acestor comitete, diferiţilor indivizi şi oameni de încredere din fruntea cercurilor de comitat.

Parola lor este: „Ţine minte" „Taci şi fă".

După declarația confidențială a unui preot român, comunele românești sunt împărțite în cercuri speciale pentru alegeri. Alegătorii, constituiți în principal din preoți, aleg în fiecare cerc doi delegați pentru adunările ce se țin la Sibiu, de unde indicațiile sosite din România prin intermediul alegătorilor preoți sunt răspândite în popor. Cercurile aleg în total 26 de delegați care vor protesta în numele condamnaților din procesul Memorandului pentru ca și ei la rândul lor, să fie acuzați. Dacă se va întâmpla acest lucru, alegătorii lor, în număr de 200 până la 240, vor protesta din aceleași motive. La dezbateri se vor comporta la fel ca memorandiștii pentru ca astfel condamnarea lor să aibă loc cu atât mai sigur. Apoi va veni poporul cu protestul său. Reciprocitatea va fi asigurată prin semnătură.

Privitor la acest plan, viitorul va decide.

Mai multă agitație este în valea superioară a Someșului, unde fac agitație preotul din Rodna Veche și agitatorul condamnat Gherasim Domide[12], avocatul Dr. Gabriel Tripon[13], precum și preoții, învățătorii și avocații din Năsăud, Rodna și Bistrița. Mai mulți preoți au fost condamnați și împotriva multor învățători s-a dispus acțiune penală. În comitatul Solnoc-Dăbâca, cei mai de frunte agitatori sunt Dr. Teodor Mihali[14], avocat în Dej, apoi Dionisie Vaida, moșier din Olpret și fiul acestuia Alexandru[15], și, în sfârșit, familia Hossu din Răstoci[16].

6. *Raport dat la Brașov în ziua de 7 iulie 1894, nr. 31/*

De la ultimul meu raport din 24 luna trecută, numărul 21, am străbătut comitatele Ciuc, Trei Scaune și Brașov și m-am informat asupra situației din cercul Bran, comitatul Făgăraș. Teritoriul străbătut este, din punct de vedere al mișcării românești, împărțit în două, și anume în ținutul comitatelor Ciuc și Trei Scaune, unde sunt vizibile numai semne vagi ale mișcării, în timp ce în comitatul Brașov și în cercul Bran, mișcarea este mai intensă, iar în unele locuri a căpătat un caracter mai serios.

În comitatul Ciuc, țărănimea română nu ia deloc în seamă instigările unor preoți exaltați deoarece ei sunt mulțumiți cu soarta lor. În unele locuri instigările preoților sunt chiar refuzate de către țărani.

Aceleași stări sunt și în comitatul Trei Scaune.

La Sfântul Gheorghe comitele suprem mi-a spus că 60 până la 70 de învățători români au fost trimiși acolo la un curs de șase săptămâni, cu scopul învățării limbii maghiare. După ce la acest curs au fost trimiși și învățători infestați în cel mai înalt grad din comitatele Timiș, Făgăraș și Sibiu, li s-a oferit ușor ocazia acestor indivizi saturați de doctrine false ca prin comunicarea cu învățătorii cumpătați din comitatele Ciuc, Trei Scaune și Odorhei, să-i câștige de partea lor.

Consider această concentrare a învățătorilor ca fiind neoportună, ba chiar periculoasă, căci incontestabil cu acest prilej se încheie convenții asupra conducerii unitare a mișcării și a răspândirii ei.

În comitatul Brașov, centrul mișcării este chiar la Brașov. Aici participă activ la mișcare mai cu seamă corpul profesoral al gimnaziului românesc și studențimea[17], dar și o parte a preoțimii, precum și avocații și

tinerii intelectuali români sunt în contact permanent cu Liga română. Altă parte a preoţimii şi membrii mai în vârstă ai intelectualităţii române se numără printre elementele cumpătate.

Este neîndoios că în aceste comitate preoţimea, învăţătorii şi judecătorii români sunt saturaţi de ideile naţionale române şi se străduie să le transmită locuitorilor. Mişcarea este foarte susţinută de către funcţionarii români angajaţi în număr mare la Staţia de cale ferată internaţională Predeal şi anume de către şeful Staţiei, Romulus Bârsan. Acesta este vicepreşedinte al Secţiei din Predeal a Ligii române[18].

În actualele condiţii, înfiinţarea Staţiei de cale ferată comună la Predeal este în dezavantajul Ungariei. Organele de stat ungureşti aflate pe teritoriu străin au un drept de decizie mic şi după ce însuşi Oficiul telegrafic este în mâinile românilor, dispoziţiile urgente de transmis telegrafic sunt împiedicate prin aceea că remiterea lor este întârziată, după cum este deja cazul în ceea ce priveşte jandarmeria.

Cea mai intensă agitaţie este în comuna Zărneşti din cercul Bran. Conducătorii secreţi ai agitaţiei sunt: moşierul Iancu Meţianu, avocatul Ioan Garoiu şi judele cercual regal Nicolae Penciu; ultimul dintre ei, după părerea mea, ar trebui transferat într-un ţinut unguresc.

În comunele Tohanul Vechi şi Tohanul Nou, locuitorii au fost instigaţi de preoţime, care a ţinut discursuri instigatoare şi a strâns bani şi semnături.

După cele relatate şi pe baza descrierilor din rapoartele mele de până în prezent, este de netăgăduit că locuitorii români din toate comitatele, cu excepţia celor ale secuilor, mai mult sau mai puţin, sunt saturaţi cu ideile memorandiste, intelectualitatea română este pătrunsă în mod hotărât de ideile duşmănoase despre maghiari şi caută prilejul să se elibereze de Ungaria. În acest scop ei se sacrifică pe deplin în folosul Ligii române. Liga sprijină conducătorii mişcării cu bani şi subvenţionează ziarele româneşti dintre care, după cum am aflat, „Tribuna“, Foaia Poporului“ şi „Gazeta Transilvaniei“ au primit 30 000 franci[19].

Este convingerea mea că măsurile severe ale guvernului precum şi dizolvarea Comitetului naţional român nu vor pune capăt în totalitate activităţii instigatoare a agitatorilor, deoarece agitatorii vor folosi şi în viitor orice ocazie pentru a întreţine şi a face să crească în poporul român nemuţumirea faţă de tot ceea ce este unguresc. Din acest motiv cred eu că distrugerea radicală a mişcării, care ar putea deveni primejdioasă, s-ar lovi de cele mai mari greutăţi.

După opinia mea, mişcarea care deja a degenerat trebuie acum, cu orice preţ, înăbuşită, pentru ca prin creşterea ei deosebită să nu provoace statului neplăceri.

Cu toate că nu sunt chemat să fac propuneri, consider că este totuşi o datorie pentru mine să propun unele măsuri preventive:

1. Jandarmeria de graniţă, a cărei organizare a fost elaborată în anul 1891, ar fi de instituit urgent;

2. Efectivul de ofiţeri şi oameni ai Comandantului cercual de jandarmi nr. 1, în sensul deciziei din anul 1892, ar fi de completat urgent, respectiv mărit;

3. În oraşele importante de la graniţa română şi anume la Braşov, Făgăraş, Sibiu şi Deva ar fi de înfiinţat jandarmerii de stat cu detectivii respectivi;

4. Ziarele româneşti ce apar în teritoriile coroanei ungare ar trebui supravegheate sever, eventual suspendate, în timp ce ziarelor instigtatoare ce apar în România să le fie retrase difuzarea prin poştă. De asemenea, ar fi de mare folos dacă s-ar pune la dispoziţia populaţiei româneşti un ziar ieftin, cu conţinut patriotic; chemarea ar fi cultivarea ideii de stat maghiar printre locuitorii români;

5. Instituţiile financiare româneşti care încurajează mişcarea ar trebui, după posibilităţi, controlate şi restrânsă extinderea lor;

6. Dat fiind că este un fapt limpede că membrii şi agitatorii fostului Comitet naţional român îşi primesc indicaţiile de la Liga română şi deoarece Liga agită în modul cel mai neruşinat şi se amestecă în afacerile interne ale Ungariei, ar trebui îngrădite, dacă este posibil pe căi diplomatice, influenţele acesteia pe teritoriul unguresc.

---

1. Documentul provine din arhiva personală a lui Gustav Kálnoky, preluat la 18 februarie 1899 de Arhiva politică vieneză.

2. A fost înaintat ministrului de resort, baronul Fejérváry Geza (1833–1914).

3. Raportul a fost comentat în linii mari de Z. Pâclişanu, în *op. cit.*, nr. 6 din 1 iunie 1934, p. 98–100.

4. Şt. Pascu, *Din răsunetul procesului memorandist în masele populare*, Sibiu, 1944.

5. A se vedea V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 80–82; V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, Bucureşti, 1979, p. 216.

6. Pentru cele două rapoarte vezi şi lucrarea lui N. Josan, *op. cit.*, p. 347–376.

7. „Foaia poporului", Sibiu, apărută în anul 1892, având ca redectori responsabili pe Ioan Russu-Şirianu, I. Ciontea, A. Balteş, I. Morariu, D. Comşa şi I. Costin în perioada până la 1897 (N. Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 262).

8 Probabil Nicolae Motora, preot din Câmpeni (N. Josan, *op. cit.*, p. 369).

9. Nicolae Şerban, deputat român guvernamental(vezi T. V. Păcăţian, *op. cit.*, vol. VII, Sibiu 1913).

10 Vezi nota 3.

11. Pentru completare vezi Tr. Iuga, *Aspecte ale mişcării memorandiste în judeţul Bistriţa-Năsăud*, în: „Revista Bistriţei", VII. (1993), p. 195–201.

12. Gherasim Domide (1856–1909), preot în Rodna, preşedintele Fondurilor grăniceresti din Năsăud şi membru al Comitetului central al Partidului Naţional Român din Transilvania şi Ungaria (E. Boşca-Mălin, *Memorandistul Gherasim Domide*, Bucureşti, 1944).

13. Gavrilă Tripon (1860–1930), avocat şi publicist în Bistriţa, membru al Comitetului central al Partidului Naţional Român (E. Precup, *În amintirea lui G. Tripon*, Cluj, 1940).

14. Teodor Mihali (1855–1934), vezi E. Lazăr, *op. cit.*, p. 1–14.

15. Dionisie Vaida şi fiul acestuia Alexandru Vaida-Voevod (vezi L. Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere şi Versailles*, Cluj, 1993, p. 25–33).

16. Pentru această familie vezi V. Hossu, *Acţiunea memorandistă de pe Valea Someşului – Plasa Ileanda*, în: „Acta Musei Porolissensis", XVIII (1994), p. 3394–342.

17. Probabil *Reuniunea de gimnastică şi de cântări din Braşov*..

18. Informaţia este inexactă. I. G. Babeş era preşedinte, iar Mihăilescu vicepreşedinte al Secţiei din Predeal a *Ligii culturale* („Tribuna", nr. 194 din 14/26 septembrie 1894, p. 774).

19. A se vedea V. Netea, *op. cit.*, p. 222–224.

47

Nr. 14. B Bukarest, 27. Mai 1894

Hochgeborner Graf!

Alle rumänischen Zeitungen haben selbstverständlich die jüngste Erklärung des Dr. Ratziu, worin derselbe in seinem und seiner Mitschuldigen Namen die Gründe auseinandersetzt, aus welchen sie auf die Verteidigung im Klausenburger Memorandum – Processe verzichten, in extenso publizirt.

Die Indépendance Roumaine knüpft nun an diese Veröffentlichung im beiliegenden Artikel eine Reihe von Bemerkungen und politischen Betrachtungen auf die ich Eurer Excellenz Aufmerksamkeit lenken möchte, weil dieselben ziemlich genau jene Gefühle zusammenfassen und wiedergeben die im gegenwärtingen Augenblicke in der gesammten hiesigen Presse ihren Ausdruck finden.

Eben diese Ausführungen rechtfertigen nur zusehr die Befürchtungen, die ich in meiner letzten Berichterstattung an den Tag gelegt hatte, und werden dieselben nunmehr zum Credo der rumänischen Bewegung gestempelt, deren Charakter mit jedem Tage umso bedenklicher wird, als verschiedene auswärtige Factoren ihre unterirdische Arbeit mit verdoppelten Eifer fortsetzen, um die allmälig um sich greifende Gereiztheit zu nähren und zu erhalten.

Symptomatisch ist jedenfalls die Tatsache, die nur erst später gemeldet, und von vollkommen verlässlicher Seite bestätigt worden, dass im Augenblicke, wo der an dem Protestmeeting teilnehmende Strassen–Umzug des regnerischen Wetters halber sich auflösen musste, ein ziemlich bedeutender Teil der Demonstranten sich zur russischen Gesandtschaft begab, und da zu wiederholten Malen den Ruf „Es lebe Russland“ ausbrachte.

Genehmigen Eure Excellenz den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht

Goluchowski

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky

Arh. St.. București, Colecția microfilme Austria, rola 315, c. 505 – 509; Haus– Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, f. 105, 106, 109.

Nr. 14. B Bucureşti, 27 mai 1894

Ilustre Conte[1],

Bineînţeles toate ziarele româneşti au publicat în extenso, recenta declaraţie a dr. Raţiu, în care acesta expune, în numele său şi al complicilor săi, motivele pentru care au renunţat la apărare în procesul de la Cluj al Memorandumului[2].

„Independance Roumaine" adaugă acum, în articolul anexat aici, o serie de observaţii şi consideraţii politice asupra cărora doresc să atrag atenţia Excelenţei voastre, deoarece acestea rezumă şi redau destul de exact sentimentele ce îşi găsesc în momentul actual expresia în întreaga presă de aici.

Tocmai aceste explicaţii justifică prea îndeajuns temerile exprimate în ultimele mele rapoarte şi aceleaşi sunt considerate acum profesiunea de credinţă a mişcării româneşti al cărei caracter devine pe zi ce trece cu atât mai îngrijorător, cu cât diferiţi factori externi îşi continuă cu îndoită râvnă activitatea subersivă prin alimentarea şi suţinerea stării de iritare ce se extinde treptat în jur.

Simptomatic este în orice caz faptul, care abia mai târziu a ieşit la iveală, şi care a fost confirmat dintr-o sursă de absolută încredere, anume că, în momentul în care coloanele de pe stradă, participante la mitingul de protest, din cauza timpului ploios au trebuit să se împrăştie, o parte destul de mare a demonstranţilor s-a îndreptat spre ambasada rusă şi acolo, în repetate rânduri, a izbucnit în urale de „Trăiască Rusia".

Primiţi, Excelenţă, expresia profundului meu respect

Goluchowski

Excelenţei sale domnului conte Kálnoky.

---

1. Raportul va fi înaintat spre ştiinţă şi prim-ministrului maghiar Wekerle Sándor la Budapesta, de unde se reîntoarce în 13 – 14 iulie 1894.

2. Vezi N. Cordoş, *Declaraţia lui Ioan Raţiu din 23 mai 1894,* în „Potaissa", II (1980), p. 245 – 251; „Tribuna", nr. 100 din 14/26 mai 1894, p. 1.

Nr. 15. A–B Bukarest, 29. Mai 1894

Hochgeborener Graf!

Es war vorauszusehen, dass die Verurteilung der Klausenburger Angeklagten zu allerdings unerwartet strengen Strafen, hierzulande zu einem neuen Ausbruche des sinnlosesten Chauvinismus führen werde.

Trotzdem kann man nicht umhin, durch die an Tollheit grenzende Selbstüberhebung und rohe Gehässigkeit der in der Presse gegen das ungarische Nachbarland gemachten Angriffe erstaunt zu sein. Es würde zu weit führen, sich hier auf eine detaillirte Erörterung der zahllosen einschlägigen Pressestimmen einzulassen, allein zur Charakterisirung derselben genügt es, einzelne Artikel der hervorragendsten Organe verschiedener Parteirichtungen einzusenden.

Selten noch herrschte eine solche Einstimmigkeit zwischen conservativer und liberaler Presse. Die leitende Idee, die durch die meistens in bombastisch – deklamatorischen Tone gehaltenen Artikel geht, ist Verherrlichung der verurteilten Brüder als Märtirer der nationalen Sache, welche neue Kraft und Leben aus der grausamen Bedrückungs–Politik der Magyaren schöpfe. Man richtet Worte des Trostes und der Ermutigung an die edlen Dulder, und damit die Tat dem Worte folge, veröffentlicht die gestrige „Indépendance Roumaine" einen Aufruf zur Veranstaltung einer Nationalsammlung zu Gunsten der Familien der armen Opfer, und stellt sich selbst mit der Zeichnung von 1 000 Francs an die Spitze der Subskribenten. Ich erlaube mir in der Anlage den einschlägigen Artikel ganz ergebenst in Vorlage zu bringen.

Bei diesem Anlasse gestatte ich mir, Euer Excellenz hohe Aufmerksamkeit auf die etwas befremdliche Tatsache zu lenken, dass dies letzt erwähnte Blatt, welches bekanntlich das Eigentum des Herrn Georg Emanuel Lahovary, eines Cousins des Ministers des Äussern, ist, mit allen anderen Hetzblättern um die Wette, in die chauvinistische Trompete stöst, und die Magyaren mit grösserer Vehemenz, und in gehässigerer Weise angreift, als die meisten andern Jurnale. Zum Beweis beehre ich mich in derselben Nummer dieses Blattes erschienenen Brandartikel ergebenst vorzulegen, worin, anknüpfend an den entstelten Zwischenfall des Angriffes des ungarischen Gesangsvereins, worüber ich gesondert berichte, den Ungarn der glühendste Hass angekündigt wird.

Als einzige halbwegs vernünftige und correcte Pressstimme ist ein Artikel des hochoffiziösen „Timpul" zu verzeichnen, dessen deutschen, vom Bukarester Tagblatt erschienenen Auszug ich im Anschlusse vorzulegen die Ehre habe.

Als Muster eines Hetzartikels glaube ich endlich den gleichfalls im „Bukarester Tagblatte" auszugsweise erschienenen Artikel der „Voința

naţională", das wohl am meisten gelesenen liberalen Organs, Eurer Excellenz unterbreiten zu sollen.

Eine Anzahl von ziemlich gleichlautenden Pressestimmen sende ich gleichzeitig in Übersetzung oder auszugsweise mittelst administrativen Berichtes ein.

Genehmigen Eure Excelenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht.

C. Dumba

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilmeAustria, rola 315, c. 506 – 509; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, Karton 52, f. 113 – 119, 122.

Nr. 15. A–B   Bucureşti, 29 mai 1894

Ilustre conte[1],

Era de prevăzut că aici condamnarea acuzaţilor de la Cluj la pedepse, ce-i drept, neaşteptat de severe, va duce la o nouă izbucnire a celui mai absurd şovinism.

Cu toate acestea, nu poţi să nu fii uimit de atacurile arogante, până la graniţa nebuniei, şi de crudă ostilitate făcute prin presă împotriva statului ungar vecin. Ar fi prea mult să mă angajez aici într-o analiză detaliată a numeroaselor voci din presă privitoare la aceasta, pentru caracterizarea lor ajungând trimiterea unor articole din organele cele mai de frunte ale presei de diferite orientări.

Rar a mai existat o asemenea unanimitate între presa conservatoare şi liberală. Ideea predominantă care reiese din majoritatea articolelor conţinând un ton bombastic – declamator, este proslăvirea fraţilor condamnaţi, ca martiri ai cauzei naţionale, care ar căpăta forţă nouă şi viaţă nouă din politica cruntă de asuprire a ungurilor. S-au adresat cuvinte de consolare şi de încurajare pentru nobilii martiri, şi pentru ca vorba să fie urmată de fapte ziarul „Indépendance Roumaine" de ieri a publicat o chemare pentru organizarea unei colecte naţionale în favoarea familiilor bietelor victime şi s-a aşezat el, însuşi cu suma de 1 000 de franci în fruntea listei de subscripţii [2]. Îmi permit, cu toată stima, să vă prezint în anexă articolul respectiv.

Cu această ocazie îmi permit să atrag atenţia Excelenţei voastre asupra surprinzătoarei realităţi că acest ultim amintit ziar care, după cum este cunoscut, constituie proprietatea domnului George Emanuel

Lahovary[3], un văr al ministrului de externe, este la întrecere cu toate celelalte ziare instigatoare în a sufla în trompeta şovinismului şi ataca pe unguri cu vehemenţă mai mare şi într-un mod mai răutăcios decât majoritatea altor jurnale. Ca dovadă, am onoarea, prea supus , să vă înaintez un articol incendiar apărut în acelaşi număr al acestui ziar, în care, făcând legătura cu incidentul denaturat al atacului asociaţiei corale ungureşti[4], despre care vă voi raporta separat, prevesteşte Ungariei cea mai înfocată ură.

Ca singură ştire de presă, într-o oarecare măsură înţeleaptă şi corectă, este de consemnat un articol al ziarului oficial „Timpul"[5], al cărui extras german apărut în „Bukarester Tageblatt"[6], am onoarea să vi-l înaintez în anexă.

Ca mostră a unui articol instigator, cred eu, în sfârşit, să prezint Excelenţei voastre articolul din cel mai citit organ liberal ziarul „Voinţa Naţională[7]" apărut de asemenea în extras, în „Bukarester Tageblatt".

Un număr al ştirilor de presă destul de asemănătoare vă voi trimite concomitent în traducere sau sub formă de extras prin mijlocirea raportului administrativ.

Primiţi Excelenţă, expresia profundului meu respect.

C. Dumba[8]

Excelenţei sale domnului conte Kálnoky

---

1. Raportul a fost înaintat spre ştiinţă şi prim-ministrului maghiar Wekerle Sándor, de unde s-a înapoiat la 14 iulie 1894.

2. „L'Indépéndance Roumaine" din 17/29 mai 1894 deschide o subvenţie în favoarea familiilor celor condamnaţi în procesul de la Cluj, sub auspiciile lui G. Em Lahovary, care a depus suma de 1 000 lei. A se vedea şi corespondenţa lui I. Lupulescu către Emilia Raţiu din 28 mai 1894 care confirmă acţiunea lui G. Em Lahovary (Arhivele Statului Bucureţti, *fond I. Raţiu*, dosar 1 209/1894, f. 1–4).

3. George Em. Lahovary (1854–1897), ziarist, licenţiat în drept, diplomat şi deputat (L. Predescu, *op. cit*, p. 473).

4. Demonstraţia maghiară din Bucureşti a avut loc în 15/27 mai 1894 („Tribuna", nr. 103 din 18/30 mai 1894, p. 411).

5. „Timpul" (1876 – 1900), a avut ca directori pe G. G. Pencescu, M. Paleologu, N. Filipescu, T. Maiorescu şi redactori pe M. Eminescu, Gr. H. Grandea şi I. Slavici (*Dicţionar al presei literare româneşti (1790 – 1982)*, Bucureşti, 1987, p. 335 – 336.

6. „Bukarester Tageblatt", înfiinţat la 1880, îl avea ca redactor în primii ani de apariţie pe Feodor Lachmann, agent de informaţii austro–ungar şi corespondent confidenţial al ministerului de externe de la Viena (N. Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit*, p. 84 şi T. Pavel, *op. cit.*, vol. I (1878 – 1895), Timişoara, 1979).

7. „Voinţa naţională" (1884 – 1914), ziar naţional – liberal, având ca redactori pe Gh. C. Cantacuzino, B. Ş. Delavrancea şi Al. G. Djuvara (*Dicţionar al presei literare româneşti (1790 – 1982)*, Bucureşti, 1987, p. 376).

8. Constantin Th. Dumba, secretar (1890 – 1894) şi consilier de legaţie din iunie 1894 la Bucureşti. Îl va suplini în unele activităţi pe ambasadorul Austro–Ungariei în România, A. Goluchowski care se va retrage în octombrie 1894.

49

Nr. 15 B Bukarest, am 29. Mai 1894

Hochgeborener Graf!

Im Verfolge meines gestrigen Chiffretelegrammes betreffend den Überfall eines ungarischen Sänger-Vereines durch rumänische Studenten beehre ich mich Eurer Excellenz den Sachverhalt dieses an und für sich unbedeutenden Vorfalles in folgenden ganz ergebenst darzustellen.

Ein aus 35 ungarischen Handwerkern bestehender Verein, welcher den etwas hochtrabbenden Titel „Ungarischer Gesangs-und Dilettanten Verein" führt, veranstaltet alljährlich Maifahrten. Auch heuer hatte dieser Verein schon seit einiger Zeit die behördliche Bewilligung zu dem Mai-Ausfluge erhalten und wurde dem Vice-Präsidenten die polizeiliche Erlaubnis zu teil auch das Vereinsbanner mitzunehmen; es wurde nur das Verbot ausgesprochen durch die zwei Hauptstrassen Bukarests zu ziehen. Dem Gesangsverein, von dem sich bloss 17 Mitglieder an dem Ausfluge nach dem nahe gelegenen Wäldchen Tei beteiligten, schlossen sich die ungarischen Wagenbauer Bukarests corporativ an. Dieselbe besitzen auch Corporations-Banner aber mit rumänischen Aufschriften. Das unglückliche Banner des Gesangsvereines hingegen trug auf einer Seite auf rotem Grunde eine eingestickte Lyra, auf der anderen Seite auf grünem Felde den magyarischen Vereinstitel. Ausserdem flatterten Bänder in *rumänischen* Farben von demselben, und, falls ich nicht irre, war Frau von Suzzara seiner Zeit bei der Einweihung Fahnenmutter und soll Graff Szécsen bei diesem feierlichen Akte goldene Nägel von grossem Werte (?) in die Fahnenstange getrieben haben.

Das Gerücht, dass ungarische Vereine mit ihren nationalen Fahnen einen Ausflug nach Tei gemacht und die heiligsten, rumänischen Gefühle in frecher Weise herausforderten, verbreitete sich im Laufe des Vormittags in den Studentenkreisen. Zwischen 150–200 Studenten fuhren in Fiakern nach dem Wäldchen Tei und forderten mit Ungestüm von den Gesangsbrüdern die Herausgabe der ungarischen Fahnen.

Die Wagenbauer wurden mit Rücksicht auf die rumänische Aufschrift auf ihren Bannern nicht molestiert. Unterdessen hatten die Sangesbrüder in Folge des strömenden Regens ihr Banner, das sie über alles hoch zu halten schienen, im Futteral nach Bukarest und zwar in die Wohnung des Schwiegersvaters des Vice-Präsidenten und Bannerträgers geschickt. Letzterer wurde arg misshandelt, so dass ihm die Kleider in Fetzen herabhingen; der Schwiegervater aber gebunden, in einem Wagen nach Bukarest zurückgebracht und gezwungen seine Adresse anzugeben. Die Studenten bemächtigten sich das Vereins-Banners und fuhren in ihren Wagen vor das Gesandschafts-Hotel in der Absicht, das harmlose corpus delicti zu verbrennen. Nach Aussage des Herrn General-Consuls von

Suzzara, der als Augenzeuge der Scene beiwohnte, hätten sie aber nicht sogleich die nötigen Zündhölzchen bei der Hand gehabt. Die wenigen Polizisten, die zum Schutze der Gesandschaft anwesend waren, benützten diesen Augenblick zu einem entschlossenen Angriffe auf die Demonstranten. Bei dem Getümmel scheint das kostbare Banner in Fetzen gegangen zu sein; die Studenten behaupteten sich aber triumphirend im Besitze der Fahnenstangen da im selben Augenblicke eine Eskadron Gendarmen von der benachbarten Kaserne herantrabbte, so zogen sie sich zurück und fuhren auf den Boulevard vor das Universitätsgebäude um angesichts der Statue Mihaels des Tapferen die verhaftete Fahnenstange zu verbrennen.

Auf die Reclamation der ungarischen Sänger hin, beschloss ich die ganze Angelegenheit zunächst als eine Privatangelenheit zu betrachten und mein Augenmerck darauf zu richten, den in ihrem Eigentume geschädigten Sangesbrüdern zu einer ausgiebigen Geldentschädigung zu verhelfen. Zu einer diplomatischen Reclamation war kein Anlass vorhanden, da ja die Demonstration vor der Gesandschaft verhindert worden war. Ich ersuchte daher Herrn von Suzzara sich sofort mit dem Polizei-Präfekten in Verbindung zu setzen, um von dem uns bekannten Studentenvereine, der die Büberei in Scene gesetzt hatte, vollen Schadenersatz zu erwirken.

Sowohl Herr Lahovary als auch der General-Sekretär Herr Ghika, versprachen mir in diesem Sinne den Einfluss der Regierung geltend zu machen.

Der Vorfall wurde von den meisten Journalen in so gehässiger Weise entstellt, die alle von unerhörten Provokationen der rumänischen Jugend durch Entfaltung magyarischer Fahnen etc. sprachen, dass ich mich gezwungen sah, gegen meine ursprüngliche Absicht, Euer Excellenz ausführlich über eine Angelegenheit Bericht zu erstatten, die halb ins melodramatische, halb ins tragikomische Feld gehört.

Das Regierungsblatt „Timpul" äussert sich denn auch in dem ergebenst angeschlossenem Artikel in vollkommen korrekter Weise. Bezüglich des in der „Indépendance Roumaine" erschienenen empörenden Brandartikels, den ich mit meinem heutigen Berichte Nr. 15 A–B vorzulegen die Ehre hatte, habe ich das Nötige wegen eines officiellen Dementis veranlasst, und behalte mir eine eingehendern Berichterstattung mit einem demnächst abzufertigenden Kourriere vor.

Ich gestatte mir indessen schon jetzt, Eurer Excellenz die ergebenste Versicherung zu erteilen, dass die polizeiliche Vorsichtsmassregeln zum Schütze der Gesandschaft vollkommen zureichend sind, und dass die Haltung des Ministeriums an Korrektheit nichts zu wünschen übrig lässt.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht

C. Dumba

Seiner Excellenz Herrn Grafen Gustav Kálnoky

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 315, c. 510–517; Haus Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, f. 123–129.

Nr. 15/B Bucureşti, 29 mai 1894

Ilustre conte[1],

Ca urmare la telegrama mea cifrată de ieri privitoare la atacul asupra unei asociaţii corale ungureşti de către studenţii români, îmi permit să înfăţişez, cu toată stima, Excelenţei voastre, situaţia de fapt în această întâmplare neînsemnată, în cele ce urmează[2].

O asociaţie constituită din 35 de meseriaşi unguri care poartă un titlu cam pompos – „Asociaţia de cântăreţi şi diletanţi unguri", organizează anual excursii în luna mai. Şi în acest an, această asociaţie a obţinut deja de un timp încoace aprobarea oficialităţilor pentru excursiile din mai şi a fost dată vicepreşedintelui permisiunea din partea poliţiei de a lua cu ei stindardul asociaţiei; s-a exprimat interdicţia ca numai pe două din principalele străzi din Bucureşti să nu se meargă. Asociaţiei corale, din care au participat doar 17 membri la excursia spre pădurea Tei situată în apropiere, i s-au alăturat şi corporaţia caretaşilor unguri bucureşteni. Aceştia posedau şi drapelul corporaţiei, însă cu legendă românească. Nefericitul steag al asociaţiei corale, dimpotrivă, avea pe una din părţi, pe fond roşu, aplicată o liră, pe cealaltă parte, pe fond verde, titlul în limba maghiară al asociaţiei. Pe lângă acestea fluturau panglici în culorile româneşti şi, dacă nu mă înşel, doamna von Suzzara a fost, în momentul inaugurării, patroana drapelului, iar contele Szécsen[3] a aplicat pe coada de steag, cu prilejul acestui act sărbătoresc, cuie din aur, de mare valoare (?).

Vestea că asociaţia ungurească a făcut o excursie la Tei cu drapelul lor naţional, sfidând cu obrăznicie sentimentele sfinte româneşti, s-a răspândit în cursul dimineţii în cercurile studenţeşti. Între 150 şi 200 de studenţi au mers cu birjele spre pădurícea Tei şi au pretins cu furie asociaţiei de cântăreţi predarea drapelului.

Fabricanţii de căruţe, având în vedere faptul că aveau înscripţii româneşti pe steagurile lor, nu au fost molestaţi. În acest timp asociaţia de cântăreţi, ca urmare a ploii ce se revărsa, şi-au trimis drapelul în trusă, pe care se pare că-l ţineau deasupra tuturor, spre Bucureşti, şi anume la locuinţa socrului vicepreşedintelui şi a purtătorului drapelului. Cel din urmă a fost rău maltratat, astfel că hainele îi atârnau în zdrenţe; socrul însă, legat, a fost adus spre Bucureşti într-o căruţă şi obligat să-şi dea adresa. Studenţii au pus stăpânire pe steagul asociaţiei şi au plecat cu trăsurile lor în faţa hotelului ambasadei, cu intenţia de a arde inofensivul corp delict. După spusele domnului consul general von Suzzara, care a asistat la scenă ca martor ocular, ei n-ar fi avut la îndemână însă, imediat, beţigaşele de chibrit necesare. Puţinii poliţişti care erau de faţă, pentru paza ambasadei, au folosit acest moment pentru un atac decisiv asupra demonstranţilor. În învălmăşeală, se pare că preţiosul steag s-a rupt complet în bucăţi; studenţii s-au menţinut însă triumfători în posesia cozii de steag, dar în acelaşi

moment s-a apropiat în fugă un escadron de jandarmi de la cazarma din apropiere, astfel că s-au retras şi au mers pe bulevard în faţa clădirii Universităţii, pentru ca în apropiere de statuia lui Mihai Viteazul să aprindă coada de steag deţinută[4].

La reclamaţia cântăreţilor unguri, am hotărât ca întreaga afacere să o tratez mai întâi ca o afacere personală şi să-mi îndrept atenţia pentru a-i ajuta pe membrii asociaţiei de cântăreţi păgubiţi în obţinerea unei despăgubiri în bani cît mai mare. Pentru o reclamaţie diplomatică nu exista nici un motiv, deoarece demontraţia a fost împiedicată să se desfăşoare în faţa ambasadei.

Am încercat, de aceea, să-l pun imediat în legătură pe domnul von Suzzara cu prefectul poliţiei şi să obţinem o despăgubire totală a pagubelor de la asociaţia studenţilor, cunoscută de noi, care a pus în scenă mişelia.

Atât domnul Lahovary, cât şi secretarul general domnul Ghica[5] mi-au promis că vor face uz de influenţa lor, în acest sens, la guvern.

Incidentul a fost denaturat de cele mai multe dintre ziare într-un mod atât de duşmănos, toate vorbind despre nemaiauzite provocări ale tinerilor români prin desfăşurarea drapelului maghiar etc., încât m-am văzut silit, împotriva intenţiei mele iniţiale, să întocmesc pentru Excelenţa voastră un raport amănunţit asupra situaţiei, care jumătate aparţine de domeniul melodramei, jumătate de tragicomic.

Ziarul guvernamental „Timpul“ s-a pronunţat şi în articolul pe care prea supus vi-l anexez, în cel mai corect mod. Referitor la revoltătorul articol incendiar ce a apărut în „Indépendance Roumanie“, pe care am avut onoarea să vi-l prezint în raportul meu de azi nr. 15 A–B[6], dispun de tot ceea ce este necesar pentru o dezminţire oficială şi-mi rezerv dreptul de a expedia peste puţin timp un raport amănunţit printr-un curier.

Îmi permit, cu toate acestea, încă de pe acum, să asigur prea supus pe Excelenţa voastră că măsurile de siguranţă poliţieneşti pentru apărarea ambasadei sunt cu totul suficiente şi că poziţia ministerului, dată fiind corectitudinea adoptată, nu lasă de dorit.

Primiţi Excelenţă, expresia celui mai profund respect

C. Dumba

Excelenţei Sale domnul conte Gustav Kálnoky

1. Raportul a fost înaintat spre ştiinţă prim-ministrul maghiar la Budapesta, de unde s-a întors în14 iulie 1894.

2. Vezi doc. nr. 48.

3. Nicolas Szécsen, secretar şi consul general al Ambasadei austro-ungare de la Bucureşti.

4. Revolta studenţilor bucureşteni din 15/27 mai 1894 s-a datorat se pare şi existenţei unui steag naţional maghiar pe care l-au distrus la statuia lui Mihai Viteazul („Tribuna“, nr. 103 din 18/30 mai 1894, p. 411).

5. Alexandru I. Ghica, diplomat român, director general în Ministerul de Externe al României şi, probabil, secretar general între anii 1894–1899.

6. A se vedea doc. nr. 48.

50 Bukarest, den 29. Mai 1894

A 4904 pr. 1 Juni 1894 p.m.
Kaiserlich Deutsche Gesandtschaft
in Rumänien
nr. 56

Die hiesige Studentenschaft hat die Rache für die Verurtheilungen in Klausenburger Menorandum Prozess in die Hand genommen und zieht seit mehreren Abenden demonstrierend durch die Strassen. Eine Deputation derselben sprach gestern bei mir vor, ohne zugelassen zu werden, und wandte sich dann an den italienischen Gesandten, Grafen Curtopassi, dem sie mittheilen wollte, dass Abends vor seinem Hause ein Fakelzug stattfinden würde, um ihm die Anerkennung für die Interpeliation Imbriani's im italienischen Parlament zu Gunsten der unterdrückten Brüder in Siebenbürgen auszusprechen. Diese Kundgebung fand auch wirklich statt, und ein demonstrirender Haufen von 4 bis 500 Personen erschien vor den verschiedenen fremden Gesandtschaften mit Ausnahme der Österreichisch-Ungarischen, welche durch Polizei bewacht war.

Weniger formlos verlief eine Schlägerei welche am Sontag zwischen hiesigen Studenten und einem ungarischen Wohlthätigkeits Verein stattfand. Letzterer, dessen Mitglieder fast sämtlich Handwerker sind, hatte schon einige Tage früher polizeilich angemeldet, dass es an diesem Tage eine Landpartie in die Umgebung der Hauptstadt machen würde. Unter dem Vorwand dass der Ausflug der Ungarn dem Ausgang des Memorandum-Prozesses gelte; fanden sich die Studenten an derselben Stelle ein und nöthigten den Verein schliesslich, ihnen seine Fahne auszuliefern, mit welcher sie triumphirend in die Stadt zurückzogen und dieselbe vor dem österreichisch-ungarischen Konsulate zerrissen und verbranten. Die Fahne war roth und grün und trug daher nicht die Ungarischen Landesfarben.

Auch heute Morgen drang ein Haufen Studenten in die Wohnung des Zeitungskorrespondenten Kraus ein und misshandelte ihn. Kraus ist Österreicher und berichtet regelmässig unter anderen an den Pester Lloyd. Eine Korrespondenz an letztere Zeitung, in welcher er den Charlatanismus der Rumänenbewegung geisselt, bildete den Anlass zu diesem Excess.

Wie ich schon in meiner früheren Berichterstattung gehorsamst hervorzuheben die Ehre hatte ist die Indépendance Roumaine, welche zahlreiche offiziöse Mittheilungen enthält, auch jetzt in ihrer Sprache gegen Ungarn am leidenschaftlichsten und schürt den Hass nach Kräften. Dies ist

nicht auf irgend eine Konniwenz der Regierung sondern vielmehr darauf zurückzuführen, dass der Herausgeber der Indépendance, Georg Emanuel Lahovary ein Vetter des Ministers des Auswärtigen, sich nur mehr von französischen Sympatien leiten lässt.

Graf Leyden

Seiner Excellenz
den Reichskanzler,
General der Infanterie,
Herrn Grafen von Caprivi

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme R. F. Germania, rola 14, c. 112–115; (Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104, f. 108–111).

A 4904 pe 1 iunie 1894 p.m. Bucureşti, 29 mai 1894[1]
Legaţia Imperială Germană
în România
Nr. 56

Studenţimea locală şi-a asumat misiunea de a răzbuna condamnările date în procesul Memorandului la Cluj şi demonstrează de mai multe seri pe străzi. O delegaţie a lor a trecut ieri pe la mine fără să fie primită şi s-a adresat atunci ministrului plenipotenţiar italian, contelui Curtopassi, căruia voiau să-i transmită că seara, în faţa casei sale va avea loc o retragere cu torţe, ca expresie a recunoştinţei pentru interpelarea făcută de Imbriani în Parlamentul italian în favoarea fraţilor asupriţi din Transilvania[2]. Această manifestaţie a avut într-adevăr loc şi o mulţime de 4–500 de demonstranţi a apărut în faţa diferitelor legaţii străine, cu excepţia celei austro-ungare, care era păzită de poliţie.

Mai puţin paşnic s-au petrecut lucrurile în cazul încăierării care a avut loc duminică între studenţii localnici şi o societate maghiară de binefacere. Aceasta din urmă, ai cărei membri sunt în totalitate meseriaşi, a anunţat deja cu câteva zile în urmă poliţia că va face zilele acestea o excursie în împrejurimile capitalei. Sub pretextul că excursia maghiarilor ar avea o legătură cu deznodământul procesului Memorandului, studenţii au apărut în locul cu pricina şi în cele din urmă au obligat asociaţia să le predea steagul, cu care s-au retras triumfători în oraş şi l-au rupt şi ars în faţa Consulatului austro-ungar. Steagul era roşu şi verde şi deci nu purta culorile naţionale maghiare[3].

Azi dimineaţă o mulţime de studenţi a năvălit în locuinţa corespondentului de presă Kraus şi l-a maltratat. Kraus este austriac şi informează periodic, printre altele, „Pester Lloyd". O corespondenţă adresată acestui ziar, în care biciuieşte şarlatanismul mişcării române, a constituit pretextul pentru acest exces[4].

Aşa cum am avut deja onoarea să arăt în precedentul meu raport, „Indépendance Roumaine“, care conţine numeroase comunicate oficioase, este cea mai pătimaşă prin limbajul folosit împotriva Ungariei şi aţâţă ura după puteri. Lucrul acesta nu se datorează îngăduinţei guvernului, ci mai degrabă faptului că editorul lui „Indépendance“, George Emanuel Lahovary, o rudă a ministrului de externe, nu se mai lasă condus decât de simpatiile franceze.

Contele Leyden

Excelenţei sale,
Cancelarul Reichului, general de infanterie
Domnului conte de Caprivi

---

[1] Textul german a fost publicat şi de T. Pavel, op. cit., vol. I, p. 292–293.

[2] Renato Matteo Imbriani (1843–1901), publicist, figură ilustră a revoluţiei lui G. Garibaldi, deputat radical italian, simpatizant al luptei tuturor popoarelor pentru unitate naţională. La 27 mai 1894 va face o intervenţie împreună cu alţi 8 deputaţi, întrebând guvernul italian ce va face pentru a susţine şi apăra drepturile naţionale călcate în picioare ale popoarelor latine din Austro-Ungaria. El va propune deputaţilor italieni trimiterea către parlamentarii români a unui mesaj de simpatie care a fost îmbrăţişat de alţi 277 deputaţi, în care se exprimă călduroase simpatii poporului român ce luptă în mod atât de nobil pentru apărarea independenţei sale (V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 188–191; D. Braharu, *op. cit.*, p. 36–37; G. Moroianu, ***Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană***, în ***Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918–1928***, vol. III, Bucureşti, 1929, p. 1438–1439).

[3] A se vedea doc. nr. 48–49 şi „Tribuna“, nr. 104 din 19/31 mai 1894, p. 414.

[4] Dr. Hans Kraus a fost redactor la „Bukarester Tageblatt“ şi din 1886 proprietar, director şi editor la „Rumänischer Lloyd“ din Bucureşti (N. Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 84, 380–381, 644). În zilele de 28–29 mai st. n. 1894 un grup de studenţi bucureşteni l-au agresat acasă şi la redacţia ziarului său pentru corespondenţele trimise ziarului budapestan „Pester Lloyd“, somându-l să părăsească România şi solicitând prim-ministrului român expulzarea lui Kraus pe motivul că ar fi agent maghiar („Tribuna“, nr. 105 din 20 mai/1 iunie 1894, p. 418).

51

Bucarest, le 29 Mai 1894

Dépêche Télégraphique

Ministère des Affaires
Etrangères
Nr. 17

Les nouvelles de Klausenbourg ont profondément émue la population de Bucarest.

Hier les étudiants ont lacéré devant la légation d'Autriche-Hongrie et brûlé au pied de la statue de Michel le Brave un drapeau hongrois qu'une société chorale magyare avait commis l'imprudence de promener en ville.

Ce soir la jeunesse universitaire a fait une chaleureuse manifestation de sympathie devant les légations de France et d'Italie parce qu'une partie de la presse de ces deux pays a publié des articles favorables aux Roumains de Transylvanvie. Des précautions avaient été prises pour empêcher les manifestations de passer devant la légation Austro-Hongroise.

Vers 10 heures deux ou trois cents jeunes gens portant des torches et précédés d'un orchestre qui jouait la Marseillaise se sont présentés devant notre légation, ils ont acclamé la France avec enthousiasme; l'un d'eux a prononcé un discours. Mais j'avais été prévenu et j'ai cru devoir passer la soirée hors de chez moi pour qu'on ne puisse pas m'accuser de m'être indirectement associé à une manifestation dont l'objet réel était d'exprimer des sentiments d'hostilité contre une puissance amie.

De Coutouly

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Franţa, rola 24, c. 351–352, vol. 19; Ministѳre des Affaires Etrangѳres, Archives Diplomatiques, Correspondance Politique, Roumanie, vol. 19, f. 162–162 v.

Depeşă telegrafică

Ministerul Afacerilor Străine — Bucureşti, 29 mai 1894
Nr. 17

Ştirile din Cluj au impresionat puternic populaţia din Bucureşti.

Ieri studenţii au sfâşiat în faţa Legaţiei Austro-Ungariei şi au dat foc la picioarele statuii lui Mihai Viteazul un drapel maghiar, pe care o societate corală maghiară a făcut imprudenţa să-l plimbe prin oraş[1].

Astă seară tineretul universitar a făcut o călduroasă manifestaţie de simpatie în faţa legaţiilor Franţei şi Italiei, pentru că o parte a presei din aceste două ţări a publicat articole favorabile românilor din Transilvania. S-au luat măsuri de precauţie pentru a împiedica mulţimea să treacă prin faţa Legaţiei Austro-Ungariei.

Pe la ora 10, două sau trei sute de tineri cu torţe în mâini, având în frunte o orchestră care cânta Marseilleza, s-au prezentat în faţa legaţiei noastre şi au aclamat cu entuziasm în favoarea Franţei; unul dintre ei a ţinut un discurs. Fusesem însă prevenit de aceste evenimente şi am crezut că e mai bine să nu-mi petrec seara acasă, pentru a nu putea fi acuzat că m-aş fi asociat indirect unei manifestaţii al cărei scop real era de a exprima sentimente de ostilitate faţă de o putere prietenă[2].

De Coutouly

---

[1] Incidentul a avut loc, după cum am văzut în documentele anterioare, în 15/27 mai 1894 („Tribuna", nr. 104 din 19/31 mai 1894, p. 414).

[2] În ziua de 28 mai st. n. 1894 studenţimea bucureşteană desfăşoară o altă manifestaţie de simpatie, demostrând paşnic la Consulatul francez şi Ambasadele Germaniei şi Italiei („Tribuna" nr. 105 din 20 mai/1 iunie 1894, p. 418; T. Pavel, op. cit., vol. II, p. 36).

52 *Bucarest, li 29 Maggio 1894*

Legazione
di S.M. il Re d'Italia
in Rumania
No. 581/129

Signor Ministro,

L'attuazione dopo due anni del processo contro gli autori del celebre Memoriale che dovea essere presentato al Re di Ungheria e sul quale ho avuto l'onore di riferire da ultimo nella state scorsa, avea irritato fortemente la pubblica opinione in Rumania, ove si sperava dal Governo ed dai moderati che il Gabinetto di Pest ci sarebbe limitato alle minacie ed a quelle pene correzionali gia inflitte a parecchi degli accusati. Il verdetto poi pronunziato del Giuri il 23 corrente e del quale ad ogni buon fine unisco al presente rapporto una copia ha esasperato questa popolazione. L'indomani della sentenza numerose bande di studenti percorsero le principali vie della città inneggiando i fratelli d'oltre monti ed il dì seguente, Domenica, un grosso tafferuglio occorse in un sobborgo di Bucarest tra Ungheresi e studenti Rumeni, mentre i primi festeggiavano la fondazione di una loro corporazione (Gesangverein), ebbero quelli a subire busse e maltrattamenti e la perdita della bandiere, fatta poi a brandelli e bruciata dai rapitori.

E vero che il convegno Magiaro non faceva che ripetere a data fissa una festa di tutti gli anni, ma tale cerimonia, al domani del verdetto, e su terra Rumena, sembrò provocazione e dileggio, indì la riscossa onde ho parlato e che sarebbe stata certamente aggravata da una dimostrazione clamorosa ed ostile presso la Legazione Austro-Ungarica se la Polizia non averse preso provvide misure per impedirla.

Ieri sera poì, siccome ho avuto l'onore di riferire poco fa telegraficamente, la studentesca universitaria volle attestare la sua profonda simpatia verso le sorelle latine manifestando con musica ed entusiastiche acclamazioni dinanzi alle Legazioni d'Italia e di Francia.

Il mio collega ed io eravamo assenti perchè prevenuti nel giorno, sicchè la delegazione scelta per parlarci dovette limitarsi a farci ripetere dai nostri rispettivi cancellieri i sentimenti di gratitudine onde erano compresi tutti i Rumeni per il nobile ed amichevole atteggiamento della stampa Italiana e francese nella quistione Transilvana. Al grido poi di Viva l'Italia ed al suono della marcia Reale furono deposti vari mazzi di fiori all' entrata del palazzo.

Comunque la bandiera rapita non fosse che una semplice insegna della corporazione di cui si è detto, pure il Governo Rumeno senza attendere un reclamo della Legazione Austro-Ungarica, reclamo che, del

resto, ignoro ancora se sia stato formolato, ha ordinato una severa inchiesta per tradurre in giudizio i colpevoli.

Potrà forse interessare l'Eccellenza Vostra la lettura: 1° della dichiarazione letta in Tribunale dal dottore Ratziu capo della Lega, prima del verdetto.

2° un articolo di fondo dell'Indépendance Roumaine, organo di questo Governo che rispecchia fedelmente lo stato d'animo della classe la più eletta non esclusi i membri del Gabinetto.

Curtopassi

Al Regio Ministro
degli Affari Esteri
Roma

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Italia, rola 22, c. 839–842; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, p. 38, Romania.

Legaţia Maiestăţii Sale
Regele Italiei
în România
Nr. 581/129

Bucureşti, 29 mai 1894[1]

Domnule Ministru,

Declanşarea, după doi ani, a procesului împotriva autorilor celebrului memoriu care trebuia să fie prezentat regelui Ungariei, şi despre care am avut onoarea să vă raportez ultima dată în vara trecută, a iritat teribil opinia publică din România, unde guvernul şi spiritele moderate sperau că guvernul de la Pesta se va limita la ameninţări şi la pedepsele corecţionale deja pronunţate împotriva câtorva din cei acuzaţi. Verdictul pronunţat apoi de juriu în 23 curent[2] şi de pe care vă trimit în anexă o copie a exacerbat sentimentele de mânie ale populaţiei. În ziua următoare pronunţării sentinţei, numeroase grupuri de studenţi au parcurs principalele artere ale oraşului, aclamându-i pe fraţii de dincolo de munţi, iar a doua zi, duminică, s-a produs o serioasă încăierare într-o suburbie a Bucureştiului între unguri şi studenţii români, pe când primii sărbătoreau întemeierea unei asociaţii de-a lor (Gesangverein); aceştia au trebuit să suporte unele violenţe, precum şi pierderea steagului, rupt în bucăţi şi ars de adversari[3].

E adevărat că întrunirea maghiarilor nu era altceva decât repetarea, an de an, la dată fixă, a unei serbări oarecare, dar o asemenea ceremonie, chiar a doua zi după pronunţarea sentinţei în procesul de la Cluj şi încă pe teritoriu românesc, a părut a fi provocare şi batjocură, şi de aici revolta de

care am pomenit şi care ar fi luat proporţii şi mai dramatice dacă o demonstraţie zgomotoasă şi agresivă în faţa Legaţiei Austro-Ungare n-ar fi fost curmată de poliţie prin măsuri foarte stricte.

Ieri seară, aşa cum am avut onoarea să vă raportez prin telegraf, studenţimea bucureşteană a vrut să-şi dovedească simpatia profundă pentru surorile latine manifestând, cu muzică şi aclamaţii entuziaste, în faţa Legaţiilor Italiei şi Franţei[4]. Colegul meu şi cu mine nu eram de faţă, dat fiind că fuseserăm preveniţi încă din timpul zilei, aşa încât delegaţia aleasă spre a ne întâlni a trebuit să se limiteze la a repeta în faţa secretarilor sentimentele de gratitudine de care sunt cuprinşi toţi românii faţă de nobilul şi amicalul sprijin al presei italiene şi franceze în chestiunea transilvăneană[5].

Apoi, în strigăte de „Trăiască Italia" şi în sunetele marşului regal, au fost depuse mai multe buchete de flori la intrarea în clădire.

Cu toate că drapelul furat nu era decât un banal însemn al asociaţiei de care v-am spus, guvernul român, fără să mai aştepte vreo plângere a Legaţiei Austro-Ungare, plângere care, de altfel, nici nu ştiu dacă a fost formulată, a ordonat o severă anchetă pentru traducerea în justiţie a celor vinovaţi.

Excelenţa Voastră va fi poate interesată să citească:

1. o declaraţie citită în faţa tribunalului de doctorul Raţiu, şeful Ligii, înainte de pronunţarea verdictului[6].

2. un articol de fond din „L'Indépendance Roumaine", organ al Guvernului român, articol ce reflectă fidel starea de spirit care domneşte în sânul clasei sus-puse, inclusiv printre membrii Guvernului.

Curtopassi

Ministrului Regal
al Afacerilor Externe[7]
Roma

[1] Documentul a mai fost publicat şi în volumul *1918 la români*, p. 238–240.

[2] Sentinţa în procesul *Memorandului* s-a pronunţat în 25 mai 1894 (V. Netea, *op. cit.*, p. 195–197).

[3] Vezi doc. nr. 49.

[4] Manifestaţia a avut loc loc în 28 mai st. n. 1894 (vezi doc. nr. 51 şi „Tribuna", nr. 105 din 20 mai/1 iunie 1894, p. 418).

[5] Despre presa italiană şi franceză vezi la Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 81–105; G. Moroianu, *op. cit.*, p. 1424–1439; Ş. Polverejan, *op. cit.*; *Corespondenţa lui George Moroianu (1891–1920)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1981.

[6] Declaraţia din 23 mai 1894 (N. Cordoş, op. cit.; „Tribuna" nr. 100 din 14/26 mai 1894, p. 1).

[7] Alberto Blanc.

53

A magyar királyi igazságügyministertől
2076 szám
Igazságügyi Ministérium Elnöksége

Nagyméltóságú Minister Úr!,

Az ugy nevezett „román memorandum“ terjesztése által elkövetett izgatás vétsége miatt a Kolozsvári királyi törvényszék mint sajtóbiróság által fólyó évi május hó 25én hozott itélettel dr. Ratiu János tordai ügyvéd 2 évi –, Pap György ilyésfalvi földbirtokos egy évi –, dr. Lukács László laczfalusi pap 5 évi –, Comsa Demeter nagyszebeni tanár 3 évi –, dr. Bartianu Dániel nagyszebeni tanár 2 évi és hat havi –, Christea Miklós nagyszebeni consistoriumi ülnök 8 havi –, Barbu Patricius szászrégeni ügyvéd 2 havi –, Coroján Gyula kolozsvári ügyvéd 2 évi és 8 havi –, dr. Miháli Tivadar deési ügyvéd 2 évi és hat havi, dr. Suciu Aurél aradi ügyvéd egy évi és hat havi –, Veliciu Mihály kisjenöi ügyvéd 2 évi –, Patitia Rubin gyulafehérvári ügyvéd 2 évi és hat havi –, Domide Gerasim ó-radnai görög keleti lelkész 2 évi és hat havi – végre Román Dénes 8 havi államfogházbüntetésre itéltették, mely itélet ellen azonban semmiségi panaszal éltek.

A kolozsvári királyi főügyészt utasitottam, hogy a mennyiben az még meg nem történt volna tegye meg nyomban a szükséges lépéseket a büntető perrendtartásnak – a sajtóeljárási szabályok életbeléptetése tárgyában kiadott 1871 évi rendelet 4 §-a folytán alkalmazandó: 151 és 162§-ai alapján arra hogy a semmiségi panaszokkal megtámadott birói itélettel elitélt egyének szökési készület vagy kijelölt tartózkodási helyükről való eltávozás esetén azonnal elfogássának s e végből az illetékes közigazgatási és községi hatóságoknak valamint a csendörségnek éber felügyelete alatt álljanak.

Nagyméltóságodat pedig van szerencsém tiszteletteljesen fölkérni, hogy az alája rendelt illetékes hatóságokat a nevezett egyének éber

felügyeletére külön is utasitani és törvényes hatáskörében oly intézkedéseket tenni méltóztassék, melyek az államellenes mozgalom fent megnevezett vezetőinek az ország határán való átszökését megakadályozni alkalmasak lesznek.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánitását
Budapest 1894 május 29[én]

A minister helyett
(olvashatatlan aláirás)
államtitkár

Nagyméltóságu
Hieronymi Károly
magyar királyi belügyminister úrnak
saját kezéhez!

Budapesten

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 85, c. 733–734; Magyar Országos Levéltár, Belügyminisztériumi Levéltár, K. 148 Elnöki iratok, 1894 – XIV f. 2–3.

De la ministrul regal maghiar al justiţiei

Nr. 2076

Preşedinţia Ministerului Justiţiei

Stimate Domnule Ministru!

Pentru delictul de instigare comis prin propagarea aşa numitului „memorandum românesc", Tribunalul regal din Cluj ca instanţă de presă, cu sentinţa din 25 mai anul curent i-a condamnat pe: dr. Ion Raţiu, avocat din Turda, la 2 ani, – Gheorghe Pop, proprietar de pământ din Băseşti, la un an, – dr. Vasile Lucaciu, preot din Siseşti, la 5 ani, – Dumitru Comşa, profesor din Sibiu, la 3 ani, – dr. Daniel Bărcianu, profesor din Sibiu, la 2 ani şi şase luni, – Nicolae Cristea, asesor consistorial din Sibiu, la 8 luni, – Patriciu Barbu, avocat din Reghin, la 2 luni, – Iuliu Coroian, avocat din Cluj, la 2 ani şi 8 luni, – dr. Teodor Mihali, avocat din Dej, la 2 ani şi 6 luni, – dr. Aurel Suciu, avocat din Arad, la un an şi 6 luni, – Mihai Veliciu, avocat din Incu, la 2 ani, – Rubin Patiţia, avocat din Alba Iulia, la 2 ani şi 6 luni, – Gherasim Domide, preot ortodox din Rodna, la 2 ani şi 6 luni, – în sfârşit, Dionisie Roman, la 8 luni temniţă de stat, împotriva cărei sentinţe însă au făcut recurs la casaţie[1].

Am dat indicaţii procurorului regal din Cluj să ia imediat măsurile necesare – dacă aceasta nu s-a întâmplat deja – pentru reglementarea procesului penal pe baza paragrafelor 151 şi 162, ce pot fi aplicate ca urmare a paragrafului 4 al decretului emis în 1871 cu referire la intrarea în vigoare a procedurilor referitoare la presă, pentru prinderea imediată în caz de încercare de evadare sau părăsire a domiciliului forţat a persoanelor condamnate care au atacat sentinţa prin recurs şi în acest scop să stea sub vigilenta supraveghere a autorităţilor administrative şi comunale competente precum şi a jandarmeriei.

Iar pe Domnia voastră am onoarea să o rog cu tot respectul să atenţioneze în mod deosebit autorităţile competente ce le aveţi în subordine pentru supravegherea vigilentă a numitelor persoane şi în sfera lor de competenţă să binevoiască a lua măsurile potrivite pentru împiedicarea fugii peste hotarele ţării a conducătorilor mişcării antistatale mai sus numiţi[2].

Primiţi, Domnia voastră, expresia deosebitului meu respect

Budapesta, 29 mai 1894
În locul ministrului[3]
(s.s. indescifrabil)
secretar de stat

Excelenţei sale
domnului ministru de interne regal maghiar
Hieronymi Károly
personal!
La Budapesta

[1] *Ultima zi a procesului. Sentinţa*, în V. Netea, *op. cit.*, p. 195–197.
[2] A se vedea I.P.P. [app], *op. cit.*
[3] Ministrul de justiţie era Szilágyi Dezső.

54

Bucharest, May 31, 1894

Nr. 35

My Lord,

In continuation of my despatch Nr. 28 confidential, of the 14th Instant, I have the honour to report that a prominent member of the Transylvanian party in this country, Monsieur Demetre Ghyka, called upon me some two days ago and told me that the Section of the Culture League to which he belonged were very much annoyed at the „irredentist“ tone of some of the speeches made on the occasion of the mass meeting held at Bucharest on

the 6th Instant which was in direct opposition to the gospel he had been told to preach in England, as shown more especially in his speech at Oxford.

Monsieur Ghyka, who is a member of the National Liberal party and was formerly in the Roumanian Diplomatic Service, told me that the „irredentist“ tendency had been entirely introduced by Conservative orators, and he went on to say that the party was not at all satisfied with the attitude assumed at Clausenburg by the accused, since they all seemed more or less inclined to be making excuses and to be ready to claim that they were not present at such a meeting, instead of boldly standing up for their principles as embodied in the Memorandum. On the following day Sunday the 13th, I learned that Monsieur Gradishteano, quite the most hardworking member of the League, had left Bucharest for Clausenburg with a large sum of money and that the object of his mission was to infuse a bolder spirit into the accused whose convinction no one here for a moment doubted was a foregone conclusion. The result of Monsieur Gradishteano's visit soon made itself apparent and, almost immediately after his arrival Dr. Ratziu, strenghtened no doubt by the assurance that his family and those of his comrades, who are most of them poor men dependent for their existence on their daily work would be provided for, made a speech in which he declared that, as they had no defence to make for their actions and that they all declared themselves to have been participators in the drawing up of the Memorandum and in its subsequent circulation in various languages in Europe.

This sudden change of front was most marked and had a very bad effect on the jury who would appear, during the reading of the Memorandum to have given proofs, by their constant ejaculation when the reader came to passages which they did not approve of that their verdict could not fail to be a biassed one. The defiant attitude assumed by Dr. Ratziu and his comrades during the last few days of the trial so exasperated the Court that the terms of imprisonment, varying from five years in the case of Lucaci to eight months for the lesser culprits, to which the accused were condemned are actually heavier sentences than were asked for by the Public Prosecutor. The heavy costs of the Trial will of course be paid for by the League which is in a most flourishing financial situation at the present moment thanks to a large number of voluntary donations which have lately been made by such influential people as General Mano, President of the Chamber of Deputies, and by the Jockey and Constitutional Clubs which have been still further augmented by a legacy of a million francs which, I understand, has just been left to the organization by a rich provincial admirer. A list of subscriptions has also been opened in Bucharest, the proceeds of which are to be devoted to the payment of the costs of the trial and to the support of the wives and children of the condemned patriots during their imprisonment.

On Saturday, the 19th Instant, as soon as the result of the Trial became known, a small band of excited students formed a torch light procession

and paraded the streets, but no demonstration, beyond a protective one on the part of the police, was made in front of the Austro-Hungarian Legation, in spite of a report that such was the case, as I can personally attest, since I was in the Legation, until 1:AM at which hour all was quiet in the town.

An unfortunate incident did, however, occur on the following day which was brought about by the fact that a Society of Hungarian workmen formed a procession, with a flag at its head, with the intention of going to a place in the suburbs of Bucharest to celebrate the anniversary of their formation. The permission of the police was asked and received, perhaps unadvisedly since it was the day after the rendering of the Clausenburg verdict and popular feeling was not unnaturally excited and the Hungarian Society, about twenty or thirty in number, proceeded to Tei.

As soon as this was reported to the students of Bucharest, they made up their minds that it was a Hungarian demonstration, hired carriages and drove out to Tei. Arrived there they forced the Society to give up their standard which was fortunately not, as at first stated, a Hungarian one but merely a private one which they carried off in triumph, tore to pieces in front of the Austro-Ungarian Consulate and finally burnt before the statue of Michael the Brave, on the Boulevard de l'Université.

In publishing an account of this incident the following evening, the „Indépendance Roumaine", in an article devoted to the subject, made use of such violent expressions of hatred towards the Hungarians, between whom and the Roumanian people it maintained there could never be anything but the bitterest enmity, that the Austro-Hungarian Chargé d'Affaires had to call upon the Roumanian Gouvernment to publish an official disavowal of any connection with the paper which is generally looked upon here as being inspired by the Government. This was done in last night's issue, as also in the Government organ, the „Timpul", and the incident may be considered as closed except that the students will some of them possibly be punished and at all events called upon to refund to the Hungarian Society the value of the Standard which they destroyed and which was presented to the Society by the wife of the Austro-Hungarian Consul General.

Offense having been taken at the tone of an article which appeared in a paper of Socialist tendencies called the „Adeverul" and a small party of students that called upon the Director of the paper to complain of the article having been beaten by the staff, it was determined the night before last that an attack should be made upon the offices of the paper which was carried out with the result that the place was broken into and everything the mob could lay hands on smashed.

During the last three nights a procession has been formed by the students which has promenaded the streets carrying torches and a banner, and having a band of music at its head. These processions which have certainly become larger in the number of their followers each night have so far been quite orderly and have contented themselves, except in the single

instance of the sacking of the „Adeverul“ offices, with making demonstrations in front of houses and clubs which they consider to be friendly to their cause. In this way the German, Italian and French Legations have all been object of a friendly demonstration which is intended to be an expression of gratitude for the attitude assumed by the Press of each country on the Transylvanian Question.

A Mass meeting to protest against the action of the Hungarian authorities is announced for next Sunday and I understand that the Government do not intend to take measures to put a stop to the processions as long as they remain orderly until after that date. There is little doubt but that these demonstrations are kept up by the Opposition party in the hope that some incident may arise out of them which will put the Government in a difficulty, either because they will have to put a stop to the processions and so render themeselves unpopular, or else because they will arouse Austrian resentment by allowing a demonstration to be made night after night against an integral portion of the Austro-Hungarian Empire.

I have the honour to be,
with the highest respect,
My Lord,
Your Lordship's most obedient,
humble servant
Walter Townley

The Earl of Kimberley, KG
etc., etc., etc.

Arh. St. București, Colecția microfilme Anglia, rola 177, f. 132–141 (vol. 112); Public Record Office, London, Foreign Office, F.O. 104, vol. 112.

Nr. 35 București, 31 mai 1894

Domnule,

În continuarea telegramei mele confidențiale nr. 28 din 14 curent, am onoarea să vă raportez că un membru de seamă al partidului din Transilvania, domnul Dimitrie Ghica, m-a chemat acum două zile și mi-a spus că membrii filialei Ligii culturale din care el face parte sunt foarte supărați din pricina tonului „iderentist“ al unora dintre discursurile rostite cu ocazia manifestației care a avut loc la București în 6 mai, ton total opus

celui pe care i s-a spus să-l folosească în Anglia, în special în discursul lui de la Oxford[1].

Domnul Ghica, membru al Partidului Național Liberal și fost membru al Corpului diplomatic român, mi-a spus că nota „iredentistă“ a fost introdusă în exclusivitate de vorbitorii Partidului Conservator și a continuat prin a-mi spune că partidul său nu este deloc mulțumit de atitudinea pe care au avut-o acuzații la Cluj, pentru că toți au părut mai mult sau mai puțin tentați să se scuze și gata să declare că nu au fost prezenți la cutare sau cutare manifestație, în loc să susțină cu curaj principiile pe care le-au expus în Memorandum[2]. A doua zi, duminică 13 mai, am aflat că domnul Grădișteanu[3], cel mai activ membru al Ligii, a plecat la Cluj cu o sumă mare de bani și că scopul misiunii sale este de a-i încuraja pe acuzați, care sunt ferm convinși că vor fi condamnați. Rezultatul vizitei domnului Grădișteanu s-a văzut imediat, pentru că la scurt timp după sosirea acestuia la Cluj, dr. Rațiu, îmbărbătat de asigurările primite că atât familia lui cât și cele ale tovarășilor săi, care sunt în cea mai mare parte oameni săraci, a căror existență depinde de venitul obținut în slujba pe care o au la stat, vor fi puse la adăpost de nevoi, a rostit un discurs în care a declarat că nu au de ce să se apere pentru acțiunile lor și că ei toți recunosc că au participat la redactarea Memorandului și la răspândirea lui în Europa, tradus în diferite limbi[4]. Această bruscă schimbare de atitudine a fost foarte vizibilă și a avut un efect dezastruos asupra juriului, care lăsase deja impresia în timpul citirii Memorandului, prin tot felul de exclamații ce marcau pasajele cu care membrii juriului nu erau de acord, că verdictul va fi unul părtinitor. Atitudinea sfidătoare adoptată în ultimele zile ale procesului de dr. Rațiu și tovarășii săi au exasperat într-atât instanța, încât condamnările inițiale, variind între cinci ani în cazul Lucaciu și opt luni pentru inculpații mai puțin însemnați, sunt acum mai grele decât cele cerute de procuror. Cheltuielile de judecată, foarte însemnate, vor fi plătite, bineînțeles, de Ligă, care are acum o situație financiară înfloritoare, mulțumită unui mare număr de donații care au fost făcute în ultima vreme de oameni influenți ca generalul Manu[5], președintele Camerei Deputaților, de Jockey Club și Clubul Constituțional, la care se adaugă suma de 1 milion de franci pe care organizația a primit-o, după câte am aflat, din partea unui admirator bogat din provincie. La București s-a deschis, de asemenea, o listă de subscripții, suma rezultată fiind destinată tot cheltuielilor de judecată, precum și ajutorării soțiilor și copiilor patrioților condamnați, pe durata recluziunii acestora.

Sâmbătă, 19 mai, imediat după aflarea sentinței, un mic grup de studenți înfierbântați au organizat o procesiune cu torțe și au demonstrat pe străzi; în fața Legației Austro-Ungariei nu a avut loc nici o demonstrație, prezentă acolo a fost doar poliția pentru a-și oferi protecția; pot confirma acest lucru personal, pentru că am stat în clădirea legației până la ora unu noaptea, când în oraș era liniște perfectă[6].

Un incident nefericit s-a petrecut, totuşi, a doua zi[7], provocat de faptul că membrii unei societăţi muncitoreşti maghiare au organizat o procesiune, în fruntea căreia era purtat un steag, având drept scop celebrarea, undeva la periferia Bucureştiului, a aniversării constituirii societăţii lor. Ei au cerut permisiunea poliţiei pentru această manifestaţie, iar poliţia le-a dat-o în mod nechibzuit, uitând că ea urma să aibă loc a doua zi după pronunţarea sentinţei în procesul de la Cluj, iar opinia publică este încă, în mod firesc, înfierbântată; cei 20–30 de membri ai societăţii şi-au continuat drumul spre cartierul Tei.

Studenţii din Bucureşti, îndată ce au aflat despre această manifestaţie, crezând că este una de solidarizare cu juriul pentru sentinţa dată în procesul de la Cluj, au închiriat trăsuri şi au plecat spre Tei. Ajunşi acolo, ei i-au forţat pe membrii societăţii să renunţe la steagul lor care, din fericire, nu era unul unguresc, aşa cum s-a susţinut iniţial, ci unul simbolizând societatea lor, l-au dus cu un întreg alai în faţa Legaţiei Austro-Ungariei şi acolo l-au rupt în bucăţi şi în cele din urmă i-au dat foc în faţa statuii lui Mihai Viteazul, pe bulevardul Universităţii.

Publicând o relatare a acestui incident în numărul său de a doua zi seara, ziarul „Indépendance Roumaine", într-un articol dedicat acestui subiect, a folosit termeni atât de duri la adresa ungurilor, pe care nu-i leagă de români decât o continuă duşmănie, încât însărcinatul cu afaceri al Austro-Ungariei s-a adresat guvernului român, cerându-i să publice o dezminţire oficială, din care să reiasă că nu are nici o legătură cu cele afirmate în acest ziar, despre care se spune că ar fi în slujba guvernului. Acest lucru s-a făcut în ediţia de aseară a ziarului precum şi în organul de presă al guvernului, „Timpul" şi incidentul poate fi acum considerat încheiat; se pare însă că unii dintre studenţi vor fi pedepsiţi şi în tot cazul obligaţi să plătească costul steagului pe care l-au distrus societăţii maghiare căreia îi aparţinea şi care primise acest steag din partea soţiei consulului general austro-ungar.

Alaltăieri noapte a fost organizată de către un grup de studenţi atacarea birourilor ziarului „Adevărul", ziar cu tendinţe de stânga, care a publicat un articol defăimător despre acţiunea studenţilor pe care am menţionat-o mai sus şi care, plângându-se directorului ziarului de tonul articolului, au fost bătuţi zdravăn; rezultatul a fost că totul a fost făcut zob, tot ce a încăput pe mâna mulţimii fiind distrus[8].

În cursul ultimelor trei nopţi au fost organizate procesiuni ale studenţilor, care s-au plimbat pe străzi cu torţe şi un steag, având în frunte o mică fanfară. Aceste procesiuni, care au căpătat cu fiecare seară o amploare din ce în ce mai mare, s-au desfăşurat în perfectă ordine, excepţie făcând distrugerile de la sediul ziarului „Adevărul"; în faţa caselor şi cluburilor pe care participanţii le socoteau de partea cauzei lor avea loc o mică demonstraţie de simpatie. Astfel de demonstraţii au avut loc în faţa legaţiilor Germaniei, Italiei şi Franţei, participanţii manifestându-şi

mulţumirea pentru atitudinea adoptată de presa acestor ţări în problema Transilvaniei[9].

Duminica viitoare este anunţată o mare demonstraţie de protest împotriva acţiunii autorităţilor ungare şi am aflat că guvernul nu intenţionează să ia măsuri pentru a împiedica aceste procesiuni, dacă ele se desfăşoară în ordine, decât după acea dată. Fără îndoială că aceste demonstraţii sunt organizate de partidul din opoziţie, în speranţa ivirii unor incidente care să pună guvernul în dificultate, obligându-l deci să ia măsuri de interzicere a acestor procesiuni şi astfel să devină nepopular, şi totodată să trezească resentimentele austriecilor pentru că a permis desfăşurarea seară de seară a unor astfel de demonstraţii împotriva uneia din părţile componente ale Imperiului Austro-Ungar.

Am onoarea să fiu, al d-voastră,
cu deosebit respect,
prea supus şi umil servitor,
Walter Townley

Contelui de Kimberley
etc., etc., etc.

---

[1] Dimitrie I. Ghica, fiul lui Ion Ghica, cu studii universitare făcute la Cambridge, îndeplinind apoi funcţia de secretar al Legaţiei române la Londra, va fi trimis de *Liga culturală* să o reprezinte la mitingul din 5 martie 1894 de la Oxford, pentru solidaritate cu lupta românilor transilvăneni („Tribuna", 1894, nr. 52–55; G. Moroianu, *op. cit.*, p. 1411; Idem, *Legăturile noastre cu Anglia*, Cluj, 1923, p. 38–39; *Corespondenţa lui George Moroianu (1891–1920)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1981, p. 216, 219; *Dr. Ioan Raţiu şi Emilia Raţiu, Corespondenţă I (Scrisori primite, 1866–1895)*, Bucureşti, 1994, p. 160–163, 182).

[2] Pentru declaraţiile, diferite, ale „inculpaţilor" în timpul anchetei preliminare din 1893 ca şi din prima parte a procesului de la Cluj, a se vedea I.P.P. (app), *op. cit.*

[3] Ionel (Ioan, Ionaş) C. Grădişteanu (1861–1932), jurist, om politic liberal, membru în conducerea *Ligii culturale.*

[4] A se vedea şi contribuţia lui Grădişteanu la redactarea declaraţiei din 23 mai 1894 a dr. Ioan Raţiu, în N. Cordoş, *op. cit.*

[5] George Ion Manu (1833–1911), de mai multe ori ministru conservator şi chiar prim-ministru în anii 1889–1891.

[6] Demonstraţia a avut loc în 14/26 mai 1894 („Tribuna", nr. 104 din 19/31 mai 1894, p. 414).

[7] 15/27 mai 1894 („Tribuna" nr. 104 din 19/31 mai 1894, p. 414; vezi şi doc. nr. 49.

[8] Vezi doc. nr. 56.

[9] În ziua de 28 mai st. n. 1894 („Tribuna" nr. 105 din 20 mai/1 iunie 1894, p. 418. Vezi şi doc. 51–52.

55

Légation
de la République Française
en
Roumanie
Direction politique
Nr. 48

Bucarest, le 31 Mai 1894

Monsieur le Ministre,

La nouvelle de la condamnation des accusés de Cluj (Klausenbourg) a produit dans toute la Roumanie une vive et profonde émotion. A Bucarest, à Jassy et dans les autres villes importantes du Royaume, la jeunesse exprime publiquement les sentiments de toute la population en se livrant à des manifestations dans les rues. Le Gouvernement ne fait rien pour entraver ces manifestations. Son action visible se borne à empêcher qu'elles ne deviennent injurieuses pour les représentants diplomatiques et consulaires de l'Autriche-Hongrie. Mr. Lascăr Catargi ne se gène d'ailleurs pas plus que le Roi lui-même pour déclarer avec une entière franchise que, prêt à réprimer tout excès dangereux, toute offense à un gouvernement ami, et à faire ce qui dépend de lui pour calmer les esprits, il ne saurait admettre qu'on voulût le contraindre à etouffer l'expression de sentiments qu'il partage.

Ici, quelques étudiants se sont dimanche dernier, rendus coupables d'un acte que les autorités blament sévèrement en annonçant l'intention d'en poursuivre les auteurs. Une société chorale Hongroise composée, sauf erreur, d'ouvriers carrossiers, célébrait dans les environs un anniversaire quelconque n'ayant d'ailleurs aucune signification politique. Pour se rendre au lieu où devait avoir lieu leur fête, ils ont dû traverser une partie de la ville et quelques uns d'entre eux ont commis l'imprudence de montrer pendant ce parcours une bannière aux couleurs hongroises. Croyant à un défi insolent, une troupe de jeunes patriotes a suivi les paisibles ouvriers dont probablement pas un ne songeait à provoquer les Roumains et leur a enlevé leur drapeau de force, puis, revenant en ville, a eu la malencontreuse idée de déchirer ce trophée devant la légation d'Autriche-Hongrie et d'en brûler ensuite les lambeaux aux pieds de la statue de Michel le Brave. Il a suffi du reste au gouvernement de déclarer que les héros de cet exploit seraient punis pour que la légation d'Autriche-Hongrie s'engageât à ne donner aucune suite à cet incident.

Le lendemain les étudiants se sont réunis pour un meeting de protestation contre „les bourreaux“ de Klausenbourg, et de sympathie pour leurs frères, les „Martyrs de Transylvanie“. Les extraits ci-annexés de „L'Indépendance Roumaine“ peuvent donner une idée de l'allure de ces

manifestations auxquelles toute la population s'associe, sinon en fait, du moins de coeur, sans distinction de partis politiques.

Le journal „Adeverul", grossier pamphlét dont l'objet unique paraît être de gagner le plus d'argent possible en profitant de l'absolue liberté de la presse roumaine pour lancer des calomnies et des diffamations scandaleuses qui piquent la curiosité du public, ayant critiqué l'attitude des étudiants, a été violemment traité par eux. Les bureaux de rédaction et l'imprimerie de ce journal ont été attaqués par une foule qui les aurait entièrement saccagés, si la police n'était pas intervenue, assez tardivement toutefois, comme pour laisser aux manifestants le temps de corriger messieurs les pamphlétaires.

Enfin, la jeunesse universitaire bucarestoise a imagé avant hier soir les curieuses manifestations dont j'ai rendu compte dans mon télégramme nr. 17. Comme moi, mon collègue d'Italie s'était prudemment absenté.

Hier matin, j'ai cru devoir rendre compte à M. le Ministre des Affaires Etrangères de ce qui s'était passé devant notre légation en ayant soin de lui dire que les étudiants n'avaient commis aucun acte pouvant motiver une plainte de ma part. M. A. Lahovary m'a répondu par la lettre dont copie est ci jointe.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma respectueuse considération.

De Coutouly

Son Excellence
Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères à Paris

Annexe à la Dépêche Politique de Bucarest du 31 Mai 1894 nr. 48

M. Alexandre Lahovary, Ministre des Affaires Etrangères de Roumanie à M. de Coutouly, Ministre de la République Française à Bucarest.

Bucarest, le 17/29 Mai 1894

Monsieur l'Envoyé, je m'empresse de répondre à Votre Note nr. 457, en date de ce jour.

Le Gouvernement Roumain ne peut que désapprouver les manifestations qui se produisent devant les Légations Etrangères. Quels que soient les mobiles qui les inspirent le principe n'en reste pas moins toujours détestable.

Les manifestations sympathiques d'aujourd'hui peuvent servir de précédents et donner prétexte aux manifestations hostiles de demain.

Le Gouvernement était informé de ce qui devait se passer, il a su que les manifestations d'hier soir avaient un caractère particulièrement amical, et, bien qu'il n'y eût pas surprise pour il n'a pas cru devoir employer la force pour les empêcher; il ne les en désapprouve pas moins, au nom d'un principe dont vous connaissez le premier, Monsieur le Ministre, toute l'importance.

Il ne me reste donc, M. l'Envoyé, tout en vous remerciant de Votre aimable communication et des motifs qui l'ont dictée qu'a vous prier d'agréer mes regrets pour le dérangement qui a pu vous causer hier soir une jeunesse bien intentionnée peut-être, mais certainement, mal dirigée.

Veuillez, etc.
Alexandre Lahovary

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Franţa, rola 24, c. 653 – 656; Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, Correspondance Politique, Roumanie, vol. 19, f. 164 – 166 v.

Legaţia Republicii Franceze
în România
Direcţia Politică
Nr. 48

Bucureşti, 31 Mai 1894

Domnule Ministru,

Vestea condamnării acuzaţilor de la Cluj a impresionat opinia publică din România. La Bucureşti, la Iaşi şi în alte oraşe importante ale regatului, tineretul exprimă public sentimentele întregii populaţii, organizând manifestaţii stradale. Guvernul nu face nimic pentru a împiedica aceste manifestaţii. Singurul său fel de a se implica este că are grijă ca aceste manifestaţii să nu devină injurioase pentru reprezentanţii diplomatici şi consulari ai Austro-Ungariei. Dl Lascăr Catargi nu se fereşte, ca şi regele–însuşi, să declare cu toată sinceritatea că, deşi este gata să reprime orice manifestări periculoase, orice ofensă adusă unui guvern prieten şi să facă tot ce depinde de el pentru a calma spiritele, nu va admite să fie constrâns să împiedice exprimarea unor sentimente pe care şi el le împărtăşeşte.

Aici, duminica trecută, nişte studenţi s-au făcut vinovaţi de a fi comis o acţiune pe care autorităţile o condamnă cu duritate, anunţându-şi intenţia de a-i pune sub urmărire pe autori. O societate corală ungară formată, dacă nu mă înşel, din muncitori carosieri, sărbătorea în împrejurimi o aniversare

oarecare, neavând de altfel nici o semnificaţie politică. Pentru a ajunge la locul unde trebuia să aibă loc sărbătoarea lor, ei au traversat o parte din oraş şi unii dintre ei au făcut imprudenţa să scoată la iveală pe traseu un drapel cu culorile maghiare. Crezând că e vorba despre un act de sfidare insolentă, un grup de tineri patrioţi i-au urmărit pe muncitorii paşnici, dintre care probabil nici unul nu avea de gând să-i provoace pe români şi le-au luat drapelul cu forţa, apoi, revenind în oraş, au avut nefericita idee de a sfâşia acest trofeu în faţa Legaţiei Austro–Ungariei şi de a-i da foc apoi la picioarele statuii lui Mihai Viteazul. Urmarea acestui fapt a fost că Legaţia Austro– Ungariei a promis să nu dea amploare incidentului după declaraţia guvernului că eroii acestei întâmplări vor fi pedepsiţi [1].

A doua zi, studenţii s-au strâns pentru o adunare de protest împotriva „călăilor“ din Cluj şi de simpatie pentru fraţii lor „Martirii din Transilvania“. Din extrasele pe care vi le trimit în anexă din ziarul „Indépendance Roumaine“ vă puteţi face o idee despre amploarea acestor manifestaţii, pe care le sprijină toată populaţia, dacă nu cu fapta măcar cu sufletul, fără deosebire de partide politice.

Ziarul „Adevĕrul“, publicaţie pamflet redactată în termeni duri, al cărui unic scop pare să fie acela de a câştiga cât mai mulţi bani profitând de libertatea absolută a presei româneşti pentru a răspândi calomnii şi afirmaţii scandaloase, care să stârnească curiozitatea publicului, s-a lansat în critici la adresa atitudinii studenţilor şi ca urmare a fost foarte violent tratat de aceştia. Birourile redacţiei şi tipografia acestui ziar au fost atacate de o mulţime zgomotoasă care le-ar fi devastat în întregime, dacă n-ar fi intervenit poliţia, destul de târziu, totuşi, ca şi când ar fi vrut să lase manifestanţilor suficient timp să le aplice o corectură domnilor pamfletari.

În sfârşit, tineretul universitar bucureştean a organizat alaltăieri seară manifestaţiile ciudate despre care v-am vorbit în telegrama mea nr. 17. Asemeni mie, colegul din Italia, din prudenţă, a lipsit din legaţie [2].

Ieri dimineaţă, am apreciat că este necesar să raportez ministrului român al afacerilor străine despre evenimentele petrecute în faţa Legaţiei noastre, având grijă să-i spun că studenţii nu au făcut nimic care să motiveze o plângere din partea mea. Dl. A. Lahovary mi-a trimis ca răspuns scrisoarea pe care v-o trimit în copie.

Vă rog să primiţi, domnule ministru, asigurările respectuoasei mele consideraţii.

De Coutouly

Anexă la telegrama Direcţiei politice din Bucureşti, 31 mai 1894, nr. 48.

Dl Alexandru Lahovary, ministru al Afacerilor Străine al României către dl. de Coutouly, ministru al Republicii Franceze la Bucureşti.

Bucureşti, 17/29 mai 1894

Domnule trimis special,

Mă grăbesc să răspund notei dumneavoastră nr. 457, cu data de astăzi.

Guvernul român nu poate decât să dezaprobe manifestaţiile care au loc în faţa Legaţiilor străine. Oricare ar fi motivaţia lor, metoda rămâne totuşi detestabilă.

Manifestaţiile de simpatie de astăzi pot servi drept precedent şi pot fi pretextul pentru manifestaţiile ostile de mâine.

Guvernul fusese informat de cele ce urmau să se petreacă, el a ştiut că manifestaţiile de ieri seară au un caracter cu precădere amical, şi, deşi ele nu au fost o surpriză, guvernul nu a socotit necesar să folosească forţa pentru a le împiedica; el dezaprobă totuşi aceste manifestaţii în numele unui principiu a cărui importanţă dumneavoastră, domnule ministru, o cunoaşteţi la fel de bine ca şi mine.

Nu-mi rămâne deci, domnule trimis special, mulţumindu-vă pentru nota dumneavoastră informativă şi pentru motivele care au dictat-o, decât să vă rog să primiţi regretele mele pentru deranjul pe care vi l-a pricinuit ieri seară acest tineret bine intenţionat, poate, dar, cu siguranţă, prost îndrumat.

Vă rog, etc.
Alexandru Lahovary

1. A se vedea doc. nr. 48 – 52 şi „Tribuna", 1894, nr. 103 – 105.
2. Vezi doc. nr. 51

56

Legazione
di S. M. il Re d'Italia
in Rumania
Nr. 583/130

Bucarest, li 31 Maggio 1894

Signor Ministro,

La studentesca di Bucarest non ha per anco smesso dalle sue ire e dai suoi entusiasmi circa il verdetto di Klausenburg; anzi, da due giorni eccede e trascorre ad atti di violenza e quasi selvaggi, comunque sotto l'egida della

dinastia e del principio di nazionalità. E così, se da una parte, è stata deplorata la devastazione degli uffici di un giornale socialista ed antidinastico e la regolare distruzione in piazza degli esemplari di siffatto giornale, dell'altra si fa plauso generale alle continue manifestazioni di simpatia che la gioventù non cessa di esprimere a tutti gli altri periodici senza distinzione di partito ed a coloro i quali comunque stranieri propugnano la causa dei Rumeni di Ungheria; ieri l'altro, per esempio, ad un corispondente di vari giornali Italiani, Signor Roberto Fava, reduce di Klausenburg, fu fatta una clamorosa ovazione ed offerta la più larga ospitalità.

L'agitazione si tien e si propaga in tutto il Reame; la sottoscrizione a favore delle famiglie dei condannati riunisce rapidamente somme cospicue e domenica prossima avrà luogo una publica riunione nella quale sarà redatta una dichiarazione di protesta contro gli eccessi delle autorità Magiare. Questa dichiarazione, si assicura, sarà poi inviata a tutti i Gabinetti ai quali dovrebbe stare a cuore non soltanto di opporsi a tante sevizie, ma ancora e seguatamente di scongiurare un serio pericolo per la pace europea.

Il Governo in mezzo a tanta effervescenza continua a serbare la più corretta impassibilità non senza essere però penetrato dalle responsabilità che potrebbe incorrere qualora l'odierna agitazione si estendesse assumendo serie proporzioni.

Curtopassi

Al Regio Ministero
degli Affari Esteri – Roma

Arh. St. București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 836 – 838; Archivio Storico – Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, p. 38, Romania

Legația Maiestății sale
Regele Italiei
la București
Nr. 583/130

București, 31 Mai 1894

Domnule Ministru,

Studențimea din București nu și-a domolit încă mâniile și entuziasmele legate de verdictul de la Cluj: ba, mai mult, de două zile, întrecând măsura, se dedă la acte de violență și nesupunere, deși ele par a fi sub egida dinastiei și în numele principiului naționalității. Astfel, dacă, pe de o parte, a fost deplorată devastarea birourilor unei gazete socialiste și antidinastice și distrugerea repetată, în piața publică, a unor exemplare din pomenita gazetă [1], pe de alta există o aprobare generală pentru

manifestările nesfârşite de simpatie pe care tineretul le desfăşoară faţă de toate celelalte jurnale, fără deosebire de apartenenţa politică, precum şi faţă de cei care, deşi străini, susţin cauza românilor din Ungaria; alaltăieri, de pildă, domnului Roberto Fava, corespondent al unor varii jurnale italiene, i s-a făcut o zgomotoasă manifestare de simpatie şi i s-a oferit cea mai generoasă ospitalitate [2].

Agitaţia se menţine la cote înalte şi se propagă în întreg regatul; subscriţia publică în favoarea familiilor celor condamnaţi a colectat cu rapiditate sume însemnate, iar duminica viitoare va avea loc o adunare publică în cadrul căreia va fi formulată o declaraţie de protest împotriva exceselor autorităţilor maghiare [3]. Se dau asigurări că această declaraţie va fi trimisă apoi tuturor cabinetelor care sunt preocupate nu numai să se opună atâtor abuzuri şi persecuţii, ci cu deosebire să delimiteze şi înlăture un serios pericol pentru pacea europeană.

În mijlocul unei asemenea continue efervescenţe, guvernul păstrează în continuare o reţinere absolută, fără a-şi declina nici o clipă însă responsabilitatea care i-ar revine, în cazul în care această agitaţie cotidiană s-ar amplifica până la proporţii îngrijorătoare.

Curtopassi

Către Ministerul Regal
al Afacerilor Externe – Roma [4].

---

1. Se referă la redacţia ziarului socialist „Adevărul", care a fost atacată şi devastată pentru informaţiile „eronate" publicate cu privire la manifestaţia Asociaţiei maghiare din Bucureşti („Tribuna", nr. 110 din 27 mai/8 iunie 1894, p. 437 – 438).

2. Roberto Fava (1859 – 1924), publicist italian, a combătut propaganda maghiară privind drepturile naţionalităţilor din monarhia austro-ungară şi a luat apărarea românilor transilvăneni în scrierile sale. Despre primirea lui în România (mai 1894) şi activitatea sa publicistică vezi: D. Braharu, *op cit.*, p. 34 – 45; V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op cit.*, p. 109 – 111; „Tribuna", 1894, nr. 106 şi 110.

3. Mitingul va avea loc în 22 mai/3 iunie 1894. Cu acel prilej a apărut un apel la dreptate („Appel à la Justice") tipărit în 136 de pagini, consemnând 9 pagini text, semnăturile şi subscrierile celor 423 837 cetăţeni români de solidaritate cu lupta românilor transilvăneni („Tribuna", 1894, nr. 109, 188 – 190).

4 Alberto Blanc.

57

Nr. 16 A–B — Bukarest, 1. Juni 1894

Hochgeborner Graf!

Ich hatte bereits wiederholt Gelegenheit, mit Herrn Alexander Lahovary das Klausenburger Verdict und dessen Rückwirkung auf die politische Lage in Rumänien zu besprechen.

Bei meinem ersten, am vergangenen Montage gemachten Besuche fand ich den Minister des Äussern unter der unmittelbaren Wirkung des am Vorabende bekannt gewordenen Urteiles, welches mit seinem strengen Strafausmasse das Cabinet überrascht und beunruhigt zu haben scheint. Ich beschränkte mich auf die Versicherung, Niemand bedauere mehr als Eure Excellenz, dass sich der Conflict in Siebenbürgen so akut gestaltet, und hätten Hochdieselben Ihren Einfluss massgebenden Orts stets im versöhnlichen, und die Gegensätze ausgleichenden Sinne geltend gemacht. Herr Lahovary erwiederte, er nehme keinen Anstand, mir gegenüber zu erklären, dass er den Klausenburger Process für einen grossen politischen Fehler halte, der sowohl dem ungarischen Cabinete, als auch dem seinen noch schwere Verlegenheiten bereiten werde. Als Minister des Äussern könne er mir die officielle Versicherung geben, und bitte mich, dieselbe Eurer Excellenz zu unterbreiten, dass die rumänische Regierung, unbeirrt durch die nationale Strömung, und ohne Rücksicht auf des Tages Gunst, fest und unerschütterlich in ihrer loyalen Anlehnung an den Dreibund verharren werde. Die äussere Politik des Cabinetes entspringe seiner wohlbegründeten Überzeugung, dass die österreichisch-ungarische Monarchie und Rumänien durch ihre vitalsten Interessen auf ein inniges Zusammengehen zur Abwehr gemeinsamer Gefahr angewiesen sein. Für die Magyaren und die Rumänen sei dieses Zusammenhalten in weiterer Folge sogar eine der Bedingungen Für ihre nationale Existenz. Angesicht dieser Interessen-Gemeinschaft werde das Cabinet Catargi seine patriotische Pflicht zu erfüllen wissen. Der Herr Minister des Äussern fügte hinzu, wir die Minister, sind uns auch vollkommen der internationalen Rücksichten bewusst, die wir der benachbarten und uns befreundeten Monarchie schuldig sind; „nous répondons absolument de la rue, et, si cela sera nécessaire, nous frapperons ferme“*! Alle nötigen Massregeln seien ergriffen, um der k.u.k. Gesandschaft vollen Schutz gegen allenfallsige Demonstrationen oder Behelligungen zu gewähren, und jeden diplomatischen Zwischenfälle vorzubeugen.

Nicht offiziell, sondern streng vertraulich, – fuhr Herr Lahovary fort –, könne er aber nicht umhin, betonen, dass die Aufgabe der Regierung, Angesichts der gewaltigen Erregung der Gemüter und des immer mehr anschwellenden Stromes chauvinistischer Leidenschaften, eine überaus undankbare sei. Die Regierung werde, falls die Dinge in Siebenbürgen sich noch mehr zuspitzen, durch ihre korrekte Haltung, in der Bevölkerung und in der eigenen Partei an Boden verlieren, und die Möglichkeit, dass diese Einbüsse an Popularität endlich zum Sturze des Cabinetes führe, sei nicht ausgeschlossen. Die Regierung wird in streng konstitutioneller Weise ihre Demission geben müssen, sobald ihre äussere Politik von der Majorität des Volkes als antinational verurteilt werde.

Hieran anknüpfend ergieng sich der Minister des Äussern in einer überaus heftigen Diatribe gegen den Oppositionsschef Herrn Demeter Sturdza, den er als einen „chef déconsidéré sans principes en conviction d‘un parti profondément corrompu“* charakterisirte. Er bemächtige sich

* În franceză în original.

jetzt, im Anschlusse an die Cultur-Liga, der chauvinistischen Bewegung, und hoffe die Regierung mit Hilfe russischer Subsidien zu stürzen. Der Minister malte das Gespenst eines liberalen Cabinetes mit Herrn Sturdza als Minister-Präsidenten an die Wand, welcher gesinnungslos der jeweiligen Tagesströmung folgend sich trotz aller früheren Russophobie in die Arme des östlichen Nachbars werfen könne.

Da ich wohl weis, dass der Name Demeter Sturdza auf den Minister ganz denselben Eindruck hervorruft, wie die Entfaltung einer roten Fahne auf einen bereits verwundeten und gereizten Stier, so hütete ich mich wohl, dem Redestrome desselben Einhalt zu tun. Ich unterdrückte vielmehr den mir bereits auf der Zunge schwebenden Einwand, dass das Cabinet Catargi erst dann fallen werde, wenn Seine Majestät der König es fallen lassen werde. Da aber dann Herr Sturdza die Leitung der Neuwahlen und sein Portefeiulle der freien Entschliessung Seiner Majestät verdanken werde, würde er sich wohl entschlissen müssen, auch der äussern Politik des Königs vollinhaltlich zu folgen. Das Argument Herrn Lahovary's würde aber allerdings in dem Augenblicke ernstere Bedeutung gewinnen, als die national-chauvinistische Bewegung so mächtig würde, das ihr Seine Majestät aus dynastischen Gründen Rechnung zu tragen gezwungen wäre.

Ich glaube nur noch erwähnen zu sollen, das auf meine Bemerkung, die Klausenburger Agitatoren seien doch recht traurige Helden, Herr Lahovary zugab, sie seien wenig sympatische Persönlichkeiten, deren Haltung während des Processes recht zweideutig und widerspruchsvoll gewesen, die aber leider durch die zu strenge Verurteilung zu Märtyrern gestempelt worden seien.

Im selben Sinne äusserte sich auch der General-Sekretär Herr Alexander Ghika, der die Märtyrer kurzweg als charlatanne und saltimbanquen bezeichnete.

Gestern kam Herr Lahovary nach einem opulenten, von ihm gegebenen Déjeuner von selbst mir gegenüber auf die innere Lage zu sprechen. Seine Märtyrerpose war für den Augenblick einer rosigeren Laune gewichen. Er sprach mit Bestimmtheit die Erwartung aus, dem gegenwärtigen Cabinete sei noch eine anderthalbjährige Existenz bis zum Herbste 1895 beschieden. Die Legislaturspeiode laufe eigentlich erst im Frünjahr 1896 ab, aber zur letzten Session komme es bekanntlich nie, gerade so wie in England, wo die längsten Parlamente sechs Jahre tagten. Im Oktober 1895 werde es sich erst zeigen, ob der König dem Ministerium noch die Leitung der Neuwahlen gestatten, oder ein liberales (er nennt es colectiwistisches) Regime inaugurieren wolle. Der Herr Minister meinte recht optimistisch, bis dahin könne das Cabinet noch so Manches schaffen, und die Entschliessungen Seiner Majestät seien nicht vorauszusehen.

Wie ein roter Faden schlingt sich durch alle Conversationen Herrn Lahovary's die Furcht vor Russland, vielleicht als Frucht des jahrelangen dyplomatischen Verkehres mit Herrn von Bülow und dem Grafen Goluchowski. So schloss Herr Lahovary seine Ausführungen, Russland sei

leider in einer „guten Passe"; denn die Ereignisse in Siebenbürgen, der Sturz Stambuloff's, und die Umwälzung in Serbien, das sei alles Wasser auf die russische Mühle. Bezüglich Serbien war ich übrigens in der Lage, den Minister an der Hand des mit hohem Chiffretelegramme von 29 d.m. mir gütigst mitgeteilten Sachverhaltes zu beruhigen.

Genehmigen Eure Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht.

C. Dumba

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 315, c. 518–525; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, f. 157–164.

Nr. 16 A–B București, 1 iunie 1894[1]

Ilustre conte,

Am avut din nou ocazia să discut cu domnul Alexandru Lahovary verdictul de la Cluj și consecințele acestuia asupra situației politice din România.

La prima mea vizită făcută lunea trecută l-am găsit pe ministrul de externe sub influența imediată a verdictului făcut cunoscut cu o seară înainte care, prin cuantumul sever al pedespei sale, se pare că a surprins și neliniștit Cabinetul. M-am limitat la a-l asigura că nimeni nu regretă mai mult ca Excelența voastră, faptul că, în Transilvania, conflictul a devenit atât de acut și că există convingerea că Domnia sa va concilia mereu, prin influența sa asupra celor în cauză, vederile contradictorii, divergențele urmând a se aplana. Domnul Lahovary a replicat că nu stă la îndoială să declare în fața mea că el consideră procesul de la Cluj ca o mare greșeală politică, care va provoca atât Cabinetului ungar cât și Cabinetului său încurcături și mai mari. Ca ministru de externe ar putea să-mi dea asigurarea oficială, și mă roagă să transmit Excelenței voastre acest lucru, că guvernul român, netulburat de curentul național și fără a lua în considerare opinia comună, se va menține ferm și statornic pentru sprijinirea loială a Triplei Alianțe. Politica externă a Cabinetului își are izvorul în convingerea sa bine întemeiată că Monarhia austro-ungară și România, prin interesele lor vitale, sunt hotărâte să apere unitatea în fața pericolului comun. Pentru maghiari și români această coeziune este, prin

urmările mai îndepărtate, chiar una dintre condiţiile existenţei lor naţionale. Având în vedere această comunitate de interese, Cabinetul Catargiu va şti să-şi îndeplinească îndatoririle sale patriotice. Domnul ministru de externe a adăugat că miniştrii sunt pe deplin conştienţi de considerentele internaţionale, „cu care suntem datori faţă de monarhia vecină şi prietenă; răspundem de acţiunile străzii şi, dacă va fi necesar, vom interveni cu fermitate". Au fost luate toate măsurile necesare pentru a asigura protecţia ambasadei cezaro-crăieşti împotriva unor eventuale demonstraţii sau tulburări, pentru a preveni orice incident diplomatic.

Nu oficial, ci strict confidenţial, a continuat domnul Lahovary, se vede obligat să accentueze că sarcina guvernului, având în vedere puternica agitaţie stârnită de sentimentele şi patimile tot mai crescânde ale curentului şovinist, ar fi una peste măsură de ingrată. Guvernul, în cazul în care lucrurile în Transilvania se vor înrăutăţi şi mai mult, datorită atitudinii sale corecte, va pierde teren în rândul populaţiei şi în propriul partid şi nu este exclusă posibilitatea ca această pierdere a popularităţii să ducă în final la căderea Cabinetului. Guvernul, în sens strict constituţional, trebuie să-şi prezinte demisia de îndată ce politica sa externă este dezaprobată de către majoritatea poporului ca fiind antinaţională.

Legat de aceasta, ministrul de externe s-a manifestat printr-o critică excesiv de vehementă împotriva şefului opoziţiei, domnul Dimitrie Sturdza, pe care l-a caracterizat ca pe un „şef discreditat şi fără principii ori convingeri al unui partid profund corupt". Acesta ar fi devenit acum stăpânul – aluzie la Liga culturală, mişcării şoviniste şi speră să doboare guvernul cu ajutorul subsidiilor ruseşti. Ministrul a zugrăvit spectrul unui cabinet liberal cu domnul Sturdza ca prim-ministru care, ca urmare a lipsei de convingeri în ce priveşte curentul principal de opinii, ar putea, în ciuda rusofobiei sale anterioare, să se arunce în braţele vecinului din est.

Deoarece ştiu bine că numele lui Dimitrie Sturdza suscită asupra ministrului exact aceeaşi impresie precum fluturarea unui steag roşu în faţa unui taur, deja rănit şi iritat, m-am ferit să întrerup potopul de cuvinte al acestuia. Mi-am înăbuşit mai degrabă replica care îmi stătea pe limbă, şi anume, că abia atunci va cădea Cabinetul Catargiu când Majestatea sa regele îl va lăsa să cadă. Deoarece însă apoi domnul Sturdza va depinde de libera hotărâre a Majestăţii sale în ce priveşte organizarea noilor alegeri şi a portofoliului său, va fi obligat să se decidă să urmeze, în totalitate, politica externă a regelui. Argumentul domnului Lahovary fără îndoială ar câştiga o serioasă semnificaţie în clipa în care mişcarea naţional-şovinistă va deveni atât de puternică încât Majestatea sa ar fi silită, din motive dinastice, să ţină seama de ea[2].

Eu cred că ar mai trebui să menţionez faptul că, la observaţia mea cum că agitatorii de la Cluj sunt totuşi de-a dreptul eroi trişti, domnul Lahovary a mărturisit că ei sunt personalităţi prea puţin simpatice, a căror

atitudine în timpul procesului a fost de-a dreptul echivocă şi plină de contradicţii, dar care din păcate prin condamnarea prea severă au fost consacraţi ca martiri.

În acelaşi sens s-a exprimat şi secretarul general, domnul Alexandru Ghica[3], care i-a caracterizat pe martiri, pe scurt, ca şarlatani şi saltimbanci.

Ieri, după un dejun opulent oferit de el, Domnul Lahovary a venit singur la mine pentru a discuta despre situaţia internă. Postura sa de martir a cedat pentru moment uneia de bună dispoziţie. El exprima cu fermitate convingerea potrivit căreia actualului Cabinet i s-a dat o existenţă de numai un an şi jumătate, până în toamna anului 1895[4]. Perioada legislativă expiră de fapt abia în primăvara anului 1896, însă la ultima sesiune, după cum se ştie, nu se ajunge, la fel ca în Anglia, unde cel mai lung parlament a durat şase ani. Abia în octombrie 1895 se va vedea dacă regele va mai permite guvernului să organizeze noile alegeri sau doreşte să inaugureze un regim liberal (el îl denumeşte colectiv). Domnul ministru aprecia, de-a dreptul optimist, că până atunci Cabinetul va putea să realizeze încă multe lucruri şi hotărârea Majestăţii sale nu poate fi prevăzută.

Ca un fir roşu răzbate din toate conservaţiile cu domnul Lahovary teama de Rusia, probabil ca un rezultat al relaţiilor diplomatice de ani de zile cu domnul von Bülow şi cu contele Goluchowski. Astfel şi-a încheiat domnul Lahovary explicaţiile sale, afirmând că Rusia este, din păcate, într-o „bună pasă“; căci evenimentele din Transilvania, căderea lui Stambulov[5] şi răsturnarea din Serbia[6], toate acestea dau apă la moară Rusiei. Privitor la Serbia, am fost de altfel în postura de a-l linişti pe ministru, având la îndemână telegrama cifrată din 29 luna curentă cu situaţia de acolo, pe care foarte binevoitor mi-aţi comunicat-o.

Primiţi, Excelenţă, expresia profundului meu respect.

C. Dumba

Excelenţei sale, domnului conte Kálnoky

1. Raportul a sosit la Viena în 10 iunie, după care a fost trimis spre ştiinţă la Budapesta în 18 iunie 1894.

2. Afirmaţiile au fost confirmate de evenimente (vezi T. P. Lungu, *op. cit.*, p. 200–242).

3. Alexandru I. Ghica.

4. Previziunea lui Alexandru Lahovary s-a adeverit, guvernul liberal al lui D. A. Sturdza a venit la conducerea României în 4/16 octombrie 1895 (T. P. Lungu, *op. cit.*, p. 200–218).

5. Ştefan Stambolov, prim-ministru al Bulgariei între 20 august 1887 şi 18 mai 1894. Urmează o criză ministerială încheiată cu numirea cabinetului lui Stoilov.

6. Are loc tot o criză ministerială care aduce la conducerea Serbiei mai multe guverne, ultimul fiind cel al lui Svetozar Nicolaevici.

58

Nr. 16 B Bukarest, den 1. Juni 1894

Hochgeborner Graf!

Mittels meines ergebenen Berichtes vom 29. v.M. Nr. 15/A hatte ich die Ehre, die Hochgeneigte Aufmerksamkeit Eurer Excellenz auf die verhetzende Tätigkeit der „Indépendance roumaine“ zu lenken, und insbesondere einen der Aufschrift „Outrecuidance magyare*“ tragenden Artikel ergebenst zu unterbreiten, der anknüpfend an den Überfall ungarischer Ausflügler in Tei, die masslosesten Angriffe gegen die Ungarn enthielt. Dieser Artikel wurde hier vielfach bemerkt und eregte im diplomatischen Corps gerade durch seine über die Grenzen des Erlaubten gehende Heftigkeit einiges Befremden. Da die „Indépendance roumaine“ nicht nur das bestredigirte und eines der meist gelesenen Zeitungsblätter von ganz Rumänien ist, sondern auch durch seine conservative Richtung und die, wenn auch entfernte, Verwandtschaft seines Eigenthümers, Herrn George Emanuel Lahovary, mit dem Minister des Äussern, unwillkürlich in eine gewisse Beziehung zur Regierung gebracht wird, so glaubte ich zur Verhütung von Missverständnissen eine officielle Rektifikazion des in Rede stehenden Artikels veranlassen zu sollen.

Ich begab mich demnach zum Minister des Äussern und ersuchte ihn vor allem, mich darüber aufzuklären, ob die „Indapendance roumaine“, welche seit meinem Hiersein wiederholt – und gleichzeitig mit dem „Timpul“ – Regierungs-Communique's veröffentlichte, als ein offiziöses Organ zu betrachten sei, oder in irgendwelcher Verbindung mit der Regierung stehe.

Herr Lahovary beeilte sich „den Eigentümer des in Rede stehenden Journals vollständig zu dezavouiren, zuerst in dessen Eigenschaft als Cousin – die Verwandschaft sei eine so entfernte, dass sie kaum eine solche genannt werden kann und dann in dessen Eigenschaft als offiziöser Publicist. Der Minister versicherte mich, dass die „Indépendance roumaine“ zwar als vollständig unabhängiges conservatives Organ durch geschickte Vertretung der Partei-Interessen der Regierung manchen Dienst erwiesen, allein das sie sich auch häufig unbotmässig gezeigt habe, und dem Ministerium perfid in den Rücken gefallen sei. Anlässlich eines solchen Falles, wo dieser Journal plötzlich in der bulgarischen Frage das rumänische Ministerium des Äussern heftig angegrifen hätte, habe letzteres in einem sämtlichen hiesigen Missionen, und auch den rumänischen Vertretern im Auslande übersendeten Circulare de dato 12-24 November 1893 der „Indépendance roumaine“ jeden offiziellen und offiziösen Charakter

* În franceză în original.

abgesprochen. Der Herr Minister liess mir ein Exemplar dieses Circulars sofort überreichen, welches ich Eurer Excellenz im Anschlusse ergebenst vorzulegen mir erlaube.

Ich erwiederte, das ich Herrn Lahovry für seine offenen Erklärungen sehr dankbar sei, allein das es mir doch ratsam erscheine, dieser Désavouirung eine grössere Publicität zu verleihen, und zwar namentlich mit Rücksicht auf die meines Wissens doch in vielen Kreisen verbreitete, aber offenbar falsche Auffassung von den offiziösen Attachen der „Indépendance roumaine". Herr Lahovary kam meinem Wünsche bereitwilligst nach, und soll selbst die im „Timpul" von gestern Abends erschienene Rectification dessen Chefredacteur in die Feder dictirt haben. Ich beehre mich, Eurer Excellenz dieselbe in deutscher Übersetzung mit dem ergebensten Bemerken zu unterbreiten, dass in ihr trotz der landesüblichen Verbeugung vor den Studenten und den vorgeblich edlen Motiven, welche die Strassendemonstranten beseelen, eine ruhige und correcte Auffassung durchblickt.

Überdies erwirkte Herr Al. Ghika, Generalsekräter im Ministerium des Äussern, die Veröffentlichung der ergebenst angeschlossenen Erklärung in den Spalten der gestrigen „Indépendance roumaine" selbst, in der letzteres Blatt jede Verbindung mit der Regierung in Abrede stellt, und einzig und allein die Verantwortung für alle seine Artikel, insbesonders auch in der nationalen Frage – soll heissen: Magyarenhetzem – übernimmt.

Ich erlaube mir nur noch hinzuzufügen, das laut einer gestrigen Mitteilung Herrn Alexander Ghika's die Regierung alle Zeitungstelegrame in's Russland, sowohl über den Zwischenfall in Tei als auch über die allabendlichen Demonstrationen vor den fremden Gesandschaften, zurückgehalten hat.

Ich glaube mithin, hier meiner unmassgeblichen Meinung Ausdruck geben zu sollen, dass Herr Lahovary Beweise seines guten Willens und der redlichen Absicht gegeben hat, sich der grössten Correktheit zu befleissigen. Ich erfahre auch aus sichere Quelle, dass sich die Regierung bemüht, durch den Rektor der Universität besänftigend und abwehrend auf die exultirte studierende Jugend einzuwirken, und das in Fällen von persönlichen Gewalttätigkeit, wie zum Beispiel dem Überfalle des Correspondenten des Pester Lloyd und des Neuen Freien Presse dr. Hans Krauss, in dem Redactionslokale seines Blattes „Der rumänische Lloyd", die Staatsanwaltschaft den Auftrag erhielt, gegen die schuldigen Studenten strenge vorzugehen. Allein zu einem polizeilichen Verbote der für den Verkehr lästigen Fakelzüge und der von falsch spielenden Musikbanden

begleiteten allabendlichen Umzüge der Studenten, zu denen sich allerlei Strassengesindel gesellt, kann sich die Regierung aus Furcht vor den Angriffen der liberalen Opposition, und Angesichts der mächtigen chauvinistischen Strömung, noch nicht entschliessen.

Genehmingen Eure Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht.

C. Dumba

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 315, c. 526–531; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV Politisches Archiv, XVIII, Karton 52 f. 165–169.

Nr. 16/B

Bucureşti, 1 iunie 1984[1]

Ilustre conte,

Prin intermediul preasupusului meu raport din 29 luna trecută nr. 15[2] am avut onoarea să atrag binevoitoarea atenţie a Excelenţei Voastre asupra activităţii instigatoare a ziarului „Indépendance roumaine", şi în mod deosebit, să vă prezint prea supus, un articol purtând titlul „Aroganţă maghiară" care, făcând legătura cu incidentul excursioniştilor unguri din Tei, conţine atacuri din cele mai excesive împotriva Ungariei. Acest articol a fost frecvent remarcat şi a stârnit în rândul corpului diplomatic, tocmai prin violenţa peste limita admisibilului, oarecare surprindere. Deoarece „Indépendance roumaine" este nu numai cel mai bine redactat şi unul dintre cele mai citite ziare din întreaga Românie, iar prin orientarea sa conservatoare şi înrudirea chiar mai îndepărtată a proprietarului său, domnul George Emanuel Lahovary cu ministrul de externe, involuntar te duce cu gândul la o anumită relaţie cu guvernul, aşa încât am crezut de cuviinţă ca, pentru preîntâmpinarea unor confuzii, să încerc o rectificare a articolului aflat în discuţie.

Am plecat, prin urmare, la ministrul de externe şi, înainte de toate, am încercat să mă lămuresc dacă „Indépendance roumaine", care de la venirea mea aici, în mod repetat şi concomitent cu „Timpul", publică comunicate ale guvernului, poate fi considerat ca organ oficios sau este într-o legătură oarecare cu guvernul.

Domnul Lahovary s-a grăbit să-l dazavueze cu totul pe proprietarul jurnalului în discuţie, în primul rând în calitatea sa de văr, înrudirea fiind atât de îndepărtată încât abia dacă se poate numi aşa ceva, şi apoi, în

calitate de publicist oficial. Ministrul m-a asigurat că „Indépendance roumaine“, ce-i drept ca organ complet independent conservator, a făcut unele servicii guvernului printr-o pricepută prezentare a intereselor partidului, numai că de nenumărate ori s-a arătat a fi și nesubordonat, atacând în mod perfid ministerul. Cu prilejul unui asemenea caz, când acest jurnal a atacat pe neașteptate și în mod violent Ministerul de Externe în problema bulgară, cel din urmă, prin circulara trimisă la data de 12/24 noiembrie 1893 i-a contestat ziarului „Indépendance roumaine“ orice caracter oficial și oficios la toate misiunile de aci și la reprezentanțele românești din străinătate. Domnul ministru mi-a înmânat imediat un exemplar al acestei circulare, pe care îmi permit să vi-o pun prea suspus la dispoziție în anexă.

I-am replicat că-i sunt foarte îndatorat domnului Lahovary pentru mărturisirile sale deschise, numai că mie mi s-ar părea totuși oportun ca acestei dezavuări să i se confere o publicitate mai mare și îndeosebi ținând seama de atacurile oficioase din „Indépendance roumaine“ care, după cunoștințele mele, s-au răspândit în multe cercuri, însă evident cu aprecieri false. Domnul Lahovary mi-a îndeplinit cu plăcere dorința, el însuși a dictat redactorului șef rectificarea, apărută în „Timpul“ de ieri seară. Am onoarea să o prezint Excelenței voastre, în traducere germană, cu observația că ea, cu toate închinăciunile obișnuite față de studenți și pretinsele motive nobile ce însuflețesc demonstranții de stradă, apare ca o apreciere pașnică și corectă.

Între timp domnul Alexandru Ghica, secretar general în Ministerul de Externe, a obținut publicarea în coloanele ziarului „Indépendance roumaine“ de ieri, chiar a declarației pe care prea supus o anexez, ziarul cu pricina contestând orice legătură cu guvernul, și asumându-și singur singurel răspunderea pentru toate articolele sale, îndeosebi în problema națională, ceea ce înseamnă instigare a maghiarilor.

Îmi permit să mai adaug că, potrivit unui comunicat de ieri al domnului Alexandru Ghica, guvernul a reținut toate telegramele din ziare înspre Rusia atât în legătură cu incidentul din Tei cât și despre demonstrațiile din fiecare seară din fața ambasadelor străine.

Eu cred deci, după umila mea părere, că domnul Lahovary a intenționat să facă dovada bunăvoinței sale și a intenției oneste, dându-și silința să manifeste cea mai mare corectitudine. Aflu, tot din surse sigure, că guvernul se străduie ca prin rectorul Universității să exercite o influență liniștitoare și proteguitoare asupra tinerilor studenți exaltați, iar în cazurile de brutalitate, cum a fost spre exemplu atacul asupra corespondentului de la Pester Lloyd și asupra celui de la Neue Freie Presse, Dr. Hans Kraus, în localul redacției ziarului său „Der rumänische Lloyd“[3], parchetul a primit însărcinarea să ia măsuri severe împotriva studenților vinovați. În ce privește o interdicție polițienească asupra coloanelor cu torțe ce incomodau circulația și a orchestrei ce cânta fals, însoțitoare în fiecare seară a cortegiilor de studenți, la care se asociau tot felul de vagabonzi de pe

stradă, guvernul, de teama atacurilor opoziţiei liberale şi având în vedere puternicul curent şovinist, nu poate lua încă o hotărâre.

Primiţi, Excelenţă, expresia celui mai profund respect

C. Dumba

Excelenţei sale, domnului conte Kálnoky

1. Sosit la Viena în 10 iunie 1894.
2. Vezi doc. nr. 48.
3. Vezi doc. nr. 50.

59

[*Bucureşti, 1 iunie 1894*]

Hochgeborner Graf !

Es ist nicht zu leugnen, dass das acute Stadium, in welches die rumänische Nationalitätenfrage in Siebenbürgen getreten ist, hierzulande eine tiefgehende Bewegung hervorgerufen hat. Abgesehen von den Studentendemonstrationen, denen man ja füglich keine allzu grosse Bedeutung beimessen kann, ist die Stimmung der gesammten Nation, mit geringen Ausnahme, leider im Einklange mit dem Chauvinismus der in ihrer Masslosigkeit allerdings über das Ziel hinausschiessenden Demonstranten. In allen Kreisen, denen der Regierung nicht ausgenommen – sosehr man sich hier auch bemüht, äusserlich correct zu bleiben –, fühlt man die Centralisierungs – und Entnationalisierungsversuche der ungarischen Regierung in Siebenbürgen als einen persönlichen Angriff, als eine Vergewaltigung der rumänischen Rase, der man in Folge einer allgemein verbreiteten Theorie als der in Siebenbürgen autochtonen eine Art heiliges und unantastbares Recht historischer Priorität vor der magyarischen und auch vor der deutschen Bevölkerung daselbst vindicirt. Der rumänische Irredentismus, welcher jetzt zu einem politischen Geschäfte, zu einem Lebenserwerbe für Agitatoren, und zu einem Mittel parlamentarischer Tactik in den Händen der jedesmaligen Opposition ausgeartet ist, war zunächst ein litterarischer und historischer. Er führte bald zur Geschichtsfälschung und zur Memoranden-Litteratur, dem politischen Pasquille unseres Jahrhundertes. Seine regsten und ich möchte sagen gefährlichsten, weil tüchtigsten Anhänger findet er unter den aus Siebenbürgen ausgewanderten Rumänen und deren Söhnen. Sie sind namentlich im Lehrstande, teilweise auch in der Verwaltung zahlreich vertreten, und beteiligen sich auch jetzt mit Feuereifer an der Agitation. Bezeichnend ist zum Beispiel der Umstand, dass die Hauptstärkerer in den

Strassen jetzt die Schüler der Scole normale, officiell der Lehrerbildungsanstalt sind, allerdings unter der Führung der älteren Universitäts-Studenten. Ebenso characteristisch ist es ferner, das gestern, auf Anregung des Herrn Urechia, Hauptes der Cultur-Liga, und eines Universitäts-Professors, der gleichzeitig Advokat und Strohmann Herrn Demeter Sturdza's ist, sich zahlreiche Universitäts-Professoren vereinigt und ein Comité mit der Redaction einer Erklärung betraut haben sollen, die ihrer Bewunderung für die Klausenburger Martyrer und ihren Abscheu über die magyarischen Bedrücker beredten Ausdruck zu leihen hätte. Die Lehrer folgen also den Schülern und werden geschoben, statt zu führen.

Dass die liberale Opposition die Bewegung ausnutzt, ist zweifellos. Ich selbst erkannte die strassen-Matadore der Partei unter jenen, welche am Samstag Abends, unmittelbar nach Bekanntwerden des Klausenburger Urteils auf mehreren Wägen den Polizei-Cordon um unsere Gesandschaft zu passiren trachteten, wahrscheinlich um zu demonstrieren und einen diplomatischen Zwischenfall zu schaffen. Es entsteht nun die Frage, woher das Geld zur Bestreitung der nicht unbeträchtlichen Auslagen beschafft werde. Die Musikbanden, die allabendlichen Fackelzüge, die Wägen, des bezahlte Strassengesindel, welches jeden Abend Stundenlang hoch schreit, kostet mehr als der erschöpfte Fonds der liberalen Partei bestreiten kann, deren Organ, die „Patrie", von einem Tagesjournale zu einem Wochenblatte reducirt wurde. Die Regierung wittert russisches Geld, ich selbst neige zur Ansicht, das Herr von Fonton an allen Demonstrationen vollkommen unschuldig ist, und dass wenigstens von ihm nicht ein Centime der Opposition zufliesst. Ist überhaupt russisches Geld dabei im Spiele, so würde ich eher den Militär-Attaché Obersten Taube als Vermittler im Verdachte haben. Man spricht auch von französischen Subsidien und vom Eigentumer der „Indépendance roumaine", Herrn George Emanuel Lahovary, als Agenten, der häufig von Bukarest nach Paris fährt. Aber Herr Lahovary besitzt ein grosses Priwatvermögen, hat sich in Paris mit der Einbürgerung der rumänischen Rente erfolgreich befasst, und da er und sein Blatt „in Chauvinismus machen", so mag er in der Sache so manche persönliche pecuniäre Opfer bringen.

Die von ihm eingeleitete Sammlung zu Gunsten der Familien der Märtyrer von Klausenburg hat zwar bis jetzt nach den Ausweisen des Blattes keine glänzende, sondern recht magere Resultate ergeben; allein die allgemeine Aufwallung kommt doch sicherlich den Einnehmen der Liga zu statten und verfolgt die Regierung nicht ohne Besorgniss den Verlauf der Subscriptionen. Ich hörte aus guter Quelle, das Herr Carp mit der Idee umgehe, die Cultur-Liga, deren Geldgebarung zweifelhaftes Natur sein soll, zur Rechnungslegung aufzufordern, doch hatte ich keine Gelegenheit, ihn selbst über das Tema zu sprechen.

Was die Studenten-Demonstrationen anbelangt, so muss man ihnen das Zeugniss ausstellen, das sie mit wenigen Ausnahmen ganz harmloser Natur waren. Eines Abends wurden sämmentlichen fremden Gesandschaften, mit Ausnahme der unseren, Ovationen dargebracht, um

den betreffenden Ländern für die sympatische Haltung ihrer Presse ihre Dankbarkeit zu bezeugen. Eines anderen Abends wurde die Redaction des socialistischen „Adevărul“ vollständig demolirt, weil dieses antidynastische und unpatriotische Blatt über den Vorfall in Tei wahrheitsgemäss berichtet und die Studenten getadelt hatte.

Für Sonntag ist ein Monstre-Meeting angesagt, dessen Abhaltung auf einem freien Platze die Regierung jedoch nicht gestatten will. Der Ministerpräsident teilte dem Grafen Leyden mit, er sei entschlossen, diesmal Ernst zu machen, und das Militär ausrücken zu lassen, obwohl das Cabinet hofte, das sich eine blutige Collision vermeiden lassen werde.

Zum Schlusse gestatte ich mir noch zu erwähnen, dass die mit General Mano seit drei Wochen schwebenden Unterhandlungen, um ihn zur Übernahme des Kriegs-Ministeriums zu bewegen, zunächst zu keinem Resultate geführt haben. General Mano hat offenbar Bedenken, in ein bereits etwas abgenütztes Ministerium einzutreten, das im Könige nichtmehr jenen vollen Rückhalt findet, der zu erspriesslicher Arbeit nötig ist. Hierzu kommt die Rivalität des Generals Mano mit Carp, so dass der Eintritt des Ersteren nur ein neues Element der Zwietracht in das Cabinet bringen dürfte. Vor der Rückkehr Seiner Majestät wird auf keinen Fall die Entscheidung fallen.

Genehmigen Eure Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht .

C. Dumba

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 315, c. 532–538; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, f. 177—183.

[București, 1 iunie 1894]

Ilustre conte,

Este incontestabil că stadiul acut în care a intrat chestiunea naționalității române din Transilvania a provocat aici o agitație priofundă. Făcând abstracție de demonstrațiile studențești, cărora desigur, pe drept, nu li se poate acorda o prea mare importanță, opinia întregii națiuni, cu mici excepții, este din păcate în concordanță cu șovinismul demonstranților care, în necumpătarea lor, fără îndoială au întrecut măsura. În toate cercurile, din care guvernul nu este exclus, oricât s-ar strădui să rămână în aparență corect, încercările de centralizare și deznaționalizare întreprinse de guvernul ungar în Transilvania se percep ca un atac la persoană, ca o violare a drepturilor neamului românesc întrucât, potrivit unei teorii general răspândită, autohtonii din Transilvania revendică pentru ei un fel de drept sfânt și intangibil al priorității istorice față de populația maghiară

şi chiar faţă de populaţia germană. Iredentismul românesc, care a degenerat acum într-o afacere politică, într-un mijloc de subzistenţă pentru agitatori şi un mijloc al tacticii parlamentare în mâinile opoziţiei de totdeauna, a fost înainte de toate literar şi istoric. El a dus curând la falsificarea istoriei şi la literatura memorandistă, la pamfletul politic al secolului nostru. Cei mai activi, şi aş îndrăzni să spun cei mai periculoşi aderenţi, deoarece sunt cei mai destoinici, îi găseşti printre românii emigranţi din Transilvania şi fiii lor. Ei sunt mai numeros reprezentaţi îndeosebi în corpul profesoral, în parte şi în cel administrativ, care participă şi acum cu însufleţire la agitaţie. Semnificativ este, spre exemplu, faptul că forţa principală pe străzi o constituie acum elevii şcolii normale, oficial Şcoala superioară pedagogică, aflaţi de altfel sub conducerea studenţilor mai vârstnici de la Universitate. Tot la fel de caracteristic este apoi faptul că ieri, din iniţiativa domnului Urechia, conducătorul„Ligii culturale" şi unul dintre profesorii universitari care în acelaşi timp este şi avocat şi omul de paie al domnului Dimitrie Sturdza, numeroşi profesori universitari s-au unit şi au încredinţat unui comitet redactarea unei Declaraţii[2] în care să fie exprimată convingător admiraţia lor faţă de martirii de la Cluj şi antipatia faţă de asupritorii maghiari. Profesorii urmează deci pe elevi şi sunt conduşi în loc să conducă.

Faptul că opoziţia liberală se foloseşte de mişcare este indiscutabil. Eu însumi am recunoscut pe matadorii de stradă ai partidului între aceia care în seara de sâmbătă, imediat după ce s-a făcut cunoscută sentinţa de la Cluj, au încercat pe mai multe căi să treacă de cordonul poliţiei spre ambasada noastră, probabil pentru a demonstra şi pentru a produce un incident diplomatic. Se naşte acum întrebarea, de unde sunt procuraţi banii pentru acoperirea unor cheltuieli considerabile. Muzicanţii, torţele din fiecare seară, trăsurile, adunătura plătită de pe stradă, care în fiecare seară ore întregi ţipă, costă mai mult decât poate acoperi fondul epuizat al Partidului liberal, al cărui organ de presă „La Patrie" a fost redus de la un cotidian la o gazetă săptămânală. Guvernul adulmecă bani ruseşti, eu însumi înclin însă să cred că domnul von Fonton este în totalitate nevinovat pentru toate demonstraţiile şi cel puţin de la el nu s-a scos nici o centimă către opoziţie. Dacă într-adevăr sunt în joc bani ruseşti, mai degrabă aş bănui ca intermediar pe ataşatul militar colonelul Taube. Se vorbeşte şi despre subsidii franţuzeşti şi despre proprietarul de la „Indépendance Roumaine",domnul George Emanuel Lahovary, ca agent care călătoreşte frecvent de la Bucureşti la Paris. Dar domnul Lahovary posedă o mare avere personală şi se ocupă cu succes la Paris de aclimatizarea veniturilor româneşti şi de vreme ce el şi ziarul său vor să facă pe şoviniştii, tot aşa probabil că este dispus să facă unele sacrificii pecuniare personale în chestiune.

Colecta începută de el în favoarea familiilor martirilor de la Cluj a dat până în prezent, după constatările ziarului, rezultate de loc strălucite, ba chiar slabe; dar izbucnirea generală a adus totuşi în mod sigur un câştig Ligii şi guvernul urmăreşte, nu fără îngrijorare, desfăşurarea subscripţiei.

Am auzit din surse sigure că domnul Carp ar veni cu ideea ca Liga culturală, a cărei gestiune financiară este de natură îndoielnică, să fie provocată să-și prezinte registrele contabile, totuși nu am avut nici o ocazie să vorbesc despre această temă cu el însuși.

În ceea ce privește demonstrațiile studenților, trebuie să vă confirm că ele, cu mici excepții, au fost total inofensive. Într-o seară, au fost adresate ovații tuturor legațiilor străine, cu excepția legației noastre, pentru a exprima mulțumirea către țările respective pentru atitudinea de simpatie a presei lor. Într-o altă seară, redacția socialistului „Adevărul“ a fost total devastată, deoarece acest ziar antidinastic și antipatriotic a relatat, conform adevărului, despre întâmplarea din Tei și a dezaprobat pe studenți[3].

Pentru duminică este anunțat un miting demonstrativ, care se va desfășura într-un loc deschis,dar pe care guvernul, totuși, nu dorește să-l aprobe. Președintele Consiliului de Miniștri i-a comunicat domnului conte Leyden că el este decis ca de data aceasta să ia în serios lucrurile și să scoată armata, cu toate că guvernul speră să evite o ciocnire sângeroasă.

În încheiere îmi permit să mai menționez că tratativele cu generalul Manu[4], suspendate de trei săptămâni, pentru a fi înduplecat să preia Ministerul de Război, nu au adus la nici un rezultat. Generalul Manu are evident îndoieli în privința intrării într-un minister deja cam uzat, care nu mai găsește în rege acel sprijin deplin necesar pentru o muncă rodnică. La aceasta intervine și rivalitatea generalului Manu cu Carp, astfel încât intrarea primului ar putea aduce numai un nou element de învrăjbire în Cabinet. Înainte de reîntoarcerea Majestății sale în nici un caz nu se va lua o hotărâre.

Primiți, Excelență, expresia adâncului meu respect.

C. Dumba

---

1. Raportul a sosit la Viena în 9 iunie, de unde a fost trimis la Budapesta lui Wekerle Sándor în 18 iunie 1894.

2. Consemnată de „Tribuna“, nr. 112 din 31 mai/12 iunie 1894, p. 446–447. Vezi conținutul ei și lista celor 37 de semnatari în *Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. Corespondență I (Scrisori primite, 1866–1895),* București, 1994, p. 293–294.

3 Vezi doc. nr. 51, 55–56 („Tribuna“, 1894, nr. 105 și 110).

4 Prin demisia la 22 februarie 1894 a generalului Iacob Lahovari, postul de ministru de război va rămâne vacant câteva luni. În urma refuzului generalului George Ion Manu, titular al ministerului va fi numit la 12 iunie 1894 generalul Constantin Poenaru (1842–1912).

60 Magyar királyi belügyministeri Elnökség

2287 Szám 1894
elnöki érkezett VI/1

Igazságügyminister
a „román memorandum" perben hozott itélet t/árgyá/b/an/

Magyar királyi igazságügyminiszternek

Vonatkozással mult hó 29én 2076 Elnöki Szám alatt kelt becses átiratára van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesiteni, hogy a Kolozsvári királyi, főügyész elöterjesztése folytán az illető főispánoknak kiadott rendeletemben már intézkedtem, miszerint az ugy nevezett memorandum perben elitélt egyének azonnal rendőri felügyelet alá helyeztessenek's azon esetben ha lakhelyüket elhagynák, erről a Kolozsvári királyi főügyész azonnal – esetleg táviratilag értesittessék's egyszersmind hozzám is jelentés tétessék.

1894 VI/1/a

Arh. St. Bucureşti, Colectia microfilme Ungaria, rola 85, c. 732; Magyar Országos Levéltár, Belügyminisztériumi Levéltár, K. 148 Elnöki iratok–XIV f. 1

Preşedenţia Ministerului de Interne Regal Maghiar

Număr prezidial 2287/1894 sosit 1 VI f. 1

Ministerul Justiţiei
În problema sentinţei date în procesul „Memorandului român"

Ministerului Regal Maghiar al Justiţiei

Cu referire la stimata adresă a Domniei voastre din data de 25 a lunii trecute emisă sub numărul prezidial 207, am onoarea să vă anunţ cu respect că prin ordinul ce l-am dat respectivilor comiţi ca urmare a raportului procurorului general regal din Cluj au luat deja măsuri pentru ca persoanele condamnate în aşa numitul proces al Memorandului să fie puse imediat sub supraveghere poliţienească şi în cazul în care şi-ar părăsi domiciliul să anunţe aceasta imediat – eventual telegrafic procurorului general de la Cluj şi totodată să mi se raporteze şi mie [1].

1894 1. VI a

[1] A se vedea doc. nr. 53.

61

Nr. 16. Jassy am 2. Juni 1894

Hochgeborener Graf!

Da die rumänische Culturliga nach der Verurteilung Lucacius beschlossen hatte bei der k. u. k. Gesandschaft in Bucarest so wie bei den im Lande gelegenen Consulaten zu demonstrieren so stand es erwarten, dass nun auch bald Jassy an die Reihe kommen werde.

Die Befürchtung: es könne – die, bei den Massen immerhin noch *populaire Demonstration* gegen ein österreich- und ungarischen Consulat – *durch die* gegenwärtig am Ruder stehende und für die Erbringung des Beweises ihrer Regierungsfähigkeit reel interessierte *Conservative Partei vereitelt werden* – hatte die Arrangeure bewogen bis zur späten Nachmittagsstunde des gestrigen Tages geheim zu halten, dass sie den Abend zur Action bestimmt hatten.

Um 6 Uhr erhielt ich Kenntnis von der für 9 Uhr geplanten Demonstration und bald darauf davon, dass seitens der Behörden alle Vorbereitungen getrofffen werden, die rings um das Consulat liegenden Strassenzüge zu besetzen, und dass es somit ausgeschlossen sei dass die Studenten am Consulate vorüberziehen.

Ich gab daher den Auftrag die Tore so wie gewöhnlich offen zu halten und überhaupt in gar keiner Weise das alltägliche Aussehen des Hauses zu verändern. Ich selbst verliess einer früher angenommenen Einladung folgend das Haus und beauftragte einen verlässlichen Diener mir den Abmarsch der Studenten von der alten Universität rechtzeitig zu melden.

Um 1/2 10 erhielt ich die diesbezügliche Meldung und fuhr daher nach Hause. Durch eine auf meinem Rückweg liegende Strasse hatte auch der Fakelzug welcher sich zum französischen Consulate begeben sollte seinen Weg genommen. Da ich die Fahne und die Fakeln schon von weiten erblicken konnte liess ich – um eventuellen Provocationen auszuweichen – meinen Wagen in ein Seitengäschen abbiegen und daselbst halten um mir den Zug anzusehen. Voraus trug man eine mächtige rote Fahne welche die rumänischen Mädchen aus Hermannstadt der Section der Culturliga in Jassy zum Geschenke gegeben hatten. Hinter der Fahne marschirte eine von italienischen Bauarbeitern gestellte Capelle, hinter dieser die Fakelträger und dann folgten ungefähr 500 – 600 Demonstranten vorwiegend junge Leute welche gute Ordnung hielten und von Zeit zu Zeit auf das Zeichen Ihrer Führer in Hurra-Rufe ausbrachen. Ich fuhr hierauf Seitengassen benützend rückwärts um das Consulat und fand überall die Zugänge mit unbewaffneter (bloss das Seitengewehr tragender) Mannschaft und Polizeisoldaten besetzt. In einem dieser bereits an die Peripherie der Stadt fürenden, daher abgelegenen und wenig frequentierten Gassen, traf ich auf die Vorkehrungen für"alle Fälle"das heist auf 3

Compagnien Infanterie Gewehr bei Fuss mit ihren Officiere sowie auf 2 Calaraschen Officiere welche neben ihren Pferden standen während sich ihre Mannschaften (eine halbe Escadron) in dem Hofe der naheliegenden Calaraschen-Kaserne in Bereitschaft befanden. Als ich endlich auf die Hauptstrasse kam an welcher das Consulat liegt fand ich auf dieser einige Züge Infanterie, welche hier gleichfalls ohne Gewehr aufgestellt waren sowie zahlreiche Polizeimannschaften. Ich gelangte so vollkommen unbehelligt in das Consulat wo ich die weitere Entwicklung der Dinge abwarten wollte; doch blieb alles ruhig.

Später meldete man mir, dass die Studenten vor das französische Consulat gezogen waren und einer derselben Namens Micu vor dem Gebäude eine Rede hielt in welcher er ausführte, dass die Studenten zum französischen Consul gekommen wären um ihren Dank abzustatten für die sympatische Haltung welche die französische Publicistik und die französische Nation den Märtirern von Transilvanien widmeten. Gleichzeitig sprach er (da dem französischen Consul auch die Wahrung der Interessen der hiesigen Italienern anvertraut sind) auch der italienischen Publicistik und der italienischen Nation aus gleichem Anlass den Dank der rumänischen Culturliga aus. Sehr anerkennenswerth war es, dass der französische Consul Monsieur Frandin, welcher zu Hause war, sich verleugnen liess und sich trotz der wiederholten und stürmischen Aufforderung seitens der Studenten nicht gezeigt hatte, so, dass dieselben nach dem der Redner geendigt hatte, ohne den Consul zu Gesicht bekommen zu haben abmarschirten.

Die Studenten waren nicht einig, sie waren in zwei Parteien geteilt. Die grössere gemässigte Partei derselben wiedersetzte sich dem Ansinnen der kleineren und exaltirten Partei, welche von liberalen Parteiführern (und man sagt auch von einem mit dem russischen Consulat in Verbindung stehenden Manne) harangiert, auf das österr. - und ungarische Consulat zu marschiren, verlangte in entschiedenster Weise und drohte, wenn die liberalen Studenten von ihrem Vorhaben nicht abstehen würden - die von ihr der grösseren Partei beigestellte Musik und Fahne mit sich zu nehmen und allein weiter zu ziehen. Da die liberalen Studenten jedoch bald einsahen, dass bei dem überall sichtbaren starken Polizei und Militair - Aufgebot ein eventueller Versuch auf der Consulat führenden Strasse vorzudringen zweifellos gescheitert wäre, nahmen sie bald Raison an und man einigte sich nun auf das deutsche Consulat zu ziehen.

Die folgende, auf die Vorgänge am deutschen Consulate bezügliche Information habe ich mir persönlich bei Herrn Ohneseit dem derzeitigen deutschen Consul in Jassy geholt und muss *aus diesem* Grunde die Mitteilungen (obschon selbe mir aus dem Munde eines kaiserlich deutschen Consuls eigentümlich geklungen haben) als zuverlässig bezeichnen. Es steht mir wohl nicht zu das Verhalten des deutschen Consuls zu kritiesiren. Ich halte es jedoch für meine Pflicht über dasselbe gewissenhaften Bericht zu erstatten.

Herr Ohneseit erzählte mir, er hätte um 1/2 11 Uhr Abend Lärm auf der Strasse vernommen und sich eben um die Ursache desselben erkundigen wollen, als sein Amtsdiener eintrat und ihm berichtete die Strasse sei voll von Leuten. Studenten mit Fakeln und mit einer grossen roten Fahne hätten sich vor dem Tore postiert und verlangten mit dem Consul zu sprechen. Der Consul schickte hierauf seinen Amstdiener, da er wie er mich versicherte, selsbst das Rumänischen nicht genügend mächtig sei, um mit den Leuten zu sprechen- und liess fragen was die Herren wollten? Hierauf liess man ihm sagen, er möge auf die Strasse heraus kommen. Herr Ohneseit liess den Studenten hinwiederum sagen – das könne er nicht – wenn sie aber wollten könnten sie herein zu ihm kommen. Zu Folge dieser vom Amstdiener ins Rumänische übertragenen Äusserung hätte sich dann eine aus mehreren Studenten bestehende Delegation in das Haus (das kaiserlich deutsche Consulat) begeben. Der Consul hätte dieselben im Salon empfangen, hier hätten sich ihm die Studenten jeder einzelne mit Namen vorgestellt. Herr Ohneseit versicherte mich auf meine Frage nach dem Namen des Sprechers – das ihm derselbe nicht mehr erinnerlich sei. Herr Ohneseit liess die jungen Leute im Salon niedersetzen und beeilte sich ihnen wie er es mir selbst geschildert die nötigen Sessel herbeizutragen – wobei er mich versicherte (relata referro)*, dass er die Erfahrung gemacht hätte, dass „nichts so wie das Sitzen erregte Menschen beruhige“, und er daher wenn er mit aufgeregten Menschen zu verhandeln habe vor allem trachte sie zum niedersetzen zu veranlassen da sich dann ganz anders sprechen lasse. Nach dieser Rechtfertigung fuhr Herr Ohneseit weiter fort:

Die Leute seien Universitätsstudenten also, zumeist junge Leute gewesen und einige von Ihnen hätten ganz gut deutsch gesprochen. Sie hätten ihm erzählt, dass sie eben vom französischen Consul kommen, vor dessen Hause sie eine Rede gehalten, um demselben für die freundliche Haltung der französischen Presse und der französichen Nation für die „Rumänen“ (es konnten bei diesem Anlass unter Rumänen wohl nur die „Märtirer“ aus Transilvanien gemeint sein) zu danken. Aus demselben Anlasse seien sie nun zum deutschen Consul gekommen, um ihm ihren Dank für die Seitens der deutschen Presse und der öffentlichen Meinung in Deutschland für die Rumänen bezeugten Sympatien auszudrucken. Herr Ohneseit sagte zu mir er hätte die Studenten hierauf versichert: „Deutschland und er hätten stets für „Rumänien Sympatien gehabt und er sei ganz glücklich dass man das Anerkennen dieses sein Glück wurde aber umso höher sein, wenn die Herrn sich jeder politischen Anspielung ihm gegenüber enthalten würden und jener Reserve Rechnung tragen würden zu welche er in Folge seiner amtlichen Stellung verpflichtet sei“.

Diess hätte man ihm versprochen: Einer meiner Kanzleibeamten, welcher mit den Studenten Fühlung hat, will wissen, die Studenten hätten Herrn Consul Ohneseit gebeten er möge sich doch dafü verwenden dass Deutschland zu Gunsten der unterdrückten Rumänen Transylvaniens

* În latină în original.

intervenire. Es seien (allerdings nicht von Regierungsseite) im italienischen und französischen Parlamente gleichfalls Interpellationen zu Gunsten der unterdrückten Rumänen Transilvaniens eingebracht worden.

Da mir jedoch Herr Ohneseit einerseits von dieser an ihn gerichteten Bitte nichts erwähnte, und ich andererseits überzeugt bin, dass, im Falle sie wirklich an ihn gestellt worden wäre, er den Studenten sofort die Unmöglichkeit klargelegt hätte sich in dieser Richtung verwenden zu können, so habe ich dieser Aussage nicht weiter nachgefragt.

Consul Ohneseit erzählte mir weiters, dass die Leute auf der Strasse ungeduldig geworden, dass einer der Studenten auf die Strasse gegangen um seine Collegen zu beruhigen und hierauf wieder in den Salon zurückgekehrt sei. Herr Ohneseit pries hierauf noch in begeisterten Worten die Schönheit des Landes die er erst kürzlich auf einem Ausfluge näher kennen gelernt habe und unter „Se trăiască“ Rufen, auf Deutschland und auf seine Person (wie mich der Consul mit aufrichtiger Freude versicherte) zogen die Herren wieder ab. Sie hätten, so lauteten seine eigenen Worte, auf diese Art die Demonstration auf eine persönliche Ovation für ihn zugeschnitten, gegen die er ja wohl nicht einwenden könne.

Der bereits erwähnte Beamte versichert mich trotz meines Zweifels, dass er auf das bestimmteste wisse und für die tatsächliche Richtigkeit dieser Angabe einstehe – dass Consul Ohneseit eine Flasche Wein bringen liess und mit den Delegierten der Studenten und Culturliga angestossen habe. Davon hat mir Herr Consul Ohneseit am folgenden Morgen freilich nichts erzählt. Obwohl Consul Ohneseit stets bestrebt ist gegen jedermann und so auch gegen mich überaus höflich und äusserst zuvorkommend aufzutreten, so ist mir seine „übergrosse Freundlichkeit und sein oft sehr weitgehendes Entgegenkommen gegenüber den Rumänen aufgefallen und es will mir scheinen, das er durch diese Freundlichkeit ohne Gränzen und ohne Reserve leicht in missliche Lagen geraten und villeicht eher noch das eigene Ansehen in geringem Masse schädigen als den vorgestekten Zweck sich die Rumänen „à tout prix“* zu verpflichten erreichen dürfte.

Im Hinblick auf den gestrigen *nächtlichen Empfang im kaiserlich deutschen* Consulate kann ich bedauern, das nicht mehr der frühere kaiserlich deutsche Consul Herr von Loeper in Jassy in Diensten stand, da ich darüber nicht in Zweifel bin, dass derselbe bei seinem kalten Blute und seinem Selbstbewustsein sich von rumänischen Jungen nicht hätte überrumpeln lassen und selbst den Schein vermieden hätte *durch den Empfang dieser Leute einer schlisslich* doch, gegen die in Österreich-Ungarn herrschenden Rechtsverhältnisse, gerichteten Demonstration eine, (wenn auch in diesem Falle *gewiss nicht beabsichtigte* so doch von Böswilligen als solche, leicht zu deutende) *moralische Unterstützung zu gewähren.*

Prefect Ventura der mich heute besuchte sprach anlässlich der Demonstrationen über die Unüberlegtheit Herrn Ohneseits und sagte

* În franceză în original.

wörtlich „Herr Ohneseit ist ein sehr höflicher und auch sehr liebenswürdigen Mensch, aber ein bischen naiv.“

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht und Ergebenheit.

Lippert

Hochgeboren Grafen Gustav von Kálnoky Excellenz, Wien

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 315, c. 538–548; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV Politisches Archiv, XVIII, karton 52, f. 183–193).

Nr. 16 Iași, 2 iunie 1894[1]

Ilustre conte!

Deoarece, „Liga Culturală Română“, după condamarea lui Lucaciu, a hotărât să demonstreze la Ambasada cezaro-crăiască din București precum și la consulatele din țară, este de așteptat ca acum, cât de curând, să vină la rând și Iașul.

Teama că s-ar putea ca demonstrațiile, oricum încă populare în rândul maselor, împotriva unui consulat austro-ungar să fie zădărnicite de actualul partid conservator aflat acum la putere și interesat în mod real să aducă dovezi că este apt de guvernare au determinat organizatorii să țină în secret, până la orele târzii ale după-amiezii zilei de ieri, faptul că seara vor trece la acțiune.

La ora 6 am aflat despre demonstrația planificată pentru ora nouă și apoi, curând, despre faptul că, din partea autorităților, au fost făcute toate pregătirile pentru a ocupa itinerariul situat în jurul consulatului și că, prin urmare, este exclus ca studenții să treacă pe lângă consulat.

De aceea, am dat dispoziție ca porțile să fie ținute ca de obicei deschise și mai ales să nu fie schimbat, în nici un fel, aspectul obișnuit al clădirii. Eu însumi am părăsit clădirea ca urmare a unei invitații primite anterior și am însărcinat un funcționar de încredere să mă înștiințeze din timp despre începutul marșului studenților de la vechea Universitate.

La nouă și jumătate am primit știrea și am plecat spre casă. Pe o stradă situată pe drumul meu de întoarcere și-a început traseul cortegiului cu făclii, care trebuie să fi pornit la drum spre consulatul francez. Deoarece am putut zări încă de la distanță steagul și făcliile, pentru a evita eventualele provocări, am cotit cu trăsura pe o străduță lăturalnică și am oprit acolo

pentru a observa marşul. În faţă purtau un imens steag roşu, care a fost făcut cadou de româncele din Sibiu secţiei din Iaşi a Ligii culturale[2]. În urma steagului mărşăluia o orchestră angajată de nişte muncitori constructori italieni, iar în spatele acesteia purtătorii de făclii, după care aproximativ 500–600 demonstranţi, în mare parte tineri, care păstrau ordinea şi din timp în timp, la semnalul conducătorului lor, izbucneau în urale. Am mers apoi spre consulat folosind o stradă lăturalnică şi am găsit pretutindeni intrările ocupate cu efective neînarmate (purtând numai baionete) de soldaţi poliţişti. Pe una dintre aceste uliţe, situată în apropiere de periferia oraşului, de aceea izolată şi puţin frecventată, am nimerit la pregătiri „pentru orice eventualitate“, adică trei companii de infanterie cu arma la picior împreună cu ofiţerii lor precum şi doi ofiţeri călăraşi care stăteau lângă caii lor în timp ce echipajele (o jumătate de escadron) se aflau în stare de alarmă în curtea cazărmii de călăraşi situată în apropiere. Când, în sfârşit, am ajuns pe strada principală pe care era situat consulatul, am găsit aici câteva plutoane de infanterie care, de asemenea, au fost plasate aici fără arme, precum şi numeroase echipaje de poliţişti. Am ajuns astfel, complet nederanjat la consulat, unde am vrut să aştept desfăşurarea în continuare a lucrurilor; cu toate acestea, totul a rămas liniştit.

Mai târziu mi s-a comunicat că studenţii au mers prin faţa consulatului francez şi unul dintre aceştia, pe nume Micu, a ţinut o cuvântare în faţa clădirii, în care explica că studenţii ar fi venit la consulatul francez pentru a aduce mulţumiri în legătură cu simpatia pe care presa şi naţiunea franceză au manifestat-o faţă de martirii din Transilvania. În acelaşi timp s-au transmis (deorece consulului francez i-a fost încredinţată şi apărarea intereselor italienilor de aici) şi presei şi naţiunii ialiene, pentru acelaşi motiv, mulţumirile Ligii culturale române. Foarte lăudabil a fost faptul că domnul Frandin, consulul francez, care era acasă, a refuzat să-i primească şi cu toate repetatele şi furtunoasele chemări din partea studenţilor, nu s-a arătat, astfel că aceştia, după ce vorbitorul a terminat, au plecat în marş mai departe, fără să se întâlnească cu consulul.[3]

Studenţii n-au fost uniţi, ei au fost împărţiţi în două tabere. Tabăra cea mai mare şi mai cumpătată a acestora s-a opus pretenţiei exagerate a celei mai mici şi mai exaltate – care, prin conducătorii partidului liberal, şi se spune că şi printr-un om aflat în legătură cu consulul rus a lansat chemarea să se plece în marş spre consulatul austro-ungar – cerând şi ameninţând în mod hotărât că dacă studenţii liberali nu vor renunţa la intenţia lor, muzica şi steagul, comandate de ei ca tabără mai mare, le vor lua cu ei şi vor merge singuri mai departe.

Deoarece studenţii liberali au observat totuşi curând că, datorită contingentelor puternice ale poliţiei şi armatei, vizibile pretutindeni, o eventuală încercare de a pătrunde cu forţa pe străzile ce duc la consulat ar eşua fără nici un dubiu s-au cuminţit repede şi s-au unit pentru a merge la consulatul german.

Informaţiile ce urmează, privitoare la evenimentele de la consulatul german, le-am obţinut persoanl de la domnul Ohneseit, actualul consul german de la Iaşi şi ştirile, din acest motiv, trebuie să le caracterizeze ca fiind de încredere (cu toate că din gura unui consul imperial german îmi sună curios). Nu stă în competenţa mea să critic comportarea consulului german. Ţine însă de îndatoririle mele întocmirea unui raport amănunţit despre aceasta.

Domnul Ohneseit mi-a relatat că a auzit zgomot pe stradă în jurul orei 10 şi jumătate seara şi tocmai vroia să se intereseze asupra cauzelor acestuia, când un funcţionar a intrat la el şi i-a raportat că strada este plină de lume. Studenţii cu făclii şi cu un steag mare roşu s-au postat în faţa porţii şi cereau să vorbească cu consulul. Consulul a trimis apoi pe funcţionarul său deorece, aşa cum m-a asigurat el însuşi, nu ar fi stăpânit destul de bine limba română pentru a putea vorbi cu oamenii. După aceea i s-a spus să s-ar dori ca el să vină în stradă. Domnul Ohneseit a pus să se transmită din nou studenţilor că acest lucru nu-l poate face, dar dacă ei vor, ar putea să vină ei la el înăuntru. Ca urmare a acestei afirmaţii, transmise în româneşte de către funcţionar, ar fi venit în clădire (Consulatul imperial german) o delegaţie constituită din mai mulţi studenţi. Consulul i-ar fi primit pe aceştia în salon, iar aici fiecare student, în parte, i s-ar fi prezentat cu numele. Domnul Ohneseit m-a asigurat, la întrebarea mea referitoare la numele vorbitorilor, că nu şi-i mai aminteşte. Domnul Ohneseit i-a pus pe tineri să ia loc în salon şi s-a grăbit, după cum el însuşi mi-a descris, să le dea fotoliul necesar, asigurându-mă (transmit cele relatate) că ar fi făcut o experienţă potrivit căreia „nimic nu-l linişteşte pe omul agitat precum statul pe scaun“ şi el, de aceea, dacă are de tratat cu oameni iritaţi, înainte de toate încearcă să-i determine să se aşeze, căci apoi se poate vorbi cu totul altfel cu ei. După această justificare domnul Ohneseit a continuat:

Oamenii erau studenţi la Universitate, deci în cea mai mare parte erau tineri, iar unii dintre ei ar fi vorbit chiar foarte bine nemţeşte. Ei i-ar fi povestit că sosesc tocmai de la consulul francez, că în faţa casei acestuia au ţinut o cuvântare pentru a mulţumi pentru atitudinea prietenească a presei franceze şi a naţiunii franceze faţă de „români“ (în acest caz se poate ca, vorbind de români, să se fi referit numai la „martirii“ din Transilvania). Din acelaşi motiv au venit acum la consulul german, pentru a-şi exprima mulţumirea pentru simpatia arătată din partea presei germane şi a cercurilor oficiale din Germania pentru români. Domnul Ohneseit mi-a spus că i-ar fi asigurat apoi pe studenţi că „Germania şi el au avut întotdeauna simpatie faţă de România şi că este pe deplin fericit că acest lucru se recunoaşte; această fericire a sa ar fi şi mai mare dacă domnii s-ar abţine de la orice fel de aluzie politică faţă de el şi dacă ar ţine seama de rezerva impusă de îndatoririle sale oficiale“. Aceştia i-ar fi promis că vor ţine seama de recomandările lui.

Unul dintre funcţionarii mei care avea legături cu studenţii ştie că studenţii l-ar fi rugat pe domnul consul Ohneseit dacă el ar putea totuşi

interveni pentru ca Germania să intervină în favoarea românilor asupriţi din Transilavania. Au fost pronunţate, (desigur nu din partea guvernului), în parlamentele italian şi francez asemenea interpelări în favoarea românilor asupriţi din Transilvania.

Deoarece mie totuşi domnul Ohneseit, pe de o parte, nu mi-a amintit nimic despre această rugăminte adresată lui, iar eu, pe de altă parte, sunt convins că, în cazul în care rugămintea i-ar fi fost într-adevăr adresată, el i-ar fi lămurit imediat pe studenţi despre imposibilitatea de a interveni în această direcţie, n-am mai întrebat nimic despre această afirmaţie.

Consulul Ohneseit mi-a relatat în continuare că lumea din stradă a devenit nerăbdătoare, astfel încât unul dintre studenţi, a mers în stradă pentru a-i linişti pe colegii săi după aceea s-a reîntors în salon. Domnul Ohneseit a lăudat apoi în cuvinte entuziaste frumuseţea ţării pe care a cunoscut-o mai îndeaproape abia de curând, într-o excursie, iar apoi cu urările „Să trăiască" pentru Germania şi pentru persoana sa (după cum m-a asigurat consulul cu bucurie sinceră) studenţii s-au retras. Ei i-ar fi dedicat în acest fel (acestea au fost propriile sale cuvinte) demonstraţia, ca pe un omagiu personal, împotriva căruia nu a putut obiecta.

Funcţionarul deja amintit m-a asigurat, dată fiind îndoiala mea, că el ştie sigur şi pentru exactitatea acestor informaţii garantează, că domnul consul Ohneseit a pus să se aducă o sticlă de vin şi a ciocnit cu delegaţii studenţilor şi ai Ligii culturale. Bineînţeles, domnul consul Ohneseit nu mi-a pomenit nimic despre acest lucru a doua zi dimineaţa. Deşi consulul Ohneseit se străduieşte să pară deosebit de politicos şi de amabil faţă de oricine, deci şi faţă de mine, am remarcat totuşi prietenia sa nemăsurată şi amabilitatea sa uneori exagerată faţă de români; iar mie îmi pare că datorită acestei prietenii nemărginite şi fără rezerve poate intra uşor într-o situaţie mai delicată şi mai degrabă s-ar obţine degradarea, e drept în mică măsură, a autorităţii sale decât atingerea „cu orice preţ" a scopului de a şi-i atrage pe români.

În ceea ce priveşte primirea de aseară de la consulatul imperial german, nu pot decât să-mi exprim regretul pentru faptul că nu mai este în funcţie fostul consul imperial la Iaşi, domnul von Loeper. Nu am nici o îndoială că acesta, dând dovadă de sânge rece şi autocontrol, nu ar fi fost luat prin surprindere de către tinerii aceia români şi ar fi evitat orice bănuială (chiar dacă în acest caz nu era intenţionată, dar putea fi

interpretată astfel de către cei de rea-credință) că ar fi acordat un sprijin moral unei demonstrații orientate, totuși, împotriva relațiilor juridice existente în Austro-Ungaria.

Prefectul Ventura, care m-a vizitat astăzi, pomenea privitor la demonstrații, despre nesăbuința domnului Ohneseit, spunând textual: Domnul Ohneseit este un om foarte politicos și foarte serviabil, dar puțin naiv.

Primiți, Excelență, expresia profundului meu respect și devotament

Lippert

Excelenței sale, ilustrului conte Gustav von Kálnoky, Viena.

---

[1] Raportul a fost trimis spre știință și la Budapesta, de unde se înapoiază în 28 iunie 1894.

[2] A se vedea nota 2 de la doc. nr. 21 și N. Cordoș, *Societatea revoluționară română (1893–1894)*, în „Acta Musei Napocensis", istorie II, vol. XXXi (1994), p. 361–369.

[3] Manifestația a avut loc în 22 mai/3 iunie 1894 și este descrisă „Tribuna" nr. 109 din 26 mai/7 iunie 1894, p. 433–434.

62

Legazione di S.M.
il Re d'Italia in Rumania
No. 636/135

Bucarest, 11 Giugno 1894

Signor Ministro,

Il Gabinetto di Vienna con saggio consiglio ha voluto dar mostra di somma moderazione a proposito del rapimento e della distruzzione di quella bandiera, onde era cenno nel mio rapporto No. 129 de 29 Maggio ed appartenente alla Gesangverein Ungherese di Bucharest.

In seguito ad amichevole componimento intervenuto tra l'Incaricato d'affari Imperiale e Regale Signor Dumba ed il signor Lahovary, l'inchiesta che avrebbe comotto inevitabilmente ad un processo e, forse, a clamorose conseguenze è stata abbandonata mediante il rifacimento di mille franchi, costa della ricca bandiera. Senonchè la povertà dei rapitori rendendo derisorio siffatto pagamento, vi si è provveduto invece, con i fondi segreti del Ministero degli Affari Esteri.

Il Signor Lahovary narrandomi quanto precede lodava altamente la opportuna moderazione del Conte Kalnoky, sempre propensa ad evitare malumori e difficoltà, ma rimpiangeva, nel tempo stesso, una condizion di cose che scema spesso l'autorità del Gabinetto di Vienna a beneficio di

quello di Pest. Per ora, soggiungeva, „nous avons pu enrayer le mouvement mais à Vienne et à Pest on devrait tenir compte de la difficulté de notre situation, car enfin il est impossible à la longue d'aller à l'encontre de l'opinion publique et d'un autre côté, l'avénement du parti liberal qui a provoqué le mouvement ne serait pas fait pour apaiser les esprits".

Curtopassi

Al Regio Ministero
degli Affari Esteri – Roma

Arh. St. București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 833–835; Archivio Storico-Diplomatico del Ministro degli Affari Esteri, p. 38, Romania.

București, 11 iunie 1894

Legația Maiestății sale
Regele Italiei
în România
Nr. 636/135

Domnule Ministru,

Cabinetul de la Viena, plin de înțelepciune, a vrut să dea dovadă de extremă moderație în incidentul cu dispariția și distrugerea acelui drapel (despre care am vorbit în raportul meu nr. 129 din 29 mai), și care aparține societății ungare Gesangverein din București[1].

Ca urmare a înțelegerii amicale intervenite între însărcinatul cu afaceri imperial și regal dl Dumba și dl Lahovary, ancheta care ar fi condus inevitabil la un proces și poate la consecințe de răsunet a fost abandonată, grație unei despăgubiri de o mie de franci, prețul fastuosului drapel. Afară dacă sărăcia răpitorilor nu va fi făcut imposibilă efectuarea plății, se va fi recurs, pentru compensație, la fondurile secrete ale Ministerului Afacerilor Externe.

Narându-mi cele de mai sus, dl Lahovary lăuda cu voce tare binevenita moderație a contelui Kálnoky, veșnic dispus să evite discordiile și momentele delicate, dar deplângea, în același timp, acele circumstanțe care diminuează autoritatea cabinetului de la Viena în beneficiul aceluia de la Pesta. Pentru moment, adăuga el, „noi am reușit să ținem în frâu agitațiile, dar la Viena și Pesta ar trebui să se țină cont de dificultatea situației noastre, căci este imposibil să mergi la infinit contra opiniei publice; pe de altă parte, venirea la putere a partidului liberal, care a provocat aceste agitații, n-ar fi deloc de natură să calmeze spiritele".

Curtopassi

Către Ministrul Regal
al Afacerilor Externe – Roma

[1] Vezi doc. nr. 52.
[2] Alberto Blanc.

63

Vertraulich Bukarest, den 12.Juni 1894

Seiner Excellenz dem Reichskanzler, General der Infanterie,
Herrn Grafen von Caprivi

Die am 3. d. M. stattgefundene Massendemontration, um gegen das Urtheil im Klausenburger Memorandum – Prozess zu protestieren, ist unter grosser Theilnahme der Studentenschaft, der Vereine und des hauptstädtischen Publikums ohne weiterem Zwischenfall friedlich verlaufen. Es waren hinsichtlich dieser Kundgebung zwischen der Regierung und den Leitern der Opposition die nöthigen Vereinbarungen getroffen worden, um Vorgänge zu verhüten, welche eventuelle Rekriminationen von ungarischer Seite zur Folge haben könnten.

Die Geldsammlungen für die in Klausenburg verurtheilten Rumänen nehmen unterdessen im ganzen Lande ihren Fortgang und die Ergebnisse sind immerhin solche, dass die Herren Ratziu, Lucaciu und Andere, wenn es ihnen gefallen sollte, den Rest ihrer Tage fern vom Getriebe der Politik als ordnungsliebende Bürger verleben könnten.

Die hiesige medizinische Fakultät hat beschlossen, von dem im Laufe des Sommers in der ungarischen Hauptstadt stattfindenden medizinischen Kongress in corpore fern zu bleiben.

Ein Herr Roberto Fava, welcher als Korrespondent italienischer Zeitungen in Klausenburg während des Prozesses anwesend war, wurde nach Bukarest eingeladen und Seitens der Kulturliga feierlich bewirthet.

Der Präsident der Kulturliga, Urechia, hat an den italienischen Abgeordneten Imbriani ein Telegramm gerichtet, auch haben die Professoren der Bukarester Universität eine von ihnen unterzeichnete Adresse zur Kenntniss des National – Komité's in Klausenburg gelangen lassen.

Anlässlich der vor einigen Tagen erfolgten Rückkehr Seiner Majestät des Königs aus dem Auslande beabsichtigten die hiesigen Universitätsstudenten dem Monarchen auf dem hiesigen Bahnhofe eine Huldigung darzubringen. Nachdem die Polizei die politische Tendenz dieses Aktes festgestellt und jede derartige Kundgebund untersagt hatte, fuhr ein Theil der Studenten dem Königlichen Zuge bis Plojesti entgegen und soll den König dort als „Kaiser der Dacier“ begrüsst haben. Die Ankunft Seiner Majestät in der Hauptstadt verlief in grösster Ordnung und Ruhe.

Die Sympathiebeweise, welche ich mir vorstehend kurz anzuführen erlaubt habe, entstammen zum grössten Theil der Initiative der national-liberalen Partei, wenn auch einzelne konservative Zeitungen, wie besonders die Indépendance Roumaine sich mit in der führenden Rolle

befunden haben. Der letztere Umstand hat nun aber, wie es scheint, einen Theil der Liberalen, welche die siebenbürgische Bewegung monopolisieren und hauptsächlich zum inneren Kampf gegen die konservative Regierung ausnützen wollen, arg verstimmt. Einige Liberale fangen an, aus der Kulturliga auszutreten, ein liberales Parteiblatt, die Voinţa Naţională, tadelte auf's Schärfste, dass die Polizei den Studenten in Plojesti erlaubt habe, Seine Majestät den König als Kaiser der Dacier auszurufen und giebt zu verstehen, dass diese verirrten Jünglinge Emissäre der Polizei gewesen seien und letztere die nationale Bewegung auf ein gefährliches Gebiet hinzuleiten beabsichtige. Dieser Vorwurf gegen die Polizei ist Seitens Herrn Demeter Sturdza's mir gegenüber auch ausgesprochen worden.

Den vorläufigen Abschluss dieser Episode bildet ein Vorgang, der Herrn Sturdza in der rumänischen Akademie begegnet ist. Ich darf dabei ehrerbietigst vorausschicken, dass der Führer der liberalen Parthei sich seit dem Klausenburger Prozess seine Intimität mit meinem russischen Kollegen Herrn von Fonton ostentativ zur Schau trägt und letzteren nebst dem vor seiner Abreise nach München stehenden Herrn de Coutouly vor einer Woche zum Diner geladen hat, auf welches ein grösserer Empfang aller leitenden liberalen Parteigrössen folgte. Es war dies das erste Auftreten der Familie Sturdza seit mehreren Jahren. Wenige Tage nachher, am Sonnabend den 5. d. M., hat Herr Demeter Sturdza in einer Sitzung der Akademie den Vorschlag gemacht, dem Beispiele der Universitäts = Professoren folgend, eine Sympathie = Adresse an die Verurtheilten in Klausenburg zu richten. Ein hiesiger Geschichtsprofessor Hajdeu, der sich sonst nicht mit Politik beschäftigt machte dagegen den Vorschlag, diese Sympathien sollten gleichzeitig auch für die Brüder in Bessarabien ausgesprochen werden, die – Hajdeu ist selbst bessarabischer Ursprungs – unter der russischen Herrschaft härter als die ungarländischen Rumänen zu leiden hätten. Darüber scheint sich ein längerer Wortwechsel entsponnen zu haben, in dessen Verlaufe Hajdeu Sturdza herausgefordert hätte, offen zu erklären, dass er die Richtung seiner einstmals *urbi et orbi** verkündeten Gesinnungen in der auswärtigen Politik geändert und warum er das gethan habe. Sturdza soll darauf zornig seinen Hut ergriffen und die Akademie verlassen haben. Wie ich gestern erzählen hörte, ist man in der Akademie auf den Vorschlag Sturdza's in der Weise zurückgekommen, dass eine Adresse zur Unterzeichnung gelangt,in welcher die Sympathie der Körperschaft den unter fremder Herrschaft stehenden Rumänen im allgemeinen ausgesprochen wird. In den Regierungskreisen ist man natürlich übermässig erfreut darüber, dass Herrn Sturdza in dieser ernsthaften Versammlung Rumäniens auf den Busch geklopft worden ist.

Graf von Leyden

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme R. F. Germania, rola 120, c. 146–148; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts 3, Bonn, Rumänien, Abschrift, A 5526, Nr. 61, S. 126–127.

---

* În latină în original.

Bucureşti, 12 iunie 1894[1]

Copie (confidenţial)

Excelenţei sale, domnului cancelar conte Caprivi,
general de infanterie

Demonstraţia în masă care a avut loc pe data de 3 ale lunii cu scopul de a protesta împotriva sentinţei date la Cluj în procesul memorandiştilor şi la care au participat în număr mare studenţi, asociaţii şi locuitori ai capitalei s-a desfăşurat paşnic şi fără incidente[2]. Guvernul şi conducătorii opoziţiei au convenit asupra măsurilor necesare pentru evitarea eventualelor incriminări din partea maghiară.

Colectele de bani pentru românii condamnaţi la Cluj continuă pe teritoriul întregii ţări şi rezultatul acestora ar asigura traiul domnilor Raţiu, Lucaciu şi altora, dacă aceştia s-ar mulţumi să-şi petreacă restul zilelor ca cetăţeni iubitori de ordine, departe de agitaţia vieţii politice.

Facultatea de medicină de aici a decis să nu participe la Congresul de medicină ce se va desfăşura în vara acestui an în capitala ungară[3].

Un oarecare domn Roberto Fava, care a participat la procesul de la Cluj în calitate de corespondent de presă italian, a fost invitat la Bucureşti şi tratat sărbătoreşte de Liga culturală[4].

Preşedintele Ligii culturale, Urechia, a transmis o telegramă deputatului italian Imbriani[5], iar profesorii Universităţii din Bucureşti au expediat o adresă cu semnăturile lor către Comitetul naţional din Cluj.

Studenţii universităţii de aici au intenţionat să-şi prezinte omagiul monarhului, cu ocazia revenirii din străinătate a Maiestăţii sale regele. Evenimentul urma să aibă loc la gară. Deoarece poliţia a constatat tendinţa politică a acestui act şi a interzis mai demult orice manifestare de acest gen, o parte a studenţilor s-au deplasat la Ploieşti în întâmpinarea trenului regal şi l-au salutat pe rege ca „împărat al dacilor“. Sosirea Maiestăţii Sale în capitală s-a desfăşurat în cea mai mare disciplină şi linişte.

Dovezile de simpatie, pe care mi-am îngăduit să le amintesc în rândurile de mai sus, îşi au originea, în mare măsură, în iniţiativele Partidului naţional liberal, chiar dacă s-au afirmat în acest sens şi unele ziare conservatoare, în special Indépendance Roumaine. Ultima circumstanţă a indispus profund, după cum se pare, o parte a liberalilor, care intenţionau să monopolizeze mişcarea din Transilvania şi s-o folosească ca armă politică în lupta internă împotriva guvernului conservator. Unii liberali au început să iasă din Liga culturală, un oficios al Partidului liberal, „Voinţa Naţională“, a acuzat poliţia că a permis studenţilor să proclame pe Maiestatea sa regele ca împărat al dacilor şi dă de înţeles că aceşti tineri rătăciţi au fost spioni ai poliţiei, care urmăreşte să conducă mişcarea naţională pe un făgaş primejdios. Această acuză adusă poliţiei mi-a fost confirmată şi de domnul Dimitrie Sturdza[6].

Finalul acestui episod este consemnat deocamdată de un incident întâmplat domnului Sturdza la Academia română. Îmi permit respectuos să

observ de la început, că liderul Partidului liberal îşi prezintă relaţiile de prietenie faţă de colegul meu rus, domnul von Fonton, în mod ostentativ în public, de la declanşarea procesului la Cluj, invitându-l săptămâna trecută la un dineu împreună cu domnul de Coutouly, în preajma plecării acestuia la München[7], urmat apoi de primirea conducătorilor Partidului liberal. Cu această ocazie familia Sturdza şi-a făcut apariţia în public după o absenţă de mai mulţi ani. La puţine zile după acest eveniment, adică sâmbătă, în 5 ale lunii, domnul D. Sturdza a propus în cadrul şedinţei Academiei ca, urmând exemplul cadrelor didactice de la universitate, să se adreseze o scrisoare de simpatie condamnaţilor de la Cluj. Profesorul de istorie Haşdeu[8], care nu se implică în viaţa politică, a subliniat că aceste semne de simpatie trebuie să fie exprimate în acelaşi timp şi faţă de fraţii basarabeni – Haşdeu este el însuşi basarabean – care ar avea mai mult de suferit sub ocupaţia rusească decât românii din părţile ungurene. Se pare, că, legat de acest subiect, s-a iscat o discuţie vehementă, pe parcursul căreia Haşdeu l-a provocat pe Sturdza să recunoască public că şi-a schimbat orientarea propăvăduită odinioară urbi et orbi* în politica sa externă, solicitându-i o explicaţie.

Furios, Sturdza şi-a luat pălăria şi a părăsit Academia. După cele ce mi-au fost relatate ieri, s-a revenit în şedinţa Academiei asupra propunerii făcute de Sturdza, în sensul, redactării unei adrese în care să se exprime sentimentul de simpatie al corporaţiunii faţă de toţi românii aflaţi sub dominaţie străină[9]. Cercurile guvernamentale româneşti sunt deosebit de satisfăcute că i s-a venit de hac domnului Sturdza în adunarea unei instituţii atât de importante în România.

Contele von Leyden

---

[1] Documentul a fost publicat şi de T. Pavel, *op. cit.*, vol. I, p. 294–296.

[2] Demonstraţiile au avut loc în 22 mai/3 iunie 1894 (cf. „Tribuna", nr. 109 din 26 mai/7 iunie 1894, p. 433–434; V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 110).

[3] Societatea ştiinţelor medicale din Bucureşti, la întrunirea din 23 mai st. v. 1894, a luat decizia de a nu participa la viitorul Congres de igienă şi demografie, ce urma să aibă loc la Budapesta în septembrie 1894 („Tribuna", nr. 110 din 27 mai/8 iunie 1894, p. 437).

[4] Vezi nota 2 de la doc. nr. 56.

[5] D. Braharu, *op. cit.*, p. 67.

[6] Vezi Acţiunile opoziţiei în timpul guvernării conservatoare, în T. P. Lungu, op. cit., p. 144–169.

[7] Gustave de Coutouly, numit în aprilie 1894 ambasador în Germania, va părăsi România numai în iunie 1894, când va fi înlocuit de contele d'Aubigny.

[8] Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838–1907), lingvist, istoric şi scriitor român, una dintre cele mai proeminente personalităţi ale culturii noastre din secolul al XIX-lea (*Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900,* Bucureşti, 1979, p. 424–430).

* Oraşului şi lumii (lumii întregi)

[9] Cu data de 1 iunie 1894 Academia Română a lansat *Apelul către toate corpurile învăţate din lume – academii, institute, asociaţii culturale – privitor la persecuţiunile românilor din Transilvania şi Ungaria,* pe care l-a tipărit în limbile franceză, italiană, germană, engleză şi română şi l-a trimis tuturor instituţiilor cultural-ştiinţifice, unor reprezentanţi de prestigiu ai vieţii publice, precum şi principalelor ziare europene. Apelul a fost semnat de conducerea Academiei Române, printre care Ion Ghica, preşedinte, V. A. Urechia, Iacob Negruzi şi Dimitrie Brândză, vicepreşedinţi, D. A. Sturdza, secretar general („Voinţa Naţională" din 2/14 iunie 1894; „Dreptatea" nr. 146 din 6/18 iulie 1894; „Tribuna" nr. 140 din 6/18 iulie 1894).

64

Nr. 17 B   Bukarest, den 15. Juni 1894

Hochgeborner Graf!

Die Strassendemonstrationen aus Anlass des Klausenburger Prozesse gipfelten in dem Massen-Meeting von Sonntag, den 3. Juni, dessen Abhaltung unter freiem Himmel, nach vorhergegangener Verständigung der Regierung und der Opposition, doch gestattet worden war. Die Demonstration, an der sich zahlreiche Studenten, alle möglichen Sectionen der Liga, dann aber auch Handwerker, Genossenschaften, Ackerbauvereine, und auf Kosten der Liga nach Bukarest gebrachte Bauern, in Nationaltracht beteiligten, verlief in vollkommen ruhiger Weise. Der Zug bewegte sich durch die Hauptstrassen der Stadt nach der nahe gelegenen Streke, der den Namen Chaussée führt. Dort wurden die gewöhnlichen Reden gehalten, ein Gedicht deklamirt, und ein Manifest mit Acclamation beschlossen, welches von den magyarischen Bedrükern an die ganze civilisirte Welt appellirt.

Es war klar, das nach dieser letzten grossen Anstrengung die Demonstrationen, die nachgerade allen Strassenpassanten lästig wurden, von selbst, sozusagen aus innerer Erschöpfung aufhören mussten. Letztere kann sowohl als eine physische der bereits vor lauter Schreien heiseren Studenten, und auch als eine materielle bezeichnet werden, insoferne die Casse der liberalen Partei in Batracht kommt.

Die Opposition war daher darauf bedacht, die Agitation auf ein anderes Feld zu verpflanzen, und bei den in Betracht kommenden Elementen die Quantität durch die Qualität zu ersetzen. Ich hatte bereits die Ehre, Eurer Excellenz über eine Adresse der Bukarester Universitäts-Professoren an das National Comité von Hermannstadt zu berichten, die auf die Initiative Herrn Demeter Sturdza's und Urechia's zurück zu führen ist. Dem Beispiele folgte die grosse Mehrzahl der Universitätsprofessoren von Jassy, eine Erscheinung, die beweist, dass die geistigen Führer der Jugend sich leider zu Parteizwecken ausnützen lassen. Nicht minder charakteristisch ist der mit grosser Majorität der rumänischen Universitäts Professoren gefasste Beschluss, dem in Budapest stattfindenden internationalen Congresse für Hygiene und Demographie ausnahmsweise fern zu bleiben.

Weniger glücklich war der Führer der Opposition in dem Versuche, auch die Akademie der Wiessenschaften zu einer analogen Kundgebung zu bewegen. Seinem darauf zielenden Antrage widersetzte sich Herr Hajdeu, ein hervorragender Geschichtsprofessor aus Bassarabien, mit dem Hinweise darauf, dass die Beteuerung des Mitgefühles für die unterdrückten Brüder jedenfalls auf seine heimatliche Provinz

(Bassarabien) eher Anwendung find, als auf Siebenbürgen. Bei der hieraus entsponnenen erregten Diskussion hätte Professor Hajdeu Herrn D. Sturdza, dem früheren Russophoben, einen totalen Frontwechsel vorgeworfen, und die Sitzung der Akademie sei hierauf plötzlich, ohne Beschlussfassung, aufgehoben worden.

Auch zwischen der sogenannten Cultur-Liga und der liberalen Opposition, welch'letztere die Liga ganz ihrer Parteitaktik dienstbar machen wollte, ist es zu einem akuten Conflicte gekommen, der zum Austritte der liberalen Mitglieder des Ausschusses der Liga führte. Die Regierung reibt sich über diesen neuerlichen Misserfolg der Opposition vergnügt die Hände, ohne sich indessen über die Natur und das Wesen des Conflictes ganz klar Rechenschaft zu geben zu können.

Selbst mit den Studenten und denen loyaler Kundgebung aus Anlass der Rückkehr des Königs (bekanntlich fuhren mehrere Hunderte von Studenten Seiner Majestät nach Piteşti entgegen und begrüssten Höchstdenselben mit dem Rufe „Hoch lebe der dacische Kaiser!") ist das officielle Organ der Partei, die „Voinţa naţională" höchst unzufrieden, nicht nur von wegen des nach irredentistischem Grössenmasse klingenden Titels „Dacischer Kaiser", sondern weil ihre Loyalitätskundgebungen überhaupt gegen den Strich gehen!!. Die Studenten werden als von der Polizei verführt hingestellt, eine lächerliche Behauptung, die sich Herr Sturdza nicht scheute, dem Grafen Leyden gegenüber zu vertreten.

Die Sammlungen zu Gunsten „der Familien der Klausenburger Märtyrer" nehmen leider einen ziemlich günstigen Verlauf. Die „Indépendance roumaine" wies vor wenigen Tagen einen Gesammtstand von 19 000 Francs aus. Aber es wird auch privatim von den Frauen und Töchter der Liga-Mitglieder gesammelt, man arangirt Feste, – und nach der Ansicht landeskundiger Gewährsmänner dürften schon über 50 000 Francs zu Hand gekommen sein. Falls diese Summe auch nur zum Teile bis zu ihrer Bestimmung gelangt, so könnten die Familien der verurteilten Agitatoren in ungewohnten Überflusse der Enthaftung ihrer Ernährer entgegensehen.

Genehmigen Eure Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht

C. Dumba

P.S. Nach den neuesten Zeitungsnachrichten, hätten die liberalen Mitglieder des Liga-Ausschusses, mit einer Ausnahme, ihre Demission zurückgezogen, so das keine Neuwahlen notwendig wären. Der Conflict zwischen der Opposition und der Ligaleitung wäre somit wieder beigelegt.

C. Dumba

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 315, c. 549–554; Haus-Hof- und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, F. 200–205.

Nr. 17 B

București, 15 iunie 1894[1]

Ilustre conte!

Demonstrațiile de stradă prilejuite de procesul de la Cluj au culminat cu mitingul de masă de duminică 3 iunie, a cărui ținere sub cerul liber a fost totuși permisă după înțelegerea premergătoare dintre guvern și opoziție. Demonstrația, la care au participat numeroși studenți din toate secțiile posibile ale Ligii, apoi meseriași, cooperative, asociații agricole și țărani îmbrăcați în costum național, aduși la București pe cheltuiala Ligii, s-a desfășurat în deplină liniște. Coloana s-a deplasat pe străzile principale ale orașului, apoi pe o porțiune din apropiere care poartă denumirea de Șosea. Acolo s-au ținut obișnuitele cuvântări, s-a declamat o poezie și s-a adoptat în încheiere, cu aclamații un manifest, care apela la întreaga omenire civilizată în legătură cu impilatorii maghiari[2].

Era clar că după această ultimă mare încordare, demonstrațiile, care treptat au ajuns să incomodeze pe toți trecătorii de pe stradă, ca să zic așa, trebuiau să înceteze de la sine, din epuizare interioară. Epuizarea de care vorbeam poate fi caracterizată atât ca una fizică, a studenților aproape răgușiți din cauza țipetelor puternice, cât și una materială, în măsura în care este luată în considerare casieria Partidului liberal .

De aceea, opoziția se gândea să transpună agitația pe un alt teren, iar la elementele ce pot fi luate în seamă, cantitatea să fie înlocuită prin calitate.

Eu am avut deja onoarea să raportez Excelenței voastre despre o adresă a profesorilor Universității bucureștene către Comitetul Național din Sibiu, care ne îndreaptă spre inițiativa domnilor Dimitrie Sturdza și Urechia. Exemplul l-a urmat marea majoritate a profesorilor Universității de la Iași[3], un fenomen care dovedește că șefii spirituali ai tinerilor s-au lăsat, din păcate, folosiți în scopuri de partid. Nu mai puțin caracteristică este hotărârea luată de marea majoritate a profesorilor universitari români, în mod excepțional, de a absenta de la Congresul internațional de igienă și demografie ce are loc la Budapesta[4].

Mai puțin norocos a fost șeful opoziției în încercarea sa de a îndemna și Academia de științe la o manifestare analogă. Propunerii sale referitoare la aceasta i s-a opus domnul Hașdeu, un eminent profesor de istorie din Basarabia, cu remarca că afirmarea solemnă a simpatiei pentru frații asupriți, în orice caz, va fi folositoare mai degrabă pentru provincia sa natală (Basarabia) decât pentru Transilvania. În discuția aprinsă iscată de această afirmație, profesorul Hașdeu ar fi reproșat domnului D. Sturdza, fostului rusofob, o schimbare totală de atitudine; după aceea, ședința Academiei a fost dintr-o dată suspendată, fără luarea unei hotărâri[5].

Și între așa-numita Ligă culturală și opoziția liberală, cea din urmă voind să supună în totalitate Liga tacticii sale de partid, s-a ajuns la un

conflict acut, care a dus la retragerea liberalilor membri în Comitetul Ligii. Guvernul își freacă mulțumit mâinile față de acest nou eșec al opoziției fără ca, totuși, să poată să-și dea seama în mod clar despre natura și starea conflictului.

În legătură cu studenții și manifestația de loialitate a acestora prilejuită de reîntoarcerea regelui (după cum se știe, mai multe sute de studenți au mers în întâmpinarea Majestății sale la Ploiești, salutându-l pe Maiestatea sa cu ovația „Trăiască împăratul dac") organul oficial al partidului „Voința Națională" este extrem de nemulțumit, nu numai din cauza titlului iredentist de dimensiuni răsunătoare „împărat dac", ci pentru că manifestațiile lor de loialitate, în general, nu i-au plăcut! Studenții au fost împinși să manifesteze fiind ademeniți de poliție, o supoziție ridicolă, pe care domnul Sturdza nu s-a dat totuși în lături să o susțină față de contele Leyden.

Colectele în favoarea „familiilor martirilor de la Cluj" au luat, un curs destul de mare. „Indépendance Roumaine" a constatat, de câteva zile, un total al fondurilor de 19 000 franci. S-a colectat însă și în mod privat de către soțiile și fiicele membrilor Ligii, s-au organizat serbări, și după părerea oamenilor de încredere cunoscători ai țării, ar putea fi deja peste 50 000 de franci adunați. În cazul în care suma ar fi numai în parte pe cât se spune, familiile agitatorilor condamnați ar putea, în felul acesta, să aștepte eliberarea din închisoare a capilor de familie într-o abundență neobișnuită[6].

Primiți, Excelență,
expresia profundului meu respect,

C. Dumba

P.S. După cele mai noi știri din ziare, liberalii, membri ai Comitetului Ligii și-ar fi retras, cu o excepție, demisia, astfel că nu ar mai fi necesare noi alegeri. Conflictul dintre opoziție și conducerea Ligii ar fi, așadar, din nou aplanat.

C. Dumba

Excelenței sale,
domnului conte Kálnoky

---

[1] Raportul a fost expediat de la Viena și primului ministru maghiar la Budapesta, de unde a fost retrimis la 14 iulie 1894.

[2] Manifestația din 21 mai/2 iunie 1894 („Tribuna", nr. 109 din 26 mai/7 iunie 1894, p. 433–434; *Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. Corespondență I (Scrisori primite, 1866–1895)*, București, 1994, p. 205).

[3] Adresa de solidaritate a celor 34 de profesori universitari din Iași către Comitetul central al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria este semnată printre alții de P. Poni, Gh. Mărzescu, A. Vizanti, P. Rășcanu, A. D. Xenopol, P. Misir și I. Tanovicianu (vezi conținutul ei în *Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. Corespondență I (Scrisori primite, 1866–1895)*, București, 1994, p. 205).

[4] Vezi nota 3 de la doc. nr. 63.

[5] Vezi doc. nr. 63.

[6] V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 80–82; T. Pavel, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă*, Cluj-Napoca, 1994, p. 48; *Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. Corespondență I (Scrisori primite, 1866–1895)*, București, 1994, p. 269–270.

65

Streng vertraulich

Sinaia, 15. Juni 1894

Hochgeborner Graf!

Seine Majestät der König äusserte sich vor kurzem gegenüber einem Minister, zu dem ich in nahen persönlichen Beziehungen stehe, in überaus pessimistischer Weise über die durch die siebenbürgischen Zustände hervorgerufenen Schwirigkeiten. Höchstderselbe versicherte, Er fasse die Lage der Dinge als so ernst auf, dass Er den lebhaften Wunsch gehegt hätte, sich persönlich über dieselbe mit Seiner Majestät, unserem Aller gnädigsten Herrn auszusprechen. Nur der Umstand, dass Seine k. und k. Apostolische Majestät sich nach Budapest in Folge des Ausbruches der ungarischen Cabinetscrisis begeben hatte; und dort länger, als zu erwarten war, zurückgehalten worden, hätte Seine Majestät bewogen sich auf der Rückreise nach Rumänien nicht in Wien zum Zwecke einer eingehenden Besprechung der Lage aufzuhalten. König Karl verhehlte seinem Minister nicht, dass Ihm, Seiner Ansicht nach, die Entfremdung zwischen Magyaren und Rumänen die Erfüllung seiner Allianz-Pflichten gegenüber der Oesterreich-ungarischen Monarchie überaus erschwere; es sei nicht möglich, dass auf die Dauer ein Bündniss zwischen zwei Staaten in vollkommen loyaler Weise eingehalten werde und alle seine Früchte trage, wenn es nicht in der Volksseele seinen Rückhalt finde und in Widerspruch gerate mit den heiligsten Aspirationen des Einen der beiden kontrahenten. Seine Majestät wollte dabei durchaus nicht andeuten, dass Rumänien nicht im Ernstfalle, Schulter an Schulter mit dem Dreibunde, gegen den gemeinsamen Feind kämpfen wolle; allein Höchstderselbe wolle und könne sich nicht der Befürchtung entziehen, dass ein fortdauern des in Siebenbürgen auf dem Rumänenthum tastenden Druckes, durch seine Rückwirkung auf das Nationalgefühl im Königreiche, der Allianz zwischen Rumänien und den Dreibundmächten die volkstümliche Grundlage entziehe, und Höchstdemselben trotz des besten und ausgesprochensten Willens, das Verharren in den eingeschlagenen Bahnen der äusseren Politik immer schwerer machen werde.

Seine Majestät beauftragte den zur Audienz befohlenen Minister mir von dem Inhalte Höchstdessen Ausserungen Kenntniss zu geben, und glaube ich die mir gewordenen Andeutungen dahin verstehen zu sollen, dass es der Wunsch des Königs ist, ich möchte Euerer Excellenz, darüber sofort in ganz vertraulicher Weise meine ergebenste Meldung erstatten.

Bei dieser Gelegenheit will ich nicht unerwähnt lassen, dass der König schon bei der Eröffnung des Durchstiches im Sulina-Arme dem Grafen Leyden von dem beunruhigenden Überhandnehmen der nationalen

Strömung im Lande Gesprochen und ein sehr düsteres Bild der möglichen Folgen des Vorgehens der magyarischen Regierung in Siebenbürgen entworfen hatte. Dazwischen liegt der Klausenburger Process, das gewaltige Aufschäumen der chauvinistischen Leidenschaften im Königreiche und die vielfachen nationalen Demonstrationen, an denen, mit ausnahme der offiziellen Kreise, Jung und Alt, alle Parteien in gleicher Weise sich beteiligt haben. Kein Wunder, dass Seine Majestät, Höchstdessen Gesundheitszustand noch immer viel zu wünschen übrig lässt, unter dem Banne düsterer Stimmungen und Eindrücke, Seinen Befürchtungen für die Zukunft in praegnariten Sätzen Ausdruck leit, die ich hier, so getreu als möglich, wiederzugeben suchte.

Auf meine Frage, ob darum die Wellen der nationalen Erregung wirklich so hoch gingen, erklärte mir mein Gewährsmann, er müsse zu seinem Bedauern einräumen, dass die politisch denkenden und führenden Elemente, ohne Ausnahme, von der Bewegung ergriffen seien; selbst die bewährtesten, conservativen Parteigänger, auf die Regierung sonst unbedingt zählen könnte, verhielten sich unbotmässig, sobald die sogenannte transylvanische Frage auf's Tapet komme.

Mit dem Herrn Minister des Äussern hatte ich, beim Austausch der Ratificazionen des Handelsvertrages, gleichfalls Gelegenheit dieses Tema zu besprechen. Herr Lahovary war offenbar durch den Ausgang der Cabinets Crisis in Budapest recht verstimmt. Er begann die Conversation mit dem Ausdruck des Bedauernis dass das im Wesentlichen doch mit dem früheren Cabinete identische 2-te Cabinet Weckerle wohl an seiner unglücklichen Nationalitäten-Politik festhalten müste. Ich erwiderte, ein Einlenken in andere Bahnen wäre unter der bestehenden Regierung eben so wenig wie unter irgend einer anderen Regierung möglich, so lange die aufgehetzte rumänische Bevölkerung Siebenbürgens nicht in ruhige gesetzliche Bahnen einlenke, und aller offener oder versteckter Widerstand gegen die bestehenden Verfassungszustände nicht aufhöre. Ein Hauptmoment, auf das ich den Herrn Minister aufmerksam machen müsse, sei die Notwendigkeit, dass die aufrührerische Bewegung in Siebenbürgen keine moralische noch materielle Unterstützung herüber im Königreiche finde. Die Bauern, die zu Hunderten nach Klausenburg marschirten, seien von ihren Popen fanatisirt worden, und Jedermann wisse, wer hinter den Letzteren stehe. Herr Lahovary versicherte mich hingegen, die Erregung unter den Bauern wegen Unterdrückung der rumänischen Schulen und der Sprache in Amt und vor Gericht, sei so gross, dass man jenseits der Karpaten die Popen gar nicht brauche. Übrigens witterte er, wie gewöhnlich, russisches Geld und russische Intrigen.

Zum Schlusse wiederholte ich das schon bei einer früheren Unterredung gebrauchte Argument *per analogiam* der Jungezechen, welche, dadurch, dass sie nach Russland schielten, bei uns sofort ausgespielt hätten.

Das Experiment der weitgehenden Decentralisation habe zum Belagerungszustand in Prag und zum Stüze des Regimes Taaffe geführt; müsse dieser Erfolg auf die Ungarn nicht abschreckend wirken?

Herr Lahovary liess alle diesse Argumente in auffallend kleinlauter Stimmung über sich ergehen. Ich hatte in der Tat bereits von anderer Seite in Erfahrung gebracht, dass die üble Laune bei sämtlichen Ministern auf der Tagesordnung sei, und zwar aus dem Grunde, weil es wiederum um die Einigkeit im Cabinete recht schlecht stehe. Die endgültige Weigerung des Generales Mano das Kriegsportefeuille zu übernehmen, gab Herrn Carp und seinen Freunden den willkommenen Anlass mit grosser Energie vor dem Könige gewisse Postulate zu vertreten, die namentlich in der definitiven Besetzung des Postens des Kriegsministers und in der Entscheidung über Personenfragen, Pensionierung von Generalen etc. gipfelten. Seine Majestät hätte nach einigem Widerstreben in allen Fragen nachgegeben; allein da hätten plötzlich die Altconservativen, wie Catargiu, Lahovary, im Cabinete Schwierigkeiten gemacht und seien den Junimisten in den Rücken gefallen. Die Candidatur des General Barozzi, der vor wenigen Tagen als so gut wie zum Kriegsminister ernannt hatt, scheiterte an dessen unannehmbaren Bedingungen, die stark von Nepotismus angehaucht waren. Die junimistischen Minister sind über das Intriguenspiel und das Vorgehen der altconservativen Collegen, denen das persönliche und Familien-Interesse über alles gehe, überaus entrüstet und sprechen von Demissions-Einreichung. Allein dazu dürfte es in der kammerlosen Sommerzeit den doch nicht kommen.

Genehmigen Euere Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht,

C. Dumba

Seiner Excellenz Herrn Grafen Kálnoky Wien

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 315, c. 555–560; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, f. 206–212.

Sinaia, 15 iunie 1894[1]

Strict confidențial

Ilustre conte,

Majestatea sa regele s-a exprimat de curând față de un ministru, cu care sunt în relații personale apropiate, într-un mod extrem de pesimist despre greutățile pricinuite de stările din Transilvania. Maiestatea sa a asigurat că înțelege starea lucrurilor ca fiind atât de serioasă, încât nutrește

dorinţa arzătoare de a discuta despre aceasta personal cu Majestatea sa prea milostivul nostru domn. Numai împrejurarea că Majestatea sa apostolică cezaro-crăiască a plecat la Budapesta ca urmare a declanşării crizei Cabinetului ungar, iar acolo a fost reţinut mai mult decât era de aşteptat, a determinat pe Majestatea sa regele să meargă spre România şi nu la Viena, cu scopul de a trata situaţia într-o discuţie mai amănunţită. Regele Carol nu a ascuns ministrului său că, după părerea sa, înstrăinarea dintre maghiari şi români îngreunează extrem de mult realizarea obligaţiilor de alianţă faţă de monarhia austro-ungară; nu este posibil să poată fi respectată cu deplină loialitate existenţa unei alianţe între două state şi a obţine roadele necesare dacă nu-şi găseşte sprijin în sufletul poporului şi vine în contradicţie cu aspiraţiile sfinte ale uneia din părţile contractante. Majestatea sa nu a vrut cu nici un preţ prin aceasta să arate că România, la nevoie, nu ar merge umăr la umăr cu Tripla Alianţă să lupte împotriva unui duşman comun; numai că Maiestatea sa nu vrea şi nu poate să-şi reţină temerea că o apăsare resimţită şi persistentă asupra românilor din Transilvania, prin răsfrângerea ei asupra sentimentului naţional în Regat, ar lipsi de baza populară alianţa dintre România şi Puterile Triplei Alianţe şi în ciuda celei mai mari şi mai pronunţate bunăvoinţe, menţinerea pe calea apucată în politica externă se va putea face tot mai greu.

Majestatea sa a însărcinat pe ministrul chemat în audienţă să-mi aducă la cunoştinţă conţinutul afirmaţiilor sale şi cred că explicaţiile date pot să le înţeleg prin aceea că ele reprezintă dorinţa regelui şi despre aceasta doresc să raportez prea supus şi strict confidenţial Excelenţei voastre.

Cu această ocazie, doresc să nu las neamintit faptul că regele a vorbit cu contele Leyden despre creşterea neliniştitoare a curentului naţional din ţară încă la deschiderea canalului de pe braţul Sulina şi a schiţat o imagine foarte întunecată a urmărilor posibile ale măsurilor luate de guvernul maghiar în Transilvania. În context este vorba de procesul de la Cluj, răspunzător pentru clocotul uriaş al pasiunilor şoviniste din Regat şi nenumăratele demonstraţii naţionale la care participă, cu excepţia cercurilor oficiale, tânăr şi bătrân, toate partidele în mod egal. Nu este de mirare că Majestatea sa, a cărui stare a sănătăţii lasă încă mult de dorit, aflat sub influenţa unei atmosfere şi a unor impresii dintre cele mai înfierbântate îşi exprimă în fraze clare temerile sale pentru viitor, pe care eu aici, pe cât de fidel posibil, am încercat să vi le redau.

La întrebarea mea dacă din această cauză valurile agitaţiei naţionale într-adevăr au crescut aşa de mult, omul meu de încredere mi-a explicat că el, spre regretul său, trebuie să recunoască că elementele raţionale şi conducătoare politice, fără excepţie, au fost cuprinse de mişcare, şi chiar şi cei mai încercaţi aderenţi conservatori, pe care altfel guvernul poate să

conteze fără rezerve, au devenit recalcitranţi de îndată ce aşa-numita problemă transilvăneană a fost pusă pe tapet.

Cu domnul ministru de externe am avut de asemenea ocazia să discut această temă, la schimbarea instrumentelor de ratificare a tratatului comercial[2]. Domnul Lahovary a fost vizibil indispus de deznodământul crizei Cabinetului de la Budapesta. El a început conversaţia exprimându-şi regretul că, în esenţă, al doilea Cabinet Wekerle a trebuit să urmeze politica nefericită a naţionalităţilor făcută de vechiul Cabinet[3]. Eu i-am replicat că o întoarcere într-o altă direcţie ar fi sub actualul guvern tot atât de puţin posibilă ca şi sub oricare alt guvern, atâta timp cât populaţia românească aţâţată din Transilvania nu se va întoarce la o conduită legală şi liniştită şi nu va înceta orice opoziţie, deschisă sau ascunsă, împotriva actualelor stări constituţionale. Un lucru important la care a trebuit să-l fac atent pe domnul ministru a fost necesitatea ca mişcarea agitatorie din Transilvania să nu găsească în Regat nici un sprijin moral sau material. Ţăranii, care au mărşăluit cu sutele la Cluj, au fost fanatizaţi de preoţii lor şi oricine ştie cine stă în spatele celor din urmă. Domnul Lahovary m-a asigurat de contrariul, agitaţia între ţărani din cauza oprimării şcolilor româneşti şi a limbii române în instituţii şi în justiţie este atât de mare încât, dincolo de Carpaţi, nu este nevoie deloc de preoţi. De altfel el a adulmecat, ca de obicei, bani ruseşti şi intrigi ruseşti.

În încheiere am repetat un argument pe care l-am folosit într-o convorbire de mai demult, făcând o analogie cu nişte tineri cam iresponsabili care, trăgând cu ochiul la Rusia, şi-ar fi încheiat prea repede conturile.

Experimentul vastei descentralizări a dus la starea de asediu în Praga şi la căderea guvernului Taaffe; n-ar trebui ca acest „succes" să înspăimânte Ungaria?

Domnul Lahovary a suportat cu resemnare toate aceste argumente, într-o dispoziţie surprinzător de deprimată. Am aflat tocmai din altă parte că proasta dispoziţie este la ordinea zilei la toţi miniştrii şi anume pe motiv că din nou se stă de-a dreptul rău cu unitatea în sânul Cabinetului. Refuzul definitiv al generalului Manu de a prelua portofoliul de război a dat prilejul binevenit domnului Carp şi prietenilor săi să susţină cu mare energie în faţa regelui propuneri certe, care au culminat mai ales cu ocuparea definitivă a postului de ministru de război şi în deliberarea asupra problemelor de personal, pensionarea de generali etc. Maiestatea sa ar fi cedat, după o oarecare rezistenţă, în toate problemele; numai că vechi conservatori precum Catargiu, Lahovary ar fi făcut dintr-o dată greutăţi în cabinet, iar junimiştii au fost atacaţi. Candidatura generalului Barozzi[4], care a fost câteva zile ca şi ministru de război numit, a eşuat din cauza condiţiilor

inacceptabile puse de acesta şi inspirate de un puternic nepotism. Miniştrii junimişti sunt peste măsură de indignaţi din cauza jocului intrigilor şi a procedeului vechilor colegi conservatori, ale căror interese personale şi de familie trec peste orice şi vorbesc despre înaintarea demisiei. Numai la aceasta n-ar trebui totuşi să se ajungă în vacanţa de vară a camerelor.

Primiţi, Excelenţă, expresia profundului meu respect

C. Dumba

Excelenţei sale domnului conte Kálnoky, Viena

1 Raportul a fost expediat spre ştiinţă de la Viena la Budapesta (18 iunie), de unde a revenit la 14 iulie 1894.

2 La 9/21 decembrie 1893 s-a semnat la Bucureşti o convenţie comercială româno-austro-ungară pe baza clauzei naţiunii celei mai favorizate, care marca încheierea „războiului vamal“ început în 1886. Convenţia urma să intre în vigoare la 2/14 iunie 1894 (Gh. N. Căzan, Ş. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 206–214).

3 A fost de fapt o remaniere guvernamentală (iunie 1894), prin schimbarea câtorva miniştri fără importanţă, care nu a afectat politica şi orientarea cabinetului Wekerle Sándor.

4 Constantin Barozzi (1833–1921), general de divizie, şeful Marelui Stat Major al Armatei (L. Predescu, *op. cit.*, p. 84). Vezi şi doc. nr. 58.

66

Nr. 18 A–B

Sinaia, am 9. Juli 1894

Hochgeborener Graf !

Ich habe die Ehre die Hohe Aufmerksamkeit Eurer Excellenz ergebenst auf den in der Anlage mitfolgenden Leitartikel „Fuir ou rester“* der *„Indépendance roumaine“* vom 6. Juli zu lenken, welcher sicht mit der Frage beschäftigt, ob die Veruhrteilten von Klausenburg ihre Strafe wirklich abbüssen oder sich derselben durch die Flucht nach Rumänien entziehen sollten.

Der Cultus- und Unterrichtsminister, Herr Tacke Jonescu, lieferte, im Laufe einer Conversazion mit dem Attache Grafen Forgách einen interessanten Commentar zu diesem Zeitungsartikel. Nach dem Minister, hätte auch hier wieder Herr D. Sturdza die Initiative ergriffen, und einzig und allein in der Absicht, der rumänischen Regierung Schwirigkeiten zu bereiten, durch seine Emissäre die sogenannten Märtyrer für die nationale Sache auffordern lassen, insgesammt nach Rumänien zu entflihen. Der Oppositionsführer, der in der siebenbürgischen Frage ganz unter dem Einflüsse des emigrierten Publicisten Slavici stehe, habe sich sogar mit dem

* În franceză în original.

Gedanken getragen nicht nur das National-Comité von Hermannstadt sondern auch den ganzen Rumänen-Congress von etwa 300 Abgeordneten, welcher im vorigen Sommer in Hermannstadt getagt hatte, nach Bukarest einzuberufen.

Die Insinuazionen des Herrn Sturdza seien, was füglich nicht zu überraschen braucht, von der grossen Mehrzahl der Mitglieder des National-Comité günstig aufgenommen worden, die ja durchaus nicht den Märtyrer Beruf in sich fühlen. Allein an der festen ablehnenden Haltung des entschlossenen Präsidenten des Comités dr. I. Raţiu seien die Verhandlungen gescheitert, und so hätten sich denn alle Verurteilten solidarisch und bereit erklärt für die nationale Sache in den Kerker zu gehen.

Auf die erste Nachricht von den Intriguen Herrn Sturdza's habe sich die Regierung, die durch die Perspective des Tagens des rumänischen National-Comités oder gar des Rumänen-Congresses in Bucarest im höchsten Grade alarmirt gewesen wäre, mit dieser Frage beschäftigt und jene Massregeln in Erwägung gezogen, die gegebenen Falles internationalen Complicazionen vorzubeugen geeignet wären. Zum Glück sei aber die Frage nicht acut geworden, da Raţiu, im wohlverstandenen Interesse seiner Führerschaft und der rumänischen Bewegung in Siebenbürgen, den Anregung des gewissenlosen Oppositionschefs kein williges Ohr geliehen hätte.

Auf die Frage des Grafen Forgach, ob der ebenerwähnte Artikel der Indépendance Roumaine, welcher der Regierung sehr erwünscht gekommen sein müsse, am Ende gar inspiriert sei, versicherte Herr Jonescu, davon könne nicht die Rede sein, allein in diesem Falle, wie so oft deckten sich eben conservatives und Regierungs Interesse.

Ohne mich hier in eine Erörterung über die Frage einzulassen, ob die Indépendance Roumaine nicht eher dem Losungsworte der weiter blickenden Führer der Cultur-Liga und des Irredentismus gefolgt sei, glaube ich doch der unmassgeblichen Ansicht ergebensten Ausdruck geben zu sollen, dass die hiesige Regierung, obgleich vielleicht vom internationalen Standpunkte correct, doch der rumänischen Nationalitätenfrage einen grossen Dienst geleistet hat, falls sie, durch geheime Canäle, auch ihrerseits ihren Einfluss auf dr. Raţiu dahin geltend gemacht hat, dass er und seine Collegen des National-Comités in Siebenbürgen ausharren und nicht durch die Flucht und Strafentziehung ihr Prestige und allen Nimbus in den Augen der Massen einbüssen.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht

C. Dumba

Seiner Excellenz Herrn Grafen Gustav Kálnoky

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 315, c. 570–576; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, f. 222–230.

Nr. 18 A–B Sinaia, 9 iulie 1894[1]

Ilustre conte[2],

Am onoarea să atrag prea supus atenţia Excelenţei voastre asupra articolului de fond aici alăturat „A fugi sau a rămâne“ din ziarul *„Indépendance Roumaine“* din 6 iulie care se întreabă dacă condamnaţii de la Cluj îşi vor ispăşi într-adevăr pedeapsa sau se sustrag de la aceasta prin refugiul în România.

Ministrul cultelor şi învăţământului, domnul Take Ionescu, a făcut în timpul unei conversaţii cu ataşatul nostru, contele Forgách, un interesant comentariu asupra articolului din ziar. Potrivit ministrului, şi aici ar fi luat iniţiativa din nou domnul D. Sturdza, numai cu scopul de a face greutăţi guvernului român, chemând, prin emisarii săi, pe aşa numiţii martiri ai cauzei naţionale să fugă *in corpore* în România. Şeful opoziţiei, care în problema transilvăneană este cu totul sub influenţa publicistului emigrat Slavici, a venit chiar cu ideea să fie chemat la Bucureşti nu numai Comitetul naţional de la Sibiu, ci întregul Congres al românilor, format din aproximativ 300 deputaţi, care şi-au ţinut dezbaterile vara trecută la Sibiu.

Insinuările domnului Sturdza, cea ce nici nu trebuie să surprindă, au fost primite în mod favorabil de marea majoritate a membrilor Comitetului naţional, care în nici un caz nu se socotesc martiri. Doar la opoziţia fermă a preşedintelui comitetului, Dr. Raţiu, tratativele au eşuat şi astfel toţi condamnaţii s-ar fi declarat solidari şi gata să meargă la închisoare pentru cauza naţională.

Încă la prima veste despre intrigile domnului Sturdza, guvernul, care în perspectiva desfăşurării lucrărilor Comitetului naţional sau chiar a Congresului românilor la Bucureşti s-a alarmat în cel mai înalt grad, s-a ocupat de această problemă şi a luat în considerare acele măsuri care, în condiţiile date, ar fi potrivite pentru a preveni complicaţii internaţionale. Din fericire problema nu s-a acutizat, deoarece Raţiu, bineînţeles că în interesul său de conducător dar şi al mişcării româneşti din Transilvania, nu a dat ascultare propunerilor lipsite de scrupule ale şefului opoziţiei.

La întrebarea contelui Forgách dacă tocmai amintitul articol al ziarului „Indépendance Roumaine“, care ar fi fost extrem de binevenit pentru guvern, ar fi fost chiar inspirat de acesta, domnul Ionescu a asigurat că nu putea fi vorba de aşa ceva, tocmai în acest caz, când aşa de frecvent s-au acoperit tocmai interese conservatoare şi ale guvernului.

Fără a mă antrena într-o discuţie asupra problemei dacă „Indépendance Roumaine“ nu ar fi urmat mai degrabă lozinca iredentismului şi a conducătorului Ligii culturale cred totuşi, fără a prejudicia problema în cauză, că trebuie să mă pronunţ prea supus că actualul guvern, cu toate că probabil este corect din punct de vedere internaţional, totuşi a făcut un mare serviciu cauzei naţionale româneşti în cazul în care, pe canale secrete, şi-a impus într-atât influenţa sa asupra Dr.

Raţiu, încât el şi colegii săi din Comitetul naţional din Transilvania au rămas pe loc şi nu şi-au pierdut, prin fugă sau sustragere de la pedeapsă, prestigiul şi toată aureola în ochii maselor[3].

Primiţi, Excelenţă, expresia profundului meu respect

C. Dumba

Excelenţei sale, domnului conte Gustav Kálnoky

1. Raportul a fost trimis prin curier special.

2. De la Viena, raportul a fost expediat spre ştiinţă la Budapesta, făcând drumul tur-retur între 7–14 august 1894.

3. Pentru această problemă a se vedea N. Cordoş, *The Memorandists and the Issue of Political Emigration*, în „Transylvanian Review", vol. III, 1994, nr. 4, p. 58–75.

67

Streng vertraulich Sinaia, am 9 Juli 1894

Hochgeborener Graf !

Graf Leyden, welcher vor etwa zwei Wochen die Ehre hatte zur königlichen Hoftafel herangezogen zu werden, erzählte mir in streng vertraulicher Weise, Seine Majestät habe sich von neuem in überaus besorgter, ja gereizter Weise über die unversöhnliche Haltung des ungarischen Cabinetes in der siebenbürgischen Frage ausgesprochen. Der deutsche Gesandte führte als curiosum an, der König von Rumänien hätte sich die Argumente der liberalen Presse zu Gunsten des Nicht-Aufwerfens der rumänischen Frage in Bassarabien angeeignet, und dieselben mit Ueberzeugung ins Feld geführt. Russland sei ein absoluter, centralistisch regierter Staat, in dem das Machtwort des Czar's alles vermöge. Im ganzen Reiche werde rücksichtslos russificirt; Bassarabien teile das Los der baltischen Prowinzen, Finnlands, Polens. Er (König Karl) habe sich daher von jeher keinen Illusionen über das Schicksal seiner ehemaligen Untertanen in dem durch den Berliner Vertrag abgetretenen Gebiete hingegeben.

Anders stehe es aber um die Rumänen in Siebenbürgen. Die ungarische Verfassung habe ihnen ausdrücklich die freie Ausübung der gleichen politischen Rechte wie allen anderen Ungarn und Pflege ihrer Sprache in Schule und Amt zugesichert. Man habe sich aber in Budapest nie an die Verfassung gehalten, sondern nur auf Centralisirung und Magyarisirung bedacht, alle die verfassungsmässig gewährleisteten Rechte der Rumänen mit Füssen getreten. Als treuer Alliirter Österreich-Ungarns

hätte Er geglaubt, auf mehr Rücksichtsnahme seitens der massgebenden Factoren in Wien und Budapest Anspruch zu haben. Es sei daher natürlich, dass Er über die Vorgangsweise im Nachbarreiche und die schwierige Lage, in die Er versetzt werde, nicht erbaut sei.

Bezüglich der Annahme des Civilehegesetzes durch das Magnatenhaus drückte König Carol ganz dieselben Bedenken aus, wie sie bereits Herr Lahovary mir gegenuüber geltend gemacht hatte. Seine Majestät sah nur die national-politische Seite des Gesetzes, welches durch Einführung ungarischer Standesregister und Standesbeamten den Einfluss der rumänischen Popen schwächen, und überhaupt eine Handhabe zu verstärkten centralistischen und magyarisirenden Verwaltungschicanen bieten sollte. Graf Leyden war erstaunt zu sehen dass Seine Majestät in dieser Frage nicht sehr richtig informirt gewesen sei, da Höchstdieselben direkt unter dem Eindrücke standen, dass auf die rumänischen Ortodoxen seitens der Standesbeamten eine Pression würde ausgeübt werden, damit Letztere die Trauung vor dem Popen ganz unterlassen. Es war denn auch dem deutschen Gesandten sehr leicht, unter Hinweis auf die analogen Civilehegesetze in Deutschland, Belgien etc. sowie unter Hervorhebung des vom Magnatenhause angenommenen Amendaments wenigstens das letzt angeführte Bedenken des Königs zu widerlegen.

Ich selbst hatte die Ehre vor wenigen Tagen zum Dejeuner bei Seiner Majestät befohlen zu sein. Höchstdieselben berührten aber mir gegenüber mit keinem Worte die siebenbürgische Frage, sondern besprachen nur in sehr eingehender Weise die allgemeine politische Lage. Die Ermordung Carnot's hätte so sehr die Erstarkung des Autoritätsgedankens in Frankreich, und eine Annäherung der monarchischen, conservativen Interessen zur Folge gehabt, dass Er den Frieden für gesicherter halte, denn seit langer Zeit. Nur bezüglich Bulgariens zeigte sich König Karl beunruhigt und fragte mich, ob ich keine neueren Nachrichten über das Walten des neuen Regimes habe. Ich erwiederte, meine Nachrichten seien bereits veraltet, allein so weit mir bekannt, hänge alles von der Energie und Geschicklichkeit des Fürsten Ferdinand ab, der jedenfalls Herr der Situation sei und allle, auch die früher unterdrückten, sogenannten russophilen Factoren heranziehen und zu einem kräftigen Staatswesen zusammenfassen müsste. Der König gab zu, dass es eigentlich keine Russophilen in Bulgarien mehr gebe; allein der Ministerpräsident Stoiloff, den Er persönlich kenne, sei nicht bedeutend genug um der Politik des neuen Cabinetes seinen Stempel aufzudrücken und Radoslavoff sei ein gefährlicher und unverlässlicher Politiker. Der König schloss diesen Teil

seiner Ausführungen mit der Versicherung, er sehe die Lage in Bulgarien als eine sehr ernste an, und sei auf unliebsame Überraschungen gefasst.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht.

C. Dumba

Seiner Excelenz Herrn Grafen Gustav Kálnoky

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 315, c. 563–569; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, Karton 52 f. 214–220.

Strict confidențial

Sinaia, 9 iulie 1894[1]

Ilustre conte![2]

Contele Leyden, care cu vreo două săptămâni în urmă a avut onoarea să fie invitat la Curtea regală, mi-a povestit în mod strict confidențial că Majestatea sa s-a pronunțat din nou, într-un mod peste măsură de îngrijorat, chiar iritat, despre atitudinea neînduplecată a Cabinetului ungar în problema transilvană. Ministrul plenipotențiar german a tratat drept curios faptul că regele României și-ar fi însușit argumentele presei liberale în favoarea neridicării problemei românești în Basarabia și le-ar fi prezentat chiar cu convingere.

Rusia ar fi un stat guvernat în mod absolutist, centralizat, în care cuvântul energic al țarului decide totul. În întreg imperiul s-a realizat o rusificare brutală; Basarabia împărtășește soarta provinciilor baltice, Finlandei, Poloniei. El (regele Carol), din acest motiv nu și-a făcut niciodată iluzii asupra soartei foștilor săi supuși din ținuturile cedate prin tratatul de la Berlin.

Altfel stau lucrurile însă cu românii din Transilvania. Constituția ungară le asigură formal exercitarea liberă a drepturilor politice în mod egal cu toți ceilalți cetățeni unguri precum și cultivarea limbii în școală și în administrația de stat. La Budapesta nu s-a ținut însă niciodată seama de Constituție, ci s-au avut în vedere numai centralizarea și maghiarizarea, toate drepturile constituționale garantate ale românilor fiind călcate în picioare. Ca aliat credincios al Austro-Ungariei, el a crezut că are dreptul la o mai mare luare în considerație din partea factorilor competenți de la Viena și Budapesta. De aceea, natural că nu este încântat de evoluția evenimentelor din imperiul vecin și de situația grea în care a fost pus.

Privitor la adoptarea legii căsătoriei civile de către Senat[3], regele Carol și-a exprimat exact aceeași totală temere, după cum s-a exprimat deja față de mine domnul Lahovary. Majestatea sa a văzut numai partea național-politică a legii, care, prin introducerea registrului de stare civilă și a funcționarilor de stare civilă unguri, slăbește influența preoțior români și

mai ales oferă un prilej pentru intensificarea şicanelor administrative de centralizare şi maghiarizare. Contele Leyden s-ar mirat văzând că Majestatea sa nu ar fi foarte corect informat în această problemă, de vreme ce are impresia că asupra românilor ortodocşi s-ar fi exercitat o presiune din partea funcţionarilor de stare civilă pentru ca prin cei din urmă să fie îndepărtaţi preoţii în efectuarea căsătoriei. I-a fost deci foarte uşor ministrului plenipotenţiar german să combată, prin trimiterea la legile de stare civilă similare din Germania, Belgia etc. precum şi prin evidenţierea amendamentelor adoptate de Senat, cel puţin ultimele temeri exprimate de rege.

Eu însumi am avut onoarea cu câteva zile în urmă, să fiu chemat la dejun la Majestatea sa. Majestatea sa nu a menţionat faţă de mine nici un cuvânt în problema transilvană, ci am comentat numai, amănunţit, situaţia politică generală. Asasinarea lui Carnot[4] ar fi atras după sine atât de mult întărirea ideii de autoritate în Franţa şi o apropiere de interesele monarhiste conservatoare, încât el consideră pacea ca fiind asigurată, în sfârşit, pe mai mult timp. Numai privitor la Bulgaria regele Carol s-a arătat neliniştit şi m-a întrebat dacă nu am nici o ştire nouă despre activitatea noului regim. I-am răspuns că ştirile mele sunt deja învechite, dar din ceea ce cunosc eu, totul atârnă de energia şi dibăcia principelui Ferdinand[5], care de asemenea este stăpân pe situaţie şi chiar şi aşa-numiţii factori rusofili, mai demult oprimaţi, s-au apropiat, contribuind la constituirea unui puternic organism de stat.

Regele a admis că, de fapt, în Bulgaria nu ar mai fi nici un rusofil; numai că preşedintele Consiliului de Miniştri, Stoilov[6], pe care îl cunoaşte personal, nu este destul de influent pentru a imprima politicii noului cabinet pecetea sa iar Radoslavov[7] este un politician periculos şi recuzabil. Regele şi-a încheiat această parte a expunerii sale cu asigurarea că el vede situaţia din Bulgaria ca fiind una serioasă şi că din acest motiv este neplăcut surprins.

Primiţi, Excelenţă, expresia profundului meu respect

C. Dumba

Excelenţei sale, domnului conte Gustav Kálnoky

1. Raportul a fost expediat de la Viena la Budapesta, de unde s-a înapoiat în 14 decembrie 1894.

2. Documentul a fost publicat şi în volumul *1918 la români*, p. 240–243.

3. Legea căsătoriei civile obligatorii, aprobată în cele din urmă de cele două camere ale parlamentului ungar (martie-iunie 1894), era de fapt un atentat al autorităţilor maghiare la individualitatea naţională a popoarelor din cadrul Austro-Ungariei (vezi dezbaterile parlamentare în T.V. Păcăţian, *op.. cit.*, p. 636–656).

4. Sadi Carnot, preşedintele Franţei, a fost asasinat la 24 iunie 1894 („Tribuna", nr. 123 din 14/26 iunie 1894, p. 491), înlocuitorul lui fiind ales la 27 iunie 1894 în persoana lui Casimir-Périer.

5. Principele german Ferdinand de Saxa-Coburg, suveran al Bulgariei (1887–1918).

6. Vezi nota 5 de la doc. nr. 57.

7. Fost ministru al justiţiei, candidat la funcţia de prim-ministru.

68 Sinaia, den 24. Juli 1894

Seiner Excellenz, dem Reichskanzler, General der Infanterie,

Herrn Grafen von Caprivi

Die Rumänische Akademie hat das geplante Memorandum hinsichtlich des gegenwärtigen Standes der siebenbürgischen Rumänen – Frage in fünf Sprachen fertig gestellt und ins Ausland verbreitet. Wie ich Euerer Excellenz unter dem 12 v. M. (Nr. 61) zu melden die Ehre hatte, waren anläslich der ersten Bemühungen Herrn Demeter Sturdza's, die Akademie zu dieser Kundgebung zu vermögen, im Schoosse derselben Strömungen aufgetaucht, welche die bessarabischen Beschwerden mit in das Schriftstück aufgenommen wissen wollen. Den angelegentlichen Bemühungen Herrn Sturdza's ist es seither gelungen, die betreffende Gruppe zur Stimmenthaltung zu überrenden und den Zeitpunkt des Beginns der Sommerferien zur Durchsetzung seiner Pläne zu benützen.

Der Kultusminister, Herr Ionesco, sagte dem österreichisch-ungarischen Geschäftsträger Herrn Dumba unlängst, Sturdza habe sich mit seinen persönlichen Einfluss auf die verurtheilten Führer der rumänischen Bewegung in Siebenbürgen aufgeboten, um sie vor ihrem Strafantritt zur Flucht auf rumänisches Gebiet zu bewegen. Herr Sturdza habe dies lediglich in der Absicht gethan, der hiesigen Regierung, die er um jeden Preis zu Falle bringen wolle, innere Schwierigkeiten zu bereiten. Am liebsten würde er den ganzen siebenbürgischen Nationalkongress hierher verpflanzt haben. Die gewandten Führer der Rumänenpartei, namentlich Dr. Ratziu, hätten jedoch die schwache Seite dieses Anerbietens wohl erkannt und seien sich bewusst geworden, dass sie, um ihren Einfluss nicht zu verlieren, in's Gefängnis gehen müssten und sich nicht dem Vorwurfe aussetzen dürften, sich durch die Flucht den Folgen ihrer Handlungsweise entzogen zu haben.

Diese Mittheilungen Herrn Ionesco's ergänzen sich durch sonstige mir zugehende Informationen dahin, dass die hiesige Regierung, welcher die im Lande befindlichen und nach Stellen hungernden siebenbürger Rumänen schon Schwierigkeiten genung bereiten, auch ihrerseits ihren Einfluss jenseits der Grenze dahin aufgehoben hat, damit die Führer im Kampfe beharren und sich der ungarischen Justiz stellen möchten.

In neuester Zeit gehen die Bemühungen der rumänischen Nationalpartei, um in Westeuropa für ihre Sache Stimmung zu machen, vornehmlich dahin ihre Stammesgenossen neben den Sachsen als wesentliches Kulturelement in Ungarn hinzustellen. Dabei werden ungarische Nationalhelden wie Hunyadi, König Mathias Corvinus für die rumänische Nationalität in Anspruch genommen und darauf gepocht, dass Ungarn nach der Schlacht bei Mohacs ein türkisches Paschalik geworden

sei, während Rumänien eine Art Selbstständigkeit auch unter türkischer Herrschaft sich zu erhalten gewusst habe. Diese Auffassung kehrt, ausser einer Andeutung in dem Memorandum der Akademie, vornehmlich in einem Vortrage wieder,welchen Professor Ghitza Popp im „Deutschen Schulverein“ zu Leipzig gehalten hat. Wenn man dieselbe historische Methode auf Rumänien anwenden wollte, so würde sich unschwer darstellen lassen, dass die Donau – Fürstenthümer Jahrhunderete lang in den händen griechischer Familien aus dem Phanar sich befunden haben, deren Nachkommen noch heute das Gros der Bojarenklasse bilden. Der viel angeführte, soviel ich weiss, auch von Carmen Sylva besungene Spruch : „L'eau passe, les pierres restent, le Roumain ne périt pas“* lässt sich auf sämmtliche Balkanvölker anwenden, da die Türken die eroberten Rassen weder ausgerottet noch sich zu assimilieren verstanden, sondern sich mit deren politischer Unterjochung begnügt haben.

Das jetzt zur Mode werdende Schüren der Rumänenbewegung in Ungarn, welcher ich jede Berechtigung abzusprechen weit entfernt bin, hat für Rumänien den Nachtheil, dass es dabei in der Hitze des Streites die Gesichtspunkte aus den Augen verlieren könnte, die seine Politik in den letzten Jahren mit Recht geleitet haben, ich meine die nothwendige Vorbereitung auf der einmal doch auszufechtenden Wettstreit um die Suprematie in der Balkan Halbinsel gegenüber den slawischen Bulgaren, Serben u.s.w.

Die Rundreise, welche der ungarische Minister des Innern Hieronymi soeben in Siebenbürgen gemacht hat, seine Versprechungen, dass die begründeten Beschwerden der Rumänen, namentlich hinsichtlich des Wahlmodus, Beachtung finden sollen, haben hier bisher keinen starken Wiederhall gefunden. Man würde meines unmassgeblichen Erachtens in Ungarn besser gethan haben, dieses Entgegenkommen vor dem Klausenburger Prozesse zu zeigen oder letzteren ganz niederzuschlagen. Bei der jetzigen Erregung der Geister scheint das gebotene von hier aus gesehen zu wenig, der Appetit ist zu sehr gereizt. Herr Hieronymi wird selbst besser in der Lage sein, zu beurtheilen, in wie weit es ihm durch seine wohlgemeinte Einladung zu friedlichem Zusammenwirken der staatserhaltenden Elemente möglich sein wird, die Gemässigten zu sich herüberzuziehen und die heisshungrigen Agitatoren unter den Rumänen nebst ihrem Anhang zu isoliren.

Graf Leyden

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme R.F. Germania, rola 120, c. 153–155; Politisches Archiv des Auswärtgen Amts 3, Bonn, Rumänien, A 6958, Nr. 71, S. 131—132, Abschrift.

---

* În franceză în original.

Sinaia, 24 iulie 1894

Excelenţei sale, cancelar al Reichului, general de infanterie,
Domnului conte von Caprivi

Academia Română a definitivat memorandul cu privire la situaţia actuală a românilor din Transilvania şi l-a difuzat în străinătate în cinci limbi. După cum am avut onoarea să raportez Excelenţei voastre, pe data de 12 ale lunii trecute (nr. 61)[1], s-au iscat discuţii în jurul acestui document în adunarea Academiei, pornind de la propunerea lansată de domnul Dimitrie Sturdza prin care se solicită includerea în text şi a plângerilor basarabenilor. Domnul Sturdza a reuşit între timp, datorită preocupărilor sale în această chestiune, să convingă gruparea respectivă să se abţină de la vot şi a ales începutul vacanţei de vară ca moment oportun pentru realizarea planurilor sale.

Domnul Ionescu[2], ministrul cultelor, i-a mărturisit de curând domnului Dumba, însărcinat cu afaceri austro-ungar, că Dimitrie Sturdza nu s-a împăcat cu satisfacţia rezultată din cele amintite mai sus, ci a încercat să-i influenţeze pe conducătorii mişcării româneşti din Transilvania, după condamnarea lor, să se refugieze pe teritoriul românesc înainte de începerea executării pedepsei. Acest demers al lui Sturdza urmăreşte căderea guvernului de aici şi provocarea unor dificultăţi interne. Cel mai mult ar dori transferarea Congresului naţional transilvănean aici. Conducătorii abili din partidul românilor, cu precădere dr. Raţiu, au întrevăzut punctul slab al ofertei şi au devenit conştienţi de faptul că pentru a nu-şi diminua puterea de influenţă trebuie să-şi urmeze drumul spre închisoare şi nu le este îngăduit să se expună reproşului că s-au sustras prin fugă urmărilor modului în care au acţionat.

Înştiinţările domnului Ionescu se întregesc cu alte informaţii care mi-au parvenit, potrivit cărora guvernul de aici, care se confruntă cu dificultăţi suficiente din cauza romănlor din Transilvania care se află pe teritoriul României şi sunt în căutarea unui loc de muncă, şi-a exercitat influenţa dincolo de graniţă în sensul ca liderii transilvăneni să rămână neclintiţi în lupta lor şi să se supună justiţiei ungare.

Strădaniile Partidului Naţional Român din ultima perioadă urmăresc să facă atmosferă în ţările est-europene pentru cauza lor, înfăţişându-i pe conaţionalii lor alături de saşi ca elemente de bază ale culturii din Ungaria. Astfel, eroi naţionali maghiari cum sunt Ioan de Hunedoara sau regele Matias I Corvin sunt revendicaţi de naţiunea română şi se bate monedă pe faptul că Ungaria a devenit paşalâc turcesc după lupta de la Mohàcs[3], în timp ce România a ştiut să-şi păstreze o anume autonomie şi sub dominaţia turcă. Această concepţie se regăseşte într-o aluzie cuprinsă în memorandul Academiei şi mai cu seamă în prelegerea susţinută de profesorul Ghiţă Pop[4] la „Asociaţia şcolilor germane“ din Leipzig. Dacă am aplica aceeaşi metodă istorică asupra României, ar rezulta fără dificultate că Principatele dunărene s-au aflat secole de-a rândul în mâinile unor familii de fanarioţi ai

căror urmaşi formează şi astăzi marea majoritate a boierimii. Proverbul atât de des folosit, din câte ştiu şi de Carmen Sylva[5] „Apa trece, pietrele rămân, românul nu piere“ este valabil pentru toate popoarele balcanice, dat fiind faptul că turcii nu au exterminat sau asimilat popoarele cucerite, ci s-au mulţumit cu subjugarea lor politică.

Aţâţarea mişcării naţionale a românilor din Ungaria – este departe de mine gândul de a-i nega temeinicia – care tinde să devină o chestiune la modă, prezintă dezavantajul pentru România că aceasta ar putea pierde din vedere, în vâltoarea disputei, principiile care i-au condus politica în ultimii ani, mă refer la pregătirea necesară pentru dobândirea supremaţiei în peninsula Balcanică faţă de bulgari, slavi, sârbi etc.

Voiajul făcut de curând în Transilvania de ministrul maghiar de interne Hieronymi, promisiunile făcute că plângerile motivate ale românilor cu privire la modul de practicare a dreptului la vot, vor fi luate în considerare, nu au înregistrat aici până în momentul de faţă un ecou deosebit[6]. După părerea mea, ar fi fost mai nimerit ca Ungaria să-şi fi manifestat această atitudine conciliantă înaintea procesului de la Cluj sau să-l fi anulat. Văzute de aici, cele oferite sunt prea nesemnificative în contextul în care spiritele sunt agitate şi atmosfera tensionată. Domnul Hieronymi va judeca singur în ce măsură invitaţia sa bine intenţionată la o colaborare paşnică între elementele ce susţin statul va fi posibilă în sensul atragerii moderaţilor şi izolării agitatorilor şi aderenţilor înfocaţi din rândul românilor.

Contele Leyden

---

1. Vezi doc, nr. 62.
2. Take Ionescu.
3. 29 august 1526.
4. Ghiţă Pop (1864–1915), profesor, publicist şi scriitor la Braşov şi Bucureşti.
5. Pseudonimul literar al reginei Elisabeta a României, (1843–1916), soţia lui Carol I.
6. În iulie 1894 ministrul de interne ungar Hieronymi Károly face o călătorie în Transilvania, pentru a stabili contacte cu conducătorii mişcării naţionale româneşti, în speranţa realizării unui „modus vivendi“. Cu toate promisiunile făcute românilor (ideea modificării legii electorale şi a altor concesii), aceştia nu s-au lăsat păcăliţi, menţinându-se pe linia fermă a programului Partidului Naţional Român din mai 1881 („Tribuna“, 1894, nr. 143–149; T. Pavel, *Mişcarea românilor pentru unitatea naţională şi diplomaţia puterilor centrale,* vol. II (1894–1914), p. 39–40).

69

Sinaia, 26. Juli 1894

Hochgeborener Graf!

Mit meinem ergebensten Berichte vom 15. Juni Nr. 17 B. hate ich die Ehre Eurer Excellenz, unter anderem, über den missglückten Versuch Herrn Sturdzas Meldung zu erstatten, die rumänische Akademie zu einer Kundgebung der Sympathie für die nationale Agitation in Siebenbürgen zu bewegen. Nach Allem, was darüber damals in die Öffentlichkeit drang, hätte das Gegenargument derjenigen, die eine Manifestation zu Gunsten der in Bessarabien leidenden Brüder als noch dringender bezeichneten,

den Sieg davongetragen. Allein der Oppositionschef ist nicht der Mann, der sich durch eine kleine Niederlage entmuthigen lässt. Wie ich erst jetzt erfuhr, hätte Herr Sturdza durch persönlichen ambitus und Anwendung aller möglichen Überredungskünste denn doch in der letzten Sitzung die Annahme einer Adresse oder eines Memoires durchgesetzt; einzelne der Akademiker, die sich gegen dasselbe erklärt hätten, habe er gebeten, an jener Sitzung nicht Theil zu nehmen, und dem Einwande, dass Seine Majestät der König der Praesident der Akademie sei, hätte er mit dem Hinweise darauf, dass es sich doch nur um einen Ehrenvorsitz handle, begegnet. So sei das betreffende Schriftstück von der Akademie angenommen worden. Dasselbe wurde in die vier grossen Umgangssprachen übersetzt, um allen Universitäten und Akademien übersendet zu werden.

Ich gestatte mir nun mehr, Eurer Excellenz, das erst vor einigen Tagen in der Indépendance roumaine in französischer Sprache erschienenen Mémoire in der Anlage ganz ergebenst zu unterbreiten.

Ganz kürzlich hatte ich die Gelegenheit den Cultus und Unterrichtsminister Herrn Take Ionescu über den Einfluss des Führers der Opposition in der Akademie zu interpellieren. Dessen wissenschaftliches und geistiges Niveau, dies gab der Minister zu, ist durchaus nicht auf der Höhe um ihm eine führende Rolle unter den hiesigen Gelehrten zu sichern. Allein er sei der einzige, der sich um die äussere Leitung der Akademie – Angelegenheiten kümmere und, durch seine rastlose Thätigkeit zum Schlusse alle Fäden in seiner Hand vereinige. Es fehle nicht an conservativen Akademikern die auch nicht chauvinistisch angehaucht seien; allein sie seien indolent, weichen jeder Anstrengung aus, und werden daher mit Recht majorisiert. Herr Majoresco, Rector der Universität und der bedeutenste lebende rumänische Philologe, sei ganz der Mann, um gegen Herrn Sturdza ein Gegengewicht auszuüben; allein seine Abstammung aus der Bucovina, mache ihm in der Nationalitätenfrage eine gewisse Reserve zur Pflicht.

Ich verstand ganz gut diese letztere Anspielung, die übrigens auf viele Akademiker, die gleichfalls Professoren sind, analoge Anwendung findet. Abgesehen davon, dass jene, welche von jenseits der Karpathen eingewandert, ohne Ausnahme Irredentisten sind; ist für die Professoren auch die Rücksichtnahme auf ihre Popularität bei der studierenden Jugend massgebend.

Jedenfalls aber kann man aus den obigen Ausführungen den nicht sehr erfreulichen Schluss ziehen, dass auch jene Körperschaft, die die Zusammenfassung aller geistig und culturell führenden Factoren in Rumänien sein sollte, sich von der politischen Tagesströmung fortreissen und von einem kleinlichen, armseligen Politiker wie Sturdza am Gängelbande führen liess.

Genehmigen Euere Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht

C. Dumba

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 316, c. 11–16; Haus – Hof-und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Am, Rumänien IV, P.A. XVIII, Karton 52, N-20 B.

Sinaia, 26 iulie 1894

Ilustre conte!

Prin raportul meu prea supus nr. 17 B din 15 iunie[1] am avut onoarea să relatez Excelenței voastre și despre încercarea eșuată a domnului Sturdza de a determina Academia Română să organizeze o manifestație de simpatie pentru susținerea mișcării naționale din Transilvania. Judecând însă după știrile pătrunse în opinia publică, la momentul respectiv, până la urmă a avut câștig de cauză cealaltă grupare, care susținea ca fiind mai imperioasă organizarea unei manifestații de simpatie în sprijinul fraților basarabeni încercați prin multe suferințe. Numai că șeful opoziției nu este omul care să se lase descurajat de o înfrângere măruntă. Datorită ambiției personale a domnului Sturdza și artificiilor de convingere utilizate – cerând academicienilor care nu s-au declarat dispuși să-și dea acordul să nu participe la lucrările ședinței și motivând că Maiestatea sa regele deține funcția de președinte al Academiei în mod onorific, urmarea a fost adoptarea unei adrese sau a unui memoriu în cadrul ultimei ședințe.

Academia a adoptat astfel documentul. Ulterior acesta a fost tradus în patru limbi de circulație internațională cu scopul de a fi trimis tuturor universităților și academiilor.[2]

Îmi iau îngăduința de a trimite Excelenței voastre memoriul publicat de curând în limba franceză în "Indépendance Roumaine."

Recent am avut ocazia să discut cu domnul Take Ionescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, despre influența șefului opoziției asupra Academiei. Interlocutorul meu a recunoscut că nivelul științific și intelectual al dlui Sturdza nu este în măsură să-i asigure un rol de conducere între oamenii de știință.

Dar pe de altă parte este singurul care manifestă interes pentru problemele Academiei și datorită activității sale neobosite toate firele se unesc în mâinile sale. Fără îndoială că există și academicieni conservatori care nu sunt animați de șovinism, numai că aceștia sunt indolenți, evită orice efort și pe bună dreptate înving cu majoritatea voturilor. Domnul Maiorescu, rectorul Universității și cel mai valoros filolog român în viață, ar fi personalitatea în stare să-l contrabalanseze pe domnul Sturdza, dar originea sa bucovineană îl obligă la o anume rezervă în problema naționalităților.[3]

Am înțeles prea bine ultima aluzie, care este valabilă pentru numeroși academicieni aflați la catedră. Dar făcând abstracție de cei veniți de dincolo de munți, care sunt fără excepție iredentiști, popularitatea profesorilor în rândul studenților rămâne decisivă.

Din relatările anterioare se poate trage concluzia deloc optimistă, că până şi membrii acestei instituţii, care ar trebui să unească factorii de conducere spirituali şi culturali din România, se lasă antrenaţi de curentul politic şi duşi de nas de un politician meschin şi demn de milă de talia lui Sturdza.

Vă rog să primiţi, Excelenţă, asigurările celui mai profund respect

C. Dumba

[1] Vezi doc. nr. 64.
[2] Vezi doc. nr. 63.
[3] Afirmaţia este inexactă, Titu Maiorescu este de origine ardeleană (vezi *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Bucureşti, 1979, p. 539–547).

70

Denkschrift über die rumänische Frage

Im Augenblick, wo ich nach mehr als siebenjährigen Wirken den mir durch die Gnade Seiner Majestät des Kaisers und Königs anvertrauten Posten verlasse, halte ich es für meine Pflicht, nochmals das Wort in einer Frage zu ergreifen, die zu Wiederholten Malen den Gegenstand meiner eingehenden Berichterstattung gemacht hat und die namentlich in letzter Zeit durch eine Reihe von Incidenzfällen ganz besonders akut geworden ist.

Diese Frage betrifft das Verhältniss der rumänischen Nationalität zur ungarischen Centralregierung und die Rückwirkung dieses Verhältnisses auf unsern Beziehungen zu Rumänien.

Es ist gewiss nicht meine Absicht, mich zum Anwalt aller rumänischen Revindicationen, wie dieselben im berüchtigten "Memorandum" niedergelegt wurden, zu machen, wenn ich nichtsdestoweniger aber dieses Schriftstück als Ausgangspunkt meiner Betrachtungen hinnehme, so geschieht dies in der Überzeugung, dass darin mitunter ganz berechtigte Klagen vorkommen und dass insofern es sich um letztere handelt, nur gegen die Form, in welcher dieselben vorgebracht wurden, vom staatsrechtlichen Standpunkt eine Einsprache erhoben werden kann. Viele dieser Klagen beziehen sich auf die mangelhafte, durchgehends aber sehr einseitige und tendenziöse Handhabung der bestehenden gesetzlichen Normen, andere vindiciren die Feststellung einer gerechteren Basis für die praktische Ausführung der durch die ungarische Verfassung verbürgten Rechte, die meisten unter denselben lassen indessen

eine Berücksichtigung im Rahmen der Staatsgrundgesetze zu, eine Berücksichtigung, die sich umso dringender empfiehlt, als das durch die gegenwärtigen Zustände sich immer mehr zuspitzende Verhältniss zu einer Katastrophe führen muss, deren unermässliche Folgen eben so sehr im Interesse der Gesammtmonarchie als auch im Interesse Ungarns selbst zu vermeiden wären.

Dieses höchst missliche Verhältniss, welches durch das Wiederaufwachen des nationalen Selbstbewustseins allmählig entstand, ist allerdings zum Theile dem vom benachbarten Rumänien genährten Chauvinismus zuzuschreiben, zum grossen Theile aber auch das Ergebniss der von ungarischer Seite begangenen Missgriffe und Fehler.

Denn nicht nur, dass man sich, in Budapest sträubt diesen sehr actuell gewordenen Gegenstand einer näheren Prüfung zu unterziehen und man die Existenz einer rumänischen Frage prinzipiell in Abrede zu stellen sucht, nicht nur, das man jede Regung des rumänischen Geistes als ein Symptom revolutionärer Bewegung behandelt und dadurch nur die Kluft zwischen beiden Nationalitäten erweitert, aber man lässt ausserdem, sei es aus Unkenntnis der wirklichen Sachlage, sei es aus anderen Gründen die untergeordneten Organe in der Provinz, die mit wenigen Ausnahmen dem rumänischen Elemente mit unverkennbaren Gefühlen der Geringschätzung und Verachtung entgegenzutreten pflegen, in einer ganz unverantwortlichen Weise schalten und walten und schafft damit einen Zustand, der unbedingt dahin führen muss, in einer ganz absehbaren Zukunft aus dem loyalsten Staatsbürgern die verwegesten Feinde zu machen.

In letzterer Hinsicht habe ich aus dem Munde unparteischer und durchaus unbefangener Beobachter Einzelheiten in Erfahrung gebracht, die mich leider zu der Überzeugung führen müssen, dass die Klagen, welche diesfalls vorgebracht werden, nur zu sehr begründet sind und dass, wenn nicht sehr bald auf diesem Wege Umkehr gemacht wird, die verhängnisvollen Folgen einer solchen Politik zu den weitgehendsten und unerquicklichsten Complicationen führen müssen. Denn heute dringt schon die Gärung tief in die einheimische Bevölkerung hinein, sie ist nicht mehr allein auf jene unbedeutenden Kreise beschränkt, die seit jeher den Einflüssen der auswärtigen Agitation zugänglich waren, sondern sie umfasst die weitesten Schichten des Landvolkes und gewinnt dadurch den Character einer immer ernster und intensiver werdenden nationalen Bewegung.

Diese Bewegung ist indes noch zu bemeistern; allerdings nicht durch die Anwendung von Gewaltmassregeln, sondern durch die Anbahnung einer entschieden concilianteren Politik, die allein es verhindern kann, das eine Angelegenheit, die gegenwärtig eine rein innere Frage ist, in eine auswärtige Frage ausarte, mit anderen Worten, dass der Schwerpunkt der Aspirationen der innerhalb unserer Grenzen liegt, durch das

Umsichgreifen der Unzufriedenheit jenseits der Karpathen verpflanzt werde.

Eine andere Vorgangsweise könnte nur der Ausfluss einer höchst bedauerlichen Verblendung sein, die umso unbegreiflicher wäre, als gerade Ungarn in der croatischen Frage, wo es einem nummerisch schwächeren Elemente als das rumänische gegenüberstand, Beweise von unverkennbarem Scharfblick und politischer Klugheit geliefert hat.

Das croatische Volk bildet heute ein festes Glied im ungarischen Organismus und dasselbe Resultat könnte hinsichtlich der rumänischen Staatsbürger um den Preis weit geringerer Opfer erreicht werden, zumal es sich nicht einen Augenblick darum handeln kann, Siebenbürgen oder gar dem Banat eine Sonderstellung nach croatischem Muster einzuräumen und eine gewisse Anzahl sachlicher Concessionen im Rahmen der bestehenden Verfassung hinreichen würde, um einerseits das rumänische Element an das ungarische Gestade zu fesseln, andererseits aber, um den vom Ausland inspirierten Exaltados das Handwerk zu legen.

Als solche Concessionen will ich nur grosso modo erwähnen die Herabsetzung des Wahlcensus auf ein Niveau, welches dem bekanntlich weniger bemittelten rumänischen Elemente gestatten würde, das active Wahlrecht auszuüben und den Wahlkampf mit einiger Aussicht auf Erfolg aufzunehmen, um zu einer der rumänischen Seelenzahl entsprechenderen Vertretung im Reichstage gelangen zu können; die Berücksichtigung der rumänischen Sprache im offiziellen Verkehr mit dem Lokalbehörden, nammentlich aber bei Gericht; eine gerechtere Schulpragmatik für die spezifisch rumänischen Bildungsanstalten; die Zulassung der Staatsbürger rumänischer Nationalität zu den höheren Ämtern und Würden; endlich das Aufgeben aller auf die gewaltsame Magyarisirung hinzielenden Massregeln, die nur Erbitterung erzeugen, praktisch aber ganz erfolglos verbleiben.

Denn, erscheint es schon an und für sich als eine kaum durchführbare Aufgabe, im 19-ten Jahrhundert eine ihrer Existenzfähigkeit nur einigermassen bewusste Nationalität aus der Welt zu schaffen, so wäre es geradezu ein Wahnsinn an die entnationalisirung eines überaus zähen Volkes zu denken, welches innerhalb der Länder der Heilige Stefanskrone über 2 1/2 Millionen Seelen zählt und eine mächtige Stütze in dem freien unabhängigen Rumänien findet, das trotz der correctesten Haltung seiner Regierung, unter der Hand keine Opfer scheuen, keine Mittel unversucht lassen wird, um das nationale Gefühl der Stammesbrüder zu nähren und zu befestigen und alle auf Vernichtung gemünzten Bemühungen ihrer Widersacher zu durchkreuzen.

Die Entwicklung der Dinge in den letzen Jahren hat die Richtigkeit dieses Axioms nur zu sehr bewiesen und anstatt zu einer nüchterneren Auffassung der Sachlage zu führen, geschieht vielmehr Alles in Ungarn, um die unterirdische Action jener Factoren zu fördern, die ein Interesse haben, das Feuer in einem fort zu schüren und die Beruhigung der Gemüther zu verhindern.

Als, zum Beispiel, im Jahre 1892 einige Koryphäen der Siebenbürger Rumänen nach Bucarest kamen, um mit den dortigen massgebenden Kreisen in Fühlung zu treten und König Karl um eine Verwendung bei seiner Majestät unserem Allergnädigsten Herrn zu Gunsten ihrer bedrängten Nationalität zu bitten, wurden sie mit dem Bedeuten abgewiesen, dass eine solche Interwention in die inneren Angelegenheiten eines fremden Staates selbst in der mildesten Form unzulässig sei und liess ihnen gleichzeitig der König unter der Hand den Rath ertheilen, Alles zu vermeiden, was vom staatsrechtlichen Standpunkt angreifbar wäre, speziell aber die Uncorrectheit, die sie begehen würden, wenn sie mit Umgehung und demonstrativer Ignorierung der ungarischen Regierung ihre Klagen statt in Budapest in Wien vorbrächten.

Diese Rathschläge wurden nicht befolgt, die Vertrauensmänner gingen mit ihrem Memorandum trotz Allem nach Wien, suchten daselbst Beziehungen mit den compromettantesten Elementen des österreichischen Parlamentes anzuknüpfen und als sie zu den Stufen des Allerhöchsten Thrones nicht zugelassen wurden, traten sie schlisslich die Rückreise nach der Heimat mit dem Bewusstsein eines begangenen Missgriffs so klein und beschämt an, ja sie standen ihren Connationalen gegenüber so discreditirt da, dass sie venigstens auf längere Zeit kaum mehr in der Lage gewesen wären, irgend eine Action von Belang wieder aufzunehmen.

Erst die unmittelbar darauf folgende Excesse von Turda, Temesvar, Arad, etc., etc., welche die ungarische Polizei, wenn auch nicht, wie es von gewisser Seite behauptet wurde, wissentlich zuliess, so doch nicht mit der erwünschten Energie zu verhindern wusste, verhalfen diesen Leuten aus der Nothlage und stellten dieselben als Opfer ihres Patriotismus wieder in den Vordergrund. Aber selbst dann hätten diese Herren das Eingebüste nicht so leicht wiedergewonnen, wenn ihnen nicht eine neue Ungeschicklichkeit der ungarischen Behörden zu Hilfe gekommen wäre, welch letztere anstatt die Sache nunmehr auf sich beruhen zu lassen, den gröbsten Missgriff unter Allen begingen, indem sie die Uhrheber des Memorandums zur Verantwortung zogen und gegen dieselben gerichtliche Schritte einleiteten, die nach zweijähriger Untersuchung, im jüngsten Klausenburger Prozesse, ihren Epilog gefunden haben. Weit davon entfernt, eine Entmuthigung damit herbeigeführt oder gar den Widerstand gebrochen zu haben, ist nun die nächste Folge dieses Urteilsspruches die gewesen,dass die von demselben betroffenen Vertrauennsmänner zu Märtyrern der nationalen Sache gestempelt wurden, dass das Memorandum erst recht bekannt und populär geworden ist, dass die Aufregung in den von Rumänen bewohnten Gegenden bisher ungeahnte Dimensionen erreicht hat und das indirect auch die Krone in einer Weise blossgestellt wurde, die gewiss nicht dazu beitragen kann, deren Nimbus im Volke besonders zu erhöhen.

Hätte man nämlich, nach eingetretener Ernüchterung, in den interessierten Kreisen eingesehen und begriffen, dass der Empfang der

Deputation in der Wiener Hofburg aus constitutionellen Rücksichten unzulässig war und dass die Nichtberücksichtigung der Rechte der ungarischen Staatsregierung Seitens der Rumänen eine entsprechende, Lehre verdiente, so gilt dagegen der fragliche Prozess als ein Akt politischer Rache und dient derselbe nur dazu, den von gewisser Seite in perfidester Weise genährten Glauben zu verbreiten, dass innerhalb der Grenzen der Heiligen Stefanskrone für die rumänische Nationalität kein Heil bestehe, dass das rumänische Element dem ungarischen Staatsgedanken geopfert worden ist und dass die Krone unter diesen Umständen vollkommen *ohnmächtig sei,* auf die weitere Entwicklung der Dinge irgend einen Einfluss zu nehmen.

Die aus der eben geschilderten Sachlage, sich ergebenden Zustände haben nun in der letzten Zeit einen so bedenklichen Character gewonnen, das sie die ernsteste Aufmerksamkeit auf sich zu lenken verdienen und eine gründliche Sanirung erheischen.

Möge man nur in den massgebenden Kreisen tunlichst bald zu dieser Einsicht gelangen und sich nicht aus Leidenschaft auf einem Wege verrennen, der für die Interessen der transleithanischen Reichshälfte selbst sehr verhängnissvoll werden könnte. Durch eine mildere Vorgangsweise der rumänischen Bevölkerung gegenüber würde dagegen Ungarn nicht nur ein mächtiges Unterpfand für die Förderung unserer politischen Action nach Aussen liefern, aber auch gleichzeitig seiner eigenen Sache am besten dienen, indem dies das sicherste Mittel wäre, um die Phalanx der dem ungarischen Elemente gegenüberstehenden Opposition der nicht magyarischen Stämme mit einem Schlage zu entkräften. Eine solche Politik würde in der Tat am wirksamsten dazu beitragen, das heute bestehende Staatsrechtliche Verhältniss zu befestigen, und bin ich davon umso mehr überzeugt, als ich die Einwendung, der ich öfters begegnet bin, dass jede Nachgiebigkeit in der rumänischen Frage zur Gewährung gleichwerthiger Concessionen an die übrigen Nationalitäten wie z. B. an die Slovaken und Ruthenen führen müsste oder gar, dass sie das Vorspiel zur Trennung und Sonderstellung der von Rumänen bewohnten Gebietsteile wäre, durchaus nicht als eine gerechtfertigte Befürchtung gelten lassen kann. Ersteres nicht, weil die slavische Bevölkerung Nordungarns weder vermöge ihrer Vergangenheit, noch ihres Bildungsgrades solche Begünstigungen beanspruchen kann und auch keinen genügenden Rüchkhalt besitzt, um dieselben zu erzwingen, Letzteres aber noch weniger, weil die enge Vermischung des ungarischen und rumänischen Elementes in den fraglichen Districten die beste Garantie gegen derartige Consequenzen bildet.

Die längeren Betrachtungen, denen ich im Vorstehenden Ausdruck verlihen habe, waren nothwendig, um nunmehr in den zweiten Theil des von mir bearbeiteten Themas einzugehen, den Theil nämlich, der speziell in den Rahmen meiner Competenz fällt und die Rückwirkung der

gegenwärtig bestehenden inneren Zustände auf unsere Beziehungen zu Rumänien betrifft.

Diese Zustände ermangeln selbstverständlich nicht, einen mächtigen Widerhall im benachbarten Königreiche hervorzurufen und sind die Ursache einer immer gefährlicher werdenden Agitation gegen uns, die, wenn auch von verschiedenen Geschitspunkten geleitet, in ihrem Rezultate speziel unsere auswärtige Politik tangirt.

Patriotisches Gefühl gewisser Kreise, die in der heutigen Lage eine ernstliche Gefährdung der nationalen Interessen erblicken und durch lärmende Manifestationen das allgemeine Mitgefühl für die Wehen und Klagen der Stammesbrüder zu erzeugen hoffen; Rücksichten der inneren Parteitaktik Seitens anderer Factoren, die sich die bestehende Gärung zu Nutze machen und den angeborenen Chauvinismus auszubeuten suchen, um der jeweiligen Regierung Verlegenheiten zubereiten: endlich die bekannten auswärtigen Einflüsse, die mit perfider Berechnung das Feuer schüren, um Unruhe und Unsicherheit zu nähren und in gegebenen Augenblick im Trüben fischen zu können, sind die drei Hauptmomente, die hier gleichmässig zusammenwirken, um jede ernste, dauerhafte, eine gemeinsame politische Action bezweckende Verständigung zwischen uns und Rumänien ganz illusorisch zu machen.

Die Paralysirung dieser höchst bedenklichen Strömungen liegt nun vollkommen in der Hand Ungarns; sie liegt ausschliesslich, ich wiederholle es, in einer entschieden concilianteren Vorgangsweise und ist eine politische Nothwendigkeit, die immer gebieterischer auftritt, sollen wir nicht von den traurigsten Consequenzen der heutigen Verwirrung überrascht werden.

Eine solche Überraschung dürfte aber an dem Tage der allgemeinen Abrechnung, deren Ewentualität wir doch nicht aus dem Auge verlieren können, eintreten, wenn nicht bis dahin eine gründliche Besänftigung der Gemüther dies – und jenseits der Karpathen angebahnt wird.

Denn sollten die jetzigen Zustände fortdauern, so können wir auf die Erfolglosigkeit unserer Bemühungen trotz aller seit Jahren entwickelten und die Heranziehung Rumäniens in die Actionssphäre der Centralmächte bezweckenden diplomatischen Thätigkeit gefasst sein, zumal dann sowohl König als Regierung von dem Wirbel der öffentlichen Meinung fortgerissen, ganz machtlos sein werden, ihrem Lande die erwünschte politische Richtschnur aufzuerlegen.

Das Nichteinspringen Rumäniens im Falle einer kriegerischen Complication würde aber für uns eben so viel bedeuten als die Immobilisierung einer bedeutenden Truppenzahl, die wir wo anders besser gebrauchen könnten, möglicher Weise auch die Gefährdung unserer Rückenfront durch das Auflodern einer nationalen Bewegung, die umso leichter zu bewerkstelligen sein dürfte, als der Boden dazu durch die lang andauernde Unzufriedenheit und Gährung vorbereitet werden würde.

Möge man nun in Ungarn nicht zu spät der grossen Verantwortung gewahr werden, die man bei der heute befolgten Richtung übernimmt und noch rechtzeitig auf dem Wege einlenken, der, meiner unmassgeblichen Meinung nach, zu den empfindlichsten Enttäuschunger führen kann. Seit einer Reihe von Jahren emsiger Beobachter der einschlägigen Verhältnisse, halte ich mich zu dieser Warnung ebenso aus Rücksichten für die Bedürfnisse der Gesammtmonarchie, als auch aus Interesse für Ungarn verpflichtet.

Ich läugne nicht, dass die rumänische Sache wenig sympatisch ist, ignorieren kann man sie aber nicht und muss im Gegentheil trachten, sie für unsere politischen Zwecke möglichst unschädlich zu machen. Den Rumänien ist vermöge seiner geographischen Lage heute ein zu wichtiger Factor, um ohneweiters als eine "quantité négligeable" * behandelt zu werden und Alles was wir unternehmen oder unterlassen werden, um uns diesen Factor zu entfremden, ist, – man möge es ja nicht vergessen – ein "Stoss in unser eigennes Herz".

Wien, im Juli 1894

Goluchowski

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 315, c. 423–440; Haus-Hof und Staatsarchiv, Auswärtiges Amt, Rumänien IV Politisches Archiv, XVIII, Karton 52, f. 11–29.

* În franceză în original.

Memoriu privind problema românească[1]

În momentul când, după o activitate de mai mult de şapte ani, părăsesc postul încredinţat prin graţia Majestăţii sale împăratul şi regele[2], consider ca o îndatorire a mea să mă pronunţ într-o problemă care a constituit de mai multe ori obiectul rapoartelor mele amănunţite şi care, îndeosebi în ultimul timp, a devenit deosebit de acută în urma unui şir întreg de incidente.

Această problemă se referă la raportul naţionalităţii române faţă de guvernul central maghiar şi răsfrângerea acestui raport asupra relaţiilor noastre cu România.

Nu este, desigur, intenţia mea de a mă face avocatul tuturor revendicărilor româneşti aşa cum au fost prezentate în Memorandul de pomină, dar dacă iau totuşi ca punct de plecare al consideraţiilor mele acest act, o fac cu convingerea că în el există uneori plângeri cu totul îndreptăţite

şi dacă în această privinţă este vorba despre cele din urmă, se poate protesta, din punct de vedere al dreptului public, numai împotriva formei în care acestea au fost prezentate. Multe din aceste plângeri se referă la insuficienţa normelor legale în general, dar mai ales la aplicarea foarte unilaterală şi tendenţioasă a normelor legale existente, altele revendică stabilirea unei baze echitabile pentru exercitarea practică a drepturilor garantate de Constituţia ungară, cele mai multe dintre acestea cer totuşi o luare în consideraţie, în cadrul legii fundamentale a statului, o luare în consideraţie care se recomandă cu atât mai stringent cu cât, prin încordarea tot mai mare a raporturilor ca urmare a actualelei stări de lucruri, se ajunge la o catastrofă ale cărei urmări de nemăsurat ar trebui evitate tot atât de mult în interesul întregii monarhii cât şi în interesul însuşi al Ungariei.

Această situaţie extrem de periculoasă, care ia naştere treptat prin redeşteptarea conştiinţei de sine naţionale este fără îndoială, în parte, atribuită şovinismului întreţinut de România învecinată, în cea mai mare parte însă ca rezultat al erorilor şi greşelilor comise de partea ungară.

Căci, nu numai că la Budapesta se refuză examinarea mai îndeaproape a acestui subiect, devenit atât de actual, şi se încearcă contestarea existenţei, în principiu, a unei probleme româneşti, nu numai că fiecare mişcare a intelectualităţii române este tratată ca un simptom al mişcării revoluţionare şi prin aceasta se lărgeşte numai prăpastia dintre cele două naţionalităţi, însă, în afară de aceasta, se permite, fie din necunoaşterea într-adevăr a situaţiei, fie din alte motive, organelor subordonate din provincie care, cu puţine excepţii, obişnuiesc să se opună elementului românesc cu un evident sentiment de desconsiderare şi dispreţ, să dispună după bunul plac într-un mod cu totul iresponsabil, creind prin aceasta o stare, care, în mod absolut, va duce la aceea că într-un viitor cu totul previzibil din cei mai loiali cetăţeni va face cei mai cutezători duşmani.

În cea din urmă privinţă, am aflat, din gura unei observator nepărtinitor şi absolut imparţial amănunte care, din păcate, m-au convins că plângerile care au fost prezentate de data aceasta sunt foarte întemeiate şi că, în cazul în care nu se va face foarte repede o întoarcere de pe acest drum, urmările fatale ale unei astfel de politici vor duce la cele mai mari şi mai neplăcute complicaţii. Căci azi înflăcărarea a pătruns deja adânc în sânul populaţiei locale, ea nu mai este mărginită doar la acele cercuri neînsemnate care din totdeauna au fost accesibile influenţelor agitaţiilor din afară, ci cuprinde straturile cele mai largi ale populaţiei de la ţară şi prin aceasta capătă caracterul unei mişcări naţionale ce devine tot mai serioasă şi mai intensă.

Cu toate acestea, mişcarea actuală, poate fi încă stăpânită; fără îndoială nu prin folosirea forţei, ci prin iniţierea unei politici declarat conciliante, singura care poate împiedica ca o chestiune care în prezent constituie o problemă pur internă să degenereze într-o problemă externă; cu alte cuvinte, faptul că centrul de greutate al aspiraţiilor este în interiorul graniţelor noastre, prin extinderea nemulţumirii, va fi mutat de partea

cealaltă a Carpaţilor.

Un alt mod de a proceda ar putea fi numai consecinţa unei amăgiri extrem de regretabile, care ar fi cu atât mai mult de neconceput cu cât tocmai Ungaria, în problema croată, unde se află elemente mai puţin numeroase decât cele româneşti, a dat dovada unei evidente perspicacităţi şi inteligenţe politice.

Poporul croat constituie azi un membru solid în organismul maghiar şi, acelaşi rezultat s-ar putea obţine cu preţul unor sacrificii mult mai mici şi cu cetăţenii români, mai ales că nici un moment nu se poate vorbi ca Transilvaniei sau chiar Banatului să i se recunoască o poziţie specială după modelul croat şi că ar putea să se ajungă la un număr oarecare de concesii reale în cadrul actualei constituţii, pentru ca, pe de o parte, elementul românesc să se ataşeze de cel unguresc, iar pe de alta, să contracareze pe exaltaţii inspiraţi din afară.

Între asemenea concesii aş dori să amintesc, numai la modul general, micşorarea censului electoral la un nivel care ar permite elementului românesc cunoscut ca mai puţin înstărit exercitarea în mod activ a dreptului de alegeri, iar lupta electorală să fie percepută cu o oarecre speranţă de succes, pentru ca în parlament să ajungă un număr de reprezentanţi potrivit numărului sufletelor româneşti; luarea în considerare a limbii române în raporturile oficiale cu funcţionarii locali, dar mai ales în justiţie; o programă şcolară mai echitabilă pentru instituţiile de învăţământ specifice româneşti; accesul cetăţenilor de naţionalitate română spre funcţii şi demnităţi mai înalte şi, în sfârşit, renunţarea la toate măsurile având ca scop maghiarizarea forţată, care provoacă numai îndârjire, dar rămâne practic fără nici un efect.

Căci dacă apare deja ca o misiune greu realizabilă în sine să desfiinţezi în secolul al XIX-lea o naţionalitate numai întrucâtva conştientă de viabilitatea sa, ar fi de-a dreptul o nebunie să te gândeşti la deznaţionalizarea unui popor peste măsură de tenace, care numără în cadrul ţărilor sfintei coroane a lui Ştefan peste două milioane şi jumătate de suflete şi care găseşte sprijin uriaş în România liberă şi independentă care, în ciuda atitudinii dintre cele mai corecte a guvernului său, în secret nu se dă în lături de la nici o jertfă, nu va lăsa neîncercat nici un mijloc pentru a întreţine şi a întări sentimentul naţional al fraţilor săi de acelaşi neam şi a zădărnici toate strădaniile îndreptate spre distrugere ale duşmanilor lor.

Evoluţia lucrurilor din ultimii ani a dovedit şi mai mult justeţea acestei axiome, dar în loc să ducă la interpretarea seacă a situaţiei de fapt, în Ungaria, se face totul pentru a promova acţiunea subterană a acelor factori care au interesul de a aţâţa mereu focul şi a împiedica liniştirea sentimentelor.

Când, spre exemplu, în anul 1892 au venit la Bucureşti unii corifei ai românilor transilvăneni pentru a intra în contact cu cercurile competente de acolo şi a-l ruga pe regele Carol să intervină la Majestatea sa domnul nostru milostiv în favoarea naţionalităţii lor asuprite, au fost refuzaţi cu îndemnul

că o asemenea intervenţie în afacerile interne ale unui stat străin, chiar cu cea mai mare indulgenţă, ar fi inadmisibilă; în acelaşi timp regele i-a sfătuit, în secret, să evite tot ce, din punct de vedere al dreptului public, ar fi atacabil, în special însă incorectitudinea pe care ar fi ajuns să o înfăptuiască dacă, prin evitarea şi ignorarea demonstrativă a guvernului ungar, ar prezenta plângerile lor la Viena în loc de Budapesta.[3]

Aceste sfaturi nu au fost urmate, ba dimpotrivă, reprezentanţii lor de încredere au mers cu Memorandul la Viena, acolo au încercat să intre în legătură cu cele mai compromise elemente ale parlamentului austriac şi atunci când nu au fost admişi pe treptele prea înaltului tron au pornit în final pe drumul de întoarcere spre patria lor cu conştiinţa comiterii pur şi simplu a unui abuz umilitor, aşa încât, date fiind împrejurările, au fost atât de discreditaţi în faţa conaţionalilor încât, cel puţin pentru multă vreme, abia dacă ar fi putut fi în situaţia de a reîncepe vreo acţiune importantă.

Abia excesele de la Turda, Timişoara, Arad etc., etc., ce au urmat imediat – şi pe care poliţia ungară, chiar dacă, aşa cum au presupus unii, nu le-ar fi îngăduit intenţionat, în orice caz nu le-a împiedicat cu energia dorită – i-au ajutat pe aceşti oameni la ananghie şi i-au scos din nou în prim plan, ca victime, datorită patriotismului lor. Însă, chiar aşa, n-ar fi putut recâştiga terenul pierdut dacă nu le-ar fi venit în ajutor o nouă stângăcie a autorităţilor maghiare care, în loc să lase lucrurile să se liniştească au început, între altele, cu cel mai grosolan abuz, atunci când au tras la răspundere pe iniţiatorii Memorandului introducând împotriva acestora demersurile juridice care, după doi ani de zile, şi-au găsit epilogul în recentul proces de la Cluj.[4] Departe de a pricinui prin aceasta o demoralizare sau de a înfrânge împotrivirea, primele urmări ale acestei sentinţe date sunt: pecetluirea acestor reprezentanţi, uluiţi, ca martiri ai cauzei naţionale; Memorandul tocmai în urma acestui fapt a devenit cu adevărat cunoscut şi popular, agitaţia în ţinuturile locuite de români a atins până acum dimensiuni neaşteptate şi indirect coroana a fost compromisă, ceea ce desigur nu poate contribui la înălţarea deosebită a nimbului său în rândul poporului.

Măcar dacă s-ar fi înţeles şi priceput în cercurile interesate, după dezamăgirea avută, că primirea delegaţiei la palatul din Viena era inadmisibilă din considerente constituţionale şi că neluarea în considerare a drepturilor guvernului ungar din partea românilor merita un avertisment pe măsură, aşa, dimpotrivă, procesul în cauză a apărut ca un act de răzbunare politică folosit numai la răspândirea credinţei, întreţinută în mod perfid de o anumită parte, potrivit căreia, în interiorul graniţelor Sfintei Coroane a lui Ştefan nu există nici o scăpare pentru naţionalitatea română, iar elementul românesc a fost sacrificat pe altarul ideii de stat maghiar şi, în aceste împrejurări, coroana ar fi pe deplin neputincioasă în a influenţa într-un fel evoluţia în continuare a lucrurilor.

Situaţiile rezultate din faptele tocmai înfăţişate au căpătat în ultima vreme un caracter atât de îngrijorător, încât merită a li se acorda cea mai mare atenţie şi reclamă o asanare radicală.

Dacă în cercurile competente s-ar ajunge curând la această convingere şi nu s-ar merge pe aceeaşi cale pătimaşă, care ar fi fatală şi pentru interesele părţii transleitane a imperiului însuşi. Printr-un tratament mai blând faţă de populaţia românească, Ungaria, dimpotrivă, ar furniza nu numai o uriaşă asigurare pentru promovarea acţiunii noastre politice în exterior, dar, în acelaşi timp şi-ar servi mai bine propriile probleme, prin faptul că acesta ar fi mijlocul cel mai sigur pentru a slăbi cu o lovitură falanga opoziţiei faţă de elementul unguresc a celor ce nu sunt de neam maghiar. O asemenea politică ar contribui, în fapt, în modul cel mai activ la întărirea raporturilor de drept public existente azi şi sunt cu atât mai mult convins de aceasta, cu cât obiecţia cu care de multe ori sunt întâmpinat că orice toleranţă în problema română va trebui să ducă la acordarea de concesii echivalente şi celorlalte naţionalităţi, ca de exemplu slovacilor şi rutenilor, sau chiar că ar fi începutul pentru despărţirea şi situaţia specială a părţilor din ţinuturile locuite de români, ceea ce, în nici un caz nu poate fi admisă ca fiind o temere justificată. Primii nu, pentru că populaţia slavă din nordul Ungariei nici datorită trecutului său, nici datorită gradului său de instruire nu poate revendica asemenea favoruri şi nu are sprijin suficient pentru a le obţine cu forţa, ultimii încă şi mai puţin, deoarece amestecul strâns al elementelor ungureşti şi româneşti în districtele în cauză constituie cea mai bună garanţie împotriva unei astfel de consecvenţe.

Multele considerente pe care le-am exprimat în cele de mai sus au fost necesare pentru ca, de aici înainte, să intru în a doua parte a temei abordate de mine, anume tema care în mod special constituie cadrul competenţei mele şi care priveşte resfrângerea actualelor situaţii interne existente asupra relaţiilor noastre cu România.

Aceste stări de lucruri bineînţeles că nu sunt neglijate pentru a se provoca în regatul vecin un ecou uriaş şi constituie cauzele agitaţiei devenite tot mai periculoase împotriva noastră care, chiar dacă sunt călăuzite de diverse puncte de vedere istorice, ating prin rezultatul lor în special politica noastră externă.

Sentimentul patriotic al anumitor cercuri care văd în situaţia de acum o periclitare serioasă a intereselor naţionale şi prin manifestaţii gălăgioase speră să creeze un sentiment de simpatie generală pentru necazurile şi plângerile fraţilor de neam; considerente ale tacticii de partid interne din partea altor factori care vor să se folosească de frământările existente şi caută să exploateze şovinismul înnăscut pentru a provoca actualului guvern încurcături; în sfârşit, cunoscutele influenţe externe care aţâţă focul cu un calcul perfid pentru a întreţine nelinştea şi nesiguranţa iar la momentul potrivit să poată pescui în ape tulburi, sunt trei momente principale care acţionează aici în comun pentru a face cu totul iluzorie o acţiune politică comună având ca scop înţelegerea dintre noi şi România.

Paralizarea acestor curente extrem de îngrijorătoare este acum, în totalitate, în mâna Ungariei; ea constă, în exclusivitate, şi repet acest lucru, în modul declarat mai conciliant de a proceda, ceea ce este o necesitate politică care apare tot mai imperios, pentru a nu fi surprinşi de consecinţele cele mai triste ale confuziilor de azi.

O asemenea surpriză ar putea surveni însă în ziua răfuielii generale, a cărei eventualitate nu putem totuşi să o scăpăm din vedere, dacă până atunci nu se iniţiază o domolire radicală a sentimentelor de o parte şi de cealaltă a Carpaţilor.

Căci, dacă aceste stări de lucruri vor dura, putem să ne împăcăm cu ideea zădărniciei eforturilor noastre, în ciuda întregii activităţi diplomatice desfăşurate ani de zile şi având ca scop atragerea României în sfera de acţiune a Puterilor Centrale, fiindcă atât regele cât şi guvernul, antrenaţi de vâltoarea opiniei publice, vor deveni total neputincioşi în a impune ţării direcţia politică dorită.

Neimplicarea României în cazul unor complicaţii de natură militară va însemna însă pentru noi tot atât de mult ca şi imobilizarea unui număr însemnat de trupe, pe care, le-am putea folosi mai bine în altă parte, ba chiar şi eventualitatea periclitării spatelui frontului nostru, dacă ar izbucni o mişcare naţională care ar putea fi realizată cu atât mai uşor cu cât terenul este pregătit prin menţinerea îndelungată a nemulţumirii şi a neliniştii.

Ar fi de dorit ca în Ungaria să nu fie percepută prea târziu marea răspundere pe care şi-o asumă guvernanţii mergând în continuare pe calea urmată acum şi să se întoarcă la momentul oportun din drumul care, după umila mea părere, poate să ducă la o mult prea dureroasă dezamăgire. După un şir întreg de ani de foarte serioasă observare a stărilor de lucruri respective, mă simt îndatorat a lansa acest avertisment, atât din considerente legate de necesităţile întregii monarhii, cât şi pentru interesele Ungariei.

Eu nu contest că problema română nu este dintre cele mai plăcute, dar ea nu poate fi ignorată şi trebuie dimpotrivă, să aspirăm, să o facem pe cât posibil inofensivă pentru scopurile noastre politice. Căci România, datorită situaţiei sale geografice, este astăzi un factor prea important pentru a fi tratată, fără multă vorbă, ca o cantitate neglijabilă şi tot ceea ce vom întreprindere sau vom neglija pentru a ne înstrăina acest factor este – ar fi de dorit să nu se uite – o lovitură în propria noastră inimă.

Viena, iulie 1894 Goluchowski

---

[1] Textul german a fost publicat şi de T. Pavel, *op. cit.*, vol. I, p. 302–307.

[2] Agenor Goluchowski va părăsi România numai în octombrie 1894, când, prezentându-şi scrisoarea de rechemare regelui Carol I la Sinaia, va întocmi de aici, la 19 octombrie 1894, ultimul raport al misiunii sale de ambasador (vezi doc. nr. 83).

[3] Face referire la convorbirea lui Vasile Lucaciu şi Iuliu Coroianu cu regele Carol I, cu prilejul audienţei din 6 mai 1892 (vezi în Ş. Polverejan, N. Cordoş, *op. cit.*, p. 197–200).

[4] I.P.P. [app], *op. cit.;* V. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania şi Banat, Bucureşti,* 1993, p. 135–210; L. Maior, *Memorandul filosofie politico-istorică a petiţionalismului românesc,* Cluj, 1992, p. 229–252.

71

Legazione di S.M.
il Re d'Italia in Romania — Bucurest li 1 Agosto 1894
No. 902/169

Signor Ministro,

In un lungo colloquio onde fui onorato nel Castello di Pelesch, or sono pochi giorni, Re Carlo venne a parlarmi eziandio della questione Transilvana che comunque non rivesta in questo Reame quel carattere d'iredentismo attribuitogli dalla stampa Ungherese, pure passiona vivamente il paese e la stimola sempre di più contro l'elemento Magiaro. Sua Maestà non si preocupa degli atti inconsulti e delle manifestazioni imprudenti che potrebbero prodursi in mezzo all'agitazione che serpeggia in Rumania; paventa bensì che i livori e le inimicizie degenerino in odio da compromettere seriamente in talune eventualità il concorso entusiastico ed incondizionato del suo esercito. In tal senso, confidavami il Re, s'era egli espresso l'anno scorso con l'Imperatore Francesco Giuseppe, sebbene convinto della soverchiante autorità del Gabinetto di Pest, su quello di Vienna; ed additava a tal proposito, le eccessive condanne inflitte, di recente, agli autori del celebre memorandum e le brutalità usate nell'eseguirle, senza che il sovranno ed il Ministero comune avessero fatto un tentativo qualsiasi di generosità o di conciliazione. Nondimeno, Sua Maestà al suo prossimo passagio per Viena, avrebbe rinnovato le sue amichevoli osservazioni al Conte Kalnoky.

E però da osservare che, nel frattempo, il Ministro dell'Interno di Pest, sotto pretesti di ispezione amministrativa viaggia in questi giorni in Transilvania per tentare di addivenire ad un accordo con i capi meno intransigenti dell'elemento Rumeno; ai quali ha dichiarato che, se smettessero dal fomentare al di là e al di quà dei Carpazi l'agitazione onde sono accusati, si potrebbe estendere alla Transilvania il censo elettorale in vigore nelle provincie Magiare e modificare largamente la legge sulla stampa e la comunale; doversi però rinunciare affatto a qualsiasi aspirazione di autonomia amministrativa perchè incompatibile con l'unità politica della Transleitania.

Queste promesse del Signor Hieronimi sono favorevolmente accolte dai più saggi, ma si vorrebbe vedere, prima di accetarle sine conditione, qualche atto di clemenza che venisse a dissipare i dubbi e le diffidenze dei più [. . .]*

Curtopassi

Arh., St. București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 829–831; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, p. 38, Romania.

---

* Restul documentului lipsește de pe microfilm.

Legaţia Maiestăţii sale
Regele Italiei
în România
Nr. 902/169

București, 1 august 1894

Domnule Ministru,

Într-o lungă întrevedere pe care, acum câteva zile, mi-a făcut onoarea să mi-o acorde la Castelul Peleş, regele Carol mi-a vorbit şi despre chestiunea transilvăneană care, deşi nu îmbracă acel aspect de iredentism pe care i-l atribuie presa ungară când vorbeşte despre situaţia din Regat, stârneşte vii pasiuni şi determină reacţii tot mai înflăcărate contra maghiarilor. Maiestatea sa nu este îngrijorat de actele nechibzuite şi de manifestaţiile necontrolate care s-ar putea produce datorită emoţiei care stăpâneşte acum opinia publică în România; se teme totuşi ca pasiunile şi duşmăniile să nu degenereze într-o ură care ar putea să compromită serios, în atare eventualitate, angajarea entuziastă şi necondiţionată a armatei. În asemenea termeni, îmi mărturisea regele, tratase anul trecut şi cu împăratul Franz Joseph,[1] deşi era convins că autoritatea cabinetului de la Pesta este mult superioară celui de la Viena; arăta, în acest sens, condamnările excesive care fuseseră pronunţate, în procesul cunoscut, împotriva autorilor celebrului Memorandum şi brutalitatea dovedită la punerea în aplicare a sentinţelor, fără ca suveranul ori guvernul să fi făcut măcar o singură tentativă de a se arăta generoşi ori concilianţi. Cu toate acestea, Maiestatea sa regele Carol îi va prezenta din nou, la viitoarea trecere prin Viena, observaţiile sale, amicale, contelui Kálnoky.

Trebuie remarcat, în context, că ministrul de interne de la Pesta, sub pretextul unor inspecţii cu caracter administrativ, călătoreşte chiar în aceste zile prin Transilvania,[2] încercând să ajungă la un acord cu liderii mai puţin intransigenţi ai românilor, cărora le-a declarat că, dacă vor înceta să instige, dincoace şi dincolo de Carpaţi, la agitaţie, aşa cum sunt acuzaţi, s-ar putea extinde şi în Transilvania censul electoral în vigoare în provinciile maghiare, iar legea presei şi a organizării comunale s-ar putea modifica în mod simţitor; e necesar însă, pentru aceasta, să se renunţe la orice aspiraţie de autonomie administrativă, pentru că autonomia e socotită incompatibilă cu unitatea politică a Transleitaniei.[3]

Aceste promisiuni ale domnului Hieronimi au fost primite favorabil de spiritele mai cumpănite, dar s-ar dori să se vadă, înainte de acceptarea lor necondiţionată, o dovadă de bunăvoinţă, menită să risipească îndoielile şi neîncrederea celor [. . .]

Curtopassi

---

1 Franz Joseph I, împărat al Austriei (1848–1916) şi rege al Ungariei (1867–1916).

2 Vezi nota 6 de la doc. nr. 68.

3 La loc de frunte în programele politice ale românilor transilvăneni între anii 1848–1918 figurează revendicarea autonomiei Transilvaniei, care era principala stavilă în faţa tendinţelor de deznaţionalizare forţată şi constituia arma de căpetenie pentru apărarea fiinţei naţionale din acest teritoriu, ca o etapă premergătoare desăvârşirii unităţii naţionale. Renunţarea la autonomia Transilvaniei ar fi însemnat pentru români recunoaşterea încheierii dualismului austro-ungar din 1867 (vezi textul *Memorandului din 1892*, în *De la Pronunciament la Memorand. 1868–1892*, Bucureşti, 1993, p. 398–426).

72

Seiner Excellenz dem Reichskanzler,
General der Infanterie, Herrn Grafen von Caprivi

Sinaia, den 3. August 1894

Seine Majestät der König, Höchstwelcher vor einigen Tagen Rumänien zum Gebrauche einer Badekur in Ragatz verlassen hat, liess kurz vor Seiner Abreise durch Seinen Gesandten in Wien den Grafen Kálnoky den Wunsch ausgesprochen, ihn auf der Durchreise durch Wien zu sehen. Diese Zusammenkunft hat seitdem stattgefunden, indem Graf Kálnoky zur Begrüssung des Königs aus Mähren nach der Hauptstadt zurückkehrte.

Nach der Art und Weise, wie sich die ungarisch – rumänische Frage in Folge leidenschaftlicher Behandlung von beiden Seiten in den letzten Monaten verfahren hat, glaube ich der Thatsache, dass wieder einmal ein persönlicher Gedankenaustausch zwischen König Karl und dem auswärtigen Minister des Nachbarreiches stattgefunden hat, einen ungewöhnlichen Werth beimessen zu können. Wenn Seine Majestät König Karl, wie ich in letzter Zeit mehrfach anzudeuten mir gestattet habe, auch im Herzen mit den Bestrebungen der Kulturliga sympathisirt und namentlich Seinen Groll gegen Ungarn nicht verheimlicht, so wehrt dem hohen Herrn doch nach wie vor das Bewusstsein inne, dass nur die zwingendsten Umstände eine Abschwenkung Rumäniens von den bisher erfolgten Bahnen seiner äusseren Politik rechtfertigen können und dürften Seine Majestät erwartet daher noch heute, dass von Wien aus eine Einwirkung auf das chauvinistische Ungarn erfolge.

Dass man in Ungarn selbst eine solche Einwirkung besorgt und vorrausgesehen hat, beweisen die Angriffe, welche Seitens der magyarischen Hetzpressen gegen den Grafen Kálnoky und den bisherigen österreichisch = ungarischen Vertreter in Rumänien, Goluchowski, in letzterer Zeit in Scene gesetzt wurden, indem beiden der Vorwurf gemacht wurde, die Würde Ungarns hier nicht wirksam genug gewahrt zu haben.

Herr Alexander Lahovary, mit welchem ich vor einigen Tagen auf einem Spaziergang länger über diese Frage zu sprechen Gelegenheit hatte, äusserte mir gegenüber offen die Befürchtung, dass die gegenwärtigen Zustände jenseits der Grenze in ihren Folgen zu einem unheilbaren Bruch führen könnten, de facto, einstmals ihre Erledigung durch die Waffen finden müssten. Vor halben Massregeln, wie von der Reihe des ungarischen Ministers des Innern und einer Reform des ungarischen Wahlgesetzes verspricht sich Herr Lahovary keinen wirklichen Erfolg, weil das Übel zu tief liege. Was seine eigenen Landsleute betrifft, so ist der Minister des Aeussern zu sehr Parteimann, um zu verkennen, dass die grossrumänische Agitation hauptsächlich auch der Liberalen als Angriffsmittel gegen die

Regierung wirkt. "Wie sollen Wir" sagte er "verhindern, dass Russland unsere Presse kauft und uns im Parlamente Schwierigkeiten bereitet, dass die Intelligenz der siebenbürgischen Rumänen, die drüben keine Anstellung finden kann, hierher auswandert, und unsere ganze Jugend in ihrem Geiste erzieht? Wir, die Regierung, beharren zwar auf unserem Standpunkte, dass wir uns als solche nicht dem Vorwurf einer unbefugten Einmischung in die Verhältnisse des Nachbarstaates aussetzen dürfen, im Uebrigen werden wir aber, wenn die Bewegung uns über den Kopf wachsen sollte, lieber unsere Vollmacht in die Hände Seiner Majestät zurücklegen, als einen Kurs einschlagen, den wir für unser Land für verderblich halten, der uns auf's neue der russischen Willkür überrantworten würde".

Ich darf zu dem Vorstehenden gehorsamst hinzufügen, dass Herr Lahovary persönlich keine besondere Sympathie für die ungarischen Rumänen empfindet, aber dem Strom der öffentlichen Meinung folgend, zu anderen Orten mit weniger Zurückhaltung auftritt als er es mir gegenüber in diesem Gespräche gethan hat.

Im Anschluss hieran, beehre ich mich die Aufmerksamkeit Euerer Excellenz auf einen bedeutsamen Artikel der politischen Korrespondenz vom 1. d. Mts zu lenken, welche ich hier gehorsamst beifügen darf. Die darin geschilderten Zustände sowohl als ihre eventuelle Remadur entsprechen vollständig dem, was ich seit Monaten Seitens unbefangener Beurtheiler aussprechen höre. Wenn der darin angedeutete Weg von der ungarischen Regierung ernsthaft beschritten werden sollte, so würde jedenfalls der akute Charakter der Rumänenfrage in Siebenbürgen verschwinden und den gewissenlosesten Agitatoren diesseits und jenseits das Handwerk gelegt werden. So ungenau ich mit den ungarischen Zuständen vertraut bin, so scheint mir doch das Hauptübel derselben in dem veralteten und an Missbrauchen reichen Verwaltungs – Modus und in der sozialen Ungleichheit zu liegen, welche in einzelnen Landestheilen zu Gunsten oft unfähiger magyarischer Regesethaner aufrecht erhalten, wird.

Es ist bemerkenswerth, dass diese Kundgebung der politischen Korrespondenz zu Tage nach der Zusammenkunft des Königs Karl mit dem Grafen Kálnoky erfolgt ist, und man wird sehen müssen, was die Machthaber in Pest darauf zu erwidern haben.

gezeichnet Graf Leyden

Arh. St. București, Colecția microfilme R. F. Germania, rola 120, c. 168–170; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts 3, Rumänien, Abschrift, A 7271, Nr. 75,S. 672–673.

Sinaia, 3 august 1894[1]

Excelenţei sale, cancelar al Imperiului,
general de infanterie, domnului conte von Caprivi,

Maiestatea sa regele, care a părăsit în urmă cu câteva zile România pentru a efectua o cură de băi la Ragatz, i-a transmis contelui Kálnoky, cu puţin timp înainte de a începe călătoria, prin intermediul ministrului său plenipotenţiar de la Viena[2], dorinţa de a-l întâlni în trecerea sa prin Viena. Contele Kálnoky a revenit din Moravia în capitală pentru a-l întâmpina pe rege, iar întrevederea s-a desfăşurat între timp.[3]

Ţinând cont de cursul pe care l-a luat în ultimele luni problema românilor din Ungaria ca urmare a abordării pătimaşe a acestui subiect de ambele părţi, mă consider îndreptăţit să atribui acestui schimb de idei dintre regele Carol şi ministrul de externe din statul învecinat o importanţă deosebită. Chiar dacă Maiestatea sa regele Carol este cu inima alături de năzuinţele Ligii culturale şi nu-şi ascunde mânia faţă de Ungaria, fapt pe care mi-am îngăduit să-l remarc în repetate rânduri în ultima perioadă, monarhul a fost şi este conştient de faptul că numai împrejurări de forţă majoră ar putea şi ar avea dreptul să justifice o modificare în politica externă promovată până acum de Romămia iar Maiestatea sa se aşteaptă ca Viena să acţioneze asupra Ungariei şovine.

Faptul că în Ungaria chiar s-a prevăzut cu îngrijorare abordarea problemei prin intermediul Vienei, o demonstrează atacurile apărute în ultima perioadă în gazetele instigatoare maghiare care sunt îndreptate împotriva contelui Kálnoky şi a fostului reprezentant austro-ungar în România, Goluchovski, reproşându-li-se că nu au ştiut să apere eficent onoarea Ungariei.

Domnul Alexandru Lahovary, cu care am avut ocazia să port o discuţie amănunţită pe această temă în urmă cu câteva zile în timpul unei plimbări, şi-a exprimat deschis temerile, că situaţia actuală existentă dincolo de graniţă ar putea duce prin dimensiunile ei la o ruptură nedorită care va trebui să-şi găsească cândva deznodământul prin forţa armelor. Domnul Lahovary nu crede în succesul unor reglementări parţiale, cum ar fi cele ale ministerului maghiar de interne sau în reforma Legii electorale maghiare, deoarece rădăcinile răului sunt prea profunde.[4] În ceea cei priveşte pe compatrioţii săi, ministrul de externe este într-o măsură prea mare om de partid pentru a nu recunoaşte că agitaţia politică promovată în jurul României Mari este folosită şi de liberali ca mijloc principal împotriva guvernului. El spunea: „Cum putem sta în calea Rusiei ca aceasta să nu ne cumpere presa şi să nu ne creeze greutăţi în Parlament, ca pătura intelectuală a românilor din Transilvania, care nu-şi poate găsi dincolo loc de muncă, să emigreze la noi unde educă tineretul în spiritul lor? Noi, guvernul, stăruim în menţinerea principiului, că nu ne putem expune reproşului unei imixtiuni arbitrare în chestiunile statului vecin, dar, dacă această mişcare ne va depăşi, preferăm să cedăm împuternicirile

noastre Maiestăţii sale, decât să mergem într-o direcţie, pe care o considerăm dăunătoare ţării şi care ne-ar expune din nou capriciului rusesc".

Faţă de cele relatate îmi îngădui să adaug că domnul Lahovary nu nutreşte personale simpatie deosebită faţă de românii din Ungaria, dar lăsându-se purtat de valul opiniei publice, nu dă dovadă în apariţiile sale publice de atâta reţinere ca în discuţia purtată cu mine.

În legătură cu aceasta am onoarea să îndrept atenţia Excelenţei voastre asupra unui articol important apărut la data de 1 ale lunii în corespondenţa politică şi pe care, preasupus îmi iau permisiunea de a-l ataşa. Situaţiile relatate în cuprinsul său precum şi eventualele lor remedieri corespund întocmai celor auzite de mine de câteva luni încoace din partea unor persoane care judecă fără idei preconcepute. Dacă guvernul ungar va păşi cu toată responsabilitatea pe calea arătată acolo, atunci caracterul acut al problemei românilor din Transilvania ar dispărea şi s-ar contracara acţiunea dăunătoare până şi a acelor agitatori de dincoace şi de dincolo care sunt lipsiţi de scrupule. Chiar dacă nu sunt pe deplin familiarizat cu situaţiile maghiare, mi se pare că răul esenţial al acestora rezidă în forma administrativă învechită, în abuzurile numeroase săvârşite şi în inechitatea socială, care se menţine în anumite părţi ale ţării în folosul unor funcţionari maghiari, care deseori şi-au dovedit incapacitatea.

Demn de remarcat este faptul că această declaraţie din corespondenţa politică a apărut la o zi după întrevederea avută de regele Carol cu contele Kálnoky şi vom vedea ce vor avea de răspuns potentaţii din Pesta.

semnat contele Leyden

---

[1] Documentul a fost publicat şi de T. Pavel, *op. cit.*, vol. II, p. 129–131.

[2] Emil I. Ghica (1848–1911). Vezi despre activitatea lui şi la Al. Porţeanu, *Mişcarea memorandistă în preocupările diplomatice şi consulare ale României în Austro-Ungaria*, în *Istoria României. Pagini transilvane*, Cluj-Napoca, 1994, p. 309–326.

[3] Întâlnirea regelui Carol I cu Kálnoky a avut loc la 31 iulie 1894 („Tribuna", nr. 154 din 23 iulie/4 august 1894).

[4] Vezi detalii la doc. nr. 68.

73

Euere Excellenz!

Angesichts der im Kreise der rumänischen Bevölkerung Ungarns hervortretenden staatsfeindlichen Erscheinungen verfolgt die ungarische Regierung den unter den Rumänen wehrnehmbare Bewegung schon seit geraumer Zeit mit der regsten und unausgesetzten Aufmerksamkeit, wobei sie zugleich die Beweggründe der namentlich in letzterer Zeit

vorgekommenen staatsfeindlichen Demonstrationen und Agitationen zu erforschen trachteten.

Die von den administrativen Behörden und den Gensdarmerie – Kommender an den Minister des Innern angelangten Berichte deuten darauf, wie dies übrigens auch durch die Berichte der k. und k. Gesandtschaft in Bukarest, welche Euere Excellenz die Güte hatten, mir mitzutheilen, bestätigt wird, – dass der im Schosse der rumänischen Bevölkerung Ungarns ins besonders in den siebenbürgischen Landestheilen wahrgenommenen Bewegungen und Agitationen grösstentheils durch den im Königreiche Rumänien organisierte und eine allgemeinbekannte provozierende Thätigkeit entfaltende "Rumänische Liga"angefecht und genährt werden.

Es ist erwiesen, dass es diese Liga ist, welche die staatsgefährlichen Agitatoren ermuthigt, unter den einheimischen Rumänen durch falsche Verheissungen Unzufriedenheit hervorruft, derselben im Wege der Presse zu Demostrationen aufreizt, die Agitatoren mit Geld versieht und die staatsfeindlichen Blätter subventioniert.

Es ist mir aus den gefälligst mitgetheilten Berichten unserer Gesandtschaft in Bukarest zwar bekannt, dass die königliche rumänische Regierung ihre Verantwortlichkeit für die am Gebiete des Königreiches Rumänien gegen Ungarn geschürte Agitation mit dem Hinweise auf die in Rumänien herrschende, fast unbeschrenkte Presse und Versammlungsfreiheit, so wie mit Berufung darauf, dass es hauptsächlich ungarische Unterthanen seien, welche in Rumänien gegen Ungarn agitieren, und das bewegende Element derselben bilden und soweit es in erster Linie der ungarischen Regierung obliegen würde, diesbezüglich Ordnung zu schaffen, – von sich abzulehnen trachtet; doch erscheint diese Entgegnung blos als eine unstechhaltige Ausflucht angesichts des Umstandes, dass von den im Buget Rumäniens für die Unterstützung solcher orthodoxer Kirchen und Schulen, welche sich ausserhalb Rumäniens befinden, jährlich bewilligten 750 000 Franks auf geheimen Wegen circa 400–430 000 Franks in Siebenbürgen zur Verteilung gelangen, das ferner die rumänische Regierung es geduldet hat, dass die rumänische Liga gelegentlich des Memorandumprozesses für die in diesem Prozesse Angeklagten, sowie für die aufgedungenen Seelsorger, Schullehrer und andere Elemente in offenkundiger Weise eine Unterstützung von 150 000 Franks in den siebenbürgischen Theilen Ungarns gesendet hat und der „Tribuna Foia Poporului„ und der "Gazeta Transilvaniei" eine Subvention von 50 000 Franks ertheilt und ausserdem auch ausländische, hauptsächlich italienische und französische Blätter bezahlt, damit dieselben gegen Ungarn hetzen.

Angesichts solcher Umstände ist es schwer die rumänische Regierung von dem Vorwurfe, der gegen Ungarn gerichteten Umtriebe wenigstens in verdeckter Weise zu unterstützen, ganz loszusprechen, jedenfalls aber duldet sie es dass am Gebiete des Königreiches Rumänien unzulässigster

und mit dem freundnachbarlichen Beziehungen unverträglicher Weise gegen Ungarn offen agitiert und gehetzt wird.

Kein Staat würde eine ähnliche, gegen seine innere Kirche und Integrität in einem fremden Staate betretene systematische Hetze ohne energischen Represalien dulden. Auch Ungarn, und im weiteren Verfolge die österreichisch – ungarische Monarchie kann eine solche agitatorische Thätigkeit, wie es die rumänische Liga entfaltet und mit welcher dieselbe in ihren Blättern, Flugschriften und Versammlungen offen prahlt, nicht ohne weiteres hingehen lassen.

Ich erlaube mir daher Euere Excellenz dringend zu ersuchen, mit dem ganzen Nachdruck welchen die Machtstellung der österreichisch – ungarischen Monarchie uns verleihen muss, bei der hiesigen rumänischen Regierung dahin wirken zu wollen, dass den gedachten, gegen die innere Ruhe Ungarns und der österreichisch – ungarischen Monarchie gerichteten Umtrieben im Königreiche Rumänien ein Ende gemacht werde.

Da diese Angelegenheit in den diesjährigen Delegationen wahrscheinlich zur Sprache gebracht werden wird, wäre es schon auch mit Rücksicht auf die Stellung der Regierung sehr erwünscht, dass bis dahin in dieser Beziehung irgend ein greifbarer Erfolg erziehlt werden könnte.

Bei dieser Gelegenheit kann ich auch die Berichterstattung unserer auswärtigen Missionen, insbesonders der bukarester Gesandtschaft nicht ohne Bemerkung lassen.

Euere Excellenz haben die Güte die von der genannten Gesandtschaft einlangenden Berichte auch mir mitzutheilen. Dieselben enthalten zunächst sehr werthvolle Mittheilungen über die mit dem Könige und mit den rumänischen Ministern vorgekommenen Begegnungen, sind aber weniger vollständig in Betreff der verschiedenen anderen, für uns wichtigen Vorkommnisse, die sich im Gebiete des Königreiches Rumänien zutragen. So Beispielsweise enthielten diese Berichte – wenigstens soviel mir bekannt ist – gar keine Andeutungen und Aufschlüsse über den Zweck und Verwendung der oberwähnten, und auch in meiner ergebensten Note vom 25-ten September 1890 Zahl 2223 zur Sprache gebrachten Budgetprotokolls von 750 000. Auch die oben angeführten Daten über die Verwendung der Ligagelder hat die ungarische Regierung erst aus anderen Quellen erfahren.

Ich möchte mir daher erlauben Euerer Excellenz bei diesem Anlasse auch höflichst zu bitten, unseren Gesandten in Bukarest gefälligst anweisen zu wollen, dass er angesichts der sich kundgebenden äusserstfeindlichen Umtriebe den verschiedenen gegen Ungarn gerichteten Manifestationen, der Thätigkeit der zu diesem Zwecke organisierten Vereine, insbesonders der rumänischen Liga, sowie dem Treiben der in Rumänien aufhaltenden, oder dort zeitweilig auftauchenden Agitatoren ungarischer Staatsangehörigkeit und überhaupt der ganzen gegen uns gerichteten feindlichen Bewegung fortwährend die schärfste Aufmerksamkeit widme,

und auch über seine diesfälligen Wahrnehmungen ausführlich und mit möglichster Raschheit berichten.

Auch wäre es zweckmässig, dass die Berichte über solche Umstände, in Betreff welcher es wünschenswerth wäre, dass sie ungesäumt zur Kenntnis der ungarischen Regierung, namentlich des Ministers des Innern gelangen, von der Gesandtschaft abschriftlich auch dem königlich ungarischen Minister des Innern zugesendet werde.

Aus diesem Anlasse beehre auch die geneigte Aufmerksamkeit Euerer Excellenz auf die am 4-ten September l. J. in Haag zu veröffnende interparlamentarische Conferenz zu lenken.

Es ist mir berichtet worden, dass es dem rumänischen Einflusse gelungen sei, bei dem, mit den Verbreitungsarbeiten betrauten Comité auch die Angelegenheit der Nationalitäten und damit die sogenannte, rumänische Frage in Ungarn auf die Tagesordnung setzen zu lassen.

Als Punkt 7. der Tagesordnung wurde nämlich bestimmt: Les égards dûs aux nationalités dans les états polyéthniques*.

So wie mir weiter berichtet wurde, haben sich bereits 46 Mitglieder aus Rumänien (Abgeordnete, Senatoren, politische Agenten und Agitatoren) zur Theilnahme an der Conferenz gemeldet, und es unterliegt somit kaum mehr einem Zweifel, dass – wenn dieser Punkt auf der Tagesordnung bleibt – und nachdem es den rumänischen Delegierten mit Hilfe der ihnen politisch freundlichen westeuropäischen Collegen, sicherlich gelingen wird, schon bei der Bildung des Bureaus die Majorität zu erlangen, auf dieser Conferenz mit den äussersten Invektiven gegen Ungarn gehetzt werden wird und dann auch die Beschlüsse in diesem Sinne werden gebracht werden.

Auch soll die Absicht bestehen von den diesbezüglich zu bringenden Beschlüssen alle europäischen Regierungen zu verständigen.

Es ist schon in früheren Jahren der Versuch gemacht worden, die Nationalitätenfrage auf die Tagesordnung der vorgängigen parlamentarischen Conferenzen setzen zu lassen; doch sind bisher die hierauf bezüglichen Anregungen gescheitert.

Es dürfte Euerer Excellenz vielleicht unbekannt sein, dass bereits anlässlich der im Jahre 1892 in Bern stattgefundenen vorletzten Conferenz, rumänischerseits der Versuch gemacht wurde, die sogenannte rumänische Frage auf die Tagesordnung der Conferenz zu bringen. Dieser Versuch scheiterte damals, weil die schweizerische Regierung die Verhandlung dieser Frage nicht gestatte, und dieselbe mit der Begründung von der Tagesordnung streichen liess, dass dies keine internationale Frage sei sondern eine interne Angelegenheit eines jeden Staates bilde, somit in dieser internationalen Conferenz nicht verhandelt werden dürfe.

Wie man mir berichtet, soll anlässlich der im Jahre 1893 nach Stockholm einberufenen Conferenz derselbe Vorgang befolgt worden sein,

---

* În franceză în original.

nämlich es soll die Verhandlung solcher Fragen – die unstreitbar interne Angelegenheiten einzelner Staaten betreffen – ebenfalls nicht gestattet worden sein.

Ich glaube keinem Zweifel Raum geben zu dürfen, dass wenn Euere Excellenz die Güte haben wollen, im Wege der beim niederländischen Hofe accreditierten Gesandtschaft, die hierauf bezüglichen Vorstellungen und Erläuterungen der königlich niederländischen Regierung mittheilen zu lassen, dieselbe wohl zu der Überzeugung gelangen, und dementsprechend vorgehen wird, dass mit Rücksicht auf die erwähnten Präjudiezfälle, dieser Programmpunkt 7. als eine solche Angelegenheit, die eine innere Frage eines jeden einzelnen Staates bildet und nicht als eine internationale Angelegenheit behandelt werden kann, nachträglich noch von der Tagesordnung zu streichen sei.

Indem ich Euere Excellenz ergebenst bitte, in diesem Sinne gefälligst und ehebaldigst intervenieren und unsere Gesandten in Haag mit entsprechenden Weisungen versehen zu wollen, erlaube ich mir Euere Excellenz noch höflichst ersuchen, mich von den weisen Entscheidungen und Ergebnissen der zu unternehmenden diplomatischen Schritte zeitigst verständigen zu wollen.

Genehmigen Euere Excellenz den Ausdruck meiner ausgezeichneten Hochachtung.

Budapest, am 13-ten August 1894

Wekerle

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, c. 21–26; Haus – Hof – und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, PA XVIII, Karton 52.

Excelenţă,

Guvernul ungar urmăreşte de multă vreme cu cea mai mare şi permanentă atenţie, acţiunile românilor înregistrate ca urmare a manifestării fenomenelor duşmănoase în rândul populaţiei române din Ungaria faţă de stat, şi în acelaşi timp încearcă să cunoască motivele care au condus în ultimul timp la demonstraţii şi agitaţii antistatale.

Rapoartele înaintate ministerului de interne de către autorităţile administrative şi comandanţii jandarmeriilor arată că acţiunile şi agitaţiile înregistrate în rândul populaţiei române din Ungaria, cu precădere în părţile transilvănene, sunt iniţiate şi întreţinute în bună parte de „Liga Românească" care activează în Regatul României şi desfăşoară o activitate de instigare, lucru confirmat şi prin rapoartele Legaţiei cezaro-crăieşti din Bucureşti, pe care Excelenţa voastră aţi avut bunăvoinţa să mi le puneţi la dispoziţie.[1]

Este dovedit faptul că Liga încurajează pe agitatorii ce prezintă un real pericol pentru stat instigându-i la demonstrații prin intermediul presei, înzestrându-i cu bani și subvenționând gazetele dușmănoase statului, iar pe de altă parte stimulează speranțe neîntemeiate și nemulțumiri în rândul românilor autohtoni.

Din rapoartele Legației noastre de la București îmi este cunoscut faptul că guvernul regal român încearcă să-și decline responsabilitatea pentru acțiunile de instigare împotriva Ungariei desfășurate pe teritoriul Regatului României, motivând imposibilitatea de a interveni prin libertatea aproape nelimitată acordată presei [prin lege] și dreptului la întrunire și subliniind că majoritatea agitatorilor români împotriva Ungariei, care formează totodată nucleul acestei mișcări, sunt supuși ai Ungariei și prin urmare este de datoria guvernului ungar să facă ordine; numai că acest răspuns apare ca un subterfugiu nefondat avându-se în vedere faptul că bugetul României aprobă o subvenție anuală de 750 000 franci în scopul ajutorării financiare a bisericilor ortodoxe și a școlilor aflate în afara teritoriului României; din această sumă ajung pe căi clandestine circa 400–430 000 franci în Transilvania; apoi nu trebuie neglijat faptul că guvernul român a tolerat ca Liga românească să trimită un ajutor de 150 000 franci în părțile transilvănene ale Ungariei în timpul procesului memorandiștilor, care au fost destinați inculpaților, duhovnicilor angajați și învățătorilor, iar pentru „Tribuna“, „Foaia Poporului“ și „Gazeta de Transilvania“ a acordat o subvenție de 50 000 franci, plătind în același timp ziare străine, cu precădere din Italia și Franța, pentru ca acestea să instige împotriva Ungariei.[2]

Luând în considerare aceste circumstanțe este greu să dezvinovățești guvernul român de reproșul de a fi sprijinit uneltirile îndreptate împotriva Ungariei, chiar dacă a acționat pe căi ocolite; oricum reiese că acesta tolerează activitatea publică de agitație și de instigare împotriva Ungariei pe teritoriul Regatului României, lucru incompatibil cu relațiile de bună vecinătate.

Nici un stat nu ar îngădui ca pe teritoriul altui stat să se desfășoare o acțiune de instigare sistematică care să-i vizeze biserica și integritatea fără să intervină cu măsuri energice. Ungaria și, într-o accepțiune mai largă Monarhia austro-ungară nu poate privi cu pasivitate activitatea agitatorică desfășurată de Liga românească care-și face un titlu de glorie din aceasta lăudându-și activitatea în ziarele proprii, cu ocazia demonstrațiilor sau a adunărilor organizate.

Astfel, îmi îngădui să o rog cu insistență pe Excelența voastră să acționați cu toate drepturile pe care trebuie să vi le confere puterea Monarhiei austro-ungare pe lângă guvernul român ca acesta să pună capăt uneltirilor care se desfășoară pe teritoriul Regatului României, deoarece tulbură liniștea interioară din Ungaria și sunt îndreptate împotriva Monarhiei austro-ungare.

Această problemă va fi probabil dezbătută de delegațiile ce se vor întruni în cursul acestui an și astfel ar fi de dorit ca, din considerație față de renumele guvernului, să se obțină un rezultat clar în această chestiune.

Ajuns la acest punct nu pot trece cu vederea modul în care misiunile noastre externe întocmesc rapoartele şi mă refer în special la Legaţia din Bucureşti.

Excelenţa voastră a avut bunăvoinţa să-mi facă cunoscute rapoartele redactate de numita legaţie. Acestea conţin informaţii valoroase referitoare la întâlnirile diplomatice cu regele şi cu miniştrii români, dar sunt lacunare relativ la alte evenimente ce se desfăşoară pe teritoriul Regatului României şi care prezintă importanţă pentru noi. Rapoartele – din câte cunosc – nu conţineau nici o referire şi lămuriri legate de scopul şi modul de folosire a sumelor de bani sus menţionate sau legat de cei 750 000 franci prevăzuţi în buget, informaţie despre care am relatat în preasupusa notă din 25 septembrie 1890 nr. 2223. Guvernul ungar a fost informat despre problemele amintite şi modul de folosire a banilor aparţinând Ligii din cu totul alte surse.

Îmi iau îngăduinţa de a ruga respectuos pe Excelenţa voastră să-l atenţionaţi pe ministrul plenipotenţiar de la Bucureşti să acorde permanent şi cea mai mare atenţie uneltirilor duşmănoase contra Ungariei materializate prin manifestaţii, prin activitatea desfăşurată de asociaţii înfiinţate în acest scop, cu precădere Liga românească, precum şi îndeletnicirilor unor agitatori, cetăţeni ai statului ungar, care se află permanent sau vremelnic în România şi în general tuturor acţiunilor duşmănoase îndreptate împotriva noastră şi să raporteze cu promptitudine despre constatările făcute.

Ar fi deasemenea util ca rapoartele în care se relatează despre asemenea situaţii să fie aduse neîntârziat la cunoştinţa guvernului ungar, respectiv să fie înştiinţat şi ministrul de interne, iar Legaţia să informeze într-un raport separat şi pe ministrul de interne maghiar.

Am onoarea cu această ocazie să îndrept atenţia binevoitoare a Excelenţei voastre asupra Conferinţei interparlamentare care îşi începe lucrările la Haga pe 4 septembrie.

După cele relatate mie, românii au reuşit să influenţeze comitetul însărcinat cu lucrările preliminare în sensul includerii pe ordinea de zi a conferinţei şi a problemei naţionalităţilor, deci aşa numita problemă a românilor din Ungaria.

Punctul 7 de pe ordinea de zi cuprinde: Consideraţii privind drepturile naţionalităţilor în statele multietnice.

Conform informaţiilor primite şi-au anunţat participarea la conferinţă 46 membri din România (deputaţi, senatori, agenţi politici şi agitatori),[3] deci nu există nici o îndoială – dacă acest subiect rămâne pe ordinea de zi – că la această conferinţă se va instiga împotriva Ungariei făcându-se uz de invective extreme iar deciziile se vor lua în acelaşi spirit, pornind de la considerentul că delegaţii români vor reuşi cu siguranţă să obţină majoritatea la constituirea biroului cu sprijinul unor colegi vest-europeni, care manifestă o atitudine prietenoasă faţă de politica lor.

Se prefigurează intenţia ca deciziile luate în această chestiune să fie aduse la cunoştinţa tuturor guvernelor europene.

Încercarea de a introduce problema naţionalităţilor pe ordinea de zi a Conferinţelor parlamentare datează încă din anii anteriori, dar iniţiativele de acest gen au eşuat până în prezent.

S-ar putea ca Excelenţei voastre să vă fie necunoscut faptul că la penultima conferinţă, care şi-a desfăşurat lucrările la Berna în anul 1892, românii au încercat să introducă pe ordinea de zi aşa-numita problemă românească. Tentativa a eşuat atunci pentru că guvernul elveţian nu a permis dezbaterea problemei eliminând-o de pe ordinea de zi cu motivaţia, că aceasta nu constituie o problemă internaţională ci o chestiune internă a fiecărui stat, în consecinţă nu poate fi obiect de dezbatere în cadrul acestei conferinţe internaţionale.

După cum mi s-a relatat, conferinţa parlamentară de la Stockholm a procedat la fel în anul 1893, adică, nu a acceptat dezbaterea unor chestiuni care formează în mod incontestabil probleme interne ale fiecărui stat.

Nu am nici un fel de îndoieli, că dacă Excelenţa voastră va binevoi să prezinte această chestiune guvernului regal al Ţărilor de Jos, prin intermediul legaţiei acreditate la curtea din Ţările de Jos, acesta s-ar convinge că din consideraţii faţă de amintitele probleme preliminarii, punctul 7 trebuie apeciat ca o problemă internă a fiecărui stat şi ca atare nu poate fi abordată ca o chestiune internaţională, prin urmare ar putea solicita eliminarea acesteia de pe ordinea de zi a dezbaterilor.[4]

Rugând-o pe Excelenţa voastră, animat de sentimentele mele de devotament, să interveniţi în acest sens în cel mai scurt timp şi să transmiteţi ministrului plenipotenţiar de la Haga instrucţiunile necesare, îmi îngădui să rog preasupus pe Excelenţa voastră să-mi aducă la cunoştinţă hotărârile şi măsurile ce vor fi luate pe cale diplomatică.

Vă rog să primiţi, Excelenţă, asigurările celor mai înalte aprecieri,

Budapesta, 13 august 1894 Wekerle

---

1 Vezi documentele nr. 35, 38, 42, 45, 48, 54, 58, 60, 63–64, 66.

2 Problema provenienţei şi a destinaţiei acestor fonduri nu a constituit obiectul cercetării istoriografiei româneşti. Ele au fost consemnate tangenţial în lucrările: V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român,* Bucureşti, 1979, p. 216, 222–224; V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 80–82, 110, 115; T. Pavel,*op. cit.*, vol. II, p. 45, 49; Idem, *Partidul Naţional Român şi acţiunea memorandistă,* Cluj,1994, p. 48; *Dr. Ioan Raţiu şi Emilia Raţiu, Corespondenţă I (Scrisori primite, 1866–1895),* Bucureşti, 1994, p. 269–270. O statistică a fondurilor destinate bisericilor şi şcolilor din străinătate pe perioada 1 aprilie 1889 – 25 septembrie 1895, întocmită de Eugen Brote pentru Dimitrie A. Sturdza, vezi la Biblioteca Academiei Române, Bucureşti, *Arh. D. A. Sturdza,* mapa XI, varia 86–92, ca şi prelucrarea lui A. Bunea, în *Parlamentul României în sprijinul învăţământului românilor din Transilvania (1892–1899),* în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Series Historia, 1970, fasc. 2, p. 85–89.

3 În realitate, la Conferinţa interparlamentară de la Haga (3–7 septembrie 1894) au fost prezenţi 6 parlamentari din România, în frunte cu V. A. Urechia, la care s-a adăugat din partea românilor transilvăneni avocatul arădean dr. Ştefan Cicio-Pop.

4 Solicitarea prim-ministrului ungar Wekerle Sándor a avut câştig de cauză. Raportul elveţianului Gobat în problema naţionalităţilor va fi înlăturat de pe ordinea de zi a dezbaterilor. Totuşi, în plenul conferinţei s-a admis o moţiune franco-italiană favorabilă românilor transilvăneni, ce dezaprobă nerespectarea drepturilor naţionalităţilor din Ungaria, ceea ce va aduce după sine şi respingerea propunerii ca în anul 1895 conferinţa interparlamentară să aibă loc la Budapesta („Tribuna", 1894, nr. 178–183; D. Braharu, *op. cit.*, p. 50; G. Moroianu, *op. cit.* p. 1417).

74

Magyar királyi belügyministeri Elnökség

3342/szám elnöki/1894

Kereskedelemügyi miniszter úrnak

saját kezéhez

Közelebbi erdélyi körútom alkalmával személyesen is meggyözödtem arról, mily veszélyes eszközzel rendelkezik az oláh nemzetiségi izgatás az u.n. nemzetiségi bankokban, melyek hosszú lejáratú, kisebb összegű kölcsönöket nyujtván a szegényebb lakosságnak, azt ez által teljesen befolyásuk alá vonják, és a kölcsön felmondásával való fenyegetés által terrorizálják.

Különösen alkalmasok lennének e célra a kisebb vidéki bankok, melyek szükebb müködési terükön hatványozott eredménnyel járhatnának el; ezen bankok között első sorban a deési hitelbank, melyet a szoban levő actió kifejtésétől csupán az ily célra rendelkezésre álló tökéjének elégtelensége tart vissza.

A bank vezető egyéniségei azt is kinyilatkoztatták előttem, hogy a banktulajdonát képező marotlaki sóbányákban fekvő töke felszabadulása esetén a pénzintézet inkább lenne azon helyzetben, hogy a többször emlitett hazafias actiót megindithassa, minnélfogva igen óhajtandó lenne, ha az állam a nevezett bányákat átvenné.

Tekintettel a fenforgó igen fontos politikai tekintetre van szerencsém (cimedet) tisztelettel fel kérni, hogy ezen vételi ügyet nagybecsű figyelmében részesiteni, és lehetőleg kedvező megoldásra, jutattni méltóztassék.

Fogadja stb.

Budapest, VIII. 16

F

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 85, c. 599–601; Magyar Országos Levéltár, Belügyminisztériumi levéltár, Elnöki iratok, 1894 – 3342, f. 1–3.

Preşedenţia Ministerului de Interne Regal Maghiar
Numărul 3343/1894 prezidial

Domnului ministru al comerţului [1]

personal

Cu prilejul ultimului meu circuit transilvănean m-am convins personal de ce mijloc periculos dispune mişcarea naţională românească în persoana aşa numitelor bănci ale naţionalităţilor care, acordând împrumuturi mici pe termen lung populaţiei nevoiaşe o supun cu totul influenţei lor şi o terorizează cu retragerea împrumutului.

Pentru contracararea acestor uneltiri politice dăunătoare este neapărat necesar ca şi alte instituţii financiare să acorde împrumuturi mai mici, cu o dobândă mai redusă şi pe termen lung căci în felul acesta ar scădea influenţa băncilor naţionalităţilor.

Pentru acest scop ar fi potrivite băncile mici din provincie, care în sfera lor redusă de activitate ar putea acţiona cu rezultate sporite. Printre acestea se află în primul rând Banca de credit din Dej [2], care nu poate realiza acţiunea amintită din cauza insuficienţei capitalului destinat acestui scop.

Conducerea băncii mi-a declarat că în cazul deblocării capitalului investit în ocnele de sare de la Morlaca, care consituie proprietatea băncii, aceasta ar putea începe acţiunea patriotică amintită. De aceea ar fi necesar ca statul să preia amintitele ocne.

Având în vedere importanţa politică deosebită a problemei, vă rog să acordaţi atenţie problemei şi s-o rezolvaţi favorabil.

Primiţi et.[3]

Budapesta, 16. VIII

---

1 Lukács Béla (1847–1901).
2 Banca „Someşana“ înfiinţată în 1890.
3 Probabil Hieronymi Károly.

75

Seiner Excellenz dem Reichskanzler,
General der Infanterie, Herrn Grafen von Caprivi

Vertraulich

Sinaia, den 19. August, 1894

Die zunehmende Agitation unter den Siebenbürgischen Rumänen hat die Aufmerksamkeit der österreichisch – ungarischen Regierung seit längerer Zeit auch insofern auf sich gezogen, als dieselbe keinen Zweifel darüber hegt, dass ansehnliche Geld – Unterstützungen Seitens der hiesigen Kulturliga dabei im Spiele sind. Der österreichisch – ungarische

Geschäftsträger hat sich bemüht in den finanziellen Apparat der rumänischen Liga einigen Einblick zu gewinnen und ist wohl Seitens des Grafen Kálnoky damit beauftragt worden, welch Letzterem von Ungarischer Seite der Vorwurf gemacht wird, dass er dieses "hochverrätherische Eingreifen" einer revolutionären Reichshälfte von Anfang an ohne Widerspruch habe hingehen lassen.

Wie mir Herr Dumba ganz vertraulich erzählt hat, ist es ihm bisher nicht gelungen irgendein wircklich gravierendes Moment aufzufinden, und arbeiten die Ligaführer sowohl in der Beeinflussung der europäischen Presse als in der Unterstützung der nationalen Bestrebungen jenseits der Grenze mit unverkennbarem Geschick. Aus dem letzten Rechnungsausweis der rumänischen Frauenliga, welcher Herrn Dumba vorgelegen hat, ergiebt sich zwar, dass dieser Verein im ersten Jahre seines Bestehens über ein Einkommen von 27 000 Francs zu verfügen hatte, dass davon jedoch 19000 Francs kapitalisirt wurden. Die Verwendung der Restsumme als Unterstützung an rumänische Schullehrer und Popen in den österreichischen Landestheilen mit rumäniscer Bevölkerung steht an sich betrachtet, auf derselben Stufe, als wenn Seitens anderer Länder zu kulturellen Zwecken Spenden in das Ausland gesandt werden.

Das Budget der eigentlichen Kulturliga beziffert sich natürlich viel höher und es sind dieser Seitens patriotischer Rumänen grössere Beträge zugegangen, über deren Verwendung in den zugänglichen Ausweisen höchstens irreführende Angaben enthalten sein dürften. Ich halte es daher nicht für ausgeschlossen, dass dem Grafen Kálnoky in den Delegationen auf Grund von Mittheilungen der ungarischen Polizei, belastenderes Material vorgelegt werden wird.

Aber auch wenn dies der Fall sein sollte, so ist die bisherige passive Haltung des auswärtigen Ministers der Monarchie gegenüber diesen rumänischen Machinationen immer mehr gerechtfertigt.

Nicht nur, dass ihm die hier am Ruder stehenden Staatsmänner dafür Dank wissen, sondern er würde durch amtliche Reklamationen nur Wasser auf die Mühle der Kulturliga und der hinter ihr stehenden liberalen Parteigenossen haben. In Budapest ist man u. A. sehr darüber gereizt, dass die öffentliche Meinung in Europa erfolgreich zu Gunsten der Rumänen beeinflusst worden ist. Dies ist aber nur dadurch möglich geworden, dass man auf so schwacher Grundlage wie das Memorandum der Siebenbürger Rumänen die Urheber desselben zu jahrelanger schwerer Gefängnisstrafe verurtheilte und dass ferner den Magyaren, die selbst auf Grund des Nationalitäten – Prinzips ihre heutige Stellung erlangt haben, ein solches Vergehen besonders verübelt wird.

Durch seine bisherige Zurückhaltung hat sich Graf Kálnoky wenigstens freie Hand gewahrt und kann nach Anhörung der Beschwerden der Delegation je nach Umständen verfahren, er bewahrt ausserdem in der ausstehenden Wahl seines neuen Gesandten in Bukarest immer noch ein Mittel, um anlässlich dieses Wechsels in der Vertretung gewisse Auswüchse

in dem Gebahren der Kulturliga zur Sprache zu bringen die jetzt auch in Wien empfunden werden. Es ist dabei nur zu hoffen, dass die bevorsthenden Auseinandersetzungen in den Delegationen in Ungarn zur Einsicht führen möchten, dass fortwährende Provokationen die Lage hier verschlechtert haben und dem Kabinet Catargi, welches seine Ruhe nie verlassen hat, die Existenz ungemein erschwert worden ist.

gezeichrect Graf Leyden

Arh. St. București, Colecția microfilme R. F. Germania, rola 120, c. 176–179, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts 3, Rumänien, A. 7769, Nr. 79, S. 680–681, Abschrift.

Sinaia, 19 august 1894 [1]

Copie
confidențial

Excelenței sale, domnului cancelar conte von Caprivi,
general de infanterie

Agitația crescândă în rândul românilor din Transilvania a atras atenția guvernului austro-ungar și în sensul că acesta nu are nici un fel de îndoieli asupra faptului că Liga culturală sprijină acțiunea prin sume substanțiale de bani. Mandatarul austro-ungar s-a străduit să capete o privire de ansamblu asupra situației financiare a Ligii din însărcinarea contelui Kálnoky; ultimului i se reproșează din partea părții maghiare că a tolerat de la bun început „acțiunea de înaltă trădare“ a unei părți revoluționare din regat fără să fi intervenit în vreun fel.

Din relatările confidențiale ale domnului Dumba rezultă că nu a reușit până în prezent să descopere o fisură incriminatorie, deoarece conducătorii Ligii lucrează cu o îndemânare neîndoielnică atât în privința influențării presei europene cât și în sprijinul mișcării naționale desfășurate dincolo de graniță. Din ultimul bilanț contabil al Ligii femeilor române, pe care domnul Dumba l-a prezentat, rezultă că această asociație a beneficiat încă din primul an de existență de un venit de peste 27 000 de franci, din care însă au fost capitalizați 19 000 franci. Restul banilor s-au folosit pentru sprijinirea învățătorilor și preoților români din părțile austriece cu populație românească, acțiune care trebuie considerată similară cu acea de acordare de donații din partea străinătății în scopul sprijinirii activității culturale a altor țări.[2]

Bugetul Ligii culturale este desigur cu mult mai mare şi sume considerabile au fost distribuite de aceasta unor români patrioţi, însă despre modul lor de întrebuinţare nu s-ar găsi consemnate în documentele care sunt accesibile decât menţiuni derutante. Ca atare, nu consider exclusă posibilitatea ca să-i fie prezentat contelui Kálnoky un material cu mult mai acuzator în baza comunicărilor făcute de poliţia maghiară.

Dar, chiar dacă lucrurile ar sta astfel, poziţia pasivă adoptată până acum de ministrul de interne al monarhiei faţă de maşinaţiile românilor ar fi tot mai justificată.

Oamenii de stat care se află aici la conducere i-ar putea mulţumi, dar prin reclamaţii oficiale el ar da apă la moara Ligii culturale şi implicit Partidului liberal care se află în spatele acesteia. La Budapesta există o stare de iritare determinată printre altele de faptul că influenţarea opiniei publice din Europa a fost încununată de succes pentru cauza românilor. Acest lucru a devenit posibil numai datorită faptului că în baza unui motiv atât de labil cum a fost Memorandul românilor din Transilvania, iniţiatorii acestuia să fie condamnaţi la ani lungi de temniţă grea, măsură care le este luată în nume de rău cu atât mai mult cu cât ungurii şi-au dobândit situaţia pe care o au astăzi pe temeiul principiului naţionalităţilor.

Contele Kálnoky şi-a asigurat mână liberă prin poziţia reţinută adoptată până acuma şi poate acţiona după cum o vor cere circumstanţele după audierea plângerilor prezentate de delegaţie, apoi mai beneficiază de o posibilitate, dată fiind alegerea iminentă a unui nou ministru plenipotenţiar la Bucureşti [3], pentru a aduce vorba cu ocazia acestei schimbări despre anumite vicii în comportamentul Ligii culturale, care sunt percepute la ora actuală şi la Viena. Să sperăm că delegaţiile ce se vor întruni în Ungaria vor ajunge, în timpul dezbaterilor, la concluzia că provocările permamanente au dus la înrăutăţirea situaţiei de aici şi că existenţa cabinetului Catargi, care a dat dovadă de mult calm, a fost îngreunată peste măsură.

semnează contele Leyden

---

[1] Documentul a fost publicat şi de T. Pavel, *Mişcarea românilor pentru unitate naţională şi diplomaţia puterilor centrale,* vol. I, (1878–1895), p. 307–308.

[2] Vezi doc. nr. 83 şi 85.

[3] Guvernul de la Budapesta dorea în locul lui Agenor Goluchowski ca ambasador la Bucureşti, un diplomat care să reprezinte mai pregnant interesele ungureşti.

76

Legazione di S.M.
il Re d'Italia in Romania
No. 1 003/180

Bucarest li 22 Agosto 1894

Signor Ministro,

Questo Ministro del Demanio e del Commercio, Signor Carp, il più influente ed autorevole tra i membri del Gabinetto e già più volte rappresentante di Rumania a Vienna ha avuto in questi giorni, tornando da un congedo, un lungo abbocamento col Conte Kalnoky. La conversazione si è aggirata quasi esclusivamente intorno alla questione Transilvana alla quale se ne annodano, ben inteso, altre di maggiore importanza. Il Ministro Imperiale e Regale ha incominciato con esporre gli attacchi violenti cui è egli fatto segno dal Gabinetto e dalla stampa di Pest pel suo atteggiamento indifferente, nella surriferita questione; ha accusato quindi il Governo Rumeno, se non di fomentare, di contribuire, per lo meno, indirettamente a mantenere viva nel Reame l'agitazione nazionale transilvana tollerando le pubbliche dimonstrazioni, le riunioni presiedute da' professori universitari, le sottoscrizioni a favore delle famiglie dei condannati nel processo del Memorandum e finalmente, l'esistenza della cosidetta Lega per la diffusione dell'istruzione e della civiltà tra i popoli di razza Rumena. Sarebbe egli probabilmente interpellato nelle prossime delegazioni ed invitato a fare serie rimostranze a Bucarest. Il Signor Carp ha negato recisamente qualsiasi partecipazione del Governo alle manifestazioni del pubblico ed ha fatto osservare che in un paese di libertà come la Rumania, le leggi non avrebbero mai potuto impedire alla pubblica opinione di esprimere le sue simpatie, agli studenti e professori di participare ad una associazione puramente letteraria ed al pubblico di soccorrere dei prigionieri; in tutte le occasioni, del resto, essere state sempre adottate misure di rigore contro le dimostrazioni palesemente ostili all'Ungheria. Profittando poi del carattere privato ed intimo del colloquio il Signor Carp non esitò a dichiarare che i rigori del Governo di Pest verso i Rumeni di Transilvania e del Banato avrebbero finito con distruggere affatto in Rumania quei germi di simpatia a favore dell'alleanza centrale che il Gabinetto di Bucarest si sforza da parecchi anni di fecondare con ogni mezzo. A suo parere, l'estensione alla Transilvania del censo elettorale vigente in Ungheria e la tolleranza dell'insegnamento della lingua Rumena

nelle scuole di quella regione farebbero cessare ogni agitazione. “Il ne faut oublier que les Hongrois sont intraitables”, conchiudeva il Conte Kalnoky.

Il colloquio occorso qualche giorno prima tra questo Ministro e Re Carlo (e che annunziai nel mio rapporto del 1 corr. No. 901/165) non deve differire gran fatto da quelle che ho avuto l’onore de narrare nel presente rapporto.

Curtopassi

Sua Eccelenza
il Ministro per gli Affari Esteri-Roma

Arh. St. București, Colecția microfilme Italia, rola 21, c. 825–828; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Afari Esteri, p. 38, Romania.

Legația Maiestății sale
Regele Italiei
în România
Nr. 1 003/180

București, 22 august 1894[1]

Domnule Ministru,

Ministrul Domeniilor și al Comerțului, domnul Carp, cel mai influent și mai prestigios dintre membrii cabinetului și în mai multe rânduri reprezentant al României la Viena a avut în aceste zile, întorcându-se din concediu, o lungă întrevedere cu contele Kálnoky. Conversația s-a desfășurat aproape exclusiv în legătură cu chestiunea transilvăneană, acesteia adăugându-i-se, bineînțeles, alte câteva de interes major.

Ministrul imperial și regal a început prin a prezenta violentele atacuri a căror țintă este, venite din partea cabinetului și a presei de la Pesta, pentru comportamentul său neutru în susmenționata problemă. A acuzat, de aceea, guvernul român, pentru a fi, dacă nu instigat, atunci măcar contribuit indirect la întreținerea unei agitații naționale pro-transilvănene, prin tolerarea demonstrațiilor publice, a reuniunilor prezidate de profesori universitari, a subscripțiilor în favoarea familiilor celor condamnați în procesul Memorandumului și, în final, a existenței acelei așa-zise Ligi pentru răspândirea științei și învățăturii în comunitățile românești. Va fi, probabil, el însuși interpelat la viitoarele sesiuni ale Parlamentului și invitat să adreseze serioase proteste Bucureștiului.

Domnul Carp a negat categoric orice participare a guvernului la manifestațiile publice și a atras atenția că într-o țară liberă cum este România legile nu ar putea niciodată să împiedice opinia publică să-și

exprime simpatiile, profesorii şi studenţii să participe la activităţile unei asociaţii pur literare, iar publicul larg să vină în ajutorul unor prizonieri politici; în toate ocaziile, însă, fuseseră luate cele mai severe măsuri împotriva manifestaţiilor deschis ostile faţă de Ungaria. Profitând apoi de caracterul privat al întrevederii, domnul Carp nu s-a sfiit să declare că durităţile guvernului de la Pesta faţă de românii din Transilvania şi Banat au sfârşit prin a distruge în România orice fărâmă de simpatie faţă de Puterile Centrale, simpatie pe care cabinetul de la Bucureşti se străduieşte de mai mulţi ani să o stimuleze pe orice cale. După părerea sa, extinderea în Transilvania a cenzului electoral valabil în Ungaria şi acceptarea învăţământului în limba română în şcolile din acea provincie ar face să înceteze orice agitaţie. „Nu trebuie să uităm că ungurii sunt încăpăţânaţi“, a concluzionat contele Kálnoky.

Întrevederea desfăşurată cu câteva zile mai înainte între ministru Kálnoky şi regele Carol[2] (şi despre care am relatat în raportul meu nr. 901/165 din 1 curent) nu trebuie că s-a deosebit prea mult de cea pe care am avut onoarea să v-o prezint în rândurile de mai sus.

Curtopassi

Excelenţei sale,
Ministrul Afacerilor Externe – Roma[3]

[1] Documentul a mai fost publicat în *1918 la români*, p. 243–245.
[2] Vezi nota 3 de la doc. nr. 72.
[3] Alberto Blanc.

77

Haag, 28. August 1894

Vertraulich

Hochgeborener Graf

Im Verfolge meines gehorsamsten Berichtes vom 24, 1. Mts. Nr. 54 beehre ich mich Euerer Excellenz zu melden, dass mir der Herr Minister des Äusseren heute sagte, in Angelegenheit der Rumänenfrage auf der interparlamentarischen Conferenz einen vertraulichen Brief an Herrn Rahusen, Mitglied der 1. Kammer der Generalstaaten und voraussichtlichen Präsidenten der bevorstehenden Konferenz gerichtet zu haben.

Herr Röell las mir die Antwort Herrn Rahusen's vor.

Dieser führt aus, dass ihm die agitatorischen Bestrebungen der Rumänen nicht unbekannt seinen und weisst auch diesfalls auf die Berner Conferenz hin. Er sei der Ansicht, dass in der Conferenz die inneren Verhältnisse der einzelnen Staaten – und dazu gehörten auch die Nationalitätenfragen – nicht berührt werden sollten. Er werde daher im Vereine mit seinen Collegen in dem niederländischen Conferenz – Comité Beaufort (Mitglied der 2. Kammer) durchzusetzen trachten, dass Punkt 7. der bisher nur ganz provisorischen Tagesordnung, über deren definitiven Fixierung erst durch die Delegierten selbst entschieden werden könne, gestrichen werde. Sollte ihm dies aber wider Erwarten nicht gelingen, dann habe er, wenn ihm was anzunehmen sei, die Präsidentenschaft der Conferenz zufalle, die feste Absicht, eine Discussion über die "rumänische Frage in Ungarn" nicht zuzulassen, und er könne versichern, dass kein Wort fallen werde, welches unsere Monarchie unangenehm sein würde.

Der Herr Minister des Äusseren bemerkte schliesslich, nun sei Alles in der Sache geschehen, was nach der Lage der Dinge überhaupt geschehen könne. Herr van Horteau und Herr Rahusen, die Beide eine wichtige Rolle bei der Conferenz spielen würden, seinen informiert und da er auch dem Präsidenten der 1. Kammer, der gleichfalls einen unseren Auffassungen günstige Ansicht in der Sache vertrete, einen vertraulichen Wink gegeben habe, wäre die Angelegenheit, in welche, er widerfalls es, die Regierung als Solche sich nicht mengen wolle, in den besten Händen.

Genehmigen Euere Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht

Braun

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, c. 83–85; Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, PA XVIII, Karton 52, nr. 56 A-B).

Haga, 28 august 1894

Confidenţial

Ilustre conte,

Ca urmare la prea supusul meu raport nr. 54 din 24 ale lunii am onoarea să raportez Excelenţei voastre că domnul ministru de externe mi-a spus astăzi că a adresat o scriere confidenţială domnului Rahusen, membru în prima Cameră a statelor generale şi probabil viitorul preşedinte al conferinţei ce se va întruni curând, referitor la problema românilor.

Domnul Röell mi-a citit răspunsul domnului Rahusen.

Acesta relatează în scrisoarea sa că tendinţele agitatorii ale românilor îi sunt cunoscute, amintind în acest context conferinţa de la Berna. Punctul său de vedere este, că problemele interne ale statelor n-ar trebui să formeze obiectul conferinţei iar chestiunea naţionalităţilor face parte din această categorie. Ca urmare, va întreprinde demersurile necesare, în înţelegere cu colegii săi, încât comitetul conferinţei condus de Beaufort (membru al celei de-a doua Camere) să şteargă de pe ordinea de zi punctul 7, care se află înscris, deocamdată, pe ordinea de zi provizorie şi al cărei program definitiv se poate fixa numai prin decizia delegaţilor. Dacă acest lucru nu-i va reuşi conform aşteptărilor sale, atunci este decis, în cazul în care i se va acorda funcţia de preşedinte al conferinţei, ceea ce este de presupus, să nu admită o dezbatere pe tema „problema românilor din Ungaria" şi ne garantează, că nu se va rosti nici un cuvânt, care să atingă în mod neplăcut monarhia noastră.[1]

Domnul ministru de externe a subliniat în final că s-a făcut tot posibilul în această chestiune, judecând după starea lucrurilor. Domnii von Horteau şi Rahusen[2] care vor juca un rol important la conferinţă l-au înştiinţat în secret despre această chestiune şi pe preşedintele primei Camere, care susţine cauza în favoarea noastră, astfel problema se află în mâini sigure şi o modificare ar fi posibilă numai prin imixtiunea guvernului.

Vă rog să permiteţi, Excelenţă, asigurările celui mai profund respect.

Braun

---

1 Vezi doc. nr. 73.

2 Van Houtten, ministru de externe al Olandei şi senatorul Rahusen, viitorul preşedinte al Conferinţei interparlamentare de la Haga din septembrie 1894, refuză discutarea problemei româneşti („Tribuna", 1894, nr. 178–181).

78

Sinaia, 2. September 1894

Hochgeborener Graf!

Die litterarische, für das Ausland bestimmte Thätigkeit der Culturliga und ihres Präsidenten, des Herrn Urechia, hat in den letzten Tagen zwei Werke gezeitigt, von welchen ich mich beehre je ein Exemplar in der Anlage Euerer Excellenz ergebenst zu unterbreiten.

Die eine dieser Publicationen, eine Broschüre betitelt "Alliance des Hongrois et des Roumains contre l'Autriche" ist eine uninteressante, ausserordentlich breitgetretene Darstellung der im Jahre 1860 zwischen

dem damaligen Fürsten Cuza und den Führern der schon sehr zusammengeschmolzenen, ungarischen Emigration abgeschlossenen Verträge. Als Annex figurieren unter anderem die diplomatische Correspondenz zwischen dem Ministerpräsidenten der Moldau, Herr Kogălniceanu und dem k. k. General – Consul in Iassy, Baron Soldel, zu der der Aufenthalt der ungarischen Emigration in der Moldau und die Waffensendungen aus Sardinien dahin Anlass gaben. Sodann finden sich unter den Annexen die herzlich belanglosen, an Herrn von Salande, einen Emissär der französischen Regierung, gerichteten Briefe der Gräfin Alexander Teleki. Die höchst unbedeutende Broschüre wird ihren kaum verhüllten Zwecke (die Perfidien und Treulosigkeit der Ungarn aufzudecken), schwerlich erreichen.

Mit mehr Beachtung widmet die zweite Publikation "Voix Latines". Herrn Urechia sowie den zahlreichen, im Auslande studierenden oder niedergelassenen Rumänen ist es jedenfalls gelungen durch Ausnützung des Klausenburger Processes, im Auslande gegen Ungarn Stimmung zu machen. Die Liga schreitet nunmehr zur Veröffentlichung aller den Rumänen zugekommenen Sympathiekundgebungen und zwar in drei Länder, von denen der erste, die Stimmen der lateinischen Länder enthaltende vorliegt. Der zweite soll die analogen Gefühlsäusserungen aus Deutschland und England, d. h. der germanischen Länder bringen, während der dritte die Manifestationen der slavischen Welt enthalten wird. Derer Erscheinen ist für die allernächste Zeit angekündigt.

Die "Voix Latines" stammen grössten theils aus Italien und Frankreich. Das in dem, auf revolutionären Wege und auf der Basis des Nationalitätenprinzieps aufgebauten italienischen Staatswesen eine angeblich unterdrückte, stamm – und sprachverwandte Nationalität stark auf zahlreiche Sympathiebeweise zählen kann, ist nur natürlich.

Die französischen Stimmen wurden zu Gunsten der "Schwesternation" namentlich aus Hass gegen die Trippelallianz, deren be – geisterte Anhänger die Magyaren sein, laut. Inhaltlich kann ich nur den Essay des Herrn Henri Gaidoz "Les Roumains des Hongrie" (S. 41) als interessante Lectüre hervorheben; derselbe enthält ein zwar nicht objectives aber sehr klares und bündiges resumé der geschichtlichen Entwicklung und jetzigen Gestaltung der Rumänenfrage in Ungarn.

Die Durchsicht des ganzen kann aber leider nur den Eindruck bestärken, dass der Klausenburger Memorandum – Prozess ein grosser politischer Fehler war, da er im Auslande ein falsches und ungünstiges Licht auf die ganze Frage warf und den rumänischen Hetzern eine willkommene Handhabe bot um die ungarische Regierung und die Magyaren zu verläumden und mit Koth zu bewerfen.

Genehmigen Euere Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht

C. Dumba

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, c. 117–122; (Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, PA XVIII, Karton 52, nr. 22 A-E).

Sinaia, 2 septembrie 1894

Ilustre conte,

Activitatea literară destinată străinătăţii pe care o desfăşoară Liga culturală şi preşedintele acesteia, domnul Urechia, a fost încununată zilele acestea prin apariţia a două lucrări, din care am onoarea să trimit Excelenţei voastre câte un exemplar.

Una dintre aceste lucrări, o broşură, intitulată: „Alliance des Hongrois et des Roumains contre l„Autriche“[1] este o descriere din cale afară de larg tratată a convenţiilor încheiate de prinţul Cuza în anul 1860 cu conducătorii emigraţiei maghiare. În anexa lucrării figurează, printre altele, corespondenţa diplomatică purtată de preşedintele Consiliului de minştri al Moldovei, domnul Kogălniceanu, cu baronul Soldel, consul general cezaro-crăiesc la Iaşi, despre emigranţii maghiari aflaţi în Moldova şi procurarea armelor din Sardinia. Apoi îşi mai găsesc locul acolo scrisorile lipsite de importanţă ale contesei Alexandru Teleki adresate domnului von Salande, emisar al guvernului francez. Lipsită de valoare, broşura îşi va atinge cu greu scopul urmărit (demascarea perfidiilor şi a relei-credinţe manifestată de maghiari).

O atenţie specială s-a acordat celeilalte publicaţii, intitulată “Voix Latines”[2]. Domnul Urechia alături de numeroşi tineri români care studiază în străinătate, sau cei stabiliţi dincolo de graniţele ţării, au reuşit să creeze în străinătate o atmosferă potrivnică Ungariei folosindu-se de procesul de la Cluj. Liga intenţionează publicarea tuturor declaraţiilor de simpatie adresate românilor din partea a trei grupuri de ţări, dintre care au văzut lumina tiparului cele cuprinzând vocile ţărilor latine. Al doilea volum va cuprinde expresia sentimentelor analoge din Germania şi Anglia, adică a ţărilor germanice, pe când al treilea adeziunile din lumea slavă. Apariţia acestora este anunţată pentru viitorul apropiat.

„Voix Latines“ provin în marea lor majoritate din Italia şi Franţa. Faptul că statul italian, constituit pe calea revoluţiei şi pe principiul naţionalităţilor, va da dovadă de multă simpatie faţă de o naţionalitate subjugată cu care se înrudeşte prin origine şi limbă, se înţelege de la sine.

Opinia francezilor în favoarea „naţiunii surori“ s-a făcut auzită din sentimentul de ură faţă de Tripla Alianţă, ai cărei susţinători entuziaşti sunt maghiarii. Din punct de vedere al conţinutului subliniez ca lectură interesantă doar eseul domnului Henri Gaidoz “Les Roumains de Hongrie” (pag. 41)[3]; acesta cuprinde un rezumat, nu prea obiectiv dar clar şi concis, al dezvoltării istorice şi al situaţiei actuale a românilor din Ungaria.

Parcurgerea volumului întăreşte din păcate impresia, că procesul memorandiştilor de la Cluj a fost o gravă eroare politică, care s-a soldat cu

crearea unei imagini false şi nefavorabile în străinătate asupra acestei chestiuni, oferind astfel românilor un pretext binevenit pentru a ponegri şi mânji cu noroi guvernul ungar şi pe maghiari.

Vă rog să primiţi, Excelenţă, asigurările celui mai profund respect,

C. Dumba

---

1 *L'Alliance des Roumains et des Hongrois en 1859 contre l'Autriche, documents inédits publiés par V. Urechia,* Bucarest, 1894.

2 V. A. Urechia, *Voci Latine. De la fraţi la fraţi,* Bucureşti, 1894.

3 *Ibidem,* p. 41–60. Henry Gaidoz, istoric, profesor la Şcoala liberă de ştiinţe politice din Paris şi director la „Ecole des Hautes Etudes“, va publica studiul consemnat în document, pentru prima dată în „Revue de Paris“ din 15 mai 1894. El a fost reluat şi în broşură separată de autor sub titlul *Les Roumains de Hongrie. Leur origine – Leur histoire – Leur état présent,* Paris, 1894. George Moroianu va traduce şi tipări la Bucureşti în acelaşi an această broşură, sub îngrijirea *Ligii culturale,* cu titlul: *Românii din Ungaria. Originea, istoria şi starea lor presentă.*

79

Sinaia, 2. September 1894

Streng vertraulich

Hochgeborener Graf!

Wie Euere Excellenz aus meinem ergebensten Berichte von heute Nr. 22 A–E. gütigst entnommen haben würden, war ich durch zwei heftige Fieberanfälle gehindert persönlich den hohen telegrafischen Auftrag vom 27. August Nr. 23 sofort auszuführen. Ich schrieb daher am Mittwoch früh dem Finanzminister einen vertraulichen Brief, in welchem ich ihn, unter Berufung auf den mir ertheilten Befehl nun eine authentische Auskunft über die Verwendung der im Büdget für die Unterstützung rumänischer Schulen und Kirchen im Auslande eingestellten Staatzgelder ervuchte. Ich erhielt noch am Abend die Antwort Herrn Germani's, welcher bedauerte, bevor er mit seinen momentan von der Hauptstadt abwesenden Collegen Rücksprache genommen hätte, mir die velangten Auskünfte in officieller Weise nicht liefern zu können. Alles was er zu thun vermöge, sei mir ein resumé der betreffenden Büdgetposten zu übersenden. Die in Aussicht gestellte Sendung blieb indessen bis heute aus.

Zum Glücke besuchte mich ein hoher Funktionair des Cultus – und Unterrichtsministeriums, dem die Verwaltung der in Frage stehenden Subsidien obliegt.

Ich machte ihn mit dem mir gegebenen Auftrage bekannt. Er erbot sich sofort mir aus dem Gedächtnisse jene Summen zu nennen, die ihm momentan vorschweben. Der Gesammtbetrag der im Budget eingestellten

Subsidien betragen 575 000 Francs. Hievon gehen jedenfalls mehr als 2/3 und zwar mit Wissen der Pforte, an die rumänischen Schulen und Kirchen in Macedonien, ferner werde eine Schule in Bulgarien unterstützt. Der Rest wandern allerdings nach Siebenbürgen, seines Wissens jedoch nichts nach der Bucovina.

Auf weiteres Drängen gestand mein Mitredner allerdings mit Widerstreben, es handle sich um ein maximum von jährlichen 150 000 Francs; allein er bat mich inständigst das nicht als eine officielle Auskunft aufzufassen und dafür Sorge zu tragen, dass sein Name nicht genannt werde. Ich erfuhr sodann, das Kronstädter Gymnasium bekommt eine jährliche Subvention von 15 000 oder 30 000 Francs (welche von beiden Summen die richtige sei, konnte mein Mitredner aus dem Gedächtnisse nicht sagen). Auf diesen Betrag habe das Kronstädter gymnasium, vielleicht von früheren milden Stiftungen her, ein Recht, doch wollte sich auch hier der Functionair nicht auf den Titel erinnern. Dies sei aber die einzige regelmässige Subvention. Alle anderen Beträge würden von Fall zu Fall bewilligt. In erster Linie betheilige sich der rumänische Staat an Collecten für Neu – Errichtungen von Kirchen, oder steuern er zur Erhaltung derselben bei; desgleichen würden von Fall zu Fall Schulen armer Gemeinden subventioniert. Herr Ionescu /Take/ versicherte mich jedoch, dass blossen Hetzern und Agitatoren kein Heller aus Staatsmitteln zufliesse. Die Gelder, um die es sich handle, seien übrigens nicht als Dispositionsfonds aufzufassen, über den er nach seinem Gutdünken verfügen könnte. Jeder Posten müsste vielmehr durch den obersten Rechnungshof geprüft und gut geheissen werden.

Morgen erwarte ich in Bucarest die mir versprochenen oficiellen Daten zu erhalten.

Indem ich nochmals dem Wunsch meines Informatoren Ausdruck gebe, dass er nicht als mein Gewährsman genannt werden wollte, benütze ich den Anlass um Euerer Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht zu erneuern.

C. Dumba

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 316 c. 107–112; Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt Rumänien IV, PA XVIII, Karton 52, nr. 22 D.

Strict confidențial | Sinaia, 2 septembrie 1894

Ilustre conte,

După cum Excelența voastră a binevoit să afle din supusul meu raport de astăzi, nr. 22 A–E,atacuri rebele și repetate de friguri m-au împiedicat să îndeplinesc imediat și personal ordinul telegrafic nr. 23 din 27 august. Drept urmare i-am adresat miercuri dimineață ministrului de finanțe o scrisoare

confidenţială în care, amintind de ordinul primit, îi solicitam o informaţie reală legată de modul de folosire a bugetului pentru ajutorarea şcolilor, bisericilor române din străinătate. Răspunsul domnului Ghermani[1] mi-a parvenit în seara aceleaşi zile, numitul îşi exprima regretul că nu-mi poate transmite informaţiile solicitate pe cale oficială deoaree colegii săi, cu care trebuia să se consulte în această probemă, lipsesc din capitală. Singurul lucru pe care-l putea face în circumstranţele date, era să-mi promită un rezumat al amintitei probleme bugetare. Perspectiva oferită prin trimiterea rezumatului promis nu s-a realizat până în prezent.

Spre norocul meu m-a vizitat un înalt funcţionar din Ministerul Cultelor şi al Instrucţiunii Publice care răspunde de administrarea subsidiilor aflate în discuţie.

I-am înfăţişat problema cu rezolvarea căreia am fost însărcinat. Acesta s-a oferit de îndată să citeze din memorie sumele de bani. Suma totală prevăzută în buget pentru subsidii se ridică la 575 000 franci. Peste 2/3 dn acest fond se dirijează cu ştiinţa Porţii către şcolile şi bisericile româneşti din Macedonia, o şcoală din Bulgaria beneficiază de asemenea de ajutor. Restul banilor iau calea Transilvaniei, iar după cunoştinţele sale nu există subvenţii pentru Bucovina.

La insistenţele mele interlocutorul a recunoscut, nu fără a opune rezistenţă, că suma maximă se ridică anual la 150 000 franci[2]; m-a rugat cu insistenţă să nu consider această informaţie ca un răspuns oficial şi să-i păstrez anonimatul. Am mai aflat că gimnaziul din Braşov beneficiază de o subvenţie aualä de 15 000 sau 30 000 franci (interlocutorul meu nu a putut să precizeze din memorie care dintre cele două cifre este cea reală). gimnaziului braşovean îi revine de drept acestă sumă, probabil din donaţii anterioare, dar funcţionarul nu voia să-şi amintească acest amănunt[3]. Aceasta ar fi singura subvenţie care se acordă regulat. Celelalte sume se aprobă de la caz la caz. Statul român participă în primul rând la colecte pentru ridicarea bisericior, sau contribuie efectiv la întreţinerea acestora; deasemenea subvenţionează de la caz la caz şcolile comunelor sărace. Domnul Ionescu[4] m-a asigurat, că instigatorii şi agitatorii nu primesc nici o para din bugetul statului. Sumele de bani despre care am discutat nu constituie un fond aflat la dispoziţia cuiva care să poată dispune după bunul plac. Fiecare sumă este verificată de Înalta Curte de Conturi şi trebuie aprobată de aceasta.

Mâine aştept la Bucureşti datele oficiale promise.

Reînnoind dorinţa informatorului ca să nu fie numit ca omul meu de încredere, mă folosesc de această ocazie pentru a repeta Excelenţei voastre asigurările celui mai profund respect,

C. Dumba

---

1. Menelas Ghermani (1836–1900), om politic conservator-junimist, ministru al finanţelor din decembrie 1893 în guvernul lui Lascăr Catargiu.

2. Vezi nota 2 de la doc. nr. 73.

3. A. Bunea, *op. cit.*, p. 90–97; T. Pavel, *op. cit.*, vol. II, p. 80–94.

4. Take Ionescu.

80

Nr. 58 Sinaia, September 17, 1894

My Lord,

With reference to my despach nr. 53 of the 5th instant, I have the honour to inform Your Lordship that the Roumain Minister for Foreign Affairs and Colonel Preboiano returned to Bucharest from Lemberg on the 11th instant.

Monsieur Lahovary has expressed himself as perfectly delighted with the most cordial and gracious manner in which he was received by His Majesty The Emperor of Austria-Hungary who appears to have shown him very special marks of favour, receiving the Minister into his Court circle, placing him always on His right hand at all dinners and banquets, and finally conferring upon him the very distinguished Order of Leopold.

This last mark of Imperial favour Monsieur Lahovary has been at great pains to keep secret untill after the Municipal Elections which take place today and on the 19th, as his Excellency is afraid that, should it become known that His Majesty the Emperor has conferred such a high decoration upon him, capital may be made out of it by the Opposition who would inevitably represent that he had been thereby bribed to assume an attitude favourable to Hungary on the Transylvanian Question, which, although there has been no decided stir made about it of late, is always smouldering and ready to break out at any moment, the Opposition waiting eagerly for an opportunity upon which they can accuse the Government of having adopted an unpatriotic policy.

I have the honour to be, with the highest respect, My Lord,

Your Lordship's
Most obedient
humble servant
Walter Townley

The Earl of Kimberly, K.G.
etc., etc., etc.

Arh. St. București, Colecția microfilme Anglia, rola 177, f. 228–229; Public Record Office, London, Foreign Office, F. O. 104, vol. 112.

Nr. 58 Sinaia, 17 septembrie 1894

Domnule,

În legătură cu telegrama mea nr. 53 din 5 septembrie, am onoarea să vă informez că ministrul român al Afacerilor Străine şi colonelul Priboianu[1] s-au întors la Bucureşti de la Lemberg[2] în data de 11 septembrie.

Domnul Lahovary şi-a exprimat încântarea pentru felul cordial şi binevoitor în care a fost primit de Maiestatea sa împăratul Austro-Ungariei care, se pare, i-a acordat o deosebită atenţie, primindu-l într-un cerc restrâns la Curte, aşezându-l în dreapta sa la toate dineurile şi banchetele, şi conferindu-i în cele din urmă deosebit de însemnatul Ordin Leopold[3].

Domnul Lahovary s-a străduit din răsputeri să ţină secretă această din urmă favoare pe care i-a făcut-o împăratul, până după alegerile municipale care au loc astăzi şi pe 19, pentru că Excelenţa sa se teme că, altfel, întregul capital politic de care se bucură partidul său ar fi preluat de opoziţie, care ar spune, în mod cert, că domnul Lahovary a fost mituit de împărat cu această înaltă decoraţie pentru a adopta o atitudine favorabilă Ungariei în problema Transilvaniei, care, deşi nu s-a modificat în ultimul timp, mocneşte şi este gata să provoace în orice clipă un conflict, pe care opoziţia îl pândeşte cu nerăbdare pentru a putea acuza guvernul că a adoptat o atitudine nepatriotică.

Am onoarea să fiu, al d-voastră cu deosebit respect, prea supus servitor

Walter Townley

Contelui de Kimberly
etc., etc., etc.

---

1. Mihail Priboianu, şef de departament în cadrul Direcţiei a III-a a Ministerului de Război român (vezi *Documente privind istoria militară a poporului român.* 1891–1894, Bucureşti, 1976, p. 88, 154, 158, 195, 252, 310).

2. Astăzi Lvov în Ucraina.

3. Audienţa a avut loc la 7 septembrie st. n. 1894 („Tribuna“,, 1894, nr. 180–181).

81

Nr. 69 Bucharest, October 1, 1894

My Lord,

Count Kálnoky's speech to the Hungarian Delegations at Pesth on the 19th ultimo has produced a generally very favourable impression here by its moderate tone and the statesmanlike way in which the Austrian Minister for Foreign Affairs steered a middle course between reproof and praise of the action of the Roumanian Government in the matter of the Transylvanian Question. It is allowed that His Excellency was obliged by his position to somewhat criticize the attitude assumed by Roumania, but much satisfaction is expressed at his approval of the general demeanour of the Roumanian Government.

An unanimous cry is, however, raised against the use of the words „Daco-Roumanian Mouvement", and the reference to Roumanian irredentism, it being maintained that there is no such thing as a Daco-Roumanian Movement, the strong feeling in favour of their brethren across the Carpathian Mountains evinced by the inhabitants of this country being merely one of natural sympathy for a people of their own blood, who are down-trodden and tyrannised over by their Maghyar rulers. It is also contended that there is absolutely no analogy between the Italian irredenta and the movement now on foot in Roumania, the first having had for object the fusion of small states into the mother country, whereas there is no idea in anybody's mind here, it is averred, of any incorporation of Transylvania with Roumania, as has been reapetedly prooved by the public utterances of the Leaders of both Political Parties.

The National-Liberal organs of the Press not unnaturally take offence at Count Kalnoky's expressions of satisfaction with the present Government, and hold that he had no right to show his partiality for the Conservatives by his remark that, by putting too much pressure on them, the Austrian Government would simply be playing into the hands of the Liberals and Monsieur Demètre Stourdza, who had so closely allied himself with the irredentist movement, whereas, it is maintained, and prooved from his speeches in the Senate last December that the Leader of the Opposition has always deprecated anything in the nature of an irredentist movement, though no mention is made of the fact that he has since that date, without perhaps advocating a Roumanian irredenta, gone much further on the current of chauvinism than he had at the time he made the above quoted speech.

The Conservative Government is bitterly attacked, however, for their subserviency to the mandates of Austria, in that they have given pledges as asserted by count Kalnoky, to repress within the measure of the law all manifestations and open air gatherings.

The Liberals will doubtless make use of these points in Count Kalnoky's speech in the coming electoral campaign, and it is significant of the fear that the Government party are in, lest capital may be made by their opponents out of their good relations with Austria, that, although the Municipal Elections are passed and there is no fear of their being influenced by such a disclosure, the fact that the Emperor of Austria conferred a very high decoration upon Monsieur Lahovary at Lemberg, as reported in my despatch nr. 58, of the 17th ultimo, is kept a profound secret and has not so far found its way into any newspaper.

I have the honour to be, with the highest respect, My Lord,

Your Lordship's
Most obedient
humble servant,
Walter Townley

The Earl of Kimberley K.G.
etc., etc., etc.

Arh. St. București, Colecția microfilme Anglia, rola 177, f. 257–259; Public Record Office, London, Foreign Office, F.O. 104/112.

Nr. 69 București, 1 octombrie 1894

Domnule,

Discursul rostit de contele Kálnoky în fața delegațiilor ungare de la Pesta în data de 19 septembrie a produs în general, aici, o impresie foarte favorabilă datorită tonului său moderat și stilului demn de un adevărat om de stat în care ministrul austriac al Afacerilor Străine a reușit să se strecoare între a condamna și a elogia acțiunea guvernului român în problema Transilvaniei. Trebuie să recunoaștem că datorită poziției pe care o are Excelența sa, era obligat să critice într-o oarecare măsură atitudinea pe care și-a asumat-o România, dar el a preferat să-și exprime satisfacția aprobând atitudinea generală a guvernului român.

Totuși, nemulțumirea generală se îndreaptă împotriva folosirii cuvintelor „mișcarea daco-română“ și referirea la iredentismul românesc, afirmându-se că nu există o mișcare daco-romană, puternicul sentiment pe care îl au locuitorii acestei țări față de frații lor de dincolo de Carpați fiind mai degrabă o simpatie firească, naturală pentru oameni de același sânge, care sunt călcați în picioare și tiranizați de cârmuitorii maghiari. S-a mai

afirmat că nu există nici o analogie între iredentismul italian şi mişcarea care are loc acum în România, primul avusese drept obiect fuziunea unor state mici într-o ţară mamă, în timp ce nimănui de aici nu-i trece prin minte vreo încorporare a Transilvaniei la România, lucru demonstrat în mod repetat de declaraţiile publice ale liderilor ambelor partide politice.[1]

Organele de presă ale naţional-liberalilor au fost neplăcut impresionate de declaraţile contelui Kálnoky favorabile actualului guvern, şi au afirmat că el nu avea dreptul să declare deschis că-i susţine pe conservatori, ceea ce reiese clar din aprecierea sa că guvernul austriac exercitând prea multe presiuni asupra acestora, nu va face altceva decât să facă jocul liberalilor şi al domnului Dimitrie Sturdza, care colaborează îndeaproape cu mişcarea iredentistă, în timp ce, se susţine, şi discursurile acestuia în Senat în decembrie trecut o demonstrează, şeful opoziţiei a combătut întotdeauna orice mişcare iredentistă de orice natură, deşi nu s-a menţionat faptul că, de atunci, fără a pleda pentru iredentismul românesc, el s-a lăsat dus de curentul şovin, mai mult decât a făcut-o la vremea declaraţiei menţionate mai sus.

Totuşi guvernul conservator este aspru criticat pentru servilismul lui faţă de dispoziţiile date de Austria, prin aceea că s-a angajat, după cum afirma contele Kálnoky, să interzică prin lege orice manifestaţie şi întrunire publică.

Liberalii vor folosi, fără îndoială, aceste declaraţii ale contelui Kálnoky în apropiata campanie electorală şi este semnificativ faptul că partidul de guvernământ se teme ca nu cumva oponenţii săi să realizeze un capital politic mai mare din pricina bunelor relaţii pe care le au cu Austria, deşi alegerile municipale au trecut şi nu există nici o temere că ar fi fost influenţate de o astfel de dezvăluire; faptul că împăratul Austriei a conferit o înaltă decoraţie domnului Lahovary la Lemberg, aşa cum v-am raportat în telegrama mea nr. 58 din 17 septembrie[2], a fost ţinut în secret şi nu a fost dezvăluit de nici un ziar.

Am onoarea să fiu, al dumneavoastră cu deosebit respect, prea supus servitor

Walter Townley

Contelui de Kimberley
etc etc. etc

---

1. vezi doc. nr. 83.
2. Vezi doc. nr. 80.

82

Iassy, 4. Oktober 1894

Hochgeborener Graf!

Am 1. des Monats fand unter Vorsitz des Universitäts – Rectors N. Culiano welcher zugleich Präsident der Iassy'er Section der Liga Culturală ist, und in Anwesenheit der Professoren Petru Răscanu und Aron Densuşianu – dieser Letztere Siebenbürger Rumäne und seinerzeitiger Mitarbeiter der „Albina“ in Kronstadt – ein Meeting der Universitätsjugend in der Aula statt, welches die Besprechung der am 14/26 in Bucarest stattgehabten Studentenexzesse zum Gegenstand hatte.

Das hiebei verfasste Manifest (welches in dem gegenwärtig der Regierung zuneigenden Organe der Radicalen Partei „Lupta“ in extenso erschienen ist und anbei zur hohen Einsicht vorgelegt wird), enthält eine Missbilligung des illegalen, excessiven Vorgehens der Bucarester Universitätshörer in allen die nationale Frage betreffenden Kundgebungen.

Zugleich wird ein Warnungsruf gegen die Politiker der National –Liberalen Partei erlassen deren Bestreben es ist durch Ausnützung dieser Manifestationen der Jugend die Stellung der gegenwärtigen Regierung gegenüber der österreichisch – ungarischen Monarchie zu untergraben.

Das bemerkenswerthe an diesem von ungefähr 4/5 der hiesigen Universitätshörer unterfertigten Manifeste, – welches wohl kaum den Umschwung zum besonnenen Vorgehen der ihren Bucarester Comilitonen an Scandalbedürfnis sonst durchaus nicht nachstehenden Iassy'er Studenten bedeuten dürfte – ist der von Seiten des Rectors Culiano ausgeübte und im Manifeste klar ersichtliche Einfluss.

Während sowohl Professoren wie Hörer bisher im politischen Gefolge der Professoren G. Măzărescu, M. Toni und P. Poni sich befanden und der sich vielfach aus Siebenbürgen recrutirende Tross von Lehren und Supplenten als eine starke Veste der liberalen Partei stets betrachtet wurde so zeigt der Umstand dass ein mit so zahlreicher Unterschriften versehenes Manifest direkt gegen die obengenannten Führer gerichtet ist, den steigenden Einfluss welchen die conservative partei im Lande gewinnt.

Ein Spiel des Zufalles ist es, dass der Redacteur des Manifestes Universitätshörer C. Stere welcher seinerzeit zum Besuche von Verwandten in Bessarabien weilend, wegen Theilnahme an einer politischen Versammlung zur Deportation nach Siberien für 10 Jahre verurtheilt war, von dort entwichen und im verflossenen Jahre nach Iassy zurückgekehrt ist.

Es bietet dies eine drastische Illustration der auswärtigen Anlehnung der beiden Hauptpartaien Rumäniens!

Die Stimmung welche das Manifest im liberalen Lager hervorrief findet in deren hiesigen Organ „Evenimentul“ seinen Ausdruck, dessen

heutige von Invectiven auf unsere Monarchie ich gleichfalls beizuscliessen mir die Freiheit nehme.

Ob der Evenimentul im Solde des hiesigen russischen Consulates steht, bin ich positiv zu behaupten nicht in der Lage, doch geben dessen die Sprache sogar des Bucarester „Adevărul" im Schatten stellende Artikel, welche sehr häufig den Bucowina'er und Siebenbürgischen Verhältnissen gewidmet sind und das Vorgehen der russischen Behörden in Bessarabien wohlwollend besprechen, dieser Vermuthung freien Spielraum.

Geruhen Euere Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten erfurcht zu genehmigen.

Wodianer

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, c. 247–251; Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, PA XVIII, Karton 52, nr. 19.

Iaşi, 4 octombrie 1894

Ilustre conte,

Pe data de 1 ale lunii a avut loc un miting al tineretului universitar în aula universităţii sub preşedenţia rectorului N. Culianu[1] care deţine şi funcţia de preşedinte al Ligii culturale Secţiunea Iaşi, în prezenţa profesorilor Petru Răşcanu[2] şi Aron Densuşianu[3] – ultimul este un român din Transilvania, fost colaborator al ziarului „Albina" din Braşov. Scopul întrunirii a fost discutarea exceselor studenţeşti petrecute la 14/26 în Bucureşti.

Manifestul elaborat cu această ocazie (publicat în întregime în ziarul „Lupta", organ al partidului radical care susţine la ora actuală guvernul şi pe care îl ataşez pentru al examina) cuprinde o dezavuare a manifestaţiilor studenţilor bucureşteni în toate chestiunile naţionale considerate ilegale şi excesive.

În acelaşi timp s-a elaborat un avertisment împotriva politicii promovate de Partidul Naţional Liberal, care încearcă prin folosirea acestor manifestări ale tineretului să submineze poziţia actualului guvern faţă de Monarhia austro-ungară.

De remarcat, la acest manifest, la care au subscris 4/5 din studenţii ieşeni – ceea ce nu înseamnă că studenţii de aici procedează în mod chibzuit sau că ar putea să-i determine pe colegii bucureşteni la reflectare şi schimbare – a fost influenţa clară a rectorului Culianu.

În timp ce profesorii şi studenţii se aflau până acum de partea profesorilor G. Mărzescu[4], M. Ţoni şi P. Poni[5], iar mulţimea de dascăli şi suplinitori recrutaţi din Transilvania era considerată o fortăreaţă a Partidului Liberal, situaţia dată ne demonstrează prin manifestul elaborat pe care şi-au pus semnătura numeroase persoane şi care ţinteşte împotriva conducătorilor sus menţionaţi, că partidul conservator câştigă tot mai mult influenţă în ţară.

Este un joc al hazardului că autorul manifestului este studentul C. Stere[6], care aflându-se cu ceva timp în urmă în vizită la rude în Basarabia, a fost condamnat pentru participarea la o adunare politică la deportare în Siberia pe 10 ani, de unde a evadat şi a revenit anul trecut la Iaşi.

Acest caz oferă o ilustrare puternică în ceea ce priveşte imitarea străină din partea celor două partide importante din România.

Atmosfera trezită de manifest în lagărul liberal îşi găseşte expresia în oficiosul său „Evenimentul“[7] care în numărul de astăzi abundă în invective la adresa monarhiei noastre; îmi îngădui să ataşez un exemplar.

Nu mă aflu în situaţia de a putea afirma cu certitudine că ziarul „Evenimentul“ s-ar afla în serviciul Consulatului rusesc de aici, dar articolele publicate de acesta, prin care eclipsează materialele apărute în ziarul „Adevărul“ din Bucureşti, consacrate deseori situaţiilor existente din Bucovina şi Transilvania, şi faptul că prezintă cu bunăvoinţă procedeul folosit de autorităţile ruse în Basarabia, dau cale deschisă acestei presupuneri.

Vă rog să primiţi, Excelenţă, asigurările celui mai profund devotament,

Wodianer

1. Nicolae Culianu (1834–1915), profesor universitar, rector al Universităţii din Iaşi (L. Predescu, *op. cit.*, p. 241).

2. Petre Răşcanu (1846–1913), istoric, profesor universitar (L. Predescu, *op. cit.*, p. 716).

3. Aron Densuşianu (1837–1900), istoric literar şi poet, profesor universitar la Iaşi, a fost editor şi colaborator la ziarul „Orientul latin“ (1874–1875) din Braşov *(Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900,* Bucureşti, 1979, p. 273–274).

4. George Mărzescu (1834–1911), avocat, profesor universitar şi om politic liberal, viitor ministru (L. Predescu, *op. cit.*, p. 530).

5. Petre Poni (1841–1925), chimist şi mineralog român, profesor universitar la Iaşi, membru al Academiei române *(Personalităţi ale ştiinţei. Mic dicţionar,* Bucureşti, 1977, p. 238).

6. Constantin Stere (1865–1936), viitorul om politic şi scriitor român, ideolog al poporanismului.

7. „Evenimentul“, Iaşi (îşi începe apariţia la 1893), la început ziar naţional-liberal şi apoi conservator. Director politic G. A. Scorţescu (N. Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 246).

83

Sinaia, 19. Oktober 1894

Hochgeborener Graf!

Die erst am Dienstag den 16. October erschienene Patrie veröffentlicht zwei politische Enuntiationen, auf die ich die hohe Aufmerksamkeit, Euerer Excellenz zu lenken die Ehre habe.

Die kürzere an 2. Stelle publizierte Aeusserung ist die Antwort der Cultur – Liga auf die Erklärungen Euerer Excelenz in den Delegationen. Sie soll in drei Sprachen übersetzt, in zahlreichen Exemplaren ins Ausland versendet worden sein; allein im Buchhandel war sie bis jetzt nicht erhältlich. Uebrigens enthält sie wenig Bemerkenswerthes, es wäre denn der Hinweis auf die angeblichen, längst im ungarischen Parlamente dementirten Aeusserungen des Herrn Wekerle gegenüber einem Correspondenten des Figaro, wonach die Hauptschuld an der siebenbürgischen Frage dem arroganten, dummstolzen Junker gegen die verachteten rumänischen Bauern zuzuschreiben sei.

Eine viel bedeutendere Enuntiation liegt in der Rede vor, die Herr Sturdza am 7. October in einer national – liberalen Versammlung gehalten hat und welche die Dimensionen einer Brochure erreicht. Ich muss mich hier begnügen deren Gedankengang zu skizzieren, während ich zwei Exemplare der Patrie in der Anlage ergebenst Euerer Excellenz unterbreite.

Di ganze Rede ist der sogenannten nationalen Frage und der Haltung der Regierung sowie der Opposition in dieser Frage gewidmet. Sie beginnt mit einem historischen Rückblicke, um den Ursprung der Frage festzustellen und aus demselben den nicht irredentistischen Charakter der nationalen Bewegung abzuleiten. In den Jahren 1791, 1848 und 1892 hätten die Siebenbürger Rumänen immer nur die Gleichberechtigung mit den bevorzugten Nationalitäten und freie Uebung der Sprache und der Religion verlangt. Mit den ungesetzlichen Bedrückungen und den Magyarisierungsbestrebungen hatte die siebenbürgische Frage drüben begonnen. Schon im Jahre 1848 seien einzelne Patrioten wie Majorescu, Laurian, der Bischof Schaguna nach der Moldau und Wallachei geflohen. Allein als Beweis, wie wenig dieselben an Irredentismus gedacht, führt Herr Sturdza an, dass diese Flüchtlinge stets wieder, sobald das Regiment in Siebenbürgen milder wurde, z. B. nach 1849 in ihre Heimath zurückkehrten. Als innere Frage existirte also die nationale Frage seit langem. Allein acut sei dieselbe erst durch die rücksichtslosen Magyarisierungsbestrebungen des auf Basis des 1867 –er Ausgleiches aufgebauten ungarischen Staates geworden. Herr Sturdza ist sichtlich

bemüht, Seine Majestät den Kaiser gegen das ungarische unificirende Regiment, das milde gerechte, absolutistische System von 1849 bis 1867 gegen die tyrannische, gesetzlose Regierunsmethode seit dem Ausgleiche auszuspielen. Seine Majestät unser Allergnädiste Herr, wohl wissend, dass die magyarischen Chauvinisten die anderen Nationalitäten nicht als gleichberechtigt anerkennen würden, hätte auf Promulgirung des Nationalitätengesetzes bestanden, allein diese hohe Fürsorge sei ganz erfolglos geblieben, denn die Magyaren hätten nie die Absicht gehabt, dieses Gesetz zu respektieren.

Es folgt nun eine Reproduktion beinahe sämmtlicher, im Memorandum enthaltenen Gravamina gegen die ungarische Verwaltung, Justiz, das ungerechte Wahlgesetz, die Vergewaltigung der Rumänen in Schule und Amt etc. Der Redner gelangt zu Conclussion, die ungarische Regierung habe den barbarischen Entschluss gefasst, die sämmtlichen Rumänen jenseits der Karpathen zu entnationalisieren. Sie glaubte diese unter dem Schutze der Tripelallianz und auf das allgemeine Friedensbedürfnis bauend, ohne energischen Widerspruch seitens des kleinen Rumänien, das im europaeischen Areopag keine Stimme hätte, durchführen zu können. Allein von dem Augenblicke an, wo die Existenz von drei (?) millionen Rumänen in Siebenbürgen auf dem Spiele stand, habe es die heiligste Pflicht der Selbsterhaltung geboten, dass die 6 Millionen freie Rumänen ihre Stimme laut für ihre bedrängten Brüder erheben und vor ganz Europa gegen die unerhörten Bedrückungen der Magyaren protestirten. Schon Brătianu habe erklärt, die Erhaltung der drei Millionen Rumänen jenseits, sei eine Existenzfrage für das Königreich Rumänien. Würden nur 300 000 Stammesbrüder in Siebenbürgen um ihre Nationalität ringen, dann könnte man allenfalls sich hier mit der einfachen Bezeugung des Mitgefühles mit ihren Leiden begnügen; nicht aber, wenn es sich um 3 Millionen, also die Hälfte (?) der Bevölkerung Rumäniens handelt. Dieses Einstehen, dieses sich Solidarischfühlen mit den jensieitigen Stammesbrüdern sei aber weder Irredentismus noch eine Fanfaronade. Es ist das Bewusstsein, dass kein Atom der rumänischen Nation ebensowenig wie eine Parcelle des rumänischen Territoriums verloren gehen dürfe, ohne dass das Ganze gefährdet würde.

Herr Sturdza begiebt sich hier auf das Gebiet der auswärtigen Politik und frägt sich: Warum fürchten wir die Russen? Weil man behauptet Russland strebe nach Constantinopel und da sei die Gefahr vorhanden, dass es sich Rumäniens, welches auf dem Wege dahin liegt, bemächtige. Allein die Gefahr werde durch die geographische Lage des Königreiches an den Mündungen der Donau vermindert, denn die grossen europaeischen Interessen, welche da auf dem Spiele stünden, böten eine Gewähr hiefür, dass die Grossmächte sich sofort mit Mittel legen würden.

Viel unmittelbarer sei hingegen die Gefahr, welche seitens Ungarns drohe; denn auf einen Angriff von dieser Seite sei Rumänien weder gefasst noch dagegen gedeckt. Seinen historischen Deductionen setzt der

oppositionschef dadurch die krone auf, dass er betont, die ungarischen Schriftsteller hätten stets die Moldau und Walachei als Vasallenländer der ungarischen Könige hingestellt, obwohl dies eine geschichtliche Fälschung sei. Sollte aber jetzt das Werk der Entnationalisierung in Siebenbürgen gelingen, so würde sich die ungarische Regierung sofort auf die alten Diplome berufen und ihr Territorium bis an das Schwarze Meer auszudehnen suchen. Dann käme die Reihe an das Königreich Rumänien, welches also für seine Existenz kämpfe, wenn es sich für die Brüder in Siebenbürgen und Ungarn vor Europa eintrete.

Der Redner geht sodann zur Aufzählung der ungarischen „atrocitées" über, gibt statistische Daten aller Prozesse, addirt die Jahre Gefängnishaft, zu welchen die Märtyrer verurtheilt worden seien, und entblödet sich nicht, die ungarischen Gefängnisse jenen in Sibirien gleichzustellen. Er verliest zu diesem Zwecke das Schreiben eines der Verurtheilten über die magyarischen Kerker, wo die politischen, zusammen mit den gemeinen Verbrechern eine ganz schauderhafte Existenz führten.

Herr Sturdza findet es übrigens nur natürlich, dass die Bojaren, die an der Spitze der Regierung stehen, kein Herz für das leidende Volk, keinen Sinn für die grosse nationale Bewegung haben. Er greift dann auch ihre Anlehnung an die k. und k. Regierung, ihre Verschwörung im Vereine mit der ungarischen Regierung die nationale Frage todtzuschweigen, zu begraben, auf das Heftigste an. Er vindicirt Brătianu und der national – liberalen Partei das Verdienst, stets der Tripelallianz als dem Friedensbunde per excellence günstig gewesen zu sein, aber nie nationale Güter aufgeopfert, nie um diesen Preis mit Hilfe auswärtiger Mächte zur Regierung gelangt zu sein. Der Redner erklärt übrigens feierlich, dass er auch jetzt auf die Bildung der Regierung unter ähnlichen Bedingungen verzichte.

Die Bojaren wären einstens die Feinde der Tripelallianz und Wohlredner Russlands gewesen; sie hatten Brătianu als Freund des Dreibundes und als Irredentisten angegriffen; jetzt werfen sie den national – liberalen vor, Irredentisten und Feinde der Tripelallianz zu sein. Beide Anschuldigungen seien grundfalsch; wahr sei nur,dass die Bojarenpartei sich immer an's Ausland angelehnt, stets die Interessen eines fremden Landes den eigenen vorangestellt hatten. Der Redner ergeht sich nun in endlosen Citaten aus eigenen sowie namentlich den Reden Herrn Al. Lahovary's um den Beweis zu erbringen, dass die conservative Regierung stets die nationale Frage vertuschen, verkleinern, die ungarische Regierung in Schutz nehmen wollte. Sodann habe sie die ganz unpatriotische Politik befolgt, die nationale Bewegung im Königreiche als daco-rumänische zu bezeichnen, ihr den Stempel des Irredentismus aufzudrücken; die rumänischen Diplomaten hätten den Auftrag erhalten, diese Auffassung urbi et orbi zu verkünden. Kein Wunder, dass Euere Excellenz in den Delegationen diese Beschuldigungen wiederholt hätten obwohl

Hochdieselben selbst an einer anderen Stelle zugegeben hatten, dass alle Voraussetzungen für ein agressives Vorgehen fehlen, so dass Niemand den Gekanden einer Losreissung Siebenbürgens ernst nehmen könne. Wie erkläre sich aber dieser Widerspruch? Herr Sturdza antwortet, durch einen schrecklichen Pact zwischen den Bojaren und der ungarischen Regierung. Man denunzirt das rumänische Volk des Königreiches als Friedensstörer, als bestrebt, europaeische Complicationen zu schaffen, um drüben unter dem Schutze der Tripelallianz das Magyarisierungswerk vollenden, hier die Freiheiten und constitutionellen Rechte des Volkes, der Opposition vernichten zu können.

Der Redner recapitulirt nun noch einmal das bekannte Sündenregister des Cabinets, welches nur mehr den Befehlen der k. und k. Regierung gehorche. Das Versprechen, im Rahmen des Gesetzes gegen die Liga vorzugehen, die Schulbücher zu revidiren, keine irredentistischen Karten zu benützen, alles wird in Reih und Glied vorgeführt um zu beweisen, dass zur Zeit des organischen Reglements und der Vorherrschaft Russlands, die Abhängigkeit vom letzteren nie so erniedrigend gewesen sei, als jetz die Unterwerfung unter jede magyarische Laune.

Nun geht aber der Oppositionschef zum eigentlichen Frontangriff gegen die Regierung vor. Er lässt sich hierbei von seiner Partei-Leidenschaft so weit fortreissen, dass es schwer ist, das in ihm vorwiegende Motiv klar zu erfassen. Einerseits will er offenbar das Cabinet als unpatriotisch hinstellen, welches im Bündnisse mit uns, Alles aufgeboten hätte, um die nationale Frage zu lähmen, ihr die Spitze gegen uns abzubrechen; andererseits verfolgt er aber auch den Zweck, die Minister in unseren Augen zu compromitiren, indem er ihnen eine unaufrichtige, doppelzüngige Haltung in der siebenbürgischen Frage sowie gegenüber dem Studenten – Congresse in Constantza vorwirft; sie hätten internationel correct sein wollen, und doch durch gewisse Connivencen und positive Unterstützung z. B. des Studenten – Congresses um die Volksgunst gebuhlt.

Zum Beweise, auf wie gutem Fusse das rumänische Cabinet mit der k. und k. Regierung stehe, betont Herr Sturdza, Euere Excellenz hätten sogar die Subsidien an rumänischen Kirchen und Schulen entschuldigt, und deren Vertheilung dem Cabinete nachgesehen. Der Redner frägt ironisch, er möchte jene Kirchen und Schulen kennen, die ohne diese Unterstützungen geschlossen, respective nicht gebaut worden wären. Euere Excellenz müssten übrigens vom Ministerium genauen Bescheid über die Verwendung gewisser Summen erhalten haben, die an den rumänischen Priester in Kronstadt, Voina, den Redakteur der „Dreptatea“ Diaconovic und einen gewissen Aurel Mureschano im Jahre 1893 und 1894/5 ausgezahlt worden sein. Indem ich mir erlaube Hochdieselben bezüglich der Summen

auf den Text der Rede (S. 9) zu verweisen, möchte ich hier nur hervorheben, dass Herr Sturdza der die genauen Nummern der Zahlungsanweisungen citirt, diese Denuntiation wahrscheinlich nur durch einen Missbrauch seiner Stellung in der Nationalbank ermöglichte. Sei dem wie immer, er deutet an, die Summe von über 300 000 Francs sei in 7 1/2 Jahren von der hiesigen Regierung zu ganz anderen Zwecken, als für Kirchen und Schulen, mit Wissen der Magyaren in Siebenbürgen ausgeben worden, ohne dass Letztere sich darüber aufhalten; obwohl man aber bei uns wohl wisse, dass die Culturliga niemals auch nur annähernd über so bedeutende Mittel verfügt habe, so schreie man doch laut über jeden von ihr hergegebenen Franc.

Das Cabinet habe sich aber nicht damit begnügt, Geld auszugeben, um die Siebenbürger zur Unterwerfung zu bewegen (?). Es habe Beamte des Cultus – und Unterrichtsministeriums eigens beurlaubt und Emissäre beiderlei Geschlechtes hinüber geschickt, um beim Verkaufe der Nation mitzuwirken Herr Sturdza verspricht sogar für später die Verlesung der Liste jener Emissäre, die er als Verräter brandmarkt. Hiermit würde also wieder angedeutet, dass jene 300 000 Francs nicht zu Agitationen gegen die ungarische Regierung sondern zur Unterdrückung der nationalen Propaganda verwendet worden seien.

Des Weiteren beschuldigt der Redner einzelne Bojaren (er meint Herrn Carp) sich in Pourparlérs mit den ungarischen Ministern eingelassen zu haben, welche zu den misslungenen Versöhnungsversuchen des Herrn Hironymi geführt hätten.

Als alles dies nicht fürchtete und man im Lande selbst misstrauisch geworden, hätten die Minister eine neue Tactik befolgt, die Herr Sturdza als teuflisch qualifizirt.

Sie hätten es versucht unter den Mitgliedern des Nationalcomites Uneinigkeit zu säen. Ihren Einflüsterungen sei es gelungen zwei der Führer die sich in Rümänien niedergelasen, nämlich Eugen Brote und Aurelian Popovic zu isoliren. Zweck dieser Intrigue sei das Eingehen der „Tribuna" gewesen, die man durch ein gemässigtes Organ, die „Dreptatea" ersetzen wollte. Die „Tribuna" sei aber doch wieder erschienen und die „Dreptatea" sei durch die Macht der Umstände in eine so radikale Richtung gedrängt worden, dass sie bereits 29 Presseprozesse auf dem Halse habe.

Der Oppositionschef gelangt dann zur Besprechung des Klausenburger – Processes, der unpatriotischen Haltung der Regierung in den Mai – und Junitagen und macht ihr insbesondere den Vorwurf die so genannten Märtyrer von Klausenburg, entgegen seinem Rathe, dazu vermocht zu haben, die über sie verhängten Kerkerstrafen wirklich anzutreten. Damit hätten die Minister den Magyaren in die Hände gearbeitet, welche durch Unschädlichmachung der Führer, die nationale

Propaganda zu schwächen hofften. Nach Sturdza's Ansicht, hätten die Fürher der Bewegung nach dem Muster eines Mazzini, Garibaldi, Kossuth, oder Napoleon III. (?) emigriren und die gesammte ziwilisierte Welt zu unseren Gunsten in Bewegung setzen müssen.

Nachdem er noch die zweideutige Haltung der Regierung während des Constantza'er Congresses ganz ähnlich wie die Oppositionsblätter critisirt, schliesst Herr Sturdza mit einer Rekapitulierung seiner Thesen und dem feierlichen Aufrufe an die Rumänen, für die Erhaltung der Nation, ihre Schuldigkeit zu thun.

Genehmigen Eure Excellenz den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht.

Goluchowski

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, c. 258–268; Haus – Hof – und Staatsarchiv Wien. Auswärtiges Amt, Rumänien IV, PA XVIII, Karton 52, nr. 35 B.

Sinaia, 19 octombrie 1894

Ilustre conte,

Ziarul „La Patrie“ din 16 octombrie publică două declaraţii politice asupra cărora am onoarea să îndrept distinsa atenţie a Excelenţei voastre.

Declaraţia mai scurtă publicată pe locul 2 este răspunsul Ligii culturale relativ la afirmaţiile făcute de Excelenţa Voastră în faţa delegaţiilor. Aceasta a fost tradusă în trei limbi de circulaţie internaţională, tipărită în numeroase exemplare care au fost trimise în străinătate [1]; pe piaţa internă încă nu a apărut. Aceasta cuprinde puţine lucruri remarcabile, fie doar trimiterea la pretinsele declaraţii făcute de domnul Wekerle unui corespondent al ziarului „Figaro“, conform cărora vina principală în problema transilvăneană s-ar datora aroganţei şi îngâmfării prosteşti ale iuncherului prin care îşi manifestă dispreţul faţă de ţăranul român, declaraţie dezminţită de Parlamentul ungar.

Mai importantă este cuvântarea rostită de domnul Sturdza la 7 octombrie în cadrul unei adunări naţional-liberale şi care, judecând după întinderea ei, poate alcătui o broşură. Trebuie să mă rezum doar la schiţarea ideilor principale şi ataşez prea suspus pentru folosinţă Excelenţei voastre două exemplare din ziarul „La Patrie“.[2]

Discursul este dedicat în întregime aşa-numitei probleme naţionale şi poziţiei guvernului şi opoziţiei faţă de aceasta. Acesta începe cu o retrospectivă istorică, în scopul de a stabili rădăcinile problemei şi a dezvolta, pornind de aici, caracterul neiredentist al luptei naţionale. Românii din Transilvania nu au cerut în anii 1791, 1848 şi 1892 altceva decât egalitatea în drepturi cu naţionalităţile privilegiate, folosirea liberă a limbii şi a religiei. Chestiunea transilvăneană a apărut odată cu asuprirea ilegală şi datorită tendinţelor de maghiarizare. Încă din anul 1848 s-au refugiat în Moldova şi Ţara Românească patrioţi ca Maiorescu, Laurian sau episcopul Şaguna. Domnul Sturdza aduce ca argument în sprijinul ideii că aceşti refugiaţi nu aveau intenţii iredentiste faptul că de câte ori regimul s-a îmblânzit în Transilvania, de pildă după anul 1849, aceştia au revenit în patrie. Problema naţională a existat de mult timp. Dar aceasta a devenit acută abia prin manifestarea tendinţelor brutale de maghiarizare care îşi au originea în compromisul de constituire a statului ungar din anul 1867. Domnul Sturdza se străduieşte în mod evident să pună în joc miza pe care o reprezintă Maiestatea sa împăratul împotriva voinţei guvernului ungar de unificare, adică sistemul îngăduitor, drept şi absolutist dintre anii 1849–1867 faţă de metodele tiranice şi nelegiuite promovate de guvern de la 1867 încoace. Maiestatea sa, Domnul nostru preamilostiv ştiind prea bine că şoviniştii maghiari nu vor recunoaşte şi celelalte naţionalităţi ca fiind egale în drepturi, a insistat ca legea naţionalităţilor să fie promulgată, numai că această preocupare a rămas fără rezultat, deoarece maghiarii nu au avut niciodată intenţia să respecte această lege.

Urmează apoi reproducerea aproape integrală a plângerilor cuprinse în Memorand îndreptate împotriva administraţiei maghiare, a justiţiei, a legislaţiei electorale inechitabile, împotriva asupririi românilor în şcoală şi a celor aflaţi în funcţii publice etc. Vorbitorul ajunge la concluzia, că guvernul ungar a luat decizia barbară de deznaţionalizare a românilor de dincolo de Carpaţi. Guvernul speră s-o poată transpune în viaţă sub aripa protectoare a triplei Alianţe şi bazându-se pe necesitatea generală a unui climat de pace şi fără ca micuţa Românie, lipsită de dreptul de a-şi face auzit glasul în areopagul european, să opună vreo rezistenţă. Din clipa în care existenţa a trei (?) milioane de români din Transilvania a fost pusă în joc, datoria sfântă de autoconservare a impus ca cele şase milioane de români liberi să-şi facă auzite glasurile şi să protesteze în faţa întregii Europe împotriva împilării lor de către maghiari. Brătianu declarase la rândul său că dăinuirea celor trei milioane de români dincolo de munţi constituie un factor determinant pentru existenţa Regatului României. Dacă ar fi să lupte pentru menţinerea lor ca naţionalitate numai 300 000 de fraţi din Transilvania, atunci ne-am putea mulţumi cu manifestarea unor simple semne de compasiune; nu însă, când sunt deja în joc trei milioane,

deci jumătate (?) din populaţia României. Această intervenţie în sprijinul fraţilor de dincolo şi de simţire solidară cu ei, nu este nici iredentism şi nici fanfaronadă. Dimpotrivă, este conştiinţa că nici un atom din naţiunea română şi nici o palmă din teritoriul românesc nu se pot pierde, fără a periclita întregul.

Domnul Sturdza atacă apoi domeniul politicii externe şi se întreabă: de ce ne este teamă de ruşi? Pentru că se susţine că Rusia tinde spre Constantinopole şi există astfel pericolul ca să pună stăpânire pe România, care se află aşezată în calea spre Constantinopole. Dar această primejdie se reduce pe de o parte datorită poziţiei geografice a Regatului la gurile Dunării, iar pe de altă parte interesele majore ale Europei, care s-ar pune în joc, constituie garanţia pentru o intervenţie a marilor puteri.

Cu mult mai iminent ar fi pericolul care ameninţă din partea Ungariei; căci România nu este pregătită şi nici apărată în cazul unui atac din partea acesteia. Şeful opoziţiei atinge apogeul prezentărilor sale istorice prin sublinierea faptului că istoriografii maghiari au prezentat Moldova şi Ţara Românească ca fiind ţări vasale coroanei ungare, deşi aceasta înseamnă falsificarea istoriei. Dacă însă acţiunea de deznaţionalizare s-ar realiza în Transilvania, guvernul ungar ar apela de îndată la vechile diplome încercând să-şi extindă teritoriul până la Marea Neagră. În această situaţie ar fi vizat şi Regatul României şi care, prin urmare, luptă pentru propria sa existenţă apărându-i în faţa Europei pe fraţii din Transilvania şi Ungaria.

Vorbitorul purcede apoi la enumerarea „atrocităţilor" comise de maghiari, exemplificând procesele cu date statistice, adunând anii de temniţă la care au fost condamnaţi martirii şi are îndrăzneală să aşeze pe picior de egalitate închisorile ungare cu cele din Siberia. Pentru a susţine această afirmaţie, dă citire scrisorii unui condamnat care vorbeşte despre închisorile ungare unde deţinuţii politici şi cei de drept comun se află la un loc şi duc o existenţă mizeră.

Domnul Sturdza consideră normal faptul că boierii aflaţi la conducerea guvernului nu îşi apleacă inima spre suferinţele poporului, că nu înţeleg marea luptă naţională. El atacă vehement sprijinul căutat de aceştia la guvernul cezaro-crăiesc, înţelegerea cu guvernul ungar de a ţine sub tăcere şi a îngropa problema naţională. El revendică,meritul lui Brătianu şi al Partidului Naţional Liberal de a fi mereu favorabili Triplei Alianţe ca unui pact al păcii, însă fără a jertfi valori naţionale şi fără a acapara puterea cu preţul ajutorului acordat de puterile străine. Vorbitorul declară, de altfel, în mod solemn, că renunţă şi în prezent la formarea guvernului în contextul unor condiţii asemănătoare.

Boierii ar fi fost odinioară duşmanii Triplei Alianţe şi partizani ai Rusiei; l-au atacat pe Brătianu pe motivul că este prieten al Triplei Alianţe şi iredentist; acuma reproşează naţional-liberalilor că ar fi iredentişti şi

duşmani ai Triplei Alianţe. Ambele învinuiri sunt fundamental greşite; adevărului îi corespunde doar faptul că, partidul boierior a căutat mereu sprijin în străinătate, aşezând interesele unei ţări străine înaintea celor din propria ţară. Vorbitorul se lansează în citate nesfârşite din discursurile proprii şi din cele ale domnului Al. Lahovary pentru a demonstra că guvernul conservator a muşamalizat permanent problema naţională, diminuând-o cu scopul de a apăra guvernul ungar. Astfel guvernul a promovat o politică antipatriotică iar caracterizând lupta naţională ca o mişcare daco-română din Regat, a pecetluit-o cu sigiliul iredentismului; diplomaţilor români le-ar fi revenit sarcina să proclame această recunoaştere *urbi et orbi*. Nu ar fi fost de mirare dacă Excelenţa voastră ar fi repetat aceste învinuiri în faţa delegaţiilor, chiar dacă aţi recunoscut cu altă ocazie că lipsesc toate premisele pentru o acţiune agresivă şi că ideea desprinderii Transilvaniei nu poate fi luată în serios. Cum se explică această contradicţie? Răspunsul domnului Sturdza este convenţia oribilă încheiată de boieri cu guvernul ungar. Poporul român din Regat este denunţat ca tulburător al păcii, că urmăreşte crearea unor complicaţii pe plan european cu scopul de a desăvârşi dincolo procesul maghiarizării sub protecţia Triplei Alianţe şi pentru a putea distruge aici libertăţile, drepturile constituţionale ale poporului şi opoziţia.

Vorbitorul recapitulează lista păcatelor săvârşite de cabinet, care în viziunea sa ţine seama doar de ordinele guvernului cezaro–crăiesc. Promisiunile de a proceda împotriva Ligii în limitele legii, de a revizui manualele şcolare, de a nu se folosi hărţi iredentiste, toate sunt enumerate în formaţie pentru a demonstra că pe timpul Regulamentului organic şi de dominare a Rusiei, dependenţa faţă de ultima nu a fost nicicând aşa de înjositoare precum este acuma dependenţa faţă de capriciul maghiar.

Şeful opoziţiei începe apoi atacul propriu-zis împotriva guvernului. Se lasă într-atâta furat de pasiuni partinice, încât este foarte greu, să surprinzi cu claritate motivul preponderent. Pe de-o parte vrea să prezinte cabinetul ca fiind lipsit de patriotism şi care s-a folosit de toate mijloacele pentru ca împreună cu noi să neutralizeze lupta naţională, să-i frângă vârful; pe de altă parte urmăreşte compromiterea miniştrilor în faţa noastră, învinuindu-i de atitudine făţarnică faţă de problema transilvană şi faţă de Congresul studenţilor de la Constanţa;[3] în concepţia vorbitorului cabinetului dorea să acţioneze corect în ochii străinătăţii, dar râvnind totodată după sprijinul poporului i-a acordat anumite favoruri şi ajutoare, de pildă Congresului studenţilor.

Domnul Sturdza subliniază ca dovadă a bunelor relaţii dintre cabinetul român şi guvernul cezaro-crăiesc faptul că, Excelenţa voastră aţi justificat subsidiile destinate bisericilor şi şcolilor româneşti şi aţi trecut cu vederea modul lor de distribuire din partea cabinetului. Vorbitorul întreabă

plin de ironie care sunt bisericile şi şcolile închise sau rămase neconstruite din lipsa acestor ajutoare. Excelenţa voastră ar fi trebuit să primească din partea ministrului informaţii precise despre modul de folosire a anumitor sume, care au fost achitate în anii 1893 şi 1894 preotului român Voina din Braşov[4], lui Diaconovici[5], redactor la „Dreptatea" şi unui anume Aurel Mureşan[6]. Luându-mi îngăduinţa de a vă atrage atenţia asupra textului din discurs (pag. 9) unde se vorbeşte despre aceste sume de bani, aş dori să accentuez că domnul Sturdza, care citează cifrele exacte ale avizelor de plată, a ajuns probabil în posesia acestor informaţii de la Banca Naţională, abuzând de poziţia sa[7]. Oricum ar fi, el arată că cei peste 300 000 franci au fost folosiţi în ultimii 7 ani şi jumătate de guvernul de aici în cu totul alte scopuri decât pentru biserici şi şcoli, şi s-au cheltuit cu ştirea maghiarilor din Transilvania fără ca aceştia să-i oprească; deşi la noi este bine cunoscut faptul că Liga culturală nu a dispus nicicând de sume atât de importante, se vociferează pentru fiecare franc cheltuit.

Dar cabinetul nu s-a mulţumit cu cheltuirea banilor pentru a-i îndruma pe transilvăneni la supunere (?). Acesta a concediat intenţionat funcţionari din Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, a trimis dincolo de munţi emisari de ambele sexe pentru a-şi aduce contribuţia la vânzarea naţiunii. Domnul Sturdza a promis să citească mai târziu lista acelor emisari, pe care-i înfierează drept trădători. S-a făcut din nou aluzie la faptul că cei 300 000 franci nu au fost folosiţi în scopuri agitatorii împotriva guvernului ungar ci pentru subminarea propagandei naţionale.

Vorbitorul învinuieşte în continuare pe câţiva boieri (aluzie la domnul Carp) că s-au lăsat antrenaţi în discuţii cu miniştrii maghiari finalizate prin eşuarea încercărilor de împăcare ale domnului Hieronymi.

Dar netemându-se de nimic, miniştrii au adoptat o tactică nouă când neîncrederea s-a răspândit prin ţară – stratagemă pe care domnul Sturdza o califică diabolică. Au încercat să semene discordie între membri Comitetului naţional. Prin intrigile folosite au reuşit să izoleze pe doi dintre conducătorii stabiliţi în România, anume: Eugen Brote[8] şi Aurelian Popovici[9], iar scopul intrigii a fost încetarea apariţiei ziarului *„Tribuna"*[10] şi înlocuirea acestuia cu *„Dreptatea"*[11], un ziar de factură moderată. Dar *„Tribuna"* a reapărut iar ziarul *„Dreptatea"* a fost dirijat, datorită conjuncturii existente, într-o direcţie atât de radicală încât a trecut deja prin 29 de procese.

Şeful opoziţiei ajunge apoi să comenteze procesul de la Cluj, poziţia lipsită de patriotism a guvernului în zilele din mai şi iunie, reproşându-i că, în pofida sfatului său, acesta i-a abandonat pe martirii de la Cluj care s-au supus pedepselor cu închisoarea. Astfel miniştrii au venit în ajutorul maghiarilor care sperau să slăbească propaganda naţională prin neutralizarea conducătorilor. După opinia lui Sturdza, conducătorii acestei

mişcări ar fi putut să emigreze după cum au făcut-o Mazzini, Garibaldi, Kossuth sau Napoleon III (?) şi să pună în mişcare întreaga lume civilizată în favoarea cauzei noastre.[12]

După ce critică atitudinea ambiguă a guvernului în timpul congresului de la Constanţa, precum şi cea a gazetelor opoziţiei, domnul Sturdza încheie prin recapitularea tezelor sale şi cu îndemnul solemn ca românii să-şi facă datoria pentru dăinuirea naţiunii.[13]

Vă rog să primiţi, Excelenţă, asigurările celui mai profund respect.

Goluchowski

---

1. Ca urmare a cuvântării lui Gustav Kálnoky în faţa delegaţiei din Comisia pentru politică externă a Austro-Ungariei (Budapesta, 18–19 septembrie 1894), Comitetul central al *Ligii culturale* (V. A. Urechia, I. C. Grădişteanu, Şt. Perieţeanu-Buzău, G. Cantacuzino, B. S. Delavrancea, I. Bianu, G. Bursan, Şt. Sihleanu, N. Cosăcescu şi I. Neniţescu) publică broşura *Răspuns declaraţiunilor făcute de comitele Kálnoky în delegaţiunea ungară (septembrie 1894)*. apărută la Bucureşti în octombrie 1894. Ea defineşte scopul *Ligii Culturale*, precizând misiunea ce şi-o asumă cu privire la lupta de emancipare naţională a românilor din Transilvania, respingând caracterizarea de iredentism a mişcării naţionale şi remarcând că ea va deveni o problemă europeană. Broşura a fost tipărită identic în limbile română şi franceză şi, probabil, în alte limbi de circulaţie europeană, cum se consemează şi în documentul de faţă. Exemplarul românesc care reproduce numele celor zece membri ai conducerii *Ligii culturale* a fost publicat şi în presa cotidiană (vezi „Tribuna", nr. 209 din 2/14 octombrie 1894, p. 833; S. Polverejan, *op. cit.*, p. 322).

2. „La Patrie", nr. 116 din 29 septembrie/11 octombrie 1894, p. 1–12, publică discursul lui D. A. Sturdza din 25 septembrie/7 octombrie 1894 ţinut în sala Orfeu din Bucureşti.

3. Despre aceasta vezi E. Glodariu, *Le Congrès de Constanţa – Moment de Solidarité de la Jeunesse Universitaire avec le Mouvement Memorandiste*, în „Transylvanian Review", vol. III, 1994, nr. 4, p. 106–114.

4. Vasile Voina, protopop, paroh al bisericii Sf. Nicolae din Braşov (A. Bunea, *op. cit.*, p. 90—97; T. Pavel, *op. cit.*, vol. II, p. 80–94).

5. Cornel Diaconovici (1859–1923), publicist şi ziarist bănăţean, redactor al *Enciclopediei române* în 3 volume, Sibiu, 1898–1904 şi al „Dreptăţii" de la Timişoara, prim-secretar al Societăţii *Astra*.

6. Aurel Mureşianu (1847–1909), avocat, ziarist şi om politic român din Braşov, director al „Gazetei Transilvaniei" între anii 1878–1909 (vezi I. Georgescu, *Aurel Mureşianu*, Cluj, 1938).

7. Vezi consemnarea celor trei persoane şi a sumelor primite la Biblioteca Academiei Române Bucureşti, *Arh. D. A. Sturdza, mapa XI, varia 86.*

8. L. Boia, *op. cit.*

9. Aurel C. Popovici, publicist şi om politic român din Transilvania (Gr. Nandriş, *Aurel C. Popovici (1863–1917)*, Cernăuţi, 1937; *Les précurseurs de l'européisme Aurel C. Popovici*, Milano, 1977).

10. „Tribuna", cotidian literar şi politic, apărut la Sibiu între 1884 şi 1903.

11. „Dreptatea", Timişoara (1893–1898), editori şi redactori responsabili C. Diaconovici, V. Branişte şi G. Candrea (vezi N. Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 212 şi I. D. Suciu, *Ideologia ziarului „Dreptatea" (1893—1898)*, în „Studii de istorie a Banatului", vol. II, Timişoara, 1970, p. 199–204).

12. N. Cordoş, *op. cit.*

13. Discursul a fost publicat şi de presa românească din Transilvania (vezi „Tribuna", 1894, nr. 209–212)

84

Nr. 75 *Bucharest*
Confidential *October 21, 1894*

My Lord,

With reference to my despatch Nr. 69 of the 1st instant, I have the honour to transmit to Your Lordship, herewith, a copy of a speech made on the 7th instant by Monsieur Demètre Stourdza, Chief of the National Liberal Party, which may be considered in some sort to be an answer to the remarks made by Count Kálnoky in his declaration to the Hungarian Delegations upon the question of the existence and nature of the movement in this country on behalf of the Roumanians of Hungary.

The first half of Monsieur Stourdza's oration is devoted to a long and somewhat tautologous explanation of the origin of and reason for the above-mentioned movement. The speaker maintains that this agitation is no new thing in Hungary and that an almost precisely similar state of things, produced by like acts of tyranny, existed as long ago as 1791 when a humble petition against the excesses of their Maghyar rulers was presented to the Emperor by two Rouman Bishops, in the name of the Rouman population of Hungary. This movement reasserted itself in 1848, from which date till 1866 during the period of Austrian absolutism the Rouman population of Hungary were better off, Monsieur Stourdza says, than at any other period of their history, as though subjected to the same stern rule as the Hungarians, certain great privileges were accorded to them by the Emperor, who always listened kindly to their complaints.

Monsieur Stourdza then proceeds at great lengh to explain that the sympathies of the people of Roumania are enlisted in the cause of their brethren across the Carpathians, because it is felt in this country that the success of the Maghyars to wipe out the Rouman nationality in Hungary could only result in gradually destroying Roumania itself, and, after a long explanation of the griefs of their Kinsmen, the orator goes on to repudiate the existence of a Roumanian irredentist movement.

The latter part of the speech is devoted to bitter diatribes against the existing Government who are accused of having sold their country, and of having, at the instigation of the Hungarian Government, spent money and made every effort to suppress the movement.

The harangue of the Leader of the Opposition is interesting in that it contains a clear recapitulation of the openly avowed opinions of the Roumanians of all classes upon the question, as far as his statement of the

causes which have led to the present condition of things is concerned, but in the latter part of his speech he is so carried away by party animus that his assertions are of no great value.

The Conservative organs of the Press have endeavoured to deduce from Monsieur Stourdza's speech that he is hostile to the Triple Alliance, but what especially struck me when I read it was that this very able, though perhaps hasty and unscrupulous politician had been at considerable pains to declare his adherence to the principles of the Triple Alliance and his faith in the justice of the Emperor of Austria, as if he felt that his recent and much – commented upon Russian advances had not met with favour in certain very high quarters, Monsieur Stourdza being an especial personal favourite of King Charles, and that he had taken this opportunity of explaining to Count Kálnoky that, although he found it necessary to be somewhat violent when in opposition, he was at heart a supporter of close relations with Austria, and not an opponent, as the remarks made by His Excellency in his speech to the Hungarian Delegations would almost make it appear he considered him to be.

Count Kálnoky's assertion than he was aware that there was a popular movement in existence in this country in favour of the ultramontane Roumanians was truer than perhaps even His Excellency was aware, as, from what I have seen and heard, I can safely assert that all political parties and all the people of the country are at one on this head, the mere mention of the name of Hungary producing a scowl and probably an oath. This burning question is rendering the position of the Government very difficult as they cannot, of course, proceed to the lengths that their political opponents can, and the latter are consequently winning over the suffrages of the people, but the Ministers themselves are as bitter in private conversation as their adversaries, though in their public utterances obliged to be reserved for fear of wounding Austrian susceptibilities. Only the other day, when calling the Minister for Foreign Affairs attention to the fact that any increase in duties on coal would benefit Hungarian coal to the detriment of British coal, I was surprised at the quickness with which His Excellency replied with bitterness: „oh we must protect British coal against *Hungarian* coal at all events".

The hatred of Hungary and the Hungarians is becoming every day more intense, but I did not expect such an outburst on the part of Monsieur Lahovari.

I do not think that there is any real irredentist tendency here, but the rapid progress of Roumania of late years has filled the inhabitants of the country with a somewhat exaggerated idea of her future, and they dread lest the efforts of the Hungarians to stamp out the nationality of their Trans Carpathian brethren may not, if successful, seriously lower them in the eyes of Europe.

I have the honour to be with the highest respect My Lord,

Your Lordships'
most obedient
humble servant,
Walter Townley

The Earl of Kimberley, R.G.
etc., etc., etc.

Arh. St. București, Colecția microfilme Anglia, rola 177, c. 272–274 (vol. 112); Public Record Office, London, Foreign Office, nr. 104/112.

București, 21 octombrie 1894

Nr. 75
Confidențial

Domnule,

În legătură cu telegrama mea nr. 69 din 1 octombrie[1], am onoarea să vă transmit alăturat, o copie a unui discurs rostit de dl Dimitrie Sturdza, șeful Partidului Național Liberal, în data de 7 octombrie, care poate fi considerat într-o oarecare măsură un răspuns la observațiile făcute de contele Kálnoky în declarația prezentată în fața delegațiilor ungare cu privire la existența și natura mișcării din această țară în favoarea românilor din Ungaria[2].

Prima jumătate a discursului domnului Sturdza este dedicată unei lungi și oarecum tautologice explicații pe marginea originii și motivației mișcării menționate mai sus. Vorbitorul a declarat că această agitație nu este o noutate în Ungaria și că o situație aproape similară, provocată de un același tip de acte de tiranie, a existat încă din 1791, când împăratului i-a fost prezentată de către doi episcopi români o modestă petiție, conținând plângerile lor împotriva abuzurilor guvernanților maghiari, în numele populației românești din Ungaria. Această mișcare s-a reafirmat în 1848 – de atunci și până în 1866 a durat perioada absolutismului austriac –, perioadă în care populația românească din Ungaria a prosperat, afirmă

domnul Sturdza, mai mult decât în orice altă perioadă din istorie, ca şi cum nu ar fi fost supusă aceluiaşi regim sever ca acela al ungurilor, împăratul acordându-le unele privilegii importante, pentru că el le asculta întotdeauna cu bunăvoinţă plângerile.

Domnul Sturdza şi-a dat apoi toată osteneala să explice de ce populaţia României pune atâta suflet pentru cauza fraţilor de dincolo de Carpaţi, motivul acestora fiind că adevăratul succes al ungurilor după ce vor duce la bun sfârşit maghiarizarea populaţiei româneşti din Ungaria, ar fi distrugerea treptată a României înseşi; în cele din urmă, după o prezentare pe larg a nemulţumirilor fraţilor lor, oratorul a continuat prin a repudia existenţa unei mişcări iredentiste în România.

Ultima parte a discursului este dedicată unor aspre critici la adresa guvernului care este acuzat că şi-a vândut ţara şi că, la instigarea guvernului ungar a plătit şi a făcut tot posibilul pentru a suprima mişcarea.

Discursul şefului Opoziţiei este interesant pentru că prezintă o recapitulare clară a adevăratelor păreri ale românilor din toate păturile sociale despre această problemă, în măsura în care ea cuprinde şi declaraţia lui privind cauzele care au condus la actuala stare de lucruri, dar în ultima sa parte oratorul lăsându-se pradă convingerilor partizane, afirmaţiile sale nu mai au o valoare deosebită.

Organele de presă ale Partidului conservator s-au străduit să tragă concluzia din discursul domnului Sturdza că el este ostil Triplei Alianţe, dar ceea ce m-a frapat mai mult atunci când l-am citit este faptul că acest politician foarte abil, deşi, poate, pripit şi lipsit de scrupule, a făcut tot ce i-a stat în putinţă să-şi declare aderenţa faţă de principiile Triplei Alianţe şi încrederea în dreptatea făcută de împăratul Austriei, ca şi când ar fi simţit că recentul şi mult-comentatul său discurs despre propunerile Rusiei nu a fost aprobat în unele cercuri foarte înalte, domnul Sturdza fiind unul dintre favoriţii regelui Carol, şi că a profitat de această ocazie pentru a explica contelui Kálnoky că, deşi a socotit necesar să folosească un ton oarecum violent, aflându-se în opoziţie, în sufletul său el este un susţinător al bunelor relaţii cu Austria, şi nu un oponent, aşa cum a ţinut să precizeze Excelenţa sa în discursul rostit în faţa delegaţiilor ungare.

Afirmaţia contelui Kálnoky potrivit căreia el era la curent cu existenţa în această ţară a unei mişcări de masă în favoarea românilor de dincolo de munţi este mai adevărată decât crede, poate, însăşi Excelenţa sa, pentru că, după câte am văzut şi auzit, pot afirma că fără nici o îndoială, toate partidele politice şi toată populaţia acestei ţări nutresc aceleaşi sentimente în acest sens, simpla menţionare a numelui Ungariei provocându-le tuturor o grimasă şi, eventual, o înjurătură. Această problemă arzătoare face foarte dificilă poziţia guvernului, pentru că el nu poate împinge lucrurile atât de departe cum o pot face oponenţii săi politici, care în consecinţă vor câştiga voturile populaţiei; miniştrii înşişi, la fel de înverşunaţi în discuţiile lor particulare ca şi adversarii lor, sunt obligaţi în declaraţiile publice să fie rezervaţi pentru a nu răni susceptibilitatea austriecilor. Nu mai departe de

ieri, când i-am atras atenţia ministrului român al Afacerilor Străine asupra faptului că orice creştere a taxelor vamale la cărbune va fi în beneficiul cărbunelui din Ungaria şi în detrimentul cărbunelui din Anglia, am fost surprins de repeziciunea cu care Excelenţa sa mi-a răspuns cu amărăciune: „Oh, trebuie să protejăm orice ar fi cărbunele britanic împotriva celui *unguresc*". Ura împotriva Ungariei şi a ungurilor sporeşte cu fiecare zi, dar nu mă aşteptam la o astfel de izbucnire din partea domnului Lahovari.

Eu nu cred că aici există o adevărată tendinţă spre iredentism, dar evoluţia rapidă a României din ultimii ani i-a făcut pe români să aibă o imagine oarecum exagerată despre viitorul ei, şi se tem ca nu cumva eforturile ungurilor de a-i maghiariza pe fraţii lor de dincolo de Carpaţi, încununate de succes, să le micşoreze prestigiul în ochii Europei.

Am onoarea să fiu,
al dumneavoastră cu deosebit respect,
prea supus servitor
Walter Townley

Contelui de Kimberley
etc., etc., etc.

---

1 Vezi doc. nr. 81.
2 Vezi nota 2 de la doc. nr. 83.

85

Légation de Belgique — Vienne, 31 Octobre 1894
Nr. 573/366
Suite aux numéros
511/325 du 30 Septembre 1894

Monsieur le Comte,

La ligue roumaine a répondu au discours du Comte Kálnoky aux Délégations par une brochure que j'ai l'honneur de placer sous les yeux de votre Excellence.

Cette réponse est assez faible. Le passage intéressant est celui dans lequel il est dit qu'il n'y a pas de parti irredentiste en Transylvanie, mais des citoyens qui demandent à ne pas être traités en parias.

Les journaux officieux hongrois ont signalé la brochure sans prendre la défense du Comte Kálnoky.

Le Ministre des Affaires Etrangères n'est pas en faveur dans la Transleithanie qu'il ne l'était avant les Délégations.

Le Comte Kálnoky lui-même a dit à deux ambassadeurs qu'il se sent fatigué, qu'après quatorze ans de fonctions il éprouve le besoin de se reposer.

La „question" roumaine demeure sa principale préoccupation.

Tandis que l'Allemagne s'est montrée fort avenante, jusque dans les derniers temps, pour le cabinet de Budapest, le soutenant à l'occasion contre celui de Vienne, elle n'a pas laissé ignorer au Ballplatz que beaucoup des plaintes des Roumains lui paraissent justifiées et que le Gouvernement Austro-hongrois a tout intérêt à ne pas laisser envénimer les choses.

Cette attitude nouvelle serait due aux démarches du Roi Carol lors de son récent séjour en Allemagne et l'on ne voit pas trop comment s'y prendre le Comte Kálnoky pour satisfaire à la fois le cabinet magyare, la chancellerie allemande et les patriotes roumains.

Veuillez agréer, Monsieur le Comte, les assurances de ma plus haute considération.

Borchgrave

Son Excellence
Monsieur le Comte de Mérode-Westerloo
Bruxelles

Arh. St. București, Colecția microfilme Belgia, rola 39, c. 236–238; Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Série générale, Autriche-Hongrie, 1893–1894, vol. 19.

Legației Belgiei *Viena, 31 octombrie 1894*[1]
Nr. $\frac{573}{366}$
urmare la nr. $\frac{511}{325}$
din 30 septembrie 1894

Domnule Conte,

Liga română a răspuns la discursul contelui Kálnoky în fața delegațiilor printr-o broșură pe care am onoarea să o prezint Excelenței voastre[2].

Acest răspuns este destul de modest. Pasajul interesant este cel în care se spune că în Transilvania nu există un partid iredentist, ci doar cetățeni care cer să nu fie tratați drept paria.

Ziarele oficiale ungurești au semnalat broșura fără să-i ia apărarea contelui Kálnoky.

Ministrul Afacerilor Străine nu se mai bucură de popularitate în Transilvania, după cum n-a găsit sprijin nici în fața delegațiilor.

Contele Kálnoky însuşi a mărturisit unor ambasadori că se simte obosit, că după paisprezece ani de activitate simte nevoia să se odihnească.

„Chestiunea“ românească rămâne principala lui preocupare.

În timp ce Germania s-a arătat foarte prietenoasă, până de curând, în privința Cabinetului de la Budapesta, susținându-l atunci când era cazul împotriva celui de la Viena, ea nu a ascuns la Ballplatz[3] că multe dintre doleanțele românilor i se par justificate şi că guvernul austro-ungar are tot interesul ca situația să nu se înrăutățească.

Această nouă atitudine s-ar datora demersurilor făcute de regele Carol cu ocazia recentei sale vizite în Germania[4] şi nu prea văd ce va face Contele Kálnoky pentru a mulțumi în acelaşi timp cabinetul maghiar, cancelaria germană şi pe patrioții români.

Vă rog să primiți, domnule Conte, asigurările celei mai înalte considerații.

Borchgrave

Excelenței Sale
Domnul Conte de Mérode-Westerloo
Bruxelles

---

[1] Documentul a fost publicat şi în volumul 1918 la români, p. 254–255.

[2] Vezi doc. nr. 83. Timp de o lună (de la 13 septembrie până la 8 octombrie 1894) au avut loc dezbaterile în Comisia pentru politica austro-ungară de la Budapesta, ele fiind comentate în paginile „Tribunei“ de la Sibiu, nr. 187–200 (vezi şi T. Pavel, *op. cit.*, vol. II, p. 42–45).

[3] Sinonim cu Ministerul de Externe al monarhiei austro-ungare de la Viena, după numele pieții unde e situat edificiul acestui minister.

[4] Călătoria lui Carol I din iulie–august 1894 în Austria şi Germania (T. Pavel, op. cit., vol. II, p. 42; „Tribuna“, nr. 154 din 23 iulie/4 august 1894).

86

Nr. 97 — Bucharest
Confidential — November 29, 1894

My Lord,

With reference to my despatch nr. 91 of the 21st instant, I have the honour to inform Your Lordship that the National Liberal Party has so far issued no programme of the line of policy it is proposed to adopt during the parliamentary Session which was opened on Tuesday last.

I understand that the Transylvanian Question will be the one upon whith Monsieur Stourdza will concentrate all his energy and that no stone will be left unturned in his endeavours to so work up popular opinion

against the Government as to make their remaining in power impossible. Monsieur Stourdza, who is a most impetuous and somewhat rash politician, allows himself to be so carried away by political animus that he quite overlooks the fact a violent attack on the attitude assumed towards the Rouman population of Hungary by the Government of that country make it extremely difficult, if not impossible, for King Charles to entrust the leadership of a Government to a man whose public utterances bind him to the adoption of a policy which could hardly fail to injure the good relations existing under the present Administration between Austria-Hungary and Roumania, in spite of the fact that I understand the attitude of the King on this question is not quite favourably looked upon by the Emperor of Austria.

There are symptoms of an endeavour on the part of the Opposition to work up the peasant population against the Government on internal matters also, the law of the maximum affording them a basis for their operations. The example of Municipal Council of Braila has been followed by that of Craiova and it seems hardly probable that these two bodies would have, unless there was some preconcerted plan being carried out, almost simultaneously passed resolutions condemning the law itself when they had an evident remedy for the injustices in their own hands, had they seen fit to adopt that course, in the reduction of the octroi duties established by virtue of the law.

The example given by King Charles in his gift on the occasion of the Silver Wedding for the purpose of assisting the distressed peasant class has already been followed by the Ministers of Justice and Finance who have each contributed ten thousand francs (Ł 400) to the Fund. This may go so far to allay the discontent among the peasantry, but it is evident that the Government are fearful of the results which an agitation among them may have, since a telegram sent the other day by the „Times" correspondent here was stopped because an allusion was made in it to the presence of political agitation in the country, and the Procureur Général has since called upon the correspondent in order to endeavour to find out from whom he got his information, which is perhaps if not inaccurate, at least premature, as I am not inclined to think that there is at present any organised agitation in the country, although it is very likely that the ground is being felt preparatory to such action later on when the winter breaks.

The Government will further be subjected to violent attacks during the discussion of the Mines Bill on the ground that its provisions give the Administration too much power to interfere with private property which, it will be asserted, must inevitably, as far as its greatest treasures are concerned, fall into the hands of foreign speculators.

The Opposition will, moreover, violently resist any attempt to modify the Constitution or the Commercial Code with a view to inducing foreign capital to enter the country; on the assumption that any such measure would be a concession to the Jews, which class, it will be maintained, would

gradually get possession of the very country itself if the Article relative to foreigners holding landed property is in any way altered.

I have the honour to be with the highest respect, My Lord,

Your Lordship
Most obedient humble servant
Walter Townley

The Earl of Kimberley, K.G.
etc., etc., etc.

Arh. St. București, Colecția microfilme Anglia, rola 178, f. 327–329 (vol. 112); Public Record Office, London, Foreign Ofiice 104/112.

Nr. 97
Confidențial

București, 29 noiembrie 1894

Domnule,

În legătură cu telegrama mea nr. 91 din 21 noiembrie, am onoarea să vă informez că Partidul Național Liberal nu a reușit să pună la punct un program privind linia politică ce ar fi trebuit să fie adoptată în problema Transilvaniei, pe care-și propusese să-l supună spre dezbatere, sesiunii parlamentare care s-a deschis marțea trecută.

Înțeleg că problema Transilvaniei va fi cea asupra căreia domnul Sturdza își va concentra toată energia, și va face tot ce-i stă în putință pentru a stârni opinia publică împotriva guvernului, spre a-i face acestuia imposibilă rămânerea la putere.

Domnul Sturdza, care este un politician foarte vehement și într-o oarecare măsură imprudent, își permite, lăsându-se pradă unor ambiții politice, să treacă cu vederea faptul că un atac violent din partea guvernului Ungariei împotriva atitudinii guvernului român față de populația românească din acea țară ar face extrem de dificilă, dacă nu imposibilă pentru regele Carol, încredințarea conducerii guvernului unui om ale cărui declarații publice îl obligă la adoptarea unei politici care ar putea periclita bunele relații existente, în timpul actualei administrații, între Austro-Ungaria și România, în ciuda faptului că, după câte înțeleg, atitudinea regelui în această problemă nu este privită cu ochi prea buni de împăratul Austriei.

Acestea sunt simptome ale eforturilor Opoziției de a monta populația de la sate împotriva guvernului și în privința politicii interne a acestuia, legea maximală oferindu-i o bază pentru acțiunile ei[1]. Exemplul Consiliului

Municipal al Brăilei a fost urmat de cel al Craiovei şi pare puţin probabil ca aceste organisme administrative să fi adoptat aproape simultan rezoluţii ce condamnă legea în sine, doar dacă nu există un plan dinainte stabilit în acest sens, de vreme ce ele aveau la îndemână remediul împotriva acestor nedreptăţi, adică reducerea taxelor vamale în conformitate cu legea.

Exemplul dat de regele Carol de a acorda o sumă de bani cu ocazia nunţii sale de argint, pentru ajutorarea ţărănimii sărăcite, a fost urmat de miniştrii Justiţiei şi al Finanţelor care au contribuit fiecare cu suma de 10 000 de franci (400 lire sterline) la Fondul de ajutorare. Acest lucru nu reuşeşte nici pe departe să domolească nemulţumirea ţărănimii, dar dovedeşte faptul că guvernul se teme de rezultatele pe care le-ar putea avea o revoltă a acestora, de vreme ce o telegramă trimisă ieri de corespondentul de aici al ziarului „Times" a fost oprită pentru că în ea se făcea aluzie la faptul că în ţară au apărut unele manifestaţii politice, iar procurorul general l-a chemat pe corespondent pentru a afla de unde are această informaţie, care este, dacă nu eronată, măcar prematură, după cum sunt înclinat şi eu să cred că, cel puţin deocamdată, în ţară nu s-au semnalat manifestaţii politice, deşi se pare că se pregăteşte terenul pentru astfel de acţiuni pentru la iarnă.

Guvernul va fi în continuare supus unor violente atacuri în timpul discuţiilor legate de Proiectul de lege al Minelor, datorită faptului că prevederile lui dau administraţiei prea multă putere să se amestece în proprietatea particulară care, se afirmă, va ajunge în mod inevitabil, atâta timp cât sunt vizate cele mai mari proprietăţi, în mâna speculanţilor străini[2].

Opoziţia se va opune vehement, totuşi, oricărei încercări de a modifica Constituţia sau Codul Comercial cu scopul de a permite capitalului străin să intre în ţară, presupunând că orice astfel de măsură ar fi o concesie în favoarea evreilor, care, se susţine, vor pune mâna pe toată avuţia ţării, dacă articolul referitor la străinii ce au în proprietate terenuri va fi câtuşi de puţin modificat.

Am onoarea să fiu, al dumneavoastră cu deosebit respect, prea supus servitor

Walter Townley

Contelui de Kimberley

[1] Era o lege asupra maximului taxelor şi contribuţiilor comunale, aprobată la 4/16 iulie 1893, prin care se înăsprea regimul fiscal. A intrat în vigoare la 11/23 ianuarie 1894 în comunele urbane şi la 1/13 aprilie 1894 în comunele rurale.

[2] Proiectul legii minelor se va aproba în cele din urmă în 21 aprilie/3 mai 1895, reglementând de fapt exploatările petroliere din România. Legea prevedea separarea drepturilor de proprietate asupra subsolului de dreptul de proprietate asupra solului (dreptul de proprietate al statului şi al proprietarilor solului), asigurând capitalului străin condiţii favorabile de pătrundere în economia ţării.

87

Kereskedelemügyi magyar királyi
Minister
90169/szám

Nagyméltóságú Minister Úr!

A Kolozsvári posta és távirdaigazgatóság jelentése szerint a Párisban megjelent „Les Roumains de Transylvanie" czimű röpirat, tóvábbá a Crajovában megjelent „Voința Craiovei" czimű hirlap, melyeknek egy – egy példányát tisztelettel csatolom magyar ellenes közleményeket tartalmaznak.

Van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, hogy ezen sajtó termékekre nézve, határozni s nagybecsű elhatározását velem sürgősen közölni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását

Budapest 1894 december 10 én.

A minister megbizásából
ministeri tanácsos

Nagyméltóságú Hieronymi Károly úrnak belügyi magyar királyi Ministernek

Verso:

Hivatalos jelentés a nagyméltóságú magyar királyi belügy ministeriumnak 1513/94 számú meghagyása folytán.

Van szerencsém teljes tisztelettel jelenteni, hogy a mellékelt „Voința Craiovei" czimű lap a szabad elvű pártnak érdekeit szolgálja, mely párt programjába vette fel a román mozgalomnak terjesztését.

Habár a mellékelt számban semmi magyar állam ellenes közleményt nem találtam, de a lap iránya magyar államellenes.

A mellékelt „Les Roumains de Transilvanie" czimű röpiratban Cantilli a román ligának párisi ügynöke polemiát folytat Türr, Pázmándy és Óváry ellen.

Arh. St. București, Colecția microfilme Ungaria, rola 80, c. 42–43, Magyar Országos Levéltár, Belügyminiszteriumi levéltár, Elnöki iratok 1894 ,– 1513, f. 6–7.

Ministrul regal maghiar al comerţului
Nr. 90169

Excelenţa voastră, domnule ministru!

Conform raportului Direcţiei de poştă şi telegraf din Cluj manifestul „Les Roumains de Transylvanie"[1], apărut la Paris cât şi ziarul „Voinţa Craiovei" apărut la Craiova[2], din care vă anexez câte un exemplar, conţin articole antimaghiare.

Vă rog, Excelenţă, să hotărâţi în privinţa acestor ziare şi să-mi aduceţi la cunoştinţă, de urgenţă, înalta dumneavoastră hotărâre.

Primiţi, Excelenţă, expresia sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 10 decembrie 1894.

Din însărcinarea
ministrului
indescifrabil
consilier minsterial

Excelenţei sale, domnului Hieronymi Károly,
ministru de interne regal maghiar

Verso:

Raport oficial, urmare ordinului Ministerului de Interne Regal Maghiar, numărul 1513/94.

Am onoarea să raportez că ziarul „Voinţa Craiovei" anexat aici slujeşte interesele Partidului liberal, care şi-a înscris în program dezvoltarea mişcării naţionale româneşti.

În manifestul „Les Roumains de Transylvanie", anexat aici, Cantilli[3], agentul Ligii româneşti de la Paris, polemizează cu Türr, Pázmándy şi Óvári.

---

[1] *Les Roumains de Transylvanie. Quelques notes de réponse à M.M. le general Türr, de Pázmándy, Ovary*, Paris, 1894, broşură redactată şi tipărită de Panaiot G. Cantilli ca răspuns propagandei maghiare în străinătate, susţinută de deputatul, publicistul şi omul politic Pázmándy Dénes (1849–1925), generalul Tür Istvan (1825–1908), şi de publicistul şi istoricul Leopold Óváry.

[2] „Voinţa Craiovei" (1894–1905), organ naţional-liberal (N. Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 793).

[3] Panaiot G. Cantilli (1866–1956), jurist, originar din Ploieşti, vicepreşedinte al *Ligii culturale* secţia Paris, unde pe lângă acţiunea de informare a presei şi a oamenilor politici francezi, a tradus şi tipărit o serie de lucrări în favoarea românilor transilvăneni (E. Pălănceanu, *Mărturii muzeistice despre Panaiot Cantilli, militant pentru unitatea naţională a tuturor românilor* în „Revista muzeelor", 1978, nr. 10, p. 72–76).

88

Légation de Belgique
Nr. 171

Bucarest le 15 décembre, 1894

Monsieur le Conte,

M. le Ministre des Affaires Etrangères, à l'occasion de la discussion de l'adresse, a prononcé hier à la Chambre un discours dont les termes ont été très mesurés, pour répondre aux attaques dont le Gouvernement avait été l'objet, de la part de l'opposition, sur la question transylvaine.

M. Lahovary s'est exprimé en ces termes:

„Le Gouvernement n'intervient pas dans la question nationale et n'accepte pas qu'on intervienne dans les affaires du pays. Il maintient les lois roumaines dans les questions intérieures comme dans les questions extérieures. Nous n'avons pas dissous la Ligue, nous n'avons pas empêché la presse, celle du pays comme celle du dehors, de parler de cette question; nous n'avons pas interdit les manifestations légales, mains nous empêcherons les manifestations bruyantes et insultantes pour un pays étranger, qu'elles soient faites soit par des étudiants qui ont l'excuse d'un cœur jeune, soit, par d'autres qui n'ont cette excuse.

L'epée de la Roumanie, sur la garde de laquelle se tient la main sage du Roi Carol, ne sera pas tirée par un fou ou peut-être par un agent provocateur, au milieu d'une foule inconsciente. Les affaires de la Roumanie se régleront dans le Cabinet du Ministre des Affaires Etrangères avec votre concours et sous votre direction. La question transylvaine sera résolue grâce à la sagesse des modérés dans les deux camps, car si les hommes passionnés agitent les questions, les modérés seuls les résolvent.

Voilà les déclarations que j'avais à faire. Quant à la question en elle-même, vous avez tort de nous accuser d'indifférence. Ce gouvernement n'est pas indifférent, mais il est correct et sage, car les destinées de ce pays sont entre nos mains".

Il faut reconnaître que, depuis l'ouverture de la session, la tactique de l'opposition a été des plus faibles, sans direction et sans unité; aussi le parti du Gouvernement s'en est-il trouvé raffermi. Toutefois, cette question transylvaine reste toujours l'objet de sérieuses préoccupations. Le Gouvernement roumain avait trouvé un appui dans la grande modération du Comte Kalnoky et il n'est pas sans éprouver des appréhensions sur les conséquences que le triomphe apparent de M. de Wekerlé, à Budapest, pourraient amener dans la politique du Ministère des Affaires Etrangères

Austro-Hongrois. Je sais que les rapports du Ministre de Roumanie à Vienne soit, dans ce sens, plutôt alarmistes.

Veuillez agréer, Monsieur le Comte, les assurances de ma plus haute considération.

Ch. Comte d'Ursel

Monsieur le Comte de Mérode-Westerloo
Ministre des Affaires Etrangères

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Belgia, rola 39, c. 202–203; Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur, Correspondance politique, Légations, Roumanie, vol. 9.

Bucureşti, 15 decembrie 1894

Legaţiei Belgiei
Nr. 171

Domnule Conte,

Dl ministru al Afacerilor Străine a rostit ieri în Cameră un discurs foarte echilibrat, pentru a răspunde atacurilor opoziţiei la adresa guvernului, în problema Transilvaniei[1].

Dl Lahovary a spus:

„Guvernul nu intervine în chestiunea naţională şi nu acceptă să intervină în problemele ţării. El respectă legile româneşti atât în problemele interne cât şi în cele externe. Noi n-am desfiinţat Liga, nu am împiedicat presa, nici pe cea din ţară, nici pe cea dinafară, să vorbească despre această problemă; nu am interzis manifestaţiile legale dar le vom împiedica pe cele zgomotoase şi jignitoare la adresa unei ţări străine, fie că vor fi ale studenţilor care au scuza unui suflet tânăr, fie ale altora care nu au această scuză.

Sabia României, pe care o ţine în mâna-i înţeleaptă regele Carol, nu va fi scoasă din teacă de un nebun sau, cine ştie, de un agent provocator, sub privirile unei mulţimi inconştiente. Afacerile României se vor pune la punct în cabinetul ministrului Afacerilor Străine cu participarea dumneavoastră şi sub conducerea dumneavoastră. Problema transilvană se va rezolva datorită înţelepciunii moderaţilor din cele două tabere, pentru că atunci când oamenii pătimaşi agită problemele, numai moderaţii le pot rezolva.

Iată declaraţiile pe care le aveam de făcut. În ceea ce priveşte problema în sine, nu aveţi dreptate să ne acuzaţi de indiferenţă. Acest

guvern nu este indiferent, este corect şi prudent, pentru că destinele acestei ţări sunt în mâinile noastre".

Trebuie să recunoaştem că încă de la deschiderea sesiunii, tactica opoziţiei a fost dintre cele mai modeste, fără orientare şi fără unitate; de aceea, partidul de guvernământ s-a simţit mai puternic. Totuşi, această chestiune a Transilvaniei rămâne subiectul unor serioase preocupări. Guvernul român a găsit un sprijin în atitudinea moderată a contelui Kálnoky dar se teme, totuşi, de consecinţele pe care ar putea să le aibă aparentul triumf al dlui de Wekerlé la Budapesta asupra politicii Ministrului Afacerilor Străine austro-ungar. Ştiu că rapoartele ministrului României la Viena sunt, în acest sens, mai degrabă alarmiste.

Vă rog să primiţi, domnule Conte, asigurările înaltei mele consideraţii.

Charles Conte d'Ursel[2]

Dlui Conte de Mérode-Westerloo
Ministru al Afacerilor Străine

---

[1] Discursul a fost rostit în 2 decembrie st. n. 1894 de Alexandru Lahovary în chestiunea naţională ca un răspuns opoziţiei liberale („Gazeta Transilvaniei", 1894, nr. 274–276).

[2] Charles d'Ursel, instalat în iunie 1894.

89

50 730 szám / I. M. 1894 A magyar királyi Igazságügyministertől

Nagyméltóságú Minister Úr!

Vonatkozással a magyar királyi kereskedelemügyi minister úrhoz folyó évi november 25-én és 29-én 46 234 Igazságügyi Ministeri illetőleg 47 507 Igazságügyi Ministeri szám alatt intézett, de általa a folyó hó 7-én 89 123 szám alatt kelt értesitése szerint Nagyméltóságodhoz áttett átirataimra van szerencsém a gyulafehérvári királyi ügyész által a kolozsvári királyi főügyész utján fölterjesztett hat darab selyempapirra nyomott, czimeiktől megfosztott román hirlapokat tartalmazó levelet % alatt mellékelve visszakéröleg azzal a kérelemmel nagyméltóságodnak megküldeni, hogy azt megállapitani és velem *mielöbb közölni m*éltóztassék nem tartalmaznak-e a levelek a postai forgalomból kitiltott román hirlapokat?

Fölkérem továbbá nagyméltóságodat, hogy azon körrendelet hiteles, másolatát velem mielőbb közölni sziveskedjék, melyet a kérdéses tárgyban a magyar királyi kereskedelemügyi minister urral folytatott elözetes tárgyalások alapján kibocsátani méltóztatot.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budapesten, 1894, évi deczember hó 24-én.

A minister helyett
Erdélyi
államtitkár

Nagyméltóságú Hieronymi Károly belügyi magyar királyi minister úrnak Budapesten

Verso:
Hivatalos jelentés a nagyméltóságú
magyar királyi belügy ministeriumnak
1560/94 számu meghagyása folytán.

Van szerencsém teljes tisztelettel jelenteni, hogy
a selyempapirosra nyomtatott lapok közleményei
azonosak a kitiltott bukaresti „Voința Națională"
lapnak közleményeivel.

Budapest 95/ 7/I

Arh. St. București, Colecția microfilme Ungaria, rola 80, c. 4–6; Magyar Országos Levéltár, Belügyminiszteriumi levéltár, Elnöki iratok , 1894–1560, f. 4–6.

Numărul 50 730 — Din partea ministrului regal maghiar al justiției[1]

Excelența voastră, domnule ministru!

Referitor la adresele înaintate domnului ministru regal maghiar al comerțului,[2] în zilele de 25 și 29 noiembrie anul curent, sub numerele 46 234 / Ministerul Justiției, respectiv 47 507 / Ministerul Justiției, și potrivit înștiințării sale cu numărul 89 123 din ziua de 7 decembrie – în legătură cu adresele mele înaintate Excelenței voastre, am onoarea să vă înaintez șase scrisori care conțin ziare românești tipărite pe hârtie de mătase, fără titlu și care au fost înaintate de procurorul regal din Alba Iulia prin intermediul procurorului general regal din Cluj, cu rugămintea de a stabili, cât mai

repede, dacă ele nu conţin cumva ziare româneşti interzise transportului poştal?

Vă rog, totodată, Excelenţă, să-mi aduceţi la cunoştinţă cât mai repede copia legalizată a circularei emise ca urmare a tratativelor preliminare purtate cu domnul ministru regal maghiar al comeţului în problema în cauză.

Primiţi, Excelenţă, expresia sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 24 decembrie 1894

În locul ministrului
Erdélyi
secretar de stat

Excelenţei sale, domnului Hieronymi Károly ministru de interne regal maghiar.

Verso:

Raport oficial, urmare ordinului Ministerului de Interne Regal Maghiar numărul 1560/94.

Am onoarea să raportez că articolele de ziare tipărite pe hârtie de mătase sunt identice cu articolele ziarului bucureştean interzis „Voinţa Naţională“.[3]

Budapesta, 7/I 1895

---

1. Silágyi Dezsö.
2. Lukács Béla.
3. Vezi nota 7 de la doc. nr. 48.

90

Klausenburg, 28. Dezember 1894

Siebenbürgen ist auch jetzt noch, nicht nur für die leitenden Männer der ungarischen Regierung sondern auch für das grosse Publikum trotz staatsrechtlicher Verbindung und Eisenbahnen das, was es zur Zeit des 1867-er Erbschlusses war, nämlich eine „terra incognita“.

Mein Aufenthalt in Hermannstadt, Kronstadt und Klausenburg, die hier massgebenden Faktoren gepflogenen Besprechungen haben mich in dieser Ansicht, die auch schon von den früheren Ministern Graf Andrássy, Baron Eötvös und Trefort fortwährend laut betont wurde, noch mehr bestärkt.

Die Unkenntnis der Verhältnisse der diesseitigen Landesteile, die augenfällige Vernachlässigung der Verwaltungs – Interessen und der Mangel an gutem Willen sind wol in erster Reihe daran Schuld, dass hier dermalen die politische und soziale Situation eine solche ist, die unter Umständen und bei der fortwährenden Gährung und Verbitterung der Nationalitäten – Frage nicht nur für welche immer ungarische Regierung sondern für das Land und selbst für die Monarchie die grössten Gefahren in sich birgt.

Hier in Siebenbürgen bringt die Ministerkrise die öffentliche Meinung in gar keine Aufregung; das eigentliche volkstümliche Element aber steht dem politischen Getriebe vollkommen gleichgiltig gegenüber, denn es kommt nur eine Angelegenheit, die rumänische Frage; diese aber beherrscht alle Gemüter in einer Art und Weise, so durchdringend und fortwährend in Athem erhaltend, wie dies in den Jahren 1848 und 1849 der Fall war.

Diese „Frage“, sie wird an allen öffentlichen Orten, im Kreise der Familien, bis hinab zum kleinsten Hüttchen der Ungarn und Rumänen besprochen, in zahlreichen Artikeln der Zeitungen, in Broschüren, ja wissenschaftlich angelegten grösseren Werken immerfort ventilirt, so dass man ohne Übertreibung sagen kann, Siebenbürgen sei der Herd, wo die Nationalitätenfrage so Alles beherrschend gebraut wird, wie dies vielleicht in keinem Lande je der Fall war.

Leider hat die Regierung nicht die volle, umständliche Kenntnis davon, denn die Exkursion, die Minister Hieronymi hieher unternommen hatte, ist kläglich verlaufen und hat bei dem ungarischen Elemente Ärgernis, bei den Rumänen aber entschieden Heiterkeit hervorgerufen.

Die Ursachen dieser traurigen Thatsache gehen weit in die Vergangenheit zurück. Kein Zweifel, die ungarischen Minister haben sich nie die Mühe genommen, der Sache mit dem Willen, abzuhelfen, auf den Grund zu gehen.

Der loyal gesinnte, über die rumänische Frage wol am besten informirte Professor der rumänischen Sprache und Literatur an der hiesigen Universität, Dr. G. Moldovan, von Geburt selbst ein Walache, erörtert diese Zustände in seinem soeben erschienen Werke in ergreifender Weise.

Von mir befragt, wie dem höchst gefährlichen Ubergreifen der Bewegung zu steuern sei, antwortete er mir, Siebenbürgen sei in den Händen der Obergespane, die da glauben, es sei Alles rücksichtslos niederzuwerfen, was sich da dem ungarischen Elemente entgegen stelle. Wenn irgendwo, so steht hier ein grenzenloser Chauvinismus in voller Blüte. Komme es nicht bald zur Verstaatlichung der Verwaltung, zu einer gerechten vorurteilsfreien Administration, zu einer humanen Behandlung des eigetlichen walachischen Volkes, so sei es um Siebenbürgen geschehen.

Hier haben die Pázmándys, die Türrs und andere mehr mit ihren Erörterungen grosses Unheil gestiftet.

Es sei die elfte Stunde, in der sich die Regierung aufraffen muss, zielbewusst, mässig und vorsichtig vorzugehen.

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 316, c. 333–336; Haus–Hof- und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, PA XVIII, Karton 52.

Cluj, 28 decembrie 1894

Transilvania este și la ora actuală o „terra incognita" atât pentru conducătorii guvernului ungar cât și pentru publicul larg, și asta în pofida existenței relațiilor de drept public și a căii ferate.

Întrevederile pe care le-am avut cu factorii responsabili pe parcursul șederii mele la Sibiu, Brașov și Cluj, mi-au întărit această opinie, care a fost subliniată și de miniștrii, anteriori contele Andrássy, baronul Eötvös și Trefort[1].

Necunoașterea relațiilor din această parte a țării, neglijarea evidentă a intereselor administrative și lipsa bunei voințe sunt cauzele primordiale care au dus la situația politică și socială existentă; această stare a lucrurior disimulează în condiții de permanentă neliniște și amărăciune în jurul problemei naționalităților mari primejdii nu numai pentru orice guvern ungar, ci pentru țară și chiar pentru monarhie.

Criza ministerială nu a trezit în rândul opiniei publice din Transilvania nici un fel de agitație; iar omul de rând manifestă indiferență față de viața politică, o singură problemă este de interes, cea românească, care stăpânește toate sufletele într-un mod atât de profund și constant, cum nu s-a mai resimțit din anii 1848 și 1849.

Această „problemă" se discută de maghiari și români în toate locurile publice, în cercul familiilor, până jos la nivelul celei mai modeste colibe, în numeroase articole apărute în presă, în broșuri, ba chiar în lucrări științifice voluminoase, încât se poate afirma, fără nici o exagerare, că Transilvania este un focar unde problema naționalităților a cuprins în așa măsură totul, cum nu s-a mai întâlnit până în prezent în altă țară.

Din păcate guvernul nu cunoaște situația reală în toate dimensiunile ei, deoarece vizita ministrului Hieronymi în Transilvania, a decurs într-un mod deplorabil, provocând în rândul maghiarilor sentimente de revoltă, iar la români seninătate.

Originile acestui trist adevăr trebuie căutate în trecutul îndepărtat. Nu există nici o îndoială asupra faptului că miniștrii maghiari nu și-au dat niciodată osteneala ca animați de bună credință să cerceteze cauzele în profunzimea lor.

Dr. G. Moldovan, român prin origine, profesor de limbă și literatură română la universitatea de aici, însuflețit de sentimente loiale și care este cel mai bine documentat în problema românilor, prezintă această situație într-un mod emoționant într-o lucrare apărută de curând[2].

Întrebat de mine, cum s-ar putea opri răspândirea acestei lupte atât de primejdioase, mi-a răspuns, că Transilvania se află în mâinile comiţilor, care cred că tot ce se împotriveşte elementului maghiar se poate secera fără a ţine seama de nimic. Dacă se poate afirma că undeva există un şovinism fără limite, atunci, aici este în floare. De nu se va trece cât de repede la etatizarea administraţiei, în sensul unei administraţii drepte şi lipsite de prejudecăţi, la tratarea umană a poporului român, atunci soarta Transilvaniei este pusă în pericol. Adepţii lui Pázmándy şi Türr şi mulţi alţii au provocat aici prin vorbele lor numai nenorociri.

Este ceasul al unsprezecelea în care guvernul trebuie să se reabiliteze prin decizii hotărâte, ponderate şi precaute.

1. Sunt probabil noii miniştri în cabinetul lui Wekerle Sándor remaniat în iunie 1894 (Eötvos Loránd la culte şi instrucţiune publică; Andrássy Gyula (1860–1929), ministru pe lângă Curtea de la Viena).

2. Ar putea să fie: Moldovan Gergely, *Nyilt Levelek a Bukaresti román kultur – Liga elnökéhez* (Scrisori deschise către preşedintele Ligii culturale române din Bucureşti), Kolozsvárt, 1894.

91

N. 48 A–D

Bucarest, am 28 December 1894

Hochgeborener Graf!

Seit dem Bestehen des parlamentarischen Regimes in Rumänien ist, wie der conservative „Timpul“ constatirt eine so langgedehnte und so langweilige Adressdebatte wie die diesjährige noch niemals beobachtet worden.

Zur Charakteristik der in beiden Kammern ganz und gar von blinder Partheileidenschaft beherschten Opposition wüsste ich, im Hinblicke auf das hierüber bereits früher gesagte, nichts wesentlich neues anzuführen. Jeder Unbefangene muss anerkennen dass die Discussion immer erst durch das sehr massvoll geübte Eingreifen der Regierungsparthei auf ein etwas Höheres Niveau gehoben wurde. Bezeichnend scheint mir auch die Thatsache dass im Senate noch ehe die Minister gesprochen hatten, ein der radicalen Partei angehörendes Mitglied, herr Páno, das Wort ergriff um in einer sehr wirkungsvollen Rede die Angriffe des Herrn Demeter Stourdza zurückzuweisen.

Unmittelbar darauf erhob sich Herr Carp, der sich in Bezug auf die Siebenbürger Frage ungefähr folgendermassen aussprach:

Was die nationale Frage betrifft so hiesse es dieselben ihres nationalen und culturellen Charakters berauben, und ihr einen politischen Character geben, wollte man die Regierung in diesse Frage hinein ziehen.

Die Verbesserung des Loses der siebenbürgischen Rumänen sei nicht durch eine Intervention der hiesigen Regierung, sondern nur im Wege einer Verständigung zwischen den dortseitigen Rumänen und den Magyaren zu erhoffen. „Wir selbst" – fuhr Herr Carp fort – „gestatten Niemanden, sich in unsere inneren Angelegenheiten einzumischen. Wie könnten wir also dasselbe Recht den Ungarn bestreiten?"

„Dies zugegeben, ist es klar, dass alle unsere Discussionen, alle unsere Streitigkeiten nur dazu führen, die Lage unserer Stammesgenossen jenseits der Karpathen noch kritischer zu gestatten".

„Unter allen Umständen darf die Politik des Königreiches Rumänien nicht ausschliesslich nach der siebenbürgischen Frage hin gravitiren. Es wird der Augenblick kommen wo die Ungarn selbst danach streben werden, ihre 3 Millionen Rumänen als treue Staatsbürger für sich zu gewinnen".

„In erwartung dieser glücklichen Stunde müssen wir jedoch den gedanken einer Intervention unsererseits als gefährlichen Wahnwitz weisen denn wir würden sonst die Gegenwart einer unsicheren Zukunft opfern".

Diese Rede des Ministers Carp bildete den Schluss der Generaldebatte.

Der Minister des Aeussern, der am folgenden Tage, – bei der Spezialberathung der Adresse, das Wort ergriff, sagte an Schlusse seiner mit grossen Beifall aufgenommenen Rede:

„Wir müssen uns hüten bei unseren Stammverwandten trügerische Hoffnungen zu erwecken und die Schwierigkeit ihrer Lage nach Willkühr zu übertreiben. Es ist nicht so ganz leicht, 3 Millionen Rumänen, die an ihrer Sprache und ihren Sitten hängen, zu entnationalisiren".

„Die Nationalitätenfrage in Ungarn wird ihre Lösung finden weil jede auf Gerechtigkeit basirte Idee schliesslich triumphiren muss".

„Wenn ich in der Kammer zusagt habe, dass diese Frage mit Hilfe der gemässigten Elemente aus beiden Lagern gelöst werden wird, so habe ich damit keineswegs auf irgendeinen der siebenbürgischen Partheien angespielt sondern ich habe im Allgemeinen die verständigen Leute – woher immerhin sie kommen mögen – gemeint".

Ein ausfürlicheres Résumé der zwei vorstehend erwähnten ministeriellen Reden ist in den mit folgenden Zeitungsausschnitten enthalten.

Der Regierung kann das Zeugnis nicht versagt werden, dass sie ihre Stellung gegenüber der Opposition mit ebensoviel Geschick als Takt zu behaupten verstanden hat.

Genehmige Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht

Welsersheimb

No. 48 A–D
Bucarest, an 28ten December 1894
Graf Welsersheimb
die Andressdebatte in der Deputirten Kammer und im Senate
Rumänien IV
Seiner Excellenz
Herrn Grafen Kálnoky
Wien

Arh.St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 327, c. 596–602; Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv XVIII, Rumänien, K. 53.

Nr. 48 A–D

Bucureşti, la 28 decembrie 1894

Ilustre conte,

De când există regim parlamentar în România nu a mai fost nicicând observată, aşa cum constată şi ziarul conservator „Timpul“, o dezbatere atât de lungă şi plictisitoare.

Nu aş putea să adaug nimic esenţial nou faţă de ceea ce s-a spus deja mai înainte pentru a caracteriza opoziţia din ambele Camere, stăpânită cu totul de oarbe pasiuni partizane. Orice persoană nepărtinitoare trebuie să recunoască că întotdeauna discuţia a fost ridicată la un nivel mai înalt abia prin intervenţia practicată cu multă măsură a partidului de guvernământ. Semnificativ mi se pare şi faptul că în Senat, încă înainte de a fi vorbit miniştrii, domnul Panu, membru al partidului radical, a luat cuvântul pentru a replica atacurilor domnului Dimitrie Sturdza într-un discurs de mare efect.

Imediat după aceea s-a ridicat domnul Carp, care s-a exprimat aproximativ astfel în legătură cu chestiunea transilvăneană:

În ceea ce priveşte problema naţională, ar însemna să-i răpim acesteia caracterul naţional şi cultural şi să-i dăm un caracter politic, dacă am vrea să atragem guvernul în această problemă.

Îmbunătăţirea destinului românilor transilvăneni nu e de sperat printr-o intervenţie a guvernului de aici, ci numai pe calea unei înţelegeri

dintre românii de acolo şi maghiari. „Noi înşine – continuă domnul Carp – nu permitem nimănui să se amestece în treburile noastre interne. Cum am putea deci să le contestăm maghiarilor acelaşi drept?

Recunoscând aceasta, este clar că toate discuţiile noastre, toate certurile noastre nu duc decât la înrăutăţirea situaţiei conaţionalilor noştri de dincolo de Carpaţi.

În toate împrejurările, politica Regatului României nu are voie să graviteze numai în jurul chestiunii transilvănene. Va sosi clipa când înşişi maghiarii se vor strădui să-şi câştige pentru sine cele trei milioane de români ca cetăţeni loiali“.

„Totuşi, în aşteptarea acestei clipe fericite, trebuie să depărtăm de noi gândul unei intervenţii dinspre partea noastră ca pe o nebunie periculoasă, căci altminteri vom sacrifica prezentul un viitor nesigur“.

Acest discurs al ministrului Carp a însemnat sfârşitul dezbaterii generale.

Ministrul de externe care a luat cuvântul ziua următoare[1] – la dezbaterea specială a răspunsului la mesaj – a spus în încheierea discursului său primit cu aplauze: „Trebuie să ne ferim de a trezi conaţionalilor noştri speranţe înşelătoare şi să exagerăm situaţia lor după bunul nostru plac. Nu este atât de uşor să deznaţionalizezi 3 milioane de români care ţin la limba şi obiceiurile lor“.

„Problema naţională îşi va găsi rezolvarea în Ungaria, pentru că fiecare idee bazată pe dreptate trebuie să triumfe în cele din urmă“.

„Dacă în Cameră am fost de acord ca această problemă să fie rezolvată cu ajutorul elementelor moderate din ambele tabere, nu m-am referit în nici un caz la vreunul din partidele transilvănene, ci la oamenii rezonabili, indiferent de unde ar veni.“

Următoarele extrase de presă conţin un rezumat detaliat al celor două discursuri ministeriale menţionate înainte.

Guvernului nu i se poate nega meritul de a fi ştiut să-şi susţină punctul de vedere faţă de opoziţie cu tot atâta iscusinţă cât şi tact.

Welsersheimb[2]

Nr. 48 A–D
Bucureşti la 28 decembrie 1894
Contele Welsersheimb
dezbaterea de răspuns la mesaj în Camera deputaţilor şi Senat
România IV
Excelenţei sale
Domnului conte Kálnoky
Viena

---

1. Vezi doc. nr. 88.

2. Rudolf Welser von Welsersheimb a fost al doilea şef de secţie în Ministerul de Externe al Austro-Ungariei (1890–1894). La 22 octombrie 1894 şi-a prezentat scrisorile de acreditare ca ambasador al Austro-Ungariei în România până în noiembrie 1895, când va fi înlocuit cu Aloys Lexa Aehrenthal (1854–1912).

92

Bukarest, 29. Dezember 1894

Geheim

Hochgeborener Graf!

Es ist begreiflich, dass man die Lösung der ungarischen Ministerkriese hier mit grosser Spannung entgegensieht; und nicht minder begreiflich ist es, dass man dem Ministerium Wekerle keine Thräne nachweinen wird.

Herr Al. Lahovary sprach mir kürzlich davon im Zusammenhange mit der Nationalitätenfrage. Seine Auffassung in dieser Frage ist Euerer Excellenz zur Genüge bekannt, wie Hochdieselben aus meiner Berichterstattung entnehmen dürften, hält er an dieser Auffassung consequent fest und bringt dieselbe, soweit es unter den gegebenen Verhältnissen für einen hiesigen Minister des Äussern möglich ist, auch nach aussen hin ungescheut zum Ausdruck. Andrerseits ist Herrn Lahovary auch unsere einschlägige Auffassung ziemlich genau bekannt, so dass ich ihn darüber kaum etwas Anderes zu sagen wüsste, als was ihm bereits wiederholt gesagt worden ist. Nichtsdestoweniger habe ich die Gelegenheit wahrgenommen, um unter Hinweis auf die stürmischen Kammerdebatten und die so den zwischen Rom und Bukarest ausgetauschten irredentistischen Kundgebungen neuerlich die Gefahr zu betonen, die sich aus dieser Strömung, wenn sie nicht kräftig genug eingedämmt wird, nothwendigerweise ergeben müssten. Statt ein Element der Ordnung und Stabilität zu sein, – worauf man sich hier so viel zu Gute that – wurde Rumänien ein Element der Beunruhigung, wo nicht des Umsturzes, werden, und zwar nicht nur zum Nachteil seiner Beziehungen zum Auslande, sondern auch direkt zu seinem eigenen Schaden.

Ohne das ganz in Abrede zu stellen, sprach der Herr Minister doch die Ansicht aus, dass man bei uns dieser Bewegung eine übertriebene Bedeutung beilege. Jedenfalls aber müssten wir anerkennen, dass die hiesige Regierung ihre Pflicht in vollem Masse gerecht zu werden bestrebt sei. Und diese Aufgabe werde ihm durch die Haltung der ungarischen Regierung wahrlich nicht leicht gemacht. Ausserdem habe er auch mit anderen von auswärts kommenden störenden Einwirkungen zu rechnen. Würden auch die Wühlereien und Verhetzungen von aussen heute nicht mehr in demselben Umfange und mit derselben Unverfrorenheit betrieben, wie zu Hitrowo's Zeiten, so könne er mir doch versichern, dass diese fremden Einflüsse noch keineswegs ganz beseitigt sind. Herr von Fonton habe ihm unlengst in sehr loyaler Weise ein Schriftstück behändigt, welches sich auf subversive Anschläge bezieht. „Kann ich aber auch sicher sein" – fügte der Herr Minister bei, – „das Herr von Fonton nicht eine beliebige Anzahl derartiger Papiere in Händen hat, die er mir nicht gezeigt?" – Und so wenig er in dieser Beziehung Russland trauen könne, so wenig könne er dessen westlichen Verbündeten trauen.

Als Grundton der ziemlich weitläufigen Ausführungen des Herrn Ministers klang immer das Eine heraus: Wir, rumänische Regierung, haben das Unsrige gethan, jetzt wäre es an Euch, respecttive der ungarischen Regierung, das Eurige zu thun. Herr Lahovary machte bei dieser Gelegenheit eine Anspielung darauf, welch guten Eindruck es hier erzeugen und wie sehr es ihm seine Aufgabe erleichtern würde, wenn den im Memorandum – Prozess Verurtheilten durch einen Allerhöchsten Gnadenakt den Rest ihrer Strafe erlassen werden wollte.

Ich glaube, diese Äusserung zu Euerer Excellenz Kenntnis bringen zu sollen, und zwar nicht nur deshalb, weil sie aus dem Munde des Leiters der hiesigen auswärtigen Politik kommt, sondern auch um der Sache selbst willen: weil ich überzeugt bin, dass ein solcher Allerhöchstene Gnadenakt in der That einen vortrefflichen Eindruck in ganz Rumänien – und vielleicht auch anderwärts – hervorrufen und möglicherweise einen Wendepunkt zum besseren bilden würde.

Genehmigen Eure Excellenz den Ausdruck meiner ehrfurchtsvollen Ergebenheit.

Welsersheimb

Arh.St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, c. 328–332 (Haus -Hof - und Staatsarchiv Wien) Auswärtiges Amt, Rumänien IV, PA XVIII, Karton 52).

Secret

Bucureşti, 29 decembrie 1894

Ilustre conte,

Se înţelege de la sine că soluţionarea crizei ministeriale maghiare este urmărită aici cu viu interes şi că nu se varsă nici o lacrimă de regret după ministerul condus de Wekerle.

Domnul Al. Lahovary mi-a vorbit de curând despre aceasta în contextul abordării problemei naţionalităţilor. Opinia sa în această chestiune este cunoscută Excelenţei Voastre şi după cum veţi afla din raportul meu, numitul rămâne consecvent opiniei sale pe care o susţine şi în străinătate, în măsura în care condiţiile date permit acest lucru persoanei care deţine funcţia de ministru de externe. În altă ordine de idei, domnul Lahovary cunoaşte orientarea noastră, astfel încât nu am ce-i spune în plus, faţă de ceea ce i s-a adus deja la cunoştinţă în mod repetat. M-am folosit de ocazia dată pentru a sublinia din nou, cu trimitere la dezbaterile furtunoase din Cameră şi la schimbul de mesaje iredentiste între Roma şi Bucureşti [1], pericolul pe care îl poate genera această mişcare, dacă nu i se pune capăt. În loc ca România să fie un pion al ordinii şi stabilităţii – lucru cu care s-a mândrit – ar deveni un factor generator de nelinişte, ba chiar de răsturnare, şi asta nu numai în dezavantajul relaţiilor sale cu străinătatea, ci şi cu pagube directe care se răsfrâng asupra ei.

Fără a tăgădui în întregime conţinutul celor afirmate, domnul ministru şi-a exprimat punctul de vedere. în sensul că acordăm acestei mişcări o importanţă exagerată. În orice caz ar trebui să recunoaştem, că guvernul de aici depune toate eforturile pentru a-şi îndeplini obligaţiile. Numai că realizarea acestei misiuni nu este deloc uşoară, datorită poziţiei adptate de guvernul ungar. Afară de aceasta, trebuie să ţină cont şi de influenţele turbulente care pătrund din exterior în ţară. Chiar dacă instigaţiile continue şi aţâţările din exterior nu mai ating dimensiunea şi îndrăzneala cunoscută pe timpul lui Hitrowo, mă poate asigura că acestea nu sunt nici pe departe înlăturate.

Astfel domnul von Fonton i-a înmânat de curând un document care se referă la planuri subversive. Domnul ministru a mai adăugat. „Pot avea oare certitudinea că domnul von Fonton nu deţine o mulţime de asemenea documente pe care nu mi le-a arătat?„ Şi neîncrederea pe care o manifestă în această privinţă faţă de Rusia este valabilă şi pentru aliaţii din vest.

Ideea că noi, adică guvernul român, şi-a onorat obligaţiile şi acuma este rândul vostru, respectiv al guvernului ungar, a apărut ca un laitmotiv în expunerea destul de lungă a domnului ministru. Domnul Lahovary a făcut aluzie la faptul că absolvirea condamnaţilor în procesul memorandiştilor de efectuarea restului de pedeapsă printr-un act de graţiere, ar produce aici o impresie pozitivă şi i-ar uşura misiunea.

Cred că este de datoria mea să aduc la cunoştinţa Excelenţei voastre această declaraţie nu numai pentru faptul că vine din partea conducătorului politicii externe de aici, ci pentru cauza în sine: căci am convingerea că un act de graţiere ar produce realmente o impresie excelentă în România – poate şi în altă parte – şi ar putea constitui un punct de întoarcere spre bine.

Vă rog să primiţi, Excelenţă, asigurările celui mai profund devotament.

Welsersheimb

1. Vezi D. Braharu, *op. cit.*

93

Legazione di S. M. il Re d'Italia in Romania
No. 1576/270

Bucarest, li 29 Dicembre 1894

Signor Ministro,

Col mio telegramma del 26 corrente ebbi l'onore di riferire all'Eccellenza Vostra che l'Agenzia telegrafica Rumena aveva riprodotto, due giorni prima, un telegramma della „Stefani", secondo il quale due cento settanta deputati Italiani di ogni partito avrebbero indirizzato a S. E.

il Cavaliere Biancheri una calorosa mozione di simpatia a favore delle popolazioni Rumene che lottano nobilmente per difendere la loro indipendenza e la comune nazionalità Latina; come siffatta notizia avesse prodotto un entusiastico eccitamento nella Camera Rumena e motivato appassionate discussioni intorno al tenore ed all'indirizzo della risposta di ringraziamenti che si volea immediatamente redigere e spedire, comunque il Signor Ministro degli Affari Esteri avesse proposto di temporeggiare dichiarando di non essere stato informato del fatto dal Rappresentante Rumeno a Roma e facendo osservare che la Camera Italiana era stata prorogata sine die. Aggiungevo, finalmente, che ad ogni modo, il Gabinetto di Bucarest pregava l'Eccellenza Vostra di voler gli far sapere per mio mezzo quello che vi fosse di vero circa la notizia in discorso.

Al domane mi giunse la risposta telegrafica con la quale Ella m'informava che tratavasi di una mozione preparata già da tempo durante gli incidenti di Transilvania e presentata in questi giorni alla Presidenza della Camera, ma che nè Governo nè Camera ne avevano conoscenza officiale. Mi affrettai di darne contezza al Signor Lahovary, il quale, mentre mi pregava di porgere i suoi più vivi ringraziamenti all'Eccellenza Vostra, deplorava di non essere riescito ad impedire la trasmissione di un telegramma di gratitudine firmato da tutti i deputati presenti a Bucarest (103) ed indirizzato al Presidente della nostra Camera. Tra i firmatari non figurano, ben inteso, gli otto Ministri ne'l ufficio di Presidenza, ed il Gabineto fa intanto assegnamento sulla eventuale astensione del Governo del Re, per regolare il proprio contegno, qualora la questione onde trattasi venise a riaffaciarsi in Parlamento. L'opposizione che, fin dal principio, ha saputo sfruttare l'incidente per creare nuove difficoltà al Governo, continua a provocare una certa agitazione in provincia, e diffatti, non o ha giorno in cui io non riceva telegrammi di simpatia e di riconoscenza per la grande e generosa sorella Latina.

Curtopassi

P. S. Molti Senatori hanno voluto imitare l'esempio dei deputati inviando a S. E. il Cavaliere Biancheri il seguente telegramma: „Profondément touchés de la manifestation de 270 membres du Parlement italien, les soussignés, membres du Sénat Roumain, vous prient de bien vouloir exprimer à tous nos sentiments de reconnaissance pour la sympathie fraternelle témoignée à la cause Roumaïne"

Curtopassi

Sua Eccellenza
il Barone Blanc
R. Ministro degli Affari Esteri
Roma

București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 821–824; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Romania p. 38.

Legaţia Maiestăţii sale
Regele Italiei
în România
Nr. 1576/270

București, 29 decembrie 1849

Domnule Ministru,

În telegrama mea din 26 curent am avut onoarea să raportez Excelenţei voastre că Agenţia telegrafică română reprodusese, cu două zile înaintate, o telegramă a Agenţiei „Stefani", potrivit căreia două sute şaptezeci de deputaţi italieni provenind din toate partidele ar fi adresat Excelenţei sale Cavalerul Biancheri o călduroasă scrisoare de simpatie faţă de comunităţile româneşti care luptă în chip nobil pentru a-şi apăra independenţa şi naţionalitatea de sorginte latină[1]; cum sus-zisa informaţie a produs o reacţie entuziastă în Parlamentul român şi a provocat discuţii aprinse în legătură cu textul scrisorii de mulţumire care se voia a fi redactată şi trimisă de îndată, ca şi în ce priveşte stabilirea destinatarului, domnul ministru al afacerilor străine a propus o amânare,declarând că nu fusese informat oficial despre scrisoarea cu pricina de reprezentantul român de la Roma şi atrăgând atenţia că reluarea lucrărilor Parlamentului italian fusese amânată *sine die*. Adăugam în final că, oricum, Cabinetul de la Bucureşti roagă pe Excelenţa voastră să binevoiască a-i comunica, prin intermediul meu, ce este adevărat în legătură cu ştirea respectivă.

În dimineaţa următoare mi-a sosit răspunsul telegrafic al Excelenţei voastre, prin care eram informat că e vorba de o moţiune pregătită deja din perioada incidentelor din Transilvania şi prezentată zilele acestea Preşedinţiei Camerei, dar că nici Guvernul nici Camera nu aveau cunoştinţă oficială despre acest demers. M-am grăbit să-l pun la curent pe domnul Lahovary care, după ce m-a rugat să transmit cele mai calde mulţumiri Excelenţei voastre, şi-a exprimat regretul de a nu fi reuşit să împiedice transmiterea unei telegrame de mulţumire semnată de toţi deputaţii prezenţi la Bucureşti (în număr de 103) şi adresată preşedintelui Camerei[2]. Printre semnatari nu figurează, bineînţeles, cei opt miniştri, nici cei din structura Preşedinţiei Consiliului de miniştri, Cabinetul contând, fără doar şi poate, pe eventuala reţinere a Guvernului Regal al Italiei spre a-şi putea modela propria-i conduită în situaţia în care problema ar ajunge în faţa Parlamentului. Opoziţia care, de la început, a ştiut să exploateze întâmplarea pentru a crea noi dificultăţi guvernului, continuă să provoace anume agitaţie în provincie, astfel că, practic, nu e zi în care să nu primesc telegrame de simpatie şi de recunoaştinţă pentru marea şi generoasa soră latină.

Curtopassi

P. S. Mai mulţi senatori au vrut să imite gestul deputaţilor, trimiţându-i Excelenţei sale cavalerului Biancheri următoarea telegramă: „Profund mişcaţi de acţiunea celor 270 de membri ai Parlamentului italian, subsemnaţii, membri ai Senatului României, vă roagă să binevoiţi a transmite tuturor sentimentele noastre de recunoştinţă pentru simpatia fraternă dovedită pentru cauza românească".

Curtopassi

Excelenţei sale,
Baronului Blanc,
Ministru Regal al Afacerilor Externe
Roma

[1] Ca urmare a propunerii făcute de deputatul R. M. Imbriani la 27 mai 1894, de abia în decembrie 1894 moţiunea celor 277 de deputaţi italieni aparţinând diferitelor partide a fost înaintată parlamentului român (vezi doc. nr. 50; D. Braharu, *op. cit.*, p. 63–64; Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 100).

[2] Parlamentul român a răspuns tot printr-o moţiune redactată de Nicolae Filipescu, în numele a 103 deputaţi, prin care-şi exprimau sentimentele de recunoştinţă pentru geerosul şi preţiosul sprijin ce l-a dat cauzei române Parlamentul italian (D. Braharu, *op. cit.*, p. 64; „Tribuna", 1894, nr. 269–271).

94

Légation de la
République Française
en Roumanie

Bucarest, le 8 Janvier 1895

Direction des Affaires Politiques
(Midi)
Nr. 1

Monsieur le Ministre,

Lors de la visite que lui fit le Ministre des Affaires Etrangères Roumain, en septembre dernier, le Comte Kalnoky a déclaré à celui-ci qu'à ses yeux les torts dans le différend transylvain étaient imputables à la Hongrie. Je tiens ce détail de M. Alexandre Lahovary lui-même. L'aveu est intéressant; il permet d'inférer que le Ministre Austro-Hongrois s'est montré alors de dispositions fort conciliantes dans la question qui préoccupe à un si haut degré le Cabinet de Bucarest. Les conseils d'apaisement prononcés un mois plus tard par lui à la Délégation Hongroise, trouvent ainsi leur explication.

Or, il est difficile d'admettre que, de son côté, le Gouvernement du Roi Charles n'ait pas été amené à donner en cette occasion, par l'organe de

son Ministre des Affaires Etrangères, les assurances d'une prudente réserve dans le différend. L'attitude des Ministres Roumains, en présence des attaques fort violentes auxquelles ils viennent d'être en butte, à leur Parlement, de la part de l'opposition, confirme cette présomption. Ceux-ci se sont constamment tenus sur le terrain de la défensive, alléguant ne pouvoir s'immiscer à aucun degré dans des affaires d'ordre interne d'une Puissance voisine, pas plus qu'ils ne souffriraient qu'un pays étranger intervint dans leur administration intérieure.

Une entente plus ou moins précise a donc dû s'établir à Vienne, il y a quatre mois, entre M. Alexandre Lahovary et le Comte kalnoky, et ce dernier ne parlait certes pas à la légère lorsqu'il rappelait si peu de temps après à Pest l'adhesion déjà ancienne de la Roumanie à la Triple Alliance.

Le maintien de cet homme d'Etat au pouvoir est aujourd'hui la grande préoccupation du Cabinet de Bucarest qui laisse voir toute l'espérance qu'il fonde en lui pour atténuer les persécutions dont souffrent les frères Roumains d'au delà des Carpathes. Il a craint un moment sur les rapports de son représentant à Vienne, que le Comte Kalnoky, en lutte contre le Cabinet Wekerlé n'ait le dessous et ne se retire. Il manifeste hautement, à l'heure actuelle, sa satisfaction du tour qu'ont pris les choses à Pesth et se flatte que les futurs Ministres Hongrois, quels qu'ils soient, n'étant pas engagés dans la question de Transylvanie, sauront la traiter d'une main plus douce que leurs prédécesseurs.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma très haute considération.

d'Aubigny

Son Excellence
Monsieur Hanotaux
Ministre des Affaires Etrangères, à Paris.

Arhiv. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Franţa, r. 251, c. 6–8; Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, vol. 20.

Legaţia Republicii
Franceze
în România
Direcţia Afaceri Politice
(Orient)
Nr. 1

Bucureşti, 8 ianuarie 1895

Domnule Ministru,

Cu ocazia vizitei pe care i-a făcut-o ministrului Afacerilor Străine român, în septembrie anul trecut[1], contele Kalnoky i-a declarat acestuia că în opinia lui, nedreptatea în diferendul privind Transilvania este imputabilă Ungariei. Am aflat acest amănunt chiar de la dl Alexandru Lahovary.

Declaraţia este interesantă; ea ne permite să constatăm că ministrul austro-ungar era atunci într-o dispoziţie favorabilă unei soluţii conciliante în problema care preocupă atât de mult Cabinetul de la Bucureşti. Sfaturile pe care le-a dat o lună mai târziu delegaţiei ungare pentru a mai domoli lucrurile sunt astfel explicabile[2].

Este, de altfel, greu de crezut că guvernul regelui Carol, prin intermediul ministrului său de Externe, nu a adoptat cu aceeaşi ocazie, din prudenţă, o poziţie rezervată faţă de diferend. Atitudinea miniştrilor români, în faţa atacurilor foarte violente la care au fost expuşi în Parlament din partea opoziţiei. confirmă această presupunere. Ei au rămas permanent în defensivă, invocând faptul că nu se pot amesteca în problemele interne ale unei puteri vecine, mai ales că nici ei nu ar suporta intervenţia unei ţări străine în administraţia lor internă.

Se pare deci, că la Viena,acum patru luni, s-a ajuns la o înţelegere mai mult sau mai puţin precisă, între dl Alexandru Lahovary şi contele Kálnoky, iar acesta din urmă nu amintea numai de dragul de a vorbi, la puţin timp după aceea la Pesta, despre adeziunea deja mai veche a României faţă de Tripla Alianţă.

Menţinerea la putere a acestui om de stat este astăzi marea preocupare a Cabinetului de la Bucureşti, care nu ascunde speranţele pe care şi le pune în el pentru a atenua persecuţiile la care sunt supuşi fraţii români de dincolo de Carpaţi. Guvernul s-a temut o clipă, din cauza rapoartelor reprezentantului său la Viena, că, în lupta sa împotriva Cabinetului Wekerle, contele Kálnoky va renunţa şi se va retrage[3]. El îşi manifestă în prezent, deschis satisfacţia faţă de întorsătura pe care au luat-o lucrurile la Pesta şi-şi închipuie că viitorii miniştri maghiari, oricare ar fi ei, fără a fi implicaţi în chestiunea Transilvaniei, vor şti s-o trateze cu mai multă blândeţe decât predecesorii lor.

Vă rog să primiţi, domnule Ministru, asigurările deosebitei mele consideraţii.

d'Aubigny

Excelenţei sale,
Domnul Hanotaux
Ministru al Afacerilor Externe, Paris.

---

1. Întâlnirea avut loc la Lemberg în 7 septembrie st. n. 1894 („Tribuna", nr. 180 din 26 august/7 septembrie 1894, p. 7199.

2. A se vedea în acest sens afirmaţiile lui Kálnoky la conferinţa „delegaţiilor" de la Budapesta din 18—19 septembrie 1894, în care el opta pentru strângerea legăturilor Austro-Ungariei cu România, fără a se lua măsuri represive de interzicerea mişcării naţionale (T. Pavel, *op. cit.*, vol. II, p. 136–137).

3. Această opinie a românilor o semnala şi ambasadorul german Leyden către cancelarul Caprivi la 2 septembrie 1894 (T. Pavel, *op. cit.*, p. 131–133).

4. Gabriel Hanotaux (1853–1944), ministru de externe al Franţei între 30 mai 1894 şi 28 octombrie 1895.

95

N. 7 C
(war bei Seiner Excellenz
den Königlichen ungarischen
Minister/präsident) Bucarest, den 16. Februar 1895

Hochgeborener Graf!

In meinem ergebensten Berichte vom 14 d. Mts. N. 6 hatte ich mir erlaubt zu erwähnen, dass die hiesigen Studenten anlässlich des 110 Todestages der siebenbürgischen „Märtyrer“ Horia und Cloşca für den 27 l. Mts. eine Versammlung in Ansicht genommen haben, bei welcher patriotisch-historische Vorträge gehalten werden sollen.

Diesen Anlass habe ich benützt um gegenüber dem mir von früher her persönlich bekannten Rector der hiesigen Universität, Herrn T. Maiorescu, das Thema der „Siebenbürger Frage“ und speciell das Verhalten der Studenten in dieser Frage zur Sprache zu bringen.

Herr Maiorescu, der selbst nichts weniger als Chauvinist ist, hat mir in dieser Richtung die beruhigendsten Versicherungen gegeben. Er habe die vorjährigen Studenten-Demonstrationen auf das entschiedenste missbilligt und diese seine Missbilligung der studirenden Jugend gegenüber auch sehr bestimmt zum Ausdruck gebracht. Das sei nicht ohne Wirkung geblieben, und ich möge daher überzeugt sein, dass eine Wiederholung unliebsamer Vorkommnisse von dieser Seite nicht zu besagen ist. Inn geschlossenen Raume eine Versammlung abzuhalten, – das könne man den jungen Leuten nicht wehren; dass sie sich nicht zu öffentlichen Demonstrationen hinreissen lassen werden, dafür könne er einstehen.

Das in der national-chauvinistischen Bewegung im Allgemeinen schon seit einiger Zeit, wenigstens äusserlich, eine Rückstauung zu bemerken ist, habe ich bereits zu erwähnen die Ehre gehabt. Mann könnte diese Entscheidung allerdings dadurch zu erklären suchen, dass das öffentliche Interesse in letzterer Zeit durch die politischen Parteikämpfe

absorbirt wird: doch sind mir von verschiedenen Seiten Andeutungen zugekommen denen zufolge ein mot d'ordre im calmirenden Sinne ausgegeben worden wäre.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht.

Welsersheimb

N. 7. C.

Bucarest, den 16 Februar 1895
Graf Welsersheimb
ueber die nationale Bewegung in
Rumänien
Rumänien IV

Seiner Excellenz
Herrn Grafen Gustav Kálnoky
etc., etc., etc.

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 327, c. 662–667; Haus-Hof-und Stats archiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, Rumänien, K. 54.

Bucureşti, 16 februarie 1895

Nr. 7 C
(a fost la Excelenţa sa,
primul ministru regal maghiar)[1]

Ilustre conte,

În preasupusul meu raport nr. 6 din 14, luna aceasta, mi-am permis să amintesc că studenţii de aici intenţionează să organizeze o adunare pe 27 luna curentă, cu ocazia a 110 ani de la moartea „martirilor“ transilvăneni Horia şi Cloşca, la care urmează să se ţină expuneri politico-istorice.

Am folosit această ocazie pentru a aborda cu domnul T. Maiorescu, rectorul universităţii de aici, pe care îl cunosc personal încă de dinainte, tema „Chestiunii transilvănene“ şi, în special, atitudinea studenţilor în această problemă.

Domnul Maiorescu, care el însuşi nu este mai puţin şovin, mi-a dat în această direcţie cele mai liniştitoare asigurări. El ar fi dezavuat cu hotărâre demonstraţiile studenţeşti de anul trecut şi şi-a şi exprimat categoric această dezaprobare în faţa tineretului studios. Aceasta nu a rămas fără efect şi trebuie să fiu convins, că repetarea unor evenimente neplăcute dinspre această parte nu este de prevăzut. Nu li se poate interzice tinerilor să ţină o adunare într-un spaţiu închis; el poate însă garanta că nu se vor lăsa atraşi în demonstraţii publice.

Am avut deja onoarea să amintesc că de un timp în mişcarea național-şovinistă poate fi observată în general o stăvilire, cel puțin în exterior. Desigur, am putea încerca să explicăm această hotărâre prin aceea că interesul public este absorbit în ultimul timp de luptele politice dintre partide: totuşi mi-au sosit informații conform cărora s-ar fi dat un cuvânt de ordine în sensul calmării.

Primiți Excelență, expresia profundului meu respect

Welsersheimb

Nr. 7 C
Bucureşti 16 februarie 1895
Contele Welsersheimb
despre mişcarea națională în România
România IV

Excelenței sale,
Domnului conte Gustav Kálnoky
etc., etc., etc.

1 Bánffy Dezső. Vezi nota 3 de la doc. nr. 99.

96

Magyar királyi I. számú csendőr
kerületi parancsnokság
102 szám kerületi

Nagyméltóságú
magyar királyi belügyminister Úr!

Nagyméltóságodnak mult hó 18 án 217/res. szám alatt kelt rendeletére mély alázattal jelentem, miszerint a Hunyad vármegye területén fekvő Alkenyér községben egy állandó csendőr örsnek a felállítását politikai szempontból magam is indokoltnak tartom azért, mert az elmult évben lefolyt magyar nemzet ellenes mozgalmak alkalmával Alkenyéren gyűlt össze mint egy 800–1 000 román lakos, s ott fenyegető állást foglalva a nagy üzemű fűrész malom felgyujtását és a más nemzetekhez tartozók kiirtását hangoztatták.

A folyó évben pedig Brassó vármegye főispánja, több magyar nemzet ellenes leveleket és csomagokat foglalt le Hunyad megye főispánjának megkérése folytán, mely levelek és csomagok Alkenyér községből mint gyűjtő helyről adattak fel Romániába.

Ezen titkos levelezés megakadályozása, valamint Alkenyér és a szomszédos Felkenyér és Benczencz községek magyar nemzet ellenes

román lakosai fékentartása ezen örsnek a felállitását politikai szempontból – habár nem is oly sürgösen, mint azt Hunyad vármegye főispánja óhajtja –, de minden esetre indokolttá és szükségessé teszi.

Mély alázattal kérem tehát Nagyméltóságodat, hogy Alkenyér községben 1 örsvezető és 4 csendőrből álló ez év folyamán való felállitása iránt tekintettel arra hogy az már mult évi Deczember 29. én 359/kt. szám allatt kelt felterjesztésemben is javasolva van, intézkedni méltóztassék.

Kolozsvárt 1895 márczius hó 3. án.

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 80, c. 129–130; Magyar Országos Levéltár, Belügyministeriumi levéltár, Elnöki iratok, 1895 – 391, f. 4–5.

Comandamentul cercual regal maghiar
de jandarmi numărul I
Numărul 102/cercual

Excelenţa voastră,
domnule ministru de interne regal maghiar![1]

Urmare ordinului Excelenţei voastre numărul 217/confidenţial din ziua de 18 luna precedentă, vă raportez că apreciez şi eu oportună, din punct de vedere politic, înfiinţarea unui post permanent de jandarmi în comuna Şibot, comitatul Hunedoara, căci, cu prilejul mişcărilor orientate împotriva naţiunii maghiare, s-au adunat la Şibot circa 800–1 000 de locuitori români care, adoptând o poziţie ameninţătoare, au solicitat incendierea joagărului mare şi nimicirea celor de alte naţionalităţi.

În cursul acestui an, la solicitarea comitelui suprem din comitatul Hunedoara, comitele suprem din Braşov a confiscat mai multe scrisori şi pachete cu conţinut antimaghiar, care au fost expediate din Şibot, ca loc de colectare, cu destinaţia România.

Oprirea corespondenţei secrete şi frânarea locuitorilor români antimaghiari din Şibot şi comunele învecinate, Vinerea şi Binţinţ, impun şi fac necesară, din punct de vedere politic, înfiinţarea acestui post de jandarmi, chiar dacă nu atât de urgent pe cât doreşte comitele suprem al comitatului Hunedoara.

Vă rog, deci, Excelenţă, să binevoiţi a lua măsuri pentru înfiinţarea la Şibot, în cursul acestui an, a unui post de jandarmi având 1 comandant şi 4 jandarmi, ţinând cont că am propus deja acest lucru prin raportul meu numărul 359/cercual din ziua de 29 decembrie anul trecut.

Cluj, 3 martie 1895. [Indescifrabil]

[1] Perczel Dezső.

97

Torontál Vármegye Főispánja
36 szám/1895, bizalmas

Nagyméltóságú Minister Úr!
Kegyelmes Úram!

Czinczár György petroveszellői lakos a mult évben román nemzetiségi izgatás miatt feljelentett egyén jelenleg a nagy-szebeni vadászzászlóaljnál mint káplár valamelyik katonai irodában működik, szabad idejében pedig a „Tribuná" – nak dolgozik, s mint hírlik katonai idejének leszolgálása után a románoknál divatos martyr szerkesztönek van designálva. Ezen káplár az alibunári járásbiróságnál mint díjnok alkalmazva volt öcscsével Czinczár Miklóssal abban fárad, hogy propagáljon mindet, a mi román, s terjessze ezen faj összetartozandoságát s halhatatlanjaik dicsőítését, mire egyik legjobb eszköz a /a idezárt képes nyomtatvány.

Ilyen nyomtatványt küldött nevezett káplár öcscsének terjesztés véget.

A képek szét is osztottak és midőn erről a járási főszolgabiró tudomást szerzett és azt a királyi járásbíróval közölte, a képeket terjesztő járásbírósági díjnok el lett mozditva.

A járási főszolgabírótól bővebb jelentést várok ugyan még, de ennek beérkeztig is szükségesnek tartottam Nagyméltóságodhoz jelentést tenni, kérvén, hogy az illetékes katonai hatóság útján intézkedni méltóztassék egy részt a politikai izgatásban részt vevő káplár szigorú megbüntetésére és más részt arra nézve, hogy legalább a tényleges állományú katonák köréből ne induljon ki hasonló káros nemzetiségi izgatás.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánitását.

N. Becskereken 1895. márczius hó 4-én.

főispán

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 80, c. 124–125; Magyar Országos Levéltár, Belügyminiszteriumi levéltár, Elnöki iratok, 1895 – 389, f. 7–8.

Comitele suprem al comitatului Torontal
număr 36/1895, confidențial

Excelența voastră, domnule ministru!

Țânțar Gheorghe, locuitor din Petrovaselo, denunțat anul trecut pentru agitație națională românească, se află în prezent la batalionul de vânători de munte din Sibiu, unde lucrează într-un birou ca și căprar. În timpul său liber lucrează pentru „Tribuna“[1] și după cum se aude, după satisfacerea serviciului militar este numit redactor martir, ceea ce este la modă la români. Acest căprar a fost angajat la Judecătoria de plasă din Alibunari ca diurnist, împreună cu fratele său Țânțar Nicolae și se străduiește să propage tot ceea ce este românesc, să întărească unitatea acestei rase și să-și preamărească nemuritorii, cel mai bun mijloc pentru acest (scop) fiind manifestul ilustrat, anexat aici.

Ilustrațiile au fost deja răspândite și întrucât prim-pretorul a aflat de ele și l-a informat pe judecătorul de plasă, diurnistul de la judecătoria de plasă care le-a răspândit a fost mutat.

Aștept un raport mai detaliat de la prim-pretorul plășii și până la sosirea acestuia am considerat necesar să vă informez, Excelență, rugându-vă să binevoiți a lua măsuri prin intermediul oficialităților militare respective, pe de o parte, pentru pedepsirea căprarului participant la agitațiile politice, iar pe de altă parte, pentru a evita apariția unor asemenea agitații naționale păgubitoare în rândurile soldaților aflați în serviciul activ.

Primiți, Excelență, expresia sinceră a deosebitei mele stime.

Becicherecul Mare, 4 martie 1895.

comite suprem
[indescifrabil]

[1] Vezi despre acest cotidian al românilor transilvăneni și în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p. 860–863.

98

A császári és királyi 12 hadtest parancsnokának
kizárólag saját kezéhez

Bizalmas jelentés tétetett hozzám, hogy Czinczár György volt petrovaszellói lakos, ki ellen már a múlt évben román nemzetiségi izgatás miatt feljelentés tétetett s jelenleg a nagy-szebeni vadász zászlóaljnál mint káplár valamelyik katonai irodában működik, szabad idejében a „Tribuna" czimű ottani túlzó román lapba dolgozik, s hir szerint katonai szolgálatának kiteljével szerkesztőnek van designálva. Ezen káplár továbbá az alibunári királyi járásbíróságnál mint díjnok alkalmazva volt öcsével, Czinczár Miklóssal egyetemben oláh nemzetiségi propagandát űz, és államellenes nyomtatványokat terjeszt; igy a tisztelettel ide mellékelt nyomtatvány több példányát az elől nevezett a végett küldte öcscsének, hogy azokat terjeszsze.

Van szerencsém ennélfogva a (cimet) felkérni, hogy a nevezett káplárt ezen üzelmei miatt felelösségre vonni, s a tényleges szolgálatban lévő katonák köréből kiinditó hasonló izgatások meggátlása iránt intézkedni sziveskedjék.

1895 III/11

H

Arh. St. București, Colecția microfilme Ungaria, rola 80, c. 122–123; Magyar Országos Levéltár, Belügyminiszteriumi levéltár, Elnöki iratok, 1895 – 389, f. 5–6.

Comandantului Corpului de armată
cezaro crăiesc numărul 12
strict personal

Am primit un raport confidențial, potrivit căruia Țânțar Gheorghe fost locuitor din Petrovaselo, și împotriva căruia s-a făcut denunț încă în cursul anului trecut pentru agitație națională românească, în prezent lucrează într-un birou la batalionul de vânători de munte de la Sibiu, ca și căprar, iar în timpul liber activează la ziarul românesc extremist de acolo, la „Tribuna". După cum se aude, după satisfacerea serviciului militar este numit redactor.

Acest căprar a fost angajat la judecătoria de plasă din Alibunari ca și diurnist împreună cu fratele său, Țânțar Nicolae, cu care face propagandă națională românească și răspândesc manifeste antistatale. Astfel, sus

numitul a trimis fratelui său mai multe exemplare din manifestul anexat, pentru a le răspândi.

Vă rog, Domnule, să-l trageţi la răspundere pe numitul căprar pentru uneltirile sale şi să luaţi măsuri pentru oprirea agitaţiilor asemănătoare, care ar porni din rândurile soldaţilor aflaţi în serviciul activ.

11 III 1895
H

99

Euere Excellenz!

Gelegentlich meines letzten Wiener Aufenthaltes hatte ich, wie Sich Euere Excellenz erinnern werden, mit dem Herrn Legationsrath Dumba eine Unterredung über die rumänische Bewegung und über darauf bezügliche Äusserungen des rumänischen Ministers Lahovary.

Herr Dumba betonte hiebei insbesondere, dass man in Rumänien als eine Hauptursache der Bewegung – der sich auch die rumänische königliche Regierung nicht verschliessn könne – zum grossen Theil jene divergirenden und exceptionellen Gesetze und Institutionen betrachte, welche seitens der ungarischen Regierung auch nach der erfolgten Union mit Siebenbürgen in Geltung belassen wurden.

Nachdem die öffentliche Meinung und die Regierung Rumäniens dieser Thatsache eine gewisse Absichtlichkeit beizumessen geneigt ist, habe ich es nicht unterlassen Herrn Dumba sofort auf das Irrthümliche dieser Auffassung aufmerksam zu machen und zu bemerken, dass der einheitliche Staat einheitliche Institutionen erfordert und es demzufolge schon vom Standpunkt der Staats – Einheitlichkeit ein fortwährendes Bestreben der ungarischen Gesetze auszumerzen und an deren Stelle einheitliche, für das ganze Land geltende ungarische Gesetze ins Leben treten zu lassen. So wurde die ungarische Zivil – Prozessordnung, das Wechsel –, das Handelsrecht und der Straf – Codex geschaffen und haben dieselben bei Ausserkraftsetzung der bis dahin in Siebenbürgen zu Recht bestandenen österreichischen Gesetze auch in Siebenbürgen Giltigkeit erlangt.

Herr Dumba kennzeichnete sodann näher die Auffassung rumänischer Regierungskreise, indem er auf den Unterschied hinwies, welcher zwischen Ungarn im ehemaligen Sinn und Siebenbürgen in Bezug auf

1. das Zivil – Gesetzbuch,
2. das Pressgesetz,
3. das Strafprozessverfahren und

4. das Wahlgesetz noch heute besteht und welcher Unterschied in Rumänien ein Stein des Anstosses bildet, wodurch auch die Lage der Regierung gegenüber dieser Auffassung erschwert werde.

Da ich ein Hauptgewicht darauf lege, dass die über Ungarn nach welch immer Richtung hin bestehenden irrigen Ansichten zerstreut werden, wies ich Herrn Dumba gegenüber gleich auf die Grundlosigkeit der an diesen Gesetzesunterschied geknüpften Beschuldigungen hin. Ich halte es jedoch für nothwendig diese Einwendungen nun auch schriftlich Euerer Excellenz zu übersenden, mit der ergebensten Bitte, diese Schrift der Bukarester königlichen und kaiserlichen Gesandtschaft vollinhaltlich mittheilen und veranlassen zu wollen, dass unsere Gesandtschaft die Mitglieder der rumänischen Regierung hinsichtlich der Grundlosigheit der angeführten Beschuldigungen im Sinne des nachfolgend Ausgeführten gelegentlich aufkläre.

Vor Allem ist die Anschuldigung unberechtigt, welche sich auf den Gesetzesunterschied stützt und demselben eine gegen die Rumänen gerichtete Absichtigkeit beimisst.

Warum?

Weil diese – nennen wir sie "Ausnahmegesetze" nur in Siebenbürgen Geltung besitzen. Nun besteht aber dort fast die Hälfte der Bewohnerschaft aus Ungarn und Sachsen, welche ebenfalls unter der Wirksamkeit dieser Gesetze stehen. Angesichts dieser Thatsache entfällt also der Vorwurf der gegen die Rumänen gerichteten Absichtlichkeit.

Nicht weniger unbegründet ist dieser Vorwurf in jener weiteren Form, wonach die Aufrechterhaltung dieser "Ausnahmegesetze" gegen die rumänische Nationalität gerichtet wäre. Zählt Ungarn doch insgesammt 2 1/2 Millionen Rumänen, wovon nur der kleinere Theil 1 100 000 in den siebenbürgischen Landestheilen wohnt, während 1 400 000 auf die Theile diesseits des Königssteiges entfallen, wo jene "Ausnahmsgesetze" keine Giltigkeit besitzen.

Die Mehrheit der Rumänen steht daher nicht unter der Wirksamkeit jener "Ausnahmsgesetze".

Obwohl ich glaube, dass nach dem Angeführten die auf die Inkraftbelassung dieser Gesetze bezügliche seitens der rumänischen öffentlichen Meinung genährte Anchuldigung der Absichtlichkeit als einhaltbar erwiesen ist, halte ich es dennoch für meine Pflicht, die obenerwähnten Gesetze der Reihe nach durchzunehmen, um die Stichhaltigkeit der seitens der rumänischen Regierung genährter Gravamina zu beleuchten.

Ad 1. In den siebenbürgischen Landestheilen besteht das österreichische bürgerliche Gesetzbuch in Kraft.

Zur selben Zeit wie in Siebenbürgen (1853) ist dasselbe auch in Ungarn ins Leben getreten, doch hier ist es im Jahre 1861 ausser Kraft gesetzt worden und es trat an seiner statt das auf den Rechtsusus und die Rechtspraxis begründete ungarische Privatrecht wieder in Giltigkeit.

Gelegentlich der Vereinigung Siebenbürgens mit Ungarn wurde die Inkraftbelassung des österreichischen Zivil – Gesetzbuches gerade durch die auf dem 1865/8–er Reichstage damals noch in grösserer Anzahl erschienen siebenbürgischen Deputirten rumänischer Nationalität am meisten gewünscht. Die ungarische Legislative kam also nur dem Wunsche der rumänischen Abgeordneten nach, indem sie sowohl den österreichischen Civil – Codex, als auch die übrigen österreichischen Gesetze in Siebenbürgen in Giltigkeit beliess.

Und jetzt will die irregeführte öffentliche Meinung Rumäniens gerade die von den siebenbürgisch – rumänischen Abgeordneten selbst gewünschte Verrfügung der ungarischen Gesetzgebung als gravaminös darstellen?

Ist also der gegen die Beibehaltung der "Ausnahmegesetze" gerichtete Vorwurf begründet, oder aber ist er nicht vielmehr auf die Mehrung der künstlich hervorgesuchten und angefachten Gegensätze gerichtet, umsomehr, als er die durch ein kodifizirtes Gesetz gewährleistete Rechtssicherheit in einem ungünstigen Lichte darstellen möchete – gegenüber der in Ungarn bestehenden, mehr auf dem Rechtsusus beruhenden und daher schwankenden Praxis?

Die Kodifikation des ungarischen Privatrechtes ist übrigens bereits in Angriff genommen. Das Erbrecht ist durch den Rechtsausschuss des Abgeordnetenhauses schon verhandelt, das Familienrecht dem Abgeordnetenhause eingereicht, und der Referat – Entwurf der übrigen Theile des bürgerlichen Gesetzbuches ebenfalls fertiggestellt. Und darf eine Absichtlichkeit erblickt werden in dem Umstande, dass diese Entwürfe bisher nicht zur Gesetzkraft erhoben sind, wo es doch zur Kodifizirung des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches in Österreich 56, und zum Inslebentreten des preussischen Landrechtes 42 Jahre bedurfte?

Schliesslich sei in Bezug auf das erste der von der rumänischen öffentlichen Meinung aufgeführten Ausnahmsgesetz nur noch erwähnt, dass, wofern das österreichische bürgerliche Gesetzbuch den Österreichern gut genug ist, es doch nicht ernstlich behauptet werden kann, dass dasselbe für die in Siebenbürgen lebende Minorität ungarischer Rumänen, an deren Schicksale fast eine Million Ungarn und Sachsen partizipiren, zu schlecht sei.

Ad 2. In Siebenbürgen steht das kaiserlich österreichische Presspatent vom 27-ten Mai 1852 mit Ausserkraftsetzung der auf die Präventivzensur bezüglichen Paragraphen, in Giltigkeit, während in Ungarn der Gesetz Artikel XVIII des Jahres 1848 die Pressangelegenheiten regelt.

In der Überzeugung, dass die Presse eines der wichtigsten Freiheitsrechte involvirt, und in Erkennung der die Staatseinheit tangirenden Nachteile, welche sich aus der Verschiedenheit von staatlicher Institutionen ergibt, habe ich gleich in den ersten Tagen meines Regierungsantrittes die Ausserkraftsetzung des österreichischen Presspatentes in Siebenbürgen, sowie die Einbeziehung der

siebenbürgischen Landestheile in das ungarische Pressgesetz dem Justizminister zur Erwägung empfohlen.

Wenn übrigens die rumänische öffentliche Meinung das ohne Anwendung der Präventivzensur in Siebenbürgen zu Recht bestehende Presspatent als gravaminös darzustellen bestrebt ist, warum hält sie es gerade nur in Bezug auf die siebenbürgischen Rumänen als gravaminös und warum nicht auch hinsichtlich der Rumänen in der Bukowina, wo meines Wissens selbst die Präventivzensur noch in Giltigkeit besteht? Was in Siebenbürgen ein Gravamina ist, warum ist es das nicht auch in der Bukowina? Wen betrifft also mehr der Vorwurf der "Absichtlichkeit", uns oder die Rumänen, welche gerade nur uns gegenüber kein Auge zudrücken wollen?

Diesen Punkt betreffend beschränke ich mich schliesslich nur noch auf die Bemerkung, dass die auf dem Prinzip der gemeinschaftlichen Verantwortlichkeit basirende Strafsätze des als gravaminös hingestellten österreichischen Presspatentes beträchtlich milder sind, als die auf dem Prinzip der stufenweisen Verantwortlichkeit beruhenden Strafsätze des ungarischen Pressgesetzes, wovon sich durch Vergleich der beiden in Rede stehen gesetzlichen Verfügungen Jedermann überzeugen kann.

Wenn daher die rumänische öffentliche Meinung aus der Verschiedenheit der beiden Pressgesetze ein Gravamen macht und eine Abänderung in dem Sinne urgirt, dass das jetzige mildere Gesetz durch ein anderes, strengeres ersetzt werde, kann man an der Reinheit des Vorwurfes noch längeren Glauben schenken, und muss einen nicht vielmehr zur Überzeugung gelangen, dass man hier einen künstlich grossgezogenen, vom Grunde aus ungerechten, nur aus Ungarfeindlichkeit erhobenen Vorwurfe gegenüber steht?

Ad 3. Zu einem dem Wesen nach ähnlichen Resultat gelange ich bei Prüfung der Ursachen, warum das in Siebenbürgen giltige Strafprozessverfahren in Giltigkeit belassen wird. Es besteht dort das österreichische Strafverfahren vom Jahre 1853 in Kraft, dessen Inkraftbelassung gerade durch die siebenbürgischen Abgeordneten rumänischer Nationalität auf dem 1865/8-er Reichstage gefordert wurde, – während diesseits des Königreiches, nach Art des auf der Rechtspraxis basirende Strafverfahren in Giltigkeit.

Die rumänischen Abgeordneten unterstützten damals die Aufrechterhaltung des österreichischen Strafverfahrens mit demselben Argumente: dass nämlich vom Standpunkte der Rechtssicherheit das kodifizirte 1853 – er österreichische Strafverfahren mehr Garantien biete, als die Rückkehr zur alten, nicht kodifizirten Rückkehr.

Wenn dies daher jetzt ein Gravamen bildet, so ist der Standpunkt der Rumänen diesem Gesetze gegenüber ebenso unhaltbar, wie dies eben in Bezug auf das Zivilgesetzbuch nachgewiesen wurde.

Die ungarische Regierungen haben übrigens, im Gefühle der Nothwendigkeit einheitlicher Institutionen, die Codifizirung des die

individuelle Freiheit so nahe berührenden Strafprozessverfahrens, selbstredend mit einer auf den ganzen ungarischen Staat sich erstreckenden Giltigkeit, bereits in Angriff genommen.

Bisher sind schon zwei Entwürfe fertiggestellt, doch ist noch keiner vor das Plenum des Abgeordnetenhauses gelangt. Der dritte Entwurf wurde durch die frühere Regierung im Laufe des vorigen Jahres an den Justizausschuss des Abgeordnetenhauses geleitet.

Ad 4. Was endlich das Wahlgesetz, beziehungsweise die verschiedenen Arten der Ausübung des Wahlrechtes anbetrifft, wäre es gleichfalls ein grosser Irrtum, diesem Umstande eine gegen die Rumänen sich kehrende Absichtlichkeit unterzuschieben.

Bewohnt ja doch, wie ich schon oben erwähnt, die Mehrheit der Rumänen (1 400 000) das eigentliche Ungarn; die Majorität übt also dort ihre verfassungsmässige Rechte unter denselben Bedingungen aus, wie beispielsweise die ungarische Bewohnerschaft des Alföld. Die Majorität der Rumänen im eingentlichen Ungarn hat sich also wegen der Verfügungen des Wahlrechtes nicht zu beklagen.

Und prüfen wir, ob diesbezüglich die Klagen der siebenbürgischen Rumänen berechtigt sind.

In Siebenbürgen besitzt ja der Rumäne, Ungar oder Sachse, der 8 Florin 40 Kreuzer Grundsteuer bezahlt, in gleichem Masse das Wahlrecht (Gesetzartikel XXXIII. vom Jahre 1874 § 5). Die Ausübung des Wahlrechtes ist also auch in Siebenbürgen an einen viel geringeren Zensus geknüpft, als beispielsweise in Rumänien, wo derselbe – wenn ich nicht irre – 30 Lei beträgt.

Es frägt sich aber, ob eine derartige Feststellung des "siebenbürgischen Zensus" den siebenbürgischen Rumänen von Nachtheil, und ob nicht etwa der "ungarländische ungarische" Zensus ein günstigerer ist? Mit anderen Worten: ob der "siebenbürgische Zensus" im Vergleich zum ungarischen Zensus eine Rechtseinschränkung bildet.

Auf die Frage muss mit einem entschiedenen Nein geantwortet werden. Es ist nämlich in "Ungarn" die Ausübung des Wahlrechtes von der Zahlung einer Grundsteuer nach einer Viertel – Session abhängig gemacht, und existirt sonach in Ungarn kaum eine Gegend, wo der jährliche Steuerbetrag nach 1/4 Session sich nicht höher als auf 8 Florin 40 Kreuzer belaufen würde. Gerade in dem zumeist von Ungarn bewohnten Alföld stellt sich dieser erforderliche Steuerbetrag nach 1/4 Session auf 20–30 Florin. Das Wahlgesetz macht also das Wahlrecht des Vollblutungarn von der Zahlung einer 20–30 Florin betragenden Steuer abhängig, während es den siebenbürgischen Rumänen schon nach einer Grundsteuer von 8 Florin 40 Kreuzer das Wahlrecht verleiht.

Hierin besteht also die Gründlichkeit jener, unzähligemal vorgebrachten Klage wegen des "siebenbürgischen Wahlzensus".

Zum Schlusse muss ich jenes ebenfalls ofterwähnten, auf Entstellung beruhenden Vorwurfes erwähnen, als hätten in Siebenbürgen die

ungarischsprachigen Staatsbürger auch in dem Falle das Wahlrecht, wenn sie gar keine Steuer bezahlen.

In dieser Form ist der Vorwurf vollständig unwahr.

Was hieran wahr ist, reducirt sich darauf, dass jene Wähler, welche nach Auflassung des Ständesystems auf Grund ihres Adels das Wahlrecht ausüben, dieses Recht auch ferner ausüben können, ohne Rücksicht darauf, ob sie 8 Florin 40 Kreuzer an Grundsteuer bezahlen oder nicht. Doch kommt dieses Recht nicht nur den Adeligen ungarischer Abstammung zu, sondern ohne ausnahme allen Adeligen, und so auch den rumänischen von denen beispielsweise im Komitate Hunyad allein 12 000 ansässig sind. Der grösste Theil der auf Grund des Adelsrechtes wahlberechtigten ungarischen Wähler befindet sich im Széklerlande; dieser Umstand schädigt jedoch nicht die rumänischen Interessen, denn es wohnen dort Rumänen nur in verschwindend kleiner Anzahl.

Im Vorstehenden war ich bemüht Alles anzuführen, was ich Euerer Excellenz an die Adresse Herrn Dumba's gelangen zu lassen bitte, damit er in rumänischen Regierungskreisen in Bezug auf die Lage der ungarischen Rumänen genährten falschen Ansichten zu zerstreuen sich bestrebe.

Genehmigen Euerer Excellenz den Ausdruck meiner ausgezeichneten Hochachtung

Baron Bánffy

Budapest, am 23-ten April 1895

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, c. 383–393; Haus – Hof – und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, P.A. XVIII, Karton 54, Nr. 305.

Excelenţă,

După cum Excelenţa voastră va binevoi să-şi amintească am avut, cu ocazia ultimei mele şederi la Viena, o discuţie cu domnul Dumba, consilier de legaţie, despre mişcarea naţională a românilor şi opinia ministrului român Lahovary legat de această problemă.

Domnul Dumba a accentuat îndeosebi în timpul discuţiei, că opinia publică din România – de la care nu se abate nici guvernul român regal – consideră că legile şi instituţiile speciale şi excepţionale menţinute de guvernul ungar şi după unirea cu Transilvania[1] constituie cauza principală care stă la baza acestei mişcări.

Dat fiind faptul că opinia publică şi guvernul României urmăresc prin această situaţie o intenţie determinată, nu am omis să-i atrag atenţia domnului Dumba asupra interpretării eronate a realităţii şi să remarc că un stat omogen are nevoie de instituţii unitare şi ca atare se impune pentru

asigurarea unității statului o strădanie permanentă în vederea înlocuirii legilor existente prin legi ungare unitare și valabile pentru țara întreagă.[2] În acest scop s-a creat o legislație ungară vizând procedura civilă, legea cambială și comercială sau legea penală care sunt valabile și pentru Transilvania după abrogarea legislației austriece, dar nu se aplică aici, menținându-se în vigoare cele vechi.

Domnul Dumba a definit apoi concepția cercurilor guvernamentale românești menționând deosebirea existentă între Ungaria în sensul de odinioară și Transilvania cu referire la

1. codul civil,
2. legea presei,
3. procedura în procesul penal și
4. legea electorală,

diferență care constituie motiv de indignare în România și pune în dificultate poziția guvernului față de această opinie.

Deoarece, personal, acord o atenție deosebită faptului că opiniile eronate care ating Ungaria indiferent în ce direcție ar fi risipite, l-am atenționat pe domnul Dumba asupra netemeiniciei invinuirilor aduse acestor diferențieri legislative. Totodată consider necesar să transmit în scris Excelenței voastre aceste obiecții, cu rugămintea, ca să transmiteți documentul Legației cezaro-crăiești din București și să dispuneți ca legația noastră să lămurească pe membrii guvernului din România, pe baza explicațiilor pe care le voi aduce în continuare, asupra netemeiniciei învinuirilor invocate.

Înainte de toate este neîndreptățită acuzația care așază în prim plan deosebirea legilor și faptul că prin aceasta s-ar urmări în mod intenționat dezvantajarea românilor.

De ce?

Pentru că aceste, să le numim, „legi excepționale" sunt valabile numai în Transilvania. Dar maghiarii și sașii care formează aproape jumătate din locuitori se află de asemenea sub incidența acelorași legi. Această realitate anulează reproșul că legile îi privesc numai pe români.

Această imputare este la fel de neîntemeiată dacă o privim și din perspectiva unui cadru mai larg, conform căruia menținerea „legilor excepționale" ar fi îndreptate împotriva naționalității române. În Ungaria trăiesc 2 1/2 milioane de români, dintre care 1 100 000 locuiesc în Transilvania iar 1 400 000 dincoace de hotarul regatului, unde „legile excepționale" nu au valabilitate.

Prin urmare, majoritatea românilor nu se află sub incidența „legilor excepționale".

Deși sunt de părere că prin cele prezentate este dovedită intenția de învinovățire întreținută de opinia publică românească relativ la menținerea acestor legi, consider că este de datoria mea, să analizez legile sus amintite pentru a prezenta motivele care au condus la păstrarea lor și pentru a clarifica învinuirile susținute de guvernul român.

Ad 1. În părţile transilvănene este în vigoare Codul civil austriac.

Acesta a fost introdus în Transilvania şi Ungaria în anul 1853, dar în anul 1861 a fost abrogat în Ungaria şi în locul său s-a reintrodus dreptul privat ungar bazat pe uzanţa şi practica juridică.

Cu ocazia unirii Transilvaniei cu Ungaria s-a solicitat din partea deputaţilor români din Transilvania la Dietele din 1865/8 menţinerea Codului civil austriac. Prin urmare, legislativul ungar a venit în întâmpinarea dorinţei exprimate în Transilvania de deputaţii români, în sensul păstrării Codului civil austriac şi a celorlalte legi austriece.

Iar acuma, opinia publică, din România, indusă în eroare, învinuieşte tocmai legislaţia ungară care a ţinut cont de doleanţele deputaţilor români din Transilvania.

Este oare motivat reproşul privind menţinerea „legilor excepţionale" sau se urmăreşte amplificarea contradicţiilor create în mod artificial, cu atât mai mult cu cât acesta vrea să înfăţişeze într-o lumină nefastă siguranţa juridică garantată printr-o lege codificată în comparaţie cu [legile] existente în Ungaria bazate pe obişnuinţa dreptului şi de aici pe o practică oscilantă?

Codificarea legii ungare privind dreptul privat se află în lucru. Comisia juridică din Camera Deputaţilor a dezbătut deja dreptul de succesiune, a înaintat Camerei Deputaţilor Codul familiei şi a elaborat proiectul pentru celelalte compartimente ale Codului civil. Şi se poate oare vorbi despre o anume intenţie dacă aceste proiecte încă nu au dobândit putere de lege, dacă ţinem seama de faptul că în Austria au fost necesari 56 de ani pentru codificarea Codului civil, iar în Prusia de 42 de ani pentru ca acesta să devină operativ?

În fine, mai fie amintită o remarcă legată de opinia publică românească privitoare la prima lege excepţională, dacă Codul civil austriac este destul de bun pentru austrieci, nu se poate afirma cu seriozitate că acesta nu-i satisface pe românii minoritari din Transilvania, din moment ce împărtăşesc acelaşi destin cu aproape un milion de maghiari şi saşi.

Ad. 2. În Transilvania îşi păstrează valabilitatea Patenta austriacă imperială privind presa din 27 mai 1852, cu excepţia paragrafelor referitoare la cenzura preventivă, care au fost abrogate, în timp ce în Ungaria problemele presei sunt reglementate prin articolul de lege XVIII din anul 1848.

Nutrind convingerea că [libertatea] presei atrage după sine un drept fundamental şi recunoscând dezavantajele care ating unitatea statului rezultate din diversitatea instituţiilor de stat, am recomandat ministrului justiţiei în primele zile după ce am preluat conducerea guvernului abrogarea Patentei austriace privind presa şi extinderea legii ungare a presei asupra teritoriilor transilvane.

Dacă opinia publică românească se străduieşte să prezinte Patenta austriacă a presei, care este valabilă în Transilvania cu excepţia cenzurii preventive, ca fiind nedreaptă, de ce nu o face şi pentru românii din Bucovina, unde după cunoştinţele mele, cenzura preventivă este încă în

vigoare? Ceea ce este considerat inechitabil în Transilvania, de ce să nu fie valabil şi pentru Bucovina? Pe cine atinge mai mult reproşul „intenţiei", pe noi sau pe români, care nu sunt dispuşi să închidă un ochi numai când este vorba de noi?

Referitor la acest punct mai adaug observaţia că pedepsele care se întemeiază pe principiul responsabilităţii comune sunt cu mult mai îngăduitoare în Patenta austriacă a presei, deşi sunt considerate nedrepte, faţă de sancţiunile bazate pe principiul responsabilităţii treptate din legea ungară a presei, lucru despre care se poate convinge oricine comparând dispoziţiile celor două legi aflate în discuţie.

Dacă însă, opinia publică românească face caz de diferenţa existentă între cele două legi de presă şi solicită o modificare în sensul ca actuala lege mai blândă să fie înlocuită cu o lege mai severă, se poate oare avea încredere în inocenţa acestui reproş şi nu trebuie să ajungi la concluzia că te confrunţi cu o învinuire cultivată în mod artificial şi nedrept numai din duşmănie faţă de maghiari?

Ad 3. Analiza cauzelor care au dus la menţinerea în Transilvania a procedurii în procesul penal mă conduce spre un rezultat similar. Acolo funcţionează şi la ora actuală acţiunea penală austriacă introdusă în anul 1853, a cărei menţinere a fost solicitată de deputaţii români la Dietele din 1865/8, în timp ce în partea de dincoace a regatului sunt valabile legea ungară privind dreptul privat şi procedura în procesele penale care se bazează pe practica. juridică.

Deputaţii români au susţinut atunci menţinerea procedurii austriece în procesul penal prin aceleaşi argumente, anume: că din punct de vedere al siguranţei dreptului, acţiunea penală austriacă din anul 1853 le oferă mai multă garanţie, decât revenirea la cea veche necodificată.

Dacă aceasta constituie acum motiv de încriminare, atunci motivaţia susţinută de români faţă de această lege este la fel de netrainică, după cum s-a dovedit a fi şi în privinţa Codului civil.

Guvernele ungare au fost preocupate de codificarea procedurii în procesele penale care vizează libertatea individuală atât de hotărâtor, preconizând extinderea valabilităţii acesteia asupra întregului teritoriu al statului ungar, din necesitatea creării unor instituţii omogene.

Până la ora actuală au fost elaborate două proiecte, dar nici unul dintre acestea nu a fost dezbătut în Camera Deputaţilor. Cel de al treilea proiect a fost încredinţat anul trecut de fostul guvern Comisiei juridice din Camera Deputaţilor.

Ad. 4. În fine, în ceea ce priveşte legea electorală, respectiv diferitele modalităţi de exercitare a dreptului de vot, ar fi o mare eroare ca aceasta să fie considerată o premeditare împotriva românilor.

După cum am arătat mai sus, majoritatea românilor (1 400 000) trăiesc în Ungaria propriu-zisă; deci majoritatea îşi exercită acolo drepturile constituţionale, după cum o fac de exemplu locuitorii maghiari din Câmpia

ungară. Majoritatea românilor din Ungaria propriu-zisă nu au de ce se plânge faţă de dispoziţiile care reglementează dreptul la vot.

Să analizăm în continuare dacă plângerile românilor din Transilvania sunt îndreptăţite în această privinţă.

În Transilvania are drept de vot fiecare român, maghiar sau sas care plăteşte un impozit funciar în valoare de 8 florini şi 40 de creiţari, (conform prevederilor articolului de lege XXXIII § 5 din anul 1874). Exercitarea dreptului de vot este condiţionată în Transilvania de o sumă cu mult mai mică decât în România, unde aceasta – dacă nu mă înşel – se ridică la 30 de lei.

Se ridică însă întrebarea, dacă fixarea sumei după acest criteriu este spre dezavantajul românilor din Transilvania şi dacă principiul aplicat în Ungaria nu ar fi mai avantajos pentru ei? Cu alte cuvinte: dacă „censul transilvănean" constituie o îngrădire a drepturilor în comparaţie cu cel ungar.

La această întrebare trebuie răspuns printr-un NU categoric. În „Ungaria" exercitarea dreptului la vot este condiţionată de achitarea impozitului funciar pentru un sfert de sesie şi aproape că nu există zonă în care impozitul anual pentru 1/4 de sesie să nu fie mai mare decât 8 florini şi 40 de crăiţari. În Câmpia ungară unde majoritatea locuitorilor sunt maghiari, impozitul pentru 1/4 de sesie se ridică la 20–30 florini. Legea electorală condiţionează maghiarului pursânge dreptul de vot de plata impozitului constând din 20–30 florini, în timp ce românul din Transilvania poate să-şi exercite acest drept prin achitarea impozitului funciar constând din 8 florini şi 40 de crăiţari.

În aceasta rezidă, prin urmare, temeinicia acelei plângeri invocate de nenumărate ori în cauza „censului electoral transilvănean".

În încheiere trebuie să amintesc şi de acel reproş bazat pe denaturări, cum că cetăţenii de limbă maghiară din Transilvania ar beneficia de dreptul la vot chiar dacă nu plătesc impozit.

Formulată astfel, învinuirea este total nefondată.

Ceea ce este adevărat în această chestiune, se reduce la faptul că acei alegători care după desfiinţarea iobăgiei şi-au exercitat dreptul la vot în baza titlului nobiliar şi-au păstrat acest drept fără a se lua în consideraţie dacă plătesc sau nu taxa de 8 florini şi 40 de creiţari impozit funciar. Dar de acest drept nu beneficiază numai nobilii de sorginte maghiară, ci fără excepţie toţi nobilii şi ca atare inclusiv românii dintre care trăiesc, spre exemplu, numai în comitatul Hunedoara 12 000. Marea majoritate a alegătorilor maghiari care îşi exercită dreptul la vot în baza dreptului nobiliar se află în secuime; dar această situaţie nu dăunează intereselor românilor care trăiesc acolo în număr foarte mic.

Prin cele prezentate m-am străduit să lămuresc toate chestiunile şi o rog pe Excelenţa voastră să dispuneţi ca acest material să-i parvină domnului Dumba ca să facă eforturi pentru a risipi opiniile eronate din

cercurile guvernamentale româneşti cu privire la situaţia românilor din Ungaria.

Vă rog să primiţi, Excelenţa, expresia celei mai înalte consideraţii

Budapesta, 23 aprilie 1895 Báron Bánffy[3]

---

[1] La 5/17 februarie 1867 se încheie acordul austro-ungar privind crearea statului dualist Austro-Ungaria, în cadrul căreia Transilvania rămâne încorporată Ungariei, anulându-i-se autonomia.

[2] A se vedea despre realitatea acestei legislaţii la G. Neamţu, N. Cordoş, *op. cit.*, precum şi în textul românesc al celor doi autori: *Politica guvernelor maghiare de deznaţionalizare a românilor din Transilvania în perioada 1867–1918,* în „Apulum", XXVII–XXX (1990–1993), p. 457–492. Aplicarea practică a acestor legi ce urmărea realizarea statului unitar maghiar va fi sesizată chiar de cel care avea sarcina de a apăra în România legislaţia maghiară, ambasadorul Austro-Ungariei la Bucureşti, Rudolf Welsersheimb (vezi doc. nr. 103).

[3] Bánffy Dezső (1843–1911), om politic maghiar de orientare liberală, comite suprem al comitatului Solnoc-Dăbâca şi Bistriţa-Năsăud (1875–1892), preşedinte al parlamentului (1892–1895) şi prim-ministru al Ungariei între anii 1895–1899.

100

Magyar Királyi Minister Elnök
364 Minister Elnök

Nagyméltóságú Minister Úr!

A bizalmas értesülések arra engednek következtetni, hogy a nemzetiségek legközelebb nagyobbszerű tüntetésre készülnek, melynek czélja volna ujabb tápot szolgáltatni eddig is mesterségesen szított mozgalmuknak.

A román, tót és szerb nemzetiség egyes vezérférfiai sűrű érintkezésben állnak egymással, hogy megállapodásra jussanak egy nemzetiségi congressus megtartására nézve.

Az összejövetel helye, ideje, napirendje, szónokai már mind megállapitvák és kijelölvék Megállapodásra jutottak az iránt is, hogy mily lépéseket tesznek az esetre, ha a hatóságok a congressus megtartását megtiltanák. Végül, értesülésem szerint, tervbe van véve egy újabb, több száz tagból álló deputaciónak Bécsbe való küldése is, melyben nem csupán a románok, hanem az összes magyarországi nemzetiségek is részt vennének.

Nehogy a tervezett tüntetések bármelyike készületlenül találja a kormányt, kivánatosnak mutatkoznék, e legújabban megindult mozgalom minden egyes mozzanatáról már ideje korán hiteles értesülésekkel bírni.

Ezért tisztelettel kérem Nagyméltóságodat: legyen szives összes titkos ügynökeit értesiteni, és a nemzetiségi vidékek egyes főispánjait fölkérni, hogy a mozgalomnak minden egyes fejleményét a legéberebb figyelemmel kisérvén, a tapasztaltakról azonnal tegyenek jelentést.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budapesten, 1895 évi április hó 30-án

Báró Bánffi

Nagyméltóságú

Perczel Dezső magyar királyi belügyminister úrnak

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 80, c. 132–133; Magyar Országos Levéltár, Belügyministeriumi levéltár, Elnöki iratok, 1895, f. 2–3.

Primul ministru regal maghiar
364/Primul ministru

Excelenţa voastră, domnule ministru!

Informaţiile confidenţiale mă determină să concluzionez că naţionalităţile se pregătesc pentru o manifestare imediată, de proporţii mai mari, care are ca scop alimentarea cu noi resurse a mişcării lor, aţâţate şi aşa în mod artificial.

Conducătorii românilor, slovacilor şi sârbilor se întâlnesc mereu pentru a ajunge la o înţelegere în vederea organizării unui congres al naţionalităţilor [1].

Fiind stabilite locul, momentul, ordinea de zi şi oratorii, s-a ajuns la o înţelegere şi asupra măsurilor ce se impun în cazul în care autorităţile interzic desfăşurarea congresului.

În sfârşit, sunt informat că este prevăzută trimiterea unei noi delegaţii, formată din mai multe sute de persoane, la Viena, la care să participe nu numai reprezentanţii românilor, ci ai tuturor naţionalităţilor din Ungaria.

Pentru ca guvernul să nu fie luat prin surprindere, s-ar impune obţinerea unor informaţii de încredere asupra fiecărui moment al acestei mişcări, chiar în clipa desfăşurării lui.

De aceea, vă rog, Excelenţă, să binevoiţi a-i înştiinţa, pe toţi agenţii secreţi şi să dispuneţi comiţilor supremi ai ţinuturilor naţionalităţilor să

urmărească cu deosebită atenție întreaga desfășurare a mișcării și să vă informeze asupra celor constatate.

Primiți, Excelență, expresia sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 30 aprilie 1895.

Baronul Bánffi

Excelenței sale, domnului Perczel Dezső, ministru de interne regal maghiar

[1] Congresul va avea loc în cele din urmă la Budapesta în 10 august st.n. 1895 (Vezi *Românii din Transilvania și Congresul naționalităților*, în K. Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868–1918)*, Cluj, 1992, p. 98–116; M. Krajčovič, *Slovenska politica v strednej Európe. 1890–1901. Spolupráca Slovákov, Rumunov a Srbov*, p. 151–210).

101

Magyar Királyi Minister Elnök
378 szám Minister Elnök

Nagyméltóságú Minister Úr!

A bukaresti "Adeverul" a magyarországi nemzetiségek congressusára vonatkozván, a magyar fordításban idecsatolt közleményt hozza.

E szerint a nemzetiségek congressusa már folyó hó 15 én Nagy Szebenben, eltiltás esetén pedig Bécsben tartatnék meg, ismét egy Memorandum benyujtásának megkisérlésével.

A congressus idejére, helyére, napirendjére s netáni eltiltása esetén, a tervezett további lépésekre, valamint a résztvevő személyekre stb. nézve, már eleve hiteles és részletes értesüléseket kivánván szerezni, fölkértem Szeben vármegye főispánját, hogy minden rendelkezésére álló eszköznek a legéberebb s legerélyesebb fölhasználása mellett főfeladatául tekintve, a tervezett congresszus minden mozzanatáról gyors értesitések nyujtását.

Jeleztem a nevezett főispán előtt, hogy e föladatának csak akkor tehet eleget, ha egész tevékenységét mindaddig az ügyre irányozza, mig a kívánt tudni valókat teljes hitelességgel nem sikerült feltárnia.

Teendő lépéseinek eredményét egyes részleteiben is ismerni óhajtván, fölkértem, hogy az eszközlöttekről engem naponkint értesitsen.

Ezt netán a saját hatáskörében szükségesnek talált intézkedés megtétele végett, van szerencsém Nagyméltóságod szíves tudomására hozni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budapesten, 1895 évi május hó 3 án

Báró Bánffi

Nagyméltóságú Perczel Dezső magyar királyi belügyminister úrnak
k.s.k.

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 80, c. 137–138; Magyar Országos Levéltár, Belügyministeriumi levéltár, Elnöki iratok, 1895 – 826, f. 2–3.

Primul ministru regal maghiar
Nr. 378/primul ministru

Excelenţa voastră, domnule ministru!

Ziarul bucureştean „Adevărul" referindu-se la Congresul naţionalităţilor din Ungaria publică următorul articol, anexat aici, în traducere în limba maghiară.

Conform acestuia congresul s-ar desfăşura în cursul acestei luni în ziua de 15 la Sibiu iar în caz de interdicţie la Viena, făcându-se propuneri pentru înaintarea unui memorand [1].

Dorind să obţin informaţii certe şi detaliate despre momentul, locul şi ordinea de zi a congresului, iar în caz de interdicţie la măsurile ulterioare, am dispus comitelui suprem al comitatului Sibiu să considere ca obiectiv principal înaintarea unor informări urgente asupra fiecărui moment al congresului proiectat, folosind cu deosebită atenţie şi severitate toate mijloacele de care dispune.

Am atras atenţia numitului comite suprem că poate realiza acest obiectiv principal numai dacă îşi concentrează întregul efort asupra acestei probleme, până la obţinerea datelor certe pe care le doreşte.

Dorind să cunosc detaliile măsurilor luate l-am rugat să mă informeze zilnic asupra celor efectuate.

Vă informez, Excelenţă, în vederea luării măsurilor ce se impun în sfera d-voastră de influenţă.

Budapesta, 3 mai 1895 Baronul Bánffi

Excelenţei sale, domnului Perczel Dezsö, ministru de interne regal maghiar

strict personal

[1] În timpul pregătirilor pentru ţinerea *Congresului naţionalităţilor*, românii au propus ca organizarea lui să aibă loc la Sibiu. La refuzul sârbilor (care propuneau Aradul sau Timişoara) s-a acceptat în cele din urmă ca el să aibă loc la Budapesta (Arhiva Bibliotecii Mitropolitane Sibiu, *fond V. Mangra*, doc. nr. 61–62; Muzeul naţional al Unirii Alba-Iulia, nr. inv. 5 213; Muzeul naţional de istorie al Transilvaniei, nr. inv. M. 2 700; „Foaia poporului", nr. 29 din 16/28 iulie 1895, p. 226). În privinţa memorandului, vezi lucrarea N. Cordoş, *Memorandul naţionalităţilor (1892–1899)*, în „Acta Musei Napocensis", IX (1972), p. 255–276.

102

Ministère des
Affaires Etrangères
Le Ministre de France à Bucharest
au Ministre des Affaires Etrangères

Bucharest, le 7 Mai 1895

Très confidentielle

Monsieur le Ministre,

La retraite du Comte Kalnoky qui semblait certaine, il y a deux jours, émotionne vivement le Gouvernement Roumain. Ce dernier ainsi que je l'ai fait ressortir dans ma correspondance politique fondait à tort ou à raison de grandes espérances pour l'apaisement du différend transylvain dans le ministère hongrois. Lui disparaissant, la politique d'entente avec Vienne s'effondre et la Roumanie se trouve privée de tout appui et de tout frein contre les vexations hongroises. Le Secrétaire des Affaires Etrangères vient de me entretenir de cette crainte. Dans ses confidences d'ailleurs sans caractère officiel, il m'a spontanément exposé qu'en présence de la banqueroute de son accord avec le groupe Austro-Allemand la Roumanie doivent s'orienter désormais du côté de la Russie et que plus que jamais il est en mesure de rendre un tel rapprochement efficace.

Bien loin de laisser tomber ces ouvertures, je les ai encouragées, donnant clairement à entendre que nous pouvons beaucoup actuellement

dans le sens de ce désir et qu'on ne ferait pas en vain appel à nos bons offices pour le réaliser.

Votre Excellence connaît les instructions confidentielles apportées par le Colonel Defforges en Roumanie. Cet officier fait la meilleure impression sur le Roi et l'état-major de l'armée et la circonstance ne semble pas défavorable à sa mission secrète. Il se tient en communication avec moi et observe dans son langage une prudence qui n'exclut point certainement échange de vues pouvant préparer des résultats. Je prie Votre Excellence de déterminer dans quelle mesure je suis autorisé à travailler de concert avec le colonel Defforges au développement des dispositions dont Mr. Alexandre Ghika vient d'être l'interprête auprès de moi.

Veuillez agréer etc.
Signé L. d'Aubigny

Arh. St. București, Colecția microfilme Franța, rola 251, c. 96–98; Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, vol. 20.

Ministerul Afacerilor
Străine

Ministrul Franței la București
către Ministrul Afacerilor Străine

București, 7 mai 1895

Strict confidențial

Domule Ministru,

Retragerea contelui Kálnoky[1], care părea sigură, acum două zile. impresionează mult guvernul român. Acesta, după cum am arătat în corespondența mea politică,[2] își punea pe bună dreptate sau nu, mari speranțe pentru aplanarea diferendului din Transilvania, în guvernul ungar. Fără el, politica de înțelegere cu Viena se prăbușește, iar România este lipsită de orice sprijin și de orice piedică împotriva jignirilor din partea ungurilor. Secretarul Afacerilor Străine mi-a împărtășit această temere. În mărturisirile lui, fără caracter oficial, de altfel, mi-a declarat că în cazul eșecului acordului său cu grupul austro-german, România trebuie să se orienteze de acum înainte spre Rusia și acum mai mult decât oricând el este în măsură să facă în așa fel ca o astfel de apropiere să fie eficace.

Am încercat să încurajez aceste demersuri, dând limpede de înţeles că îi putem ajuta mult în prezent pe români în acest sens şi că nu vor apela degeaba la serviciile noastre.

Excelenţa voastră cunoaşte instrucţiunile confidenţiale aduse de colonelul Defforges în România.[3] Acest ofiţer face o impresie foarte bună regelui şi statului major al armatei şi se pare că împrejurările sunt favorabile misiunii sale secrete. El păstrează legătura cu mine şi observ în felul său de a se exprima o oarecare prudenţă care nu exclude, bineînţeles, o schimbare de atitudine ce poate avea rezultate. Rog pe Excelenţa voastră să-mi precizeze în ce măsură sunt autorizat să colaborez cu colonelul Defforges, pentru a analiza dispoziţiile pe care dl. Alexandru Ghica tocmai mi le-a tradus.

Vă rog să primiţi, etc.
semnat L. d'Aubigny

---

1 Se retrage la 2 mai 1895, în locul lui fiind numit ca ministru de externe al Austro-Ungariei, la 16 mai 1895, Agenor Goluchowski, ce va conduce acest minister până la 24 octombrie 1906.

2 Vezi doc. nr. 94.

3 Gilbert-Etienne Defforges, locotenent-colonel de infanterie din statul-major al armatei franceze, trimis de guvernul Franţei ca specialist în operaţiile de ridicare a planului topografic al Bucureştiului. *(Documente privind istoria militară a poporului român. 1895–1896),* Bucureşti, 1980, p. 139–140).

103

Bucarest, 16. Mai 1895

Hochgeborener Graf!

Entsprechend dem hohen Erlasse vom 9-ten des Monats Nr. 86 wurde ich pflichtgemäss nicht unterlassen, die in der mir gütigst mitgetheilten Note des Herrn königlichen ungarischen Minister – Praesidenten de dato 23-ten April 1895 Nr. 305 M.E. enthaltenen Ausführungen über die Grundlosigkeit der von den ungarländischen Rumaenen erhobenen Beschwerden in meinen Unterrredungen mit den hiesigen Staatsmännern nach Möglichkeit zu verwerthen. Nicht minder jedoch halte ich es für meine Pflicht, Euer Excellenz gegenüber meiner Überzeugung dahin Ausdruch zu geben, dass diese Ausführungen, insofern sie die Herbeiführung eines Umschwunges der hier vorherrschenden Anschauungen in einem Ungarn günstigen Sinne bezwecken, eher eine nachtheilige als eine nützliche Wirkung ausüben werden.

Welche Gesetze in Ansehung der Rumaenen formell in Wirksamkeit sind, und wie diese Gesetze lauten, das ist den hiesigen Staatsmännern

genau bekannt. In dieser Richtung bietet also die obcitirte Note Seiner Excellenz des Freiherrn von Bánffy nichts Neues.

Die Frage, ob diese Gesetze die legitimen Interessen der ungarländischen Rumaenen in ausreichendem Masse berücksichtigen, ob dieselben von diesem Gesichtspunkte aus verbesserungsbedürftig sind oder nicht, darüber scheinen die Ansichten sehr wesentlich zu divergiren, und ich zweifle, dass die mir diesfalls an die Hand gegebenen Argumente sich als stark genug erweisen werden, um die hiesigen massgebenden Persönlichkeiten oder gar die öffentliche Meinung zu der von der königlich ungarischen Regierung vertretenen Anschauung zu bekehren.

Jedenfalls werde ich es nach besten Kräften versuchen; aber ein Einwurf, dem ich stets und allerwärts begegnen werde, ist der, dass es nicht sowohl die Gesetze, ihren positiven Bestimmungen nach, sind, die die Unzufriedenheit unter den ungarländischen Rumaenen verursacht und die ungarnfeindliche Strömung im benachbarten Königreiche hervorgerufen habe, als vielmehr die in der praktischen Anwendung dieser Gesetze sich kundgebende Tendenz. Zur Entkräftung dieses Einwurfes reichen blosse Worte nicht aus.

In der Hoffnung, dass in dieser Hinsicht vielleicht doch endlich eine Wandlung zum Besseren eintreten könnte, waren die vernünftigeren Elemente hierzulande in letzterer Zeit bestrebt, ihren Einfluss im beruhigenden Sinne geltend zu machen.

Die Ausführungen des Herrn königlich ungarischen Minister – Praesidenten, denen zufolge für die Rumaenen auch nicht der geringste Grund zur Unzufriedenheit vorliegt, lassen die indirecte Schlussfolgerung zu, dass die königlich ungarische Regierung an dem bisher befolgten System auch fernerhin festzuhalten entschlossen ist. Diese Erkenntnis kann hier nicht anders als deprimierend oder – unter Umständen – auch irritierend wirken, – und darum halte ich mich zu meinem obigen Ausspruch über die voraussichtliche Wirkung der von mir zu ertheilenden Aufklärung für berechtigt.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht

Welsersheimb

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 316, c. 395–399; Haus – Hof – und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, P.A. XVIII, Karton 54, nr. 20, a–c).

București, 16 mai 1895

Ilustre conte,

În conformitate cu înalta decizie nr. 86 din 9 ale lunii n-am putut să trec cu vederea sarcinile ce îmi revin din nota nr. $\frac{305}{M.E.}$ emisă de domnul președinte al Ministerului Maghiar Regal la 23 aprilie 1895, pe care ați avut bunăvoința să mi-o transmiteți [1]; respectiv să folosesc, în discuțiile mele cu oamenii de stat de aici, informațiile privitoare la netemeinicia plângerilor ridicate de românii din părțile ungurene. De asemenea consider că este de datoria mea față de Excelența voastră, să dau curs liber convingerilor mele, că aceste expuneri, în măsura în care urmăresc provocarea unei schimbări într-un sens favorabil Ungariei, vor avea mai degrabă un efect păgubitor decât unul benefic.

Oamenii de aici cunosc prea bine care dintre legile referitoare la români își găsesc o aplicare formală. Nota mai sus citată a Excelenței sale baronul von Bánffy nu aduce nimic nou în acest sens. Opiniile referitoare la întrebările, dacă aceste legi iau în considerare într-o măsură satisfăcătoare interesele legitime ale românilor din părțile Ungariei, dacă acestea au sau nu nevoie de rectificări în această direcție, sunt fundamental diferite, și mă îndoiesc, că argumentele pe care sunt autorizat să le folosesc se vor dovedi destul de verosimile, încât să-mi reușească convertirea personalităților competente de aici sau opinia publică în sensul dorit de Guvernul regal maghiar.

În orice caz voi face tot ce-mi stă în putință, dar reproșul pe care îl voi avea de înfruntat permanent și din toate părțile, este acela, că nu atât legile, socotind după stipulările lor pozitive, au provocat nemulțumirea în rândul românilor din părțile Ungariei și nu acestea stau la originea mișcării antimaghiare din regatul învecinat, cât tendința manifestată în aplicarea practică a acestor legi. Pentru invalidarea acestei obiecții simple cuvinte nu ajung.

În speranța că o schimbare în bine ar fi totuși posibilă, elementele mai rezonabile de aici s-au străduit în ultima perioadă să-și facă resimțită influența într-un sens liniștitor.

Expunerile domnului președinte al Consiliului de Miniștri Regal Maghiar, conform cărora românii nu au nici cel mai mărunt motiv care să le provoace nemulțumirea, conduc la concluzia indirectă, că Guvernul regal maghiar este decis să urmeze și în continuare sistemul promovat până acuma. Această recunoaștere nu poate trezi aici decât un sentiment de deprimare sau – în anumite circumstanțe – unul de iritare, motiv pentru care consider întemeiate opiniile mele enunțate mai sus despre efectul previzibil.

Vă rog să primiți, Excelență, asigurările celui mai profund respect,

Welsersheinb

---

[1] Vezi doc. nr. 99.

104

Geheim Bukarest, am 16. Mai 1895

Hochgeborener Graf!

Ich beehre mich Euerer Excellenz in der Anlage die Abschrift eines von unserem Confidenten über die Culturliga und deren Thätigkeit erstatteten Berichtes ergebenst zu unterbreiten, ohne für die Richtigkeit der darin enthaltenen Daten einstehen zu können.

Im Grossen und Ganzen scheint mir aber die vorliegende Darstellung den Thatsachen zu entsprechen. Was speziell die monatlichen Unterstützungen betrifft, welche die Liga den Familien von einzelnen im Klausenburger – Prozesse verurtheilten Parteiführern zukommen lässt, so wurde mir dieselbe Summe von 200 Francs auch von anderer wohl unterrichteter Seite genannt, jedoch mit dem Bemerken, die Mittel der Liga seien so beschränkt, dass sie kaum im Stande sein dürfte, diese Unterstützung längere Zeit fortzusetzen.

Es ist mir, beziehungsweise dem Geneneral Consul von Suzzara, noch nicht gelungen, gemäss dem hohen Auftrage vom 8. April einen zweiten einigermassen zuverlässigen Confidenten ausfindig zu machen, dessen Relationen zur Controlle der uns vorliegenden Berichterstattung von Nutzen sein könnten.

Bezüglich des ungarischerseits geäusserten Wunsches nach einer periodischen, z. B. monatlichen Berichterstattung, gestatte ich mir die Bemerkung, dass diese Methode vielleicht doch nicht ganz dem Wesen und der Thätigkeit des zu beobachtenden Vereines entsprechen dürfte. Die Action der Liga ist, wie die eines jeden derartigen Vereines, eine intermitirende, an einzelne, äussere Daten oder besondere Impulse anknüpfende. Im Frühjahre findet gewöhnlich der Jahrescongress statt; ferner bieten der Jahrestag der Klausenburger Sentenz, der Michaelistag u.s.w. besondere Anlässe zu nationalen Festlichkeiten und Demonstrationen, während im Sommer schon aus klimatischen Gründen das ganze politische Leben, und um so mehr die agitatorische Action des stark zentralisierten Vereines erschlafft. Die Wirksamkeit der provinziellen Zweigvereine, die ohnehin von unseren Consule scharf überwacht werden, ist bei der Geringfügigkeit der Mitteln, über die sie verfügen, kaum beachtenswerth. Bukarest selbst ist während der heissen Sommermonate ganz ausgestorben und schliesst die Abwesenheit der führenden Politiker und Faiseurs, die Möglichkeit jeder Action aus. Was soll unter diesen Umständen Gegenstand einer doppelten Berichterstattung in den Monaten Juli, August, ja selbst September bilden?

Ich glaube daher, dass es doch vielleicht zweckmässiger wäre, von einer regelmässigen periodischen Berichterstattung abzusehen, die oft inhaltslos und jedenfalls kostspielig sein müsste, abgesehen davon, dass die Gefahr einer Compromittirung der Gesandtschaft dadurch viel grösser würde und das Hauptaugenmerk auf Relationen von Fall zu Fall zu richten.

Genehmigen Euere Excellenz den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht

Welsersheimb

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, c. 403–405; Haus Hof- und Staatsarchiv, Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, P.A. XVIII, Karton 54, Nr. 20 C.

Bucureşti, 16 mai 1895

Confidenţial

Ilustre conte,

Am onoarea să trimit Excelenţei voastre – în anexă – copia raportului întocmit de unul dintre confidenţii noştri cu privire la activitatea Ligii Culturale, fără a-mi putea asuma responsabilitatea asupra corectitudinii acestuia.

Mi se pare că cele înfăţişate corespund în linii mari realităţii. În ceea ce priveşte în special subvenţiile lunare pe care Liga le acordă familiilor celor condamnaţi în procesul Memorandiştilor de la Cluj, suma se ridică la 200 de franci fapt confirmat şi de alte surse autorizate, cu observaţia că mijloacele Ligii sunt atât de limitate încât nu va fi în stare să continue cu acordarea acestui ajutor.

Atât subsemnatul cât şi consulul general von Suzzara[1] nu am reuşit până în prezent să onorăm dispoziţia din 8 aprilie prin depistarea a încă unei persoane de încredere, ale cărei relatări să constituie un control pentru raportul de faţă.

În legătură cu dorinţa exprimată de partea maghiară ca raportările să fie periodice, ex: lunare, îmi îngădui observaţia, că această modalitate nu corespunde scopului activităţii de urmărire a asociaţiei. Activitatea ligii, similară cu cea a oricărei asociaţii de acest gen, este temporară şi se desfăşoară la date prestabilite sau datorită unor evenimente ce pot interveni. În mod obişnuit se desfăşoară primăvara congresul anual, apoi constituie prilejuri de reluare a activităţii pentru organizarea unor festivităţi naţionale şi demonstraţii, ziua pronunţării sentinţelor în procesul de la Cluj, ziua Sf. Mihai etc.; din cauza temperaturii caniculare din timpul verii întreaga activitate politică şi cu atât mai mult acţiunile agitatorii ale

asociaţiei, constituită după principiu centralizat, pierd din intensitate. Activitatea desfăşurată de secţiunile provinciale, aflate în supravegherea atentă a consulului nostru, este aproape lipsită de semnificaţie, datorită mijloacelor precare de care dispun. Bucureştiul este un oraş mort în timpul verii, iar prin absenţa politicienilor şi a fariseilor posibilitatea oricărei acţiuni este exclusă. Ce să formeze obiectul unor rapoarte întocmite de două persoane pe aceeaşi temă în lunile iulie, august ba chiar septembrie, date fiind circumstanţele menţionate?[2]

Consider că ar fi mai rezonabil să se renunţe la o raportare sistematică şi periodică, care ar implica cheltuieli suplimentare şi ar fi deseori lipsită de consistenţa informaţiilor, – în schimb să ne îndreptăm atenţia asupra unor sesizări impuse de la caz la caz. La aceste motive se mai adaugă şi primejdia compromiterii legaţiei noastre.

Vă rog să primiţi, Excelenţă, asigurările celui mai profund respect,

Welsersheimb

---

[1] Vezi doc. nr. 48.

[2] Pentru activitatea *Ligii culturale* a se vedea cele două lucrări consemnate: V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, şi Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*

105

Galatz, 21. Mai 1895

Hochgeborener Graf!

Gestern, am Jahrestage der Verurtheilung der angeblichen rumänischen Märtirer in Waizen und Szegedin wurde von der hiesigen Section der rumänischen Cultur – Liga eine Kundgebung veranstaltet, indem über Veranlassung der Letzteren in der hiesigen Haupt – Kirche (Sft. Nicolai) gleichsam als Protest gegen die angeblich an den Tag gelegte Willkür der ungarischen Behörden und Gerichte im grossen Rumänenprozesse zu Klausenburg, ein feierlicher Gottesdienst abgehalten wurde. Unter den vom celebrirenden Popen mit lauter Stimme vorgetragenen und den Anwesenden wiederholten Gebeten gab es auch solche, welche vom Herren die Befreiung der – namentlich angeführten – Märtirer aus dem Gefängnisse sowie die Kraft für Letztere erbaten, die Leiden der Haft ertragen zu können. Die Demonstration sollte durch die Anwesenheit des Präsidenten der Cultur – Liga Herrn V. A. Urechia noch erhöhte Bedeutung erhalten, doch wohnten derselben kaum mehr als 40 Personen bei. Auch die hierauf folgende Versammlung in dem Ploll'schen Biergarten war wenig besucht und boten die dort abgehaltenen Reden nichts Bemerkenswerthes. In demselben Biergarten wurde am 15. d. M. der Gedenktag der Unabhängigkeits – Erklärung Siebenbürgens, erbracht durch die in 1848 auf dem Blasendorfer Freiheitsfelde versammelten

Rumänen, gefeiert. Auch bei diesem Anlasse war die Betheiligung mässig, da alle Anwesenden zusammen sammt den die Mehrheit bildendenden unbetheiligten Zuschauern etwa 200 Personen zählen konnten. Den Vorsitz führte bei dieser Versammlung der Präsident der hiesigen Cultur – Liga – Section, Her Ressu, welcher seit vorigem Jahre das Amt des Galatz'er Bürgermeisters bekleidet. Die hier anwesenden siebenbürger Rumänen nahmen wie gewöhnlich, lebhaften Antheil an beiden Demonstrationen.

Gleicher Bericht erstatte ich unter Einem an Seine Excellenz Herrn Grafen von Welsersheimb in Bukarest.

Genehmigen Euere Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht und Ergebenheit

Wein

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, c. 409–411; Haus – Hof – und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, P.A. XVIII, Karton 54, nr. 12).

Galaţi, 21 mai 1895

Ilustre conte,

Ieri, la marcarea zilei în care au fost condamnaţi presupuşii martiri români la Vác şi Szeged,[1] a fost organizată de Secţiunea locală a Ligii culturale o manifestaţie patriotică printr-un serviciu divin solemn celebrat la principala biserică din localitate (Sf. Nicolae) în semn de protest faţă de procedeul arbitrar al autorităţilor maghiare şi al instanţelor de judecată în marele proces al românilor de la Cluj. Printre rugăciunile rostite cu voce tare de preot şi repetate de asistenţă s-au numărat şi rugăciuni de implorare a Atotputernicului pentru eliberarea martirilor, pomeniţi cu numele, din închisoare şi ca să le dea puterea necesară pentru a rezista suferinţelor din temniţă. Această demonstraţie trebuia să câştige în importanţă prin participarea preşedintelui Ligii culturale, domnul V.A. Urechia, cu toate acestea nu au fost prezente mai mult de 40 de persoane. O frecvenţă neglijabilă s-a înregistrat şi la adunarea care a urmat în berăria Ploll unde discursurile rostite nu au cuprins nimic demn de menţionat. În aceeaşi berărie s-a comemorat în ziua de 15 ale lunii, Declaraţia de independenţă a Transilvaniei proclamată de Adunarea românilor pe Câmpia Libertăţii de la Blaj în anul 1848. Participarea la acest eveniment a fost moderată, căci toţi cei prezenţi împreună cu spectatorii, care formau majoritatea, nu au depăşit circa 200 de persoane. Adunarea a fost condusă de preşedintele Secţiunii Ligii culturale de aici, domnul Ressu,[2] care deţine de anul trecut

funcția de primar al orașului Galați. Românii transilvăneni prezenți în oraș au participat ca de obicei la ambele demonstrații.

Acest raport este destinat și Excelenței sale, domnul conte von Welsersheimb din București.

Vă rog să primiți, Excelență, asigurările celui mai profund respect și devotament,

Wein

---

1 Condamnarea s-a pronunțat în 25 mai 1894 (I.P.P. (app), op. cit., vol. I, p. 309–315; V. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1993, p. 195–197).

2 Vezi C. Gh. Marinescu, *Aportul societăților „Carpați" și „Liga culturală" din Galați la lupta pentru unirea Transilvaniei cu România*, în „Danubius", istorie, VI–VII (1972–1973), p. 225–241; V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 141–150.

106

Légation de la
République Française
en Roumanie
Direction des Affaires Politiques
Sous-Direction du Midi
Nr. 27
(Confidentiel)

Bucarest, le 24 Mai 1895

Monsieur le Ministre,

La retraite du Comte Kálnoky et son remplacement aux Affaires Etrangères de l'Empire par le Comte Goluchowski ont produit une vive impression dans le monde officiel de Bucarest. J'ai eu déjà plusieurs fois l'occasion de l'exposer à Votre Excellence, le maintien de l'ancien Ministre commun pour les Affaires Etrangères passait aux yeux du Roi Charles et de ses Ministres pour un gage d'apaisement dans le différend Transylvain. Le Comte Kálnoky était parvenu, en flottant habilement lès désirs intimes du Cabinet Catargi à lui faire croire qu'à bref délai les victimes de l'inique condamnation de Klausenbourg seraient graciées, mises en liberté et que les traces irritantes de l'arbitraire Hongrois seraient ainsi bientôt effacées. A ces assurances qui revêtaient le caractère d'un véritable engagement, avait répondu à Bucarest un mot d'ordre tendant à réprimer toute manifestation intempestive et de nature à envenimer la question de Transylvanie. Mais les mois s'écoulaient sans qu'un commencement d'exécution de ces promesses se manifestât et la foi dans le Comte Kalnoky aussi bien que dans le Roi de Hongrie commençait à s'ébranler. Visiblement, Vienne manquait soit de bon vouloir, soit surtout d'autorité pour amener le Cabinet de Pesth à la conciliation. Les vexations de

frontière et de douane de la part des Hongrois contre la Roumanie continuaient, s'accentuaient même et la patiente expectative du Cabinet conservateur arrivait à se lasser.

La démission du Comte Kálnoky qui, il y a trois semaines, paraissait imminente, par suite du conflit des lois confessionnelles et de la tournée du nonce apostolique au pays Hongrois, en mettant le Ministère Roumain en présence d'un inconnu gros de danger, éveilla les craintes dont le Secrétaire Général des Affaires Etrangères s'était fait auprès de moi l'interprête, ainsi que je le signalais à Votre Excellence par ma dépêche nr. 21.

L'arrivée aux affaires du Comte Goluchowski a produit, au premier moment une grande détente dans les esprits. On avait été en contact avec lui pendant près de six ans à Bucarest et l'on se plaisait à oublier bien des petits froissements survenus par suite de la morgue quelque peu exubérante du grand seigneur Galicien, pour ne se souvenir que des récriminations violents dont le Comte Goluchowski avait été l'objet de la part des Hongrois pendant sa mission en Roumanie. Le Roi Charles, M. Alexandre Lahovary, envoyèrent au nouveau Ministre Austro-Hongrois les félicitations et les souhaits les plus cordiaux, et ces démarches trahissaient assez de secrètès espérances.

Cet enthousiasme du premier moment s'est déjà quelque peu calmé: on se demande maintenant si le successeur du Comte Kalnoky, novice aux affaires et mal préparé à la vie publique, aura l'énergie nécessaire pour réaliser ce que son prédécesseur qui avait pour lui l'autorité d'un ministère de treize années, n'a pu faire, malgré de formels engagements.

M. Alexandre Lahovary ne semble guère se payer d'illusions. Il voit s'ouvrir une crise de fond entre Pesth et Vienne, dont l'enjeu est le compromis de 1867, et il ne paraît pas entretenir une confiance bien robuste dans François Joseph, dont l'âge et l'énergie sont quelque peu atteints par les malheurs, pour sauvegarder dans leur intégrité les droits de l'Empire vis-à-vis de la Transleithanie. Il craint que les prétentions de celle-ci n'aillent qu'en grandissant, enhardies par la façon dont la majorité libérale de Pesth vient de faire la leçon aux conservateurs de Vienne.

Ces appréciations ne s'affirment pas encore de façon bien nette, mais il est à prévoir qu'après un peu de temps et de réflexion elles se dessineront davantage.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma très haute considération.

L. d'Aubigny

Son Excellence
Monsieur Hanotaux,
Ministre des Affaires Etrangères,
à Paris

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Franţa, rola 251, c. 120–122; Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, vol. 20.

Legaţia Republicii Franceze
în România
Direcţia Afacerilor Politice
Nr. 27
(Confidenţial)

București, 24 mai 1895

Domnule Ministru,

Retragerea contelui Kálnoky şi înlocuirea lui la Afacerile Străine ale Imperiului cu contele Goluchowski au provocat multe comentarii la Bucureşti. Am avut deja de mai multe ori ocazia să prezint Excelenţei voastre faptul că menţinerea fostului prim-ministru ca ministru al Afacerilor Străine reprezintă pentru regele Carol şi miniştrii săi o garanţie pentru aplanarea conflictului din Transilvania. Contele Kálnoky reuşise, strecurându-se cu abilitate printre dorinţele intime ale Cabinetului Catargi, să-i facă să creadă că în scurt timp victimele condamnărilor nedrepte de la Cluj vor fi graţiate, puse în libertate şi că, în curând, urmările deranjante ale actului arbitrar ungar vor dispărea. La aceste asigurări care au aspectul unui adevărat angajament Bucureştiul a răspuns cu un cuvânt de ordine menit să împiedice orice manifestaţie inoportună, de natură să înrăutăţească situaţia din Transilvania. Lunile au trecut însă şi promisiunile nu au fost onorate, iar încrederea în contele Kálnoky şi în regele Ungariei a început să slăbească. În mod vizibil, Viena nu avea fie bunăvoinţă, fie mai degrabă autoritate să îndemne Cabinetul de la Pesta la conciliere. Hărţuielile de la frontieră şi de la vamă din partea ungurilor împotriva României continuau, ba chiar s-au accentuat, răbdarea Cabinetului conservator se cam sfârşise.

Demisia contelui Kálnoky care, acum trei săptămâni, părea iminentă, ca urmare a conflictului legilor confesionale şi a turneului nunţiului apostolic în Ungaria, punând guvernul român într-o situaţie dificilă, a stârnit temeri pe care secretarul general al Afacerilor Străine mi le împărtăşise deja, după cum v-am semnalat în telegrama mea nr. 21.[1]

Numirea la conducerea Afacerilor Străine a contelui Goluchowski a produs, în prima clipă, o mare destindere. El fusese la Bucureşti vreme de şase ani şi lumea uitase deja micile neplăceri pricinuite de comportamentul cam expansiv al acestui domn din Galiţia, pentru a nu-şi mai aminti decât de acuzaţiile violente a căror ţintă fusese din partea ungurilor în timpul misiunii sale în România. Regele Carol, dl. Alexandru Lahovary au adresat felicitări şi cele mai cordiale urări noului ministru austro-ungar, aceste urări ascunzând speranţele lor secrete.

Acest entuziasm iniţial s-a mai calmat deja: acum toată lumea se întreabă dacă succesorul contelui Kálnoky, începător în Afacerile Externe şi puţin pregătit pentru viaţa politică, va avea energia necesară pentru a

realiza ceea ce predecesorul său, care avea experienţa a treisprezece ani de ministeriat, nu a putut face, deşi se angajase.

Dl. Alexandru Lahovary nu pare că-şi face iluzii. El vede în perspectivă o criză de fond între Pesta şi Viena, a cărei miză este compromisul din 1867 şi nu pare prea încrezător în Franz Joseph, pe care vârsta şi lipsa de energie îl împiedică să mai lupte pentru a salva în integritatea lor drepturile Imperiului faţă de Transleitania. El se teme că pretenţiile acesteia vor creşte, încurajate de maniera în care majoritatea liberală din Pesta a dat o lecţie conservatorilor din Viena.

Aceste aprecieri nu sunt încă foarte categorice, dar cred că peste puţin timp după o serioasă analiză, vor fi.

Vă rog să primiţi, domnule Ministru, asigurările deosebitei mele consideraţii.

Excelenţei sale
Domnului Hanotaux
Ministru al Afacerilor Străine

L. d'Aubigny

---

[1] Vezi doc. nr. 102.

107

Bucarest, 29. Mai 1895

Hochgeborener Graf!

Die Reserve, welche sich die Führer der liberalen Partei in der Siebenbürgerfrage aus taktischen Gründen in letzterer Zeit auferlegten, findet unter ihren Parteigängern nur getheilten Beifall und wird die oppositionelle Action durch die diesbezüglich zu Tage getretenen Meinungsdifferenzen entschieden gehemmt.

Das für Sonntag anberaumt gewesene Meeting der demissionierten Senatoren und Deputirten, welchem, auch Delegirte aus allen Distrikten des Landes beiwohnen sollten, ist denn auch im letzten Momente abgesagt, und auf die Pfingstfeiertage verschoben worden. Und zwar ist die Ursache dieser Vertagung nach Mittheilung aus wohl informirter Quelle in der im liberalen Lager herrschenden Uneinigkeit über das aufzustellende Meetingsprogramm zu suchen. Die Vorwürfe der Regierungspresse, dass die national – liberale Opposition die sogenannte Siebenbürgerfrage nur als parteipolitisches Agitationsmittel gegen das herrschende Regime benützt und dass sie daher für dieselbe von dem augenblicke an kein Wort mehr gehabt habe, in welchem sie mit dem Vorwurfe der Verfassungsverletzung durch das Minengesetz ein wirksames Hetzmittel gegen die Regierung

gefunden zu haben glaubte, haben in national – liberalen Kreisen sehr unangenehm berührt. Um deren Wirkung eventuell abzuschwächen, wurde der Parteileitung die Nothwendigkeit nahegelegt, in der Presse und in den Versammlungen der Nationalliberalen die Siebenbürgerfrage wieder mehr in den Vordergrund zu stellen, als das in der letzten Zeit der Fall gewesen war. Und zwar wurde ganz speziell der Vorschlag gemacht, in die anlässlich des projetirten oppositionellen Meetings abzulegenden Rechenschaftsberichte der demissionierten Senatoren und Deputirten einen ausdrücklichen Hinweis auf die Verdienste aufzunehmen, welche sich die Nationalliberalen durch Aufrollung der Siebenbürgerfrage im rumänischen Parlamente um die nationale Sache erworben haben. Gegen diesen von Delavrancea und einigen jüngeren Vorschlag sprachen sich aber die älteren Parteiführer wie D. Sturdza, E. Statescu und N. Fleva aus, indem sie dessen Durchführung für inopportun erklärten. Letztere Ansicht trug nun zwar den Sieg davon, doch musste der erwähnten Meinungsdifferenzen halber, die Abhaltung des Meetings verschoben werden.

Der Versuch einiger besonders enragirter nationaler Agitatoren, die Bewegung gegenüber der sogenannten Siebenbürgerfrage wenigstens in Studentenkreisen wach zu halten, hat gleichfalls nur einen fragwürdigen Erfolg gehabt. Das am vergangenen Sonntag als Gedächtnisskundgebung zu Ehren der im Vorjahr zu Klausenburg verurtheiletn "nationalen Märtyrer" von einem Studenten – Comité einberufene Meeting soll von kaum anderthalbhundert Personen, darunter wohl nur die Hälfte wirkliche Studenten, besucht gewesen sein. Als Hauptredner trat auf demselben ein italienischer Journalist, Roberto Fava, auf, welcher sich als Berichterstatter beim Klausenburger Prozesse durch eine demonstrative Theilnahme für die Sache der grossrumänischen Bewegung hervorgethan hatte. Ausser diesem Italiener, welcher eine ganz vom irredentistischen Geiste durchwehte Ansprache zum Besten gab, haben auf dem, übrigens ohne Störung abgelaufenen Gedächtnissmeeting, Ligapräsident V.A. Urechia, der Exdeputirte Delavrancea, die Herausgeber des "Nationalul" und des "Romanul", der Ligaagitator und Secretär Perieteanu – Buzeu, der bei den vorjährigen Studenten – Excessen besonders thätige Exstudent C. Ionescu und einige andere, nicht der studirenden Jugend angehörige Personen gesprochen.

Die sogenannte nationale Bewegung ist, wie aus obigen Ausführungen erhellt, entschieden im Abnehmen begriffen und wird es den Berufsagitatoren bei der allgemein herrschenden Apathie immer schwerer, nur einigermassen beachtenswerthe Bewegung nicht durch neuerliche in Siebenbürgen stattfindende Prozesse oder administrative Vexationen frische Nahrung zugeführt werden, so kann man sich auf einen ruhigen incidenz – freien Sommer gefasst machen. Das herannahen der politischen Wahlen, deren Ausgang für manche der hiesigens Politiker und Beamten

eine Existenzfrage bedeutet wirkt entschieden alls Blitzableiter. Vor allem ist aber zu hoffen, dass nicht in den doch vorhandenen Zündstoff von jenseits der Karpathen funken geschleudert werden.

Genehmigen Euere Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht

C. Dumba

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, c. 419–422; Haus - Hof - und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, P.A., Karton 54 nr. 22 A–B).

Bucureşti, 29 mai 1895

Ilustre conte,

Reţinerea adoptată, din motive tactice, în ultima perioadă de conducătorii Partidului liberal în chestiunea Transilvaniei a înregistrat în rândul membrilor săi un succes parţial şi frânează categoric activitatea opoziţiei prin opiniile divergente consemnate pe această temă.

Mitingul convocat duminică de senatorii şi deputaţii demisionaţi, [1] la care urmau să participe şi delegaţi din toate districtele ţării, a fost anulat în ultimul moment şi amânat pentru săptămâna Rusalilor. Motivul amânării se explică, conform comunicărilor făcute din surse bine informate, prin disensiunea iscată între membri Partidului liberal cu privire la stabilirea programului pentru mitingul preconizat. Reproşurile presei de guvernământ, anume, că opoziţia naţional-liberală foloseşte aşa numita problemă transilvană ca mijloc de agitaţie politică împotriva guvernului actual şi că aceasta s-a învăluit în tăcere din clipa în care s-a crezut îndreptăţită să acuze încălcarea Constituţiei şi să se folosească de legea minelor ca mijloc eficient de instigare împotriva guvernului, [2] au afectat cercurile naţional-liberale într-un mod neplăcut. Pentru a diminua eventual efectul acestora, i s-a dat de înţeles conducerii partidului că este necesar să readucă în prim plan problema Transilvaniei, cu mai multă acuitate faţă de cum a făcut-o în ultima perioadă, atât prin intermediul presei cât şi în cadrul adunărilor Partidului Naţional-Liberal. Astfel s-a propus ca în raportul de activitate al senatorilor şi deputaţilor demisionaţi ce urmează să fie prezentat în cadrul mitingului organizat de opoziţie să fie subliniate în mod explicit meritele Partidului Naţional-Liberal în abordarea problemei Transilvaniei în contextul general al cauzei naţionale în cadrul Parlamentului român. Propunerea făcută de Delavrancea[3] şi alţi membri din rândul tineretului a fost respinsă de câţiva lideri din aripa seniorilor, cum ar fi D. Sturdza, E. Stătescu şi N. Fleva pe considerentul că este inoportună. Opinia susţinută de ultimii a avut câştig de cauză, dar din pricina divergenţelor menţionate mitingul a fost amânat.

Încercarea unor agitatori pasionați de cauza națională de a menține vie mișcarea în problema Transilvaniei măcar în rândul tineterului, a avut un succes discutabil.

Mitingul organizat duminica trecută de un comitet studențesc pentru marcarea împlinirii unui an de la condamnarea „martirilor naționali" la Cluj a fost frecventat de circa 150 de persoane, dintre care au fost probabil numai jumătate studenți. Roberto Fava, un gazetar italian, a fost vorbitorul principal; acesta a participat în mod ostentativ în calitate de corespondent de presă la procesul de la Cluj și s-a evidențiat ca un susținător al cauzei românești. În afara acestui italian, care a rostit un discurs în spirit iredentist, au mai luat cuvântul la mitingul de comemorare, desfășurat fără incidente, V. A. Urechia, președintele Ligii, ex-deputatul Delavrancea, redactorii ziarelor *„Naționalul"* [4] și *„Românul"*[5], Perieţeanu-Buzău,[6] agitatorul ligii și secretarul acesteia, studentul C. Ionescu, care a fost deosebit de activ în timpul exceselor studențești produse anul trecut, s-au mai înscris la cuvânt câteva persoane ce nu provin din rândul studenților.

După cum rezultă din cele prezentate, așa numita mișcare națională este pe cale să piardă din importanță, iar agitatorii de meserie se confruntă cu dificultăți în această perioadă caracterizată de o apatie generală, iar dacă această mișcare firavă nu va fi eliminată prin noi procese în Transilvania sau vexațiuni administrative, ne putem aștepta la o vară liniștită și fără incidente. Apropiatele alegeri politice, al căror deznodământ constituie o problemă de existență pentru politicienii și funcționarii de aici, au în mod decisiv un rol de paratrăsnet. Înainte de toate este însă de dorit ca în materia inflamabilă care există aici să nu fie aruncată o scânteie de dincolo de Carpați.

Vă rog să primiți, Excelență, asigurările celui mai profund respect,

C. Dumba

---

1 La 30 aprilie st. n. 1895, opoziția parlamentară compusă din 19 senatori și 31 deputați parlamentari și-a dat demisia și a semnat o declarație de protest pe motivul că sistemul de guvernare al conservatorilor nu este constituțional („Tribuna", 1895, nr. 90–91).

2 Retragerea opoziției parlamentare a avut loc tocmai în momentul votării Legii minelor, pe care o considerau anticonstituțională, deoarece îngăduia străinilor să exploateze subsolul țării în condițiile când aceștia dispuneau de mijloace materiale. Cu toată campania organizată de liberali împotriva legii, ca și în ciuda disensiunilor dinlăuntrul Partidului conservator ieșite la iveală cu prilejul prezentării acesteia în parlament, Legea minelor a fost votată la 21 aprilie/3 mai 1895 („Tribuna", nr. 90 din 21 aprilie/3 mai 1895, p. 359–360; T. P. Lungu, *op. cit.*, p. 138–143).

3 Barbu Ștefănescu Delavrancea (1858–1918), scriitor, publicist și om politic român (Em. Șt. Milicescu, *Pe urmele lui Delavrancea*, București, 1986).

4 „Naționalul"(1889–1896), București, ziar liberal-conservator, avându-l ca director politic pe I. N. Iancovescu (N. Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 445–446).

5 „Românul"(1857–1905), București, principala tribună a liberalismului în România, editat până la 1885 de C. A. Rosetti (V. Netea, *C. A. Rosetti*, București, 1970; L. Predescu, *op. cit.*, p. 736).

6 Ștefan Perieţeanu-Buzău, casierul *Ligii culturale* și președintele secției din București.

108

Seiner Durchlaucht dem Herrn Reichskanzler Fürsten
zu Hohenlohe – Schillingsfürst

Bukarest, den 5. Juni 1895

In gedrückter Stimmung ist in diesem Jahre der Congress der rumänischen Kultur – Liga abgehalten worden. Sowohl die für den Pfingst-Montag beabsichtigten Strassen – Demonstrationen gegen die neuerlichen Bedrückungen der rumänischen Bevölkerung Ungarns mussten wegen mangelnder Theilname abbestellt als der Termin der Jahres – Versammlung selbst zweimal verlegt werden. Infoge des letzten Missjahres sind die Sammlungen auch in der Provinz nur schleppend vor sich gegangen, und in der Verwaltung der vorhandenen Fonds sollen sich wieder Unregelmässigkeiten ergebean haben. Sehr fühlbar macht sich die gegenwärtige Enthalung Herrn Demeter Sturdza's von jeder aktiven Theilnahme an den Kundgebungen des Vereins, welche Enthaltung ihm durch die Kandidatur auf einen eventuellen Ministerposten auferlegt ist.

An Material für blosse Entrüstungs – Meetings würde es, Dank dem magyarischen Uebermuthe, nicht fehlen, es hat sich aber bisher gezeigt, wie schwer es fällt die Bestrebungen für "kulturelle Einigkeit" vom Irredentismus tout pure zu unterscheiden, und Herr Sturdza hat im Winter zu viel Mühe darauf verwandt, sich vom Verdachte des Letzteren rein zu waschen, als dass er jetzt nur aus Liebe zur Sache sich aufs Neue compromittiren Möchte.

Der Congress, welchem als jährlicher Gast der italienische Journalist Fava beiwohnte, befasste sich, nach Erledigung der inneren Vereinsangelegenheiten, mit der Neuwahl des Komités, in welches der konservative Bürgermeister von Bukarest, Nikolaus Philippesco, wegen seiner zweifelhaften Haltung nicht wiedergewählt wurde. Das ganze Komité entählt nun mehr, ausser dem konservativen Vice-Präsidenten der Kammer, Michael Balsch, fast nur Nationalliberale, welche ihrerseits durch die Partei – Disciplin zur momentanen Unthätigkeit verurtheilt sind. Wenn aber die Konservativen am Ruder bleiben sollten, wird die Kultur – Liga demgemäss in verstärkterem Masse als bisher in die Opposition gedrängt werden und am Throne rütteln, und die zu erwartende ausserordentliche ergiebige Ernte wird ihr neue materielle Hülfsquellen öffnen.

Als geheim gehaltenes Ergebnis der Jüngsten Jahresversammlung der Liga, ist zu berichten, dass der Verfasser der gut geschriebenen Denkschrift: "Die Rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn", Eugen Brote, sich auf Kosten des Vereins nach Deutschland begiebt, um in dortigen journalistischer und Gelehrten – Kreisen für Dako – Rumänische

Bestrebungen Stimmung zu machen. Ein anderes Mitglied der Liga wird zu demselben Zwecke Italien besuchen.

Herr Brote hat sich diesen Winter viel im Hause Demeter Sturdza's aufgehalten und ihm angeblich als Privat - Sekretär gedient. Der Kultus - Minister Jonesco charakterisirte Herrn Brote mir gegenüber als eine der wenigen Persönlichkeiten, welche aus der Rumänen - Agitation in Siebenbürgen ein wirklich einträgliches Geschäft zu machen wissen.

gezeichmt Graf Leyden

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme R. F. Germania, rola 120, c. 288–290; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts 3, Rumänien, A. 6362, Nr. 57, S. 773–774, Abschrift.

Copie

Bucureşti, 5 iunie 1895

Alteţei sale domnului cancelar,
principe de Hohenlohe - Schillingsfürst[1]

Congresul Ligii culturale s-a desfăşurat anul acesta într-o atmosferă apăsătoare. [2] Demonstraţiile stradale stabilite pentru lunea Rusaliilor în semn de protest faţă de recentele asupriri ale românilor din Ungaria au fost contramandate din cauza slabei participări iar data pentru organizarea adunării generale anuale a fost amânată de două ori. Din pricina recoltelor slabe din ultimul an, colectele s-au desfăşurat greoi în provincie iar din modul de administrare al fondurilor existente a rezultat din nou dezordine. Reţinerea domnului Dimitrie Sturdza de la orice participare activă la manifestările asociaţiei s-a resimţit în mod deosebit, abţinere care i-a fost impusă prin candidarea pentru un eventual portofoliu ministerial.

Desigur că nu lipsesc motive care să determine organizarea unor mitinguri de indignare, graţie aroganţei maghiarilor, dar s-a văzut până acuma cât de dificil este să separi năzuinţele pentru „unitate culturală“ de iredentism, iar domnul Sturdza a consumat în ultima iarnă prea multă energie, pentru a-şi declina neimplicarea în ultima, încât să rişte acuma o nouă compromitere numai de dragul cauzei în sine.

Congresul, la adunările căruia a participat ca oaspete obişnuit şi gazetarul italian Fava, s-a ocupat după rezolvarea problemelor interne, de alegerea comitetului, în care nu şi-a mai găsit locul Nicolae Filipescu,[3] primarul de orientare conservatoare al Bucureştiului, pe motivul atitudinii sale îndoielnice. Cu excepţia vicepreşedintelui Camerei, domnul Mihai Balş, care este conservator, actualul comitet este compus aproape numai din naţional-liberali,[4] pe care disciplina de partid îi constrânge în momentul de faţă la inactivitate. Dacă, însă conservatorii vor rămâne la guvernare, Liga culturală va fi împinsă într-o măsură cu mult mai mare decât până

acuma spre opoziţie şi va zgâlţîi tronul, iar recolta excepţională pe care se mizează le va oferi noi surse materiale.

Ca rezultat al ultimei adunări generale, care este ţinut secret, raportez că Eugen Brote, autorul unui memoriu bine redactat şi intitulat: „Problema românilor din Transilvania şi Ungaria“,[5] va pleca pe cheltuiala asociaţiei în Germania pentru a pleda în sprijinul străduinţelor daco-române în cercul ziariştilor şi al oamenilor de ştiinţă.

Un alt membru al Ligii se va deplasa în acelaşi scop în Italia.

Domnul Brote a zăbovit în cursul acestei ierni de nenumărate ori în casa domnului Dimitrie Sturdza, după cum se pare, în calitate de secretar particular.[6] Ministrul cultelor, Ionescu,[7] mi l-a caracterizat pe domnul Brote drept una dintre puţinele personalităţi care ştie să facă din mişcarea românilor din Transilvania un capital rentabil.

semnează contele Leyden

---

1 Hohenlohe-Schillingfürst Chlodwig (1819–1901), cancelar al Imperiului german.

2 Al IV-lea Congres al *Ligii culturale* s-a ţinut în 21–22 mai st. v. 1895 („Tribuna“, 1895, nr. 114, 119; V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 65–66).

3 Nicolae Filipescu (1862–1916), om politic conservator, primar al Bucureştiului în anii 1893–1895.

4 Noul Comitet central al *Ligii culturale* era compus din următorii: V. A. Urechia – preşedinte, I. Grădişteanu – vicepreşedinte, G. Bursan şi I. Bianu – secretari, Şt. Perieţeanu - Buzău – casier, Şt. Sihleanu, C. Cesianu şi I. N. Iancovescu censori, G. Cantacuzino, B. Şt. Delavrancea, M. Balş şi V. Rosetti – membri („Tribuna“, 1895, nr. 116 şi 121).

5 Lucrarea a apărut în limba germană, la Berlin, la începutul anului 1895, sub titlul *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn. Eine politische Denkschrift* şi apoi în limba română cu titlul: E. Brote, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1895.

6 Vezi L. Boia, *op. cit.*, p. 101–174.

7 Take Ionescu.

109

Bucarest am 6. Juni 1895

Nr. 24 A–C
Streng vertraulich

Hochgeborener Graf!

In Der Anlage beehre ich mich Euerer Excellenz zwei ausführliche, sich gegenseitig ergänzende Confidenten-Aufzeichnungen über den am 2-ten und 3-ten Juni stattgefundenen Jahrescongress der Culturliga vorzulegen, welchen ich nur wenige Bemerkungen beizufügen habe.

Der ganze Verlauf des Congresses ist ein neuer Beweis der Richtigkeit der von der k.u.k. Gesandschaft wiederholt vertretenen Ansicht, dass die Liga im vollständigen Niedergange begriffen ist und dass

es ein grosser Fehler wäre ihr irgend welche ausserpolitische Bedeutung beizumessen.

Sei es, dass die liberale Parteileitung mit Rücksicht auf ihre zu beweisende Regierungsfähigkeit ein absolutes Veto eingelegt, sei es, dass die allgemeine Apathieweise Enthaltsamkeit zur Notwendigkeit gemacht hat, so viel ist gewiss, dass das Executiv-Comité in geheimer Sitzung alle für den Congresstag geplanten Manifestationen, Umzüge, etc. abbestellte, dasselbe also nicht einmal an jenen Tage, an welchem doch die Delegirten aus der Provinz hier versammelt waren, eines Erfolges sicher war.

Einen grossen Fehler beginng ferner die Liga durch Ausschliessung der Conserwativen und besonders des energischen Bürgermeisters, Herrn N. Filipescu's, aus dem neu gewählten Executiv-Comité. Der einzige gewählte Conservative, Herr Michel Bals, Vice-Präsident des Abgeordnetenhauses, soll angeblich seine Demission geben wollen und Herr I. Gradisteanu will auch das ihm immer wieder angebotene Mandat nicht annehmen. Man spricht sogar von der Gründung einer Concurrenzliga.

Was die Zusammensetzung des neuen Ausschusses anbelangt, so sind in denselben beinahe sämmtliche Oppositionsblätter durch ihre Redaction vertreten. Hingegen fehlen alle hervorragenden, liberalen Parteiführer, die als eventuelle Ministercandidaten gelten, denn Delavrancea ist Massenredner und demagog. Trotz dieser Reserve der Oppositionschefs kann die neue so prononcirte Parteifärbung der Liga für ein künftiges liberales Ministerium eine reiche Quelle von Verlegenheiten werden. Denn ohne Weiteres lassen sich die Parteigängner doch nicht abschütteln und schon aus Rücksicht auf die Parteipresse würde Herr Sturdza gezwungen sein von Zeit zu Zeit, wenn auch in gedämpften Tönen die chauwinistische Melodie anzustimmen. Jedenfalls aber ist es ein Verdienst der gegenwärtigen Regierung endlich die letzten noch so losen Fäden mit der von der Opposition als Parteiwaffe in der rücksichtslosesten Weise ausgenützten Liga abgeschnitten zu haben und gegen dieselbe in jeder Weise: ohne Rücksicht auf Popularitätshascherei eingeschritten zu sein.

Aus dem einen Confidentenberichte können Euer Excellenz hochgegeneigtest entnehmen, dass die Ausgaben der Liga während eines ganzen Jahres über 100 000 Francs betrügen, der Ausweis über die Verwendung dieser Gelder wird als sorgsames Geheimnis gehütet und stellen sich dessen Erwerbung durch die k.u.k. Gesandschaft grosse Schwierigkeiten entgegen, doch werde ich auch weiterhin meinen Bemühungen fortsetzen um womöglich genaue Daten über die Verwendung der oberwähnten Summen Euerer Excellenz liefern zu können. Ich erlaube mir aber zu bemerken, dass der Liga durch Miete ihres Locals, Administrations – und Druckkosten – Unterstützung der bekannten Emigranten, Veranstaltung von Manifestationen etc. bedeutende Auslagen erwachsen. Meines Erachtens dürften nur unbedeutende Geldbeiträge, jedenfalls weit weniger als die Hälfte des Jahreseinkommens über die Grenze gehen, worunter noch die Monatsbeiträge an die Familien der

"Märtyrer" gehören. Keinesfalls können 30 000–40 000 Francs von irgend welcher Bedeutung für die nationale Bewegung der nach Millionen zählenden Rumänen in Ungarn sein.

Gestatten mir Euer Excellenz bei diesem Anlasse nochmals meiner Überzeugung Ausdruck zu geben, dass der Niedergang der Liga am ehesten durch Nichtbeachtung ihrer Existenz und ihrer vielfach marktschreierischen Bemühungen auch für die Zukunft gesichert wird. Jeder grössere Druck von aussen, Interpellationen in öffentlicher Delegationssitzung, Auseinandersetzungen, welche diesem Vereine eine ganz ungewöhnliche Bedeutung und Wirksamkeit beimessen, können ihm nur zur Reclame dienen und durch Aufstachlung des Chauvinismus neue Kräfte zuführen.

Endlich möchte ich nicht unerwähnt lassen, dass E. Brote und A. Popovici auf Ligakosten, ersterer wahrscheinlich nach Deutschland, Letzterer nach Italien reisen sollen, um national-rumänische Propaganda zu machen und wohl die Zeitungen gegen die ungarische Regierung zu beeinflüssen, Brote dürfte höchst wahrscheinlich seinen Weg durch Ungarn nach Deutschland nehmen.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht

C. Dumba

P.S. Soeben erfahre ich, dass auch Liriger zum Ehrenmitglied der Liga ernannt worden ist.

Ut in littera
C. Dumba

Seiner Excellenz Herrn Grafen Agenor Goluchowski

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 328, c. 60–71; Haus-Hof und Staatsarchsv Wien, Politisches Archiv, XVIII, K. 52, f. 145–164.

Nr. 24 A–C București, 6 iunie 1895
Strict confidențial

Ilustre conte,

Am onoarea a înainta Excelenței voastre în anexă două note confidențiale amănunțite care se completează una pe alta despre Congresul anual al Ligii culturale care a avut loc în zilele de 2–3 iunie [1], la care am de adăugat doar câteva observații.

Întreaga desfășurare a Congresului este o nouă dovadă a adevărului opiniei repetat susținute de Legația cesaro-crăiască că Liga este cuprinsă de o totală degringoladă și că ar fi o mare greșeală să i se acorde o oarecare importanță extra politică.[2]

Fie că conducerea Partidului liberal, pentru dovedirea capacității sale de guvernare, a pus un veto absolut, fie că indiferența generală a făcut necesară cumpătarea, atât este sigur că în ședință secretă, Comitetul executiv a contramandat toate manifestațiile, procesiunile etc. planificate pentru ziua Congresului; acestea, nici măcar în zilele în care totuși au fost convocați delegații din provincie, nu este sigur că vor avea vreun rezultat[3].

O mare greșeală a făcut în continuare Liga prin excluderea din Comitetul executiv a conservatorilor și în mod special a energicului primar, domnul N. Filipescu. Singurul conservator ales, domnul Mihail Balș, vicepreședinte al Camerei Deputaților, vrea, după cum se spune, să-și prezinte demisia, iar domnul I. Grădișteanu nu dorește, de asemenea, să primească mandatul care i se oferă mereu[4]. Se vorbește chiar despre constituirea unei ligi concurente.

În ceea ce privește componența noului comitet, în el sunt reprezentate aproape toate ziarele de opoziție prin redacțiile lor. În schimb, lipsesc toți liderii de marcă ai Partidului Liberal – dintre care unii sunt considerați candidați potențiali ale unor portofolii ministeriale –, deoarece Delavrancea este un orator și un demagog. Cu toată această rezervă a șefilor opoziției, noua coloratură politică a Ligii poate deveni o sursă de neplăceri pentru un viitor guvern liberal. Și nici nu se pot pur și simplu îndepărta aderenții partidului și atunci, fie și numai din considerație față de presa partidului, domnul Sturdza s-ar vedea nevoit ca, din când în când, și atunci în tonuri estompate, să dea tonul unei melodii șoviniste. Cu toate acestea este un merit al actualului guvern de a fi rupt toate legăturile cu Liga, care a fost folosită fără scrupule de către opoziție ca armă și față de care s-au luat măsuri de orice fel, fără a se ține cont de goana după popularitate.

Dintr-un raport confidențial Excelența voastră poate să conchidă că cheltuielile Ligii pe un an întreg se ridică la peste 100 000 de franci; situația folosirii acestor bani este păstrată în secret cu mare grijă,[5] motiv pentru care Ambasada cezaro-crăiască întâmpină mari greutăți în obținerea ei; totuși, voi depune în continuare eforturi pentru ca, pe cât posibil, să pot furniza Excelenței voastre date exacte asupra folosirii sumei mai sus-menționate. Îmi permit însă să fac observația că Liga, prin închirierea localului său administrativ și sprijinul pentru cheltuielile de tipărire a cunoscuților emigranți, prin organizarea de manifestații are de suportat însemnate cheltuieli. După părerea mea, puteau fi trimise peste graniță sume de bani neînsemnate, în orice caz mult mai puțin decât veniturile sale anuale, între care se socotesc și contribuțiile lunare către familiile martirilor. În nici un caz 30 000–40 000 de franci nu pot avea vreo importanță deosebită pentru mișcarea națională, pentru românii ce se numără cu milioanele.

Permiteți, Excelența voastră, să-mi exprim și cu această ocazie convingerea că decăderea Ligii se poate obține în primul rând prin ignorarea existenței ei și a multiplelor sale încercări șarlatanești.

Fiecare presiune mai mare din afară, interpelări în conferințele delegațiilor oficiale, controverse, cărora această asociație le acordă o

importanţă neobişnuit de mare, poate să-i servească numai pentru reclamă şi prin sporirea şovinismului să prindă puteri.

În sfârşit nu doresc să las neamintit că E. Brote şi A. Popovici vor să călătorească, pe cheltuiala Ligii, primul probabil spre Germania, ultimul spre Italia pentru a face propagandă naţională românească şi să influenţeze ziarele împotriva guvernului ungar; Brote, cel mai probabil va merge în Germania prin Ungaria.

Primiţi, Excelenţă, expresia profundului meu respect

C. Dumba

P.S. Tocmai am aflat că şi Liriger a fost numit membru de onoare al Ligii.

Ca mai sus
C. Dumba

Excelenţei sale, domnului conte Agenor Goluchowski.

---

1 Vezi doc. nr. 104. Congresul *Ligii culturale* a avut loc după ambele calendare sau stiluri în zilele de 21–22 mai/2–3 iunie 1895 („Tribuna", nr. 119 din 27 mai/8 iunie 1895, p. 475–476).

2 Se pare că rapoartele diplomatice ale ambasadei Austro-Ungariei din această perioadă de la Bucureşti au fost comunicate şi presei maghiare, care consemnează că activitatea *Ligii culturale* se află în regres, ceea ce va produce reacţia contrară a presei româneşti din Transilvania pentru apărarea societăţii („Tribuna", 1895, nr. 125, 134).

3 În realitate, chiar programul desfăşurării lucrărilor congresului *Ligii culturale* preciza că, datorită unor consideraţii politice, nu se vor efectua demonstraţii şi mitinguri zgomotoase, deşi la lucrări a fost invitată şi presa europeană („Tribuna", nr. 114 din 20 mai/1 iunie 1895, p. 455–456).

4 Congresul *Ligii culturale* nu a acceptat demisia lor. Vezi doc. nr. 104 şi „Tribuna", nr. 119 din 27 mai/8 iunie 1895, p. 475–476.

5 Vezi doc. nr. 110.

110

Bucarest am 6. Juni 1895

Nr. 24 a

Aufzeichnungen eines Confidenten über den am 2. und 3. Juni 1895 stattgefundenen Jahres Congress der Culturliga.

Präsident Urechia begleitet von vier Sections-Präsidenten (Romanescu für Plojesti, V. Rosetti für Bukarest, Stoenescu für Calarasi und Manciulescu für Teleorman) eröffnet am 2. Juni (Pfingstsonntag) den Congress.

Von den 181 Delegirten der verschiedenen Sectionen sind nur 118 erschienen, ausserdem einige nicht delegirte Mitglieder sowie mehrere Journalisten; im ganzen dürften 200 Personen anwesend sein, darunter der

ehemalige Minister Nic. Ionescu, Costescu-Comneanu, Perietzeanu, Gazotii, I. I. C. Bratianu, G. C. Cantacuzino, Bursan, V. Rosetti, Delavrancea, Siehleanu, Xenopol, Vernescu, D. Ion Ghica, I. Grădisteanu, B. Kogălniceanu estc. also lauter Anhänger der liberalen Partei.

Herr Urechia feiert in seiner Eröffnungsrede die Märtyrer, protestirt gegen die Benennung, „Romania irredenta", spricht sein Bedauern über den Tod des Bukovinaer Metropoliten Morariu aus und schildert in den dürstersten Farben die Lage der ungarländischen Rumänen, wogegen das Schicksal der Stammesgenossen in Macedonien sich täglich bessere und auch in Besarabien ein Fortschritt zu verzeichnen sei. Denn unter Kaiser Nicolaus II, dem dafür Dank und Anerkennung gezollt werden müsse, würden wieder rumänische Bücher nach Bessarabien hineingelassen (Laut eingeholten Informationen ist die Behauptung in dieser Form wenigstens, unwahr. Es handelt sich einfach darum, dass die Censurbehörde einzelne rumänische Bücher zugelassen hat).

Hierauf folgt die Verlesung des Rechenschaftsberichtes des Executionscomité's. Derselbe beschäftigt sich in erster Reihe mit der Teilnahme des Auslandes an der rumänischen Frage. Über 200 Zeitungen – darunter 10 österreichische – werden aufgezählt, welche in Folge der Bemühungen Herrn Urechia's im rumünischen Sinne schreiben; die Universität Oxford hat sich Dank Herrn Dem. Ion Ghica's Agitation, für die rumänische Sache ausgesprochen; Graf Kálnoky's Delegationsrede wird erwähnt und kritisirt; dem italienischen Parlamente sowie dem italienischen Zeitungsschreiber Roberto Fava wird wärmstens gedankt; ebenso den Herrn Al. Djuvara und Brote für ihre vor kurzem erschienen Werke. Der Rechenschaftsbericht, der einstimmig angenommen wird, endet mit einer glühenden Philippika gegen Ungarn „das Gefängniss der Rumänen".

Herr Lupulescu, Professor am Gymnasium „Michael Viteazul" zu Bukarest verlangt das Wort. Er wird mit ohrenzerrissendem Geschrei empfangen und unter Abspielung lärmender Scenen an die Luft gesetzt (dass erklärt sich daraus, dass als derselbe im vorigen Jahre als Abgesandter der Liga mit grösseren Beträgen gelegentlich des Memorandum-Prozesses nach Klausenburg geschikt worden war, das ihm anvertraute Geld spurlos verschwand und er ausserdem im Verdachte steht von der ungarischen Regierung bestochen werden zu sein).

Der Pope Mieroşeanu aus Braila spricht im Namen der Geistlichkeit aus, dass der nächste Jahres-Congress bereits in Alba Iulia (Gyula-Fehérvár) tagen werde. Präsident Urechia erwidert, solche Gedanken dürfe man hegen, aber nicht laut aussprechen.

Es folgt die Vorlage des Kassastandes durch den Censor Sihileanu; vom 18. Mai 1894 bis zum 18. Mai 1895 betrugen die Einnahmen, einschliesslich des vorjährigen Kassarestes von 8 000 Francs, 123 545 Francs. Die Ausgaben in der correspondirenden Epoche beliefen sich auf circa 104 000 Francs. Cassarest 18 000 Francs.

Die Einnahmen setzen sich zusammen aus:

1. verschiedenen Spenden im Gesammtbetrage von 39 682 Francs und zwar 16 505 Francs von der Damenliga, 9 000 Francs Sammlungen der Staatsbahnbeamten, 6 000 Francs von der Societé Politechnique, 1 ooo Francs Herr Hagianoff, 1 000 Francs vom Institute Miller-Verghi, 1 000 Francs Jahresbeitrag des Credit Urbain etc.;

2. aus den Mitgliederbeiträgen, welche ergaben: in Bukarest 29 000 Francs, in Craiova 5 ooo Francs, in Braila 5 000 Francs, in Calaraşi 1 745 Francs, im Dorfe Dorobanţi (Teleorman) 773 Francs.

Die Verwendung der Ausgaben wird trotz des von einzelnen Anwesenden geäusserten Wunsches nicht veröffentlicht und nur den Censoren und wenigen Delegirten wird Einsicht in die Belege gegeben.

Am Nachmittag des 2. Juni wurde zur Neuwahl des Executiv-Comité's geschritten.

Der Vice-Präsident Ionel Gradisteanu erklärte, eine Wiederwahl nur annehmen zu können, wenn mindenstens drei Conservative und darunter der Bukarester Bürgermeister Herr Filippescu gewählt wurden. Die anwesenden Studenten protestiren stürmisch gegen eine eventuelle Wahl Filipescu's, wegen dessen Haltung gelegentlich der Rückkehr der Studenten aus Constantza und der Ruhestörungen im September 1894. Der Wahlakt verläuft ziemlich stürmisch, da selbst zwischen den Führern Meinungsverschiedenheiten zu herrschen scheinen und endet mit dem Durchfall der Conservativen, besonders Filipescu's und dem Siege der angeschlossenen liberalen Liste. Der einzige gewählte Conservative ist, der Vice-Präsident des Abgeordnetenhauses, Herr Michael Balş. Herr Gradisteanu gilt seine Demission, welche jedoch nicht acceptirt wird.

Fortsetzung des Congresses am Pfingstmontag den 3 Juni.

Präsident Urechia liesst ein neuerliches Demissionsgesuch Herrn Gradisteanu's vor, welches wiederum verworfen wird.

Es wird zur Kenntniss gebracht, dass die Gesellschaft Carpaţi in Galatz sich aufgelöst und ihre Fonds im Betrage von 1 000 Francs der Liga gespendet habe; es wird der Wunsch ausgesprochen, dass die „Carpaţi" von Braila dasselbe Vorgehen beobachten mögen. (Die „Carpaţi" waren irredentistische Gesellschaften, vorläufer der Liga.)

Die Begrüssungstelegramme vieler jüdischer Gemeinden und eine Adresse der in Rumänien geborenen Juden worden vorgelesen; in letzterem beigeschlossenem Documente schliessen sich die einheimischen Juden den Bestrebungen der Liga an und bitten dafür um deren Unterstützung zur Erlangung der vollen staatsbürgerlichen Rechte in Rumänien. Dieser Teil der Adresse wird vom Congresse einstimmig zurückgewiesen.

Herr Cordea, Ingenieur im Domänenministerium unterbreitet folgenden Vorschlag:

1. die Liga soll von der Regierung und den Kammern ihre Anerkennung als juristische Person verlangen;

2. der monatliche Beitrag von 1 Francs ist Herabzusetzen;

3. die Liga möge öfters Bülletins veröffentlichen über die Lage in Siebenbürgen;

4. es sollen Medaillen mit dem Abzeichen der Liga geprägt werden;

5. es soll ein „goldenes Buch" der grossmütigen Spender angelegt werden;

6. Bildung eines Ehren-Comité's aus hervorragenden Männern;

7. die Liga soll durch die Schullehrer und Priester untern den Bauern Propaganda machen;

8. es soll Geld unter den armen Rumänen Siebenbürgens verteilt und wenn noch Gelder erübrigen, ein Reserve-Fonds gebildet werden.

Zu dieser Proposition bemerkt der Präsident, dass zur Anerkennung der Liga als juristische Person ein geeigneter Moment abgewartet werden müsse; weiters schlage er vor, dass für die Bauern der Monatsbeitrag von 1 Francs auf 10 Ctms. herabgesetzt werden möge. Die anderen Propositionen seien dem Executionscomité zur Beschlussfassung abzutreten. Die Versammlung nimmt die Vorschläge Herrn Urechia's an.

Herr Bogdann aus Mehedinţi wünscht die Organisation von Ausflügen nach Siebenbürgen mit Sänger-Chören, Theatergesellschaften etc.

Herr Moldovan aus Braila spricht über die Mittel zur Ausdehnung der Agitation auf die Ruralgemeinden. Hierauf wird die Entsendung der Herrn Brote und Aurel Popovici auf Ligakosten nach Deutschland und Italien zur Sprache gebracht, was grosse Aufregung hervorruft, da sich die Mitglieder des Comité's lebhaft beklagen, dass dieses in ihre Competenz fallende und bisher sorgfältig gehütete Geheimniss divulgirt worden sei.

Die weiteren Anträge verhallen in der Unruhe und im Lärm. Zum Schlusse werden einzelne berühmte Ausländer zu Ehrenmitgliedern proklamirt unter anderen: Marquis Pandolfi, Imbriani, de Gubernatis, Berardi, Carducci, Cavalloti, Castelar, Flourens, Zola, Coppeé, Justizminister Trarieux, Levasseur etc.

Abends findet ein wenig animirtes und schwach besuchtes Banquet statt. Präsident Urechia toastirt auf Seine Majestät und wünscht ihm den Titel eines Kaisers der Rumänen; Herr Delavrancea auf die Märtyrer etc. Das Fest verläuft ruhig und ohne bemerkenswerthen Incidenzfall; alle bekannten Politiker glänzten durch ihre Abwesenheit.

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 328, c. 72–84; Haus-Hof- und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, Politisches Archiv, XVIII, K. 52, f. 150–158).

Nr. 24 a

București, 6 iunie 1895

Însemnările unui informator despre Congresul anual al Ligii culturale din 2–3 iunie 1895

Președintele Urechia, însoțit de patru președinți de secții (Romanescu pentru Ploiești[1], V. Rosetti pentru București[2], Stoenescu pentru Călărași[3] și Manciulescu pentru Teleorman), a deschis la 2 iunie (duminica de Rusalii) Congresul.

Din cei 181 delegați ai diferitelor secțiuni au fost prezenți numai 118 iar în afară de aceștia au mai participat câțiva membri nedelegați precum și mai mulți jurnaliști; în total trebuie să fi fost prezente 200 de persoane, printre aceștia fostul ministru Nicolae Ionescu, Costescu-Comneanu, Perieţeanu, Gazoti, I.I.C. Brătianu, G.C. Cantacuzino, Bârsan, V. Rosetti, Delavrancea, Sihleanu, Xenopol, Vernescu, Dumitru Ion Ghica, I. Grădișteanu, B. Kogălniceanu etc. deci numai aparținători ai Partidului liberal[4].

Domnul Urechia îi laudă în cuvântul său de deschidere pe martiri[5], protestează împotriva denumirii „România iredentă", își exprimă regretul în legătură cu moartea mitropolitului bucovinean Morariu și zugrăvește în culorile cele mai întunecate situația românilor din țările coroanei ungare în timp ce soarta conaționalilor lor în Macedonia se îmbunătățește zilnic, chiar și în Basarabia se înregistrează un progres. Căci, sub împăratul Nicolae al II-lea[6], căruia îi datorează mulțumiri și recunoștință, s-ar fi permis din nou ducerea cărților românești în Basarabia. (Potrivit informațiilor avute, această presupunere, cel puțin în această formă, nu este adevărată. Este vorba despre faptul că pur și simplu autoritățile de cenzură au permis să intre unele cărți românești.)

După aceasta a urmat citirea dării de seamă a Comitetului executiv[7]. Aceasta se ocupă în primul rând de participarea străinătății la problema românească. Peste 200 de ziare – printre acestea sunt înșirate 10 austriece care, ca urmare a eforturilor domnului Urechia scriu în interes românesc; Universitatea Oxford s-a pronunțat, datorită eforturilor domnului Dimitrie Ion Ghica, pentru cauza românească; a fost amintită și criticată cuvântarea delegatului contele Kálnoky; s-a mulțumit călduros Parlamentului italian precum și ziaristului italian Roberto Fava; la fel domnului Alexandru Djuvara[8] și domnului Brote pentru operele lor apărute de curând. Darea de seamă care a fost votată în unanimitate s-a sfârșit cu o înfocată filipică împotriva Ungariei, „închisoarea românilor".

A cerut cuvântul domnul Lupulescu[9], profesor la gimnaziul „Mihai Viteazul" din București. A fost primit cu strigăte asurzitoare și ca urmare a unor scene gălăgioase a fost dat afară (aceasta se explică prin aceea că anul trecut, ca reprezentant al Ligii, el a fost trimis la Cluj cu sume mari cu

ocazia procesului Memorandului, iar banii încredinţaţi au dispărut fără urmă şi în afară de aceasta este bănuit că ar fi mituit de guvernul ungar).

Preotul Mieroşeanu din Brăila s-a exprimat în numele preoţimii ca în anul următor Congresul anual să-şi desfăşoare activitatea chiar la Alba Iulia. Preşedintele Urechia a replicat că asemenea idei se pot nutri dar să nu se spună cu voce tare.

A urmat prezentarea, prin cenzorul Sihleanu[10], a stării casieriei: de la 18 mai 1894 până la 18 mai 1895 veniturile, inclusiv restul de 8 000 de franci rămaşi de anul trecut, se ridică la suma de 123 545 franci. Cheltuielile în perioada corespunzătoare s-au ridicat la circa 104 000 franci. Restul în casă: 18 000 franci.

Veniturile au provenit din:

1. diverse donaţii în valoare totală de 39 682 franci şi anume: 16 505 franci de la Liga femeilor, 9 000 franci colecte de la funcţionarii de stat ai căilor ferate, 6 000 franci de la Societatea Politehnică, 1 000 franci de la domnul Hagianoff, 1 000 de franci de la Institutul Miller-Verghi, 1 000 de franci contribuţie anuală a Creditului Urban etc.;

2. din contribuţia membrilor au rezultat în Bucureşti 29 000 franci, în Craiova 5 000 franci, în Brăila 5 000 franci, în Călăraşi 1 745 franci, în satul Dorobanţi (Teleorman) 773 franci.

Utilizarea sumelor cheltuite, cu toată dorinţa exprimată de către unii din cei prezenţi, nu s-a făcut publică şi s-a permis numai cenzorilor şi câtorva delegaţi examinarea actelor justificative[11].

În după amiaza zilei de 2 iunie s-a trecut la alegerea noului Comitet executiv.

Vicepreşedintele Ionel Grădişteanu a declarat că va putea accepta un nou mandat dacă cel puţin trei conservatori, printre care primarul din Bucureşti, domnul Filipescu, vor fi aleşi. Studenţii prezenţi au protestat furtunos împotriva unei eventuale alegeri a lui Filipescu, din cauza poziţiei acestuia cu ocazia reîntoarcerii studenţilor de la Constanţa şi a tulburărilor din septembrie 1894. Actul alegerilor s-a desfăşurat destul de furtunos, deoarece se pare că au fost diferenţe de păreri chiar între conducători şi s-a încheiat prin căderea conservatorilor, îndeosebi a lui Filipescu, şi cu victoria liberalilor din lista anexată. Singurul conservator ales este preşedintele Camerei Deputaţilor, domnul Mihail Balş. Domnul Grădişteanu şi-a prezentat demisia care însă nu a fost acceptată.

Continuarea Congresului, lunea de Rusalii, în 3 iunie.

Preşedintele Urechia a prezentat o nouă încercare de demisionare din partea domnului Grădişteanu, care din nou a fost respinsă.

S-a adus la cunoştinţă că Societatea „Carpaţi“ din Galaţi s-a dizolvat, iar fondul său în valoare de 1 000 de franci a fost donat Ligii; s-a exprimat dorinţa ca şi „Carpaţi“ din Brăila să poată repeta acelaşi procedeu (Societăţile „Carpaţi“ au fost societăţi iredentiste predecesoare ale Ligii).

Au fost citite telegramele de salut din partea multor comunităţi evreieşti şi un Apel al evreilor născuţi în România; în cel din urmă document aici anexat, evreii băştinaşi s-au alăturat strădaniilor Ligii şi au cerut pentru aceasta sprijinul în vederea dobândirii dreptului deplin de cetăţenie. Această parte a apelului a fost respinsă în unanimitate de către Congres.

Domnul Cordea, inginer la Ministerul Domeniilor, a supus spre aprobare următoarele propuneri:

1. Liga va trebui să solicite de la guvern şi de la Camere recunoaşterea sa ca persoană juridică.

2. Contribuţia lunară de un franc trebuie micşorată.

3. Liga să poată publica mai des buletine asupra situaţiei din Transilvania.

4. Trebuie confecţionate medalii cu însemnele Ligii.

5. Trebuie înfiinţată o „Carte de aur“ în care să fie consemnaţi donatori generoşi.

6. Constituirea din bărbaţi proeminenţi a unui Comitet de onoare.

7. Liga trebuie să facă propagandă, prin învăţători şi preoţi, printre ţărani.

8. Trebuie împărţiţi bani românilor săraci din Transilvania, iar dacă ajung banii să se constituie un fond de rezervă.

La aceste propuneri preşedintele a remarcat că pentru recunoaşterea Ligii ca persoană juridică trebuie aşteptat un moment potrivit; în continuare a propus ca pentru ţărani contribuţia lunară să poată fi micşorată la 10 centime. Celelalte propuneri au fost transmise Comitetului executiv în vederea luării deciziei. Adunarea a aprobat propunerile domnului Urechia.

Domnul Bogdan din Mehedinţi doreşte organizarea de excursii în Transilvania cu coruri, societăţi teatrale etc.

Domnul Moldovan din Brăila[12] vorbeşte despre mijloacele pentru răspândirea agitaţiei în comunele rurale. După aceea s-a adus în discuţie trimiterea domnilor Brote şi Aurel Popovici pe cheltuiala Ligii în Germania şi Italia, ceea ce a provocat o mare iritare, deoarece membrii Comitetului au reclamat cu însufleţire că acest lucru cade în competenţa lor, iar secretul apărat până acum cu grijă a fost divulgat.

Celelalte propuneri s-au pierdut în neliniştea şi larma existente. În final au fost proclamaţi câţiva străini renumiţi ca membri de onoare, printre aceştia: marchizul Pandolfi, Imbriani, de Gubernatis, Berardi, Carducci, Cavalloti, Castellar, Flourens, Zola, Coppeé, ministrul de justiţie Trarieux, Levasseur etc.[13].

Seara a avut loc un banchet puţin animat şi cu slabă participare. Preşedintele Urechia a toastat pentru Majestatea sa şi i-a urat să devină

împărat al românilor; domnul Delavrancea a toastat pentru martiri etc. Serbarea s-a desfăşurat în linişte, fără incidente demne de luat în seamă; toţi politicienii cunoscuţi au strălucit prin absenţa lor.

[1] I. I. Romanescu (V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op cit.*, p. 152).

[2] Vintilă Rosetti, fiul lui C. A. Rosetti (V. Netea, *op. cit.*).

[3] A. Stoenescu (V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 105).

[4] Vezi aceste personalităţi consemnate în T. P. Lungu, *op. cit.*, sau în V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*

[5] „Tribuna“ nr. 119 din 27 mai/8 iunie 1895, p. 475–476.

[6] Ţarul Rusiei (1894–1917).

[7] Darea de seamă a fost prezentată de Barbu Ştefănescu Delavrancea („Tribuna“, nr. 119 din 27 mai/8 iunie 1895, p. 475–476).

[8] A. G. Djuvara, *La lutte des nationalités. Hongrois et Roumains*, în „Revue Générale de Droit International Public“, Paris, 1895 şi tradusă apoi în limba română, probabil de *Liga culturală*, la Bucureşti, în acelaşi an.

[9] Ioan Lupulescu, fost secretar al *Ligii culturale* (V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.; Corespondenţa lui George Moroianu (1891–1920)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1981).

[10] Profesorul universitar Ştefan Sihleanu a prezentat la punctul trei al ordinii de zi situaţia bugetară a *Ligii culturale* („Tribuna“ nr. 119 din 27 mai/8 iunie 1895, p. 475–476).

[11] În plenul Congresului, Şt. Perieţeanu-Buzău anunţase de altfel, că detalii asupra întrebuinţării fondurilor băneşti ale *Ligii culturale* se puteau oferi în particular tuturor celor care doreau, asigurându-se astfel secretul utilizării sumelor după care umblau să le afle şi diplomaţia austro-ungară (vezi doc. nr. 109 şi „Tribuna“ nr. 119 din 27 mai/8 iunie 1895, p. 475–476).

[12] Prof. Leonte Moldovan (V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 135–144).

[13] „Tribuna“, 1895, nr. 116, 119, 121 şi V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 65–66 consemnează că la acest congres au fost proclamaţi ca membri onorifici ai *Ligii culturale*, un număr de 38 de personalităţi ale vieţii culturale, ştiinţifice şi politice europene care au sprijinit cauza românilor transilvăneni.

111

Sinaia am 15. Juli 1895

Nr. 27 C

Hochgeborener Graf!

Euerer Excellenz beehre ich mich in der Anlage die neuesten Aufzeichnungen eines Confidenten über die Tätigkeit der Culturliga, im deutschen Auszuge ergebenst zu unterbreiten.

Hochdieselben wollen daraus gütigst entnehmen, dass sich die conservativen Comité-Mitglieder noch immer von den Ausschuss-Arbeiten fern halten, während andererseits die siebenbürgischen Chauwinisten über die Reserve klagen, welche sich die Führer der liberalen Partei in ihrem Verhältnisse zur Liga auferlegen.

Nach den Informationen meines Gewährsmannes wäre die beabsichtigte Agitationsreise der politischen Emigranten Brote, Popovici und Albini ins Ausland wegen Geldmangels aufgegeben worden. Die Ligagelder dürften jetzt hauptsächlich zur Unterstützung der Familien der in Szegedin und Waitzen ihre Strafhaft abbüssenden Führer der rumänisch-siebenbürgischen Bewegung dienen.

Endlich erwähnt noch der Confident, dass man sich in Liga Kreisen der sicheren Hoffnung hingiebt, den sogenannten Klausenburger Märtyrern würden aus Anlass der 1000 jährigen Jubelfeier im Jahre 1896 von unserem allergnädigsten Herrn im Wege einer allgemeinen Amnestie der Rest ihrer Strafhaft nachgesehen werden.

Die Meldung mehrerer der Culturliga anheftehnder Blätter, wonach der Präsident Urechia an verschiedenen Parlamentarier des Auslandes die Aufforderung gerichtet hätte, gegen die Abhaltung der interparlamentarischen Friedensconferenz in Budapest zu wirken, hat zu weiteren Erörterungen nicht Anlass gegeben: Aus der Fassung der betreffenden Zeitungsmeldungen geht indessen hervor, dass der unlängst in der Pariser "Estafette" publicirte Artikel, in welchem gleichfalls gegen die Abhaltung der nächstjährigen Friedensconferenz in Budapest geeifert wird, aus dem Pressbüreau der Culturliga hervorgegangen ist und den Zweck verfolgte, für die Wünsche derselben Propaganda zu machen.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht

Graf Welsersheimb

Seiner Excellenz Herrn Grafen Agenor Goluchovski
Pe verso: Wird Seiner Excellenz dem königlichen ungarischer Minister am Allerhöchsten Hoflager, Freiherrn von Josika, zur gefälliger Einsicht gegen s.z. Rückstellung ergebenst mitgeteilt.

Wien, 21. Juli 1895
Vom k. und k. Ministerium des Äussern

M. Pataky

Nr. 27 C

Sinaia, 15 iulie 1895

Ilustre conte,

Am onoarea să vă înaintez prea supus în rezumat în limba germană aici anexat noile însemnări ale unui confident despre activitatea Ligii culturale.[1] Excelenţa voastră veţi fi atât de bun să înţelegeţi că membrii conservatori ai comitetului se ţin în continuare departe de lucrările acestuia, în timp ce, pe de altă parte, şoviniştii transilvăneni se plâng în legătură cu rezerva pe care conducătorii Partidului liberal o impun în relaţia lor faţă de Ligă.[2]

Potrivit informaţiilor din partea omului meu de încredere, proiectata călătorie agitatorică a emigranţilor politici Brote, Popovici şi Albini[3] în străinătate ar fi fost amânată din lipsă de bani. Banii Ligii trebuie să servească acum în principal pentru sprijinirea familiilor conducătorilor mişcării românilor transilvăneni care ispăşesc detenţiunea la Seghedin şi Vaţ.

În sfârşit, confidentul mai pomeneşte faptul că în cercurile Ligii este nutrită speranţa sigură că aşa numiţilor martiri de la Cluj li se va reduce cu prilejul jubileului a 1000 de ani din 1896, printr-o amnistie generală, de către împăratul nostru preamilostiv, restul detenţiunii.

Comunicatele mai multor ziare ataşate Ligii culturale, după care preşedintele Urechia ar fi adresat diferiţilor parlamentari din străinătate chemarea să acţioneze împotriva desfăşurării Conferinţei interparlamentare de pace la Budapesta, nu a mai dat ocazie la alte dezbateri. Din modul de redactare a comunicatelor din ziarele menţionate reiese totuşi că articolul publicat nu demult în ziarul parizian "Estafette", în care de asemenea se stăruie împotriva desfăşurării în anul viitor a Conferinţei de pace la Budapesta, îşi are originea în biroul de presă al Ligii culturale şi are ca scop efectuarea propagandei în favoarea dorinţelor acesteia.[4]

Primiţi, Excelenţă, expresia profundului meu respect

conte Welsersheimb

Excelenţei sale, domnului conte Agenor Goluchowski

Pe verso: Se comunica preasupus Excelenţei sale, ministrului regal maghiar baron Josika spre îndatorata examinare, cu cuvenita restituire[5]
Viena 1895 iulie 21
De la Ministrul de Externe cesaro-crăiesc.
M. Pataky[6]

---

[1] Vezi doc. nr. 112.

[2] Existenţa unor disensiuni politice între liberali şi conservatori, aşa cum sesizează şi raportul lui Dumba (vezi doc. nr. 109), se vor manifesta şi în activitatea *Ligii culturale* (V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 66).

[3] Septimiu Albini (1861–1919), publicist, secretar al Comitetului central al Partidului Naţional Român din Transilvania şi Ungaria, condamnat în procesul *Memorandului*, emigrează în toamna anului 1894 în România.

[4] V. A. Urechia a trimis această chemare pe două fronturi: una la 16 mai 1895 adresată parlamentarilor români care să se întâlnească în 22 mai în localul *Ligii culturale* pentru a se pregăti în vederea Conferinţei interparlamentare de la Bruxelles („Tribuna", nr. 114 din 20 mai/1 iunie 1895, p. 455) şi a doua, la 6 iunie 1895, în limba franceză, colegilor parlamentari din Europa, cerându-le să se pronunţe împotriva ţinerii în 1896 la Budapesta a Conferinţei interparlamentare, într-o ţară unde celor 3 milioane de români li se aplică o politică de deznaţionalizare („Tribuna", nr. 144 din 27 iunie/9 iulie 1895, p. 576).

[5] Ministrul maghiar pe lângă Curtea de la Viena, baronul Samuel Jósika, a primit spre ştiinţă această notă informativă la 21 iulie şi a returnat-o ministerului de externe austro-ungar la 30 iulie 1895.

[6] Probabil un funcţionar de limbă maghiară din ministerul de externe de la Viena.

112

Beilage zum Bericht Nr. 27 vom 15 Juli 1895 de dato Bukarest
Aufzeichnungen eines Confidenten über die Tätigkeit der Culturliga

Die Liga verhält sich augenblicklich ganz ruhig. Das Central-Comité hat seit seinem Bestande erst 2 Sitzungen abgehalten, und zwar ohne Herrn Gradisteanu, welcher seine Demission aufrechterhält und auch in Abwesenheit der anderen gewählten conservativen Mitglieder, die noch keine Erklärung bezüglich ihres Verbleibens oder Austrittes abgegeben haben. In der letzten ausschussitzung beschloss man für einen siebenbürgischen Professor in Buieş (?) die Geldstrafe zu zahlen, zu welcher er verurteilt wurde und dessen Familie einen monatlichen Unterstützungsbeitrag von 120 Francs zugekommen zu lassen.

Die Liga-Finanzen sind in einer schlechten Verfassung. Die ausserordentlichen Einnahmen fliessen nicht ein und die Mitglieder sind mit ihren Monatsbeiträgen vielfach im Rückstande. Aus diesem Grunde wird die in's Auge gefasste Reise der politischen Emigranten Brote, Popovici und Albini in's Ausland, um daselbst für die Liga Propaganda zu machen, aufgegeben.

Brote wird den Sommer mit seiner Familie im Kloster Agapia in der Moldau zubringen, wohin ihn der geldbedürftige Albini begleitet; Popovici installirt sich in Buşteni in unmittelbarer Nähe von Predeal. Der Student Branzeu, als Agitator und Redner bekannt, welcher im Monate October seine letzten Staatsprüfungen ablegen soll, hat aus Furcht vor der ungarischen Polizei seine für den Sommer geplante Agitationsreise nach Siebenbürgen aufgegeben und wird die heise Jahreszeit in Câmpina oder Telega bei Freunden zubringen.

Bezüglich der Verwendung der Liga-Gelder steht nur so viel fest, dass der Unterhalt der Familien der in Waitzen und Szegedin inhaftirten "Märtyrer" monatlich dem Vereine 2200 Francs kostet. Diese Unterstützungsbeiträge werden alle durch Vermittlung des Bukarester Banquers Sterin und dessen gleichnamigen Verwandten in Kronstadt an ihre Bestimmung geleitet.

Man giebt sich in Liga-Kreisen der bestimmten Hoffnung auf eine allgemeine Amnestie aus Anlass der 1.000 jährigen Jubelfeier im Jänner 1896 hin, welche den Führern der rumänischen Bewegung in Siebenbürgen die Kerkertore öffnen soll.

Auf anderen Seite bereiten die Siebenbürger-Studenten einen Aufruf an die slavische Universitäten in der Monarchie so wie an die russischen Hochschüler vor, in welchem die slavischen und russischen Studenten aufgefordert werden, der Einladung der ungarischen Studenten zu dem aus Anlass der Jubelfeier in Budapest abzuhaltenden Congresse, keine Folge zu geben. Die transylvanischen Studenten hoffen, dass ihr Manifest in

mehreren ausländischen Zeitungen Aufnahme finden und auch sonst vielfach unterstutzt werden wird.

Was die Bildung einer eigenen conservativen Cultur-Liga betrifft, so wurde diesbezüglich keine Action eingeleitet. Hingegen sind die Siebenbürger-Studenten und Liga-Mitglieder durch das geringe Interesse entmutiget, das ihnen und ihre Sache seit einiger Zeit Seitens der liberalen Parteiführer entgegengebracht wird.

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 328, c. 123–126; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, K. 52, f. 190–192.

Anexă la raportul nr. 27 din 15 iulie 1895, Bucureşti[1]

Însemnările unui informator despre activitatea Ligii culturale

Liga se comportă în momentul de faţă destul de liniştit. Comitetul central, de la constituirea sa, abia a ţinut două şedinţe şi anume fără domnul Grădişteanu, care îşi menţine demisia, precum şi în lipsa altor membri conservatori aleşi care nu au dat nici o explicaţie cu privire la rămânerea sau retragerea lor. În ultima şedinţă de comitet s-a hotărât să se plătească amenda pentru un profesor transilvănean din Beiuş care a fost pedepsit, iar familiei să i se acorde un ajutor de 120 de franci.

Finanţele Ligii sunt într-o stare proastă. Veniturile extraordinare nu intră, iar membrii ei sunt adesea în restanţă cu contribuţia lunară. Din acest motiv călătoria avută în vedere a emigranţilor politici Brote, Popovici şi Albini în străinătate pentru ca aceştia să facă propagandă pentru Ligă a fost abandonată.

Brote îşi va petrece vara împreună cu familia sa la mănăstirea Agapia în Moldova unde îl însoţeşte Albini cel lipsit de bani, Popovici s-a instalat la Buşteni, în imediată apropiere de Predeal. Studentul Brânzeu[2], cunoscut ca agitator şi orator, care urmează să-şi susţină ultimele examene de stat în luna octombrie, de teama poliţiei ungureşti a renunţat la călătoria sa agitatornică în Transilvania, planificată pentru vară, şi va petrece anotimpul călduros la Câmpina sau Telega, la prieteni.

În legătură cu întrebuinţarea banilor Ligii numai atât s-a stabilit că întreţinerea familiilor „martirilor“ încarceraţi la Vác şi Seghedin costă lunar asociaţia 2200 franci. Aceste contribuţii de ajutorare sunt îndreptate spre cei desemnaţi prin intermediul bancherului bucureştean Sterin şi al rudelor sale omonime din Braşov.

Există în cercurile Ligii speranţa sigură a unei amnistii generale prilejuite de jubileul a 1000 de ani în ianuarie 1896, care va deschide porţile închisorilor pentru conducătorii mişcării româneşti din Transilvania.

Pe de altă parte, studenţii transilvăneni pregătesc un Manifest către universităţile slave din monarhie, precum şi către studenţii ruşi, în care li se cere studenţilor slavi şi ruşi să nu dea curs invitaţiei studenţilor unguri la congresul ce se va ţine cu prilejul jubileului de la Budapesta.[3] Studenţii transilvăneni speră ca manifestul lor să fie primit de către mai multe ziare din străinătate şi astfel să fie sprijiniţi mai mult.

În ceea ce priveşte constituirea unei Ligi culturale conservatoare proprii, nu a început nici o acţiune în legătură cu aceasta. Dimpotrivă, studenţii transilvăneni şi membrii Ligii sunt descurajaţi datorită interesului scăzut pentru ei şi pentru cauza lor manifestat în ultima vreme din partea conducătorilor Partidului liberal.

---

[1] Vezi doc. nr. 111.

[2] Nicolae Brânzeu (Ş. Polverejan, N. Cordoş, *op. cit.*, p. 294–296).

[3] Nu s-a pus în aplicare. De abia în 1896 la Viena (9 iunie st. n.) şi la Paris (11 iulie) studenţimea naţionalităţilor din monarhia austro-ungară va protesta împotriva serbărilor mileniului maghiar (S. Stoica, *Mileniul*, Cluj, 1934, p. 167–172, Şt. Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia încununarea ideii, a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 206–207).

113

278 szám
Minister Elnök reservált

A magyar királyi Ministerelnöktől

A hazai törvényhatóságok nagyobb része, számszerint 37 vármegye és 10 törvényhatósági város közönsége által a magyar állam és nemzet ellenes izgatások megfékezése tárgyában a képviselőházhoz intézet kérvények és feliratok a képviselőháznak folyó évi márczius hó 29 én tartott ülésében tárgyaltatván azok az emlitett ülésen 5409 Szám alatt hozott országos határozat értelemében figyelembe vétel végett az öszministeriumnak kiadatni rendeltettek.

Mind Nagy Méltóságod előtt tudva van – különben a kérdés a ministertanácsban is megbeszéltetett – a kérdéses föliratok tárgyalása alkalmával a ház szine előtt azon kijelentést tettem, hogy miután eme izgatások által okozott általános izgatottsággal szemben a multban alkotott egyes törvényeknél bizonyos igazitásnak, bizonyos figyelembevételnek szüksége csakugyan fenforog, és miután a jelzett kérvények sorzatában igen

sok megfigyelendő van, a melyekkel a kormánynak foglalkoznia kell, és melyeknek rendén esetleg törvényhozási alkotás szüksége is fog mutatkozni:magam részéről is hozzájárulok a kérvényi bizottság javaslatához, mely szerint ezen kérvények figyelembe vétel czéljából adatnának ki a kormánynak:

Kijelentettem továbbá, hogy a kérdés fontoságánnak tudatában a kormány részletesen fog ezen kérdésekkel foglakozni, s fog a kérvényekben foglaltak iránt esetleg törvényhozási alkotást is igénybe venni, mely alkalmakkor minding módja lesz a képviselőhaznak a folyamatba tett módozatok részleteit birálat tárgyává is tenni.

Mint ezenfelül Nagyméltóságod előtt szintén tudva van, részemről ugyan akor a kérvényi bizottság elfogadásra ajánlván, az a képviselőház által el is fogadtatott, és ezen kérvények és föliratok az imént idézett országos határozat kiséretében hozzám tényleg át is téttetek;

Ezek után áttérve ezen kérvényekre és föliratokra, annak megemlitése mellett, hogy egyes törvvényhatóságok egész általánoságban a nemzetiségi izgatások megfékezhetése érdekében a közigazgatás és a felekezeti iskolák államositását a nemzetiségi egyenjoguságról szóló 1868: XLIV törvény czikk eltörlését, a gyülekezési és egyesülési jog törvényi szabályozását követelik, a szóban levő kérvények, illetve föliratokban foglalt egyéb konkrét javaslatok röviden a következőkben öszegezhetők.

A magyar állam – és nemzetellenes, s tapasztalat szerint legnagyobb részt a sajtó útján elkövetett és folytatott izgatások viszaszoritása érdekében és ily izgatásoknak az eddiginél szigorubb büntetése végett Kolozs vármegye azt kiványa, hogy az 1878: V törvény czikk 172 § – ának elsőbekezdése akként módosittatnék, hogy „Aki a 171 § – ban meghatározott módon az állam magyar volta ellen, vagy a törvény ellen, vagy a hatóságonknak törvényes hatáskörükben kiadott rendelete, meghagyása, határozata ellen, gyűlölségre, vagy engedetlenségre izgat: két évig terjedhető államfogházzal és ezer forinting terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Ugyanezen § érintett bekezdésén felül a második bekezdést is akként ohajtaná nevezett vármegye közönsége módosittatni, hogy az izgatások ellen még a magyar nemzet is oltalmat találjon.

Csik vármegye közönsége pedig azt kiványa, hogy a magyar büntetőtörvénykönyv (:1878 t. cz.) mindazon §§ – ai, melyek az állam és nemzet, a nemzetiségeknek egymás elleni, valamint ezeknek az államilakó magyar faj elleni vétségekről rendelkeznek, oda módosittassanak, hogy minden ilyen cselekmény mint bűntett ne államfogházzal és pénzbüntetéssel, hanem börtönnel fenyittessék.

Ugyancsak Kolozs és Csik vármegyék, továbbá Gömör és Kishont, nemkülömben Nógrád vármegyék közönségei az 1848 évi sajtótörvényt (: 1848: XVIII t. cz.) és illetőleg az erdélyi részekben ma is érvényben levő, s az 1852 május 27 én kelt császári nyilt parancsal életbe léptetett sajtórendtartást, a magyar állami – és nemzettellenes sajtótermékek

szigorubb ellenőrzése és büntetése szempontjából az alábbiakban ismertendő rendelkezésekkel ki egészittetni illetve módosittatni kérik. Ugy mint.

A szerzőknek a felelőség alóli menekülése megnehezitése és visszaesés czéljából a hirlap szerkesztőségek és kiadók kötelezendők lennének, hogy a kéziratokat a közlemény megjelenése után legalább két hónapig megőrizzék.

Kimondandó lenne továbbá a sajtótörvény (: Sajtórendtartás:) megfelelő kiegészitésével az, hogy ha valamely hirlapban 3 év alatt kétszer jelennék meg oly állam és nemzett ellenes czikk, mely sajtóbirósági elitélést von maga után: ezen hirlap szerkesztőjének és kiadójának azon joga, hogy politikai nyomtatványokat szerkeszszen, illetve kiadjon, öt évre felfüggesztetik.

Általában az érvényben levő sajtótörvény és sajtórendtartás szabványai oly irányban módosittassanak, hogy a sajtó útján elkövetett mindazon vétségek, melyek a magyar államot, ennek területi integritását, a magyar nemzetet, az állam alkotó magyar fajt illetik, mint bűntények a megfelelő magasabb büntetési-nemmel fenyittessenek, és a magállapitott mellékbüntetésekkel is sujtasanak. Valamint a mely időszaki nyomatatványban egyszer ily állam-és nemzetellenes bűntett elkövettett, annak akár más cimen való megjelenése, szükség esetén a nyomda elkobzásával is, eltiltassék.

Gondoskodás történjék arra nézve, hogy a valódi tettesesek, kik alkalmas terrenumul rendessen az időszaki lapokat használják föl, lehetőleg kitudhatók legyenek, és hogy a sajtóvétségért ellitéltek az itélet végrehajtását ki ne kerülhessék, a cautio letétele melletti szabadlábra helyezés eltöröltessék.

Sőt Csanád és Nógrád vármegyék közönségei a magyar állam és nemzetellenes izgatások meggátlása érdekében odáig mennek, hogy az 1848: XVIII t. cz. bekezdő rendelkezésében örök időkre eltörölt előző vizsgálat fölélesztésével, az emiltett bekezdő rendelkezésben egyszersmint decretált sajtó szabadság korlátolásával is, azt kivánják, hogy a sajtótörvényről szóló 1848: XVIII t. cz. novelláris úton akként változtassék meg, hogy különösen a román és a tót, esetleg más idegen nyelvű sajtó termékek megjelenésük előtt előzetes vizsgálat alá vétessenek.

Itt megemlitendőnem tartom, hogy ugyanakkor, midőn a hazai törvényhatóságok szóban levő kérvényei és föliratai tárgyaltattak, a képviselőhaz még bizonyos Spannágel József Kovil – Szt –Iváni ágostoni evangélikus hitű lelkésznek a törvényhatósági kérvényekkel egyidejűleg beérkezett kérvényét is tárgyalta, mely a képviselőház ugyan ezen 5409 számú országos határozatával az összkormánynak szintén kiadatni rendeltetett és a többi kérvényekkel együtt hozzám hasonlókép áttétetett.

Ezen kérvényben nevezett lelkész azt javasolja, hogy a lapszerkesztők és a röpiratok szerkesztői köteleztessenek arra, hogy a személyes támadást tartalmazó lap példányát, illetőleg röpiratot, a megtámadottnak önvédelem

czéljából küldjék meg, hogy továbbá mondassék ki, miszerint álnév alatt irás, vagy anonymitás csupán csak tudományos, dologi fejtegetésekben, de nem személyi támadásoknál engedhető meg.

A magyar nemzeti állam biztositása és az államellenes mozgalmak megfékzése érdekében a felekezeti iskolák körül és általában felekezeti téren való kormányi teendők tekintetében a törvényhatóságok kivánalmai a következők:

Kolozs vármegye közönsége kivánja, hogy

a) az 1868 évi IX t. czikk akként módosittassék, hogy a görög keleti szerb és román egyházak nemzeti jellege eltöröltessék, mert egységes politikai szervezettel biró országban egynél több nemzet nem lehetséges, holott e törvény e szétválasztott egyházak mindegyikét nemzeti egyháznak nevezte el;

b) az 1868 évi XXXVIII t. cz. akként módosittassék, hogy néptanitói pályára csak azok legyenek bocsáthatók, kik állami tanitóképezdéket végeztek;

c) az 1876 évi XXVIII és 1879 évi XVIII t. czikkek szigorúan hajtassanak végre, hogy igy a nép iskolák ellenőrzése és a magyar nyelv oktatási kötelezettsége hatályosabb legyen;

d) az 1883 évi XXX t. cz. akként módosittassék hogy érettségi bizonyitványokat csak az a czélra alkotandó államvizsgálati bizottságok adhassanak.

Heves vármegye közönsége továbbá a papiseminariummok állami ellenőrzését, valamint a görög nem egyesült lelkészek anyagi helyzetének javitását ajánlja.

Zólyom vármegye közönsége pedig azt kivánja, hogy az állam a felekezeti iskolákra az eddiginél nagyobb befolyást gyakoroljon, mivégből az ellenőrzés szigorúbbá tételét ohajtja, kimondatván, hogy a felekezetek által fentartott népoktatási intézetek tanitói, a tanitó-képezdék és középiskolák tanáraira nézve az állam megerösitési joggal éljen, hogy továbbá az állam és a magyar nemzet elleni űzelmek esetében a vétkes tanitó vagy tanár felett az állam a fegyelmi hatalmat magának tartsa fenn valamint a tankönyvek, tanrendszer és tanterv megállapitása is az állam, illetve a kormánynak a joga legyen, és végül, hogy az érettségi és a tanitó-képesitői, vizsgálat kizárólag egy állami bizottság előtt tétethessék csak, hogy igy ez által hazafiatlan egyének a tanitói pályától, illetve az érettségi vizsgálat letételétől függővé tett főiskolai látogatásból kizárassanak.

A hivatalos magyar államnyelv használatának kiterjesztése érdekében ugyancsak Kolozs vármegye közönsége részéről az 1868 XLIV t. cz. oly irányú módositása javasoltatik hogy mondassék ki, miszerint Magyarországon bármely közhatóság hivatalos nyelve kizárólag a magyar, és hogy minden későbbi törvénynek ezzel ellenkező rendelkezése hatályon kivül helyeztetik.

Ezen felűl a nemzetiségek általi izgatások hatálytalannátétele és lehetőleg megelőzése czéljából szintén Kolozs vármegye közönsége javasolja:

a) az 1875 évi XXXVII t. czikknek olyan irányú módositását, hogy a közkereseti intézetek belső ügyvitele az eddiginél nyomatékosabb hatósági ellenőrzésben részesittessék és hogy azon felügyeleti jogkör, melyet a kereskedelmi törvény a királytörvényszékeknek fentartott, a nemzetiségek kezeiben levő pénzintézetek ellenőrzése végett oly irányban szélesittessék ki, hogy a közkereseti intézetek igazgatóságaiban, vagy felügyelő bizottságaiban az illetékes közigazgatási hatóság egy kiküldött taggal legyen képviselve.

Ezen intézkedés az igazgatókat, kik az ily pénzintézetekben domináló szerepet visznek, megfosztaná attól az alkalomtól, hogy a nép között a hitel-nyujtás révén prozelitákat szerezzenek;

b) hogy az 1880 évi XLV és 1892 évi XXIV t. czikkek oly irányban módosittassanak, hogy a birtok rendezési eljárás hivatalból foganatossittassék; nevezetesen hogy az eljárás a törvényszékek hatásköréből kivetetvén, illetékes szakközegekre bizassék, akként, hogy az csak ott, hol a rendezés a helyi viszonyokkal ellentétben nem áll, vétessék foganatba.

Szolnok-Doboka vármegye közönsége viszont a most jelzett birtok rendezési kérdéseket akként óhajtja megoldatni, hogy azt, vajjon szükséges e egyáltalán birtokrendezés, a közigazgatási hatoságok állapitsák meg, a tényleges foganatositást magát azonban a törvényszékek eszközöljék.

Valamint ugyancsak Kolozs vármegye közönsége jelezvén azt, hogy különösen a románok részéről gyakran fölpanaszoltatnak a választási törvény viszásságai, – szönyegen forgó kérvényében előadja, hogy a románok által a választó kerületek beosztása és a választóképesség kulcsa ellen emelt panaszokat a vármegye közönsége is okadatoltnak látja, a miért is a választási törvénynek esetleges reviziója alkalmával szükségesnek találná hogy ezen viszásságok a választó kerületek méltányosabb beosztása és a vagyoni czenzus mérséklése mellett szüntettessenek meg, az értelmi czenzus pedig a magyar állam eszmének megfelelően állapittassék meg, kimondatván, hogy választó csak az lehet, ki magyarul irni és olvasni tud.

Végre szintén Kolozs vármegye közönsége rámutatván arra, hogy a magyar államellenenes mozgalmak egyik erös ápolója és élesztője a Romániai sajtó, – a Romániai határ forgalommal foganatba veendő postarendőri intézkedéseknek általánosságban jelzése mellett, mint mellözhetlen intézkedést kéri első sorban azt, hogy mindazon Romániai hirlaptól mely az ország román ajkú lakoságában az államellenes tendencziákat istápolja, a posta szálitás joga megvonassék.

Ezekben lévén szerencsém a többször emlitett kérvények, illetőleg föliratokban foglalt javaslatokat ismertetni, midőn becses tájékozás végett még megjegyezni kivánom, hogy a többi, névszerint fölnem emlitett törvényhatóságok konkret javaslataival kifejezetten azon okból nem

foglalkoztam, mert azok vagy csak a fentebb ismertetett javaslatokat ismétlik vagy pedig azokat egyszerüen általánosságban pártoják; midőn továbbá azt is megemliteni ohajtom, hogy a jelzett kérvények és illetőleg föliratokban foglalt javaslatokat részemről a magyar királyi kormány által a maguk összeségében komoly és higgadt megfontolásra érdemeseknek tartom.

Kolozs vármegye közönségének sokszor emlitett és a fennebb fogalt javaslatokat teljesen felölelő föliratának idezárásával van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen fölkérni, hogy ezen javaslatokat saját szempontjából szives megfontolás alá venni azok felett nagybecsű nézeteit – a bölcs vezetésére bízott ministérium üggykőrét esettleg érintő egyes javaslatok folytán, Nagyméltóságod részéről is czélbaveendőknek talált és a törvényhozás közbejöttét igénlő intézkedések egyidejű megjelölése mellett velem lehetőleg még folyó évi szeptember hó 15 ig közölni méltoztassék, a végből, hogy a nyerendő becses válaszhoz képest a kormány részéről teendő és czélbavett intézkédéseket még az országgyűlés összejövetele előtt a ministertanácsban megbeszélés tárgyává tehessem.

Fogadja sat.
Budapesten, 1895 évi július hó 17
Báró Bánffy sajátkezüleg

Arh. St. Bucureşti, Colecţia de microfilme Ungaria, rola 80. c. 266–277; Magyar Országos Levéltár, Belügyminisztériumi levéltár, k. 149 Elnöki iratok 1896 – 237, f. 18–29.

Numărul 278
rezervat Prim-ministru

De la Primul-ministru regal maghiar

Cererile şi mesajele adresate de majoritatea autorităţilor administrative din ţară şi anume comunitatea a 37 de comitate şi 10 municipii Camerei Deputaţilor în problema opririi instigărilor îndreptate împotriva statului şi naţiunii maghiare fiind discutate în şedinţa din 29 martie anul curent[1], în baza hotărârii cu numărul 5409 luate în amintita şedinţă, s-a dispus trimiterea lor spre luare la cunoştinţă ministerului[2].

De altfel, după cum este cunoscut Excelenţei voastre, problema a fost dezbătută şi în Consiliul de Miniştri – cu ocazia discutării respectivelor mesaje în plenul Parlamentului am afirmat că după agitaţia generală provocată de aceste instigări în cazul anumitor legi create în trecut se vădeşte într-adevăr necesitatea anumitor modificări, a anumitor completări şi, cum în rîndul cererilor semnalate sunt multe ce trebuie luate în seamă şi

observate, de care guvernul trebuie să se ocupe şi pe baza cărora va apărea şi necesitatea creării unor legi: şi în cea ce mă priveşte contribui la propunerea comisiei de cereri, conform căreia aceste cereri să fie înaintate spre studiul guvernului.

În continuare afirmăm că, fiind conştient de importanţa problemei guvernul se va ocupa în detaliu de aceste chestiuni şi este posibil să reclame şi elaborarea unor legi referitor la cele cuprinse în cereri, cu care ocazie şi posibilitatea de a supune dezbaterii Camerei Deputaţilor detaliile modificărilor preconizate.

Precum îi este de asemenea cunoscut Excelenţei voastre, recomand, în acelaşi timp, dinspre parte-mi spre aprobare propunerea comisiei de cereri, aceasta a şi fost aprobată de Camera Deputaţilor, iar aceste cereri şi mesaje însoţite de hotărârea pe ţară amintită adineauri mi-au fost într-adevăr trimise.

După acestea, trecând la aceste cereri şi mesaje, pe lângă menţionarea faptului că unele municipalităţi, în interesul opririi instigărilor naţionale pretind în general etatizarea administraţiei şi a şcolilor confesionale, anularea articolului XLIV al legii din 1868 despre egalitatea naţională, reglementarea prin lege a dreptului de întrunire şi asociere; celelalte propuneri concrete cuprinse în cererile respectiv adresele în discuţie pot fi rezumate în continuare.

În interesul restrângerii instigărilor îndreptate împotriva statului şi naţiunii maghiare comise şi continuate, conform experienţei, prin intermediul presei, şi pentru o pedepsire mai severă decât până acum a unor asemenea instigări, comitatul Cluj doreşte ca primul alineat al paragrafului 172 din articolul V al legii din 1878 să fie modificat astfel încât „cel care va instiga la ură sau nesupunere împotriva caracterului maghiar al statului, hotărât prin paragraful 171, împotriva legii sau dispoziţiilor, ordinelor şi hotărârilor date de autorităţi în sfera lor de competenţă legală, să fie pedepsit cu detenţie de până la doi ani şi cu o amendă de până la o mie de florini.

În plus faţă de alineatul amintit al aceluiaşi paragraf, respectivul comitat ar dori să modifice şi al doilea alineat astfel încât şi naţiunea maghiară să fie ocrotită împotriva acelor instigăti.

Iar comitatul Ciuc doreşte ca toate paragrafele (articolului legii din 1878) din Codul penal care conţin dispoziţii referitoare la delictele îndreptate statului şi naţiunii, a naţionalităţilor unele împotriva altora, precum şi ale acestora împotriva neamului maghiar să fie modificate în aşa fel încât fiecare asemenea fapt să fie pedepsit ca o crimă prin temniţă, nu prin detenţie şi amendă.

De asemenea, comitatele Cluj şi Ciuc precum şi Gömör şi Kishont nu mai puţin comitatul Nógrád, cer completarea, respectiv modificarea legii presei din anul 1848 (articolul de lege XVIII din 1848) şi rspectiv regulamentul presei aflat încă şi azi în vigoare în ţinuturile transilvănene, aplicat prin ordinul imperial din 27 mai 1852, prin dispoziţiile ce vor fi

prezentate mai jos pentru o mai strictă supraveghereşi pedepsire a tipăriturilor îndreptate împotriva statului şi naţiunii maghiare. După cum urmează:

Pentru a face mai dificilă fuga de responsabilitate şi pentru a înăspri tragerea la răspundere în caz de recidivă, redacţiile ziarelor şi editorii să fie obligaţi să păstreze manuscrisele cel puţin două luni după apariţia articolului.

În continuare, prin completarea corespunzătoare a Legii presei (regulamentului presei) ar trebui să se prevadă ca în cazul în care în decurs de trei ani în vreun ziar ar apărea de două ori asemenea articole antistatale şi antinaţionale ce atrag după sine condamnarea redactorului şi editorului, acestui ziar să i se suspende pe 5 ani dreptul de a redacta sau edita publicaţii politice.

Şi în general, normele în vigoare ale Legii presei şi regulamentului presei să fie modificate în sensul ca toate delictele comise prin presă referitoare la statul maghiar, la.integritatea teritorială a acestuia, la naţiunea maghiară, la neamul maghiar fondator al statului, să fie pedepsite ca şi crime cu o pedeapsă mai mare şi să li se aplice şi pedepsele complementare.

De asemenea, publicaţiei în care a fost vreodată săvârşită o astfel de crimă împotriva statului şi naţiunii, să i se interzică apariţia sub acelaşi, şi chiar sub alt titlu, în caz de nevoie chiar prin confiscarea tipografiei.

Să se ia măsuri pentru ca adevăraţii făptaşi, care de obicei folosesc ca teren propice revistele periodice, să poată fi identificaţi şi deferiţi justiţiei, iar cei condamnaţi pentru delicte de presă să nu poată fi eliberaţi până la executarea pedepsei, să fie anulată eliberarea pe baza depunerii de cauţiune.

Ba chiar comitatele Cenad şi Nógrád merg până acolo în interesul opririi instigărilor împotriva statului şi naţiunii maghiare încât, prin reactualizarea contractului preliminar desfiinţat pentru întodeauna prin dispoziţiile preliminare ale articolului XVIII al legii din 1848, prin îngrădirea libertăţii presei decretate o dată pentru todeauna în amintita dispoziţie preliminară, doresc ca articolulk XVIII al legii din 1848 referitor la Legea presei să fie astfel modificat prin suplimentarea legii încât în special tipăriturile române şi slovace, eventual şi cele în alte limbi străine, să fie supuse unei cercetări preliminare înaintea apariţiei lor.

Consider că aici e locul să amintesc că o dată cu discutarea cererilor şi adreselor municipalităţilor din ţară, camera Deputaţilor a discutat şi cererea unui anume Spannágel Jozsef, preot evanghelic augustinian din Kovil Szent Iván, sosită şi dezbătută concomitent cu cerile municipalităţilor, care prin aceeaşi hotărâre 5409 s-a dispus să fie prdată tuturor ministerelor şi mi-a fost remisă în acelaşi fel dimpreună cu celelalte cereri.

În această cerere, numitul preot propune ca redactorii ziarelor şi redactorii manifestelor să fie obligaţi ca exemplarul ziarului, respectiv manifestului, care conţine atacul la persoană să fie trimis celui atacat în scopul autoapărării, ca, în continuare, să se dispună permiterea scrierii sub pseudonim sau anonimitatea numai în cazul disputelor ştiinţifice nu şi în cazul atacurilor la persoană.

În privinţa măsurilor ce trebuie luate de guvern referitor la şcolile confesionale şi în general pe teren confesional în interesul statului naţional maghiar şi a opririi mişcărilor antistatale, doleanţele municipalităţilor sunt următoarele:

Comitatul Cluj doreşte ca:

a) articolul IX al legii din 1868 să fie astfel modificat încât să fie anulat caracterul naţional sârb şi român al bisericii ortodoxe, pentru că într-o ţară cu un sistem politic unitar nu poate exista mai mult de o naţiune, când colo această lege numeşte biserică naţională fiecare din aceste biserici în parte;

b) articolul XXXVIII al legii din 1876 şi XVIII al legii din 1879 să fie strict respectate pentru ca astfel supravegherea şcolilor populare şi obligativitatea predării limbii maghiare să fie mai eficientă;

d) articolul XXX al legii din 1887 să fie astfel modificat încât numai comisiile examinatoare de stat ce vor fi înfiinţate în acest scop să poată elibera diplome de bacalaureat.

Comitetul Heves propune supravegherea de către stat a seminarilor teologice, precum şi îmbunătăţirea situaţiei materiale a preoţilor ortodocşi.

Iar comitatul Zolyom doreşte ca statul să exercite o influenţă mai mare decât până acum asupra şcolilor parohiale, în care scop cere înăsprirea supravegherii, exprimându-şi părerea ca statul să aibă dreptul de confirmare a învăţătorilor instituţiilor de învăţământ confesionale, a profesorilor preparandiilor şi şcolilor secundare, ca, mai departe, în cazul uneltirilor împotriva statului şi naţiunii maghiare statul să aibă autoritatea disciplinară asupra învăţătorului sau profesorului vinovat, de asemenea statul, respectiv guvernul să aibă dreptul de a stabili manualele, sistemul de învăţământ şi programa analtică, şi, în sfârşit, ca examenul de bacalaureat şi de absolvire a preparandiei să nu poată fi dat decât în faţa unei comisii de stat, ca prin aceasta să fie excluse de la cariera didactică, respectiv de la frecventarea studiilor superioare dependente de susţinerea unui examen de bacalaureat, persoanele lipsite de patriotism.

Tot comitatul Cluj, în interesul extinderii folosirii limbii oficiale maghiare, propune modificarea de o aşa manieră a articolului XLIV al legii din 1868, încât să se prevadă ca limba oficială a oricărei autorităţi publice din Ungaria să fie exclusiv limba maghiară şi ca toate dispoziţiile ulterioare ale legii ce contravin acesteia să fie anulate .

Pe lângă aceasta, în scopul neutralizării şi prevenirii instigărilor provocate de naţionalităţi, tot comitatul Cluj propune:

a) modificarea de aşa natură a articolului XXXVII al legii din 1875, ca gestiunea internă a instituţiilor colective să fie supusă unui control mai

energic al autorităţilor şi ca sfera de control dată tribunalelor regale de Legea comerţului în vederea supravegherii instituţiilor financiare aflate în mâinile naţionalităţilor să fie astfel lărgită încât autoritatea administrativă competentă să fie reprezentată printr-un membru delegat în direcţiunea sau consiliul de conducere al instituţiilor colective.

Această dispoziţie le-ar răpi directorilor, care în astfel de instituţii financiare au un rol dominant, ocazia de a face prozeliţi în rândul populaţiei prin acordarea (preferenţială) a creditelor;

b) articolul XLV al legii din 1880 şi XXIV al legii din 1892 să fie modificate astfel încât procedura de reglementare a proprietăţilor să se desfăşoare din oficiu; respectiv ca procedura scoasă din competenţa tribunalelor să fie încredinţată unor organe de specialitate competente, astfel încât să nu fie executată decât acolo unde reglementarea nu este în contradicţie cu împrejurările locale.

În schimb comitatul Solnoc-Dăbâca doreşte să rezolve problemele de reglementare a proprietăţii astfel încât autorităţile administrative să decidă dacă este sau nu necesară reglementarea proprietăţii, aplicarea propriu-zisă însă să fie realizată de tribunale.

Precum tot comitatul Cluj, semnalând că în special dinspre partea românilor apar adesea plângeri privind anomaliile Legii electorale – în cererea aflată pe tapet prezintă faptul că însuşi comitatul consideră justificate plângerile românilor împotriva împărţirii circumscriăţiilor electorale şi a condiţiilor cerute pentru a fi alegător, din care cauză ar considera necesar în cazul unei posibile revizuiri a legii electorale, să se pună capăt acestor anomalii pe lângă o împărţire mai judicioasă a circumscripţiilor electorale şi o micşorare a censului pe avere, iar censul intelectual să fie stabilit conform ideii de stat maghiar, dispunându-se ca numai acela să poată deveni alegător care ştie să scrie şi să citească în limba maghiară.

În sfârşit, tot comitatul Cluj arătând ca unul din puternicii protectori şi propăduitori ai mişcărilor potrivnice statului maghiar este presa din România – pe lângă menţionarea în general a măsurilor de poliţie poştală ce trebuie întreprinse în traficul de frontieră cu România, cere în primul rând ca pe o măsură indispensabilă retragerea dreptului la transport poştal tuturor acelor reviste din România care cultivă în populaţia de naţionalitate română a ţării tendinţele antistatale.

Cu acestea, având onoarea de a vă prezenta propunerile cuprinse în cererile şi adresele de mai multe ori amintite, aş dori să mai menţionez în vederea informării că nu m-am ocupat de propunerile curente ale celorlalte municipalităţi ce nu au fost pomenite nomial, în mod expres, pentru că acelea doar repetă propunerile mai sus prezentate sau le sprijină în general; cum în continuare aş mai dori să amintesc şi faptul că, dinspre partea mea, consider propunerile cuprinse în cereri, respectiv adrese, în totalitatea lor, demne de a fi supuse unei serioase şi calme analize guvernului regal maghiar.

O dată cu anexarea pomenitei adrese a comitatului Cluj care cuprinde în totalitate propunerile mai sus menţionate, am onoarea să cer cu tot respectul Excelenţei Voastre să ia cu bunăvoinţă în considerare din propriul punct de vedere aceste propuneri şi să binevoiţi a-mi comunica, dacă este posibil până în 15 septembrie, anul curent, preţioasele opinii referitoare la acestea – urmare a unor propuneri care eventual ar atinge sfera de competenţă a ministerului încredinţat înţeleptei voastre conduceri o dată cu semnalarea măsurilor considerate corespunzătoare de Excelenţa voastră şi necesitând intervenţia legislaţiei, în scopul de a supune dezbaterii Consiliului de Miniştri încă înainte de întrunirea Parlamentului dispoziţiile avute în vedere şi care urmează a fi luate de guvern în conformitate cu preţiosul răspuns ce urmează a fi dobândit.

Primiţi ş.a.m.d.
Budapesta 17 iulie 1985
Contele Bánffy cu propria mână

---

1. Discutarea lor s-a făcut în şedinţele parlamentului maghiar din 28–29 martie 1985, unde s-a acceptat ca toate aceste petiţii să fie predate guvernului, care să le folosească la alcătuirea proiectelor de lege împotriva naţionalităţilor şi în special a românilor, pentru realizarea ideii de stat naţional unitar maghiar (vezi T. V. Păcăţian, *op. cit.*, p. 759–760).

2. Documentul a fost înaintat ministrului de interne Perczel Dezsö.

114

Légation
de Belgique
Nr. 429/266

Vienne, le 11 Août 1895

Monsieur de Ministre,

Hier s'est ouvert et cloturé à Budapest le Congrès des Nationalités non Magyares de la Hongrie.

C'est peu après l'issue du procès de Klausenbourg au moment où les antipathies de races se trouvaient le plus surexcitées en Hongrie, que fut décidée l'organisation de ce Congrès: des délegués roumains de Transylvanie se rendirent à Neuzatz où ils décidèrent les Serbes à faire cause commune avec eux. L'on avait songé d'abord à Hermanstadt, Arad ou Temesvar pour y convoquer l'Assemblée, mais le choix de la Capitale hongroise elle-même parut de nature à donner plus de retentissement à la manifestation et l'on se décida donc pour Budapest.

Il fallait prévoir le cas où la police hongroise ne tolérait pas la réunion projetée. Ces Messieurs firent donc connaître leur intention de se rendre si cette eventualité se réalisait, au Congrès interparlementaire de Bruxelles et d'y porter les doléances des nationalités opprimés. Il y eussent trouvé à qui parler, car le Comte Apponyi déclarait en même temps qu'il était prêt à se rendre, lui aussi, en Belgique et à y relever le goût des adversaires de la Hongrie.

La sagesse et la prudence de la police de Budapest nous ont épargné ces débats contradictoires. Ce n'est toutefois que la veille même de la Réunion que l'autorisation nécessaire fut delivrée; plus de 250 congressistes se trouvaient déja réunis à Budapest que l'interdiction semblait encore probable.Les autorités ont cédé, mais n'exigeant que le nom de „Congrès" ne fut pas prononcé que l'on se réunisse en simple „Meating public" et qu'acune allusion factieuse ne soit faite à la Constitution du pays.

Dés l'ouverture du Congrès, dont les travaux n'ont pas duré plus de quatre heures, l'Assemblée adressa à l'Empereur François-Joseph à Ischl le télégramme suivant: „Les Roumains, Slovaques et Serbes réunis dans la Capitale, supplient Sa Majesté Apostolique, Abri et Soutien de tous les peuples de la Monarchie, de bien vouloir accepter l'hommage de leur fidélité et de leur dévouement".

La discussion commença ensuite et fut des plus orageuse; la confusion des langues en augmentait le trouble. Peu même s'en est fallu que l'Assemblée ne fut envahie et dispersée par une contre-manifestation roumano-slovaque, composée d'éléments fidèles aux Magyars et fort habilement stylée par ces derniers, repoussés avec perte, ils déposèrent une protestation à l'encontre des agissements des Congressistes.

Avant de se séparer l'Assemblée a adopté un Programme élaboré à l'avance, qui contient 21 articles et que l'on peut résumer ainsi qu'il suit: emploi légal des langues nationales chez les différents peuples de la Hongrie, réforme des lois régissant la nationalité, des lois éléctorales, de la législation politico-réligieuse récente, des réglements sur le droit de réunion, de l'organisation des tribunaux et des écoles.

Tous ces postulats feront l'objet d'un Memorandum que les délégués se proposent de faire parvenir jusqu'à Sa Majesté. C'est une question de savoir s'ils y réussiront mieux que les héros du procès de Klausenbourg.

Il est à peine besoin d'ajouter que le Programme du Congrès de Budapest qui ne tendrait à rien moins qu'à l'anihilissement du peuple Magyare et au partage de la Hongrie en un faisceau de petits états autonomes, restera lettre morte. Les Hongrois, chatouilleux à l'excès sur l'article de leurs propres droits et prérogatives ne sont nullement disposés à se laisser deposséder. Il est vrai qu'ils ne forment qu'une minorité: sur 17 millions d'habitants qu'accuse en Hongrie le dernier recensement de 1890, les Magyars ne figurent que pour un peu plus de 7 millions, à côté de 5 millions de Slovénes, Chêques, Slovaques, Ruthènes, Croates ou Serbés) de 2 millions d'Allemands et de quelques autres éléments ethniques de

moindre importance. Mais leur infériorité numérique se trouve compensée par leur esprit politique, leur conception nationale, leur énergie, leur organisation et aussi par la division de leurs adversaires. C'est ce qui leur a permis de faire preuve toujours d'une intolérence véritable à l'egard des autres nationalités de la Hongrie et de les maintenir sous le joug. Les récentes lois, dites politico-écclésiastiques, seront entre leurs mains un nouvel instrument de magyarisation destiné à assimiler peu à peu les populations dissidentes.

La presse de Budapest émet l'opinion que le Congrès, dont l'inutilité pratique ne pouvait faire illusion à ses promoteurs, était surtout destiné à attirer l'attention de l'Assemblée internationale qui va se réunir à Bruxelles, et à y éveiller des sympathies envers les prétendus martyrs de Hongrie.

Veuillez agréer, Monieur le Ministre, les assurances de mon plus profond respect.

C. de Vinck

Son Excellence
Monsieur de Burlet
Ministre des Affaires Etrangères

Arh. St. București, Colecția microfilme Belgia, rola 39 c. 244–248; Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur. Corresspondance politique, Légations Autriche–Hongrie, vol. 60.

Legația Belgiei — Viena, 11 august 1895
Nr. $\frac{429}{266}$

Domnule Ministru,

Ieri s-a deschis și s-a încheiat la Budapesta Congresul naționalităților altele decât cea maghiară din Ungaria[1].

Organizarea acestui Congres s-a hotărât la puțin timp după încheierea procesului de la Cluj, într-un moment în care antipatiile rasiale atingeau cote maxime în Ungaria: delegații români din Transilvania s-au dus la Neuzatz[2] unde i-au determinat pe sârbi să se alăture cauzei lor. Inițial au fost propuse Sibiul, Aradul sau Timișoara ca loc pentru convocarea Adunării, dar alegerea în cele din urmă chiar a capitalei ungare a părut în măsură să mărească ecoul acestei manifestări și astfel s-a hotărât să fie Budapesta.

Trebuia însă avută în vedere și eventualitatea că poliția ungară nu va accepta reuniunea proiectată. Organizatorii au anunțat că în acest caz ei se vor prezenta la Congresul interparlamentar de la Bruxelles[3] pentru a face

cunoscute doleanţele naţionalităţilor oprimate. Acolo ar găsi cu siguanţă cui să se adreseze, dat fiind că şi contele Apponyi[4] a declarat că va merge la Bruxelles pentru a-i stârni pe adversarii Ungariei.

Înţelepciunea şi prudenţa poliţiei din Budapesta au pus capăt acestor discuţii în contradictoriu. Totuşi, autorizaţia necesară, a fost eliberată doar în ajunul reuniunii; peste 250 participanţi[5] la Congres se adunaseră deja la Budapesta încă dinainte de a se fi confirmat aprobarea. Autorităţile au cedat, cerând însă participanţilor să nu se pronunţe cuvântul „congres“, ci numai „adunare publică“ şi să nu se facă nici o aluzie la Constituţia ţării.

Încă de la deschiderea Congresului, ale cărui lucrări nu au durat mai mult de patru ore, Adunarea a adresat împăratului Franz Joseph la Ischl următoarea telegramă: „Românii, slovacii şi sârbii reuniţi în Capitală, roagă pe Maiestatea sa Apostolică, Pavăză şi Sprijin pentru toate popoarele Monarhiei să binevoiască să accepte omagiul fidelităţii şi devotamentului lor“[6].

Au început apoi discuţiile şi au fost deosebit de furtunoase, neînţelegerea graiului vorbitorilor a accentuat confuzia. Puţin a lipsit ca adunarea să fie invadată şi împrăştiată de o contra-manifestaţie româno-slovacă formată din elemente fidele maghiarilor şi bine regizată de aceştia; respinşi fără nici un rezultat, ei au depus un protest împotriva uneltirilor congresiştilor[7].

Înainte de a se declara şedinţa închisă, Adunarea a adoptat un Program elaborat dinainte, care conţine 21 articole[8] şi poate fi rezumat după cum urmează: folosirea în mod legal a limbilor naţionale de către diferitele popoare din Ungaria, reforma legilor care se referă la naţionalitate, a legii electorale, a legislaţiei politico-religioase, a reglementărilor referitoare la dreptul de întrunire, a organizării tribunalelor şi şcolilor.

Toate aceste postulate vor face obiectul unui Memorandum pe care delegaţii îşi propun să-l adreseze Maiestăţii sale. Este interesant de văzut dacă se vor bucura de mai mult succes decât eroii procesului de la Cluj[9].

Nu mai este nevoie să adăugăm că Programul Congresului de la Budapesta, care nu urmăreşte decât să anihileze poporul maghiar şi să divizeze Ungaria într-un fascicul de mici state autonome, nu are nici o valoare. Ungurii, suspicioşi peste măsură în privinţa reglementării propriilor lor drepturi şi prerogative, nu sunt deloc dispuşi să se lase deposedaţi. Este adevărat că ei nu reprezintă decât o minoritate: din 17 milioane de locuitori pe care îi menţionează în Ungaria ultimul recensămnt din 1890, maghiarii nu reprezintă decât ceva mai mult de 7 milioane, alături de 5 milioane de sloveni cehi, slovaci, ruteni, croaţi sau sârbi, 2 milioane de nemţi şi de alte elemente etnice de mai mică importanţă. Inferioritatea lor numerică este compensată însă de simţul lor politic, de simţul lor naţional, de energia lor, de simţul lor organizatoric şi, în egală măsură, de faptul că duşmanii lor nu sunt uniţi. Acest lucru le-a permis să dea dovadă întotdeauna de o adevărată intoleranţă faţă de celelalte naţionalităţi din Ungaria şi să le domine[10].

Recentele legi, aşa-zis politico-ecleziastice vor fi în mâinile lor un nou instrument de maghiarizare, destinat să asimileze încetul cu încetul populaţiile disidente[11].

Presa din Budapesta susţine părerea că acest Congres, a cărui inutilitate practică este clară, era destinat în primul rând să atragă atenţia Adunării internaţionale care urmează să se întrunească la Bruxelles şi să trezească simpatie faţă de pretinşii martiri ai Ungariei.

Vă rog să primiţi, Domnule Ministru, asigurările celui mai profund respect.

C. de Vinck

Excelenţei sale Domnului de Burlet,
Ministru al Afacerilor Străine

---

1. 10 august 1895 (K. Hitchins, *op. cit.*, p. 98–116; M. Krajčovič, *op. cit.*, p. 155–210).
2. Novi Sad.
3. Conferinţa interparlamentară de la Bruxelles urma să se deschidă la 12 august 1895 (vezi „Tribuna", nr. 177 din 6/18 august 1895, p. 707–708 şi *Uniunea interparlamentară. A VI-a conferinţă a uniunei, la Bruxella, în 1895. Raport la grupul parlamentar român din partea domnului V. A. Urechia*, Bucureşti, 1895).
4. Apponyi Albert (1846–1933), om politic maghiar, deputat şi ministru, adept al politicii de maghiarizare forţată a românilor transilvăneni.
5. La Congres au fost prezenţi 6–700 persoane („Foaia poporului", nr. 32 din 6/18 august 1895, p. 250–251).
6. „Foaia poporului", nr. 32 din 6/18 august 1895, p. 251.
7. „Tribuna", 1895, nr. 172–173.
8. Programul conţinea în realitate 22 de articole („Foaia poporului", nr. 32 din 6/18 august 1895, p. 249; „Tribuna", nr. 172 din 1/13 august 1895, p. 687; T. V. Păcăţian, *op. cit.*, p. 762–766).
9. N. Cordoş, *op. cit.*
10. În româneşte, statistica populaţiei din Ungaria în 1890 a fost publicată de „Tribuna", nr. 151 din 19/31 iulie 1894, p. 602 şi E. Brote, *Un memoriu politic.Cestiunea română în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1895, p. 2–3.
11. T. V. Păcăţian, *op. cit.*, p. 636–656.

115

Magyar Királyi Minister Elnök
815 szám Minister Elnök reserv.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Már volt szerencsém közölni szóbelien Nagyméltóságoddal: hogy a legutóbb lezajlott ugynevezett nemzetiségi congressussal szemben szükségesnek tartanám egy ellenmozgalom meginditását, a hazánkhoz, annak mai politikai s állami szervezetéhez minden föntartás nélküli hűséggel s ragaszkodással viseltető nem magyar ajkú állampolgárok részéről.

E terv megvalositása czéljából szükségesnek tartanám az illető főispánokat *mielőbb* tájékoztató értekezletre meghivni. Ez értekezletet egyelőre az „erdélyi" főispánok bevonása nélkül vélném megtartandonak, mert hazánk e területén a nemzetiségi mozgalom még mindég oly erős, hogy az ottani román ajkú közönségnek az ellen mozgalomba való bevonása, könnyen meghiusithatná annak sikerét.

Ezért a mennyiben e tervem Nagyméltóságod bölcs véleményével találkoznék, tisztelettel kérem, legyen szíves Torontál, Krassó Szörény, Arad, Temes, Bihar, Szatmár, Nyitra, Turocz, Gömör és Kishont, Szepes, Árva, Zólyom, s végül Bács-Bodrog vármegyék, Ujvidék, Pancsova-Versecz városok főispánait, esetleg még több Nagyméltóságod által bevonandonak vélt főispánt is röviden egy bizalmas értekezletre még a folyó hó valamelyik lehetően közeleső napjára meghivni s intézkedéséről, valamint az értekezlet időpotjáról, -miután a lehetőséghez képest azon megjeleni ohajtanék, esetleg magamat képviseltetni kivánom, engem is értesiteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budapesten, 1895 évi augusztus hó 19 én.

Báró Bánffi

Nagyméltóságú Perczel Dezső magyar királyi belügyminister úrnak
k. s. k.

Arh. St. București, Colecția microfilme Ungaria, rola 80, c. 164–165; Magyar Országos Levéltár, belügyministeriumi levéltár,Elnöki iratok 1895–1335, f. 25–26.

Primul ministru regal maghiar
Numărul 815 Primul Ministru confidențial

Excelența voastră, domnule ministru!

Am avut deja onoarea să vă relatez verbal, Excelență. că, față de așa numitul Congres al naționalităților, desfășurat recent, consider necesară declanșarea unei contramișcări din partea tuturor cetățenilor străini fideli patriei noastre, organizării sale politice și de stat actuale.

Pentru realizarea acestui proiect ar fi necesară o convocare urgentă a tuturor comiților supremi pentru o instruire a lor. Consider că ar avea succes doar în lipsa comiților supremi „transilvăneni", căci în această parte a patriei noastre mișcarea națională este încă atât de puternică încât participarea românilor la contramișcare ar periclita ușor succesul ei.

De aceea, în măsura în care sunteţi de acord, Excelenţă, cu proiectul meu vă rog să luaţi măsuri pentru convocarea comiţilor supremi ai comitatelor: Torontal, Caraş-Severin, Arad, Timiş, Bihor, Satu Mare, Nyitra, Gömör şi Kishont, Szepes, Arva, Zólyom şi Bács-Bodrog precum şi ai oraşelor Novisad, Panciova, Vârşeţ la o scurtă întrunire confidenţială, într-una din zilele apropiate ale acestei luni. Vă rog să mă informaţi asupra datei respective pentru a putea participa sau, eventual, pentru a fi reprezentat şi eu.

Primiţi , Excelenţă, expresia sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 19 august 1895.

Baronul Bánffi

Excelenţei sale, domnului Perczel Dezső ministru de interne regal maghiar,
strict personal.

116

Magyar Királyi Minister Elnök
840 szám Minister Elnök reserv.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Hivatkozással folyó hó 21-én 1335. szám alatt kelt átiratára, tisztelettel értesitem Nagyméltóságodat, hogy egyes nemzetiségek részéről folyó hó 10- én tartott ugynevezett nemzetiségí congressusal szemben követendő állásfoglalás czéljából tegnapra összehivt főispánokkal, Nagyméltóságod betegsége miatt én értekeztem.

A tanácskozáson a meghivott főispánok majd mind megjelentek. Négy főispán azonban, még elmaradását sem tartotta szükségesnek bejelenteni. A mulasztásukról, esetleges felelősségre vonás czéljából, van szerencsém Nagyméltóságodat értesiteni.

A mi most az ülés lefolyását illeti, a főispánok csaknem egyhangúan abban a nézetben voltak, hogy a hazánk mai politikai szervezetéhez minden föntartás nélküli hűséggel viseltető idegen ajkú honpolgárok, minthogy nagyobb s ujabb ellenmozgalomból tarthatni, az ugynevezett congressus határozata ellen ne tiltakozzanak s e czélból ne csoportositassanak. Egyes helyeken azonban, ha a tiltakozószándék spontán megnilatkoznék, ugy az ellengát ne vettessék. E szerint a kormány kezdeményezésével és segitségével tervezett ellenmozgalom elmarad.

Ezt az alkalmat egyszersmind fölhasználom arra is, hogy annak az úgynevezett nemzetiségi congressusnak hozott határozataira s a kormánynak ezzel szemben követendő állásfoglalásaira nézve a tárgyalásokat megkezdjem. Midőn erre vonatkozóan Nagyméltóságod bölcs véleményének közlését kérvén (a határozatokat ide zárva közlöm) a ma inkább csak akademiai értékkel bíró reformok követelések ezúttal való mellőzésével, a határozatoknak egyelőre csupán végső pontjaira kérem különösebben fől Nagyméltóságod figyelmét és pedig annál inkább, mert ezek a pontok azok, melyeknél a közigazgatás szolgálatai értékesithetők. Szó van abban egy állandó, de a 3 nemzetiség részéről Ő Felségéhez átnyujtandó ujabb emlékiratról, s egy ugyancsak mind a három nemzetiség részéről választott állandó bizottságról, mely a nemzetiségek közt fölmerülő kérdéseket intézze.

E szervezett egy titkos, a nemzetiségi ügyeket s a nemzetiségek magatartását kormányzó intézőséget vezérlő testületet teremt, s oly politikai föladatok teljesitését tűzi ki czélul maga elé, mely delegàlt egyének választása útján nyerné megbizatását.

Nézetem szerint alkotmányos parlamenti képviselettel biró államban, képviselet, megbizatási alapon nyugvó testület, mely politikai ügyek discutialására s intézésére hivatott, a parlamenten kívül, hacsak a törvényhozás souverenitást meg nem akarjuk sérteni, – nem türhető. Már pedig a képviseleti alapon szervezett állandó nemzetiségi választmány politikay ügyek intézésére van szerezve. S ezzel álláspontomat a congressusnak a közigazgatás hatáskörét érintő egyik pontját röviden érintettem.

Nem vélek csalódni, ha nézetem föntebb jelzett kiindulási pontját az alkotmányosság szempontjából is teljesen szabatosnak tartom. Mert ugyanezen álláspontra helyezkedett Anglia kormánya is, az O'Connel által szervezett s ugyancsak képviseleti alapra fektetett catholikus associációval szemben.

Föladatunk tehát ez állandó szervezettel szemben, nézetem szerint első sorban oda irányul, hogy közigazgatás hatóságai tagjairól, müködéséről mielőbb pontos értesüléseket szerezenek.

Fogadja Nagyméltóságod kíváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budapesten, 1895. évi augusztus hó 24 én.

Báró Bánffi

Nagyméltóságú Perczel Dezső magyar királyi belügyminister urnak
k. s. k.

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microlfilme Ungaria, rola 80, c. 152–154; Magyar Országos levéltár, Belügyministriumi levéltár, Elnöki iratok, 1895–1335, f. 13–16.

Primul ministru regal maghiar
Nr. 840 Primul Ministru confidențial

Excelența voastră, domnule ministru!

Referitor la adresa numărul 1335 din ziua de 21 luna curentă, vă informez, Excelență, că, în lipsa dumneavoastră din cauză de boală, m-am întâlnit în cursul zilei de ieri cu comiții supremi în scopul stabilirii poziției față de așa numitul Congres al naționalităților desfășurat la Budapesta în ziua de 10 luna curentă.

Aproape toți comiții supremi invitați au participat la întrunire. Patru dintre ei nu au considerat necesar să-și justifice absența.

Vă informez, Excelență, în vederea tragerii lor la răspundere pentru absență.

În ceea ce privește desfășurarea Congresului, aproape în unanimitate, au fost de acord cu poziția ca toți cetățenii străini fideli organizării actuale a patriei noastre să nu se opună hotărârilor așa numitului Congres, să se rețină de la orice contrareacție mai mare și mai nouă, și în acest scop să nu se grupeze. Dacă în unele locuri intenția de opoziție apare spontan să nu se pună bariere. În felul acesta nu se produce contramișcarea programată din inițiativa și ajutorul guvernului.

Mă folosesc, totodată, de acest prilej pentru a începe tratativele în legătură cu hotărârile adoptate de așa numitul Congres al naționalităților și la poziția guvernului față de acestea. Solicitând părerea Excelenței voastre în această problemă, anexez aici hotărârile Congresului și, lăsând la o parte reformele cu o valoare mai mult academică, vă atrag atenția în mod special asupra punctelor finale căci aici pot fi valorificate serviciile administrației. Este vorba de un nou memoriu ce se va înainta de cele trei naționalități Majestății Sale[1], și de un Comitet permanent ales tot din reprezentanții celor trei naționalități și care să rezolve problemele ivite între ele[2].

Acest organism este secret, crează o corporație care dirijează problemele și atitudinea naționalităților și își fixează ca țel probleme politice care pot fi realizate prin delegați aleși.

După părerea mea într-un stat constituțional, cu reprezentanță parlamentară nu se poate accepta o corporație menită să discute și să rezolve problemele politice, în afara parlamentului, doar în cazul în care se urmărește știrbirea suveranității dreptului de legiferare. Ori, Comitetul permanent al naționalităților, constituit pe bază de reprezentanță, este organizat tocmai pentru rezolvarea problemelor politice. Prin aceasta am atins, pe scurt, un punct al sferei de influență administrativă a Congresului.

Nu cred că mă înșel, dacă consider exactă din punct de vedere constituțional, părerea expusă mai sus. Exact pe aceeași poziție s-a situat și guvernul englez față de asociația catolică a lui O'Connel, organizată tot pe baze reprezentative[3].

Sarcina noastră primordială este ca oficialitățile administrative să se informeze cât mai repede și mai precis asupra membrilor și activității acestui organism.

Primiți, Excelență, expresia sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 24 august 1895.

Baronul Bánffi

Excelenței sale, domnului Perczel Dezsö ministru de interne regal maghiar strict personal

1. Vezi N. Cordoș, *op. cit.*

2. Ca urmare a hotărârii *Congresului naționalităților* din 10 august 1895, s-a constituit un Comitet executiv al alianței celor trei naționalități, format din 12 membri, ce se va întregi după eliberarea memorandiștilor din închisoare.

3. Daniel O'Connel (1775–1847), avocat din Dublin, a declanșat mișcarea pentru independența Irlandei.

117

Légation
de la
République Française
en Roumanie
Direction Politique
Sous-Direction du Midi
Nr. 46

Bucarest, le 19 Septembre 1895

Monsieur de Ministre,

A la date du 6 Août dernier, signalant à Votre Excellence la venue à Ischl du Roi de Roumanie, je faisais ressortir l'intérêt de l'Empereur François-Joseph, en présence des événements de Macédoine et de l'éventualité d'un retour de l'influence Russe en Bulgarie, à flatter par des promesses ou des actes son royal visiteur pour le retenir dans l'orbite où il gravite depuis tant d'années et resserer, si c'était possible, les liens d'allégeances de la Roumanie à la Triple Alliance. Ces faciles prévisions se sont grandement réalisées. Le Roi Carol a reçu dès son arrivée à Ischl le dont qui pouvait lui être le plus agréable, à savoir la grâce des victimes, du retentissant procès de Klaussenbourg qui jetait, il y a un an, dans les dures prisons Hongroises, avec vingt cinq ans de peine pour quelques uns, les auteurs du fameux Memorandum adressé à François-Joseph. Les chefs et les comparses, tous les condamnés étaient mis en liberté et, d'un trait de

plume, se trouvait ainsi dissipée la profonde et cuisante blessure qui commençait à lasser la confiance Roumaine dans l'amitié tutélaire des Puissances Centrales.

Cet acte d'habile politique arrivait en effet au moment propice et lorque déjà, en Roumanie, plus d'un regard anxieux cherchait à se porter du côté d'un autre groupe d'alliés. Le Comte Goluchowski, en réalisant l'engagement que son prédécesseur n'avait pas su ou pas voulu tenir remet la Roumanie dans la voie droite et unie qu'elle a docilement suivie depuis treize années et dont certains heurts tendaient récemment à l'écarter.

Mais qu'a donné ou promis le Roi Carol en échange de la faveur impériale qui ne peut manquer de l'entourer d'une certaine auréole de popularité vis-à-vis de ses sujets? La réponse est fort nette. Il s'est abstenu de toute promesse, encore moins a-t-il aliéné quoi que ce soit. La situation est la même que devant, la Roumanie reste en pleine possession de sa neutralité, libre du choix de ses alliances. En un mot, rien n'a été changé par l'entrevue d'Ischl, il y a seulement quelques prisonniers de moins dans les prisons de Szegedin. Tel est en substance le langage que vient de me tenir le Ministre des Affaires Etrangères, telle aussi la déclaration du Président du Conseil.

Je n'ai pas manqué de faire observer à M. Alexandre Lahovary que la Roumanie avait fait beaucoup parler d'elle en Europe dans ces derniers temps, et qu'à s'en rapporter aux feuilles viennoises les choses pouvaient passer, aux yeux des non initiés, comme beaucoup plus avancées qu'il ne me les présentait. Mon interlocuteur reconnut, après moi, qu'il n'était pas seyant à un pays petit et faible, ayant besoin du bon vouloir de toutes les Puissances, de paraître échanger des serments trop intimes avec l'une de ses grandes voisines, mais qu'il n'y avait rien eu de compromettant dans leur tête à téte. Le Roi Carol était trop constitutionnel pour conclure, à lui seul, un accord ferme qui nécessiterait la présence du Ministre compétent et même probablement le vote des Chambres. M. Lahovary ajouta que la presse de Vienne et l'officieux „Fremdenblatt" en tête, avaient sans doute accentué outre mesure la note amicale, mais qu'il y fallait voir une manoeuvre ayant pour but de préparer l'opinion en Hongrie à l'élargissement des prisonniers roumains de Szegedin, que la crise bulgare et les troubles macédoniens y étaient aussi pour beaucoup, le Gouvernement Austro-Hongrois voulant pallier la mauvaise impression que la menace du rétablissement de l'hégémonie russe sur les Balkans pourrait produire dans la monarchie.

Passant aux récentes incursions des bandes Bulgares dans les provinces ottomanes, il s'est plus à rendre justice à l'attitude absolument correcte de la Russie, laquelle n'est intervenue que dans le sens de la pacification, préservant ainsi l'Europe entière d'un formidable péril.

Tout en tenant compte des paroles du Ministre des Affaires Etrangères, et j'estime en effet qu'il n'a pu être conclu de traité à Ischl, il ne s'ensuit pas moins que l'acte habile de l'Empereur d'Autriche ou plutôt du Roi de Hongrie aura pour conséquence de resserrer à nouveau et de façon étroite les liens de la Roumanie à la Triplice. La question des Roumains de

Transylvanie était le seul point délicat pouvant compromettre la bonne harmonie; elle n'est certes pas abolie, (les franchises nationalistes ne sont pas près d'être octroyées par la Hongrie), mais elle sommeille désormais et il est sans doute au pouvoir du Roi Carol et du Cabinet de Vienne de s'appliquer ensemble à ne pas la réveiller. Sur ce point, un échange de vues est certainement intervenu; de part et d'autre on se sera promis l'apaisement.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma très haute considération.

L. d'Aubigny

Son Excellence
Monsieur Hanotaux
Ministre des Affaires Etrangères, à Paris

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Franţa, r. 251, c. 190—193; Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, vol. 20.

Legaţia Republicii Franceze
în România
Direcţia Politică
nr. 46

Bucureşti, 19 septembrie 1895

Domnule Ministru,

Anul trecut pe data de 6 august, semnalând Excelenţei voastre sosirea la Ischil a regelui României, menţionam interesul pe care împăratul Franz Joseph l-a arătat în a-şi măguli oaspetele regal cu promisiuni şi fapte pe fondul evenimentelor din Macedonia şi al eventualităţii unei reveniri a influenţei ruseşti în Bulgaria, pentru a-l menţine pe orbita pe care el gravitează de atâţia ani şi pentru a întări, dacă este posibil, legăturile României cu Tripla Alianţă. Aceste previziuni s-au realizat întru totul. Regele Carol a primit încă de la sosirea lui la Ischl darul care putea fi cel mai de preţ, adică iertarea victimelor răsunătorului proces de la Cluj[1], care îi arunca, acum un an, în cumplitele închisori ungare, cu douăzeci şi cinci de ani pedeapsă pentru unii, pe autorii faimosului Memorandum adresat lui Franz Joseph[2]. Atât capii, cât şi cei mai puţini importanţi, toţi condamnaţii au fost puşi în libertate[3] şi astfel, cu o simplă semnătură, s-a vindecat rana profundă şi jignitoare care începuse să epuizeze încrederea românilor în prietenia protectoare a Puterilor Centrale.

Acest act politic venea într-adevăr la momentul potrivit şi atunci când România căuta deja cu o privire neliniştită să se alăture unui alt grup de aliaţi. Contele Goluchowski, respectând angajamentul pe care predecesorul său n-a ştiut sau n-a vrut să-l respecte, repune România pe calea dreaptă şi netedă pe care o urmează docilă de treisprezece ani, cale de care unele lovituri din afară încearcă de câtăva vreme s-o îndepărteze.

Ce a dat sau ce a promis însă regele Carol în schimbul favorurilor imperiale, care bineînţeles că-i conferă o oarecare aureolă de popularitate în faţa supuşilor săi? Răspunsul este clar. El s-a abţinut să promită ceva, şi cu atât mai puţin să piardă ceva. Situaţia este aceeaşi ca înainte, România rămâne în continuare neutră, liberă să-şi aleagă alianţele. Într-un cuvânt, nimic nu s-a schimbat după întâlnirea de la Ischl, au rămas doar mai puţini prizonieri în închisorile din Szegedin. Acestea sunt în esenţă declaraţiile ministrului Afacerilor Străine şi ale preşedintelui Consiliului de Miniştri.

I-am atras atenţia dlui Alexandru Lahovary că România a stârnit multe discuţii în Europa în ultima vreme şi că, dacă ţinem cont de părerea ziarelor vieneze, lucrurile puteau trece, în ochii neiniţiaţilor, ca fiind mult mai avansate decât ni le prezintă el. Interlocutorul meu a recunoscut, după mine, că nu e potrivit pentru o ţară mică şi lipsită de putere, care are nevoie de bunăvoinţa tuturor Puterilor, să pară că are relaţii prea apropiate cu una dintre marile puteri vecine, şi că nu a fost nimic compromiţător în întâlnirea lor.

Regele Carol este mult prea corect pentru a încheia, de unul singur, un acord ferm care ar necesita prezenţa ministrului competent şi poate chiar votul Camerelor. Dl Lahovary a adăugat că presa din Viena, cu gazeta oficială „Fremdenblatt" în frunte, au accentuat fără îndoială peste măsură nota amicală a întâlnirii, aceasta fiind de fapt o manevră ce are drept scop pregătirea opiniei publice din Ungaria pentru eliberarea prizonierilor români din Szegedin; la fel crizei bulgare şi tulburărilor din Macedonia li s-a acordat prea multă atenţie, guvernul austro-ungar intenţionând astfel să atenueze proasta impresie pe care ar face-o în Austro-Ungaria ameninţarea restabilirii hegemoniei ruse în Balcani.

Trecând la recentele incursiuni ale unor bande bulgare în provinciile otomane, a simţit nevoia să remarce atitudinea foarte corectă a Rusiei, care nu a intervenit decât pentru a calma lucrurile, salvând astfel întreaga Europă de un pericol iminent.

Ţinând cont de afirmaţiile ministrului Afacerilor Străine, şi cred că, într-adevăr, la Ischl nu s-a semnat nici un tratat, nu înseamnă că demersul împăratului Austriei sau mai degrabă al regelui Ungariei nu va conduce la reluarea relaţiilor României cu Tripla Alianţă şi de data aceasta mult mai serios. Problema românilor din Transilvania era singurul punct delicat care ar fi putut compromite buna înţelegere; ea nu a dispărut, (privilegiile naţionaliste nu sunt încă acordate de Ungaria), ea există în continuare în stare latentă şi depinde de regele Carol şi de Cabinetul de la Viena să se ocupe ca ea să nu redevină acută. Probabil că în acest sens a avut loc deja

un schimb de puncte de vedere; ambele părţi şi-au promis să facă tot posibilul pentru menţinerea calmului.

Vă rog să primiţi, Domnule Ministru, asigurările deosebitei mele consideraţii.

L. d'Aubigny

Excelenţei sale,
Domnul Hanotaux
Ministru al Afacerilor Externe, Paris

---

1. 5–7 august st. n. 1895 („Tribuna", nr. 170 din 29 iulie/10 august 1895, p. 680; T. Mihali, *Amintiri politice despre Unire,* în „Generaţia Unirii", 1929, nr. 3, p. 2; *De la jubileul profesorului D. Comşa,* în „Telegraful român", nr. 80 din 19 noiembrie 1926, p. 3).

2. Este o eroare, cel mai mult a fost condamnat dr. Vasile Lucaciu, la 5 ani închisoare de stat (I.P.P[app], *op. cit.,* p. 312).

3. La 4/16 septembrie 1895, însă numai cei condamnaţi în procesul Memorandului (I.P.[app], *op. cit.)*

118

Berlin, 28. September 1895

Hochgeborener Graf !

Gelegentlich meines gestrigen Besuches im Auswärtigen Amte sprach sich Baron Rotenhan mit Grosser Genugtuung über den durch Amnestirung der verutheilten Führer der rumanischen Partei in Ungarn vollzogenen Allerhöchsten Gnadenakt aus.

Der Her Unterstaatsskretär erachtet denselben auch vom Standpunkte der hiesigen Interessen als ein sehr erfreuliches Ereignis und ist überzeugt, dass die öffentliche Meinung in Rumänien sich dafür sehr erkenntlich zeigen werde, wodurch die vertrauensvollen Beziehungen dieses Landes zur Monarchie und zum Dreibunde noch weiter befestigt würden.

So weit er sich zu einer Meinungsäusserung über Fragen unserer inneren Politik kompetent erachten könne, glaube er, dass die ungarländischen Rumänen nach der nunmehrigen Beseitigung früherer Missverständnisse sich unter dem Eindrucke diseser Amnestie mit freudiger Hingebung an den im Rahmen der ungarischen Verfassung ihnen zugewiesenen politischen Aufgaben beteiligen werden, wozu sie als hervorragendes Volkselement der Länder der Stephanskrone sich berufen erachten müssen.

Baron Rotenhan erzählte mir auch, dass nach einem Berichte der deutschen Gesandtschaft in Bucarest die öffentliche Meiunung in Königreiche das zeitliche Zusammentreffen des Allerhöchsten Gnadenerlasses mit dem Aufenthalte Seiner Majestät des Königs Carol auf österreichischem Boden als einen Akt besonderer an die Adresse Rumäniens gerichteter Aufmerksamkeit ansehe.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht

Call

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, C.458 – 462; Haus – Hof und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, PA XVIII, Karton 54 nr. 34 A–F.

Berlin, 28 septembrie 1895

Ilustre conte,

Domnul baron Rotenhan şi-a exprimat cu ocazia vizitei mele la Ministerul de Externe satisfacţia faţă de amnestierea conducătorilor Partidului român din Ungaria prin preaînaltul act de graţiere[1].

Domnul subsecretar de stat consideră acest gest ca un eveniment îmbucurător şi din persepectiva intereselor de aici şi este convins că opinia publică din România îşi va manifesta recunoştinţa, fapt care va duce la consolidarea relaţiilor bazate pe încredere între această ţară Monarhie şi Tripla Alianţă.

În legătură cu problemele politicii noastre interne consideră că după înlăturarea neînţelegerilor care au existat, românii din Ungaria vor participa, sub impresia provocată de amnestiere, la realizarea obligaţiilor politice bazate pe constituţia ungară prin dovedirea devotamentului lor ca un popor care se distinge printre ţările Coroanei lui Ştefan.

Baronul Rotenhan mi-a mai relatat, că după cum rezultă din rapoartele Legaţiei germane din Bucureşti, opinia publică din regat consideră coincidenţa emiterii preaînaltului act de graţiere cu vizita Maiestăţii Sale regele Carol pe pământ austriac ca o dovadă a interesului deosebit acordat României[2].

Vă rog să primiţi, Excelenţă, asigurările celui mai profund respect,

Call

1. Graţierea memorandiştilor s-a produs la 4/16 septembrie 1895 (vezi Muzeul naţional de istorie al Transilvaniei, nr. inv. M. 2451; T. Pavel, *op. cit.*, vol. II. p. 67–75; I.P.P.[app], *op. cit.*, vol. I, p. 479–480)

2. Vizita regelui Carol I şi a reginei Elisabeta a avut loc la 5–7 august st. n. 1895 în localitatea balneară Ischl din Austria, unde se pare că a discutat cu împăratul Franz Joseph problema graţierii memorandiştilor („Tribuna“, 1895, nr. 166, 170, 173; vezi şi doc., nr. 117 din volumul de faţă).

119

Magyar Királyi Minister Elnök
1273 szám Minister Elnök

Nagyméltóságú Minister Úr!

Folyó évi november hó 26 án 1511 szám alatt kelt nagybecsű átirata kapcsán van szerencsém Nagyméltóságoddal tisztelettel tudatni, hogy hitelt érdelmlő forrás szerint a nemzetiségi congressus határozatából megalakult 12. tagból „állandó választmánynak" román részről Lukács László laczfalusi lelkész, Mangra Vazul aradi lelkész, Raţiu János és Coroján Gyula ügyvédek a tagjai. Kivánatos lévén azt is tudni, hogy ezen tizenkettes „állandó választmányba" a tótok és szerbek részéről kik választattak meg: tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, sziveskedjek ez iránt puhatolódzásokat eszközöltetni s az eredményt velem közölni.

Ezzel kapcsolatban van szerencsém Nagyméltóságodat arról is értesiteni, hogy a folyó évi november hó 14 és 18 ika között román nemzetiségi vezérférfiak Nagy Szebenben tanácskozást tartottak, a melyben a többség a mellet volt, hogy a románok az eddig passivitásban továbbra is megmaradjanak, s elhatározták a kormányhoz egy kérvény benyujtását, melyben azt fogják kérni, hogy Nagyméltóságod hivatali elődének azon rendelete, melylyel a román nemzeti párt és a 25 ös végrehajtó bitottság működése betiltatott: vonassék vissza, és a további müködés megengedtessék. Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budapesten, 1895 évi november hó 29 én

Báró Bánffi

Nagyméltóságú Perczel Dezső magyar királyi belügyminister úrnak k.s.k.

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Ungaria, rola 80, c. 143–144; Magyar Országos Levéltár, Belügyministeriumi levéltár. Elnöki iratok, 1895–1633, f. 4–5.

Primul ministru regal maghiar
nr. 1273 Primul ministru

Excelenţa voastră, domnule ministru!

Urmare înaltului ordin cu numărul 1511 emis în ziua de 26 noiembrie anul curent, am onoarea să vă informez, excelenţă, că, potrivit unei surse demne de încredere, din „Comitetul permanent" de 12 membri, constituit prin hotărârea Congresului naţionalităţilor, din partea română fac parte

Vasile Lucaciu, preot din Siseşti, Vasile Mangra, preot din Arad [1] şi avocaţii Ioan Raţiu şi Iuliu Coroianu. Ar fi de dorit să se cunoască cine au fost aleşi să participe din partea slovacilor şi sârbilor[2]. Vă rog, excelenţă, să dispuneţi efectuarea cercetărilor în acest sens şi să-mi aduceţi la cunoştinţă rezultatul.

Referitor la această problemă, am onoarea să vă mai informez, excelenţă, că în zilele de 14 şi 18 luna curentă conducătorii românilor au ţinut o conferinţă la Sibiu[3], unde majoritatea s-au pronunţat pentru menţinerea pasivităţii şi au hotărât înaintarea unei cereri către guvern prin care solicitau abrogarea ordinului predecesorului Dumneavoastră privind interzicerea activităţii Partidului Naţional Român şi a Comitetului executiv de 25 şi să se permită activitatea în continuare.
Primiţi, Excelenţă, expresia sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 29 noiembrie 1895.

Baronul Bánffi

Excelenţei sale, domnului Perczel Deszõ, ministru de interne regal maghiar.

[1] Vezi nota 2 de la doc. nr. 25.

[2] Pe lângă cei 4 reprezentaţi ai românilor, în Comitetul executiv al *Congresului naţionalităţilor* mai făceau parte următorii: M. Stefanóvič, S. Daxner, P. Mudroň şi I. Vanovič (de la slovaci); E. Gavrilla, D. Cvejić, N. Ioksimović şi S. Malesević (de la sârbi). Vezi pentru aceasta I. Georgescu, *op. cit.*, p. 118–119 şi M. Krajčovič, *op. cit.*, p. 208–209.

[3] În realitate, la Sibiu în 15–16 noiembrie 1895 a avut loc o şedinţă confidenţială a Comitetului central al Partidului Naţional Român, ce urmărea ca membri săi să se organizeze într-un consorţiu-societate pe acţiuni, cu drept de proprietate asupra „Institutului Tipografic" şi a celor două ziare. Se declanşa din acel moment cea de a doua fază a crizei tribuniste şi a Partidului Naţional Român (I. Georgescu, *op. cit.*, p. 168–170; L. Boia, *op. cit.*, p. 119–121; *Corespondenţa lui George Moroianu (1891–1920)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1981, p. 296–297).

120

Nr. 52 B
Vertraulich

Bucarest am 27. December 1895

Hochgeborner Graf!

Mitelst meines ergebensten Telegrammes von gestern Nr. 25 habe ich mir erlaubt Euer Excellenz über den Empfang des Dr. Lukacs in Bucarest sowie über die Haltung Herrn Sturdzas dieser Demonstration gegenüber in Kürze zu berichten.

Nunmehr gestatte ich mir diese erste Meldung entsprechend zu ergänzen. Vor Allem verdient hervorgehoben zu werden, dass, wenn auch der ganze Aufzug sich zu einer imposanten Owation für den Siebenbürger „Märtyrer“ gestaltet hatte, und somit zweifelsohne vom Standpunkte der internationalen Courtoisie auf das schärfste zu verurteilen ist, demnach weder in den Begrüssungsreden Vintilla Rosettis und Urechias noch in den Antworten Lucacs eine ungarnfeindliche Äusserung vorgekommen ist. Letzterer ermahnte vielmehr die Menge in einer gleich nach seiner von Balkon seines Absteigequartiers an dieselbe gerichteten Ansprache, sich ruhig nach Hause zu begeben und Vertrauen zu haben in die Führer der Nationalen Bewegung, welche Hoffnung hätten in absehbarer Zeit, auf legalen Wege, eine Besserung ihrer age zu erreichen.

Was nun die Haltung der Regierung anbelangt, so halte ish dieselbe nicht für ganz einweandsfrei, wenngleich zugegeben werden muss, dass es für Herrn Sturdza bei seiner bekannten Vergangenheit ausserordentlich schwer sein mag, jetzt, wo sie ihm unbequem werden, die Geister bannen die er als Oppositionschef gerufen hatte.

Wie Euer Excellenz auch schon aus meinem gestrigen Telegramme gütigst ersehen haben werden, hatte ich es absichtlich unterlassen Herrn Sturdza bezüglich der Ankunft Lukacs's im vornhinein Vorstellungen zu machen.

Ich gieng hiebei von der Erwägung aus, dem Herrn Ministerpräsidenten Gelegenheit zu geben, die sowohl in seiner Jassyer Programmrede als auch in fast jedem seiner Gespreche wiederholten Beteuerungen der Loyalität und Freundschaft für uns einmal in anderer Weise als mit blossen Worten zu betätigen; oder aber im entgegen gesetzten Falle ihn sofort auf die Diwergenz zwischen seinen Worten und seinen Handlungen aufmerksam machen zu können.

Ich liess dabei die für den Empfang der Dr. Lukacs getroffenen Vorbereitungen durch unseren Confidenten sorgfältig überwachen, um die Sicherheit zu haben, dass es nicht zu ärgeren Ausschreitungen kommen werde, und um wenn möglich zu erfahren ob, und welchen Einfluss die Regierung unaufgefordert auf den Gang der Ereignisse nehmen werde.

Ich brachte auf diese Weise in Erfahrung dass die Regierung in der Tat bei der Liga dahin gewirkt habe, einen offiziellen Empfang durch die Liga als solche zu hintertreiben aber den Studenten diesbezüglich ganz freie Hand gelassen, sie jedoch habe ermahnen lassen keine Reden zu halten welche ihre Spitze gegen Ungarn kehren würden.

Wenn Herr Sturdza keine energischere Massregeln getroffen hat, um eine Demonstration zu hintertreiben, welche ihm Zweifel ohne höchst unbequem war, so liegt der Grund meiner unmassgeblichen Ansicht nach, hauptsächlich darin dass er fürchtet das Verrates an der Nationaler Sache, zu deren Patron er sich als Oppositionschef aufgeworfen hatte, beschuldigt zu werden und dass ihm so die Waffe, welche er seinerzeit mit soviel Eifer geschwungen hat, von den Conserwativen entrissen werde, und nunmehr

diese das Patent auf das immer noch zugkräftige Schlagwort der Nationalitäten Frage erwerben könnten.

In der Tat ist es interessant zu sehen wie die Organe der conservativen Partei, welche bisher die Nationale Frage stets mit einer gewissen Reserve behandelt hatten, nunmehr plötzlich von nationaler Begeisterung erfasst werden. Der Begrüssungsartikel, welchen die Indépendance Roumaine von heute bringt und den ich mir hier beizuschliessen erlaube, gielt von diesem sich vollziehenden Rollenweschel ein anschauliches Beispie. Die officiösen Blätter hingegen beobachten eine wohltuende Reserve und führen eine ganz correcte Sprache, welche mit der Art und Weise, wie sie sich ehedem zu gebärden pflegten, in auffallenden Contraste steht.

Nachstehend gestatte ich mir auf die Unterredung zurückzukommen, welche ich, wie bereits telegraphisch gemeldet, mit Herrn Sturdza hatte, und bei welcher ich den stattgehabten Demonstrativen Empfang des Dr. Lukacs zur Sprache brachte. Ich war hiebei bemüht den Anschein zu vermeiden, als ob ich der Reise des Genannten, sowie dem was er hier tun oder lassen konnte, irgendwelche besondere Bedeuntung beilegte, verhehlte Herrn Sturdza aber nicht, dass ich nach seinen bekannten Erklärungen und seinen oft wiederholten Freundschaftsbeteuerungen mich zu der Erwartung berechtigt glaubte, dass er aus eigener Initiative diese bedauerliche Demonstration, welche durchaus nicht geeignet sei zur Beruhigung der Gemüter beizutragen, zu verhindern gewusst hätte und dieses Vertrauen, welches, ich in seinem Worte gehabt habe, sei der Grund gewesen warum ich ihm, trotzdem mir die bevorstehende Ankunft des Dr. Lukacs längst bekannt war, nicht im Vornhinein schon Vorstellungen gemacht habe. Ich müsse daher das Vorgefallene doppelt bedauern.

Der Herr Ministerpräsident versicherte mich dass Niemand die vorgekommene Demonstration mehr bedauern könne als er selbst, denn er sei seit jeher (?) ein Feind derartigen Veranstaltungen gewesen, welche der Nationalen Sache nur schaden können. Auf meine Frage warum er dann nichts dagegen getan habe, was ihm bei dem Einfluss über welchen er der Liga gegenüber verfüge gewiss nicht schwer gefallen wäre, beteuerte er, dass er *nie* (!) zur Liga Beziehungen unterhalten habe, und auch jetzt, da die beiden Minister aus der Liga augetreten seien, keine Handhabe besitze um die Liga nach seinen Wünschen zu beeinflüssen.

Letzterer Satz betonte Herr Sturdza ganz besonders, doch steht seine Behauptung im Wiederspruche zu den durch unseren Confidenten erlangten Informationen, wonach die beiden fraglichen Minister zwar an den Beratungen des Ligacomites keinen Anteil mehr nehmen aber ihre Stellen keineswegs niedergelegt hätten.

Der Herr Minister führte weiter aus, er hätte keine Mittel gehabt den Empfangsfeierlichkeiten zu verhindern ausser das der Gewalt, und dieses sei ihm nicht ratsam erschienen, da hiedurch die Ganze Angelegenheit noch mehr an Wichtigkeit gewonnen, und leicht zu bedauerlichen Ausschreitungen hätte führen können. Er habe die Gewissheit dass die ganze Demonstration nur von Herrn Urechia angezettelt worden sei, um ihm, (Sturdza) Verlegenheiten zu machen. Urechia habe sich nämlich an ihm rächen wollen, weil er seine Wahl zum Vice-Präsidente des Senates vereitelt habe. Tatsächlich habe er (Sturdza) mit dem Studenten-Comité Fühlung nehmen wollen um es zur Zurückhaltung zu ermahnen, sei aber daran durch Intriguen Urechias gehindert worden, welcher es zu vereiteln gewusst habe, dass die Studenten bis zu ihm gelangten.

Herr Sturdza hob weiter hervor, dass durch den Demonstrativen Empfang Dr. Lukacs's diesem ein sehr übler Dienst erwiesen worden sei, und der Beweis wie sehr Letzterer darauf bedacht gewesen sei alles Aufsehen zu vermeiden, sei darin zu erkennen, dass der Zeitpunkt seiner Ankunft bis zum letzten Augenblike verheimlicht worden war.

Die ganze Verantwortung Herrn Sturdzas machte auf mich einen recht matten und hinkenden Eindruck, und es war die Verlegenheit deselben sich aus dieser ihm recht peinlichen Situation heraus zu kommen deutlich ersichtlich.

Ich erlaube mir meine Eindrücke in Kürze dahin zu resumiren, dass der Herr Ministerpräsident ähnliche Vorkommnisse aufrichtig bedauert, aber aus Partei-politischen Rücksichten nicht den Mut hat dieselben ernstlichen und offenen Widerstand entgegenzustellen.

Wenn ich mir gestattet habe diese an und für sich unbedeutende Angelegenheit zum Gegenstand einer so ausführlichen Berichterstattung zu machen, so liegt der Grund in der symptomatischen Bedeutung dieses Vorfalles und in der Erwägung, dass die Haltung welche Herr Sturdza in dieser Frage beobachtet hat keinen Anhaltspunkt für das bietet, was wir bei ähnlichen Anlässen in der Zukunft von ihm zu erwarten haben.

Genehmigen, Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht

Thurn

Seiner Excellenz Herrn Grafen Agenor Goluchowski Wien

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 328, c. 269–283; Haus-Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, XVIII, K. 52 f. 267–275.

Nr. 52 B
Confidenţial

București, 27 decembrie 1895

Ilustre conte,

Prin mijlocirea preasupusei mele telegrame de ieri, nr. 25, mi-am permis să raportez pe scurt Excelenţei voastre despre primirea Dr. Lucaciu la Bucureşti[1] precum şi despre atitudinea domnului Sturdza faţă de această demonstraţie.

Acum îmi permit să completez în mod corespunzător această primă comunicare. Înainte de toate merită să fie scos în evidenţă faptul că, chiar dacă întreaga procesiune s-a constituit într-o impozantă ovaţie pentru „martirul" trasilvănean şi, prin urmare, din punct de vedere al curtoaziei internaţionale fără îndoială este de condamnat în modul cel mai aspru, totuşi, nici în cuvântările de salut ale lui Vintilă Brătianu şi Urechia[2], nici în răspunsul lui Lucaciu nu a apărut vreo afirmaţie duşmănoasă faţă de Ungaria. Cel din urmă a sfătuit mai degrabă mulţimea, imediat după alocuţiunea sa adresată acesteia din balconul locuinţei sale ocazionale, să se îndrepte liniştit spre casă şi să aibă încredere în conducătorii mişcării naţionale care ar avea speranţa ca într-un timp mai mult sau mai puţin apropiat să obţină, pe căi legale, o îmbunătăţire a situaţiei lor.

În ceea ce priveşte atitudinea guvernului, nu o consider a fi cu totul ireproşabilă cu toate că trebuie admis că pentru domnul Sturdza, având în vedere trecutul său cunoscut, trebuie să-i fie foarte greu acum şi îi va fi neplăcut să alunge spiritele pe care el, ca şef al opoziţiei, le-a chemat.

După cum prea binevoitor a dedus deja Excelenţa voastră din telegrama mea de ieri, am omis intenţionat ca domnul Sturdza să facă anticipat referiri privitoare la sosirea lui Lucaciu.

Am procedat în acest fel din considerentul de a-i oferi ocazia domnului preşedinte al Consiliului de Miniştri de a-şi dovedi repetatele afirmaţii solemne de loialitate şi prietenie faţă de noi, odată, în alt fel decât în cuvinte goale, făcute de el atât în cuvântarea programatică de la Iaşi[3] cât în aproape toate cuvântările sale, sau, în caz contrar, să-l pot face imediat atent asupra divergenţei dintre cuvintele şi faptele sale.

Am pus să se supravegheze cu grijă, prin confidentul nostru, pregătirile făcute pentru primirea Dl. Lucaciu pentru a avea siguranţa că nu se va ajunge la excese mai grave şi pentru a afla, dacă este posibil, dacă şi în ce fel de influenţă va avea guvernul, în mod spontan, asupra mersului evenimentelor.

Am aflat în acest fel că guvernul a acţionat în fapt în aşa fel la Ligă încât să dejoace o primire prin Ligă, însă a lăsat studenţilor mână liberă în această privinţă, în totalitate, sfătuindu-i totuşi să nu ţină nici o cuvântare în care să-şi îndrepte ironia împotriva Ungariei.

Dacă domnul Sturdza nu a luat nici o măsură energică pentru a împiedica o demonstraţie, ceea ce lui fără îndoială i-a fost extrem de

neplăcut, motivul, după umila mea părere constă, în principal, în aceea că el se teme să nu fie învinovăţit de trădare în problema naţională, la a cărei conducere a fost înălţat ca şef al opoziţiei şi că astfel i se va smulge de către conservatori arma pe care la vremea sa o agita cu atât de mult zel, iar acum aceştia ar putea câştiga brevetul asupra lozincii încă mereu atrăgătoare a problemei naţionale.

De fapt, este interesant de văzut cum organul Partidului conservator, care până acum a tratat în permanenţă problema naţională cu o anumită rezervă, dintr-o dată a fost cuprins de entuziasmul naţional. Articolul de salut pe care îl publica „Indépendance Roumaine" de azi şi pe care îmi permit să-l anexez constituie, prin schimbarea de roluri ce a avut loc, un exemplu concret. Ziarele oficiale, dimpotrivă, păstrează o rezervă agreabilă şi au un limbaj cu totul corect, care este în contrast izbitor cu modul în care obişnuiau odinioară să se poarte.

În cele ce urmează îmi permit să revin la convorbirea pe care, după cum v-am comunicat telegrafic, am avut-o cu domnul Sturdza şi în care am adus în discuţie primirea demonstrativă făcută Dr. Lucaciu. M-am străduit cu acest prilej să evit aparenţa că aş acorda vreo importanţă deosebită numitului, precum şi la ceea ce putea face el aici, dar nu i-am ascuns domnului Sturdza că eu, după cunoscutele sale declaraţii şi după des repetatele sale afirmaţii solemne de prietenie, credeam că sunt îndreptăţit să aştept ca el, din proprie iniţiativă, să fi ştiut să împiedice această demonstraţie regretabilă care, în totalitate, n-ar fi fost potrivită pentru a contribui la liniştirea spiritelor; şi această încredere pe care am avut-o în cuvintele sale ar fi fost motivul pentru care eu, cu toate că îmi era cunoscută de multă vreme iminenta sosire a Dr. Lucaciu, nu am făcut referiri la ea în mod anticipat. De aceea a trebuit să regret de două ori cele petrecute.

Domnul preşedinte al Consiliului de Miniştri m-a asigurat că nimeni nu poate regreta mai mult decât el înduşi demonstraţia ce a avut loc căci el ar fi fost din totdeauna (?) duşmanul unor asemenea festivităţi care pot numai dăuna problemei naţionale. La întrebarea mea de ce atunci n-a făcut nimic împotriva acesteia, ceea ce lui, la influenţa de care dispune asupra Ligii, sigur nu i-ar fi fost greu, m-a asigurat cu tărie că el niciodată (!) nu a întreţinut legături cu Liga şi acum, deoarece ambii miniştri sunt ieşiţi din Ligă, nu are nici un mijloc să influenţeze Liga după dorinţele sale.

Ultima propoziţie a accentuat-o domnul Sturdza în mod deosebit, totuşi, afirmaţia sa este în contradicţie cu informaţiile primite de la confidentul nostru, după care ambii miniştri amintiţi, ce-i drept nu mai participă la dezbaterile consiliului Ligii, însă nu au demisionat în nici un caz din posturile deţinute[4].

Domnul ministru a explicat în continuare că nu ar fi avut nici un mijloc de a împiedica festivităţile de primire, în afara folosirii forţei, iar

aceasta nu i s-a părut recomandabilă, deoarece în acest fel întreaga chestiune ar fi câştigat şi mai mult în importanţă şi ar fi putut conduce uşor la excese regretabile. El avea certitudinea că întreaga demonstraţie ar fi pusă la cale de către domnul (Urechia) penru a-i produce încurcături. Urechia anume ar dori să se răzbune pe el, deoarece a împiedicat alegerea sa ca vicepreşedinte al Senatului. De fapt el (Sturdza) a dorit să ia contact cu Comitetul studenţesc pentru a-i sfătui spre reţinere, dar ar fi fost împiedicat de la aceasta prin intrigile lui Urechia, care a ştiut să zădărnicească ajungerea studenţilor până la el.

Domnul Sturdza a evidenţiat în continuare că prin primirea demonstrativă a Dr. Lucaciu i s-a făcut un serviciu foarte prost şi dovada, cât de mult cel din urmă s-a gândit la a evita orice vâlvă, este de văzut în aceea că momentul sosirii sale era de aşteptat să fie tăinuit până în ultimul moment.

Întreaga justificare a domnului Sturdza a făcut asupra mea o impresie cu totul ştearsă şi care şchiopătează, iar jena acestuia de a ieşi din această situaţie penibilă era clar vizibilă.

Îmi permit să rezum impresia mea despre aceasta, într-atât încât spun că domnul preşedinte al Consiliului de Miniştri regretă deschis asemenea incidente, însă din considerente politice de partid nu are curajul să opună o rezistenţă serioasă şi deschisă.

Dacă mi-am permis, ca atare, să fac din această chestiune neînsemnată obiectul unui raport atât de amănunţit, motivul constă în importanţa simptomatică a acestui eveniment şi în considerentul că atitudinea pe care a păstrat-o domnul Sturdza în această problemă nu oferă nici un punct de sprijin pentru ceea ce aşteptăm noi de la el în viitor cu prilejuri asemănătoare.

Primiţi Excelenţă, expresia profundului meu respect

Thurn

Excelenţei sale domnului conte Agenor Goluchowski, Viena

---

[1] Vasile Lucaciu a sosit la Bucureşti în 14/26 decembrie 1895 („Tribuna", nr. 281 din 17/29 decembrie 1895, p. 1123).

[2] Vintilă Brătianu (1867–1930), fiul lui I. C. Brătianu, dar în cazul nostru cuvântările de salut ale lui Vintilă Rosetti, preşedintele secţiei din Bucureşti a *Ligii culturale*, ale lui V. A. Urechia şi ale unui student („Tribuna", nr. 284 din 21 decembrie 1895/2 ianuarie 1896, p. 1136).

[3] Discursul lui D. A. Sturdza din 13 octombrie 1895 de la Iaşi (T. P. Lungu, *op. cit;* A. Bunea, *Parlamentul României pentru o politică externă favorabilă unirii Transilvaniei cu România (1892–1899)*, în „Acta Musei Napocensis", VII (1970), p. 329–353).

[4] Probabil G. D. Palladi şi Gh.C. Cantacuzino (vezi T. Pavel, *op. cit.*, vol. II, p. 76).

121

A 76 pr. 3 Januar 1896 p. m.
Kaiserlich Deutsche Gesandtschaft
in Rumänien
No. 142 Bukarest, den 27. Dezember 1895
durch sichere Gelegenheit bis Wien

Schon vor mehreren Tagen war die Ankunft des im Klausenburger Memorandum-Prozesse verurtheilten und kürzlich, wie Eurer Durchlaucht bekannt, von Kaiser Franz Josef begnadigten römisch katholischen Priesters Dr. Lucaciu in Bukarest angesagt worden. Die Regierung und speziell Herr Sturdza, hatten sich bemüht, die Ankunft des Siebenbürgischen Agitators zu hintertreiben. Aber es ist nicht immer leicht, die Geister zu bannen, die man gerufen, und die transkarpathischen Rumänen haben jetzt gelernt, daß sie der Rumänischen begierung immeu unbequen, der Opposition desto wilkommener sind.

Dr. Lucaciu kommt aus Rom, wohin er sich zur persönlichen Rechtfertigung begeben, weil sein Bischof auf Betreiben der Ungarischen Regierung ihm die Wiederanstellung verweigerte. Der noch nicht besänftigte Unmuth über den Agliardi'schen Zwischenfall scheint Lucaciu in der heiligen Stadt zu Gute gekommen zu sein und er hat sich mit gehobenen Gefühlen jetzt hier eingefunden.

Die von Herrn Sturdza zur Unthätigkeit verurtheilte, Kulturliga ergriff die Gelegenheit, um sich wieder geltend zu machen, die immer demonstrationslustigen Studenten zogen von der Statue Michaels des Tapferen zum Empfange nach dem Bahnhof, und dr. Lucaciu konnte durch die beflaggte Hauptstraße am königlichen Schlosse vorbei gestern seinen feierlichen Einzug halten und in seiner Rede die Fortführung der Campagne gegen Ungarn in Aussicht stellen. Weitere Empfänge und Bankette werden vorbereitet.

Nach meinen Informationen hat sich die Siebenbürger Rumänen Partei in jüngster Zeit von der Bevormundung zu emancipiren gesucht, welche die hiesige liberale Partei über sie ausgeübt hatte. Nammentlich der gleichfalls im Memorandum-Prozesse verurtheilte Dr. Ratziu scheint compromittirende Briefe des Herrn Sturdza zu besitzen und ist es satt, von diesem am Gängelbande geführt zu werden. Damit steht anscheinend zum Theil das jetzt sehr inopportune Auftreten des Herrn Lucaciu in Verbindung, der sich wohl nur gegen klingende Münze wieder entfernen dürfte und den Zweck verfolgt, sich lästig zu machen.

Daß letzteres thatsächlich der Fall ist, hat Herr Sturdza gegenüber den Oesterreichisch-Ungarischen Geschäftsträger, Grafen Thurn,

zugegeben und hat auch Seine Majestät der König im Gespräch mit mir bestätigt.

Es steht zu erwarten, daß dem Grafen Goluchowski in Ungarn die Vorwürfe darüber nicht erspart bleiben werden, daß er der vorzeitigen Entlassung der Ratziu und Lucaciu aus den Staatsgefängnissen das Wort geredet.

Wien 1.1.96 Graf Leyden

An Seine Durchlaucht den Herrn Reichskanzler, Fürsten zu Hohenlohe-Schillingsfürst
Österreich 104

Arh. St. București, Colecția microfilme R. F. Germania, rola 14, c. 123–126; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104, f. 119–122.

A 76 pe 3 ianuarie 1896 p. m.
Legația Imperială Germană
în România
Nr. 142 București, 27 decembrie 1895 [1]
cu o ocazie sigură până la Viena

Deja de mai multe zile a fost anunțată sosirea la București a preotului romano-catolic[2] dr. Lucaciu, condamnat la Cluj în procesul Memorandului și grațiat nu de mult de către împăratul Franz Joseph, după cum este cunoscut Alteței voastre. Guvernul și, în special domnul Sturdza s-au străduit să zădărnicească sosirea agitatorului transilvănean. Dar nu este întotdeauna ușor să ții în frâu spiritele, iar românii de peste Carpați au învățat acum că cu cât sunt mai incomozi guvernului român, cu atât mai bineveniți îi sunt opoziției.

Dr. Lucaciu vine din Roma, unde s-a dus pentru justificarea personală, deoarece episcopul său, la stăruințele guvernului maghiar, i-a refuzat reinstalarea[3]. Indignarea încă nedomolită iscată de incidentul Agliardi[4] pare să-i fi fost favorabilă lui Lucaciu în orașul sfânt și a sosit aici cu sentimente înălțătoare.

Liga culturală, condamnată de domnul Sturdza la inactivitate, a profitat de ocazie pentru a se reimpune; studenții, întotdeauna gata de demonstrații, au mers de la statuia lui Mihai Viteazul la gară, iar dr. Lucaciu a putut să-și facă ieri intrarea sărbătorească prin strada principală pavoazată cu steaguri în dreptul Palatului regal și să ofere în discursul său perspectiva continuării campaniei împotriva Ungariei.[5] Se pregătesc alte recepții și banchete.

După informaţiile mele, Partidul românilor din Transilvania a căutat în ultimul timp să se emancipeze de sub tutela exercitată asupra sa de Partidul Liberal de aici şi anume Dr. Raţiu, cel de asemenea condamnat în procesul Memorandului, pare să deţină scrisori compromiţătoare ale domnului Sturdza[6] şi este sătul să fie tutelat de acesta. Legat de aceasta, pare să fie foarte inoportună apariţia de acum a domnului Lucaciu, care ar pleca probabil din nou doar contra bani peşin şi care urmăreşte să se facă incomod.

Domnul Sturdza a recunoscut faţă de însărcinatul cu afaceri austro-ungar, contele Thurn, că într-adevăr acesta este adevărul şi a confirmat-o şi Maiestatea sa regele în convorbirea avută cu mine.

E de aşteptat că în Ungaria contele Goluchowski nu va fi scutit de reproşuri pentru că a intervenit în favoarea eliberării înainte de termen a lui Raţiu şi Lucaciu din închisorile politice.

Viena 1.1.96 contele Leyden

Alteţei sale, domnului cancelar al Reichului, principe de Hohenlohe-Schlillingsfürst

---

1 Documentul a mai fost publicat şi de T. Pavel, *op. cit.*, vol. II, p. 157–158.

2 Era greco-catolic (I.P.P.[app], *op. cit.*, vol. I, p. 130).

3 Pentru activitatea lui Vasile Lucaciu în Italia, vezi corespondenţa sa către dr. Ioan Raţiu din perioada 28 octombrie-25 decembrie 1895 la Muzeul naţional de istorie a Transilvaniei, nr. inv. M. 2454-M. 2460, reuşind aici să-şi recapete parohia cu toate drepturile sale („Tribuna", nr. 289 din 29 decembrie 1895/10 ianuarie 1896, p. 1151).

4 În urma călătoriei făcute în Ungaria la începutul anului 1895, nunţiul papal Agliardi a fost acuzat de autorităţile maghiare că s-a amestecat în treburile interne ale ţării, ceea ce a adus după sine izbucnirea unui conflict între prim-ministrul Bánffy şi ministrul de externe al Imeriului habsburgic, Kálnoky şi biserica catolică subordonată statului papal, mergând până la înlocuirea lui Agliardi („Tribuna", 1895, nr. 90 şi 92).

5 Pentru primirea sărbătorească a lui Vasile Lucaciu la Bucureşti în 14/26 decembrie 1895 vezi: V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 117 şi „Tribuna", nr. 284 din 21 decembrie 1895/2 ianuarie 1896, p. 1136.

6 Se referă probabil la „scrisoarea cea lungă" a lui D. A. Sturdza din ziua Înălţării Domnului a anului 1894, prin care îndemna pe memorandişti să nu se supună sentinţei de condamnare de la Cluj şi să emigreze cu toţii în România *(Din trecut, pentru viitor. Repriviri politice recente, Sibiu, 1899, p. 93–97; T. Raica, Rolul d-lui D. A. Sturdza în cestiunea naţională. Studiu istorico-politic*, Ploieşti, 1899, p. 37).

122

A 235 pr. 7 Januar 1896 p.m.
Kaiserlich Deutsche Gesandtschaft in Rumänien
durch Lieutenant Waldero

Bukarest den 4. Januar 1896

Der siebenbürger Dr. Lucaciu, über dessen Machenheit ich unter dem 27 v. M. zu berichten die Ehre gehabt habe, dürfte wie in dem gedachten Berichte angedeutet, in ein biss zwei Tagen die Rück-Reise antreten.

Vorgestern Abend sollte zu seine Ehre ein grosses Banket stattfinden, zu welchen nah an zweihundert Anmeldungen, auch von Senatoren und Abgeordneten, erfolgt waren.

Im letzten Augenblicke erkrankte Dr. Lucaciu heftig an Bronchitis, und die Zeitungen verkünden, dass die für das Festmahl eingezahlten Beträge wieder erhoben werden können.

Zu dieser plötzlichen Absage scheint das Verhalten des liberalen Senators, Pierre Gradisteano geführt zu haben. Dieser politische Freibeuter hat vor Jahren an seine Majestät dem König bei Höchst dessen Anwesenheit in Jassy eine damals vielbesprochene Anrede gehalten, in welcher unter Hinweis auf Siebenbürgen und Bassarabien die Worte vorkamen: „Sire il manquent encore des Pérles à votre couronne“*. Bei dem gegenwärtigen Anlasse des Bankets für Lucaciu, hat P. Gradisteano seine Absicht verkündet, wieder eine stark irredentistische Rede zu halten, wohl um, in Falle seines Verzichtes, die Zusage des Bürgermeister – Postens von Buarest zu erlangen.

Für letzteren sind aber schon Kandidaten in genügender Anzahl vorhanden und auch ohne der verdringlicher Haltung des Senators wäre die Regierung entschlossen gewesen das Festessen nicht stattfinden zu lassen.

Wärend also Dr. Lucaciu offiziell zu Bett geschickt wurde, hat ihm Herr Sturdza wie er mir soeben erzählte, eindringlich ins Gewissen geredet der Minister Präsident hat ihm vorgestellt, dass er erstens als Priester zur Geduld verpflichtet sei und nicht als Agitator auftreten dürfe, dass er zweitens sich mit königlichen Ehren und Glocken gelaute hier habe empfangen lassen und es ihm nicht zustehe, die Ruhe des Landes zu stören dass drittens er, Lucaciu, die Gnade seines Kaisers angerufen und erhalten habe und dass Erleichterungen der Lage seiner Landsleute für den Augenblick nur durch loyales Verhalten zu erhoffen seien. Jedenfalls aber, fügte Herr Sturdza hinzu,werde sich die Rumänische Politik durch die Agitationen ihrer Stammes-Genossen zu keinen Unvorsichtigkeiten hinreissen lassen.

---

* în franceză în original

Bei dieser Wiedergabe seiner Unterredung mit Lucaciu, sprach der Minister Präsident mir gegenüber die Hoffnung aus, dass die Ungarische Regierung ihrerseits Entgegenkommen zeigen werden der Empfang Lucaciu's habe bewiesen, wie sehr das Rumänische Volk sich für die nationale Sache zu erwärmen beginne, und bei den dem jüngsten Nationalitäten Congress in Pest vorhergehenden Verhandlungen seien die Rumänischen Delegationen Seitens der Serben und Kroaten aufgefordert worden, durch Rumänien und Russland auf die magyaren zu wirken. Es sei, wie Herr Sturdza hinzufügte, sein aufrichtigstes Bestreben, dass dieser letztere Rath nicht befolgt werde.

Graf Leyden

An seine Durchlaucht den Herrn Reichskanzler,
Fürsten zu Hohenlohe Schillingsfürst
Österreich 104

Arh. St. București, Colecția microfilme R. F. Germania, rola 14, c. 127–130; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bonn, Österreich 104, f. 123–126.

* în franceză în original.

A. 235 pe 7 ianuarie 1896 p. m.
Legația Imperială Germană în România
prin locotenentul Waldero

București, 4 ianuarie 1896 [1]

Transilvăneanul Dr. Lucaciu, despre a cărui activitate am avut onoarea să raportez în 27 luna trecută[2], ar putea să pornească pe drumul de întoarcere într-o zi sau două, așa cum am menționat în respectivul raport.

Alaltăieri seara ar fi trebuit să aibă loc un mare banchet în onoarea lui, la care s-au făcut aproape două sute de înscrieri și din partea unor senatori și deputați.

În ultimul moment Dr. Lucaciu s-a îmbolnăvit grav de bronșită și ziarele anunță că sumele plătite pentru banchet pot fi din nou ridicate.[3]

La această contramandare bruscă pare să fi dus comportamentul senatorului liberal Petre Grădișteanu.[4] Acest profitor politic a ținut, cu ani în urmă, la Iași, un discurs mult comentat adresat Majestății sale regelui în prezența acestuia, unde, referitor la Transilvania și Basarabia, apar cuvintele: „Sire, coroanei voastre îi lipsesc încă perle".[5] Cu ocazia banchetului pentru Lucaciu, P. Grădișteanu și-au anunțat intenția de a ține un discurs foarte iredentist, probabil pentru a obține promisiunea că i se va acorda postul de primar al Bucureștiului în cazul renunțării.

Pentru acesta însă este un număr suficient de candidați și chiar fără atitudinea îndrăzneață a senatorului, guvernul era hotărât să nu permită ținerea banchetului.

În timp ce dr. Lucaciu era trimis oficial la pat, domnul Sturdza, după cum mi-a povestit deunăzi, i-a spus că el ca premier i-a transmis că, în calitate de preot, are în primul rând datoria de a avea răbdare şi de a nu apărea ca agitator, că, în al doilea rând, a fost întâmpinat aici cu onoruri regale şi în sunete de clopote şi că nu are dreptul să tulbure liniştea ţării şi, că în al treilea rând, Lucaciu a solicitat şi a şi obţinut bunăvoinţa împăratului, iar o uşurare a situaţiei comatrioţilor săi poate fi obţinută acum doar printr-un comportament loial. În orice caz, a adăugat domnul Sturdza, politica românească nu se va lăsa târâtă de agitaţiile conaţionalilor în acţiuni hazardate.

În urma acestei reproduceri a convorbirii cu Lucaciu, premierul şi-a exprimat în faţa mea speranţa că guvernul maghiar va da dovadă, la rândul său, de solicitudine, iar primirea lui Lucaciu a demonstrat că poporul român a început să acorde atenţie cauzei naţionale; în cadrul tratativelor purtate la ultimul Congres al naţionalităţilor, care s-a desfăşurat la Pesta, sârbii şi croaţii au solicitat delegaţiei române ca România şi Rusia să exercite presiuni asupra Ungariei. Dar, aşa cum a adăugat domnul Sturdza, este dorinţa sinceră a domniei sale ca ultimul sfat să nu fie urmat[6].

Contele Leyden

Către Alteţa sa domnul cancelar al Reichului
principele de Hohenlohe Schillingsfürst
Austria 104

[1] Textul german a mai fost publicat şi de T. Pavel, *op. cit.*, vol. II, p. 158–159.
[2] Vezi doc. nr. 121.
[3] Banchetul trebuia să aibă loc în 2 ianuarie 1896 (T. Pavel, *op. cit.*, p, 77).
[4] Petre Grădişteanu (1839–1921), publicist, om politic liberal, viitor preşedinte al *Ligii culturale.*
[5] La 5 iunie 1883 cu prilejul dezvelirii la Iaşi a statuii lui Ştefan cel Mare, P. Grădişteanu, vechi şi influent deputat liberal, a vorbit la banchetul serbării că vede în Carol I pe regele românilor, ce cu concursul lor va recăpăta pietrele preţioase ce-i lipseau încă de la coroana lui Ştefan cel Mare, subînţelegând Transilvania, Basrabia şi Bucovina (C. Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand*,[Bucureşti], 1935, p. 103–105).
[6] Croaţii n-au fost participanţi şi nici reprezentaţi la *Congresul naţionalităţilor* din 10 august 1895 de la Budapesta, iar mărturisirea lui Sturdza cu privire la intervenţia României şi Rusiei în treburile Ungariei era un joc politic (vezi doc. nr. 123).

123

Nr. 2 A–C — Bucarest den 12. Jänner 1896

Bei seinem gestrigen Besuche kam Ministerpräsident Sturdza auf die jüngste Anwesenheit des Pater Lucaciu zu sprechen. Er begann mit der Versicherung. „dass dieser unliebsame Zwischenfall sowohl auf den König, wie auf die Regierung einen peinlichen Eindruck gemacht hat“. Seine Majestät sei aus zwei Gründen durch den Zwischenfall unangenehm

berührt gewesen. Zunächst erblickt der König in der Handlungsweise Lucacius, welcher erst kürzlich von seinem Monarchen begnädigt wurde, eine grobe Undankbarkeit und Tactlosigkeit. Dann hat es auf Ihn einen peinlichen Eindruck gemacht, dass Lucaciu in Bucarest mit geradezu königklichen Ehren empfangen worden ist. – Die Strassen durch welche der siebenbürgische Agitator seinen Einzug hielt, waren nämlich grössten Teils mit Fahnen geschmückt und in den Ansprachen auf dem Bahnhofe wurde ein Ton angeschlagen, der sonst nur bei der Begrüssung des Landesherrn üblich ist. Nach einer vertraulichen Information, – welche aber nicht von Herrn Sturdza stammt – hätte einer der Redner die Phrase gebraucht: „du bist unser Kaiser".

In Betreff seiner persönlichen Haltung teilte mir Herr Sturdza Nachstehendes mit: Pater Lucaciu habe sich nach seiner Ankunft darauf beschränkt, ihm eine Karte mit einigen herzlichen Worten der Begrüssung zu senden. Erst am 4-ten Tage habe er um eine Zusammenkunft mit dem Ministerpräsidenten nachgesucht, die ihm in Gegenwart von zwei Zeugen gewährt wurde. In der Unterredung, will Herr Sturdza Pater Lucaciu auseinandergesetzt haben, dass er sein Demonstratives Auftreten aus dreierlei Gesichtspunkten verurteilen müsse:

1) sei seine Haltung ein Act der Undankbarkeit gegenüber dem grossmütigen Monarchen, welcher ihm die Freiheit zurück gegeben ; 2) sollte ein Prister sich von dem gefährlichen Spiel der Politik fernhalten und 3) endlich wäre es eine törische Illusion zu glauben, dass Strassendemonstrationen und ähnlicher Unfug die nationale Sache in Siebenbürgen fördern könnten. Herr Sturdza will diesfalls auf mehrere Stellen seiner in der Opposition gehaltenen Reden hingewiesen haben, worin von einer solchen gefährlichen Actions–Methode eindringlichst gewarnt wurde. Diese Argumentation habe auf Lucaciu ihre Wirkung nicht verfehlt, welcher nunmehr einzulenken begann und um einen Rat nachsuchte. Herr Sturdza habe dies mit dem Bemerken abgeleset, dass er es für überflüssig erachte, gegenüber den Leuten, die auf gute Ratschläge nicht hören wollen.

Wenn sich schliesslich Lucaciu bestimmt sah, den hiesigen Aufenhalt abzukürzen und Sang-und Klaglos die Rückreise anzutreten, so sei dies nebst seiner, Sturdzá's Stellungnahme, auf die Einwirkung mehrerer massgebennder Persönlichkeiten der Bucarester Gesellschaft zurückzuführen, welche von einer Fortsetzung der Demonstrationen nichts wissen wollten. Natürlich habe der nur aus Eitelkeit zusammengesetzte Herr Urechia hievon eine wenig rühmenswerte Ausnahme gemacht. Schliesslich hätten auch die ratschläge des eben in Bucarest anwesend gewesenen katholischen Bischofs von Jassy zum obigem Resultat erfolgreich mitgewirkt.

Ich beschränkte mich darauf, diese langatmige Selbstentschuldigung mit dem Bemerken zum Abschluss zu bringen, dass das schliessliche Ergebnis, das ist die Verhinderung weiterer Demonstrationen und die

correcte Haltung der königlichen Regierung in Wien mit Befriedigung zur Kenntniss genommen geworden sei. Andererseits könne ich nicht verhehlen, dass man dort mehr erwartet habe und sehr erstaunt war, zu hören, dass die rumänischen Behörden den feierlichen Einzug des bekannten Agitators gewähren liessen.

Herr Sturdza versuchte hierauf die Schwierigkeiten seiner eigenen Stellung und die Erregtheit der hiesigen öffentlichen Meinung in allen Fragen, welche die Connationalen in Siebenbürgen betreffen, des Längeren zu erörten. Er verweis speziell darauf, dass man sich in einem circulus vitiosus bewege. Von der k.u.k. Regierung werde immer das Verlangen gestellt, jeder Kundgebung für die Brüder in Siebenbürgen entgegenzutreten, weil dies einer friedlichen und gedeihlichen Lösung der Frage direct schädlich sei. Die Rumänische Regierung, indem sie dieser freundnachbarlichen Pflicht nachkomme, stösse im eigenen Lande auf namhafte Schwierigkeiten weil, wenn die Besserung in der Lage der Siebenbürger Rumänen noch immer auf sich warten lasse, gewichtige Zweifel an der Richtigkeit der Methode sich geltend machen. Eine Rücksichtnahme auf diese schwierige Lage wäre daher nur eine billige Forderung und im dieser Beziehung würde Herr Sturdza von der weiteren Begnädigung der in dem Memorandum Process implicirten ungarischen Staatsangehörigen eine vorzügliche Rückwirkung auf die hiesige öffentliche Meinung sich erwarten. Mehrere dieser Personen halten sich in Bucarest auf, stünden jeder Agitation gegen Ungarn ferne, aber ihre Anwesenheit in Rumänien genügt um der Erregtheit der Geistes immer neue Nahrung zuzuführen.

Diesen Versuch, die Begnädigung der Herr Brote und Consorten anzuregen, glaubte ich mit aller Entschiedenheit entgegentreten zu sollen. Ich bemerkte zunächst dass ein gewaltiger Unterschied bestünde zwischen den im Memorandum-Process verurteilten Personen und jenen Elementen, welche sich durch die Flucht dem Spruche des Richters entzogen habe. Eine Berücksichtigung Letzterer scheine mir durch nichts gerechtfertigt. Aber abgesehen hievon, habe die versönliche und entgegenkommende Haltung der k. ung. Regierung nicht die erwarteten Fruchte gezeitigt, wofür der Empfang Lucacius leider einen traurigen Beweis liefern. Nach den eben vorgefallenen bedauerlichen Scenen wäre es gewiss nicht an der Zeit, an einen neuerlichen Act der Grossmut unseres Kaisers und Königs zu appelliren; vielmehr sei es Aufgabe der rumänischen Regierung oder Pflichten, welche sich aus unseren vertrauensvollen und freundschaftlichen Beziehungen ergeben, mehr als dies bisher der Fall war, nachzukommen. Herr Sturdza wollte mich schliesslich mit dem Gespenste von russischen Wühlereien in Siebenbürgen und mit gewissen, wieder auflebenden Sympathien der hiesiegen Rumänen für das grosse nordische Reich schrecken. Ich liess mich auf dieses Tema nicht näher ein und schloss diesen Teil unseres Gespräches mit dem Bemerken, dass gerade ähnliche Erscheinungen für jede rumänische Regierung ein Grund mehr sein sollten,

die Monarchie loyal und rückhaltlos zu unterstützen, weil mir nur im Rahmen einer solchen Politik die weitere selbstständige Entwicklung Rumäniens gesichert erscheine.

Genehmigen, Euer Excellenz, den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht

von Aehrenthal

Seiner Excellenz Herrn Grafen Agenor Goluckowski Wien

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 328, c. 304–314; Haus-Hof- und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien, IV Politisches Archiv, XVIII, K. 52, f. 14–19).

Nr. 2 A–C București, 12 ianuarie 1896

Ilustre conte,

Cu prilejul vizitei sale de ieri, președintele Consiliului de Miniștri Sturdza, a pus în discuție recenta prezență a părintelui Lucaciu.[1] El a început cu asigurarea că „acest incident neplăcut a făcut o impresie penibilă atât asupra regelui cât și asupra guvernului". Majestatea sa a fost din două motive neplăcut impresionat din cauza incidentului. În primul rând regele vede în modul de a se purta al lui Lucaciu, care abia de curând a fost grațiat de monarhul său, o grosolană nerecunoștință și lipsă de tact. Apoi, o impresie penibilă a lăsat-o faptul că Lucaciu a fost primit la București cu onoruri de-a dreptul regești. Străzile prin care și-a făcut intrarea solemnă agitatorul transilvănean au fost, în mare parte, împodobite cu drapele și în cuvântările de la gară s-a folosit un ton care altfel se obișnuiește numai la salutul de întâmpinare a suveranilor. Potrivit unei informații confidențiale, care însă nu provine de la domnul Sturdza, unul dintre vorbitori ar fi folosit fraza: „tu ești împăratul nostru".

În privința atitudinii sale personale domnul Sturdza mi-a făcut cunoscut următoarele: părintele Lucaciu s-a limitat după sosirea sa să-i trimită o carte poștală cu câteva cuvinte cordiale de salut. Abia în a patra zi a solicitat o întâlnire cu președintele Consiliului de miniștri care i-a fost acordată în prezența a doi martori. În cadrul convorbirii domnul Sturdza a vrut să-i explice părintelui Lucaciu că el trebuie să dezaprobe apariția sa demonstrativă din trei puncte de vedere: 1. atitudinea sa a fost un act de nerecunoștință față de generosul monarh care i-a redat libertatea ; 2. un preot trebuie să se țină departe de jocul periculos al politicii și 3. în sfârșit , ar fi o iluzie necugetată să crezi că demonstrațiile de stradă și dezordini asemănătoare ar putea favoriza problema națională din Transilvania. Domnul Sturdza a vrut, în acest caz, să dea de înțeles că este vorba despre

cuvântările ţinute în timpul opoziţiei sale în mai multe locuri şi în urma cărora a fost energic avertizat asupra unei asemenea metode de acţiune periculoase. Această argumentaţie nu şi-a greşit efectul asupra lui Lucaciu, care de acum a început să-şi dea sema şi a căutat să primească un sfat. Domnul Sturdza a încheiat cu observaţia că el consideră aceasta ca inutil faţă de oameni care nu vor să asculte de sfaturile bune.

Dacă, în sfârşit, Lucaciu s-a văzut silit să scurteze această şedere şi să procedeze, fără mare alai la reîntoarcere, aceasta se explică, pe lângă luarea de poziţie a lui Sturdza şi datorită influenţei, mai multor personalităţi competente ale societăţii bucureştene care nu voiau să ştie de o continuare a demonstraţiilor. Natural că domnul Urechia, care este plin de vanitate, a făcut din aceasta o excepţie puţin demnă de laudă. În sfârşit, ar fi contribuit cu succes la rezultatul de mai sus şi sfaturile fostului episcop catolic din Iaşi prezent tocmai la Bucureşti.

M-am rezumat să închei această autoînvinovăţire de durată cu observaţia, că rezultatul final, împiedicarea în continuare a demonstraţiilor şi atitudinea corectă a guvernului regal, a fost primit la Viena cu satisfacţie. Pe de altă parte nu pot ascunde că s-a aşteptat mai mult şi că a fost mare mirare să se audă că autorităţile române au permis intrarea solemnă, sărbătorească a cunoscutului agitator.

Domnul Sturdza a încercat apoi să discute mai pe larg despre greutăţile propriei sale poziţii şi despre iritarea opiniei publice de aci în toate problemele ce privesc pe conaţionalii din Transilavania. El se referea în mod special la faptul că se mişcă într-un cerc vicios. Din partea guvernului cezaro-crăiesc apare mereu cerinţa interzicerii oricărei manifestaţii în favoarea fraţilor din Transilavnia, deoarece acestea ar fi dăunătoare în mod direct unei rezolvări paşnice şi folositoare a problemei. Guvernul român, prin faptul că se conformează acestei îndatoriri de bună vecinătate, se loveşte în propria ţară de greutăţi considerabile deoarece, dacă îmbunătăţirea situaţiei românilor transilvăneni se lasă aşteptată, apar grave îndoieli asupra justeţiei metodei. O reconsiderare a acestei situaţii grele ar fi de aceea doar o dreaptă revendicare şi în raport de aceasta s-ar aştepta domnul Sturdza ca prin graţierea în continuare a cetăţenilor unguri implicaţi în procesul Memorandului la o reacţie însemnată asupra opiniei publice de aici. Multe dintre aceste persoane trăiesc în Bucureşti, şi deşi nu se implică în nici o agitaţie împotriva Ungariei prezenţa lor în România este suficientă pentru a alimenta agitarea spiritelor.[2]

Acestei încercări de a propune amnistia domnului Brote şi a consorţilor săi am crezut cu toată tăria că trebuie să i ne opunem. Înainte de toate am observat că există o uriaşă deosebire între persoanele condamnate în procesul Memorandului şi acele elemente care s-au sustras, prin fugă, de sentinţa judecătorească. O luare în considerare a celor din urmă mi se pare că nu se justifică prin nimic. Făcând însă abstracţie de aceasta, atitudinea conciliantă şi binevoitoare a guvernului regal ungar nu a dat roadele aşteptate şi în acest sens, primirea lui Lucaciu, din păcate, oferă

un trist exemplu. După scenele regretabile petrecute nu ar fi momentul să se apeleze la un nou act de generozitate al împăratului şi regelui nostru; mai mult, ar fi sarcina guvernului român sau îndatoriri care reies din relaţiile noastre pline de încredere şi prieteneşti, să facă mai mult decât a fost cazul până acum. Domnul Sturdza a vrut, în final, să mă sperie cu fantomele instigaţiilor ruseşti în Transilavania şi o certă înviorare a simpatiei românilor de aici pentru marele imperiu din nord.[3] Nu m-am lăsat antrenat mai îndeaproape în această temă şi am încheiat partea aceasta a conversaţiei noastre cu observaţia că tocmai asemenea fenomenul trebuie să constituie pentru orice guvern român un motiv în plus pentru a sprijini în mod loial şi sincer Monarhia, deoarece mi se pare că numai în cadrul unei asemenea politici este asigurată dezvolatrea de sine stătătoare, în continuare, a României.
Primiţi Excelenţă, expresia profundului meu respect

von Aehrenthal

Excelenţei sale domnului conte Agenor Goluchowski, Viena

[1] Pentru vizita lui Vasile Lucaciu la Bucureşti, vezi doc. nr. 120–122.

[2] D. A. Sturdza îi avea în vedere în primul rând pe Eugen Brote, Aurel C. Popovici şi Septimiu Albini, membri ai Comitetului central al Partidului Naţional Român, care fie că nu s-au prezentat la procesul *Memorandului,* fie că s-au sustras executării condamnării, toţi trei emigrând în România. (N. Cordoş, *The Memorandists and the Issue of Political Emigration,* în „Tranylvanian Review", vol. III, 1994, nr. 4, p. 58–75).

[3] Această afirmaţie a lui D. A. Sturdza era iarăşi un joc politic, deorece nu are acoperire reală, pentru că românii transilvăneni şi conducerea Partidului Naţional Român înţelegea solidaritatea rasei slave ca un sprijin puternic în rezolvarea problemei naţionale, dar nu înţelegeau şi nu aprobau o politică panslavistă. Colaborarea cu sârbii şi slovacii din monarhia austro-ungară urmărea, de altfel, combaterea deznaţionalizării forţate şi a hegemoniei maghiare, pentru apărarea fiinţei naţionale a aestor popoare pe baza dreptului de autodeterminare (vezi în acest sens şi K. Hitchins, *op. cit,,* p. 33–35, 98–116).

124

Legazione di S.M. il Re
Italia in Rumania No. 55/12

Bucarest, li 13 Gennaio 1896

Signor Ministro,

Una quindicina di giorni or sono venne a Bucarest il Dr. Lucaci, uno dei capi dell' agitazione Rumena in Transilvania condannati nel processo di Klausenburgo e graziati dall' Imperatore Francesco Giuseppe (mio rapporto l' Ottobre scorso No. 1301/201). Questo Presidente del Consiglio non credendo opportuno l' opporsi alle manifestazioni di simpatia

preparate a colui che si considera qui come un martire della causa nazionale – cio che, dissemi egli, avrebbe potuto provocare dimostrazioni ostili all' Ungheria - si limitò a far sapere agli studenti ed altri iniziatori di tali manifestazioni che faceva assegnamento sulle loro saviezza e moderazione per evitare qualunque atto di natura a obbligare il Governo di intervenire. Dal suo canto il Conte Thurn, in quel momento incaricato d'affari d'Austria per l'assenza in concedo del Barone d'Aerenthal, s'astenne da principio d' aprir bocca di quella visita del Signor Stourdza, volendo prima vedere come sarebbero andate le cose. Il Dottor Lucaci fu naturalmente assai festeggiato in certi circoli ma non si ebbero a lamentare escandescenze. Il Conte Thurn trovò tuttavia che le accoglienze fattegli oltrepassavano i limiti e che specie avendo per oggetto un uomo di recente graziato dal suo Sovrano rivestivano di per se un caracttere ofensivo poco conforme alle assecurazioni date dal Signor Stourdza al suo arrivo al potere. Egli parlò quindi in tal senso, in forma pero affatto moderata, al Presidente del Consiglio, coliendo anche il destro di fargli osservare che la presenza di due dei Ministri attuali nel Comitato della Lega culturale Rumena, (presenza che il Signor Stourdza spiega e scusa coll' utilità di potere per mezzo loro esercitare un' azione moderatrice sulla Lega stessa) non raggiunge il preteso scopo dal momento che non impedisce nulla.

Le pratiche del Conte Thurn non tornarono inutili. Secondo narra il „Magyar Hirlap" di Budapest, il Signor Stourdza avrebbe fatto invitare il Dr. Lucaci a non comparire ad un gran banchetto e altre feste organizzate in suo onore e ed abbreviare il suo soggiorno in Rumania. Essendosi rifiutato d' ottemperare a tale invito, sarebbe stato minacciato d' espulsione.

In che modo precisamente abbia proceduto questo Governo lo ignora lo stesso mio collega d' Austria. Fatto sta che feste e banchetti cessarono, e che il Lucaci riparti tre giorni fa „sans tambours ni trompettes" per l' Ungheria accompagnato alla stazione soltanto da alcuni amici.

I fogli conservatori non lasciano, ben inteso, sfuggire l' occasione di dar addosso al Signor Stourdza, e esprimendo la speranza che per la sua fama venga categoricamente stabilita la falsità delle informazioni del giornale Ungherese, gli chiedono spiegazioni ch' egli s' asterra probabilmente dal dare. La „Indépendance Roumaine" ricorda che lo stesso Dottore Lucaci venne già qui sotto il regime conservatore non graziato allora dall' Imperatore, ma colpito da un mandato di citazione davanti il Tribunale di Klausenburgo. Egli fu accolto e festeggiato con entusiasmo in banchetti dove gli aderenti del Signor Stourdza poterono pronunciare discorsi e portar brindisi senza che ne fossero turbate le relazioni coll' Austria–Ungaria. Ora invece il Presidente del Consiglio, sospetto a Vienna a causa degli errori commessi nell' opposizione, è costretto a far dello zelo. Se egli fosse stato sempre moderato, non si troverebbe oggidí nella necessità d'umiliare se ed il paese. Ma i liberali snaturando la grande causa della nazionalità Rumena cercarono di

confiscarla al loro prò, e l' abbassarono ad una meschina questione di partito servendosene come arma contro il Governo conservatore. Dopo aver destate e nutrite nei Rumeni di Ungheria speranze e illusioni con promesse ch'essi stessi sapevano di non poter riempire i liberali appena giunti al potere tradiscono quella causa, preconizzano la conciliazione anzi la capitolazione pura e semplice, e sono gli autori responsabili della scissione che sta producendosi tra i Rumeni di Transilvania un gruppo dei quali abbandonando il programma d' astensione completa e di resistenza passiva sinora seguito dai capi più autorevoli crede giunto il tempo di inaugurare una politica opportunista consistente nel partecipare alle elezioni e nel ridurre il movimento ad un azione puramente parlamentare. Il momento, aggiunge „l' Indépendance" non è propizio per un' azione chiassosa. Gli entusiasmi, gli ardori sono sbolliti; sarebbe difficile e forse imprudente il riaccenderli ora. A che prò incitare i Rumeni di Transilvania a nuovi sagrificii che preparerebbero loro soltanto nuovi disinganni? Tutto ciò che si può chiedere ai valenti patrioti di Sibiu è di rendere alla questione Transilvana il suo carattere nazionale di capitanare la resistenza senza debolezza per la salvaguardia della coltura nazionale e di mantenere alte sul terreno strettamente legale tutte le rivendicazioni dei Rumeni, che hanno il dovere di stringersi attorno ad essi per tale compito.

Insomma, come vede l' Eccellenza Vostra, qualunque sia qui il partito d'opposizione torna sempre a far lo stesso gioco, si vale cioè della causa nazionale per scalzare gli avversari al potere. I conservatori pero, bisogna pur confessarlo, adoperano – sinora almeno – questo mezzo con maggiore prudenza, e sino più guardinghi nel compromettersi che non lo furono i liberali, per tema di trovarsi un giorno nello impiccio medesimo che il Signor Stourza, il quale checche ne dica, è oggidi abbastanza imbarazzato nel conciliare senza troppo scapito della propria popolarità il sua atteggiamento d'un anno fa nella questione col suo desiderio di coltivare intime e cordiali relazioni colla Austria–Ungheria. Dacche tuttavia egli ha preso nelle mani le redini del Governo, l'agitazione per i fratelli d' oltre monti ha assunto una forma cosi blanda da far ritenere non molto lungi dal vero coloro i quali asserivano esser essa in parte fittizia e provocata dai liberali a scopo di partito.

E di Beccaria

A Sua Eccellenza il Barone Blanc
R. Ministro degli Affari Esteri Roma

Arh. St. București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 791–795; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, P. 38, Romania.

Legaţia Maiestăţii sale
Regele Italiei în România
Nr. 55/12

București, 13 ianuarie 1896

Domnule Ministru,

Acum vreo cincisprezece zile a venit la București dr. Lucaciu[1] unul din liderii mişcării române din Transilvania condamnaţi în procesul de la Cluj şi graţiaţi de împăratul Franz Joseph (raportul meu nr. 1301/201 din octombrie trecut). Preşedintele Consiliului de Miniştri, considerând că nu este oportun să se opună manifestărilor de simpatie pentru cel care este socotit aici ca un martir al cauzei naţionale – lucru care, mi-a spus el, dacă s-ar fi produs ar fi provocat demonstraţii ostile faţă de Ungaria, s-a mărginit a le transmite studenţilor şi celorlalţi iniţiatori ai unor asemenea manifestări că se bizuie pe înţelepciunea şi moderaţia lor pentru a se evita orice fel de act de natură a obliga guvernul să intervină. În ce-l priveşte, contele Thurn, în acel moment însărcinat cu afaceri al Austriei, prin plecarea în concediu a baronului d'Aerenthal, s-a abţinut din principiu de la orice declaraţie privind vizita dlui Sturdza, vrând mai întâi să vadă cum evoluează lucrurile. Dr. Lucaciu a fost, în mod natural, omagiat îndestul în diverse cercuri, dar nimeni nu se poate plânge de excese. Contele Thurn a socotit totuşi că primirea ce i s-a făcut acestuia a depăşit limitele şi că, având-se în vedere că beneficiarul ei este un om graţiat de curând de suveranul său, ea a căpătat un anume cvaracter ofensiv, prea puţin conform cu asigurările pe care dl Sturdza le-a dat în momentul venirii la putere. El i-a vorbit aşadar despre acest lucru, într-o formă totuşi destul de moderată, preşedintelui Consiliului şi cu acest prilej a făcut observaţia că prezenţa a doi dintre miniştrii actuali în Comitetul Ligii culturale române (prezenţă pe care dl Sturdza o motivează prin aceea că oferă guvernului posibilitatea de a exercita, prin intermediul lor, o influenţă moderatoare asupra Ligii) nu-şi atinge scopul pretins de vreme ce nu împiedică nimic.[2]

Demersurile contelui Thurn nu s-au dovedit inutile. După cum relatează ziarul „Magyar Hirlap" din Budapesta, dl Sturdza i-ar fi cerut Dr. Lucaciu să nu participe la un mare banchet şi la alte manifestări organizate în onoarea sa şi să-şi scurteze şederea în România. Refuzând să se supună unei asemenea invitaţii, ar fi fost ameninţat cu expulzarea.

În ce mod anume a procedat guvernul român, colegul meu din Austria nu ştie însă. Cert este că banchetul şi alte manifestări n-au mai avut loc şi că Lucaciu a plecat acum trei zile spre Ungaria „fără surle şi trâmbiţe", fiind petrecut la gară doar de câţiva prieteni.

Gazetele conservatoare nu lasă, bineînțeles, să le scape ocazia de a-l înghesui între corzi pe dl Sturdza și exprimându-și speranța că acesta va proba prin reputația sa falsitatea indubitabilă a informațiilor puse în circulație de jurnalul unguresc, îi cer o serie de explicații pe care probabil el se va abține să le dea. „L' Indépendance Roumaine" amintește că același dr. Lucaciu a venit în țară, în timpul guvernului conservator, fără să fi fost la acea epocă grațiat de împărat, ba chiar sub incidența unui mandat de înfățișare în fața Tribunalului din Cluj, și că a fost primit și sărbătorit cu mare entuziasm în cadrul unor banchete la care susținătorii dlui Sturdza au putut să țină discursuri și toasturi fără ca relațiile cu Austro–Ungaria să aibă de suferit.[3] Acum însă președintele Consiliului, suspectat la Viena din pricina erorilor comise pe când era în opoziție, e silit să dea dovadă de exces de zel. Dacă ar fi fost însă moderat dintotdeauna, astăzi nu s-ar vedea silit să se umilească și pe sine și țara. Dar liberalii, denaturând măreața cauză a națiunii române, au vrut să o confiște în folosul lor, ajungând astfel să o coboare până la o meschină chestiune de partid și folosind-o ca pe o armă împotriva guvernului conservator.[4] După ce treziseră și întreținuseră în românii din Ungaria speranțe și iluzii prin promisiuni pe care ei înșiși știau că nu le pot îndeplini, liberalii, abia ajunși la putere, au trădat cauza națională, au îndemnat la conciliere ba chiar la capitulare pur și simplu și sunt autorii și cei responsabili de sciziunea pe cale de a se produce între românii din Transilvania: căci un grup dintre aceștia, abandonând programul de abținere completă și de rezistență pasivă urmat până acum de liderii cei mai prestigioși, crede că a sosit momentul de a inaugura o politică oportunistă, care constă în participarea la alegeri și reducerea întregii mișcări la o acțiune pur parlamentară.[5] Momentul, adaugă „L'Indépendance" nu e potrivit pentru o acțiune zgomotoasă. Entuziasmele, înflăcărarea s-au potolit și ar fi dificil, poate chiar imprudent să le reaprinzi. La ce bun să-i îndemni pe românii din Transilvania la noi sacrificii, care le-ar aduce numai noi dezamăgiri? Tot ce se poate cere merituoșilor patrioți de la Sibiu e de a reda chestiunii transilvănene caracterul său național, de a conduce rezistența fără urmă de slăbiciune pentru salvgardarea culturii naționale și de a menține pe un teren strict legal toate revendicările românilor, care au datoria de a strânge rândurile alături de liderii lor pentru realizarea unei asemenea misiuni.

În concluzie, după cum vede Excelența voastră, oricare ar fi aici partidul din opoziție, el ajunge mereu să facă același joc: se folosește de cauza națională pentru a-i da jos pe adversarii aflați la putere. Trebuie totuși să menționez că – cel puțin până acum – conservatorii au întrebuințat acest procedeu cu mai mare prudență, și oricum sunt mai prevăzători să nu se compromită decât au fost liberalii, de teamă că într-o zi s-ar putea găsi într-o încurcătură ca aceea în care prins este dl Sturdza, care, orice s-ar zice,

are mari greutăţi în a împăca, fără să-şi şirbească prestigiul, ataşamentul arătat acum un an chestiunii naţionale cu dorinţa de a menţine relaţii cordiale cu Austro-Ungaria. De când a luat totuşi frânele puterii cu toată autoritatea, agitaţia în sprijinul fraţilor de peste munţi a căpătat un aspect atât de domol, încât putem considera că nu sunt foarte departe de adevăr cei care susţineau că aceasta este în bună parte artificială şi provocată de liberali din raţiuni politicianiste.

E. di Beccaria[6]

Excelentei sale,
Baronului Blanc
Ministru regal al Afacerilor Externe - Roma

[1] Pentru vizita lui V. Lucaciu la Bucureşti, vezi doc. nr. 120-122.
[2] Vezi doc. nr. 120.
[3] Banchetul a avut loc în 29 noiembrie st. v. 1892, în organizarea liberalului George Vernescu (vezi doc. nr. 13-14).
[4] A se vedea T. P. Lungu, *op. cit.*, p. 144-242.
[5] Pentru izbucnirea acestei crize a se vedea printre altele: L. Botezan, *Contribuţii la studiul vieţii politice a Transilvaniei din anii 1895-1898*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", XIII (1970), p. 213-242; L. Boia, *Contribuţii privind criza Partidului Naţional Român şi trecerea de la pasivism la activitism (1893-1905)*, în „Studii revistă de istorie", 1971, nr. 5, p. 963-984.
[6] Ambasadorul Italiei la Bucureşti.

125

Regio Consolato generale d'
Italia in Ungaria — Budapest, 20 febbraio 1986
Politico
N. 291/26

Signor Ministro,

Ho l' onore d' inviare qui unito a Vostra Eccellenza un nuovo manifesto dello sciolto comitato esecutivo rumeno di Transilvania.

In questo manifesto i sottoscritti, quali rappresentanti degli interessi del popolo rumeno recapitolano i fatti che precedettero la loro condanna al carcere, narrano della successiva amnistia e dichiarano di non aver mai chiesto la grazia sovrana che sembra piuttosto, com' è di fatto, dicano essi, una manifestazione de sentimento di giustizia del capo dello stato ed escludano l'intervento o l'intercessione del governo nella decisione del Sovrano. Questa decisione indica esser giunto il momento della giustizia e da espressione al desiderio di S.M. di vedere accordare ai Rumeni, suoi

sudditi il godimento dei diritti che loro spettano e di veder soddisfatte le loro giustificate aspirazioni. Dopo ciò domandano al governo se vuole dedurre la logica conseguenza da quest' atto di grazia, se cioè, svincolato dall' influenza del chauvinismo abbia intenzione d' abbandonare il sistema di persecuzione e di pressioni per giungere alla completa magiarizzazione, o se non piuttosto, nell' interesse della patria comune, inspirato da nobili sentimenti ed agl' eterni principii di libertà, d' uguaglianza e di fraternità ed in nome della giustizia, della coltura e della civiltà voglia accordare la completa soddisfazione delle aspirazioni del popolo rumeno di Transilvania, aspirazioni contenute nel programma nazionale che mantengono invariato dell' anno 1881.

In poche paroli essi domandano e vogliano l' autonomia della Transilvania. A questa domanda il popolo ungherese risponde che ai Rumeni sono accordati diritti uguali a quelli degli altri cittadini della nazione, e che invece di lagnarsi vanamente farebbero bene di prendere finalmente parte alla vita costituzionale della nazione eleggendo rappresentanti della loro nazionalità in Parlamento, e di abbandonare il terreno sterile dell' astensione.

La stampa officiosa aggiunge che l' atto di grazia fu proposto al sovrano dal governo sia per dimostrare lo spirito conciliante del Cabinetto Banffy sia per facilitare al Governo rumeno l' aderimento alla Triplice Alleanza. Difatti l' atto di grazia apparve subito dopo la visita del Re Carlo in Ischl. E l' importanza di quest' atto fu riconosciuta dal Presidente dei ministri rumeni, Demetrio Stourdza nel suo discorso-programma del 27 ottobre 1895 e sul quale ringrazia il Governo ungherese per la liberazione dei carcerati.

In quanto alla domanda di privilegi paliativi d'una vera autonomia della Transilvania non c' è da discorrerne. Il Governo ungherese a qualunque partito appartenga si sforzerà sempre di magiarizzare tutti i popoli soggetti alla corona di S. Stefano, ben sapendo che accontentati i Rumeni su questo terreno, sarà poi impossibile di non contentare in seguito i Serbi, i Slovacchi ed i Ruteni.

La Monarchia austro-ungarica unita di nome ma non di fatto, a causa delle autonomie accordate alle molteplici nazionalità di cui essa si compone, è un salutare esempio per i Magiari decisi a formare la nazione ungherese una e compatta colla soppressione d' ogni altra nazionalità. Per conseguenza i Rumeni sono avvisati che qualunque tentativo di mettere in essecuzione, in tutto od in parte, il programma del 1881, annesso al recente manifesto, li condurrebbe a quel carcere da cui uscirano per grazia sovrana.

Reale Console Generale
A di Bissia

Sua Eccellenza il Barone A. Blanc
Ministro degli Affari Esteri Roma

Arh. St. București, Colecția microfilme Italia, rola 22, c. 786–789; Archivio Storico-Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Romania P. 38.

Consulatul regal general al
Italiei în Ungaria   Budapesta, 20 februarie 1896

Politic
No. 291/26

Domnule Ministru,

Am onoarea de a trimite Excelenţei voastre, în anexă, un nou manifest al dizolvatului Comitet executiv român din Transilvania.[1]

În manifestul cu pricina semnatarii, în calitate de reprezentanţi ai intereselor poporului român, recapitulează faptele care au precedat condamnarea lor la temniţă, se referă la amnistierea care a urmat şi declară că nu au solicitat nicicând clemenţa suveranului, aceasta părând a fi, mai degrabă - după spusele lor - manifestarea sentimentului de dreptate al şefului statului, drept care ei exclud orice intervenţie ori intermediere din partea guvernului în hotărârea luată de suveran. Această decizie arată că a sosit momentul dreptăţii şi dă expresie dorinţei Maiestăţii sale de a vedea că şi românilor, tot supuşi ai săi, li se acordă dreptul de a beneficia de libertăţile ce li se cuvin şi că aspiraţiile lor legitime sunt satisfăcute. Apoi solicită guvernului să binevoiască a deduce consecinţa logică a acestui act de clemenţă al suveranului, adică, cu alte cuvinte, dacă, eliberat de influenţele şovine, ar avea intenţia de a abandona politica de persecuţii şi presiuni destinate a realiza maghiarizarea completă, acceptând, mai degrabă, în interesul comun şi inspirat de nobile sentimente, precum şi de principiile eterne ale libertăţii, egalităţii şi fraternităţii, să satisfacă integral, în numele dreptăţii, culturii şi civilizaţiei, aspiraţiile poporului român din Transilvania, aspiraţii conţinute în programul naţional păstrat neschimbat începând din 1881.

În puţine cuvinte, ei cer şi doresc autonomia Transilvaniei. La această cerere ungurii răspund că românilor le-au fost acordat drepturi egale cu ale celorlalţi cetăţeni ai naţiunii şi că, în loc să se lamenteze inutil, ar face bine să se integreze în sfârşit vieţii constituţionale naţionale, trimiţându-şi reprezentanţi aleşi în Parlament şi abandonând tactica sterilă a abţinerii.

Presa oficioasă adaugă şi faptul că gestul de clemenţă a fost propus suveranului de guvern fie pentru a demonstra spiritul conciliant al Cabinetului Banffy, fie pentru a-i înlesni guvernului român aderarea la Tripla Alianţă. Şi în fapt actul de clemenţă s-a produs imediat după vizita regelui Carol la Ischl.[2] Importanţa acestui act a fost recunoscută, de altfel, de şeful cabinetului român, Dimitrie Sturdza, în discursul său program din 27 octombrie 1895, în care mulţumeşte guvernului ungar pentru eliberarea celor închişi.

Cât priveşte solicitarea de privilegii ca paleative în schimbul unei adevărate autonomii a Transilvaniei, nu e nimic de discutat. Guvernul ungar, indiferent cărui partid i-ar aparţine, se va strădui mereu să

maghiarizeze toate popoarele supuse Coroanei Sf. Ştefan, ştiind bine că, o dată ce le va da satisfacţie românilor în acest domeniu, va fi imposibil să nu le dea satisfacţie şi sârbilor, slovacilor şi rutenilor.

Monarhia austro-ungară, unită cu numele, dar nu şi în fapt, datorită autonomiei acordate nenumăratelor naţionalităţi care o compun, este un exemplu salutar pentru maghiarii decişi să formeze o naţiune ungară unică şi indivizibilă, prin anihilarea oricărei alte naţionalităţi. În consecinţă, românii sunt conştienţi că orice tentativă de a transpune în fapt, în întregime sau în parte, programul din 1881, anexat manifestului recent, i-ar conduce în temniţa din care tocmai au ieşit datorită clemenţei imperiale.

Excelenţei sale,
Baronul A. Blanc,
Ministru al Afacerilor Externe-Roma

Consul general regal
A. de Bissia

---

1 Este proiectul de „Manifest“ din februarie 1896 ce a fost trimis de dr. Ioan Raţiu tuturor membrilor Comitetului central graţiaţi, pentru a-l completa, aproba şi semna în vederea publicării lui (Câteva exemplare din acest „Manifest“ se află la Muzeul naţional de istorie al Transilvaniei, nr. inv. M. 2482). „Manifestul“ a fost publicat în „Tribuna“, nr. 27 din 6/18 februarie 1896, dar numai cu semnătura a şapte memorandişti (I. Raţiu, G. Pop de Băseşti, I. Coroianu, T. Mihali, R. Patiţia, P. Barbu şi G. Domide),. ce s-au simţit obligaţi să explice opiniei publice adresa lor de mulţumire din 20 septembrie 1895 trimisă împăratului pentru actul de graţiere din 16 septembrie 1895.

2 Vezi doc. nr. 117-118.

126

Magyar kir/ályi/belügyministeri Elnökség
Tárgy
száma: 278

Magyar királyimiszterelnöknek
Nagyméltóságod – 1. a mellékelt I–V ívet
Fogadja stb.
Budapest 1896 14/IV

Magyar királyi ministerelnöknek

Nagyméltóságod folyó évi július hó 17-én 278 rez. sz. a kelt nagybecsű átiratában Kolozsvármegye közönségének az oláhok által a magyar nemzet és állam ellen folytatott izgatások megszüntetése tárgyában a képviselőházhoz intézett feliratának megküldése mellett szives volt a több más törvényhatóságok által azon kérdésben szintén készitett feliratok tartalmát velem közölni, s a tett javaslatokra nézve véleményemet kikérni.

Ezen javaslatok részben a vallás és közoktatásügy keretébe tartoznak, részben közgazdaságot érdeklők, egy részük azonban a szorosan vett beligazgatás körében mozog, ennél fogva az elöbbiekre csak általnosságban a menyiben azokak egybe függése azt megkívánja ott rajtok nyilatkozni, míg a tárcsám ügykőrébbe tartozókra nézve tüzetesebben fogok kiterjeszkedni:

I. Az összes közoktatásnak az állam kezébe vétele, mint ezt némely törvényhatóság ajánlja, nézetem szerint is a leg hatályosabb rendszabály volna, hogy az állam ellenes izgatásoknak már csirájukban eleje vétessék s az ujabb nemzedéknek hazafias irányban való nevelése lehetővé váljék.

Kétségtelen, hogy jelenleg az iskola az, mely a nemzetiségek nevezetesen pedig az oláhok lakta vidékeken a magyarság elleni izgatásnak legveszélyesebb fészkét képezi, ott oltatik már a gyermekekbe a gyűlölség minden iránt, ami magyar; ha tehát az oktatásügyet maga az állam venné kezébe akkor az iskola a magyarság és a magyar haza iránti ellenszenv terjesztője helyett a haza iránti szeretetet és ragaszkodás melegágyává válnék. Addig s azonban mig ezen végczél meg volna valósítható, kívánatosnak tartok minden oly intézkedést mely az államnak az iskolára való befolyását s azoknak ellenőrzését hathatósábbá tenni alkalmas. Ebből a szempontból helyeselnem kell azon javaslatokat melyek a tanítóképző intézetek államosítására az 1876: XXVIII és az 1879: XVIII törvény czikkek szigorú végrehajtását az 1883: XXX törvény czikk akkénti módosítására, hogy érettségi bizonyítványokat azok az e czélra alkotott állami vizsgáló bizottságok adhassanak, – a felekezetek által fenntartott népiskolák tanítóinak, a középiskolák és tanítóképezdék tanárainak a kormányáltali megerősítésére, állam és nemzet ellenes üzelmek esetében ezeknek az állam fegyelmi hatalma alá rendelésére, a tankönyvek, tanrendszer és tantervnek a kormány által leendő megállapítására irányulnak.

Az iskola és tanító mellet a népre való befolyásánál fogva kiváló szerepet játszik a lelkész, s miután főleg a gör. kath.és gör. keleti oláh papoknak jelentékeny része – habár nem mindig nyiltan – a magyar nemzet és állam elleni izgatás szolgálatában áll, szükségesnek mutatkozik, hogy e téren is megfelelő intézkedések tétessenek.

Részemről is kivánatosnak tartanám tehát, hogy az államnak a papnevelésre megfelelő befolyás és ellenőrzési jog biztosítassék továbbá, hogy a kormánynak joga legyen az állam elleni izgatásban részt vevő lelkész megfenyítését esetleg elbocsátását felettes hatóságától eredmé nynyel követhetni. – A szerényebb javadalmazású lelkészek állami segélyezése által ezek némileg le lesznek ugyan kötelezhetők az állam irányában ettől számbavehető eredményt részemről nem várhatok, mert ha ezen segélyezés kivételkép mindig a hazafias magatartás jutalmául adatik, az esetben az illető lelkészek által mint hogy az izgatók által mint a nemzetiségi ügy árulói lesznek feltüntetve, nem igen fogadtatnék el, ha pedig a segélyezés általánosíthatik, úgy hogy arra a kisebb jövedelmű

lelkész mint egy igényt nyer ez esetben az nem fogja magát különösen lekötelezve érezni.

Ami a Kolozs vármegye feliratában foglalt azon óhajt illetti, hogy az 1868 IX t. cz. módosításával a gör. kel. egyházak román és szerb nemzeti jellege eltöröltessék, habár a törvényben használt ezen kitételeket részemről sem tartom helyeseknek, sőt azoknak törvénybe történt felvételét határozottan hibáztatnom kell, mind a mellett jelenleg annak megváltoztatását opportunusnak nem tartom mert ez nézetem szerint a románoknak és szerbeknek még mérsékeltebb köreiben is izgatottságot és elkeserdést keltene a nélkül, hogy számba vehető gyakorlati eredménynyel járna.

Sokkal mélyre hatóbb és sikeresebb intézkedésnek tartanám, hogy ha a magyar ajkú gör. kath. illetök gör. kel. hiveknek megadatnék azon jog hogy magyar nyelvű hitközségeket képezhessenek magyar nyelvű isteni tiszteletben részesülhessenek, esetleg ha a magyar nyelvű gör. kath. hivek részére magyar szertartású püspökség állítatnék fel, mely irányban tudomásom szerint már folytak is tárgyalások. Ez által az ily hivek eloláhositásának gát vettetnék sőt vegyes ajkú községekben ez által a magyarosodásnak út nyittatnék.

II. A nemzetiségi sajtó útján űzött izgatásnak visszaszoritása esetleg megtorlása czéljából tett azon javaslat, hogy a büntető törvénykönyv 172 § ának első bekezdése oly értelemben módosithassék, hogy ne csak az egyenes felhivás az engedetlenségre hanem már az izgatás is büntetéssel illessék, mint Nagyméltóságod előtt tudva van, más oldalról is felmerült, nevezetesen az alföldi munkás mozgalom tárgyában. Nagyméltóságodnál ez évi február hóban tartott értekezleten a socialis izgatók megfékezése czéljából is felvettetett az idézett törvény szakasz ily irányú módositása.

Erre nézve részemről csak anyit vagyok bátor tisztelettel megjegyezni, hogy a törvénynek és hatósági intézkedéseknek a többnyire tudatlan tömeg elött gyűlöletessé tétele gyakran elégséges arra, hogy azt erőszakoskodásra inditsa a nélkül hogy erre egyenesen felhivatnék, s igy kivánatosnak tartom, hogy a hatóságok ily veszélyekkel szemben is büntető törvényáltal is nagyobb oltalomban részesithessenek az által hogy az ily izgatást szintén büntetéssel sujthassák.

Ami a sajtó rendtartást illeti, azt eltekintve az 1848: XVIII t. cz. hiányaitól, már azért is reformálandónak tartom, mert a jelenlegi állapot, midőn az ország területén négy féle sajtó törvény van érvényben ép hogy tarthatatlan a jogegység szempontjából mint ahogy káros és nehézségeket okozó a sajtó ügy administrátiója tekintetében.

Kivánatos volna hogy az ellenőrzés hatályossabbá, az eljárás pedig gyorsabbá tétessék, ugy hogy a sajtó szabadsággal való visszaélések mindenkor és gyorsan megis toroltassanak, s törvényellenes tartalmú nyomtatványok terjesztéséből származható veszély az államügyészség illetve bíróság gyors közbelépése által még ideje korán el legyen hárítható , sőt ha az a birósági eljárás utján kellő gyorsasággal nem volna elérhető,

bizonyos meghatározott esetekben s ha a késedelem veszélyel jár, a közigazgatási illetve a rendőri hatóságokat is feljogositandóknak vélném, hogy az illetékes biróság további intézkedéseig ily veszélyes tartalmu sajtó terméket zár alá vehessenek.

Ezek szerint a törvény hatóságok által felvetett javaslatok közül csak Kolozs vármegye feliratában foglalt azon rendelkezést tartom elfogadhatónak, hogy a szerkesztők illetve kiadó tulajdonosok a kéziratoknak bizonyos ideig való megőrzésére köteleztessenek, mert mig az által a sajtó szabadsága nem korlátoztatik, addig a szerző kilétére nézve kőnnyebben szerezhető bizonyiték.

A mi a postai szállítás kedvezményének a magyar állammal szemben ellenséges irányú romániai sajtó termékektől való megvonását illeti e tekintetben külön intézkedést szükségesnek nem tartok, mivel ezen joga a kormánynak különben is meg van és azt teljes mérvben gyakorolya is. Más kérdés vajon ezen rendszabály a hazai állam ellenes sajtó irányában is alkalmazandó volna-e, mint az a fent emlitett értekezleten a socialista sajtóra nézve is felvéttetett.

A nemzetiségi sajtó által űzött állam ellenes izgatások ellensulyozására nézetem szerint hatályos eszközt képezne egy hazafias szellemű, oláh nyelvű lapnak állami támogatás mellett való meginditása és fentartása.

Bátor vagyok itt felemliteni, hogy ez irányban közvetlen hivatali elődöm az illető törvényhatóságok: főispánjaival tárgyalásba is bocsátkozott; az eszme a főispánok részéről általában helyesléssel találkozott, egyuttal azonban hangsulyozták, hogy ezen meginditandó lapot, hogy az állam ellenes oláh lapokkal sikerrel versenyezhessen, kezdetben egészen ingyen kellene szétküldeni minél fogva egy ideig az összes költségek az államot terhelnék.

III. Az állam ellenes oláh mozgalom egyik lényeges tényezőjét mint erre Kolozs vármegye felirata is rámutat – az erdélyi részekben működő s oláh nemzetiségű érzelmű egyének befolyása alatt álló pénzintézetek képezik. Ezen pénzintézetek azonban amíg a törvény követelményeinek megfelelnek nézetem szerint működésükben nem korlátolhatók.

De nem tartanám czélra vezetőnek Kolozs vármegye föliratában tett azon javaslatot sem hogy a közkereseti intézetek igazgatóságaiban vagy felügyelő bizottságaiban illetékes közigazgatási hatóság egy kiküldött taggal legyen képviselve mert mig ez egy részt az állami gyámkodás jellegével bir, más részt a kiküldött tisztviselő csakis a kezelés rendes és szabályos voltát ellenőrizhetné, a nélkül hogy a vezetés szellemére irányadókép befolyást gyakorolhatna.

E téren is űdvösebb volna, nézetem szerint, azon intézetek működését hazafias szellemben vezetendő és olcsó hitelt nyujtó pénz intézeteknek – esetleg állami támogatás melett leendő álapitása által ellensulyozni, mi annál sikeresebben volna elérhető, mivel Kolozs vármegye felirata szerint – az oláh pénzintézetek meglehetős drága hitelt nyujtanak. Az erdélyi

részekben a birtok rendezési eljárás módositása iránt tett javaslatokat nevezetesen, hogy az eljárás hivatalból indittassék meg, s legalább részben a közigazgatási hatóságok által eszközöltesék, a mennyiben ez az oláh nemzetiségű nagybirtokosok közti ellentétességet némileg enyhiteni alkalmas, részemről figyelemre méltoknak tartom.

A nemzetiségi kérdés javulásában közgazdászati úton felfogásom szerint számbavehető eredményt idézhetne elő az oláh lakta vidékekett ipari vállalatoknak mennél nagyobb számban való létesitése. Mert mig az oláh faj igénytelen életmodja a földmivelés és marha tenyésztés iránti előszeretete folytán e téren a versenyt a magyar elemmel nem csak ki állja, de annak kárára hóditásokat is tesz addig a magyarság az ipar terén magasabb szinvonalon álló műveltsége, – de főleg az oláh fajnak a legtöbb iparág űzésből való tartozkodásra folytán főlényét nem csak culturális de gazdászati szempontból is érvényesíthetné.

Beigazolt tény hogy iparilag fejlet államokban a népesség szaporodása sokkal nagyobb arányokban történik mint olyanokban a melyeknek földművelés képezi alapját ez úton, tehát az illető vidékeken a magyar elemnek úgy számbeli mint vagyoni szempontból való növekedését is elérhetnök.

IV. Áttérek ezek után a vezetésemre bizott magyar király belügyministerium ügykörét közvetlenül érdeklő javaslatokra.

Az egyesülési és gyülekezési jognak mielöbbi törvényes szabályozását részemről is kivánatosnak és szükségesnek tartom, is az erre vonatkozó javaslat elkészitésére a munkálatok folyamatban vannak.

Elismerem hogy a választási törvény, az abban foglalt aránytalanságok miatt módositásra szorul, s az uj törvényben az értelmí fejlettségnek jelenleg megadott kiváltságokal nem csak fentartani hanem még kiterjeszteni óhajtom; az értelmi képeségnek Kolozs vármegye feliratában contemplált zsinormértéket s a magyarúl irni és olvasni tudást azonban, elfogadhatónak nem vélem, mert eltekintve azon nehésségtől, mely annak megállapitásával jár, hogy ki tud megfelelöen magyarúl irni és olvasni, ezen rendszabály által a honpolgároknak nagy része, kik különben megfelelő választói jogból tényleg kizáratnék, s ez a nemzetiségek egyenjoguságának alaptörvényileg elfogadot elvét egyenesen ellenkeznék. Egyébként a választói jogosultságot a census leszállitásával kiterjesztendönek vagy épen az általános választói jogosultságot behozandónak nem tartom mert ezek is pedig az utóbbi még fokozottabb mérvben, tekintettel az országban úgy nemzetiségi mint socialisticus is vallási téren uralkodó izgatottságra csak veszélyes volna is kiszámithatatlan köveztkezményeket vonhatna maga után.

A Reform sújpontját a jelenlegi érvénybenlevő választási törvényekben úgy a censusra, mint a választói kerületek beosztására nézve fenálló kirivó aránytalanságok megszüntetésével a vagyoni censusnak lehetőleg egyenlő mérték szerinti megállapitására és a választói kerületek arányosabb beosztására kivánom helyezni.

A most fenálló aránytalanságok illustrálására van szerencsém a következő adatokra hivatkozni:

Mig a magas értelmi színvonalon álló fővárosban a VI, VII, és VIII kerület 4807, 5190 és 4778 választóval egy egy képviselő küldésére jogosult, – továbbá az országnak a lakosság számát tekintve, második városa, Szeged II kerülete 4188 választót számlál – addig Abrud bánya és Verespatak 152, Bereczk 195, Erzsébetvára 182, Oláhfalú 296, Sepsi Szt. György 305, Szék 254, Vizakna 276 választóval, midőn sem egy megyei székhely intelligentiájával de egyéb kiváló fontossággal sem birnak mégis külön képviselő küldésére jogositsák hasonló aránytalanságok tapasztalhatók az egyes megyei kerületekben is – jelesül az abaujtornai Görgör kerület 523, a Hunyad megye dobrai 458, a Szeben megye nagydisznódi 572, a Torda Aranyos megyei toroczkói 522 választót számlál mig a babrói 5699, a lévai 4112, a máramarosszigeti 4580 a gödöllöi 4479, a fülöpszállási*4296, a fehértemplomi 6402, a torontálmegyei ozorai 5228 választót tüntetnek fel – sőt ugyanazon törvényhatóságban is kivivó aránytalanságokra találunk mig Zemplén megyében a homonnai kerületben 6116 választó alkot egy kerületet, ugyan azon megyében a mádi, megyházi és olasz-liszkai kerületekben a választók száma nem éri el az 1400 at.

Még nagyobb eltéréseket találunk a választói census alapját képező földadó, illetve a viszonyitot 1/4 úrbéri telek adójának megfelelő földadó minimum megállapitásánál. Itt ugyanis találjuk, hogy a szóban levő földadó minimum példáulArad vármegyében 72 kr. (KisHalmágy) –13 frt. 83 kr. (Új Pécska); Arva v/ár/megyében 80 kr. (Bukovina) 12 frt. (Mokragy); Bács Bodrog vármegyében 1 frt. 40 kr. (K. St. Iván) 32 frt. (Csantavér), Mármaros vármegyében 45 kr. (Lyahovecz) – 3 frt (Técsa), Pest sat vármegyében 1 frt. 44 kr. (Apostag), 22 frt. 20 kr. (Bogyiszló), Sopron vármegyében 4 frt. 20 kr. (T. Szt. Miklós) 37 frt. (Lajta Pordány), Szatmár vármegyében 86 kr. (Hovrilla) – 10 frt. (Méhtelek); Temes vármegyében 13 frt. 76 kr. (Leczunás) 30 frt. 94 kr. (Keresztes); Trencsén vármegyében 73 kr. (K. Rudina) 13 frt. 90 kr. (A. Bittse) közt váltakozik.

Végül Kolozs vármegye azon javaslatát illetőleg hogy az 1868: XLIV törvény módositásával a körhatóságok hivatalos nyelvévé kizárólag a magyar tétesék van szerencsém tisztelettel megjegyezni, hogy az állami közigazgatás behozatával a most érzet bajok és tapasztalt hiányok egy részén segiteni lehet, s igy az idézett törvényczikknek ily irányú módosítás czéljából külön törvényre szükség nem leend.

Alkalmilag bátor vagyok tisztelettel kiemelni, hogy a közigazgatás államositása, illetve az egész közigazgatás reformja hatalmas eszközül szolgálhat az irányban hogy az állam ellenes nemzetiségi izgatások szűk korlátok közé szoríthatók legyenek. Nem szükséges hogy itt a részrehajlatlan pontos és a mellett gyors közigazgatásnak az összes elégedettlen elemekre gyakorlandó jótékony, csillapitó hatását fejtegesem, csupán arra kivánok utalni hogy egy egységesen szervezett hivatalnok

testület, mind az állami hatalom képviselöje, nagyban hozzá fog járulni hogy az állam tekintélye és hatalma megszilárdittassék.

A vármegye közigazgatás államositása mellett a nemzetiségi mozgalmak szempontjából is nagy fontosságot kell tulajdonítanom a városok rendőrsége általam szintén tervbe vett államositásának. A városok, ugy törvényhatósági joggal felruházottak mint a rendezett tanácsúak rendőrsége – kevés kivétellel, a jelen kor igényeinek távolrol sem felel meg sok helyen nem egyéb az végrehajtó közegnél a felfedező is megelöző rendészet teljes elhanyagolásával. A jó rendőrség pedig oly követelmény, melyek megvalósítani minden modern államnak főfeladata.

A fentiekben egyszersmind szerencsém volt azon törvényhozási intézkedéseket megjelölni, melyeket tárczám körében az állam ellenes izgatásokra való tekintettel is szükségesnek tartok.

20/IV
(aláirás olvashatatlan)

Arh. St. Buc., Colecția microfilme Ungaria, rola 80, c. 249–264; Magyar Országos Levéltár, Belügyminisztériumi levéltár, k. 149. Elnöki iratok 1896–237, f. 1–16.

Preşedenţia Ministerului de Interne Regal Maghiar[1]
Obiect
numărul: 278

Primului ministru regal maghiar[2]
Excelenţa voastră – să vadă colile anexate I–V
Primiţi ş.a.m.d.
Budapesta 14.IV.1896

Primului ministru regal maghiar

În preţioasa adresă a Excelenţei voastre, emisă sub numărul rezervat 278 din 17 iulie anul curent, pe lângă trimiterea memoriului comitaetului Cluj referitor la instigările românilor împotriva statului şi naţiunii maghiare, adresată Camerei Deputaţilor, aţi binevoit să-mi comunicaţi şi conţinutul adreselor redactate de celelalte municipalităţi în această problemă şi să-mi cereţi părerea în legătură cu propunerile făcute.[3]

Aceste propuneri ţin în parte de sfera cultelor şi a instrucţiunii publice, în parte interesează economia, o parte însă se referă la cercul restrâns al administraţiei interne, pornind de la aceasta mă voi referi la cele de ma înainte doar în general, în măsura în care legătura dintre ele ar cere-o

şi mă voi extinde în detaliu asupra celor ce ţin de resortul portofoliului meu.

Preluarea de către stat a întregii instrucţiuni publice, aşa cum propune câte o municipalitate, este şi după părerea mea cea mai eficientă măsură pentru ca instigările antistatale să fie înăbuşite încă din germene şi pentru ca educaţia patriotică a generaţiei mai noi să devină posibilă.

Fără îndoială, şcoala este acum cea care reprezintă cel mai periculos cuib al instigării antimaghiare în ţinuturile locuite de naţionalităţi, respectiv de români, acolo se inoculează deja copiilor ura faţă de tot ceea ce este maghiar; deci dacă statul însuşi ar prelua învăţământul, atunci şcoala, în loc să fie propagatoarea aversiunii faţă de maghiarime şi patria maghiară, ar deveni sera iubirii şi devotamentului faţă de patrie. Până când însă acest ţel final să poată fi atins aş considera ca dezirabilă fiecare asemena măsură ce ar fi în stare să facă mai eficientă influenţa statului asupra şcolii şi supravegherea acestora. Din acest punct de vedere trebuie să aprob acele propuneri care ţintuiesc spre etatizarea preparandiilor, spre aplicarea cu stricteţe a articolului XXVIII al legii din 1876 şi XVII al legii din 1879, modificarea articolului XXX al legii din 1883 în aşa fel încât numai comisiile examinatorii de stat, constituite în acest scop, să poată elibera certificate de bacalaureat – acreditrarea de către guvern a învăţătorilor şcolilor confesionale şi a profesorilor şcolilor secundare şi preparandiilor iar în caz de uneltire împotriva statului şi naţiunii subordonarea lor puterii disciplinare a statului, stabilirea de către guvern a manualelor, a sistemului de învăţământ şi a programelor analitice.

Alături de şcoală şi învăţător, un rol deosebit privind influenţa asupra poporului îl are preotul şi cum o importantă parte a preoţilor români greco-catolici şi ortodocşi – chiar dacă nu întotdeauna pe faţă – stau în slujba instigatorilor împotriva statului şi naţiunii maghiare, se arată a fi necesară luarea măsurilor corespunzătoare şi în acest domeniu.

Deci şi dinspre partea mea aş considera ca fiind de dorit să i se asigure statului dreptul de a influenţa şi supraveghea învăţământul teologic, mai departe; guvernul să aibă dreptul de a pedepsi preotul care a participat la instigări antistatale, eventual să poată cere de la autorităţile ierarhice, cu un rezultat eficient, suspendarea lui din funcţie.

Cu toate că prin sprijinirea de către stat a preoţilor cu venit mai modest aceştia vor fi în oarecare măsură obligaţi statului, dinspre partea mea nu pot aştepta de aici vreun rezultat demn de menţionat, deoarece în cazul în care acest ajutor se dă în mod excepţional întotdeauna ca o apreciere pentru atitudinea patriotică, respectivii preoţi nu l-ar accepta, pentru că ar fi prezentaţi de către instigatori ca trădători ai cauzei naţionale, iar dacă ajutorul s-ar generaliza în aşa fel încât toţi preoţii cu venit mai mic să-l potă pretinde, ei nu se vor simţi în mod deosebit obligaţi.

În ceea ce priveşte acea doleanţă cuprinsă în adresa comitatului Cluj ca prin modificarea articolului IX al legii din 1868 să fie şters caracterul naţional român şi sârb al bisericilor ortodoxe, chiar dacă nici în ceea ce mă

priveşte nu consider corecţi termenii folosiţi în lege, cu toate acestea nu consider oportună schimbarea aceleia, deorece după opinia mea aceasta ar trezi agitaţie şi amărăciune până şi în cercurile mai moderate ale românilor şi sârbilor, fără să aibă vreun rezultat practic demn de a fi menţionat.

Aş considera ca pe o măsură cu un efect mai profund şi mai reuşită, dacă autorităţile greco-catolice de limbă maghiară ar acorda credincioşilor ortodocşi dreptul de a crea parohii de limbă maghiară, să poată beneficia de serviciul divin în limba maghiară, eventual dacă s-ar crea episcopii cu ritual maghiar pentru credincioşii greco-catolici vorbitori ai limbii maghiare, în care sens, după câte ştiu, s-au purtat discuţii. Prin aceasta s-ar pune zăgaz valahizării unor astfel de credincioşi, ba chiar prin aceasta s-ar deschide drum magharizării în comunele cu compoziţie naţională mixtă.

II. Propunerea făcută în scopul îngrădirii, eventual al reprimării instigărilor prin presa naţionalităţilor, ca primul alineat al pragrafului 172 din Codul penal să fie modificat astfel încât nu numai chemarea directă la nesupunere ci chiar şi instigarea să poată fi pedepsită, a apărut şi din altă parte după cum vă este cunoscut şi Excelenţei voastre, respectiv în cazul mişcării muncitoreşti din Alföld. Şi la conferinţa ce a avut loc la Excelenţa voastră în februarie anul trecut în vederea opririi agitatorilor sociali, a fost propusă modificarea în acest sens a alineatului de lege citat.

Referitor la aceastsa, îndrăznesc, cu tot respectul, să observ că adesea este suficient să fie prezentate ca odioase legile şi dispoziţiile autorităţilor în faţa mulţimii în general neştiutoare, pentru ca aceasta să fie pornită spre violenţă fără să fie solicitată în mod direct; şi astfel consider că ar fi de dorit ca în faţa unor astfel depericole, autorităţile să poată avea parte de mai multă protecţie şi pe baza Codului penal, prin aceea că şi astfel de instigări să poată fi pedepsite.

În ceea ce priveşte regulamentul presei, consider că trebuie reformat; în afară de lipsurile articolului XVIII al legii de la 1848 şi pentru că starea actuală, când pe teritoriul ţării sunt în vigoare patru legi ale presei, este intolerabilă din punctul de vedere al unităţii juridice, după cum este dăunător şi provoacă dificultăţi şi în administrarea presei.

Ar fi de dorit ca supravegherea să fie mai eficientă iar procedura mai rapidă, astfel încât abuzarea de libertatea presei să poată fi întotdeauna pedepsită şi repede, iar pericolul care ar proveni din propagarea tipăriturilor cu conţinut ilegal să poată fi prevenit din timp prin intervenţia promptă a procuraturii, respectiv a tribunalului, ba chiar dacă aceasta în anumite cazuri nu s-ar putea rezolva cu destulă rapiditate pe calea procedurii judecătoreşti şi dacă întârzierea ar fi periculoasă, aş considera ca şi autorităţile administrative şi poliţieneşti ar trebui abilitate să pună sechestru pe tipăriturile cu un conţinut atât de periculos până ce judecătoria competentă ar lua măsuri în continuare.

În conformitate cu acestea, dintre propunerile prezentate de municipalităţi, nu consider ca acceptabilă decât dispoziţia cuprinsă în adresa comitatului Cluj, ca redactorii, respectiv proprietarii de edituri să fie

obligaţi să păstreze pentru un anumit timp manuscrisele deoarece, în timp ce prin aceasta libertatea presei nu este îngrădită, pot fi obţinute mai uşor dovezi privind identitatea autorului.

În ceea ce priveşte retragerea facilităţilor de transport poştal tipăriturilor din România potrivinice statului maghiar, nu consider că ar fi necesară o dispoziţie specială în acest sens, deorece guvernul are şi altminteri acest drept pe care îl şi exercită din plin. O altă întrebare este dacă această dispoziţie ar putea fi aplicată şi în ceea ce priveşte presa antistatală din ţară, aşa cum s-a pus problema în cadrul mai sus amintitei conferinţa referitor la presa socialistă.

După părerea mea, un instrument eficient în contracararea instigărilor antistatale la care se dedă presa naţionalităţilor ar fi lansarea şi menţinerea cu subvenţie de la stat a unei foi în limba română, în spirit patriotic.

Îndrăznesc să amintesc aici că, în acest sens, predecesorul meu a iniţiat discuţii cu prim comiţii municipalităţilor respective; iniţiativa a fost în general aprobată de prim comiţi, în acelaşi timp însă au accentuat că pentru ca această revistă ce urmează să fie pornită să poată concura cu succes revistele antistatale române, ar trebui difuzată la început gratis, drept care un timp statul ar trebui să suportre toate cheltuielile.

III. Unul din factorii esenţiali ai mişcării antistatale române – aşa cum arată şi adresa comitatului Cluj – îl reprezintă instituţiile financiare ce funcţionează în părţile transilvănene şi care stau sub influenţa unor indivizi cu simţăminte naţionale române. Însă acestor instituţii, atât timp cât corespund prevederilor legale, nu li se poate, după părerea mea, îngrădi activitatea.

Dar nu aş considera ca eficientă nici acea propunere făcută în adresa comitatului Cluj ca municipalitatea competentă să fie reprezentată în direcţiunile sau consiliile de conducere ale instituţiilor colective printr-un membru delegat, pentru că pe de o parte deşi aceasta ar avea caracterul unei tutele din partea statului, pe de altă parte funcţionarul delegat nu ar supraveghea decât desfăşurarea corectă şi reglementară a administrării fără să poată avea o influenţă direcţională asupra spiritului conducerii.

Şi în acest domeniu, după părerea mea, ar fi mai eficientă contracararea funcţionării acelor instiutţii prin instituţii financiare conduse în spirit patriotic şi care să acorde credite ieftine – eventual prin crearea lor cu sprijinul statului, ceea ce s-ar putea obţine cu atât mai mult succes cu cât, conform adresei comitatului Cluj – instituţiile financiare române acordă credite destul de scumpe.

În ceea ce mă priveşte, consider ca demne de luat în seamă propunerile făcute referitor la modificarea procedurii de reglementare a proprietăţii în părţile transilvănene, respectiv ca procedura să fie iniţiată din oficiu şi să fie măcar parţial continuată de autorităţile administrative, în măsura în care aceasta ar fi capabilă să aplaneze în parte conflictele dintre marii proprietari de naţionalitate română.

După opinia mea, un rezultat demn de menţionat în ameliorarea problemei naţionale pe cale economică ar putea avea crearea unui număr cât mai mare de întreprinderi industriale în ţinuturile locuite de români. Pentru că în timp ce felul de viaţă nepretenţios al neamului român, ca urmarre a preferinţei pentru agricultură şi creşterea vitelor, nu numai că menţine concurenţa în acest domeniu cu elementul maghiar, ci face chiar cuceriri în detrimentul acestuia, cultura de un nivel mai înalt pe care o au maghiarii în domeniul industriei, – dar mai ales ca urmare a abţinerii neamului român de la practicarea celor mai multe ramuri industriale, ar putea să-şi afirme superioritatea nu numai din punct de vedere cultural ci şi economic.

Este un fapt confirmat că în statele industriale dezvoltate creşterea demografică are un procent mult mai mare decât în cele a căror bază o constituie agricultura, pe această cale deci am putea obţine o creştere a elementului maghiar în ţinuturile respective atât din punct de vedere numeric cât şi ca pondere economică.

IV. După acestea voi trece la propunerile care interesează nemijlocit resortul Ministerului de Interne Regal Maghiar încredinţat mie spre conducere.

Şi dinspre partea mea consider că este de dorit şi necesară reglementarea juridică în cel mai scurt timp a dreptului la asociere şi întrunire, iar elaborarea proiectului referitor la aceasta este în curs.

Recunosc că este cazul ca Legea electorală să fie modificată din cauza disproporţiilor ce le cuprinde, şi în noua lege vreau nu numai să menţin ci să extind privilegiile date dezvoltării intelectuale, însă nu consider ca acceptabilpă condiţia ştiinţei scrierii şi citirii în limba maghiară cuprinsă în adresa comitatului Cluj, pentru că în afară de dificultatea pe care o presupune constatarea ca atare a faptului că cine va şti să scrie şi să citească corespunzător în limba maghiară, prin această dispoziţie o mare parte a concetăţenilor ar fi într-adevăr excluşi de la dreptul de vot şi aceasta ar contrazice direct pricipiul egalităţii în drepturi a naţionalităţilor acceptat ca lege de bază. De altminteri, nu consider necesară extinderea dreptului la vot prin scăderea censului sau introducerea votului universal, deoarece acestea şi mai ales cel din urmă, luând în considerare agitaţia care domneşte în domeniul naţional ca şi în cel social şi religios, ar fi doar periculos şi ar atrage după sine urmări incalculabile.

Doresc să fixez centrul de greutate al reformei pe desfiinţarea disproporţiilor sfidătoare existente în legile electorale în vigoare acum, atât în ceea ce priveşte censul cât şi repartizarea circumscripţiilor electorale, prin stabilirea censului pe avere conform unor măsuri pe cât posibil egale, prijn asigurarea unei influenţe cât mai mari cuvenite intelectualităţii şi pe o cât mai proporţională împărţire a circumscripţiilor electorale.

Pentru a ilustra disproporţiile existente acum, am onoarea să mă refer la următoarele date:

În timp ce în capitala cu un nivel intelectual ridicat, circumscripţiile VI, VII, VIII cu 4807, 5190 şi 4778 alegători au dreptul de a trimite câte un

deputat, – mai departe Szeged, care în ceea ce priveşte populaţia ţării este al doilea oraş, circumscripţia II numără 4188 de alegători – Abrud şi Roşia Montana cu 152, Breaza cu 195, Dumbrăveni cu 182, Vlăhiţa cu 296, Sfântul Gheorghe cu 305, Sic cu 254, Ocna Sibiului cu 276 de alegători, deşi nu au nici măcar o intelectualitate de reşedinţă de comitat dar nici altfel de importanţă sunt totuşi îndreptăţite la trimiterea unui deputat propriu, disproporţii asemănătoare pot fi constatate şi în unele circumscripţii comitatense – de pildă circumscripţia Gömör numără 523 de alegători; Dobra din comitatul Hunedoara 458, Cisnădie din comitatul Sibiu 572, Rimetea din comitatul Turda-Arieş 522, în timp ce circumscripţiile Babro 5699, Lêva 4112, Sighetul Marmaţiei 4580, Gödölö 4479, Fülöpszállâs 4296, Bela Crkva 6402, Ozora din comitatul Torontal 5228 – ba chiar în aceeaşi municipalitate comitatensă există disproporţii sfidătoare: în timp ce în circumscripţia Homonna din comitatul Zemplên 6116 alegători alcătuiesc o circumscripţie, în acelaşi comitat în circumscripţiile Mâd, Megyház şi Olasz-Liska numărul alegătorilor nu ajunge la 1400.

Diferenţe şi mai mari găsim la stabilirea impozitului funciar, respectiv raportat la impozitul pe un sfert de proprietate urbarială corespunzând impozitului funciar minim care formează baza censului electoral. Şi anume aici aflăm că de pildă în comitatul Arad respectivul impozit funciar minim oscilează între 72 crăiţari (Hălmăgel) – 13 florini 83 crăiţari (Pecica); în comitatul Arva 80 crăiţari (Bucovina), 12 florini (Mokragy); în comitatul Bács Bodrog 1 florin, 40 crăiţari (K. Szt. Iván), 32 florini (Csantavér), în comitatul Maramureş 45 crăiţatri (Lyahovecz) – 3 florini (Técsa), în comitatul Pesta şi altele 1 florin 44 crăiţari (Apostag), 22 florini, 20 crăiţari (Bogyiszló), în comitatul Sopron 4 florini 20 crăiţari (T. Szt. Miklos), 37 florini (Lajta Pordány), în comitatul Satul Mare 86 crăiţari (Hovrila) – 10 florini (Méhtelek), în comitatul Timiş 13 florini 76 crăiţari (Lăţunaş), 30 florini, 94 crăiţari Cruceni; în ccomitatul Trencsén 73 crăiţari (K. Rudina), 13 florini, 90 crăiţari (A. Bittse).

În sfârşit, în ceea ce priveşte acea propunere a comitatului Cluj ca prin modificarea articolului XLIV al legii din 1868 limba maghiară să devină în exclusivitate limba oficială a autorităţilor cercuale, am onoarea să observ cu tot respectul că prin introducerea administraţiei publice de stat se pot remedia o parte din necazurile şi lipsurile resimţite acum, astfel nemaifiind necesară o lege aparte pentru modificarea în acest sens a articolului de lege.

Cu această ocazie am îndrăzneala să subliniez cu tot respectul că etatizarea administraţiei publice, respectiv reforma întregii administraţi publice poate servi ca un puternic instrument în sensul limitării instigărilor antistatale şi antinaţionale. Nu e necesar să dezbat aici efectul pozitiv, liniştitor al administraţiei publice intransigente, exacte şi rapide asupra tutror elementelor nemulţumite, nu doresc să mă refer decât la faptul că un corp de funcţionari unitar organizat, ca reprezentant al puterii statului, va contribui în mare la întărirea prestigiului şi forţei statului.

Pe lângă etatizarea admnistraţiei publice comitatense, din punctul de vedere al mişcărilor naţionale, trebuie să acord o mare importanţă şi etatizării poliţiei orăşeneşti, pe care de asemenea am planificat-o.

Poliția orașelor, atât cea a celor cu drept de municipiu cât și a celor cu consiliu orășenesc, cu puține excepții, nu corespunde de departe pretențiilor epocii contemporane, în multe locuri nu este decât un organ executiv, cu neglijarea totală a funcției de investigare și prevenire. Ori crearea unei bune poliții este o necesitate care reprezintă datoria principală a fiecărui stat modern.

În cele de mai sus am avut onoarea să semnalez o dată pentru totdeauna acele măsuri legislative pe care le consider necesare în cadrul portofoliului meu referitor la instigările antistatale.[4]

20.IV.
(s. s. indescifrabil)

[1] Titular Perczel Dezsö.
[2] Bánffy Dezsö.
[3] Vezi doc. nr. 113.
[4] Vezi lucrarea de sinteză a acestei perioade la G. Neamțu, N. Cordoș, *op. cit.*

127

Légation
de la
République Française
en
Roumanie
Direction des Affaires Politiques
Direction du Midi
Nr. 20

Bucarest, le 30 Avril 1896

Monsieur le Ministre,

Le Comte Goluchowski, en raison de son séjour à Bucarest comme représentant de l'Empereur François-Joseph a conservé des rapports avec quelques hommes du parti conservateur roumain qu'il avait connus aux affaires. Il n'y a pas bien longtemps, c'est M. Alexandre Lahovary qui lui rendait visite et se livrait à des appréciations empreintes d'une singulière franchise, ainsi que j'en rendais compte au prédécesseur de Votre Excellence par ma lettre du 16 de ce mois. Plus récemment c'est Mr. Carp, le Chef du groupe junimist et ancien collègue de Mr. Lascăr Catargi, qui, à sonte tour allait voir le Ministre des Affaires Etrangères d'Autriche-

Hongrie. Ce dernier était particulièrement lié avec M. Carp et passait même pour adopter volontiers ses jugements et ses idées sur les hommes et les choses de Roumanie. En revanche, il avait conçu contre le Président du Conseil actuel, alors Chef de l'Opposition, un ressentiment fort vif provenant du langage particulièrement agressif à l'endroit du Gouvernement Austro-Hongrois qu'avait tenu dans la question nationaliste de Transylvanie Mr. Demètre Stourdza. A la vérité, celui-ci, à son entrée aux affaires, a fait solennellement amende honorable, mais en dépit de son humble *mea culpa*, il semble n'avoir pas encore réussí à rentrer complètement en grâce au Ball-Platz.

Le Comte Goluchowski en faisait l'aveau à Mr. Carp; il souhaitait vivement voir, ajoutait-il, dans deux ans, un Ministère homogène et fort, installé à Bucarest, en dehors des libéraux, pour lier partie avec lui, en vue de complications graves qui surviendraient vraisemblablement à cette époque. Il ne se serait pas expliqué sur le motif de ses inquiétantes prévisions, mais il aurait nettement indiqué que la guerre était à redouter dans *deux ans* et qu'il serait alors amené à faire appel au concours du Gouvernement du Roi Charles. Ces paroles ont été rapportées à un de mes collaborateurs par Mr. Marghiloman, l'ami politique et le confident de Mr. Carp; venant d'une telle source, elles méritent l'attention.

Le Comte Goluchowski les prononçait au retour du voyage qu'il a fait à Berlin et l'on peut se demander si elles ne découlent pas en quelque manière des vues échangées à cette occasion entre les deux principaux facteurs de la Triple Alliance. Sans doute des prévisions de cette nature, à si longue échéance, ne peuvent être que hasardées; il est difficile du moins d'admettre qu'elles n'ont pas une base sérieuse. C'est à ce titre que j'ai cru devoir les signaler à Votre Excellence.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma très-haute considération.

L. d'Aubigny

Son Excellence
Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères, à Paris.

Arh. St. București, Colecția microfilme Franța, r. 251, c. 357–359; Ministère des Affaires Etrangères, Archives diplomatiques, vol. 20.

Legaţia Republicii franceze
în România
Direcţia Afacerilor Politice
Nr. 20

Domnule Ministru[1],

Contele Goluchowski, datorită şederii sale la Bucureşti ca reprezentant al împăratului Franz Joseph a păstrat legătura cu unii dintre membrii Partidului conservator român pe care i-a cunoscut în cadrul activităţii sale. Acum câtva timp domnul A. Lahovary l-a vizitat şi i-a făcut câteva mărturisiri foarte sincere, despre care l-am informat pe predecesorul dvs. prin scrisoarea mea din 16 luna aceasta. Mai recent şi dl Carp, şeful grupului junimist, împreună cu colegul său dl Lascăr Catargi, i-au făcut, la rândul lor, o vizită domnului ministru al Afacerilor Străine al Austro-Ungariei. Acesta din urmă era în foarte bune relaţii cu domnul Carp şi îşi ·suşea chiar cu plăcere judecăţile şi ideile acestuia despre oamenii şi situaţia din România. În schimb, între el şi actualul preşedinte al Consiliului de Miniştri, pe vremea aceea şef al Opoziţiei, era un puternic resentiment pricinuit de stilul foarte agresiv folosit la adresa guvernului austro-ungar în problema naţională din Transilvania de dl Dimitrie Sturdza. De fapt, acesta, la intrarea în guvern şi-a recunoscut public greşeala, dar în ciuda acestei umile penitenţe el nu pare să fi reuşit încă să intre în graţii la Ball-Platz.

Contele Goluchowski i-a mărturisit acest lucru dlui Carp; el dorea cu ardoare ca în doi ani, la Bucureşti să fie instalat un guvern omogen şi puternic, excluzându-i pe liberali, pentru a avea un sprijin în acesta, în perspectiva gravelor complicaţii care ar fi putut într-adevăr surveni. Nu ar fi dat explicaţii asupra motivului neliniştitoarelor sale previziuni, dacă nu ar fi spus că în mod sigur peste cel mult doi ani va fi război şi atunci va fi obligat să apeleze la ajutorul guvernul regelui Carol. Aceste afirmaţii au fost făcute în faţa unuia dintre colaboratorii mei de dl Marghiloman[2], prietenul şi confidentul dlui Carp; ele merită toată atenţia, având în vedere sursa.

Contele Goluchowski spusese toate acestea la întoarcerea din călătoria făcută la Berlin şi ne putem întreba dacă ele nu sunt cumva rezultatul schimbului de păreri care a avut loc cu această ocazie între cei doi mai importanţi factori ai Triplei Alianţe. Fără îndoială că astfel de previziuni, pe termen lung, nu pot fi decât hazardate; este dificil de acceptat că ele nu au o bază serioasă. De aceea am socotit că trebuie să vă semnalez aceste lucruri.

Vă rog să primiţi, Domnule Ministru, asigurările deosebitei mele consideraţii.

L. d'Aubigny

Excelenţei sale,
Domnului Ministru al Afacerilor străine, Paris.

---

[1] Gabriel Hanotaux (1853–1944) revine la conducerea Ministerului Afacerilor Străine la 20 aprilie 1896 până la 14 iunie 1898.

[2] Alexandru Marghiloman (1854–1925), om politic român de orientare junimistă, unul dintre conducătorii Partidului Conservator, de mai multe ori ministru şi chiar prim-ministru al României.

128

Légation
de la
République Française
en
Roumanie
Direction
Affaires Politiques
Direction du Midi
Nr. 22

Bucarest, le 13 Mai 1896

Monsieur le Ministre,

Par un télégrame du 4 de ce mois vous avez bien voulu me faire part d'une communication de Mr. Patrimonio relatant les désordres occasionnés à Belgrade par des bandes de jeunes étudiants désireux de protester contre le millénaire de Hongrie.

Bucarest a été, quelques jour plus tard, le théâtre d'une manifestation analogue dans son but mais beaucoup plus tempérée dans sa forme et plus inoffensive dans ses résultats. A la vérité les Roumains n'avaient pas commes les Serbes l'humiliation de voir leurs couleurs nationales confondues avec les étendards des peuples subjugués par les Magyars pendant les fêtes qui se déroulent actuellement à Pest. Cette suprême injure avait été épargnée à leur patriotisme. Mais l'exemple venu de Belgrade joint au ressentiment des persécutions auxquelles les frères de Transylvanie sont en butte depuis si longtemps, ressentiment avivé par la bruyante apothéose de la domination Magyare en Hongrie, ont décidé les étudiants de Bucarest à manifester à leur tour.

Au nombre d'une soixantaine seulement ils ont promené par la ville des bannières sur lesquelles on lisait, „A bas le Millénaire“, „A bas la Hongrie“. Ils étaient escortés d'une bande de populace de cinq ou six mille individus. Si leurs emblêmes étaient peu cerrects, en revanche leur conduite a défié tout reproche. En passant devant le Palais Royal ils se sont découverts et ont chanté l'Hymne National. D'ailleurs pas un semblant de désordre.

La police avait pris des précautions suffisantes; les abords de la Légation d'Autriche étaient obstinés par de nombreuses voitures stationnant et remples de gens à la solde de l'Administration qui jouaient le rôle de curieux. Tout auprès, des groupes d'agents dissimulés dans des cours se tenaient prêts à donner au premier signal. La consigne était de tolérer les bannières même revêtues d'inscriptions repréhensibles, si l'on ne pouvait s'en saisir sans violences et sans rixes, mais de réprimer tout excès. L'on n'a pas eu à sévir.

Deux jours plus tard, à la Chambre des Députés, le Président du Conseil était vivement attaqué par un membre militant de la Ligue nationaliste, pour avoir autorisé les représentants diplomatiques de la Roumanie à prendre part aux cérémoies officielles du Millénaire. Pour justifier la conduite du Cabinet, M. Démètre Stourdza n'a rien trouvé de mieux que d'invoquer le précédent de la participation de la Marine française aux fêtes de Kiel il y a deux ans. Singulier langage à coup sûr que celui qui tend à assimiler presque à une ennemie la Puissance voisine dont la Roumanie est notoirement l'étroite alliée!

Comme en pareille circonstance l'on voit tout ce que ce rapprochement a de factice; comme l'on se rend compte qu'il est bien dû à une volonté unique, quelque haute qu'elle soit et qu'il n'a jamais été approuvé de la nation, sinon par indifférence ou résignation!

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma très haute considération.

L. d'Aubigny

Son Excellence
Monsieur Hanotaux
Ministre des Affaires Etrangères à Paris.

Arh. St. București, Colecția microfilme Franța, rola 251, c. 371–373; Ministère des Affaires Etrangères, Archives diplomatiques, vol. 20.

Legaţia Republicii Franceze
în România
Direcţia Afacerilor Politice
Nr. 22

București, 13 mai 1896

Domnule Ministru,

Printr-o telegramă din 4 mai aţi binevoit să-mi comunicaţi despre informarea dlui Patrimonio referitoare la tulburările provocate la Belgrad de grupuri de tineri studenţi dornici să protesteze împotriva Ungariei[1].

Peste câteva zile şi Bucureştiul a fost teatrul unei manifestaţii asemănătoare ca scop, dar mult mai paşnică şi mai inofensivă prin rezultatele sale[2]. Este adevărat că românii nu fuseseră supuşi asemeni sârbilor umilinţei de a-şi vedea în timpul serbărilor care se desfăşoară la Pesta culorile naţionale la un loc cu steagurile popoarelor subjugate de unguri. Patriotismul lor a fost scutit de această jignire. Dar exemplul Belgradului, asociat resentimentului faţă de persecuţiile pe care le suportă deja de multă vreme fraţii din Transilvania, resentiment întărit de zgomotoasa apoteoză a dominaţiei maghiare din Ungaria, i-au determinat pe studenţii din Bucureşti, să manifesteze şi ei.

În număr de circa 60 ei au plimbat prin oraş lozinci de tipul „Jos Mileniul", „Jos Ungaria". Ei erau însoţiţi de circa şase mii de persoane. Dacă lozincile erau injuste, în schimb comportamentul lor nu poate stârni reproşuri. Când au trecut prin faţa Palatului Regal s-au descoperit şi au cântat imnul naţional. Nu s-au semnalat, de altfel, nici un fel de incidente.

Poliţia luase o mulţime de măsuri de precauţie; în faţa Legaţiei Austriei staţionau numeroase maşini, iar trotuarele erau pline de oameni în slujba statului care făceau pe curioşii. Prin curţile din împrejurimi erau ascunse grupuri de agenţi pregătite să intervină la primul semnal. Consemnul era să fie trecute cu vederea lozincile oricât de blamabile ar fi dacă nu puteau fi îndepărtate fără violenţă, dar să se curme orice exces. Nu a fost cazul să se intervină.

Două zile mai târziu, în Camera Deputaţilor, Preşedintele Consiliului de Miniştri a fost violent atacat de un membru al Ligii naţionaliste, pentru că i-a autorizat pe reprezentanţii diplomatici ai României să participe la ceremoniile oficiale ale Mileniului. Pentru a justifica purtarea Cabinetului, dl Dimitrie Sturdza nu a găsit ceva mai bun decât să invoce un precedent şi anume participarea de acum doi ani a Marinei franceze la festivităţile de la Kiel. Ciudat exemplu să ajungi să transformi în duşman o Putere vecină de care pe România o leagă o strânsă alianţă!

Cât de falsă pare o astfel de apropiere în acest caz e limpede că se datorează unei voinţe unice foarte de sus şi nu a fost niciodată aprobată de naţie, fie din indiferenţă, fie din resemnare.

Vă rog să primiţi, Domnule Ministru, asigurările deosebitei mele consideraţii.

L. d'Aubigny

Excelenţei sale,
Domnului Hanotaux
Ministru al Afacerilor Străine, Paris

---

1. Cu prilejul serbărilor milenare din Ungaria, la Belgrad a avut loc o manifestaţie antimaghiară ce a dus la arderea stindardului naţional ungar şi naşterea unui conflict sârbo-maghiar („Tribuna", nr. 93 din 27 aprilie /9 mai 1896, p. 369).

2. Manifestaţia din Bucureşti a avut loc la 5 mai st. n. 1896, având ca scop protestul împotriva serbărilor milenare. De altfel, românii, sârbii şi slovacii din monarhia austro-ungară vor da publicităţii la 1 mai 1896 în numele Comitetului executiv al *Congresului naţionalităţii* protestul lor comun contra serbărilor milenare („Tribuna", 1896, nr. 87, 91).

3. După informaţiile presei, la manifestaţie au participat peste 50.000 de cetăţeni, *Comitetul Naţional Studenţesc* tipărind cu acest prilej ziarul „Jos Mileniul", nr. unic din 23 aprilie 1896 st. v. („Tribuna", nr. 91 din 25 aprilie/7 mai 1896, p. 363).

4. Ionel Grădişteanu.

129

Légation
de la
République Française
en
Roumanie
Direction Politique
Direction du Midi
nr. 35

Bucarest, le 17 Juillet 1896

Monsieur le Ministre,

La visite de l'Empereur d'Autriche au Roi de Roumanie est aujourd'hui officiellement annoncée. L'Empereur François-Joseph, après avoir assisté à l'inauguration du Canal des Portes de Fer, le 15/27 Septembre, entrera en Roumanie le lendemain. Le Roi Charles le recevra à Craiova et arrivera avec lui à Bucarest. Après la réception dans la Capitale, les deux Souverains monteront à Sinaia où l'Empereur François-Joseph passera quelques jours.

La nouvelle de cette visite impériale a causé ici une vive satisfaction et l'article récemment publié à ce sujet par le „Fremdenblatt" n'a pas été pour diminuer ce sentiment. Les paroles si flatteuses de la feuille officieuse autrichienne ont trouvé chez les Roumains tout l'écho désiré. Les éloges donnés à la sage attitude du pays et aux qualités d'homme d'Etat du souverain sont comme une consécration des progrès accomplis et de la situation acquise tandis que les termes dans lesquels la feuille viennoise parle de l'indépendance et de l'importance du jeune Royaume éveillent des idées de grandeur future qu'on est fort enclin ici à s'exagérer.

Les causes de cette satisfaction se conçoivent d'ailleurs facilememt. Quelque sentiment que les Roumains aient de leur importance dans les Balkans, ils ne peuvent rester indifférents au rapprochement de la Serbie et de la Bulgarie avec la Russie. Ils sentent l'isolement qui en résulte pour eux et cette marque d'amitié donnée par un grand souverain voisin, vers la politique duquel ils ont toujours gravité, leur est un point d'appui précieux. Le Fremdenblatt ne s'est pas fait faute d'ailleurs d'insister sur la communauté d'intérêts politiques qui doit unir la Roumanie et l'Autriche Hongrie dans un but tout pacifique et sur l'amitié éetablie entre les deux états. Si l'on ajoute que cette visite amicale se produit au moment ou le pouvoir appartient à un Cabinet libéral présidé par M. Stourdza dont l'attitude a été, il y a moins de deux ans, si agressive vis-à-vis de l'Austriche dans la question transylvaine et lui a valu l'obligation de si pénibles rétractations, on conviendra que le succès soit grand pour le Ministère actuel et pour sa politique extérieure dont les sympathies sont tout acquises à la Triple Alliance.

L'Empereur d'Autriche a bien choisi son moment pour donner à sa démarche de courtoisie tout l'éclat possible.

J'ai l'honneur de joindre à cette dépêche la reproduction de l'article du Fremdenblatt publiée dans l'Indépendance Roumaine du 16 Juillet.

Veuillez agréer les assurances du respect avec lequel j'ai l'honneur d'être,

Monsieur le Ministre,
de Votre Excellence
le très humble et très
obéissant serviteur

L. d'Aubigny

Son Excellence
Monsieur Hanotaux
Ministre des Affaires Etrangères à Paris

Annexe à la Dépêche politique de Bucarest du 17 Juillet 1896, nr. 35.
Extrait de „l'Indépendance Roumaine" du 16 Juillet 1896.

L'Empereur François-Joseph
en Roumanie

Le Fremdenblatt, organe du Ministère des Affaires Etrangères d'Autriche-Hongrie, commente, dans son numéro du 12 juillet, la visite que S. M. l'empereur François-Joseph fera au Roi Charles, dans le courant de septembre.

Les Roumains lirons avec un légitime orgueil les appréciations si flatteuses de la feuille officieuse sur la Roumanie.

„La nouvelle que l'Empereur François-Joseph se propose de rendre une visite à la Cour roumaine est certainement accueillie partout avec satisfaction en Autriche-Hongrie. Cette visite, une réponse à celle que le couple royal a faite l'été dernier à Ischl, est un signe évident des relations amicales qui existent heureusement entre notre monarchie et le florissant Etat voisin et qui, comme on le sait, sont devenues plus étroites dans ces dernieres temps. La Roumanie, par un labeur sérieux à l'intérieur, sous la conduite d'un souverain ayant des capacités de grand hommes d'Etat a acquis au milieu des Etats de l'Europe une situation sur laquelle il n'est pas besoin d'insister plus longuement.

Celui qui a observé avec attention le développement de la vie politique et culturelle dans ce pays, si troublé auparavant, celui qui a suivi l'histoire de ces vingt dernières annèes, sait que la Roumanie est devenue un Etat plein de force, fondé sur des bases solides, et que, fière des résultats acquis, elle doit envisager l'avenir avec confiance et qu'elle a le pouvoir de faire entendre sa voix puissante.

Elle se dresse maintenant avec des droits égaux dans le cercle des peuples européens et de même qu'elle se souvient, consciente d'elle-même, des luttes pleines de tant de transformations qu'elle a subies pendant les siècles passés, dans des temps difficiles, dans la position exposée où elle se traovait, de même elle peut, elle peut aussi consciemment, se réjouir de son importance actuelle, qu'elle a conquise autant par les armes de la guerre que par celles de la paix. Si notre empereur tend la main au roi de Roumanie dans sa résidence, il la tend au chef suprême d'un Etat ami, qui s'appartient absolument à lui même, qui a conscience de sa position et qui, par ses propres intérêts, se voit décidé à suivre la même direction politique que celle suivie par l'Autriche-Hongrie, cette grande puissance tout particulièrement pacifique.

Il est presque superflu de relever que l'entrevue qui aura lieu au mois de septembre sur le territoire roumain a absolument et exclusivement une signification pacifique. Elle est, comme on l'a dit, un témoignage de l'amitié qui s'est établie, et cela tout naturellement, entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie. Les tendances de notre monarchie en Orient sont connues; elles

ont été assez souvent et suffisamment révélées; nous désirons seulement que les Etats balcaniques se développent avec indépendance et il nous est agréable qu'ils arrivent à posséder la pleine conscience d'eux-mêmes.

Nous désirons aussi qu'ils ne vivent pas en état d'animosité les uns contre les autres et notre gouvernement vient d'en donner une nouvelle preuve en travaillant avec succès à la reprise des relations diplomatiques entre la Roumanie et la Grèce, qui étaient interrompues depuis plusieurs années. L'Autriche-Hongrie n'a rien à gagner à ce que les Etats balkaniques s'observent avec défiance ou manquent de la solidité intérieure, et comme, en politique, une attitude ne peut être considérée comme certaine que lorsqu'elle paraît dictée par l'égoisme, nous devons dire que c'est notre égoisme qui nous prescrit d'être l'ami sincère et désintéressé des Etats des Balkans. C'est ce qu'on a très bien compri en Roumanie et on y est parfaitement éclairé sur la politique pacifique de la Triple Alliance. C'est en obéissant à son propre et sain égoisme que la Roumanie s'est engagée dans la voie que suit la Triple Alliance. Si les relations entre Vienne et Bucarest sont devenues si bonnes, précisément en ce moment, ainsi cela résulte du voyage que l'Empereur François-Joseph veut entreprendre au mois de septembre, nous sommes amenés à dire que cela se trouve en corrélation avec l'activité antérieure de notre ministre des Affaires Etrangères. Le comte Goluchowski, comme envoyé extraordinaire à Bucarest, a conquis la pleine confiance des personnalités compétentes de là-bas et il a eu l'occasion d'apprécier leur entente des affaires ainsi que leur esprit de suite, qui sont nécessaires à la direction de la politique extérieure d'un royaume. La Roumanie est un facteur politique trés sérieux, sur lequel on peut compter avec certitude.

Certes, il aurait été à désirer que nous fussions avec la Serbie et la Bulgarie sur le même pied de confiance que dans nos relations antérieures avec ces pays. Mais c'est une erreur de voir dans le changement de la situation survenu dans ces Etats la perte d'une influence déterminée que nous y exercions auparavant. Il plait a notre pessimisme habituel de présenter les choses ainsi. L'Autriche-Hongrie n'a jamais cherché à établir un protectorat sur les Etat balkaniques. Fidèle aux principes qu'elle s'est tracés dans sa politique en Orient, elle ne poursuivait pas le but d'exercer une influence à Sofia et à Belgrade; elle a maintenu vis à vis des Bulgares et des Serbes sa position d'amie de leur développement indépendant. Elle a défendu ce développement. Qu'on se rappelle seulement, en ce qui concerne la Serbie, notre attitude au congrès de Berlin et, en ce qui concerne la Bulgarie, l'attitude que nous avions prise alors que la position du nouveau prince était attaquée. L'Autriche-Hongrie n'a jamais cherché à exercer un protéctorat. Notre politique, qui ne pouvait être considérée que comme une politique d'amitié à l'égard des Etats balkaniques, s'est toujours tenue loin de cette idée de protectorat, ce qui répond d'ailleurs au désir de ces Etats, qui ne demandent pas de protection, mais de l'amitié. Par conséquent, le changement qui est survenu en Serbie et en Bulgarie ne

peut donc être interprété que dans ce sens que nous ne sommes plus avec ces pays sur le même pied de confiance qu'auparavant.

Nos relations sûres avec la Roumanie sont donc d'autant plus réjouissantes pour nous. Nos rapports avec ce dernier pays, qui devient de plus en plus un membre important de la famille des Etats européens, trouvent une expression concrète dans la visite que notre empereur se propose de faire en Roumanie et c'est pourquoi la nouvelle de cette visite sera certainemet bien accuiellie dans toute la monarchie et considérée comme un fait prouvant que la marche naturelle des choses a produit le rapprochement politique avec nous d'un Etat qui, comme nous, veut la paix et dont les aspirations énergiques vers le progrès doivent éveiller nos sympathies".

Arh. St. București, Colecția microfilme Franța, r. 251, c. 409–412; Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, vol. 20.

Legația Republicii Franceze
în România
Direcția Politică
nr. 35

București, 17 iulie 1896

Domnule Ministru,

Vizita împăratului Austriei la regele României este anunțată deja oficial. Împăratul Franz Joseph, după ce a asistat la inugurarea Canalului de la Porțile de Fier, la 15/27 septembrie, va intra poimâine în România. Regele Carol îl va primi la Craiova și vor veni apoi împreună la București. După primirea oficială din Capitală, cei doi suverani vor pleca la Sinaia, unde împăratul Franz Joseph va petrece câteva zile[1].

Anunțarea acestei vizite imperiale a produs o vie satisfacție în rândurile opiniei publice de aici, iar articolul recent publicat pe această temă de „Fremdenblatt" n-a făcut decât să amplifice acest sentiment. Cuvintele atât de măgulitoare ale gazetei oficiale austriece și-au găsit în sufletele românilor ecoul scontat[2]. Elogiile aduse înțeleptei atitudini a țării, precum și calităților de om de stat ale suveranului sunt ca o consacrare a progreselor realizate și a situației incontestabile, în timp ce termenii în care gazeta vieneză vorbește despre independența și importanța tânărului regat trezesc idei de mărire pe viitor, care, din păcate, se exagerează aici.

Cauzele acestei satisfacții sunt ușor de înțeles. oricare ar fi sentimentele românilor în ceea ce privește importanța lor în Balcani, ei nu pot rămâne indiferenți la apropierea Serbiei și Bulgariei de Rusia. Ei simt

că vor fi izolați în acest fel, iar dovada de prietenie pe care le-o dă un mare suveran vecin, cu a cărui politică ei au fost întotdeauna de acord, este pentru ei un prețios punct de sprijin. „Fremdenblatt" a insistat de altfel pe comuniunea de interese politice care trebuie să unească România și Austro-Ungaria în scopuri pașnice și pe baza prieteniei stabilite între cele două state. Dacă mai adăugăm că această vizită de prietenie are loc într-un moment în care la putere se află un Cabinet liberal condus de dl Sturdza[3] a cărui atitudine a fost, acum mai puțin de doi ani, atât de agresivă față de Austria în problema Transilvaniei, atitudine care l-a obligat la niște retractări deosebit de penibile[4], putem spune că succesul este foarte mare pentru actualul guvern și pentru politica lui externă, a cărui simpatie se îndreaptă în exclusivitate spre Tripla Alianță.

Împăratul Austriei și-a ales cu grijă momentul pentru ca demersul său de curtoazie să aibă strălucirea cuvenită.

Am onoarea să alătur acestei telegrame o copie a articolului din „Fremdenblatt" publicat de ziarul „l'Indépendence Roumaine" din 16 iulie.

Vă rog să primiți asigurările respectului cu care am onoarea să fiu,

Domnule Ministru,
al Excelenței voastre prea
supus servitor

L. d'Aubigny

Excelenței sale
Domnul Hanotaux
Ministru al Afacerilor Străine, Paris

Anexă la Telegrama politică din București, 17 iulie 1896, nr. 35.
Extras din „l'Indépendance Roumaine" din 16 iulie 1896.

Împăratul Franz Joseph
în România

„Fremdenblatt", organul de presă al Ministerului Afacerilor Străine din Austro-Ungaria, comentează, în numărul său din 12 iulie, vizita pe care împăratul Franz Joseph o va face regelui Carol, în cursul lunii septembrie.

Românii vor citi cu legitimă mândrie aprecierile atât de măgulitoare ale gazetei la adresa României.

„Știrea potrivit căreia împăratul Franz Joseph își propunea să facă o vizită familiei regale a României este primită cu satisfacție peste tot în Austro-Ungaria. Această vizită, un răspuns la vizita pe care cuplul regal a

făcut-o vara trecută la Ischl, este o dovadă evidentă a relaţilor amicale care există din fericire între monarhia noastră şi înfloritorul stat vecin, care, după cum se ştie, au devenit mai strânse în ultima vreme. România, printr-un efort susţinut în interior, sub conducerea unui suveran care are calităţile unui mare om de stat, şi-a dobândit între statele Europei un statut asupra căruia nu mai trebuie să insistăm.

Cei care au urmărit cu atenţie evoluţia vieţii politice şi culturale din această ţară, atât de agitată, ani de zile, cei care au urmărit evenimentele din ultimii douăzeci de ani, ştiu că România a devenit un stat puternic, construit pe baze temeinice şi că, mândră de rezultatele obţinute, ea trebuie să privească cu încredere spre viitor şi are puterea să-şi facă auzită vocea puternică.

Ea stă acum alături de celelalte state ale Europei cu drepturi egale şi chiar dacă-şi aduce amintite, conştientă de ea însăşi, de luptele ce i-au adus atâtea transformări de-a lungul secolelor, în vremuri grele, având statutul pe care-l avea, ea poate la fel de conştient, să se bucure de situaţia ei prezentă, pe care a cucerit-o atât cu armele războiului cât şi cu cele ale păcii. Dacă împăratul nostru îi întinde mâna regelui României la el acasă, el o întinde şefului suprem al unui stat prieten, care-şi aparţine, care este conştient de locul său şi care, datorită propriilor sale interese, urmează aceeaşi cale politică cu Austro-Ungaria, această mare putere pacifistă.

Este inutil să mai menţionăm că întrevederea care va avea loc în luna septembrie pe teritoriul României are o semnificaţie exclusiv paşnică. Ea este, după cum s-a mai spus, o dovadă a prieteniei care leagă în mod natural, Austro-Ungaria de România. Intenţiile monarhiei noastre în Orient sunt cunoscute, ele au fost comentate suficient; noi dorim numai ca statele balcanice să se dezvolte ca state independente şi ne bucurăm că ele şi-au dobândit conştiinţa de sine.

Dorim de asemenea ca ele să trăiască într-un climat de prietenie unele cu altele, iar guvernul nostru vrea să dea o nouă dovadă în acest sens contribuind cu succes la reluarea relaţiilor diplomatice dintre România şi Grecia, care au fost întrerupte de mulţi ani. Austro-Ungaria nu are nimic de câştigat dacă între statele balcanice domneşte neîncrederea, iar situaţia lor internă este fragilă şi nesigură, iar această atitudine, ca şi în politică, nu poate fi apreciată drept evidentă decât atunci când ea este dictată de egoism, ar trebui să spunem că egoismul este cel care ne îndeamnă să fim prietenul sincer şi dezinteresat al statelor balcanice. Acest lucru s-a înţeles foarte bine în România şi lucrurile sunt clare în privinţa politicii pacifiste a Triplei Alianţe. România, ascultându-şi propriul egoism s-a angajat pe calea pe care o urmează Tripla Alianţă. Dacă relaţiile între Viena şi Bucureşti au devenit atât de bune, mai ales acum, ceea ce rezultă limpede din călătoria pe care împăratul Franz Joseph intenţionează s-o facă la Bucureşti în luna septembrie, ne simţim datori să spunem că acest lucru este în legătură cu activitatea de până acum a ministrului nostru al

Afacerilor Străine. Contele Goluchowski, în calitatea sa de trimis extraordinar la Bucureşti, a cucerit deplina încredere a personalităţilor competente de acolo şi a avut ocazia să aprecieze priceperea lor şi profunzimea, calităţi absolut necesare în conducerea politicii externe a unui regat. România este un factor politic foarte serios, pe care se poate conta în mod sigur.

Bineînţeles că ar fi fost de dorit ca noi să avem aceeaşi încredere în Serbia şi în Bulgaria, aşa cum am avut în relaţiile noastre anterioare cu aceste ţări. Este o eroare însă de a se vedea în schimbarea de situaţie intervenită în aceste state pierderea unei influenţe determinate pe care noi o aveam acolo înainte. Pesimismul nostru obişnuit aşa vede lucrurile. Austro-Ungaria nu a intenţionat niciodată să instaureze un protectorat asupra statelor balcanice. Fidelă principiilor ei politice în Orient, ea nu a urmărit să-şi exercite influenţa la Sofia şi Belgrad; ea şi-a păstrat faţă de bulgari şi sârbi o poziţie de prieten încurajându-le dezvoltarea independentă. Ea a apărat această dezvoltare. Să ne amintim numai, în aceea ce priveşte Serbia, atitudinea noastră la Congresul de la Berlin şi, în ceea ce priveşte Bulgaria, atitudinea pe care am avut-o atunci când era atacată poziţia noului principe. Austro-Ungaria nu a încercat niciodată să-şi exercite protectoratul. Politica noastră, care nu poate fi socotită decât o politică de prietenie faţă de statele balcanice, a fost întotdeauna departe de ideea de protectorat, ceea ce răspunde de altfel dorinţei acestor state, care nu cer protecţie, ci prietenie. În consecinţă, schimbările care au survenit în Serbia şi în Bulgaria nu pot fi, deci, interpretate, decât în sensul că noi nu mai avem în aceste ţări încrederea pe care o aveam înainte.

Relaţiile noastre sigure cu România sunt deci cu atât mai îmbucurătoare pentru noi. Raporturile noastre cu această ţară, care devine pe zi ce trece un membru de nădejde al familiei statelor europene, îşi găsesc expresia concretă în vizita pe care împăratul nostru îşi propune s-o facă în România şi de aceea anunţarea acestei vizite va fi cu siguranţă bine primită în toată monarhia şi considerată o dovadă a faptului că mersul natural al lucrurilor a pricinuit apropierea politică de noi a unui stat care, ca şi noi, doreşte pacea şi ale cărui aspiraţii energice spre progres trebuie să ne trezească simpatia“

---

1. Programul fusese stabilit conform protocolului diplomatic cu câteva luni înainte (vezi „Tribuna“, nr. 193 din 3/15 septembrie 1896, p. 771).

2. Articolul din organul oficios al Ministerului de externe austro ungar „Fremdenblatt“ va fi publicat integral şi de „Tribuna“ din Sibiu, nr. 150 din 9/21 iulie 1896, p. 597.

3. Prima guvernare a lui D. A. Sturdza durează de la 3/15 octombrie 1895 până la 21 noiembrie/3 decembrie 1896.

4. Iaşi, 13/25 octombrie 1895 (T.P. Lungu, *op. cit.*, p. 200–212).

130

Rom., 19. September 1896

Hochgeborener Graf !

Im Lokale des römischen Pressvereins (Associazione della stampa periodica italiana) hat vor Kurzem der Direktor des „Mesagerul National" in Bukarest und Corespondent verschiedener italienischer Zeitungen Robert Fava eine Conferenz abgehalten über das Thema" Die nationale rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn". Dem Vortrage wohnten, obwohl der Eintritt frei war, nur ein geringes Publikum bei.

Ich beehre mich Euer Excellenz beiliegend eine bezügliche Notiz des „Popolo Romano" zu unterbreiten und auf gewisse Stellen dieses Vortrages hinzuweisen, welche genügendes Licht auf die Kenntnisse und Fähigkeiten des Redners werfen.

So sagte Fava bei der Einleitung „dass die Magyren einen Kampf auf Leben und Tod unternommen haben, um den nationalen Charakter der Rumänen zu vernichten. Letztere werden ferner durch das Wahlgesetz in die Unmöglichkeit versetzt, Vertreter in das Abgeordnetenhaus zu entsenden und sind von den öffentlichen Verwaltungen und jeglicher öffentlichen Funktionen ausgeschlossen. Sie sind einem ebenso systhematischen als brutalen in Verfahren der Magyarisierung in der Schule, in der Kirche, kurz in allen Zweigen des Lebens unterworfen. Sie werden verhindert was immer für einen Verein zu bilden, wäre er auch ausschliesslich agrarisch, culturell oder literarisch. Auch eingekerkert, deportirt und getödet werden sie, wenn sie die Stimmen erheben, um zu protestiren. Sie haben den ganzen Kelch menschlicher leiden gelernt."

Redner hofft" dass die italienische Deputirten, die sich zu der interparlamentarischen Friedensconferenz nach Budapest begeben haben, die Verzweiflungsrufe der gemarterten Nationalitäten hören werden welche den Fluch Gottes auf das Haupt ihrer Henker herabrufen".

Zum Schluss entrollt Fava „ein glänzendes Bild der Herzlichkeit, der Civilisation und der Brüderlichkeit in dem freien Rumänien und schloss mit der Nachweisung, dass der italiener die Erlösung der Rumänen Siebenbürgens und Ungarns unterstützen müssen".

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht.

Mezey

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 316, 566–56,9 Haus – Hof- und staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, PA XVIII, karton 54, nr. 56.

Roma, 19 septembrie 1896

Ilustre conte,

În localul agenţiei de presă italiene (Associazione della stampa periodica italiana) a avut loc de curând conferinţa susţinută de Roberto Fava[1], directorul ziarului bucureştean „Mesagerul Naţional[2]" şi corespondent al diferitelor ziare italiene, pe tema „Problema naţională a românilor din Transilvania şi Ungaria". Deşi intrarea a fost gratuită, publicul participant a fost puţin numeros.

Am onoarea să trimit Excelenţei voastre o notiţă publicată în „Popolo Romano"[3] şi mă refer la anumite aspecte legate de această conferinţă, care vin să lămurească cunoştinţele şi competenţa vorbitorului.

Fava afirmă în introducere „că maghiarii s-au angajat într-o luptă pe viaţă şi pe moarte pentru a nimici fiinţa naţională a românilor. Prin Legea electorală existentă românii sunt puşi în imposibilitatea de a avea reprezentanţi în Cameră fiind, de asemenea, excluşi din aparatul administrativ şi din orice funcţie publică. Ei sunt supuşi unei practici sistematice şi brutale de maghiarizare în şcoală, biserică, pe scurt în toate domeniile vieţii publice. Sunt împiedicaţi să-şi constituie asociaţii, indiferent dacă acestea au prin excelenţă un caracter agrar, cultural sau literar. Dacă îşi ridică glasurile pentru a protesta sunt întemniţaţi, deportaţi şi ucişi. Au trecut prin toată amărăciunea suferinţelor umane".

Vorbitorul îşi exprimă speranţa „că deputaţii italieni care participă acum la Conferinţa de pace interparlamentară de la Budapesta vor auzi strigătele de disperare ale naţionalităţilor torturate care au implorat blestemul lui Dumnezeu asupra capetelor călăilor lor".

Fava prezintă în încheiere „un strălucit tablou al cordialităţii, civilizaţiei şi al fraternităţii existente în România liberă şi conchide cu indicaţia. că italianul trebuie să sprijine salvarea românilor din Transilvania şi Ungaria[4].

Vă rog să primiţi, Excelenţă, asigurările celui mai profund respect.

Mezey[5]

---

[1] Conferinţa a avut loc la Roma în 27 august st. n. 1896, cu titlul „Chestiunea naţională română în Transilvania şi Ungaria" („Tribuna", nr. 182 din 20 august/1 septembrie 1896, p. 725).

[2] „Mesagerul naţional", Bucureşti (16/28 septembrie 1895 – 10 octombrie 1896), ziar săptămânal, cu unele articole scrise şi în limba italiană (N. Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 408).

[3] Conferinţa lui Roberto Fava a fost comentată favorabil în ziarele din Roma „Il Tempo" şi „Il Popolo Romano" („Tribuna", nr. 183 din 21 august/2 septembrie 1896, p. 731).

[4] Conferinţa lui R. Fava a fost publicată integral în „Tribuna", 1896, nr. 190–197. Roberto Fava va ţine o a doua conferinţă la Milano în 29 septembrie st. n. 1896 („Tribuna", nr. 208 din 21 septembrie/3 octombrie 1896, p. 830).

[5] Probabil un reprezentant al corpului diplomatic austro-ungar din capitala italiană.

131

Légation de la
République Francaise
en Roumanie
Direction Politique
Sous Direction du Midi Nr. 45

Bucarest, le 1er Octobre, 1896

Monsieur le Ministre,

Après avoir solennellement inauguré le Canal des Portes de fer, l' Empereur François Joseph est entré en Roumanie pour y rendre visite au Roi Charles. Cet événement dépasse les limites d'un acte de courtoisie entre Souverains voisins et revêt en réalité une signification politique de grande portée.C'est bien ainsi que le pays de Roumanie l'a interprété.

A la vérité, il s'est senti exalté dans son amour propre national par la venue du puissant Empereur, mais il s'est en même temps rendu compte qu'il devait y avoir là autre chose qu'une vaine parade et que de solides résultats accompagnaient l' illustre visiteur. Ces résultats faciles à pressentir toute la nation, on doit le constater, les a salués avec empressement et joie. Pendant les trois jours qu'a résidé sur leur sol l' hôte Impérial, les partis ont fait trêve à leurs querelles et se sont unis pour applaudir à une combinaison politique dont la conclusion s' affirme clairement. Le „Timpul“, organe du parti conservateur, voit dans la visite de l' Empereur et Roi „la consécration officielle d'une politique dont la continuité dure depuis une série d'année. Tous les partis de guvernement ont contribué à l' établir à travers de grandes difficultés“.

Voilà donc la parti conservateur qui revendique sa part d' efforts et de mérite dans la réussite d' un programme qu il n' hésitait pas à répudier par l' intermédiare de certains de ses Ministres d' hier. Votre Excellence se souviendra des assurances que vint officiellement lui donner Mr. Jean Lahovary le lendemain de la visite à Ischl du Roi Charles à François Joseph. La Roumanie, d' après lui, n'avait contracté aucune alliance et n'en voulait point conclure; vivre sur un pied également amical avec toutes les Puissances était son seul désir.

Le parti libéral, de son côté, triomphe sans modestie; c' est lui qui est actuellement aux affaires, c'est lui qui veut encaisser à son avoir tout le bénéfice de la situation. Il veut oublier que son chef, Mr. Démêtre Stourdza, dans l' opposition il y a quelques années, se livrait alors à la tribune du Parlament à de violentes attaques contre le Gouvernement Austro-Hongrois à propos des Roumains persécutés en Transylvanie.

La verité est qu'au dessus des partis il y a le Roi, seul maître de la politique étrangère du Pays. Depuis bien des années avec une ténacité infatigable, il a, par dessus la tête de ses Ministres, qu'ils fussent libéraux,

conservateurs ou junimistes, poursuivi le même objectif, à savoir l' entente avec le Cabinet de Vienne sous les auspices de celui de Berlin. Jean Bratiano, en 1883 a été le premier ouvrier de ce programme, Démêtre Stourdza, en dépit de ses erreurs passées, et par une ironie du sort, aura été appelé à mettre la dernière main à l' ouevre désormais parachevée, ou bien près de l'être, que le Roi Charles peut contempler avec complaisance, car elle est bien sienne.

L' inspection des troupes roumaines a été le principal et presque unique soin de l' Empereur François Joseph. En sus de la grande revue qu'il a passé du Corps d' armée de Bucarest, l'hôte du Roi Charles a pu examiner de nombreuses troupes massées aux divers stationnements du train impérial. Il a visité en détail un des forts à coupoles de la défense de Bucarest et assisté à des tirs de son artillerie. Bref, il a été traité non seulement en ami, mais bien en allié et en allié résolu à se rendre par lui même un compte exact du degré de coopération que l' armée roumaine pourrait lui fournir. Certes, ces indices ont leur signification, mais ils ne sont encore que des indices et l' on n'en pourrait d'ores et déjà une conclusion ferme et définitive. Ils devront de moins guider nos investigations.

Veuillez agréer,
Monsieur le Ministre, les assurances de ma très haute considération

L. d'Aubigny

Son Excellence
Monsieur Hanotaux
Ministre des Affaires Etrangéres etc

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Franţa, rola 251, c. 437–440; Ministère des Afaires Etrangéres, Archives Diplomatiques, vol. 20.

Legaţia Republicii Franceze — Bucureşti, 1 octombrie 1896
în România
Direcţia Politică Nr. 45

Domnule Ministru,

După inaugurarea festivă a canalului de la Porţile de Fier[1], împăratul Franz Joseph a intrat în România pentru a face o vizită regelui Carol[2]. Acest eveniment nu este un simplu act de curtoazie între doi suverani vecini, ci un gest cu o profundă semnificaţie politică. Aşa l-a interpretat ţara gazdă.

În realitate, România s-a simţit flatată de venirea puternicului împărat, realizând totodată că această vizită nu este o simplă festivitate, ci anunţarea unor rezultate concrete. Aceste rezultate uşor de bănuit au fost întâmpinate de întreaga naţiune, trebuie s-o recunoaştem, cu multă bucurie. În cele trei zile ale vizitei imperiale, partidele au pus capăt neînţelegerilor lor şi s-au adunat pentru a aplauda o combinaţie politică a cărei realizare este foarte clară. „Timpul“, organul de presă al Partidului Conservator, vede în vizita împăratului şi regelui „confirmarea oficială a unei politici care durează în ani. Toate partidele care fac parte din guvern au contribuit la afirmarea ei în ciuda unor mari dificultăţi“.

Iată deci că Partidul Conservator îşi revendică partea de efort şi de merit în reuşita unui program pe care până nu demult îl contesta prin miniştrii săi. Excelenţa voastră îşi aminteşte poate asigurările pe care dl Jean Lahovary i le dădea în mod oficial a doua zi după vizita făcută de regele Carol împăratului Franz Joseph la Ischl. România, după părerea lui, nu a încheiat nici o alianţă şi nici n-are de gând s-o facă; singura ei dorinţă este să trăiască pe picior de egalitate cu toate Puterile[3].

În ceea ce-l priveşte, Partidul Liberal triumfă fără modestie; el este cel aflat acum la putere, el este cel care vrea să-şi adjudece tot profitul de pe urma acestei situaţii. El vrea să uite că şeful său, dl Dimitrie Sturdza, aflat acum câţiva ani în opoziţie, adresa de la tribuna Parlamentului violente atacuri împotriva guvernului austro-ungar în privinţa românilor persecutaţi din Transilvania.

Adevărul este că deasupra partidelor se află regele, singurul stăpân al politicii externe a ţării. De ani de zile, cu o inepuizabilă tenacitate, el a urmărit un singur obiectiv, fără a ţine cont de miniştrii săi, fie liberali, conservatori sau junimişti adică înţelegerea cu Cabinetul de la Viena sub auspiciile celui de la Berlin. Ion Brătianu a fost în 1883 cel dintâi care a creat acest program, iar Dimitrie Sturdza a fost chemat, în ciuda erorilor lui trecute şi ca o ironie a sorţii, să mai arunce o ultimă privire asupra unui program deja terminat, sau aproape gata, pe care regele Carol îl poate privi cu plăcere ca pe propria-i operă.

Inspecţia trupelor române a fost singura sau aproape singura grijă a împăratului Franz Joseph. Pe lângă trecerea în revistă a gărzii la Bucureşti, oaspetele regelui Carol a putut inspecta trupele aliniate în gările unde a mai oprit trenul imperial. El a vizitat în amănunt unul dintre forturile de apărare a Bucureştiului şi a asistat la exerciţii de tragere[4]. Pe scurt, el nu a fost tratat numai ca prieten, ci şi ca aliat şi anume ca un aliat hotărât să aprecieze singur în ce măsură armata română poate coopera cu el. Aceste

amănunte au, se înţelege, importanţa lor, dar ele nu sunt încă decât nişte amănunte şi nu se poate trage nici o concluzie fermă şi definitivă. După ele ne-am putea doar orienta cercetările.

Vă rog să primiţi,
Domnule Ministru, asigurările
deosebitei
mele consideraţii

L d' Aubigny

Excelenţei sale,
Domnul Hanotaux
Ministru al Afacerilor Străine etc.

---

[1] La inagurarea canalului, în 26 septembrie st. n. 1896, împăratul Franz Joseph i-a invitat la festivităţi şi pe regele Serbiei, Alexandru I, şi pe Carol I al României („Tribuna“, 1896, nr. 204–205).

[2] Intrarea în România s-a făcut în 16/28 septembrie 1896 pe la Vârciorova, unde împăratul a fost întâmpinat de primul ministru al României D. A. Sturdza şi de ministrul de război, gen. C. Budişteanu, regele Carol I ieşindu-i în întâmpinare în aceeaşi zi la Craiova („Tribuna“, nr. 205 din 18/30 septembrie 1896 p. 819).

[3] În realitate, la Sinaia în 18/30 septembrie 1896, în a treia zi a vizitei lui Franz Joseph în România, s-a semnat protocolul de prelungire a tratatului secret de alianţă între România şi Austro-Ungaria, de către D. A. Sturdza şi Agenor Goluchowski (Gh. N. Căzan, Ş. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 218–221).

[4] Pe lângă inspectarea trupelor prezente la Cotroceni, împăratul a inspectat şi forturile de la Chitila asistând la exerciţii de tragere între aceste forturi în drumul spre Sinaia din ziua de 17/29 septembrie 1896 („Tribuna“, 1896, nr. 206–208).

132

Légation de la
République Française
en Roumanie
Direction des Affaires
Politiques
Sous Direction du
Midi
Nr. 47

Bucarest, le 15 Octobre 1896

Monsieur le Ministre,

Il serait prématuré de tirer d' ores et déjà des conclusions précises de la récente visite de l' Empereur François Joseph au Roi Charles, mais une impression s' en dégage qu'il importe d'analyser.

Ainsi que je le signalais à Votre Excellence par ma lettre nr. 45, le rôle attribué à l'armée dans les fêtes offertes par la Roumanie au puissant voisin était de nature à frapper les esprits et s' accentuait encore de la

présence aux côtés de l' Empereur de son Chef d' Etat Major le Baron de Beck. Il semblait difficile d' admettre qu' une réunion ainsi composée eût pour but un simple échange de courtoisies, aussi la conclusion ou la consécration de quelque accord et particulièrement d' une Convention Militaire paraissait-elle devoir en être la conséquence forcée, Les journaux du dehors ne tardaient pas à se faire l'écho de cette interprétation des faits.

Un communiqué officieux à la presse roumaine est venu y opposer un catégorique démenti. François Joseph a voulu donner par sa visite un éclatant témoignage d'amitié à la Roumanie et rien de plus. La présence du Baron de Beck avait pour unique mobile les excellents rapports que cet Officier Général entretient de lonque date avec le Roi Charles. Telle est l' explication donnée par le Gouvernement Roumain. Telle est aussi celle que m'a exposé le Président du Conseil dans un entretient récent. Le Roi, de son côté, m'a tenu un langage analogue.

Sans doute ces assurances ont leur valeur, mais je tenais non moins à savoir si mon collègue de Russie en avait recueilli de semblables. Le Cabinet de Saint Pétersbourg est le premier intéressé à faire la lumière sur ce point suspect parce que les arrangements, s' il en a été contracté, sont forcément dirigés contre lui. Ce que Mr. de Fonton m'a rapporté à ce sujet concorde avec mes impressions personnelles.

Le Président du Conseil lui a déclaré que la visite de l'Empereur est précieuse en qu' elle constitue un témoigage éclatant de l' importance que la Romanie a su prendre en Europe comme élément de stabilité et de paix, mais que la Russie ne doit à aucun degré s' en alarmer, rien qui ressemble à un traité d' ordre politique ou militaire n' ayant été conclu. Il a ensuite indiqué discrètement et sans trop insister sur l' analogie, que François Joseph n' avait fait que suivre l'exemple d'Alexandre II venu dans la principauté à l'occasion de la dernière guerre contre la Turquie. Au Roi Charles, Mr. de Fonton prit l' initiative de dire que la venue en Roumanie de l' Empereur d' Autriche n' était pas de nature à beaucoup l' inquiéter en raison de ce qu' elle avait été précédée de la visite à la Cour de Vienne de son propre Souverain qui y avait recueilli les impressions les plus tranquillisantes. Il lui fut répondu qu en effet on n' avait aucun motif de s' emouvoir à Saint Petersbourg.

De ces paroles et de divers autres indices Mr. de Fonton est arrivé à la conclusion que jusqu'à présent aucun accord en forme n'a été signé, avec l' Autriche seule soit avec les Puissances de la Triplice. Or, cette question fait, depuis six ans qu'il réside en ce pays, l'objet de la constante préoccupation, de ses persévérantes recherches. Son avis a donc un poids sérieux. Je ne serais pas étonné d'ailleurs, bien qu'il ne m'était pas été donné de le contrôler de façon certaine, que la conversation l'été dernier à Vienne, entre les deux Souverains de Russie et d' Autriche ou entre leurs deux Ministres des Affaires Etrangères ait porté sur la Roumanie et que le résultat de cet échange d'idées soit pour quelque chose dans la tranquillité dont fait preuve Mr. de Fonton.

Je profite des relations tout à fait amicales que j' entretiens avec lui pour tenir son esprit en éveil sur ce point et l' amener à comprendre que s' il est encore temps il n'est que temps pour le Cabinet de St. Petersbourg de chercher à ramener le Cabinet de Bucarest à un plus juste équilibre entre ses deux grands voisins du Nord et de l'Ouest. L' arbre tombe du côté où il penche. Viennent demain des complications en Orient, et certes l' horizon y est assez sombre, et la Roumanie nouera partie avec l'Autriche. L'éventualité d' avoir à son flanc un ennemi de force respectable après tout, comme ce pays-ci, – est de nature à faire réflechir la Russie. Cette dernière Puissance reconnaît elle-même qu'il en résulterait pour elle l'immobilisation d'au moins trois corps d'armée.

Pour nous tout ce qui serait de nature – en temps de guerre – à paralyser ou amoindrir l'action de la Russie ne saurait dorénavant nous laisser indifférents. Le rôle qu'assumerait le Roi Charles en de semblables conjonctures touche donc à nos intérêts; nous avons le devoir de nous en préoccuper et plus que cela – d' agir dans la mesure du possible pour y remédier.

Veuillez agréer,
Monsieur le Ministre, les assurances de ma très haute consideration

L. d' Aubigny

Le 16 Octobre – P. S. – J' ai recueilli hier au soir de la bouche de Mr. de Fonton, de nouveaux détails qui ne peuvent que confirmer les conclusions formulées plus haut. Le Roi Charles, il y a peu de jours, lui disait combien il avait été touché de l'accueil particulièrement bienveillant et amical que le Couple du Prince Héritier a rencontré à la Cour de Russie lors du récent couronnement, ajoutant qu'il comptait beaucoup sur la proche parenté de la Princesse de Roumanie avec les Romanoff pour rendre plus étroite l'amitié entre Nicolas II et Lui. „Le plus cher de mes voeux", a-t-il poursuivi, „serait comblé si un jour l'Empereur de Russie imitait l' exemple de François Joseph et consentait à honorer mon royaume de sa visite".

Ces paroles, jointes à divers symptômes indiquent que le Roi Charles se trouve un peu embarassé des témoignages éclatants dont la Roumanie vient d' être l' objet de la part de l'Empereur d' Autriche, et qu'il s' efforce d' en atténuer la portée.

L. Aubigny

Son Excellence
Monsieur Hanotaux
Ministre des Affaires Etrangères, etc.

Arh. St. București, Colecția microfilme Franța, rola 251, c. 443–447; Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques, vol. 20.

Legaţia Republicii Franceze în România Direcţia Politică Nr. 47

București, 15 octombrie 1896

Domnule Ministru,

Ar fi prematur să ne pronunţăm deja despre rezultatele recentei vizite a împăratului Franz Joseph la regele Carol, putem însă să analizăm câteva impresii deja conturate.

După cum v-am mai semnalat în scrisoarea mea nr. 45[1], rolul atribuit armatei în organizarea festivităţilor oferite cu ocazia sosirii împăratului a fost de natură să impresioneze, efectul fiind accentuat de prezenţa alături de împărat a şefului Statului Major, baronul Beck. Pare greu de crezut ca o festivitate atât de amplă să fie prilejuită de o simplă vizită de curtoazie, de aceea o concluzie oarecum obligatorie ar fi că totuşi s-a încheiat sau s-a semnat vreun acord sau o convenţie militară[2]. Ziarele din afară nu au întârziat să comenteze acest lucru.

Un comunicat oficial acordat presei româneşti a dezminţit însă categoric acest lucru[3]. Franz Joseph a dorit, prin vizita sa, să dea o dovadă evidentă de prietenie României şi nimic mai mult. Prezenţa baronului de Beck se explică numai prin excelentele raporturi pe care acest ofiţer le are cu regele Carol încă de multă vreme. Aceasta este explicaţia dată de guvernul român. Aceeaşi explicaţie mi-a fost dată şi de preşedintele Consiliului de Miniştri în timpul unei întrevederi pe care am avut-o. Regele, la rândul lui, mi-a dat o explicaţie asemănătoare.

Aceste asigurări au, fără îndoială, importanţa lor, dar aş fi vrut să ştiu dacă colegul meu din Rusia a primit şi el aceleaşi explicaţii. Cabinetul de la Sankt Petersburg este cel dintâi interesat să facă lumină în această problemă oarecum suspectă, pentru că orice înţelegere s-ar fi perfectat este, cu siguranţă, îndreptată împotriva lui. Ceea ce mi-a relatat dl. de Fonton în această problemă coincide cu impresiile mele. Preşedintele Consiliului de Miniştri i-a declarat că vizita împăratului este importantă pentru că ea este o dovadă evidentă a importanţei pe care România a dobândit-o în Europa ca element de stabilitate şi de pace, dar că Rusia nu are motive să se alarmeze, pentru că nu s-a încheiat nici un tratat politic sau militar. El a sugerat în continuare fără să insiste prea mult, pe similitudinea faptelor, că Franz Joseph nu a făcut decât să urmeze exemplul lui Alexandru II[4] venit în acest principat cu ocazia celui de-al doilea război împotriva Turciei. Dl. de Fonton i-a spus regelui Carol din proprie iniţiativă că vizita în România a împăratului Austriei nu este un motiv de îngrijorare pentru că ea a fost precedată de vizita la Viena a suveranului său căruia i s-au dat acolo tot felul de asigurări. I s-a răspuns că într-adevăr această vizită nu are de ce fi un motiv de îngrijorare pentru guvernul de la Sankt Petersburg.

Datorită acestor declaraţii şi altor indicii, dl de Fonton a tras concluzia că până în prezent nu s-a semnat oficial nici un acord cu Austria separat sau cu Puterile membre ale Triplei Alianţe. Ori, această problemă este, de şase ani de când el locuieşte în această ţară, preocuparea lui constantă. Părerea lui are deci greutate. Nu m-aş mira deci, deşi nu am avut ocazia să verific acest lucru, ca întrevederea din vara trecută de la Viena dintre cei doi suverani – al Rusiei şi al Austriei – sau dintre cei doi miniştri ai Afacerilor Străine să fi avut ca subiect România şi ca rezultatul acestui schimb de păreri să fie motivaţia calmului de care dă dovadă dl de Fonton.

Profit de bunele mele relaţii cu dl de Fonton pentru a-i atrage atenţia şi a-l convinge că dacă mai este timp, mai este numai pentru a permite Cabinetului de la Sankt Petersburg să găsească soluţia pentru a reaşeza România într-o poziţie mai echilibrată între cei doi mari vecini ai săi de la Nord şi de la Vest. Copacul cade în partea în care se înclină. Vor apărea curând complicaţii în Orient şi perspectivele sunt destul de sumbre, iar România va trece de partea Austriei. Eventualitatea de a avea în coastă un duşman destul de puternic, de altfel, cum este România, este de natură să pună pe gânduri Rusia. Această putere recunoaşte ea însăşi că acest lucru ar însemna pentru ea imobilizarea a cel puţin trei corpuri de armată.

În ceea ce nepriveşte, nu vom rămâne de acum înainte indiferenţi la nimic din ceea ce ar fi de natură ca, în caz de război, să paralizeze sau să micşoreze acţiunea Rusiei. Rolul pe care şi l-ar asuma regele Carol I în astfel de împrejurări ne priveşte în mod direct; trebuie să fim deci atenţi şi, mai mult decât atât – să acţionăm pentru a îndrepta ce se mai poate îndrepta.

Vă rog să primiţi,
Domnule Ministru, asigurările deosebitei male consideraţii.

L. d' Aubigny

16 Octombrie – P. S. – Am aflat aseară de la Dl. de Fonton noi detalii care nu fac decât să-mi întărească părerile expuse mai sus. Regele Carol i-a spus, acum câteva zile, cât de impresionat a fost de primirea atât de binevoitoare şi de prietenească de care s-a bucurat cuplul princiar la curtea Rusiei cu ocazia recentelor festivităţi prilejuite de încoronare, şi a adăugat că el contează mult pe faptul că înrudirea dintre principesa României şi Romanovi va face ca relaţiile dintre el şi Nicolae II să fie cât mai apropiate. „Dorinţa mea cea mai fierbinte, a continuat el, va fi îndeplinită în ziua în care împăratul Rusiei va imita exemplul lui Franz Joseph şi va consimţi să ne onoreze cu vizita sa".

Aceste cuvinte, alături de alte detalii, indică faptul că regele Carol se simte puţin stânjenit de dovezile atât de strălucitoare de prietenie pe care România le-a primit din partea împăratului Austriei şi că el încearcă să le atenueze ecoul.

L. d' Aubigny

Excelenţei sale,
Domnului Hantoux
Ministru al Afacerilor Străine etc.

---

1 Vezi doc. nr. 131.
2 Vezi nota 3 de la doc. nr. 131.
3 Desminţirea o face Agenţia română de ştiri (vezi „Tribuna", nr. 210 din 24 septembrie/6octombrie 1896, p. 837).
4 Alexandru al II-lea (1855–1881), împărat al Rusiei.

133

Légation de Belgique — Vienne, le 3 Octobre 1896
Nr. 590/382

Monsieur le Ministre,

Ainsi que Votre Excellence le sait, à l' issue de l' inauguration des Portes de Fer, l' Empereur-Roi s' est rendu en Roumanie.

Il y a reçu un accueil imposant. Tous les partis s'étaient unis pour honorer dignement le premier souverain d'une grande puissance qui touche le sol des Daco-romains.

Déjà, lorsque le navire impérial franchissait le nouveau Canal creusé dans les rochers du Danube, les ambassadeurs remarquaient que, tandis que la rive serbe était déserte, la rive roumaine était bordée d' une foule énorme acclamant vivement le Souverain Austro-hongrois.

La visite de Fançois-Joseph à Bucarest a été preparée dejà l'an dernier, lors du séjour du roi Carol à Ischl.

L' Empereur-Roi était accompagné du Comte Goluchowski – qui avait conquis de grandes sympathies à Bucarest alors qu' il y représentait la monarchie dualiste – et par le chef de l' Etat-Major général de l'armée, Baron Beck.

La situation géographique de la Roumanie de même que ses aspirations légitimes lui interdisent des velléités d'agression ou de conquête. La possibilité de s'agrandir relève, au moins pour de longues

années, du domaine de la spéculation. Mais le pays développe sagement ses ressources et ses relations avec l'Autriche-Hongrie sont marrquées à la fois par un double caractère économique et politique. Ceci s' entend surtout de l'Autriche moins de la Hongrie. Parmi les Etats du Bas-Danube, c'est la Roumanie qui a le mieux compris ses relations naturelles. Aucun homme d'Etat roumain – Bratiano, Catargi ou Stourdza, n'a pu méconnaître la nécessité de rapports amicaux avec l'Autriche-Hongrie. De là l'union de plus en plus intime entre les deux pays qui a abouti ainsi que me le disait il y a quelque temps, mon collègue Mr. Ghika – à l'adhésion de son pays à la Triple Alliance. De là aussi la visite de l' Empereur. Les Hongrois l'ont vue de moins bon oeil que les Autrichiens. La question des Roumains de Transylvanie les occupe et ils savent que, de l' autre côté des Carpathes, on ne nourrit pas à leur égard des sympathies bien chaleureuses. Ils se sont inclinés devant la nécessité de la rasion d' Etat.

En effet, l'alliance de la Roumanie est d'une grande importance pour l'Autriche-Hongrie. Non seulement l'armée roumaine est loin d' être une quantité négligeablé, mais, par le nombre comme par la valeur, elle peut devenir un facteur puissant. Şi, à un moment donné, la Roumanie se tournait contre l' Autriche-Hongrie, elle deviendrait un danger sérieux, car elle tient les têtes de plusieurs passages importants des Carpathes et elle ouvre la Transylvanie à l' invasion. L'Autriche-Hongrie trouve donc, dans l' alliance roumaine, l'avantage de couvrir sa frontière de l'Est de se constituer une extrême droite forte de corps d' armée roumains.

D'autre part, l'inauguration des Portes de Fer et la visité de l' Empereur à Bucarest sont deux événements que la presse russe a considérés d'un regard peu favorable. La „Nowoje Vremja", reproduite par le „Fremdenblatt" a signalé les dangers qui peuvent résulter pour la navigation et le comerce russes du premier de ces faits. Quantau second, les journaux moscovites espèrent que la haine des Hongrois et le réveil de la foi orthodoxe empêcheront, quand l'heure sera sonnée, l' armée roumaine d'être aux mains de l' Autriche-Hongrie.

A Vienne, la satisfaction est grande. On se tient pour assuré de la Roumanie, on supplante la Russie à Athènes, on paralyse la Serbie, et l' on espère qu'en lui témoignat une grande froideur, on ramènera la Bulgarie, sinon le Prince dans le giron austro-hongrois.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma plus haute considération.

Borchrave

Son Excellence
Monsieur de Favereau
Ministre des Affaires Etrangères

Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Belgia, rola 39, c. 251–253; Ministère des Affaires Etrangères et de Comerce Extérieur, Correspondance Politique, Légations, Roumanie.

Legaţia Belgiei
Nr. 590/382

Viena, 3 octombrie 1896

Domnule Ministru,

După cum Excelenţa voastră ştie, împăratul-rege a făcut o vizită în România cu ocazia inaugurării Porţilor de Fier.

Acolo i s-a făcut o primire impozantă. Toate partidele politice au fost de acord să-l primească cum se cuvine pe primul suveran al unei mari puteri care atinge pământul daco-romanilor.

Cu câtva timp încă înainte ca nava imperială să ajungă să străbată noul canal croit în stâncile de pe malurile Dunării, ambasadorii au observat că, în vreme ce malul sârbesc era pustiu, pe malul românesc se aflau o mulţime de oameni care-l aclamau pe suveranul austro-ungar.

Vizita lui Franz Joseph la Bucureşti a fost perfectată încă de anul trecut, cu ocazia vizitei regelui Carol la Ischl.

Împăratul-rege era însoţit de contele Goluchowski – care-şi atrăsese simpatia multor români pe vremea când era reprezentantul la Bucureşti al monarhiei dualiste – şi de şeful statului major, generalul de armată, baronul Beck.

Poziţia geografică, precum şi idealurile sale legitime împiedică România de a avea porniri de agresor. Posibilitatea de a-şi mări teritoriul va rămâne încă multă vreme o simplă speculaţie. Această ţară îşi exploatează cu înţelepciune resursele, iar relaţiile sale cu Austro-Ungaria au în egală măsură un caracter economic şi politic. Acest lucru este valabil mai degrabă în privinţa Austriei şi mai puţin în cea a Ungariei. Dintre statele din zona Dunării de Jos, România este cea care şi-a înţeles cel mai bine relaţiile naturale. Nici unul dintre oamenii politici români – Brătianu, Catargi sau Sturdza, nu a putut trece peste necesitatea păstrării unor bune relaţii cu Austro-Ungaria. Acesta este motivul pentru care între aceste două ţări există o legătură din ce în ce mai strânsă, care a culminat – aşa cum îmi spunea, acum câtva timp, colegul meu dl. Ghica[1] – cu aderarea ţării sale la Tripla Alianţă. Aceasta este şi motivaţia vizitei împăratului. Ungurii au fost mai puţin binevoitori decât austriecii când s-au pronunţat asupra aderării României. Problema românilor din Transilvania îi preocupă şi ei ştiu că, de cealaltă parte a Carpaţilor, nu sunt prea simpatizaţi. Raţiunile de stat au fost cele în faţa cărora au cedat.

Este adevărat că aderarea României este de mare importanţă pentru Austro-Ungaria. Armata română nu numai că nu este o cantitate neglijabilă, dar, prin număr şi valoare, ea poate deveni un factor important. Dacă, la un moment dat, România s-ar întoarce împotriva Austro-Ungariei, ea ar deveni un pericol serios, căci ale ei sunt cele mai importante trecători din Carpaţi şi ea poate deschide calea spre invadarea Transilvaniei. Austro-Ungaria beneficiează deci, prin aderarea României, de acoperirea

frontierei sale de est şi de constituirea unui flanc drept puternic format de corpuri de armată române.

Pe de altă parte, inagurarea Porţilor de Fier şi vizita împăratului la Bucureşti sunt două evenimente pe care presa rusească le-a privit cu ochi puţin favorabili. Ziarul „Nowoje Vremja“ din care s-au reprodus fragmente în „Fremdenblatt“ a semnalat urmările pe care le poate avea inagurarea Porţilor de Fier pentru navigaţia şi comerţul Rusiei. În privinţa consecinţelor vizitei împăratului, ziarele moscovite speră că ura ungurilor şi trezirea spiritelor ortodoxe vor împiedica, la momentul potrivit, armata română să fie la dispoziţia Austro-Ungariei.

La Viena, toată lumea este mulţumită. Austria e sigură de România, Rusia este subminată la Atena, Serbia este paralizată şi se speră că, arătându-i-se multă răceală, se va alătura Austro-Ungariei curând şi Bulgaria, sau măcar prinţul ei.

Vă rog să primiţi, Domnule Ministru, asigurările deosebitei mele consideraţii.

Borchgrave[2]

Excelenţei sale,
Domnului de Favereau
Ministru al Afacerilor Externe

---

[1] Ambasadorul României la Viena, Emil I. Ghica (vezi doc. nr. 72).

[2] După cum se cunoaşte şi se observă şi în acest document, reprezentantul diplomatic al Belgiei în Austro-Ungaria, era un simpatizant convins al României, înţelegând idealurile legitime ale poporului român, de realizare a unităţii naţionale (vezi Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 114; N. Bărbuţă, *op. cit.*, p. 44).

134

Sinaia, 1. November 1896

Hochgeborener Graf !

Der im gehässigen Kampfe gegen Ungarn durch die gehobene Stimmung der Kaisertage eingetretene Waffenstillstand ist von keiner langer Dauer gewesen. Die sogenannte Nationalfrage hat im hiesigen politischen Leben ihre alte Rolle, einer bewährten und immer zugkräftigen Parteiwaffe wieder aufgenommen. Noch schmückten ungarische Falhnen die Strassen der rumänischen Hauptstadt, als die Oppositionsblätter die Campagne wieder begannen.

Als Vorwand hiezu ist das von der ungarischen Regierung erlassene Verbot der rumänischen Wählersammlung zu Hermannstadt genommen worden. Herr Fleva benützte die Gelegenheit um am vorigen Sonntag eine Protest - Versammlung der hiesigen Studenten, einzuberufen. Derselben

wohnten ausser den Studenten, einige Mitglieder der Liga, sowie Siebenbürger - meistens unbedeutende Leute - bei. Es wurden heftige Reden gegen Ungarn von Fleva, Gradisteanu etc. gehalten; doch spielte sich kein besonderer Zwischenfall ab und verlief die Versammlung ziemlich ruhig. Der Abgeordnete, Herr Delavrancea, welcher auch hätte sprechen sollen, liess sich im letzten Augenblick entschuldigen und liegt die Vermuthung nahe, dass Herr Sturdza ihn am Reden verhindern liess.

Die conservativen Zeitungen haben dieser Tage mehrere heftige Artikel gebracht, in denen die äussere Politik der Regierung getadelt, und ihr der Vorwurf gemacht wird, aus dem Kaiserbesuche keinen Vortheil gezogen und insbesondere keine Besserung im Loose der ungarländischen Rumänen erzielt zu haben. In zwei kürzlich erschienen Artikeln bringt die „Epoca" auch die Metropolitenfrage mit der auswärtigen Politik in Zusammenhang und kann sich nicht enthalten bei diesem Anlasse einen Ausfall gegen Seine Majestät dem Konig zu machen, desen staatsmännische Eigenschaft seien zwar über jede Kritik erhoben, doch habe es den Anschein, als ob Er unter dem Einfluss seiner liberalen Rathgeber von der Bahn der Im so bekannten, sage prudence abgewichen wäre. Unter den ihre Spitze gegen Ungarn richtenden Emanationen der conservativen Presse scheint mir insbesondere ein im „Timpul" vom 26. October 1896 erschienener Artikel, von dem ich mir gestatte Euerer Excellenz in der Anlage einen Auszug ergebenst zu unterbreiten, eine Erwähnung zu verdienen.

Wie Euere Excellenz demselben hochgeneigtest entnehmen wollen, enthält der gedachte Artikel eine förmliche Klage über die Nutzlosigkeit des Kaiserbesuches für das rumänische Volk. Die Richtung dieses Artikels schien mir umso auffallender, als der „Timpul" gewöhnlich die note modérée in der Oppositionspresse vertritt. Der ehemalige Cultus - Minister Ionescu, welcher bekanntlich zum Timpul in engen Beziehungen steht, versicherte mich indessen, man solle diesen Artikel - als dessen Verfasser er mir Herrn Alexander Lahovary vertraulich nannte, - keine übertriebene Bedeutung beimessen. Es wäre keinesfalls damit die Eröffnung einer Campagne gegen Oesterreich - Ungarn beabsichtigt; der Name des Verfassers allein bürge schon dafür. Nach Herrn Ionescu's Ausführungen wäre der 2 - te Theil des Artikels, welcher aus Anlass eines kleinen Grenz - Conflictes an der unteren Donau einen ziemlich heftigen Angriff gegen Russland enthält, der Hauptzweck der ganzen Enunciation gewesen. Der erste Theil sei nur deshalb erschienen, um durch Tadel der ganzen auswärtigen Politik der Regierung, den Ton allgemeiner halten zu können und somit dem mächtigen hierzulande so gefürchteten Nachbarstaat nicht zu sehr zu reizen. Da der 2-te Abschnitt des mehrerwähnten Artikels uns nicht näher betrifft, habe ich denselben nicht in den mitfolgenden Auszug mit aufnehmen zu sollen geglaubt.

Dieser Rechtfertigung Herrn Ionescu's mag insoferne Glauben wohl beigemessen werden, als genenwärtig das Parteilben Rumäniens ganz unter

der Signatur der Metropolitenfrage steht, welche alle politischen Kreise derartig hypnotisirt hat, dass alle anderen Tagesfragen hiedurch verdunkelt wurden und somit auch die sonst so zugkräftige sogenannte Nationale - Frage für einige Zeit in den Hintergrund gerückt werden dürfte.

Genehmigen Euere Excellenz den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht

Thurn

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 316, c. 570–574; Haus - Hof - und Staatsarchiv Wien, Auswärtiges Amt, Rumänien IV, PA XVIII, Karton 54, m. 56B).

Ilustre conte,

Armistițiul intervenit în lupta dușmănoasă indreptată împotriva Ungariei prin atmosfera solemnă creată de zilele dedicate împăratului nu a fost de lungă durată. Așa numita problemă națională și-a reluat rolul de armă politică experimentată și înregistrează tot mai mult succes în viața politică de aici. Drapelele maghiare împodobeau încă străzile capitalei române când ziarele opoziției și-au reluat campania.

Ca pretext s-a folosit interdicția emisă de guvernul ungar împotriva întrunirii electoratului român la Sibiu.[1] Domnul Fleva s-a folosit de această situație pentru a convoca duminica trecută o adunare de protest a studenților de aici. Au participat studenți, câțiva membri ai Ligii precum și unii transilvăneni - persoane lipsite de importanță. Fleva, Grădișteanu ș.a. au rostit discursuri împotriva Ungariei fără să se producă incidente deosebite, iar adunarea s-a desfășurat într-o atmosferă destul de liniștită. Deputatul, domnul Delavrancea, urma să rostească un discurs, dar și-a prezentat scuzele în ultimul moment și se presupune că domnul Sturdza l-ar fi oprit să vorbească.[2]

Presa conservatoare a publicat zilele acestea mai multe articole vehemente, criticând politica externă promovată de guvern, astfel i s-a reproșat faptul că nu s-a folosit de vizita imperială pentru atingerea unor avantaje și în special asigurări pentru îmbunătățirea situației românilor din Ungaria. Ziarul „Epoca“[3] aduce în discuție, în două articole apărute de curând, problema mitropolitului[4] care este prezentată în legătură directă cu politica externă; autorul nu se poate abține de la atacuri îndreptate împotriva Maiestății sale regele și, deși calitățile sale de om de stat nu sunt atinse, transpare, totuși, ideea că sub influența consilierilor liberali s-a abătut de la conduita sa caracterizată prin prudență.

În fruntea emanațiilor presei conservatoare îndreptate împotriva Ungariei se află un articol publicat în ziarul „Timpul“ la 26 octombrie 1896, din care iau îngăduința a prezenta Excelenței voastre un fragment.

După cum Excelenţa voastră va binevoi să conchidă, articolul amintit reclamă inutilitatea vizitei imperiale pentru poporul român. Tendinţa acestui articol mi s-a părut cu atât mai surprinzătoare cu cât ziarul „Timpul“ reprezintă nota moderată în presa opoziţiei. Fostul ministru al cultelor, Ionescu,[5] care după cum se ştie are relaţii strânse cu „Timpul“, m-a asigurat că nu trebuie acordată importanţă exagerată acestui material - iar în mod confidenţial mi-a spus că autorul articolului este domnul Alexandru Lahovary. În nici un caz nu se urmăreşte deschiderea unei campanii împotriva Austro–Ungariei, numele autorului prezintă deja garanţie în acest sens. În opinia domnului Ionescu scopul propriu zis urmărit se află în partea a 2-a a articolului, care cuprinde un atac virulent împotriva Rusiei, generat de un conflict minor de frontieră iscat la Dunărea de jos. Prima parte a articolului a apărut numai pentru a putea menţine tonul de repro§ îndreptat împotiva politicii externe promovată de guvern şi pentru a nu irita peste măsură un vecin puternic şi atât de temut aici. Dat fiind faptul că a doua parte a articolului nu ne vizează, am crezut de cuviinţă că nu este necesar să vi-l ataşez în anexă.

Justificării prezentate de domnul Ionescu i se poate da crezare în măsura în care realmente întreaga viaţă politică din România se află la ora actuală concentrată în jurul problemei mitropolitului, care a hipnozizat toate cercurile politice eclipsând restul problemelor, motiv pentru care s-ar putea ca problemă naţională atât de atrăgătoare să fie pusă în umbră pentru o perioadă.

Vă rog să primiţi, Excelenţă, asigurările celui mai profund respect.

Thurn[6]

Sinaia, 1 noiembrie 1896

---

[1] La 15 octombrie st. n. 1896, dr. Ioan Raţiu lansează convocarea pentru ţinerea Conferinţei generale a Partidului Naţional Român, ce urma să aibă loc la Sibiu în 24 octombrie st. n. 1896. Autorităţile ungare, prin dispoziţia primarului Drotleff din localitate, interzic organizarea întrunirii la 21 octombrie st. n. 1896 („Tribuna“, 1896, nr. 220, 225).

[2] Manifestaţia a avut loc în 14/26 octombrie 1896 în sala Orfeu („Tribuna“, 1896, nr. 228, 230; T. P. lungu, *op. cit.*, p. 216–217).

[3] „Epoca“, Bucureşti (1885–1889 şi 1895–1938), a avut ca proprietar pe N. Filipescu şi redactori printre alţii pe G.G. Pencescu, B.Şt. Delavrancea, Al. Vlahuţă, C.G. Costa-Foru, St. Gane şi I.M. Kostache Epureanu (L. Predescu, *op. cit.*, p. 309).

[4] În urma hotătârii Sinodului ortodox român din 20 mai 1896, mitropolitul primat al României, Ghenadie Petrescu a fost suspendat din funcţie ca urmare a manevrelor guvernului D.A. Sturdza. Conflictul s-a rezolvat în cele din urmă după căderea guvernului lui Sturdza prin „demisia voluntară“ a lui Ghenadie Petrescu şi alegerea episcopului de Roman, Iosif Gheorghian, de mitropolit primat al României („Tribuna“, nr. 270 din 8/20 decembrie 1986, p. 1077–1078; T.P. Lungu, *op. cit.*, p. 215–222).

[5] Take Ionescu.

[6] Însărcinatul temporar cu afaceri al Austro–Ungariei la Bucureşti, prin plecarea în concediu a baronului d' Aerenthal (vezi doc. nr. 124).

135

Magyar Királyi Minister Elnök
1543/Minister Elnök reserv.

Nagyméltóságú Gróf, Minister Úr!

A közelebbről véghezment romániai kormányválság s bizonyos körülmények, melyek azzal némileg összefüggeni látszanak, kötelességemivé teszik, hogy Excellentiád figyelmét felhivjam azon actióra, melyet bizalmas jellegű értesülésem szerint az ugynevezett nemzetiségi kérdésre vonatkozván állitólag bukaresti politikai körök terveznek az europai sajtóban.

Ez actió főczélja volna az osztrák magyar monarchia állitólagos nemzetiségi kérdését a törökországi keresztények kérdéséhez hasonlóan a nemzetközi sajtóban és a politikai közvélemény előtt europai kérdéssé tenni.

Idáig megbizhatónak bizonyult bizalmas értesüléseim szerint ez aktió a kormányról lelépett Sturdzának állitólag egy interpellátiojával venné kezdetét, melyet a román parlamentben azonnal előterjesztene mihelyt a kedélyek felett jelenleg uralkodó metropolita ügy el lesz intézve.

Sturdza, – mint bizalmas értesüléseim mondják – közelebbről egy bizalmas tanácskozás alkalmával akként nyilatkozott, hogy ez interpelátió alkalmával bebizonyitani szándékozik, hogy mig kormányelnök és külügyminister volt, mennyire hazafiasan járt el a nemzetiségi kérdésben s hogy diplomatiai úton mennyit tett arra, hogy a magyarországi románság helyzete a közel jövőben elönyösebbé váljék s hogy ennélfogva mennyire nem volt igaza az ellenzéknek, mely őt e kérdésben árulással vádolta.

Hogy Sturdza ez állitólagos nyilatkozata mennyire felel meg a valóságnak és mennyire nem? – azt nem itélhetem meg, – de pontos értesüléseim vannak arra vonatkozoan, hogy titkos összeköttetéseit a magyarországi román nemzetiségi túlzók vezetőivel sohasem szakitotta meg teljesen. E vezérférfiaknak körében a romániai kormányválság után az a nézet kezd uralkodni, hogy e kérdésre vonatkozó izgatásaikban ezentúl Sturdzával teljesen egyetértően járhatnak el.

A romániai kormányválság után e nemzetiségi túlzók azonnal érintkezésbe léptek Take-Jonescu – val, a volt konservativ kormány közoktatásügyi ministerével is, ki az ellenzék részéről jelenleg azzal volna megbizva, hogy necsak figyelemmel kisérje, de lehetően irányozza is azokat a mozgalmakat, melyek e kérdésre vonatkozóan a nemzetközi sajtóban az europai közvélemény informálására időről-időre megindithatók.

Ez érintkezésnek czélja az volt, hogy Take Jonescut rábirják, hogy a nemzetiségi kérdést illetöen Sturdzával egyetértésre jusson, s azt együttesen, mint nemzetiségi kérdést minden pártkérdés fölé emeljék.

Egyelőre a tervezett actió a nemzetközi sajtóra van irányozva. Ujabb időben a "Kölnische Zeitung" több közleményében a magyarországi nemzetiségi kérdést a magyar királyi kormányra nézve kedvezőtlen világitásban igyekezett feltüntetni. Értesüléseim szerint a "Kölnische Zeitungot" Beldiman berlini román követ birta volna reá e közlemények kiadására. Az angol sajtóban pedig ez actiót a már jelzett irányban Take Jonescu igyekszik meginditani és vezetni Sir Donald Mackensie Wallace, Charles Dilke, Fitzmaurice és Gladstone segitségével, kikkel, angolországi összeköttetései révén összeköttetésbe jutott.

A tervezett aktió második része feladatul tüzte ki a monarchiában élő nemzetiségek szövetségét nemcsak létre hozni a jelenleg érvényben levő dualismus megbuktatására, de erössé is tenni.

Ez a magyarországi tótok és az ausztriai csehek közt a prágai "cseh – tót" egyesület segitségével, mint az ez egyesületnek legutóbb Prágában tartott ülése után megitélhető – sikerült is. E szövetséget most már akként terveznék tovább fejleszteni, hogy kapcsolatban a galicziai ruthenekkel, bevonják a magyarországi rutheneket is, a kik idáig távol álottak minden ilyen mozgalomtól. Az erre vonatkozó mozgalmak vezető szálai a Bukarestben élő ismeretes román nemzetiségi izgatóknak, Popovici *Aurélnak* és *Albini* Septimiusnak kezeikben futnak össze.

Midőn megbizhatónak tartható bizalmas értesüléseim alapján e fenebbi dolgokat bátor voltam hivatalos tisztelettel Nagyméltóságod becses figyelmébe ajánlani, – egyuttal arra is kérem, hogy méltoztassék ezekre a bukaresti császár és királyi követség figyelmét felhivni. Bizonyára a bukaresti császár és királyi követségnek módjában lesz nemcsak a tervezett aktió részleteiről tájékozást szerezhetni, hanem arról is, hogy Urechia, kinek legutóbb a román szenatus alelnöki székét sikerült elfoglalnia, mily szerepet játszik ebben?

Nagyon czélszerű lesz, ha a bukaresti császár és királyi követség figyelemmel fogja kisérni egyuttal azt is, hogy a jelenlegi kormányelnök, Aurelianu minő magatartást tanusit e kérdésben, minekutána róla, mint erdélyi származásu egyénről és a kultur liga tagjáról feltehető, hogy e kérdés iránt alig lesz közönyös.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.
Budapesten, 1896 évi deczember hó 13 án

Báró Bánffi

Nagyméltóságú Gróf Goluchowski Agenor belső titkos tanácsos s császár és királyi közös külügyminister úrnak, az I osztályú vaskorona rend lovagjának és a Ferencz József rend csillagos középkeresztesének

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 316, c. 316, c. 578–579; Haus –, Hof – und Staatsarchiv Wien, Politische Abteilung, XVIII, K 52–54, f. 133–134.

Primul ministru regal maghiar
1543 Primul ministru, confidenţial

Excelenţa voastră, conte,
domnule ministru!

Recenta remaniere guvernamentală din România[1] şi anumite împrejurări, care se văd legate de acesta, mă obligă să atrag atenţia Excelenţei voastre asupra acelei acţiuni pe care, potrivit unei informări confidenţiale, se pare că o urmăresc anumite cercuri politice bucureştene în presa europeană în aşa numita problemă naţională.

Ţelul principal al acestei acţiuni ar fi ridicarea eventualei probleme naţionale din Monarhia austro-ungară, asemănător problemei creştinilor din Turcia în presa internaţională şi prezentarea ei în faţa opiniei publice politice ca o problemă europeană.

Potrivit unor informări, dovedite până în prezent de încredere, această acţiune îşi are începutul într-o interpelare a lui Sturdza, ieşit din guvern, şi care va fi susţinută în parlamentul român imediat după rezolvarea problemei mitropolitului.

După cum am fost informat, Sturdza, cu prilejul unei recente întruniri confidenţiale, a declarat că intenţionează să dovedească cu ocazia acestei interpelări, ce atitudine patriotică a dovedit în problema naţională şi cât s-a străduit, pe cale diplomatică, în timp ce a fost şef de guvern şi ministru de externe, ca situaţia românilor din Ungaria să se îmbunătăţească şi cât neadevăr a existat în atitudinea opoziţiei, care l-a acuzat de trădare în această problemă.

Nu pot aprecia în ce măsură corespunde realităţii sau nu această declaraţie a lui Sturdza, dar deţin informaţii precise că nu a întrerupt niciodată legăturile sale secrete cu conducătorii extremiştilor români din Ungaria. În urma remanierii guvernamentale din România, în cercurile acestor conducători începe să domine ideea că, de acum înainte, pot acţiona, în această problemă, în deplină unitate de păreri cu Sturdza.

În urma remanierii guvernamentale din România aceşti extremişti au intrat imediat în contact şi cu Take Ionescu, ministrul învăţământului în fostul guvern conservator, care este însărcinat în prezent de opoziţie nu numai să observe, dar să şi dirijeze acele mişcări care pot fi iniţiate în această problemă în presa internaţională, pentru informarea periodică a opiniei publice europene.

Scopul acestui contact a fost determinarea lui Take Ionescu de a ajunge la o unitate de valori cu Sturdza în problema naţională şi împreună să ridice această problemă deasupra tuturor problemelor de partid.

Acţiunea proiectată este orientată deocamdată asupra presei internaţionale.

În ultima vreme, în mai multe articole din „Kölnische Zeitung" problema naţională din Ungaria este prezentată într-o lumină defavorabilă guvernului regal maghiar. După cum sunt informat ziarul "Kölnische

Zeitung" a fost înduplecat să publice articolele de către Beldiman, ambasadorul român la Berlin.[2]

În presa britanică acţiunea este iniţiată de Take Ionescu, în sensul deja cunoscut, şi este dirijat cu ajutorul lui Sir Donald Mackensie Wallace, Charles Dilke,[3] Fitzmaurice[4] şi Gladstone,[5] cu care a venit în contact în baza relaţiilor sale din Anglia.

A doua parte a acţiunii proiectate şi-a propus ca scop nu numai înfiinţarea ci şi întărirea uniunii naţionalităţilor din monarhie, în scopul înlăturării dualismului în vigoare.

Aceasta s-a şi realizat în rândurile slovacilor din Ungaria şi a cehilor din austria cu ajutorul Asociaţiei „ceho-slovace", după cum rezultă din ultima sa întrunire ţinută la Praga. Acum doresc să dezvolte această alianţă şi, în legătură fiind cu rutenii din Galiţia, să-i cuprindă şi pe rutenii din Ungaria, care au stat, până acum, departe de asemenea mişcări.

Firele acestor mişcări converg în mâinile cunoscuţilor agitatori ai naţiunii române, Aurel Popovici şi Septimiu albini, care trăiesc în Bucureşti.

Întrucât am îndrăznit să vă aduc la cunoştinţă, Excelenţă, cele de mai sus, aflate în baza unor informări demne de încredere, vă rog totodată să atrageţi atenţia Ambasadei cezaro-crăieşti de la Bucureşti asupra acestor probleme. Ambasada cezaro-crăiască de la Bucureşti va avea posibilitatea să se orienteze nu numai asupra amănuntelor acţiunii proiectate ci şi asupra rolului pe care îl are Urechia în această problemă, cel care a ocupat în ultima vreme scaunul de vicepreşedinte al Senatului român?

Va fi foarte eficace dacă Ambasada cezaro-crăiască de la Bucureşti va urmări cu atenţie ce atitudine adoptă în această problemă Aurelian,[6] actualul preşedinte al guvernului, întrucât se poate presupune despre el, ca originar din Transilvania şi membru al Ligii culturale, că nu va fi nepăsător.

Primiţi, Excelenţă, expresia sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 13 decembrie 1896.

Baronul Bánffi

Excelenţei sale, domnului conte Agenor Goluchowski, consilier intim, ministru de externe comun cezaro crăiesc, cavaler al Ordinului Coroanei de Fier clasa I şi al Ordinului Franz Joseph cu stea.

---

[1] La 21 noiembrie/3 decembrie 1896 se instalează guvernul lui Petre S. Aurelian, şeful dizidenţei liberale drapeliste (T. P. Lungu, *op. cit.*, p. 218–225).

[2] Alexandru A. Beldiman, după ce a îndeplinit diferite funcţii diplomatice începând cu anul 1878, a fost numit de la 1 ianuarie 1896 ambasasor al României la Berlin (L. Predescu, *op. cit.*, p. 93).

[3] Membru al Camerei Comunelor (V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 196).

[4] Edmond George Petty Fitzmaurice, publicist, diplomat şi om politic englez, fost ministru al afacerilor externe în mai multe guverne, cunoscător al problemelor româneşti (Şt. Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 117).

[5] William Ewart Gladstone, prim-ministru liberal al Angliei în anii 1868–1874 şi 1892–1894.

Magyar Királyi Minister Elnök
1596/Minister Elnök reserv.

Nagyméltóságú gróf, Minister Úr!

Kiegészitésül fólyó év deczember hó 13 án kelt 1543 számú átiratomhoz, melyben szerencsém volt Nagyméltóságod becses figyelmét felhivni azon állitólagos actiora melyet Sturdza volt romániai ministerelnök szándékozik a nemzetiségi kérdésben meginditani, hivatalos tisztelettel van szerencsém ez alkalommal Nagyméltóságod tudomására hozni a következőket is.

Hogy Sturdza azon állitólagos nyilatkozata, a melylyel hivatkozott átiratomban emlitett bizalmas értesüléseim szerint előre jelezte, hogy a nemzetiségi kérdésben interpellálni fog-megfelelt a valóságnak, kitűnik a % alatt mellékelt “Epoca” “Sturdza se agită” czimű közleményéből.

Az “Epoca” e közleménye egyuttal azt is konstatálja, hogy Sturdza a nemzetiségi kérdésben azon fáradozik, hogy az erdélyi részekben ismét megkezdje izgatásait. Bizalmas értesüléseim nem csak megerösitik az “Epoca” ez állitását, de némely olyan figyelemre méltó részletről is tájékoztatnak melyeket Nagyméltóságod tudomására hozni kötelességemnek tartom.

Sturdza egy év óta állandó összeköttetést tart fenn a Bukarestben élő Brote és Septimiu Albini magyarországi román izgatók közvetitésével Mangra Vazul és Russu Sirianu nevű egyéniségekkel. Ezeket szemelte ki arra, hogy vezessék Magyarországban azt a lapot, melynek hivatása lesz Sturdza nézeteit képviselni és direktivákat adni a magyarországi román nemzetiségi mozgalmakban. E laphoz szükséges tőkét ugyanez értesüléseim szerint azok a bukaresti nagy pénzintézetek biztositották, melyek Sturdza direkt befolyása vagy vezetése alatt állanak. Tényleg e lap egyik nagyobb vidéki városban a jövő év kezdetével az emlitet Russu Sirianu és Mangra Vazul szerkesztésében meg is fog indulni.

Multkori átiratomban emlitettem, hogy a magyarországi román nemzetiségi politikai vezetök érintkezésbe léptek Take Ionescu-val az iránt, hogy ez Sturdzával egyetértésre jusson a tekintetben, hogy a nemzeti kérdést azután ne tekintsék párt politikai fegyverül, hanem mint az egész románságot közösen érdeklő dolgot minden párt kérdés fölé emeljék.

Hogy az erre vonatkozó értesülésem mennyire megfelelt az igazságnak, az kitönik a Cultur Liga bukaresti sectiójának folyó hó 20 án tartott gyűléséből melyben kimondották, hogy az eddig egymással harcban álló s a romániai két nagy politikai párt színczetével bíró két liga-sektió leg közelebbről közös action egyesülni fog. A béke kötés pontozatait –

melyeknek czélja mindkét párt igényeit kielégiteni, a román liberális és konservativ pártok bizalmi férfiai most állapitják meg s ennek megtörténtével meginditják a közös actiót, melynek czélja a magyarországi nemzetiségeket esetleg rábirni arra, hogy Ő Felségéhez egy monstre-deputátió útján állitólagos elnyomatásukról memorandumot nyujtsanak be s ily módon megtorlásra provokálják a magyar kormányt, hogy azt a hangulatot, mely e megtorlás nyomában fog keletkezni, felhasználhassák a további izgatásra.

Midőn, e dolgokra felkérem Nagyméltóságod becses figyelmét egyuttal arra is kérem, hogy méltóztassék ezeket a bukaresti császár és királyi követséggel tájékoztatás végett közölni és a nevezett követséget fel hívni, hogy a rendelkezésére álló módon ez adatok hitelességéről igyekezzék meggyőződni, és Nagyméltóságodat értesitésem végett informálni mindaról, a mi e tekintetben Bukarestben történik.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánitását.

Budapesten, 1896 évi deczember hó 24 én

Báró Bánffi

Nagyméltóságú Gróf Goluchowski Agenor belső titkos tanácsos s császár és királyi közös külügyminister úrnak, az I. osztályú vaskoronarend lovagjának és a Ferencz József – rend csillagos középkeresztesének

Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 316, c. 582–583; Haus- Hof- und Staatsarchiv Wien, Politische Abteilung, XVIII, K 52–54, f. 141–142.

Primul ministru regal maghiar 1596/Primul Ministru, confidențial

Excelența voastră, conte,
domnule ministru!

În completare la adresa mea numărul 1543 din 13 decembrie 1896[1] prin care vă atragem atenția, Excelență, asupra eventualei acțiuni pe care intenționa s-o inițieze în problema națională fostul prim ministru al României, Sturdza, am onoarea să vă aduc la cunoștință următoarele:

Din articolul „Sturdza se agită“ din ziarul „Epoca“, anexat aici, a reieșit veridicitatea declarației lui Sturdza prin care semnala, conform unor informații demne de încredere, că va face o interpelare în problema națională.

Articolul din „Epoca“ constata totodată, că, în problema națională Sturdza se străduiește să-și reînceapă agitațiile în părțile transilvănene.

Informațiile mele demne de încredere nu numai că întăresc afirmațiile ziarului „Epoca“, dar mă orientează și în asemenea probleme care merită atenție, pe care consider de datoria mea să vi le comunic.

De un an de zile Sturdza întreține relații cu Vasile Mangra și Rusu Șirianu, prin intermediul agitatorilor români din București, Brote și Septimiu Albini. Pe ei i-a desemnat la conducerea acelui ziar din Ungaria, care va avea menirea să prezinte părerile lui Sturdza și să dea directive în mișcarea națională a românilor din Ungaria. Conform acelorași informații, capitalul necesar acestui ziar a fost asigurat de acele mari instituții financiare bucureștene, care se află sub influența sau conducerea directă a lui Sturdza. Acest ziar își va începe activitatea la începutul anului viitor sub redacția lui Rusu Șirianu și Vasile Mangra într-un oraș provincial mai mare.[2]

În adresa trecută am amintit faptul că șefii mișcării naționale românești au intrat în contact cu Take Ionescu pentru ca acesta să ajungă la o unitate de păreri cu Sturdza iar pe viitor să nu constituie problema națională o armă politică de partid ci, să o ridice deasupra tuturor problemelor de partid, ca pe o problemă comună a tuturor românilor.

Cât de reală a fost informația mea în această problemă a dovedit-o de ședința secțiunii bucureștene a Ligii culturale, ținută în ziua de 20 luna curentă, unde s-a declarat că cele două secțiuni ale Ligii, având coloratura celor două mari partide politice din România, aflate până în prezent în contradicție, se vor uni într-o acțiune comună.[3] Condițiile încheierii păcii, care trebuie să satisfacă pretențiile ambelor partide, sunt stabilite acum de bărbații de încredere ai celor două partide: liberal și conservator, iar după aceea vor trece la acțiunea comună al cărei țel este, eventual, de a determina naționalitățile din Ungaria să înainteze Maiestății sale, pe calea unei monstre-deputațiuni, a unui memorandum despre eventuala lor oprimare[4] și să provoace în felul acesta guvernul maghiar la represiuni, pentru ca apoi să se folosească de atmosfera creată în agitațiile lor ulterioare.

Atrăgând atenţia Excelenţei voastre asupra acestor probleme vă rog să le aduceţi la cunoştinţa Ambasadei cezaro-crăieşti din Bucureşti şi să dispuneţi să se convingă, prin mijloacele aflate la dispoziţie, de veridicitatea lor, şi să vă raporteze tot ceea ce se întâmplă la Bucureşti, pentru informarea mea.

Primiţi, Excelenţă, expresia sinceră a deosebitei mele stime.

Budapesta, 24 decembrie 1896

Baronul Bánffi

Excelenţei sale, domnului conte Agenor Goluchowski, consilier intim, ministru de externe comun cezaro crăiesc, cavaler al Ordinului Coroanei de Fier clasa I şi al Ordinului Franz Joseph cu stea.

---

[1] Vezi doc. nr. 135.

[2] Acest ziar va fi „Tribuna poporului" din Arad (1897–1903), având ca redactori responsabili pe I. Russu-Şirianu, Aurel P. Barcian şi Sever Bocu (N. Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 744).

[3] Pe baza manifestului comun din 24 decembrie st. n. 1896, semnat de delegaţii celor două comitete ale *Ligii culturale* (vechi şi nou), Ionel Grădişteanu şi Şt. Perieţeanu-Buzău, se anunţa că formalităţile de împăcare şi unire vor avea loc la Congresul extraordinar al societăţii ce se va ţine la 24 ianuarie 1897 („Tribuna", nr. 277 din 17/29 decembrie 1896, p. 1106).

[4] Vezi, N. Cordoş, *op. cit.*

Participanţii la Conferinţa Naţională a Partidului Naţional Român, Sibiu, iulie 1893

159.–

Szám 8304–1893.
s. bftő.

A tekintetes kir. törvényszék, mint sajtóbiróság Nagyságos elnökének

Kolozsvártt

Vádlevele
a kolozsvári kir. főügyészek

[illegible]

Ezen vádlevél következtében az esküdtszék végtárgyalásra határnapul 1894 *évi január hó 2[illegible] napjának regeli 8* órája tüzetik ki, ezen kir. törvényszék tanácstermében főtér Br. Bánffy ház, mikorra vádlottak Dr. Ratiu János, ilyesfalvi Pap György, Brote Jenő, Dr. Lukács László, Comsa Demeter, Dr. Bartianu, P. Daniel, Albini Septimius, Cristea Miklós, Coroian Gyula, Barbu Patricius, Dr. Miháli Tivadar, Dr. Tripon Gábor, Suciu Aurel, Veliciu Mihály, Dr. Mera Jerentie Gyula, Purkarea László Gábor, Ignát László, Patitia Rubin, Dr. Popovici Aurel, Ratiu László, Domide Geraszim, Filip Sándor, Dr. Niehita János, Román Miklós, Muntean János, Román Dénes, Duma János, és Crainic Romulus, ezennel megidéztetnek, és pedig azzal, hogy igazolatlan kimaradásuk esetében elő fognak vezettetni. Miről a vadhatóság képviseletében a helyi kir. főügyészség azzal értesittetik, hogy az esküdtek kirendelése iránt egyidejüleg Kolozsvár szab. kir. város polgármestere megkerestetett. — A kolozsvári kir törvényszék, mint sajtóbiróságnak 1893 deczember 13-án tartot üléséből.

Br. Szentkereszti Zsigmond.
elnök

Weisellmann.
jegyző

adv. V. K.

Actul de acuzare în procesul memorandiştilor în paginile ziarului „Gazeta Transilvaniei“, nr. 274 din 11/23 decembrie 1893

M2401

A kolozsvári kir. főügyésztől.

Sz. 4412—1893.
f. ü.

Nagyságos kir. törvényszéki mint sajtó birósági elnök úr!

Előbb, a „nyomda-intézet“, — vagy is az „institutul typographic“ név alatt bejegyzett részvénytársaság tulajdonát képezett, — utóbb, vagy is a mult 1892-ik évi junius 1-ete pedig, a Bróte Jenő magán tulajdonát képező nagy-szebeni nyomdában német, franczia, olasz és román, vagy is oláh nyelven egy emlékirat nyomtattatott ki, melynek czime az eredeti román szöveg szerint a következő:

„Memorandul Românilor din Transilvania şi Ungaria, către Maiestatea Sa Imperială şi Regală Apostolică Francisc Iosif I., Împărat al Austriei, Rege apostolic al Ungariei, Rege al Boemiei, Dalmaţiei, Croaţiei, Slavoniei, Galiţiei, Lodomeriei şi Iliriei, Mare-Duce al Cracoviei, Duce al Lorenei, Duce al Salisburgului, al Stiriei, Carintiei, Carnoliei, Bucovinei, Sileziei-superioare şi inferioare, Mare-Principe al Transilvaniei, margraf al Moraviei, Conte-princiar al Habsburgului şi Tirolului etc. etc. etc. Sibiiu, tiparul Institutului Tipografic 1892“.

Az ezen czim alatt megjelent nyomtatvány, illetve emlékirat 2-ik lapjának 9-ik bekezdésében, a 32-ik sortól kezdve, a 3-ik lap 2-ik bekezdésének 6-ik soráig, — a vizsgálati iratok között fekvő hitelen magyar szövegű forditás szerint, a következő kifejezések foglaltatnak: „A történelmi jog épenugy mint Erdély közjoga — alaptörvényei — pragmatica sanctio megtámadhatlan alakban biztositják Erdély authonomiáját; és a román nép kivált az 1848-ban proclamált jogegyenlőség, ugy az 1863—1865 években bekövetkezett közjogi alap kifejlesét és ez után ezen becses határozatokban birta nemzeti életének főbb biztositékait és nemzeti törekedései ezen authonomiában magaslottak ki“.

„Évszázadok során uralgott politikai nézetek ellenére, ezen authonomia az unio által igazságtalan formában lett megsemmisitve, ellentétben a közjoggal és azon szabad elemek jogaival, melyek Erdélyországot alkotják, tekintet nélkül ezen ország ethicai és geographiai helyzetére s annak különleges fejlődésére, melyek mindannyian ezen authonomia fenntartását (visszaállitását—reclamă) követelik. Ezen tény által a román nép történelmi és nemzeti jogaiban sértve érzi magát; mert

„a) az unio kimondatott a nélkül, hogy a románok számok szerénti arányban és ezen országban birt jelentőségekhez mérten hozzájárultak volna, kimondatott, pedig egy olyan országgyülés által, mely képviselőit az 1790—1791 évi választási, ugy az 1848 évi törvények szerint — tehát a setét feudalismus korszakból származó törvények alapján birta s. a. t.“

Továbbá ugyanazon nyomtatványnak, illetve emlékiratnak 3-ik lapján a 3-ik és 4-ik bekezdésben, — vagy is a 24-ik sortól a 31-ik sorig, — ugyancsak az emlitett hiteles forditás szerint, a következő kifejezések fordulnak elő:

„b) sértve érzi magát a román nép ezen unio által másrészt azért, mert ezen tény előkészitette a fusiolétesitését, tekinteten kivül hagyva azon törvényeket, melyek ezen ország authonomiáját biztositják“.

„Az unio és ennek az 1868 évi 43 t. cz. által lett életbeléptetése valóságos megtagadása a román nép összes jogainak, mely nép általános többségével alkotja a régi Erdélyországot, ugy szintén ignorálása mindazon alaptörvényeknek, melyek a fejedelemség authonomiáját biztositják; a román elemnek teljes mellőzése, mi törvényhozói — jogi, — ugy mint politikai szempontból is tekintve — igazságtalanság“.

A fennebb megjelölt emlékiratnak az előbbiekben idézett állitásai és kifejezései, — jelesen pedig azok, a melyekben az állittatik: hogy „erdély authonomiája az unio által igazságtalan alakban lett megsemmisitve ellentétben a közjoggal és azon szabad elemek jogaival, a melyek erdélyországot alkotják“ — és hogy az unio által „a román nép, történelmi és nemzeti jogaiban azért érzi sértve magát, mert az unio kimondatott a nélkül, hogy a románok, számbeli arányukhoz és ezen országban birt jelentőségükhez mérten hozzájárultak volna“, — és pedig kimondatott a memorandum szavai szerint „egy olyan országgyülés által, a mely képviselőit az 1790/1791-ik évi“, — vagy is „a setét feudalismus korszakából származó törvények alapján birta“, — és végül a memorandumnak az a mondata, melyben az állittatik: hogy „az unio és annak az 1868-ik évi 43-ik t. cz. által történt életbeléptetése ugy törvényhozói — jogi, — valamint politikai tekintetben is igazságtalanság“, — a memorandumnak előbb idézett állitásai, és kifejezései, — az unioról, vagy is erdélynek a szűkebb értelemben vett magyarországgal való egyesitéséről szóló 1848-ik évi I-ső vagy is erdélyi — és az 1848-ik évi VII.-ik vagy is pozsonyi illetve magyarországi törvényczikkek, — nem különben az unio törvények életbeléptetéséről szóló 1868-ik évi 43-ik t. czikk érvényességének és kötelező erejének a megtámadását foglalják magukban.

Meg van támadva az előbb megjelölt törvények érvényessége és azoknak kötelező ereje a fennebb idézett mondatakban és kifejezésekben, különösen az által, hogy azoknak félre nem magyarázható értelme szerint, — az unioról szóló törvény csak ugy jöhetett volna érvényesen létre, ha az 1848-ik évi erdélyi országgyülésen erdély román ajku lakossága, a számbeli tulnyomának és állitólagos fontosságának megfelelő arányban képviselve lett volna, és ha az unioról szóló törvény megalkotásához hozzájárult volna. — Minthogy pedig ez, az 1848-ik évi erdélyi országgyülésen, melyen az erdélyi román ajku népség nem volt képviselve, és a mely országgyülés az 1790/91-ik évi közjogi törvények alapján volt összealkotva, meg nem történhetett; tehát az unioról szóló törvény, — a memorandum

Actul de acuzare în procesul memorandiştilor în paginile ziarului „Gazeta Transilvaniei“, nr. 274 din 11/23 decembrie 1893

szerint. — nem is jöhetett érvényesen létre. — Ebből az állitásból pedig önként következik, hogy ha nem jöhetett érvényesen létre, — tehát nem is érvényes — és hogy érvénytelen lévén, kötelező erővel sem birhat.

A büntető törvénykönyv az 173-ik §-a azt mondja: hogy a törvény elleni izgatás vétséget követi el, és öt évi terjedhető államfogházzal büntetendő az, a ki a törvény kötelező erejét, a 171-ik §-ban meghatározott módon, — az az: a ki valamely gyülekezeten nyilvánosan, szóval, — vagy a ki nyomtatvány, irat, — képes ábrázolat terjesztése, avagy közszemlére való kiállitása által megtámadja.

Hogy a memorandumban hazánk egyik alaptörvényének, — jelesen: az unioról szóló 1848-ik évi törvényczikkeknek az érvényessége megtámadtatott; ez a fennebbiekben már ki van mutatva. — A büntető törvénykönyv 173-ik §-ban körülirt izgatási vétség tényálladékának megállapithatása végett tehát, még csak az lesz kimutandó: hogy az unioról szóló törvények kötelező erejének megtámadása a büntető törvénykönyv 171-ik §-ban emlitett melyik módon történt. — E végből hivatkozom arra a bebizonyitott tényre: hogy jelen esetben az unioról szóló törvények érvényességének, és kötelező erejének megtámadása, a román memorandum néven ösmeretessé vált, s fennebb már részletesen megjelölt nyomtatványnak *terjesztése* által történt.

Annak terjesztése pedig, a vizsgálat adatai szerint — akként eszközöltetett, hogy az ugy nevezett román nemzeti-párt 25-ös végrehajtó-bizottságának megrendelésére kinyomatott példányok, részint az „institutul typhographic“ nevü nagy-szebeni nyomda-személyzete által, a nyomda hivatalos helyiségeiben, részint pedig egyebütt alkalomszerüleg szétoszlattak, s az ország különböző vidékeire, az emlitett 25-ös bizottság által kijelölt egyes vidéki párthiveknek számszerint 78 vidéki megbizottnak további kiosztás végett megküldettek, ez utobbiak által pedig, különösen a román ajku lakosság között kiosztattak. Ezen felül a memorandum terjesztésének további módozatait képezte még az is, hogy annak német, franczia és román szövegü példányai, egyes külföldi egyéneknek is megküldettek, illetve szétosztattak.

A büntető törvénykönyv 173-ik §-ban körülirt izgatási vétség tényálladékának targyi alkotelemei ezekben kilévén mutatva; a vétkességgel vádolható tettesek megállapitása czéljából bátor vagyok felhozni a következendőket:

A memorandumnak magyar-, német-, franczia- és román-nyelven való kinyomatása, és nyomtatott példányoknak az előbbi jelzett módozatok szerint leendő kiosztása, illetve terjesztése iránt az ugynevezett román nemzeti-párt 25-ös végrehajtó-bizottsága intézkedett, mert a memorandum kinyomatása és terjesztése, annak a mult 1892-ik évi március hó 25-ik és 26-ik napjain tartott gyüléseiben lett elhatározva. Bizonyitva van ez, az emlitett 25-ös bizottság kihallgatott tagjainak összhangzó előadása illetve beösmerése által.

A már többszöremlitett 25-ös végrehajtó-bizottság tagjai pedig a következők voltak, névszerint:

1. Dr. Ratiu János, ügyvéd, nagy-szebeni lakos.
2. Ilyésfalvi (basescii) Popp György, ilyésfalvi földbirtokos.
3. Brote Jenő, nyomda-tulajdonos, nagy-szebeni lakos.
4. Dr. Lucaciu László (Vasilie) laczfalusi lelkész, jelenben a budapesti löportár-dülői fogházban, mint büntetését szenvedő fogoly letartóztatva.
5. Comsa Demeter tanár, nagy-szebeni lakos.
6. Dr. Barcianu P. Daniel tanár, nagy-szebeni lakos.
7. Albini Septimius hirlapiró, nagy-szebeni lakos.
8. Cristea Miklós Consistoriumbeli ülnök, nagy-szebeni lakos.
9. Coroianu Gyula ügyvéd, kolozsvári lakos
10. Barbu Patricius ügyvéd, szász-régeni lakos.
11. Dr. Miháli Tivadar ügyvéd, deési lakos.
12. Man Gábor ügyvéd, beszterczei lakos.
13. Dr. Tripon Gábor ügyvéd, beszterczei lakos.
14. Suciu Aurel ügyvéd, aradi lakos
15. Veliciu Mihály ügyvéd, kis-jenői lakos.
16. Dr. Méra Terentius-Gyula orvos, világosi lakos.
17. Purkeretzi Lázár Gábor g. k. esperes, nagykárolyi lakos.
18. Ignat László (Vasilie) ügyvéd, belényesi lakos.
19. Patiţia Rubia ügyvéd, gyula-fehérvári lakos.
20. Dr. Popovici C. Aurel orvos, nagy-szebeni lakos.
21. Ratiu László (Basiliu) g. k. vikárius, fogarasi lakos.
22. Csató Lajos ügyvéd, balázsfalvi lakos.
23. Domide Gerasim g. k. lelkész, ó-radnai lakos.
24. Filip Sándor ügyvéd, abrudbányai lakos, — és
25. Dr. Nichita János ügyvéd, zilahi lakos.

Akkor tehát, midőn az unioról szóló törvényérvényességének, és kötelező erejének megtámadását magában foglaló memorandumnak magyar-, német-, román-, franczia- és olasz-nyelven leendő kinyomatását, és a fennebb előadott módon leendő terjesztését, a 25-ös végrehajtó-bizottság elhatározta, s ezen határozatát foganatba vétette; annak fennebb nevezett tagjai, a büntetőtörvénykönyv 173-ik és 171-ik §-ban meghatározott izgatási vétségek közül elkövették azt, melynek tényálladéka, a törvény kötelező erejének megtámadását magában foglaló nyomtatván terjesztésében áll.

A fenneb emlitett 25-ös bizottság tagjai közül Mán Gábor és Csató Lajos ügyvédek időközben elhalálozván, ellenük vádat nem emelhetek.

De vádat emelek annak elkövetéséért, az előbb idézett 171-ik és 173-ik §§-ok alapján a többször emlitett 25-ös bizottság alább megnevezett tagjai ellen, — jelesen:

1. Dr. Ratiu János ügyvéd, nagyszebeni lakos.
2. Ilyésfalvi (Basesci) Popp György ilyésfalvi földbirtokos és ottani lakos.
3. Brote Jenő nyomdatulajdonos, nagy-szebeni lakos.
4. Dr. Lukáciu László (Vasile) laczfalusi, (de a jelenben büntetésének kiállása végett a budapesti löportár dülői fogházban letartóztatva levő) gr.-cath. lelkész.

Actul de acuzare în procesul memorandiştilor în paginile ziarului „Gazeta Transilvaniei“, nr. 274 din 11/23 decembrie 1893

5. Comsa Demeter tanár, nagy-szebeni lakos.
6. Dr. Barcianu P. Daniel tanár, nagy-szebeni lakos.
7. Albini Septimius hirlapiró, nagy-szebeni lakos, jelenben a szegedi állam fogházban mint büntetését kiálló fogoly.
8. Cris ea Miklós consistoriumi ülnök, nagy-szebeni lakos.
9. Coroian Gyula ügyvéd, kolozsvári lakos.
10. Barbu Patricius ügyvéd, szász-regeni lakos.
11. Dr. Mihali Tivadar ügyvéd, deési lakos.
12. Dr. Tripon Gábor ügyvéd, beszterczei lakos.
13. Suciu Aurél ügyvéd, aradi lakos.
14. Veliciu Mihály ügyvéd, kis-jenői lakos.
15. Dr. Méra Terentie Gyula orvos, világosi lakos.
16. Purkereczi Lázár Gábor g. k. esperes, nagy-károlyi lakos.
17. Ignát László (Vasile) ügyvéd, belényesi lakos.
18. Patiția Rubin ügyvéd, gyula-fehérvári lakos.
19. Dr. Popovici C. Aurel orvos, nagy-szebeni lakos.
20. Ratiu László (Basiliu) g. k. vikarius, fogarasi lakos.
21. Domide Gerasim g. k. lelkész, ó-radnai lakos.
22. Filip Sándor ügyvéd, abrudbányai lakos, és
23. Dr. Nichita János ügyvéd, zilahi lakos ellen. — S ezzel kapcsolatban, különösen a Brote Jenő elleni vád támogatása czéljából felhozom még azt is: hogy a Román Miklós vallomása szerint — ő — Brote Jenő volt az, a ki a memorandum példányok szétküldésére nézve Románnak különös megbizást és utasitásokat adott, s a ki a 25-ös bizottság e részbeli határozatát foganatba vétette.

A büntető törvénykönyvnek előbb idézett §§-ai alapján vádolom továbbá, hasonlóképp az unióról szóló törvény kötelező erejének, a memorandum terjesztése által elkövetett megtámadásában rejlő izgatás vétségével:

Román Miklós pénzintézeti hivatalnok, beszterczei lakost, a ki a memorandum több nyelvű példányainak az ország különböző vidékein egyeseknek leendő kiosztása, és a külföldön leendő terjesztése végetti szétküldését, — saját beösmerése szerint, — személyesen eszközölte, — s azokból ő maga is több példányt kiosztott.

Ugyanezzel a vétséggel vádolom továbbá:

Munteanu János pénzintézeti hivatalnok és földbirtokos hátszegi lakost, a ki a Krajnik Romulus g. k. esperestől kapolt 20. darab memorandumot, — saját beösmerése szerint, — szétosztotta;

Román Dénes ügyvédjelölt, medgyesi lakost, — ki a nagyszebeni „institutul typographic" czimű nyomdából neki posta utján küldött 25—30 példány memorandumot, saját beösmerése szerint — az ösmerősei között szétosztotta;

Dunca János g. k. lelkész szakali lakost, a ki, a Nagy-Szebenből postán — állitólag — az ő czimére küldött 4 darab memorandum közül kettőt — a saját beösmerése szerint — kiosztott.

És vádolom végül:

Crainic (Krajnik) Romulus g. keleti vallású esperes, dobrai lakost, ki a memorandumnak Nagy-Szebenből kapott példányaiból néhányat, — saját beösmerése szerint — tovább adott, — vagy is kiosztott, — s azokból Munteán János hátszegi lakosnak további kiosztás végett 20 darabot küldött.

Mindezek után, a vizsgálati iratok 4. alatti csatolása mellett, tisztelettel kérem a czimzett kir. törvényszéki, — mint sajtóügyi birósági elnök urat: hogy ezen sajtó pernek esküdtszéki tárgyalására a határnapot kitűzni, — arra a fennebb nevezett vádlottakat a vádlevél egy-egy példányának kézbesittetése mellet — megidézni, — s ennek megtörténtéről engemet is értesiteni méltóztassék.

Kolozsvártt, 1893. December hó 6-án.

Vita Sándor,
királyi ügyész.

Nyomda-intézet Nagy-Szebenben.

Actul de acuzare în procesul memorandiştilor în paginile ziarului „Gazeta Transilvaniei", nr. 274 din 11/23 decembrie 1893

Aurel C. Popovici, Eugen Brote, Vasile Lucaciu şi Iuliu Coroianu la București în 7 martie 1894

EXEMPLARUL [illegible] BANI

[illegible] 24 APRILIE 1894

GOLGOTA

ORGAN AL DURERII POPORULUI ROMAN

RĂSTIGNIŢI-L!...

EROILOR-MARTIRI

Soldaţi viteji şi preoţi [illegible] ai dreptăţii sfinte,
Pe care-un neam [illegible] o calcă în picioare, —
Cu voi sunt milioane de inimi... Înainte!
Poporul, care are [illegible] cu voi, nu moare.

Triumful e al vostru. [illegible]
Căci-n voi palpită dorul unui [illegible]
Şi-n glasul vostru strigă [illegible]
Vor înţelege [illegible]

[illegible]
Şi [illegible]
Lăcaşuri şi biserici [illegible]
Pe marii noştri preoţi — [illegible]

[illegible] Dreptatea, şi [illegible] martirii
Care-şi jertfesc viaţa pentru [illegible]
În zbuciumul de luptă [illegible]
Renasc [illegible]

Nu, nu-i mormînt în care al nostru neam să-l [illegible]:
Adânc şi larg deschide-l [illegible], Române, —
S-or prăvăli [illegible]
Furtunele rup norii — şi soarele rămâne!

Soldaţi viteji şi preoţi, [illegible]
Pentru idee sfântă, [illegible]
Ca pe-un model de jertfă [illegible]
Şi dragostea [illegible] în jurul vostru crească.

Staţi drept, sublimi apostoli, [illegible]
Lăsaţi [illegible] istoria;
Vedea-veţi scris pe ziduri, cu slove de lumină,
În temniţele voastre: „Trăiască România!“

A. VLAHUŢA

MEMORANDUL

DEPUTAŢIA ROMÂNILOR LA VIENA

CUVÂNTUL POPORULUI ROMÂN DIN TRANSILVANIA

Demnitatea şi mândria noastră naţională cer această jertfă de la noi. Să jurăm alături cu poporul românesc din Cluj, a o face din inimă şi cu tot entuziasmul!

„Golgota“ – organ al durerii poporului român, Bucureşti, nr. unic din 24 aprilie 1894

LIGA PENTRU UNITATEA CULTURALA A ROMANILOR

SECȚIUNEA CRAIOVA

APEL

Cetățenĭ!

Persecutiile cele mai revoltătóre, temnițe, iaturi și confiscări n'au fost de ajuns Ungurilor în urmărirea țintei ce 'și au propus, popor și guvern: nimicirea simțimintelor naționale și ca consecință, încetarea ori-căreĭ lupte pre terămul revendicării drepturilor străvechĭ ale fraților noștri de peste munți. In credința-le netărmuită în dreptatea causei lor, în iubirea și în credința lor nedin-tite de veacuri în casa domnitóre a Habsburgilor, Românii continuă lupta, lumea întrégă 'i admiră, 'i aprobă și face urări pentru re-ușita lor. Acéstă stare de lucrurĭ a adus la desnădăjduire pe dușmanii neamului românesc.

Ungurii au hotărît cel din urmă mijloc ce le mai remâne: a închide în temnițe, la un loc cu hoții și cu tâlharii, pre cei mai mari, mai patrioți și mai luminați luptători aĭ fraților noștri. Luni, dupe Dumineca Tomii, flórea neamului românesc de peste munți este supusă judecății unei Curți cu jurați, compusă numai de Unguri, pentru **crima de înaltă trădare**. Acéstă **crimă** constă în faptul că Românii au voit să petiționeze Împăratului lor în contra încălcării de către Unguri, a drepturilor lor seculari.

Planul lor pre cât e de mârșav pe atât e și de vădit: închizând în temnițe pe cei 25 de capi ai Românilor, ei cred că lupta nu va mai fi, că teama, terórea va coprinde pre ori-ce Român și desnaționalisarea, scopul suprem al dușmanilor noștri, se va de-săvârși fără greutate.

Dar, acéstă deslănțuire de fapte sélbatice, acéstă pornire barbară și neomenósă, trebue să atingă în cel mai înalt grad în-tréga suflare românéscă.

Putea-vom noi óre sta nepăsători în fața celui mai monstruos și neomenos [illegible] de persecuție în contra fraților noștri de sânge?

Putea-vom noi asista, fără a protesta din resputerile nóstre, fără a trimite fraților noștri un cuvênt de îmbărbătare, la atacul cel mai mișelesc ce se face, acuma la sfârșitul acestui veac de civilisație, celor mai nobile și mai frumóse simțiminte de dreptate?

Nu, de o mie de ori nu; iată pentru ce Comitetul Ligii, invită și conjură pre tot ce e Român în orașul nostru, să lase ori-ce petrecere, ori-ce ocupațiune și să asiste Marți 19 corent, la óra 4 p. m., la biserica Maica Domnului Dudu, pentru ca într'o rugă comună să implorăm de la cel a tot puternic, ca el să ajute **dreptății**; și întruniți în sala Barbu Ionescu, să protestăm cu tótă energia de care Românul e capabil, când esistența neamului luĭ e în pericol, în contra acestui monstruos și odios proces demn de cel mai barbar și sélbatic popor din lume.

Comitetul.

PROGRAMA

De manifestațiune cu ocasiunea procesuluĭ Memoranduluĭ.

In diminéța dilei de Marți 19 Aprilie, dupe sevêrșirea sântelor slujbe, se va ține un Tedeum în tóte bisericile din Craiova (afară de Maica Domnului Dudu), pentru ca Dumnedeŭ **„Să ajute dreptății"** în procesul Românilor de la 25 Aprilie, la Cluj în Transilvania.

La orele 4 p. m. precis, va avea loc la biserica Maica Domnului Dudu un Tedeum în același scop.—La acest offi-ciu divin, vor asista toți Cetățenii întruniți, precum și Societățile în corpore cu drapelele lor: **a Ligii pentru Unitatea Națională, a Ajutorului, a Muntelui de Caritate, a Artelor Grafice, a Cojocarilor groși, a Pescarilor, precum și tótă tinerimea scolară cu drapelele lor.**

După săvêrșirea Tedeumului, asistenții vor merge în procesiune la sala „Barbu-Ionescu", unde mai mulți oratori vor lua cuvêntul, spre a arăta scopul întrunirii și a protesta în contra sélbaticei porniri a Ungurilor.

In timpul Tedeumului și pe tot timpul procesiunii clopotele de la tóte bisericile din oraș vor suna.

După votarea unei telegrame M. S. Regelui, D-lor: D-rul Rațiu, Corojan, Lascar Catargiu și D. A. Sturdza precum și a unei moțiuni de protestare, se vor proclama delegații întrunirii Craiovene, la Meetingurile monstre ce se vor ține în același scop la București și Iași, în dina de 24 corent.

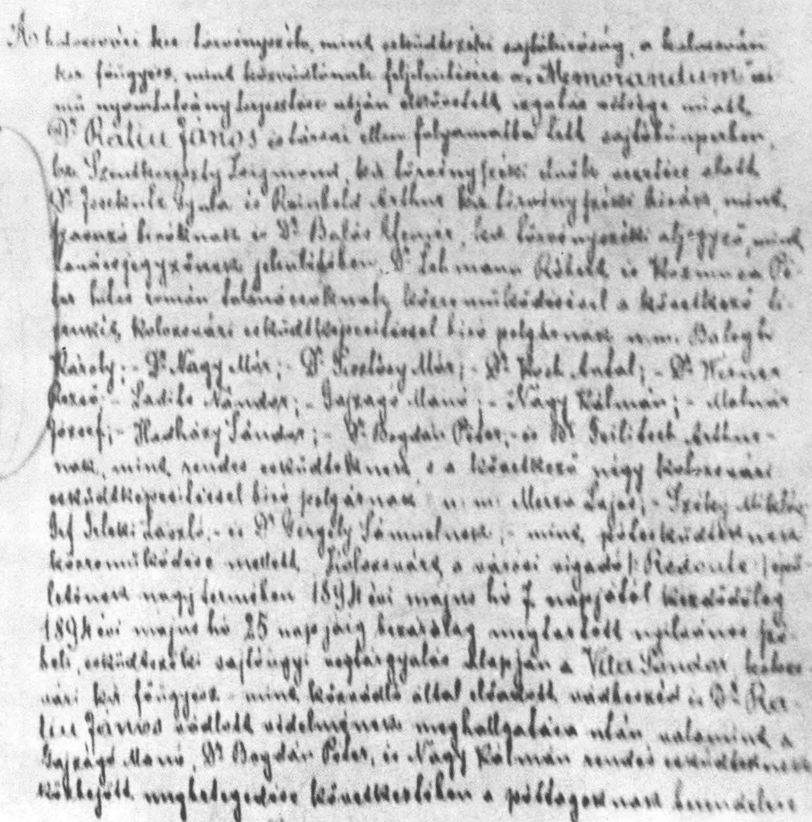
Craiova, 1894, Aprilie

Comitetul.

 Toți cetățenii sunt rugați ca în acea di să pavoaseze casele și prăvăliile

Apel de solidaritate cu mişcarea memorandistă al Ligii Culturale, secţia Craiova, aprilie 1894

Ő Felsége a Király nevében

A kolozsvári kir. törvényszék, mint esküdtbirósági sajtóbiróság, a kolozsvári kir. főügyész, mint közvádlónak feljelentésére a „Memorandum" című nyomtatvány terjesztése utján elkövetett izgatás vétsége miatt Dr Ratiu János és társai ellen folyamatba tett sajtóbűnperben, [illegible]

Actul de condamnare a memorandiştilor, Cluj, 25 mai 1894

2.

folytán a következő tizenkét tagból u. m.: Balogh Károly; Dr Nagy Mór; - Dr Bizelesy Mór; - Dr Tisch Antal; Dr Werner Rezső; - Ladics Nándor; Molnár József, Hadházy Sándor; Br. Feilitsch Arthur; Mercz Lajos, Gróf Teleki László és Szé-ky Miklós esküdtektől álló, ítélő esküdtszék határozata alapján az alant írt helyen és napon a következőleg:

Itélt:

1. Rátiu László [: Vasiliu :] [ki alsó-kápolnai szül.: fogarasi lakós, 57 éves, g. kath. vallású; nőtlen, [illegible] helyzete, [illegible] vagyonnal bír, írni-olvasni tud, büntetlen előéletű] —, tovább:

2. Román Miklós [ki búgözdi szül.:, [illegible] lakós, jelenleg államfogoly, 27 éves, g. kel. vallású, nőtlen, könyvvezető, vagyontalan, írni-olvasni tudó, izgatás vétségéért egyévi államfogházra ítéltetett, a mely büntetését ez idő szerint állja ki] ~ tovább:

3. Muntean János [ki hálozagi szül.:, hálozagi lakós, 49 éves, g. kel. vallású, nős, 5 gyermekes, kevés vagyonnal bír, [illegible], írni-olvasni tud - büntetlen előéletű] ~ végre:

4. Duma János [ki erdőszakállli szül.: erdőszakállli lakós, 32 éves, g. kel. vallású, nős, lelkész, vagyontalan, írni-olvasni tud, büntetlen előéletű, tábori lelkész a cs. és kir. 62 sz. gyalogezred tartalékjában;]

mind a négyen [: 1 - 4 :] az ellenük emelt - a btk. 171 §-ban írt módon elkövetett, s a btk. 173 § -ba ütköző vétség vádja és következményeinek terhe alól az esküdtszék felmentő határozata alapján bíróilag is felmentetnek. Ellenben:

5. Dr Ratiu János [: a ki tordai szül., és nagyszebeni lakós, 66 éves, g. kath., nős, 3 gyermekes, ügyvéd, írni-olvasni tud vagyonos, büntetlen előéletű :] ~ tovább

6. Papp György [: de basesci :] [a ki ilyésfalvi szül. ilyésfalvi lakós, 58 éves, g. kath. vallású, nős, 1 gyermekes, földbirtokos, vagyonos, írni-olvasni tud, büntetlen előéletű] tovább:

Actul de condamnare a memorandiştilor, Cluj, 25 mai 1894

3.

7: Dr Lucaciu László [: a ki apai fiul: lacfalusi lakos, 42 éves, g. kath. vallású, lelkész, vagyontalan, irni-olvasni tud, nős, izgatás és ragalmazás vétségeért összbüntetésül 13 havi fogházra volt elitélve, a mely büntetését már kiállotta:] ~ vádlott:

8: Comsa Demeter [: a ki nagyszebeni fiul: nagyszebeni lakós, 48 éves, g. kel. vallású, nős, 4 gyermekes, vagyonos, büntetlen előéletű, irni-olvasni tud, tanár :] ~ vádlott:

9. Dr Barcianu P. Dániel [: a ki resinári fiul: nagyszebeni lakós, 46 éves, g. kel. vallású, nős, 5 gyermekes, kevés vagyonnal bir, irni-olvasni tud, büntetlen előéletű, tanár:] vádlott.

10. Csisztea Miklós [: a ki nicolavai fiul: nagyszebeni lakós, 59 éves, g. kel. vallású, nős, 5 gyermekes, g. kel. pénztári tiszt... vagyontalan, irni-olvasni tud, büntetlen előéletű :] vádlott

11. Coroian Gyula [: a ki királydarócsi fiul: kolozsvári lakós, 46 éves, g. kath. vallású, nős, ügyvéd, vagyonos, irni-olvasni tud, büntetlen előéletű :] ~ vádlott:

12. Barbu Patricius [: a ki göllói fiul, szászsebesi lakós, 51 éves, g. kath. nős, ügyvéd, vagyonos, irni-olvasni tud, büntetlen előéletű :] ~ vádlott:

13. Dr Mihali Tivadar [: a ki priszlopi kis hunii fiul: dési lakós, 39 éves, g. kath. vallású, nős, ügyvéd, vagyonos, irni-olvasni tud büntetlen előéletű :]

14. Suciu Aurel: [: a ki kölegyházai fiul: aradi lakós, 40 éves, g. kel vallású, nős, ügyvéd, vagyontalan, irni-olvasni tud, büntetlen előéletű :] ~ vádlott.

15. Veliciu Mihály [: a ki szoprási fiul, kisjenői lakós, 48 éves, g. kel. vallású, nős, 2 gyermekes, ügyvéd vagyonos, irni-olvasni tud, büntetlen előéletű :] ~ vádlott

Actul de condamnare a memorandiştilor, Cluj, 25 mai 1894

16. Patitia Rubin [: a ki lopadfalvi szül: gyulafehérvári lakos, 52 éves, g. kat. vallású, nős, 3 gyermekes, ügyvéd vagyonos, írni-olvasni tud, büntetlen előéletű :] lakótó :

17. Domide Gerásim [: a ki ó-radnai szül, ó-radnai lakos, 38 éves, g. kath vallású, ő nagy, lelkész, vagyontalan, írni-olvasni tud, büntetlen előéletű és végül.

18. Román Dénes [: a ki csebi szül: medgyesi lakos 53 éves, g. kat. vallású, nős, ügyvédi irnok, vagyontalan írni-olvasni tud, büntetlen előéletű ~ az esküdtek határozata alapján mindnyájan [:5-18:] bűnösöknek és vétkeseknek mondatnak ki a btk 173 § ába ütköző, s a btk 171 §-ában irt módon ~ nyomtatvány utján ~ a törvény kötelező erejének megtámadása által elkövetett izgatás vétségében és ezért a btk 173 § alapján:

[: 5:] Dr Ratiu János: a btk 91 § alkalmazásával 2 [: kettő :] évi államfogházra —

[: 6:] Papp György de basesci a btk 91 § alkalmazásával 1 [: egy :] évi államfogházra —

[: 7:] Dr Lukácsiu László a btk 90 § alkalmazásával 5 [: öt :] évi államfogházra —

[: 8:] Comsa Demeter 3 [: három :] évi államfogházra —

[: 9:] Dr Barcianu P. Dániel 2 [: kettő :] évi és 6 [: hat :] hónapi államfogházra —

[: 10:] Crisztea Miklós a btk 91 § alkalmazásával 8 [: nyolcz :] havi államfogházra —

[: 11:] Coroian Gyula 2 [: kettő :] évi és 8 [: nyolcz :] havi államfogházra —

Actul de condamnare a memorandiştilor, Cluj, 25 mai 1894

5.

[12:] Barbu Patricius a btk. 91 § alkalmazásával 2 /: két :/ havi államfogházra –

[13:] Dr. Mihali Tivadar 2 /: két :/ évi és 6 /: hat :/ hónapi államfogházra –

[14:] Suciu Aurel a btk. 91 § alkalmazásával 1 /: egy :/ évi és 6 /: hat :/ hónapi államfogházra –

[15:] Velicin Mihály 2 /: kettő :/ évi államfogházra –

[16:] Patiția Rubin 2 /: kettő :/ évi és 6 /: hat :/ hónapi államfogházra –

[17:] Domide Geraszim 2 /: kettő :/ évi és 6 /: hat :/ hónapi államfogházra –

[18:] Román Dénes a btk. 91 § alkalmazásával 8 /: nyolcz :/ hónapi államfogházra itéltetik el.

Összes elitélt /: 5-18 :/ vádlottak elmarasztaltatnak az eddig felmerült 3011 frt 93 krban megállapított, és az ezentúl felmerülendő eljárási költségeknek a jelen itélet jogerőre jutása napjától számitandó 15 nap alatt végrehajtás terhe mellett a kolozsvári kir. ügyészségnél leendő egyetemleges megfizetésében.

Összes elitélt /: 5-18 :/ vádlottak köteleztetnek ezen kivül a szabadságvesztés büntetésük foganatositásával felmerülendő költségeknek személyenkint leendő hordozására.

Köteleztetnek továbbá összes elitélt /: 5-18 :/ vádlottak ezen itéletet, és indokait, egész terjedelmükben, az állam hivatalos magyar nyelvén a „Kolozsvár", „Ellenzék", „Erdélyi Hiradó" „Tribuna", „Gazeta Transilvaniei", „Foaia Poporului", „Dreptatea" „Hermannstädter Zeitung", „Nemzet", „Magyar Hirlap", „Budapesti hirlap" „Pesti Hirlap", „Pesti Napló" és „Pester Lloyd" nevü hirlapokban az ezen itélet jogerőre emelkedése napjától

Actul de condamnare a memorandiştilor, Cluj, 25 mai 1894

7.

[illegible] büntetőjogilag is vétkeseknek kellett nyilvánítani s őket azért meg kellett büntetni.

A büntetés kimérésénél enyhítő körülményül vette tekintetbe a bíróság Dr. Lucaciu László kivételével mindegyik elítélt vádlottnál eddigi büntetlen előéletüket; ezen kívül Papp György de Bucsest-nél azt, hogy a végtárgyaláson megbánó magaviseletet tanúsított; Cristea Miklósnál a végtárgyaláson tanúsított szerény, megbánó magaviseletét, beismerését s a vádcselekmény elkövetésében kifejtett csekélyebb tevékenységét; Coroian Gyulánál a beismerést; Barbu Patriciusnál és Roman Dénesnél azon körülményt, hogy a beadott nyomtatványnak terjesztését ők azután eszközölték, miután a vádtárgyát képező nyomtatvány szövege a lapokban hatósági lefoglalás nélkül már megjelent; végre Suciu Aurélnál a kisebb mérvű tevékenységet a vádcselekmény elkövetésében. Ellenben súlyosbító körülményül vette tekintetbe a bíróság, mindegyik elítélt vádlottnál főként az izgatás vétségének veszélyes jellegét, a mennyiben Magyarország egyik legsarkalatosabb alaptörvénye a [illegible] Magyarország és a régi Erdély egyesülését kimondó u. n. Unio törvény kötelező ereje és érvényessége lett megtámadva. Ezenkívül súlyosbító körülményül vette tekintetbe a bíróság Dr. Ratiu Jánosnál azon körülményt, hogy ő a vádcselekmény elkövetésénél [illegible] elnöki tisztéből kifolyólag a többi bizottsági tagoknál nagyobb felelősség terhelte; Dr. Lukácsin Lászlónál papi állását s [illegible] azon körülményt, hogy azon állampolgári kötelességét, miszerint bűnös cselekmények elkövetésétől tartózkodjék, ezen állásában súlyosabban szegte meg; továbbá azon körülményt, hogy a bizottság megszűnése után is az egész mozgalomnak ő volt az irányító vezetője, s végül azon körülményt, hogy a végtárgyaláson dacos és makacs magatartást tanúsított; Comșa Deméternél azon körülményt, hogy mint a bizottság titkára, a vádcselekmény elkövetésében nagyobb tevékenységet fejtett ki s a végtárgyaláson hamis mentegetőzéssel élt; Dr. Barcian P. Dánielnél a hamis mentegetőzést; Cristea Miklósnál papi állását; Coroian Gyulánál azon körülményt, hogy beismerése szerint ő volt a [illegible]

Actul de condamnare a memorandiştilor, Cluj, 25 mai 1894

9.

mérője új tárgyalás során indokoltabbnak tartja el s igy mellőzött vádlott védőjének díja ezimén semmit sem követelhet.

Az iratoknak a rendeltetési helyen jelzett határozattal kapcsolatos közlése, különösen ezeknek felügyeleti hatósági jellegére - rendeltetett el.

Coroianu Romulus vádlott a végtárgyalásra egyfolytában nem jelent meg, Albini Septimius vádlott pedig a végtárgyalás folyamán alatt kimaradt, de kimaradásuk mind a kettőnek betegség okán hitelesen igazoltatván s így az ítélet jegyzőkönyvi jutására nézve velük személyesen közlendő indítványokkal együtt az iratoknak a büntetőhatósághoz való áttétele el kellett rendelni.

A kolozsvári kir. törvényszéknek, mint esküdtszéki ítélőbíróságnak a kolozsvári városi Redoute épület nagytermében 1894 évi május 7 és következő napjain megtartott nyilvános fóbeli, esküdtszéki sajtóbűnügyi végtárgyalásának 1894 május 25 iki üléséből.

[illegible]
a sajtóbíróság elnöke

Dr Balás Elemér
a sajtóbíróság jegyzője

fk. 6002-894
bf.

Ezen ítéletek a büntetőjegyzék

Actul de condamnare a memorandiştilor, Cluj, 25 mai 1894

azon megjegyzéssel adja ki, hogy az a m. kir. Curiának 1894 évi julius hó 13án 6416 sz. a. hozott határozati ítéletében jog erőre emelkedett.

A kolozsvári kir. törvényszéknek mint esküdtszéki sajtóbiróságnak 1894 évi julius hó 19én tartott üléséből.

Csiki Károly
elnökhelyettes

Péntek József
jegyző

Actul de condamnare a memorandiştilor, Cluj, 25 mai 1894

Manifestaţie de solidaritate cu memorandiştii, organizată la Bucureşti în 22 mai/3 iunie 1894

Supliment la ziarul „CURIERUL ROMAN" No. 26.

APELUL ACADEMIEI ROMÂNE

în causa românismului trans-carpatin.

În ceearii Carpaţilor, cari din mărețul nod al Alpilor descind spre Răsărit ca o fortăreaţă înaintată a Europei centrale, şi la gurile Dunărei, care 'şi-iea obîrşia nu departe de sorginţile contraţilor seĭ, a Rinului, a Ronului şi a luĭ Po, locuesc Românii, legaţi prin origine şi cultură de popórele carĭ aŭ stat şi stau în capul civilisaţiunei lumeĭ.

Invasiunile ginţilor, carĭ aŭ desfiinţat Imperiul roman, aŭ zdruncinat adânc p'acești coloni aĭ marelui Impĕrat Traian, căci eĭ aŭ fost sfâşiaţi în mai multe state, seŭ alipiţi politiceşte către formaţiuni etnice străine de dânşii.

Cu tóte-aceste, Românii nu aŭ fost desfiinţaţi, şi plini de vieţă 'şi-aŭ îndeplinit datoria de-santinelă tot-dea-una trézâ şi tot-deauna vitéză, când Turcii triumfători în Orientul Europeĭ ameninţaŭ creştinătatea.

Pe la finele secolului al cinci-spre-dece-lea Papa Sixte IV scria luĭ Ştefan Vodă cel Mare, Domn al Moldoveĭ: — „Întreprinderile „Tale în contra Turcilor le-aĭ purtat cu a„tâta înţelepciune şi cu-atâta tărie, şi ele „aŭ mărit într-atâta strălucirea numeluĭ „tĕŭ, în cât eşti în gura tuturora şi de toţi „eşti lăudat în unanimitate"; iar istoricul german Ioan Christian Engel dice despre Domnul Ţăreĭ-Româneşti Michaiŭ Vitézul, ucis de mână trădătóre la începutul secolului al şépte-spre-dece-lea: „Să depunem „florĭ pe mormêntul acestuĭ Domn de mare „însĕmnătate pentru istoria lumeĭ, căcĭ şi „el a ajutat puternic să apere Europa de „Turci; şi, de nu s'ar fi născut în timpurĭ „atât de grele, acest bărbat ar fi făcut „minunĭ şi posteritatea l'ar fi pus alăturea „cu Temistocle şi cu Ioan Huniad."

Cât timp ţările române şi eroiĭ némuluĭ românesc, între carĭ numĕrăm pe Ioan Huniad şi pe Mateiŭ Corvinul, aŭ ţinut pept Turcilor, aceştia nu aŭ putut pĕtrunde în inima Europeĭ. Dar, chiar în urmă, când semiluna înlocui crucea pe zidurile Budeĭ, degradată în timp de doĭ secolĭ, din capitală a Regatului Sfîntului Ştefan, la principala cetate a unuĭ paşalic, Principatele Moldoveĭ şi-al Ţăreĭ-Româneşti aŭ rĕmas totuşĭ cu Domniile lor naţionale şi cu individualitatea lor respectată.

Numaĭ maĭ târdiŭ, luptele dintre Turci şi cele două marĭ Impĕrăţiĭ vecine aŭ prefăcut Moldova şi Valachia în câmp constant de bătălie şi, aŭ îngenunchiat sub grea apăsare şi pe Românii din alte State. Acesta este timpul devastărilor materiale şi morale, carĭ păreaŭ că vor distruge şi îngropa némul românesc.

Îndelungatele suferinţĭ, prin carĭ a trecut némul românesc, l'aŭ oţelit însă tot maĭ tare şi l'aŭ înzestrat cu-o tenacitate şi-o vitalitate estraordinare, a căreĭa espresiune vie e depusă în două dicĕtóre poporale: „Apa trece, petrele rĕmân" şi „Românul nu piere". Ast fel stau Românii şi astădĭ concentraţĭ în masă compactă pe aceiaşĭ teritoriŭ, pe care eĭ aŭ fost aşedaţi în primul secol al ereĭ creştine, păşind fără esitare şi cu decisiune în adea cale deschisă în secolul nostru progresuluĭ omeniriĭ, prin proclamarea egalităţiĭ îndreptăţiriĭ a ómenilor şi-a popórelor şi-a respectuluĭ datorit individualităţeĭ naţiunilor, ca legĭ fundamentale ale vieţeĭ omenescĭ.

În tóte ţările unde locuesc Românii, în Regatul român independent ca şi în Statele ce se învecinéză cu dânsul, eĭ s'aŭ ridicat cu vigóre şi ocupă o posiţiune înaltă şi respectată, prin aptitudinile lor, prin progresele desĕvêrşite, iar maĭ ales prin apucăturile lor liniştite şi pacinice, carĭ aŭ format dintr'înşiĭ cel d'întâiŭ element de ordine şi prin urmare de civilisaţiune în Orientul european.

Tóte popórele europene s'aŭ bucurat de acéstă renascere a némuluĭ românesc, iar Românii s'aŭ arĕtat tot-d'auna plinĭ de recunoscinţă către bine-făcĕtorĭ şi amicĭ, şi aŭ împăcat pe ceĭ maĭ marĭ vrăjmaşĭ aĭ lor. Numaĭ cu naţiunea maghiară poporul român nu s'a putut şi nu se póte înţelege, căcĭ Maghiarii se încércă, în timpurile nóstre, pe căĭ pasive şi prin mijlóce violente, să obţie astădĭ de la Românĭ ceea ce n'aŭ fost în stare să obţie de la eĭ aprópe două mileniĭ precedente: — *desfiinţarea Românilor ca naţiune*. Maghiarii cer ca Românii să uite limba, religiunea şi obiceiurile lor, şi să devie Maghiarĭ în tóte emanaţiunile vieţeĭ lor naţionale.

Acésta este cestiunea cea mare, care agită atât de adânc inimele şi spiritele poporuluĭ român din Transilvania şi Ungaria şi care culminéză acum în sentinţa Curţeĭ cu juraţĭ din Cluj, care-a condemnat până la cincĭ anĭ de închisóre pe căpeteniile poporuluĭ român din Regatul Ungarieĭ, pentru că aceştia s'aŭ încercat a depune, în linişte şi cu respect, gravaminele naţiuneĭ ce eĭ representă, în mânile Suveranuluĭ lor — ale Impĕratuluĭ-Rege al Austro-Ungarieĭ, — cerând de la dânsul ca să încetése mĕsurile inice, prin carĭ, în Regatul poliglot al Ungarieĭ, cele 6 milióne de Maghiarĭ caută să reducă la ilotism cele-lalte 11 milióne de Nemaghiarĭ: — Românĭ (3 milióne), Germanĭ (2 milióne), Croaţĭ, Sêrbĭ şi Slovacĭ (6 milióne), — carĭ toţĭ doresc să trăiască în pace frăţéscă cu Maghiarii, subt ocrotirea însă de legĭ drepte şi egale pentru toţĭ.

Academia Română, cercetătóre a istorieĭ némuluĭ românesc, păstrătóre a limbeĭ naţiuneĭ româneştĭ şi centru de activitate al cultureĭ româneştĭ, face un călduros apel la membriĭ Institutelor de cultură ale întreguluĭ neam omenesc, ca să se intereseze de causa cea dreaptă a Românilor din Transilvania şi Ungaria, care e tot-de-odată o causă culturală generală. Numaĭ încetând dintre naţiunĭ luptele cu scop de-a se distruge unele pe altele, pacinica şi armonica desvoltare a omeniriĭ prin ştiinţe şi arte va fi asigurată, şi lumea va da un spectacol demn de sforţările ce-aŭ făcut şi fac spiritele superióre, carĭ de secolĭ lucréză la progresul constant al omeniriĭ!

PUBLICAŢIUNI OFICIALE

ROMANIA

Prefectura Judeţului Botoşani.

PUBLICAŢIUNE.

Conform art. 11 din legea camereĭ de comerciŭ şi industrie, sunt convocaţĭ domniĭ alegătorĭ din oraşul şi judeţul Botoşanĭ, carĭ fac parte din circomscripţia a IX a cameręĭ de comerciŭ a se întruni în diua de 20 a luneĭ iuliŭ la reşedinţa judeţuluĭ în sala Palatuluĭ administrativ, orele 8 de diminéţă, spre a procede la alegerea unuĭ membru în loculdecedatuluĭ Mihaĭ Bosnea.

Prefect, *N. G. Boldur-Epureanu*.

Director, *A. Gheorghiade*.

No. 5530. 1894 Iuniŭ 25.

Prefectura judeţului Botoşani.

Serviciul Judeţian.

Se publică spre cunoştinţa generală, că în diua de 25 ale curenteĭ lunĭ, órele 3 după amédă-dĭ, se va ţine licitare publică pentru darea în întreprindere a construireĭ poduluĭ dintre Albeşti şi Coşciugenĭ pe rîuleţul Jijia, care, dupe noua verificare ce s'a făcut devisuluĭ, se rădică la valórea de leĭ 14 532, 65/00.

Licitarea se va ţine prin oferte sigilate, conform legeĭ comptabilităţeĭ generale a statuluĭ, în camera acesteĭ Prefecturĭ.

Planul, devisul, condiţiunile generale şi speciale pentru lucrărĭ şi caetul de sarcine se pot vedea în toate dilele şi orele de lucru în cancelaria serviciuluĭ judeţian.

Disposiţiunile art. 68—79 din legea comptabilităţeĭ generale a statuluĭ sunt obligătorie în acéstă materie.

No. 2603. 1894, Iuliŭ 9.

Se publică spre cunoştinţa generală, că în diua de 16 August viitor 1894 órele 3 dupa amédă-dĭ, se va ţine o licitaţie publică pentru darea în întreprindere a construireĭ Spitaluluĭ rural din comuna Târgu-Saliţa, plasa Saliţa, judeţul Botoşanĭ, care, dupe noua verificare ce s'a făcut devisuluĭ, se rădică la valoarea de leĭ 138,995, b. 27.

Licitarea se va ţinea prin oferte sigilate, conform legeĭ comptabilităţeĭ generale a Statuluĭ, atât în Direcţia generală a Serviciuluĭ sanitar din Bucureştĭ, cât şi în cancelaria acesteĭ Prefecturĭ, conform condiţiunilor speciale publicate în „Monitorul Oficial" No. 69 din 28 Iunia anuĭ curent.

Planurile, devisurile, nouile condiţiunĭ generale şi speciale pentru lucrărĭ şi caetele de sarcinĭ, se pot vedea în tóte dilele şi órele de lucru, atât la direcţia generală a serviciuluĭ sanitar (Serviciile Spitalelor şi Ospiciilor) din Bucureştĭ, cât şi în cancelaria acesteĭ Prefecturĭ.

Disposiţiunile art. 68—79 din legea comptabilităţeĭ generale a Statuluĭ sunt obligătoare în aceasta materie.

Prefect, N. BOLDUR-EPUREANU.

Secretar, Cocotă.

No. 2599. 1894, Iuliŭ 9.

12.000 LEI

sunt de împrumutat cu prima hypotecă. — Doritoriĭ aŭ a se adresa la d-na Sophie Cristea, Botoşanĭ, sau la d. Ioan Cristea, inginer, strada Minerva, 16, Bucureştĭ.

Apelul Academiei Române de solidaritate cu mişcarea memorandistă, Bucureşti, iulie 1894

ROUMAINS DE HONGRIE

Leur origine - Leur histoire - Leur état présent

PAR

HENRI GAIDOZ

DIRECTEUR A L'ÉCOLE DES HAUTES-ÉTUDES

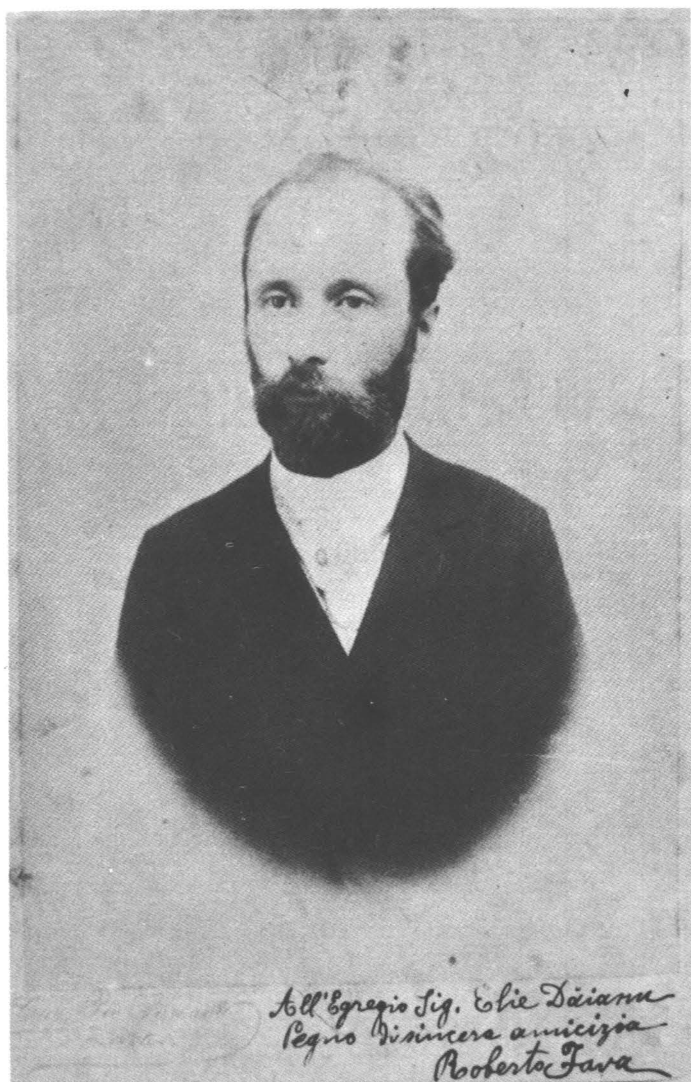
PROFESSEUR A L'ÉCOLE LIBRE DES SCIENCES POLITIQUES

Justitia erga omnes populos fundamentum Austriæ.
(ANCIENNE MAXIME).

Extrait de la REVUE DE PARIS
du 15 Mai 1894

PARIS
IMPRIMERIE ET LIBRAIRIE CENTRALES DES CHEMINS DE FER
IMPRIMERIE CHAIX
SOCIÉTÉ ANONYME AU CAPITAL DE CINQ MILLIONS
Rue Bergère, 20
1894

Foaia de titlu a lucrării lui Henri Gaidoz, *Les Roumains de Hongrie*, Paris, 1894

Portretul cu dedicație al publicistului italian Roberto Fava

ROBERTO FAVA

—

LA QUESTIONE RUMENA

E

GLI AGENTI DEL SIGNOR WEKERLE

IN ITALIA

PARMA

TIP. FERRARI E PELLEGRINI

1894

Foaia de titlu a lucrării lui Roberto Fava *„La Questione Rumena e gli agenti del Signor Wekerle in Italia,* Parma, 1894

Foaia de titlu a lucrării lui V. A. Urechia, *Voci latine. De la frați la frați,* București, 1894

Supliment la ziarul „Voinţa Craiovei“ No. 73 (număr esceptional.)

PROGRAMUL

Naţionalităţilor aliate din Ungaria: Romînii, Sîrbii şi Slovacii.

Membrii naţionalităţilor: Romînă, Sîrbă şi Slovacă din Ungaria, adunaţi la 10 August 1895 în Budapesta, enunţă următoarele:

I.

Alianţa sîrbă, slovacă şi romînă declară că va ţinea la integritatea ţărilor Coroanei St. Stefan în toate direcţiile sale.

II.

Respectînd raporturile etnice şi desvoltarea istorică a Ungariei în puterea căreia Ungaria nu este un stat căruia un singur popor ar putea să-i dea caracterul său naţional, ci numai totalitatea popoarelor Ungariei, unite într'un întreg, poate da caracterul acestui stat. Romînii, Slovacii şi Sîrbii, locuitori în Ungaria şi Transilvania, susţinînd integritatea ţărilor Coroanei St. Stefan, voesc să tragă din raporturile etnice existente şi din desvoltarea istorică a Ungariei, toate acele consecuenţe, care sînt trebuincioase pentru administrarea statului cu respect la susţinerea şi desvoltarea singuraticelor popoare ale Ungariei.

III.

Natura statului ungar, produsă prin raporturile etnice şi prin desvoltarea istorică, nu permite ca un singur popor, care nici nu formează majoritatea populaţiunei, să-şi aroage dreptul de a forma el singur statul. Numai totalitatea popoarelor Ungariei are dreptul a se identifica cu statul după cum aceasta declarat este şi în legile existente. In consecuenţă aşa numita idee de stat naţional maghiar, arogînd atributele statului numai pentru un singur popor, care este în minoritate, şi cu ajutorul puterii de stat acuirate aservind astfel celelalte popoare ale Ungariei, care sînt în majoritate, este în contrazicere cu raporturile etnice şi cu desvoltarea istorică a Ungariei, dar este totodată şi o periclitare a condiţiunilor de existenţă pentru celelalte popoare ale Ungariei, cari compun majoritatea ţărei.

IV.

In faţa acestei periclitări, care deja prin fapte se pregăteşte a nimici condiţiunile de existenţă al celorlalte popoare ale Ungariei şi Transilvaniei, cari formează majoritatea ţărei, Romînii, Slovacii şi Sîrbii din Ungaria şi Transilvania, susţinîndu-şi programele lor proprii naţionale de până aci, încheie alianţă pentru aşi apăra cu toate mijloacele legale naţionalitatea lor şi nădăjduesc, că din acelaşi interes la această alianţă se vor alătura şi Ruşii şi Germanii Ungariei, căci această alianţă nu conţine nimic ilegal, ci mai vîrtos se nisueşte cu toate mijloacele legale a pune Ungaria pe baze fireşti. Drept bază firească este a se considera autonomia naţională în cadrul arondării comitatense.

V.

Aceasta alianţă a naţionalităţilor nu esclude, ca fie-care naţionalitate după împrejurările sale deosebite, să poată nisui la o desvoltare proprie şi spre scopul acesta naţionalităţile aliate îşi promit ajutor reciproc.

VI.

Popoarelor nemaghiare ale Ungariei amăsurat hotarelor graiului lor să li-se dea deplină libertate, astfel ca respectivelor teritorii autonome (comitate, oraşe municipale, comune) prin aplicarea limbei naţionale la autorităţile administrative şi judiciare să li-se dea caracterul naţionalităţei respective. Unde însă limbile sînt amestecate acolo în interesul administraţiunei mai uşoare, comitatele să fie arondate după limitele limbilor.

VII.

Din acest punct de vedere, Romînii, Slovacii şi Sîrbii nu se pot mulţumi cu aşa numita lege a naţionalităţilor din 1868. Această lege după cum se pare, a fost adusă numai ca să servească de mască înaintea străinătăţei pentru pretinsa toleranţă faţă de naţionalităţi. De fapt această lege nu se ţine şi este cu totul iluzorie. Până cînd această lege a naţionalităţilor este în valoare Sîrbii, Romînii, şi Slovacii vor respecta-o ca lege, dar pretind de la potestatea statului, ca ea şi faţă de ei să fie respectată, ba încă să fie lărgită în favorul naţionalităţilor şi în înţelesul egalei îndreptăţiri. Dacă vre-o dată naţionalităţile vor fi puse în posibilitate de a fi representate în parlamentul ungar, ele vor nisui la schimbarea legii de naţionalităţi de acum în înţelesul principiilor autonomiei naţionale cuprinse în acest program.

Şi anume ele vor insista, ca datorinţa statului de a sprijini cu mijloacele statului scopurile culturale ale diferitelor popoare din Ungaria, să se execute în toate detailurile.

VIII.

Naţionalităţile Ungariei sînt aduse în trista poziţie de a nu putea lua parte la legislativa statului ungar. De oare-ce Ungaria este considerată ca domeniul unui singur popor, puterea statului să nisueşte să dea parlamentului ungar caracterul reprezentării unui stat naţional. Mincind din acest punct de vedere pentru Transilvania s'a creat o lege electorală nedreaptă şi horendă, dar chiar după legea electorală din Ungaria proprie cercurile electorale sînt astfel formate şi listele electorale de regulă astfel se compun, că alegătorii naţionalităţilor apar delăturaţi şi striviţi, la alegeri apoi autorităţile administrative folosesc faţă de naţionalităţi astfel de mijloace horende de presiune şi dispoziţii brachiale — încît aşa ceva la alegeri nicăeri în Europa civilizată nu se poate întîmpla. Intre ast-fel de împrejurări, cînd dreptul sacru al libertăţei electorale a devenit iluzoriu Sîrbii, Slovacii şi Romînii ca partide sînt siliţi a se abţinea deocamdată de la alegeri pentru parlament.

IX.

In legătură cu aceasta, alianţa naţionalităţilor doreşte introducerea sufragiului universal direct şi secret, doreşte o arondare mai dreaptă a cercurilor electorale, sistarea influenţărei administrative la alegeri şi abrogarea acelor dispoziţii legislative, după care omisiunea plătirei contribuţiei atrage perderea dreptului electoral.

X.

De oare-ce în Ungaria nu există nici o lege pentru dreptul de libere întruniri şi asocieri, iar ordinaţiunile ministeriale privitoare la această chestiune învechite şi echivoce, organele administrative le explică şi aplică în mod arbitrar, aşa că pentru adunările publice şi pentru formarea de asociaţiuni ale naţionalităţilor se pun în cale toate pedecile posibile şi pentru ele dreptul de întruniri şi asocieri aproape nu există, alianţa naţionalităţilor pretinde crearea unei legi precise şi democratice pentru dreptul de întruniri libere şi asocieri.

XI.

De oare-ce prin sistemul actual autonomiile bisericeşti şi şcolare garantate prin lege au devenit iluzorii prin amestecul arbitrar din partea guvernului, alianţa naţionalităţilor cere respectarea autonomiilor legale bisericeşti şi şcolare şi lărgirea lor în interesul adevărat al autonomiei.

XII.

Considerînd că în Ungaria măreaţa instituţiune a juriului există esceptional numai pentru afaceri de presă şi avînd în vedere, că dislocaţiunea acestor jurii este cu intenţiune astfel întocmită că în afacerile de presă ale nemaghiarilor judecă numai Maghiarii cu sentimente duşmănoase faţă de naţionalităţi, cari nici nu înţeleg limba nemaghiarilor, ceea-ce dovedeşte evident mutarea juriului din Sibiu la Cluj, şi de oare-ce astfel această instituţiune este falşificată şi îndreptată în contra ori-cărei mişcări mai libere a presei naţionalităţilor, care în acest chip sînt total despoiate de libertatea presei, alianţa naţionalităţilor pretinde dislocarea acestor jurii în astfel de localităţi, unde, prin ridicarea instituţiunei dăunoase a tălmaciului, va fi cu putinţă a pertracta în limba originală a productului de presă ori sistarea totală a instituţiunei de juriu şi avizarea afacerilor de presă la tribunale regulare.

XIII

De oare-ce în Transilvania există o lege exepţională pentru afacerile de presă, iar în Ungaria libertatea presei este ştirbită prin impunerea cauţiunii, alianţa naţionalităţilor pretinde o lege unitară pentru libertatea nelimitată a presei.

XIV.

Alianţa naţionalităţilor doreşte libertatea pe toate terenele şi astfel în prima linie să lupte pentru libertatea confesiunilor existente. Din acest punct de vedere alianţa naţionalităţilor va lupta cu toate mijloacele legale pentru revisiunea legilor politice-bisericeşti cu atît mai mult, că acelea sînt îndreptate în contra vieţii naţionale a singuraticelor popoare.

XV.

Naţionalităţile Ungariei doresc reprezentarea intereselor lor prin un ministru denumit de Coroană după chipul cum este reprezentată Croaţia şi Slavonia prin un ministru fără resort.

XVI.

Pentru ajungerea scopurilor propuse şi în vederea unei conduceri unitare, alianţa Slovacilor, Sîrbilor şi Romînilor va fi reprezentată prin un comitet ales de delegaţii Sîrbilor, Slovacilor şi ai Romînilor, care comitet va fi compus din cîte 4 membri din fie-care naţiune.

XVII.

Acest comitet va dispune cele de lipsă pentru efectuirea unei organizări viguroase şi va îngriji, ca din timp în timp la toate ocaziunile să se ridice protest contra politicei de desnaţionalizare a deţinătorilor actuali ai puterei de stat.

XVIII.

Comitetul va fi cu băgare de seamă, ca buna înţelegere între singuraticele naţionalităţi să fie păzită şi totul să fie depărtat, ce ar putea ştirbi această bună înţelegere.

XIX.

Pentru a clarifica marele public european, care nu este destul de orientat asupra raporturilor naţionale ale Ungariei, comitetul se va nisui a orienta presa europeană.

XX.

Congresul hotăreşte a se întruni periodic şi încredinţează comitetului conducător de a hotărî locul şi timpul şi de a îngriji de convocarea lui.

XXI.

Comitetul convocător are să elaboreze încă înainte de întrunirea proximă a congresului un Memorand, care în numele popoarelor reprezentate prin această alianţă, să expună pe deplin situaţiunea, cu scopul de a fi prezentat Maiestăţii Sale Imperiale şi Regale.

XXII.

La caz, că întrunirea comitetului delegat va fi zădărnicită, principiile cuprinse în acest program vor servi ca directiva politicei naţionale a Slovacilor, Sîrbilor şi Romînilor.

Craiova, Tipografia N. I. Macavei et Comp. Strada Madona Dudu No. 31

Programul naţionalităţilor din 10 august 1895, publicat în „Voinţa Craiovei“

CUPRINS

ISBN 973-97394-0-7